

**T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER A.B.D.**

DOKTORA TEZİ

**TÜRKİYE SOLUNDA BİR PRAKSİS:
BARIŞ DERNEKLERİ 1947-1980**

**EMRE BURAK DEMİRER
2502100240**

**TEZ DANIŞMANI:
DOÇ. DR. MURAT METİNSOY**

İSTANBUL, 2020

ÖZ

TÜRKİYE SOLUNDA BİR PRAKSİS: BARIŞ DERNEKLERİ 1947-1980

Emre Burak DEMİRER

Sosyalist düşüncede demokrasi, özgürlük ve barış birbirlerini tamamlayan biçimde tüm sol paradigmaya mündemiç/içkin olarak ele alınmaktadır. Üretim ilişkilerinin taşıdığı çelişki ve beraberinde getirdiği sınıflı toplum yapısının yarattığı eşitsizliğe karşı barış, özgürlük ve demokrasi talepleri sosyalist hareketlerin temel taleplerinden oldular. Bu talepler aynı zamanda bir ideoloji olarak sosyalizmin toplumsal ve kültürel uzantılarını sağladı ve sağlamaya devam etmektedir.

Dünya ve Türkiye sol hareketleri içerisinde de barış talepleri önemli yer tutmaktadır. Avrupa'da Birinci Dünya Savaşı'nın ardından yükselen faşizme karşı entelektüellerin barış talepleri 1950'ye gelindiğinde bir dünya komitesine dönüşerek kurumsallaşmıştır. Sosyalistler arasında barış için yükselen talepler Soğuk Savaş yıllarında artan nükleer silahlanma yarışı neticesinde daha görünür oldu. Sosyalist hareketlerin öncüleri olan gençler ve entelektüeller arasında barış hareketleri ve örgütlenmelerine katılım 20. yy. boyunca gelişti ve genişledi.

1947 tarihiyle birlikte kapitalist blok tarafında açık bir biçimde yer alan Türkiye'de de sosyalistler tarafından barış dernekleri kuruldu. Barış, hem uluslararası düzeyde anti-kapitalist bir nitelik taşıırken hem de ulusal düzeyde toplumsal ve sosyo-ekonomik eşitsizlikleri vurgulamaktadır. Dernekler bu ikili yapı bağlamında kurulurken Türkiye solunun yapısal sorunlarını taşıdılar ve kapitalist politikalara eklenmiş devletin sol hareketler üzerindeki baskıcı etkisini doğrudan yaşadılar. Derneklerin faaliyet süreleri oldukça kısa oldu. Daha öncesinde bir barış örgütlenmesi olmayan Türkiye'de 1947-1980 arasında, birbirlerinden oldukça uzak tarihlerde yalnızca üç barış derneği kuruldu.

Çalışma, Türkiye solunda kurulan ilk barış girişimi olan Türk Barışseverler Cemiyeti ile Türkiye solunda yeni bir praksisin oluştuğunu iddia etmektedir. Cemiyetin ardından kurulan Barış Derneği ve Türkiye Barış Derneği tarafından devam ettirilen bu

praksise yakından bakarak derneklerin barış tanımları ve kendilerine has özellikleri ile sahip oldukları kısıtlara ulaşılmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Barış, Sosyalizm, Türkiye Solu, Barış Dernekleri, Soğuk Savaş.

ABSTRACT

A PRAXIS IN THE TURKISH LEFT: PEACE ASSOCIATIONS 1947-1980

Emre Burak DEMİRER

In socialist thought, democracy, freedom, and peace are approached in a way that is integral/immanent in the whole left paradigm. The contradiction of the relations of production and the demands for peace, freedom, and democracy against the inequality created by the class society structure brought with it were among the basic demands of socialist movements. These demands also provided and continue to provide the social and cultural extensions of socialism as an ideology.

Peace demands occupy an important place in the left movements in the world and also in Turkey. The peace demands of the intellectuals against the fascism rising in Europe after the First World War turned into a world committee in 1950 and became institutionalized. The rising demands for peace among socialists became more visible as a result of the nuclear arms race that increased during the Cold War. Participation in peace movements and organizations among youth and intellectuals who are the pioneers of socialist movements. developed and expanded throughout.

Located in an open format with the date of the capitalist block party in Turkey it was founded in 1947 by socialists peace associations. Peace emphasizes social and socio-economic inequalities both at the international level and at the national level while being anti-capitalist. Turkey Association has moved to the left while establishing the structural problems in the context of this dual structure is articulated and lived capitalist policies directly impact on the state's repressive leftist movements. The duration of the activities of the associations has been very short. Earlier in Turkey between 1947-1980 without a peace organization, it was founded only three dates quite far from each other in peace associations.

The study, which claims that the first peace initiative established in Turkey left the Peacemakers Association of Turkey with a new praxis that occurred in Turkey left.

Founded in the aftermath of the Peacemakers, peace praxis closely looking at the definitions of these associations was continued by the Peace Association and the Peace Association of Turkey and tried to obtain the constraints that they have with their own unique characteristics.

Keywords: Peace, Socialism, Turkish Left, Peace Associations, Cold War.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
ÖNSÖZ.....	xii

GİRİŞ.....	1
------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM SOSYALİZMİN BARIŞ YAKLAŞIMI

1.1. Bilimsel Sosyalizm: Karl Marx & Friedrich Engels.....	7
1.1.1. Teorik Bilgiler.....	12
1.1.2. Barış: Devlet, Enternasyonalizm ve Sınıfsız Toplum.....	18
1.2. Reformcu Sosyalizm.....	21
1.2.1. Karl Kautsky.....	22
1.2.2. Eduard Bernstein.....	26
1.2.3. J. A. Hobson & Rudolf Hilferding.....	29
1.2.4. Sydney & Beatrice Webb.....	35
1.3. Devrimci Sosyalizm.....	39
1.3.1. V. İ. Lenin.....	40
1.3.2. Lev Troçki.....	53
1.3.3. Rosa Luxemburg.....	60
1.3.4. Nikolai İ. Bukharin.....	67
1.3.5. Ernest Mandel.....	71
Sonuç.....	75

İKİNCİ BÖLÜM PRAKSİSİN OLUŞUMU

2.1. Türkiye Solunun Tarihsel Temelleri.....	80
2.2. Savaşın Soğuk Rüzgarı.....	91

2.2.1. Birinci Dünya Savaşı'nın Mirası: Faşizm.....	92
2.2.2. İkinci Dünya Savaşı: Dostluktan Düşmanlığa.....	95
2.2.3. Avrupa'da Solun Yükselişi.....	100
2.2.4. Soğuk Savaş'ın Başlangıcı.....	105
2.3. Avrupa'da Barış Hareketlerinin Başlaması.....	107
2.3.1. Anti-faşizmden Anti-emperyalizme.....	110
2.3.1.1. Aklın Özgürlüğü: Romain Rolland.....	111
2.3.1.2. Amsterdam-Pleyel.....	116
2.3.2. Dünya Barış Savunucuları.....	118
2.4. Türkiye'deki Gelişmeler.....	124
2.4.1. Türkiye'nin Tercihi.....	125
2.4.2. 1946: Türkiye Solunda Kıpırdanmalar.....	132
2.5. Türkiye'de Barış Cephesi: Türk Barışseverler Cemiyeti.....	135
Sonuç.....	145

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM BARİŞ DERNEĞİ

3.1. Savaşın Yeni Türü: Nükleer Tehdit.....	149
3.2. Vietnam Savaşı ve Etkileri.....	151
3.3. Savaş-Karşıtı Hareket.....	154
3.3.1. Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi.....	161
3.4. Türkiye'deki Gelişmeler.....	167
3.5. 60'larda Türkiye Solu.....	171
3.5.1. Türkiye İşçi Partisi.....	172
3.5.1.1. TİP'in Dış Politikası: Soğuk Savaş ve Kıbrıs.....	178
3.5.2. '68 Kuşağı: Fikir Kulüpleri Federasyonu.....	180
3.6. Öğrencilerin Barış Örgütü: Barış Derneği.....	184
3.7. Barış Derneği'nden 12 Mart'a.....	190

Sonuç.....	194
------------	-----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE BARİŞ DERNEĞİ

4.1. Yumuşamanın Yoğunlaşması.....	199
4.1.1. SSCB-ABD Antlaşmaları Dönemi.....	201
4.1.2. AĞİK Görüşmeleri ve Helsinki Nihai Senedi.....	203
4.2. 70'ler Barış Hareketi: Nötron Bombasına Hayır.....	206
4.3. Türkiye'deki Gelişmeler.....	212
4.3.1. Kıbrıs Harekâtı.....	215
4.3.2. Sağ Popülizm ve MC Hükümetleri.....	217
4.4. 12 Mart Sonrası Türkiye Solu.....	219
4.4.1. TKP'nin Atılım Dönemi.....	222
4.5. Aydınların Barış Girişimi: Türkiye Barış Derneği.....	224
4.5.1. Kuruluş.....	230
4.5.2. Nihai Senedin Misyonu.....	231
4.5.3. Türkiye'de Derneğin Kuruluşunu Hazırlayan Koşullar.....	233
4.5.4. Barış Kimin Görevidir?.....	237
4.5.5. Dönemsel Olarak TBD'nin Faaliyetleri.....	240
4.5.5.1. I. Dönem.....	241
4.5.5.1.1. Ulusal Faaliyetler.....	242
4.5.5.1.1.1. 1 Mayıs 1977.....	242
4.5.5.1.1.2. Nötron Bombasına Karşı Savaşım.....	244
4.5.5.1.1.3. 1 Eylül Dünya Barış Günü.....	246
4.5.5.1.1.4. 15 Ocak Nazım'ı Anma.....	247
4.5.5.1.2. Uluslararası Faaliyetler.....	248
4.5.5.2. II. Dönem.....	252

4.5.5.2.1. I. Olağan Genel Kurul.....	252
4.5.5.2.1.1. <i>Yönlendirici Temel Politik Belge</i>	254
4.5.5.2.2. Ulusal Faaliyetler.....	257
4.5.5.2.3. Uluslararası Faaliyetler.....	265
4.5.5.2.4. GYK Genişletilmiş Özel Oturumu.....	269
4.5.5.3. III. Dönem.....	275
4.5.5.3.1. II. Olağan Genel Kurul.....	275
4.5.5.3.2. Genişletilmiş GYK Toplantısı.....	278
4.5.5.3.3. Son Toplantı.....	280
Sonuç.....	281
SONUÇ.....	283
KAYNAKÇA.....	287
EKLER.....	320
ÖZGEÇMİŞ.....	353

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
A.e.:	Aynı eser
A.g.e:	Adı geçen eser
A.b.:	Aynı belge
A.g.b.:	Adı geçen belge
TBC:	Türk Barışseverler Cemiyeti
BM:	Birleşmiş Milletler
CHP:	Cumhuriyet Halk Partisi
DBK:	Dünya Barış Konseyi
Dev- Genç:	Devrimci Gençlik
DGM:	Devlet Güvenlik Mahkemeleri
İSK:	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP:	Demokrat Parti
G.H.:	Genel Hüküm
GYK:	Genel Yönetim Kurulu
İGD:	İlerici Gençlik Derneği
İKD:	İlerici Kadınlar Derneği
MC:	Milliyetçi Cephe
MDD:	Milli Demokratik Devrim
NATO:	Kuzey Atlantik Paktı
SBF:	Siyasal Bilgiler Fakültesi
SB:	Sovyetler Birliği
SBKP:	Sovyetler Birliği Komünist Partisi
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBD:	Türkiye Barış Derneği

T.C.K.:	Türk Ceza Kanunu
TİP:	Türkiye İşçi Partisi
TKP:	Türkiye Komünist Partisi
TÜRK-İŞ:	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TYS:	Türkiye Yazarlar Sendikası

ÖNSÖZ

Bu çalışma barış özlemini yoğun biçimde taşıyan ve bu uğurda hayatları ellerinden alınmış birçok canı yitirmiş bir ülkede ideolojik çatışma alanlarının yoğun olduğu bir dönemde barış taleplerini cesaretle dillendiren girişimleri incelemeyi ve yorumlamayı amaç edinmiştir. Tabii olarak, çalışılan süreçte birçok aksilik, eksiklik ve sorunla karşılaştım. Ancak bunlardan bahsetmek sonuç olarak biten bir çaba neticesinde yersiz. Bunun yerine, burada benden yardımlarını esirgemeyen hocalarıma, bu tezin araştırma sürecinde tanıştığım değerli insanlara ve yakınlarıma teşekkürlerimi iletmeyi daha doğru buluyorum.

Öncelikle, öğrencisi olduğum halde bana bir meslektaş gibi davranan ve ihtiyaç duyduğumda her zaman yardımcı olan rahmetli Prof. Dr. Nevin ATEŞ'i hem yad etmek hem de tekrar teşekkürlerimi sunmak isterim. Uzun müddet danışmanlığımı yapan, öğrencisi olmaktan ve yakından tanımaktan gurur duyduğum, bu çalışmanın yapılabilmesi için arşiv kaynaklarına ulaşmamı, olanaklarından istifade etmemi sağlayan Prof. Dr. Nuray MERT'e engin sabrından ve içtenliğinden ötürü minnettarım. Geniş arşivinden yararlanma imkanını bana sağlayan Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı'na (TÜSTAV) teşekkür ederim. Hem dönemsel tecrübeleri hem de engin bilgilerini benimle paylaşan Ali SİRMEN, Prof. Dr. Gencay ŞAYLAN, Ataol BEHRAMOĞLU, İsmail GAZALCI ve Zülfü DİCLELİ'ye teşekkürlerimi unutmam gerekir.

Bana kapılarını açan, görüşlerinin paylaştığı ve çalıştıkları üniversitelerdeki imkanlardan yararlanmamı sağlayan Prof. Dr. Cihan TUĞAL, Prof. Dr. Fatma GÖÇEK ve Prof. Dr. Timur KOCAOĞLU'na teşekkür borçluyum. University of California, Berkeley; University of Michigan, Ann Arbor ve Michigan State University'lerinin kütüphanelerinde geçirdiğim her dakika benim için değerli oldu.

Anne ve babama da teşekkür boynumun borcudur. Sevgili dostum Barış MUMYAKMAZ, huzur içinde uyu...

Çalışmadan umulan bu çıkarsamaların akademik yazında ilgi uyandırması ve siyaset bilimi disiplinine katkı sağlamasıdır. Değerlendirme ve yazım sürecindeki tüm hatalar kuşkusuz yazarı bağlamaktadır.

Tüm toplumsal ayrılıkların ortadan kalktığı eşitlikçi, evrensel barışın kurulması umuduyla...

Giresun, 2020

Emre Burak DEMİRER

GİRİŞ

Barış, toplumsal yaşantının tüm alanlarına sirayet eden bir olgu olarak gündelik yaşamdan siyasi oluşumlara ve oradan devletler arası ilişki biçimlerine yön veren özelliğe sahiptir. Barışın bu yanı tarihsel gelişmeler veya dönemlerin getirdikleri dönüşümler karşısında tekrar ve tekrar anlam ve içerik değiştirmesini de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle barış hakkında düşünmek bir pencereden bakarak ya da bir düşünce sistematığı benimseyerek ilkesel bakmayı gerektirmektedir. Liberal, realist, sosyalist gibi bakış açıları da barışın tanımlanmasında kullanılan yöntemler olarak kullanılmıştır. Bu nedenle düşünür tarafından benimsediği ideolojinin etkisi kaçınılmazdır. Barış gibi insanlığın tümüne mündemiç ve gündelik yaşamı doğrudan etkileyen bir olgunun tanımlanması ancak siyasi bir paradigma etrafında şekillenebilir. Çünkü barış bir savaş durumu dahi olmasa düzene ilişkin olarak bir taraf olma durumunu gerektirmektedir. Yani barış yapısal olarak savaşı aşan bir içeriğe sahiptir. Dolayısıyla toplumsal kurguyla birlikte ele alınması gereken bir düzen haline tekabül etmektedir. Bu bağlamda ideolojik kavrayış barışa ulaşmaktaki en önemli araç haline gelmektedir. Sosyalizm de bu araçlardan biri olmuştur. 20. yy.'da ortaya çıkan iki büyük savaş ve hemen ardından sosyalist ve kapitalist iki rejimin egemen olduğu düzende sosyalistlerin faşist ve emperyalist rejimlere karşı bir cephe halini alan barış savunusu yüzyıl boyunca farklı örgütlerle kesintiye uğrasa da sürdürülmeye çalışılmıştır. Türkiye'deki yansımaları ise birbirinden kopuk ve gelenekselleşememiş girişimler biçiminde ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda çalışmanın çerçevesi Türkiye solunun tümünden ziyade barış söylemi etrafında kurulan dernekler biçimde belirlenmiştir. Zira Türkiye'de solun farklı bileşenleri tarafından da dile getirilen barış vurgusu yanında kurulan derneklerin barış istekleri temellendirilen ve odaklanan meseledir. Çalışmanın sahip olduğu kısıt bu sınırlar dahilinde değerlendirilmelidir. Bu değerlendirme aynı zamanda söz konusu örgütlenmelerin ne ölçüde Türkiye solu içerisinde tanımlanabileceği sorusuna da yanıt aramanın aracı olmaktadır.

Dünya barış örgütlenmelerinin ortaya çıkmasını sağlayan uluslararası gelişmeler Türkiye'nin siyasi yapısını uluslararası ve ulusal ölçekte etkileyen gelişmeler içerisinde

çalışmaya konu olan barış derneklerini kendine özgü gelişim seyrini biçimlendiren faktörleri oluşturmaktadır. Türkiye'nin yönünü bir bağlaşık olarak kapitalist Batı bloğuna çevirdiği İkinci Dünya Savaşı sonrası 1950 Temmuz ayında sosyalist aydınlar tarafından kurulan ilk barış derneği Barışseverler Cemiyeti oldu. Kore Savaşı'nın başladığı aynı yıl Türkiye'nin savaşa asker göndereceği söylentilerinin çıktığı ortamda Cemiyet'in kurulduğu ayın sonunda Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılmasına karşı TBMM'ye yazdığı dilekçe – savaşa asker gönderme kararı doğrudan Bakanlar Kurulu'nda alınmıştı- ve yine aynı sebepten kamuoyuna hitaben kaleme aldığı ve İstanbul'da dağıttığı bildiri nedeniyle Cemiyet'in üyeleri yargılanmış ve Cemiyet kapatılmıştır. Türkiye solunun ilk barış örgütlenmesinin ömrü bir ay dahi sürmemiştir. İktidarın, Cemiyet'e karşı suçlaması Sovyetler Birliği güdümünde bir örgüt olmasıydı ve bu İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan iki kutuplu dünya sistemi içerisinde Batı yanlısı politikalar geliştiren devlet mekanizması için kabul edilemez bir durumdu. Ancak devlet tarafından sol hareketlere uygulanan bu baskı politikası militarist bir yapıyla kurulan Türkiye için yeni değildir. 1945'e kadar Türkiye'nin sol hareketlere yaklaşımı Sovyetler Birliğiyle kurduğu ilişkilerin düzeyine paralel bir biçimde gelişmiştir. Dış politikanın konjonktürel değişimi iç politikaları şekillendiren bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda 1950'deki çok partili genel seçimin sonucunda DP iktidarının vaatleri neticesinde oluşan özgürlükçü hava kısa sürdü, Batı bloğunun Avrupa'daki askeri kanadı NATO'ya üye olma hedefindeki Türkiye için Barışseverler, kullandıkları tam-bağımsızlıkçı dille susturulması gereken bir cemiyet haline dönüşmüştür. Cemiyet, çalışmada Türkiye solu barış örgütlenmelerinin praksisini oluşturan temel oluşum olması hasebiyle önemlidir.

Barışseverlerden sonra kurulan ikinci sosyalist barış derneği ise aydınların değil öğrencilerin kurduğu bir hareket oldu. Barış Derneği, Cemiyet'in kapatılmasından on beş sene sonra kurulmuştu. 1960'larda yükselen sol ve üniversite öğrencilerinin özellikle 1965'le birlikte öne çıkmaları derneğin kurulmasındaki en büyük etkidir. Bir federasyon altında bir araya gelen öğrencilerden barış sesi yükselmeye başladı. Ancak derneğin faaliyet alanı oldukça kısıtlı kaldı. Türkiye solunda politik başarıyı yakalayabilen ilk parti olan TİP gençlik hareketlerine karşı ilgisiz davrandı ve derneğin kapatılmasına neden

oldu. Halbuki 1960'ların ikinci yarısında tüm dünyada solu harekete geçiren güç üniversiteli gençlikti. TİP'in tavrı gençlik hareketinin politik merkezden yoksun olmasına, ilerleyen süreçte fraksiyonier bir kimlik kazanarak parçalanmasına ve bunun 70'li yıllara miras kalmasına yol açmıştır. Barış ise Türkiye'de yine kenarda köşede kaldı.

'70'li yılların ikinci yarısında TKP'nin "atılım"yla başlayan Türkiye solunda kitleselleşme hareketleri ve bu kitleselliği sağlayan örgütlerin ortaya çıkması yeni bir barış örgütünün doğmasına yol açtı. Bu on yıllık dönem aynı zamanda Batı ve Doğu bloğunun arasında gelişen diyalog ve silahsızlanma çabaları neticesinde 1975'te iki ideolojinin birarada varolabileceklerini ve çeşitli alanlarda rekabete değil işbirliğine dayanan politikalar geliştireceklerini imzalanan bir metinle resmileşiyordu. Türkiye de bu metne imza atmıştı. Yumuşamanın doruğa ulaşması önceki iki derneğin aksine 1977'de kurulan Türkiye Barış Derneği için bir fırsattı. Ancak Dernek Eylül 1980'e kadar yaşayabildi. 12 Eylül 1980 askeri darbesinden bir hafta önce gayri ciddi bir sebeple faaliyetleri askıya alındı. Darbe sonrası Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından üyeleri tutuklandı. Yargı süreci tam dokuz yıl sürdü. Barış yine olduğu yerde kaldı.

Soldan yükselen barış sesinin Türkiye'de muktedir iktidarlar tarafından her seferinde kısılması bir problematiğin olduğu anlamına gelmektedir. Bu minvalde çalışmanın amacı Türkiye solunun birer bileşeni olan barış derneklerine yakından bakarak bu problematiğin sebeplerini anlamaya çalışmaktır. Bunu yaparken izlenecek yöntem öncelikle sosyalizmin barış tanımını ortaya koyabilmek ve ardından Türkiye solundaki üç barış derneğinin kuruluşunu etkileyen iç ve dış siyasi koşullar, faaliyetleri, barış tanımları ve kapatılmalarına neden olan etkenleri ortaya koymaktır. Bunu yaparken yalnızca dernekler hakkında bilgi vermekten kaçınılmış ve konuyla ilgili dönemin dünya ve Türkiye'deki etkili siyasi gelişmelerinden bahsedilmeye çalışılmıştır. Derneklerin genelde sosyalist hareketin özelde de Türkiye solunun birer parçası olmasından hareketle bu kanalların takip edilmesine özen gösterilmiştir.

Çalışmanın kapsamı açısından iki siyasal sistemin karşı karşıya geldiği Soğuk Savaş koşullarının yarattığı rekabet ortamının belirleyici olduğunu söylemek

gerekmektedir. Çalışmanın başlığında başlangıç tarihi olarak belirtilen 1947 Türkiye'nin resmi olarak bir yıl önce başlayan Soğuk Savaş döneminde tercihini açık bir biçimde Batı'dan yana kullanması sebebiyledir. Türkiye solundaki barış derneklerinin ortak noktası ise Türkiye'nin bu tercihi nedeniyle tam-bağımsızlığını terk ettiği ve kuruluşunda emperyalizme karşı savaştan bir ülkenin emperyalist düzenin yanında yer almasına yapılan itirazlar yönünde olmuştur. Bu bağlamda 1947 Türkiye'nin net bir biçimde kapitalist bir ülke olmasının dönüm noktasıdır. 1947'nin etkisi Türkiye'nin dış politikalarının dramatik ölçüde değişmesine yol açmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın başından bitimine kadar tarafsızlığını özenli bir biçimde korumaya çalışan Türkiye, 1950'de kendisinden oldukça uzakta bir ülkeye asker göndermeye gönüllü olmuştur. Türkiye solunda ortaya çıkacak ilk dernek olan Cemiyet, 1947 sonrası bu değişime karşılık kurulmuştur. Çalışmanın bitiş tarihini belirten 1980 ise İki kutuplu dünya sisteminin ve Soğuk Savaş'ın son bulduğu 1989'a kadar Türkiye'de kurulan son sosyalist nitelikli barış derneği olan Türkiye Barış Derneği'nin faaliyetlerinin askıya alındığı yıl olmasıdır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çalışmaya konu barış derneklerinin solda yer almalarından mütevellit sosyalizmin barışa yaklaşımı yakalanmaya çalışılmaktadır. Barış her ne kadar sosyalizmin doğrudan tanımladığı bir kavram olmasa da farklı bakış açılarına sahip sosyalist isimlerin kurdukları düşünce sistemlerinin birer sonucu olarak barışa ulaşmak mümkündür. Bu barış yaklaşımlarını ortaya koyduktan sonra ikinci bölümde Türkiye solunda barış derneklerinin praxisini oluşturan ilk örgütlenme Türk Barışseverler Cemiyeti'dir. Cemiyet, Türkiye solunun temelleri ve uluslararası siyasi konjonktürde dünyada ortaya çıkan sosyalist barış fikri ve girişimleri bağlamında ulaşılan sonuç olarak değerlendirilmektedir. Üçüncü ve dördüncü bölümde Cemiyetin ardından Türkiye solunda "praksisin praksisi" olarak değerlendirilebilecek olan Barış Derneği ve Türkiye Barış Derneği kendi dönemlerinin birer parçası olarak incelenmiştir.

Çalışmada dernekler hakkında kullanılan kaynaklar konusunda ilk olarak Barışseverler ve Barış Derneği hakkında yeterli kaynak bulmanın zorluğunu belirtmek

gerekir. Barışseverler için Cemiyet'in ömrünün kısalığı önemli bir etkindir. Barış Derneği ise ufak bir öğrenci girişimi olması ve her ne kadar iki buçuk yıllık bir faaliyet dönemi olsa da faaliyetlerindeki azlığı sebebiyle Derneğin üyelerinin çeşitli yerlere verdiği mülakatlar yol gösterici olmuştur. Türkiye Barış Derneği konusunda Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı'nın (TÜSTAV) geniş Türkiye solu arşivi önemli bir kaynak oldu. Diğer taraftan Sıkıyönetim Mahkemeleri tarafından düzenlenen mahkeme metinlerinin ayrıntılı yapısı yine sıklıkla yararlanılan belgelerdir. Ayrıca Ali Sirmen, Ataol Behramoğlu, Prof. Dr. Gençay Şaylan, Mustafa Gazalcı ve Zülfü Dicleli'yle Türkiye Barış Derneği ve dönemi hakkında mülakatlar yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM: SOSYALİZMİN BARIŞ YAKLAŞIMI

Sosyalist düşün tüm ideolojilerde olduğu gibi toplumsal gelişim ve dönüşümlerin sistematik bir değerlendirmesini kapsamaktadır. Sosyalizmin temeli olarak nitelendirilebilecek toplumun barındırdığı sınıf çatışmalarının belirleyici rolü ve bunun sahip olduğu çatışma alanları siyasi gelişmelerin ve bu gelişmelerin sonucu olan olayların değerlendirilmesinde bir kılavuz görevi görmektedir. Doğal bir biçimde barış olgusunun içeriğine dair yapılabilecek çıkarsamalar da sosyalist değerlendirmeler etrafında belirlenebilir ve bu değerlendirmeler üzerine inşa edilecek söylemler biçiminde toplumsal uzama yansır.

Bu bölümde sosyalizmin kurucu düşünce biçimlerinin barışa yaklaşımları incelenmeye çalışılacaktır. Bu minvalde kurucu sosyalist düşünceden Devrimci sosyalizme kadar bu tipolojilere dahil birçok ismin sosyalizm ve barış ilişkisi üzerine yaklaşımı yakından incelenecektir. Ancak, dolaysız bir biçimde barış olgusu üzerine düşüncelerden daha çok isimlerin genel düşünce ve yaklaşımları dikkate alınarak çıkarsamalarda bulunmak da bunun bir yöntemidir. Bu anlamda sosyalist düşünün barış kavrayışı savaşa karşı, anti-emperyalist, anti-militarist veya enternasyonalist tutumundan çıkarsanabilir. Diğer türlü doğrudan ve dolaysız bir sosyalist barıştan bahsetmek baştan yanlış olacaktır zira barış bir olgu olarak insanlığa mündemiç bir nitelik taşımakla birlikte sosyalizme ait bir barıştan söz etmek yerine sosyalizmin barışa yaklaşımından söz etmek daha doğrudur. Keza muarız ideolojilerin de barışa yaklaşımları barışın temel bir olgu olmasından mütevellit biçimde mevcuttur.¹

Ayrıca bölüme başlamadan şu noktaya dikkat çekmek gerekmektedir: Bir düşünce sistemi olarak sosyalizm diğer ideolojilerde de olduğu gibi bütüncül bir yapı etrafında şekillenmektedir. Bu nedenle son kertede ulaşılmak istenen barışa olan yaklaşım bu

¹ Liberalizm, realizm gibi düşünce sistemleri ilk akla gelenlerdir. Örnekse, Emmanuel Kant'ın "*Ebedi Barışı*" eseri liberalist barış yaklaşımına etki etmiştir.

bütüncül ele alma yöntemiyle sağlanabilir. Bu nedenle çalışmada teorik açıklamaların yoğunluğunun dayanağı sosyalizmin tümcül yapısıyla açıklanabilir.

Bölüm, sosyalizmin çeşitli yorum biçimleri olan Bilimsel, Revizyonist ve Devrimci Sosyalizm olarak üç başlıktan oluşmaktadır. Bilimsel Sosyalizm başlığı altında Karl Marx ve Friedrich Engels'in sosyalist düşünceye kazandırdıkları bilimsellik düzleminde teorik bilgileri ve bunun neticesinde ortaya çıkan enternasyonalist barış yaklaşımını içermektedir. Marxizmin eleştirel bir karşılığı olan Revizyonist Sosyalizmin barış yaklaşımı ise Karl Kautsky, Eduard Bernstein, V. İ. Lenin'in emperyalizm yaklaşımlarının etkilendiğini açıkça söylediği John Atkinson Hobson ve Adolf Hilferding ile İngiliz Sosyalizminin kurucuları olarak kabul edilen Sydney ve Beatrice Webb'in düşünceleri bağlamında değerlendirilmektedir. Son olarak da Devrimci Sosyalizm başlığında Ekim Devrimi'nin öncüleri olan V. İ. Lenin, Lev Troçki, Nikolai İ. Bukharin; Alman sosyalist Rosa Luxemburg, ve Dördüncü Enternasyonalin önderlerinden ve önde gelen Avrupalı devrimci sosyalist olan Ernest Mandel'in yaklaşımları yer almaktadır.

1.1. Bilimsel Sosyalizm: Karl Marx&Friedrich Engels

Karl Marx ve Friedrich Engels Modern/Bilimsel Sosyalizmin kurucuları olarak tanımlanmaktadır. Bu kurucu niteliği nedeniyle Marx ve Engels'in sosyalist devrimden proletarya diktatörlüğüne -sınıfsız toplum ve son kertede devletin ortadan kalkacağı tezi- giden sosyalist paradigmasına (düşünce sistemine) yakından bakmak gerekmektedir. Çünkü bu paradigma, ilerleyen dönemde 1871 Paris komünü ve ardından gerçekleşen 1917 Rus Devrimi'ni de etkilemiş; dahası 19 yy.'ın ikinci yarısında ve 20 yy.'da gelişen devrimci sosyalist/komünist hareketlerin zeminini oluşturmuştur.

Karl Marx (1818-1883), Prusya'nın Trier şehrinde doğdu. Babası Protestanlığı benimsemiş bir avukat olan Marx, altı çocuklu orta düzey bir ailenin üyesidir. Bonn ve Berlin'de hukuk ve felsefe eğitimi sırasında öğrenciler için devrimci bir niteliği olan Hegel

felsefesiyle yakınlaştı ve Genç Hegelciler olarak adlandırılan gruba katıldı.² Ancak, sonrasında eserlerinde sıklıkla tartışacağı isimler Genç Hegelciler grubu olmuş ve onları "hakiki/gerçek sosyalistler" olarak nitelendirerek hicvetmiştir.³ Zira 1845'te kaleme aldığı *Kutsal Aile*⁴ ve *Alman İdeolojisi*⁵ bu tavrının en önemli örneklerini oluşturmuştur. Buna rağmen Marx, Hegel'in diyalektiğini yöntem olarak benimsemektedir.⁶ Diğer taraftan Ludwig Feuerbach'ın materyalist yaklaşımı da Marx'ın kullandığı diğer bir yöntemdir.⁷ Böylece Marx hem Hegel hem de Feuerbach'ın eksikliklerini doldurarak devrimci sosyalizm/komünizm yönteminin temellerini oluşturmuştur.

1842 yılında Köln'e yerleşen Marx, burada *Rheinische Zeitung*'ta yazmaya başlamıştır.⁸ Ancak gazete 1843'te hükümet tarafından kapatılmıştır. Gazetenin kapatılmasının ardından başlayan Paris günlerinde Marx, *Yahudi Sorunu* (1844) eserini yazmıştır. Yine aynı yıl Friedrich Engels'le tanışır ve Silezya ayaklanmasında işçi sınıfının tarihsel rolünü ele alan denemelerini yazar. Marx'ın klasik ekonomi politiği eleştirdiği *1844 Elyazmaları* ve Genç Hegelcilere karşı kaleme alarak materyalist tarih düşüncesini ortaya koyduğu metinler de bu dönemde yazılmıştır.⁹ Paris'te yazdığı *Vorwärts! (İleri!)* gazetesi kapanınca Marx bu kez Brüksel'e yerleşmişti. Brüksel'de artık yakın düşün arkadaşı oldukları Engels ile *Alman İdeolojisi*'ni yazar. *Alman İdeolojisi* eserinde de *Kutsal Aile*'deki tartışma üslubu devam ettirilmektedir. Ancak bu eserin asıl önemli yanı Marxizmin temel yapıtaşı olarak görülecek olan *Feuerbach Üzerine Tezler* kısmıdır. On bir maddede topladığı tezlerle Marx, Feuerbach'tan etkilenecek insan yerine toplumun

² V. İ. Lenin, "Karl Marx", **Lenin's Collected Works** içinde, Vol. 21, ed. Stewart Smith, trans. Clemence Dutt, Moscow: Progress Publishers, 1974, s. 48.

³ Marx Genç Hegelcilere karşı bu tanımlamayı *Alman İdeolojisi*'nde sıklıkla kullanmaktadır. Diğer taraftan Marx'ın kitabı yazmasındaki temel nedeni Alman Sosyalizminin eleştirisini yapmaktır.

⁴ Karl Marx ve Friedrich Engels, *Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştiri'nin Eleştirisi*, çev. Kenan Somer, İstanbul: Sol, 2003.

⁵ Karl Marx ve Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, çev. Tonguç Ok ve Olcay Geridönmez, 2. bsk., İstanbul, Evrensel Basım ve Yayın, 2013.

⁶ W. A. Suchting, "Marx, Hegel and 'Contradiction'", **Marx and Philosophy**, ed. W. A. Suchting, London, Palgrave Macmillan, 1986, s. 80.

⁷ Michael Gager, "The Puzzling Pattern of the Marxist Critique of Feuerbach", **Studies in Soviet Thought**, Vol. 11, No. 3, 1971, s. 142.

⁸ Friedrich Engels, **Frederick Engels on Marx**, Peking: Foreign Languages, 1975, s. 5.

⁹ Karl Marx, *1844 El Yazmaları*, çev. Murat Belge, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.

tarikh üzerindeki değıştirici etkisini ve pratik/nesnel eyleme biçimini Bilimsel Sosyalizmin temeline yerleştirmektedir.¹⁰

Marx ve Engels Kasım 1847'de adı daha sonra Komünistler Birliği (Communist League, 1847-1852) olacak olan örgüte katıldı. Örgüt, göçmen olan Alman işçi ve zanaatkarlardan oluşmaktaydı. Birliğin isteği üzerine Engels bir ilkeler taslağı kaleme aldı.¹¹ Ardından 1848'de Marx ve Engels tarafından bu ilkeler taslağına bağlı kalınarak *Komünist Manifesto* -adları gizli tutularak- yayımlanmıştır. Metnin Almanca başlığı *Manifest der Kommunistischen Partie*'dir. Ancak örgütün gizliliğini korumak için metin Parti başlığıyla değil *Komünist Manifesto* başlığıyla basıldı.¹² Metnin bir parti programı olarak basımı 1872 yılında bu sefer yazarları da belirtilerek gerçekteşti. Aynı yıl başlayan 1848 Devrimleri akabinde Marx, Brüksel'den atılmadan Paris'e gitti.

1848 Devrimlerinin Almanya'ya sıçramasıyla Köln'e geçen Marx, burada *Neu Rheinische Zeitung* gazetesini çıkarmaya başladı. Almanya'da Devrimin başarıya ulaşması için öncelikle monarşiyeye karşı işçi sınıfının ilerici burjuvayı desteklemesi gerektiği üzerine yazdı. Ancak 1848 Devrimleri Avrupa'da işçi sınıfı için başarısızlıkla sonuçlandı. Marx 1849'da sınır dışı edildi. Köln'den gittiği Paris'te de sınır dışı edilen Marx, Paris'ten Londra'ya geçti ve burada *New York Daily Tribune* gazetesinin Avrupa muhabiri olarak çalıştı. Bu dönemde en külliyatlı eseri olacak olan ve burjuva ekonomisinin temellerini çözümlediği *Kapital*'in hazırlıklarına başladı. *Kapital*'in taslağı olarak nitelendirilen *Grundrisse*'yi 1857-8 yıllarında bitirdi. *Ekonomi Politiğin Eleştirisi*'ni 1859'da *Artı Değer Teorisi*'ni ise 1862-3 yıllarında tamamladı. Diğer taraftan 1848 Devrimlerinin başarısızlığı üzerine metinler kaleme aldı.¹³ *Fransa'da Sınıf Savaşımları* (1850) ve *Louis Bonaparte'nin 18 Brumaire* (1852) adlı eserlerinde Marx, 1848 Devrimlerinin burjuva sınıfının devrimci niteliğini yitirdiğini gösterdiği ve işçi sınıfının devrimci gücü elinde

¹⁰ Karl Marx, , "Feuerbach Üzerine Tezler, 8", *Alman İdeolijisi* içinde, s.16.

¹¹ Emile Bottigelli, [Komünizmin İlkeleri ve] Komünist Manifesto, *Komünizmin İlkeleri* içinde, çev. Kenan Somer, Ankara: Bilim ve Sosyalizm, 2002, s. 48.

¹² Avrupa solunun 1848'e gidilen süreçte kendisini gizleme arayışında olması anlaşılabilir bir durumdur.

¹³ Marx'ın Fransa üçlemesi olarak geçen seri Fransa'da Sınıf Mücadeleleri, Louis Bonaparte'nin On Sekiz Brumaire'i ve Fransa'da İç Savaş kitaplarından oluşmaktadır.

tutan tek sınıf olduğu sonucuna vardı. III. Napoleon'un 1851'deki darbesiyle sömürünün yalnızca nitelik değıştirdiği, aslında kesintisiz biçimde işçi sınıfı üzerinde devam ettiği çözümlemesini yaptı.¹⁴

1864'te Uluslararası Emekçiler Birliği'ne (I. Enternasyonal, 1864-1876) katıldı. 1870'te başlayan Fransa-Prusya savaşında Fransa'nın yenilmesi sonucu 1871 yılında gerçekleşen ayaklanma sonrası kurulan Paris Komününe (18 Mart 1871- 28 Mart 1871) tam destek verdi. Komünün dağıtılmasından iki gün sonra Enternasyonal toplantısında *Fransa'da İç Savaş* konuşmasını yaptı.¹⁵ Ancak Paris Komünü I. Enternasyonal içinde tartışma yarattı (Uluslararası İşçi Birliği Lahey Kongresi, 2-7 Eylül 1872).¹⁶ Özellikle sendikalist kanat Marx'ın Komünü desteklemesinden rahatsız olmuştu. Diğer taraftan da Anarşist kanadın Enternasyonal'den tasfiyesi gerçekleşti. Bunun üzerine örgütün New York'a taşınması kararlaştırılsa da Enternasyonal dağıldı ve ülkeler bazında parti örgütlenmelerine gidildi. Marx'ın son metni olan *Gotha Programı'nın Eleştirisi* (1875), 22-27 Mayıs 1875'te August Bebel ve Wilhelm Liebknecht'in başında bulundukları Sosyal Demokrat İşçi Partisi ve Genel Alman İşçiler Birliği'nin birleşmesiyle Gotha'da kurulan Alman Sosyalist İşçi Birliği'nin programına atfen yazılmış revizyonizm suçlamalarını içermektedir.¹⁷

Bilimsel Sosyalizmin mimarlarından birisi de Marx'la düşün arkadaşlığı kuran Friedrich Engels'tir. Friedrich Engels de (1820-1895) tıpkı Marx gibi Prusya topraklarında Barmen'de doğmuştur. Protestan bir aileye mensup olan Engels'in babası Manchester'daki Ermen&Engels pamuk fabrikasının ortağıydı. Engels babası tarafından fabrikanın başına geçmesi için zorlanmış ancak Engels kendi isteği ile liseyi bırakarak 1838-41 yılları arasında Bremen'de iş tecrübesi kazanmak için çalışmaya başlamıştır. Bu sırada Marx, Bauer, Stirner ve diğer sol Hegelcilerle tanıştı ve görüşleri şekillenmeye başladı. 1841-42 yıllarında gönüllü olarak topçu birliğine gitti. Bu sırada askeri alanda yazılar kaleme aldı.

¹⁴ Karl Marx, **Louis Bonaparte'ın On Sekiz Brumaire'i**, çev. Tanıl Bora, 3. Bsk. İstanbul: İletişim, 2013.

¹⁵ Marx, Karl: "Uluslararası İşçi Birliği Genel Konseyinin Çağrısı, 30 Mart 1871", **Fransa'da İç Savaş** içinde, çev. Erkin Özalp, İstanbul: Yordam, 2016.

¹⁶ Tartışma Paris Komünün başarısızlıkları üzerine Anarşistler ve Sosyalistler arasında yaşanmıştı.

¹⁷ Karl Marx, **Gotha Programı'nın Eleştirisi**, çev. İsmail Yarkin, İstanbul: İnter, 1999.

1847'de Komünist Birliğin programı üzerine tartışacağı Moses Hess'le (1812-1875) tanıştı. Hess, komünistti ve İngiltere'nin işçi sınıfının gelişkinliği dolayısıyla İngiltere'de devrim olasılığını yüksek görüyordu. Bu düşünceden etkilenen Engels, İngiltere'deki işçi sınıfını yakından gözlemlemek istedi ve Manchester'a gitti. İngiltere'de işçi sınıfı önderleriyle tanıştı ve işçi sınıfının durumunu değerlendiren yazılar yazdı. Marx'ın Paris'te olduğu yıllarda Arnold Ruge'yle (1802-1880) beraber çıkardıkları *Deutsch-Franszösische Jarhbücher* (Alman-Fransız Yıllıkları) da yazı gönderdiği yerlerdendi. Bu nedenle Engels Marx'ın yazılarına aşinaydı. Köln'de tanışma fırsatı bulan ikili ilk karşılaşmalarında Marx'ın tavırları nedeniyle arkadaşlık kuramamış ancak Paris'te düşün ortaklıkları ve yakın arkadaşlıkları başlamıştır. Engels 1845'te *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu* (Die Lage der arbeitenden Klasse in England) kitabını İngiltere'deki deneyim ve gözlemleri neticesinde tamamladı. Ardından ise Marx ile üretim süreçleri başladı. İlk metin Bauer, Stirner ve diğer Genç Hegelcileri "hakiki/gerçek sosyalist"ler olarak nitelendirdikleri *Alman İdeolojisi* oldu. Marx ve Engels birlikte Komünistler Birliğinin öncülü olan Adalet İçin Birlik (League for the Just, 1836-1847) adlı örgütlenme işine giriştiler ve örgütün programı olan *Komünist Manifesto*'yu yazdılar. Komünist Manifesto'nun içeriği Engels'in 1847'de yazdığı *Komünizmin İlkeleri* ve *Komünist İman Yemini Taslağı* çerçevesinde belirlenmişti.¹⁸ 1848 Devrimleri döneminde Marx'la *Neue Rheinische Zeitung*'da yazdı. 1848 Devrimlerinin başarısızlığının ardından Engels, Manchester'daki fabrikada alt kademe bir işte çalışmaya başladı. Babasının ölümünden sonra ise payını sattı ve Londra'da maddi sıkıntı yaşayan Marx'a da mali yardımda bulundu. Marx adına *New York Daily Tribune*'e yazılar yazdı. Marx'ın üzerinde çalıştığı *Kapital*'in İngiltere verilerine dayanan kısımlarına önemli katkılar sundu. Yine 1871 Paris Komünü'ne Marx gibi destek verdi ve I. Enternasyonal'deki tartışmalara katıldı.¹⁹

¹⁸ Türkçe çevirisi de bulunan kitap Sosyalizmin temelleri üzerinden ilerleyen ve soru-cevap yöntemiyle yazılan bir içeriğe sahiptir. Friedrich Engels, **Komünizmin İlkeleri**, çev. Süleyman Ege, 2. bsk., Ankara: Bilim ve Sosyalizm, 1997.

¹⁹ Engels'in hayatı anlatan geniş biyografik çalışma için bkz. Tristram Hunt, **Fraklı Komünist: Friedrich Engels'in Devrimci Hayatı**, çev. Mehmet Ratip ve Işın Eliçin, İstanbul: İletişim, 2018.

Eugen Dühring'in Marxsist teoriye karşı saldırısına 1878 yılında yayımlanan *Anti-Dühring*'le cevap verdi.²⁰ Marx'ın yapmadığı kapitalizm öncesi toplumlardaki sınıflı yapıyı inceleyen *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* 1884'te basıldı. Engels'in Marx'ın yazın hayatına en büyük katkısı ise Marx'ın 1883'te ölümünün ardından tamamlayamadığı *Kapital*'in ikinci ve üçüncü ciltlerini Marx'ın notlarıyla tamamlaması olmuştur.

Kendilerinden önce varolan sosyalist yaklaşımlara, diyalektik bir tarihsellik düzleminde materyalist yaklaşım kazandıran iki isim ütöpik sosyalistlerden ve Hegelci sol kanattan ayrılmaktadır. Her ikisinden farklı olarak Marx ve Engels, burjuva sınıfı karşısında yer alarak; “ellerinde emeklerinden başka satacak bir şeyleri olmayan”, ücretleri karın tokluğuyla belirlenen yani kapitalizm için meta olan (emeğin fiyatı üretim maliyetine eşittir) ve gelişen sanayinin dayattığı iş bölümüyle birlikte iş güvenceleri de olmayan proletaryanın (işçi sınıfı) öznesi olduğu Devrimci Sosyalizmin teorik açılımını ortaya koymuşlardır. Marx ve Engels'in proletarya devrimi ve ardından komünist topluma ulaşan sistemleri, sınıflı toplum yaklaşımı temelinde tarihsel zeminde ilerlemektedir.

Yukarıda kısa bir biyografileri ve yazın hayatları verilen Marx ve Engels'in aşağıda kurdukları sosyalist düşün incelenecek ve bu düşünceye mündemiç barış yaklaşımına ulaşmaya/çıkarsanmaya çalışılacaktır. Her iki ismin de doğrudan barış kavramı üzerine bir incelemesi söz konusu değilse de daha sonra "izm"leşen toplum yorumları bağlamında barışa olan yaklaşımlarına ulaşmak mümkündür.

1.1.1. Teorik Bilgiler

Marx ve Engels'i tarihsel olarak genç Hegelciler'den ve doktriner sosyalistlerden ayıran temel nokta tarihsel uzamda yarattıkları toplum yaklaşımıdır. Önceki sosyalistler için sosyalizm mutlak doğrudur, bu anlamda da mutlak us ve mutlak adaletin dışı vurumu olarak ortaya çıkmaktadır. İnsan, tarihinin gelişmesinden bağımsız olarak ele alınır.

²⁰ Friedrich Engels, *Anti-Dühring Bay Eugen Dühring Bilimi Altüst Ediyor*, çev. Kenan Somer, 3. bsk, Ankara: Sol, 1995.

Ancak Marx için tarih, sınıf savaşımı tarihidir.²¹ Ekonomik düzlemde oluşan sınıflar arasındaki çatışma, tarihi belirleyen itkiyi yaratmaktadır. Bu tarihsel kavrayış tarihin gelişim sürecini bilimsel olarak nesnel bir düzleme taşımaktadır. Bu bağlamda Marx'ın tarihe atfettiği materyalist tavır sosyalizm için yeni bir yaklaşım getirmekte ve Marx'ın Hegelci ussal geleneğinden ayrılmaktadır.²² Marx'ın ölümünün ardından bir paradigma olarak ortaya çıkan tarihsel materyalizm, sonraki süreçte de sosyalist hareketlerin belirleyici noktasını oluşturacaktır. Sınıflar arasındaki çatışma yoluyla ilerleyen tarihin diyalektik çözümlemesi, Hegelci ussallıktan çıkıp tarihin belirleyici gücünü nesnellikten almasını sağlamaktadır.

*"Modern materyalizm..., doğa biliminin, doğanın da zaman içinde bir tarihi olduğu yolundaki modern ilerlemenin birleşimini yapar...modern materyalizm, ötsel olarak diyalektiktir...felsefe ortadan kalkar ve pozitivist alana geçer."*²³

1845 yılında basılan iki kitap: *Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi: Bruno Bauer ve Hempalarına Karşı* ve *Alman İdeolojisi*, Marx'ın Hegelci ussallığa karşı tarihsel materyalizmin temellerini oluşturduğu eserler olmuştur. Bu temelleri Engels "yapıtaşları" olarak nitelemektedir.²⁴ Marx *Alman İdeolojisi*'nin başında, on bir maddeden oluşan ve Marxizmin en önemli "yapıtaşlarını" oluşturacak tezlerini yazmıştır.²⁵ Bunu yaparken Ludwig Feuerbach'ın (1804-1872) materyalizminden etkilenen Marx, Feuerbach'a karşılık bir antitezler kümesi oluşturmuştur.

Hegel'in diyalektiği ve Feuerbach'ın materyalizmi Marx ve Engels'i etkileyen yaklaşımların başında gelmektedir. Ancak her ikisinin de her iki yaklaşıma da itirazları vardır. Hem Hegel'de ve Hegel'in mirasçıları olan genç Hegelciler'de hem de Feuerbach'ta görülen aşkınlık, itirazları tarihin bilimsel açıklanmasına itirazla açığa çıkmaktadır. Bir bakıma Marx için *Alman İdeolojisi* Engels'le kendilerini kavramalarına hizmet etmiştir. Ludwig Feuerbach, Bruno Bauer (1809-1882) ve Max Stirner'ın (Johann Kaspar Schmidt,

²¹ Karl Marx ve Friedrich Engels, **Komünist Manifesto**, çev. Celal Üstel ve Nur Deriş, 18. Bsk. İstanbul: Can, 2014, s. 49; Engels, **Anti-Dühring**..., s. 26.

²² Engels, **Anti-Dühring**..., s. 24.

²³ Engels ve Marx, **Alman İdeolojisi**, s. 32.

²⁴ Engels, **Anti-Dühring**, s. 13.

²⁵ Engels ve Marx, "Feuerbach Üzerine Tezler", **Alman İdeolojisi** içinde, s. 15-17.

1806-1856) "aşkın insan"ıyla kurdukları materyalizme karşılık Marx temsil edilen Hegelci fenomenolojinin karşısına toplumu ve toplumun şekillendirdiği tarihi koymuştur. Marx için tarih, toplumların çatışmasından başka bir şey olmadığına göre dinamiği tüm olarak insan bilincinde aramak yanlış olacaktır. Bu nedenle pratik veya eyleme tarihin itici gücüdür. Ancak Feuerbach, sezgiyle nesneye ulaşmaya çalışır ve soyutlamadan dışarı çıkamaz.²⁶ Böylece insan gibi toplum da soyutlanır²⁷ ve Marx'ın suçlamasıyla bu yaklaşım burjuva toplumunun sezgisine tekabül eder.²⁸ Bu nedenle insanı tekil ve tümelin öznesi yapan "eski" materyalizm yerine; insanı toplum içerisinde kavrayan "yeni" materyalizmin ayrımı yapılmaktadır.²⁹ Tezlerin devamı ise Feuerbach, Bauer, Stirner ve Alman İdeolojisinin ikinci kısmında yerdiği Karl Grün (1817-1887) gibi "Genç Hegelciler"i kastederek filozofların yorumlamadan vazgeçip dünyayı değiştirmeye çalışmaları gerektiği üzerine son tezle bitmektedir.³⁰ Louis Althusser'e (1918-1990) göre Marx, bu tezle "felsefenin sonu"na gelmiş ve bu sonu gerçekleştirmekle beraber felsefeyi yeniden başlatmıştır.³¹ Marx'ın altıncı tezde üzerinde durduğu pozitivizmin değiştirme yetisiyle birlikte değişmeme haline karşı olan tavrı içermesi önceki sosyalist algıyı da yargılamakta ve on birinci tezi desteklemektedir. Marx'a göre koşullar ve eğitim insan üzerinde belirleyici olmakla birlikte, bazen hem koşullar hem de eğitim insanı ters yönlü olarak –olumsuz bir biçimde- değiştirebilmektedir.³²

Marx'ın materyalizmi dinsel/metafizik alanından ayırdığı diğer yön ise tarihi başlattığı andır. Marx için tarih yani insanın eyleme anı insanın ihtiyaçlarını karşılayacak araçları üretmesiyle başlamıştır.³³ Bu nedenle tarih tamamen "maddi" eylem alanıdır.³⁴

²⁶ A.g.e., "1"- "6", s. 15-16.

²⁷ A.g.e., "7", s. 16.

²⁸ A.g.e., "9", s. 17.

²⁹ A.g.e., "10", s. 17.

³⁰ A.g.e., "11", s. 17.

³¹ Louis Althusser, **Marx İçin**, çev. Işık Ergüden, 1. bsk., İstanbul, İthaki Yayınları, 2002, s. 36-7.

³² Engels ve Marx, "Feuerbach Üzerine Tezler, 3", **Alman İdeolojisi** içinde, s. 15.

³³ Engels ve Marx, **Alman İdeolojisi**, s. 36.

³⁴ A.g.e., s. 52.

Öyleyse çatışmanın kavramsallaştırılması olarak sınıf diyalektik toplumsallığa eşittir ve toplumsal ilişkileri belirleyen güç ise tarihi olgulardır.

*"Materyalist tarih anlayışı...tarihte görülen her toplumda, ürünlerin bölüşümünün ve ürünlerin bölüşümü ile, sınıflar ve zümreler biçimindeki toplumsal eklemlenmenin üretilen şeye, bunun üretiliş biçimine ve üretilen şeylerin değişim tarzına göre düzenlendiği tezinden hareket eder...bütün toplumsal değişikliklerin ve bütün siyasal altüst oluşların son nedenlerini...ilgili dönemin felsefesinde (usda) değil, iktisadında aramak gerekir."*³⁵

Bu yolla iktisatta temellenen sınıflar arasındaki çatışma hali emeklerinden başka satacak bir şeyi olmayan işçilerin üretim araçlarının mülkiyetinin ellerinden alınması ile emek bir meta halini alarak sağlamlaşır. İşçinin ürettiği ürünün değeri klasik iktisatta "*emek=ürünün değeri*" iken Marx ise ürünün değerinin yalnızca emek yerine artı-değerle birlikte belirlendiğine işaret eder.³⁶ Artı-değer, Marx'ın iktisada yaklaşımının temelini oluşturur. Çünkü artı-değer, ücret karşılığı üretilen dışında üretimden kalan fazladır.³⁷ Şöyle ki: işçi aldığı sabit ücret ile geçimini sağlamakta ve hatta bazen bu ücret düzeyi yeni işçilerin işgücüne katılımıyla birlikte düşme eğilimine girmektedir. Söz konusu ücretin karşılığında harcanan emeğin fazlalığı, üretilen artı-değer olarak ifade edilmektedir. Örneğe, bir işçi günlük 4 saatlik ücretinin karşılığında ürünü meydana getirebilirken, 8 saatlik çalışması karşılığında ücretini almaktadır ancak aldığı ücret 4 saat yerine 8 saat karşılığı belirlenmektedir. Bu sabit ücrete karşılık fazladan çalışılan 4 saat ise ürün üzerinde artı-değeri oluşturmaktadır.³⁸ Pazarda satılan nihai ürünün değerinin içinde bu artı-değer de bulunmaktadır. Diğer taraftan fabrikalara giren her artı iş-gücü yalnızca elinde emeği olan işçi için daha fazla çalışma süresine yol açmaktadır. Böylece, burjuvazinin elinde ürün başına daha fazla artı-değer birikir. Görüldüğü gibi artı-değer kavramı basitçe işçi ve fabrika sahibi arasındaki sınıfsal karşıtlığı çarparak katlayan bir uçurum yaratmaktadır. Artı-değerin bir sonucu olarak üretim araçlarının mülkiyetinin üretimi yapan işçilerden sermayedara geçmesiyle de sınıflar arasındaki çelişki de

³⁵ Engels, **Anti-Dühring...**, s. 306.

³⁶ Karl Marx, **Kapital Cilt:1**, çev. Mehmet Selip, İstanbul: Yordam, 2015, s. 178; s. 227.

³⁷ Engels, **Anti-Dühring...**, s. 228-238.

³⁸ Bu örnek Engels'ten uyarlanmıştır. Bkz. Engels, **Anti-Dühring...**, s. 231-232.

büyümektedir. Marx'ın tanımıyla bu durum işçinin üretim araçlarına yabancılaşmasını doğurmaktadır. Artı-değer bu anlamda Marxist iktisat teorisinin altyapısını oluşturmaktadır.

Diğer taraftan ekonomik belirlenim üzerinden belirlenen toplumsal, siyasal ve kültürel yapılar ise "üst-yapı"ya dahildir. Yani Marx, ekonomi ve tarihsel düzlemde sınıf çatışmalarının belirleyiciliğini alt-yapı - üst-yapı ayrımı olarak ikili bir yapı oluşturarak açıklamaktadır.³⁹ Yine Marx'a göre doğrudan üst-yapıya ait unsurlarıyla toplumsal ve siyasi gelişmeleri açıklamak "ideolojik" bir tutuma yol açacaktır.⁴⁰ Bu da toplumsal çözümlemeyi bozucu bir unsur olacaktır.

Üretim biçimleri içerisinde gelişen üretim ilişkileri ve üretim güçleri arasındaki çatışma hali sınıflar arasındaki çatışmanın temel unsurları konumundadır. İktisat, toplumsal dinamiğin "altyapı"sını oluşturmaktadır. Marx'ın yaklaşımı verili bir toplumun aksine çatışma üzerine kurulu bir tarihsel düzlem bağlamında ilerlemektedir. Kişisel emeğin yerine işbölümü geçince, üretilen ürünün sahipliği ortadan kalkmış ve salt meta durumuna geçmiştir.⁴¹ Böylece iki ürün arasında pazardaki fark açılmaktadır. Toplumsal üretim araçlarıyla üretilen toplumsal ürünler daha ucuzdur. Ancak toplumsal ürünü sahiplenen onu üreten değil, kapitalist yani fabrika sahibidir. Böylece toplumsal üretim ile kapitalist sahiplenme arasında bir çelişki ortaya çıkmaktadır. Toplumsal üretim ile kapitalist sahiplenme arasındaki çelişki, kendini proletarya, burjuvazi karşıtlığı olarak göstermektedir.⁴²

Marx'ın iktisadi yaklaşımının ilk örneği olan *1844 Elyazmaları*'nda Marx, Adam Smith (1723-1790), Jean Baptiste Say (1767-1832) gibi bilinen "ekonomi politikçi"lerin yazılarından alıntılara sıklıkla başvurarak ücret, sermaye ve toprak rantı gibi kavramlar konusunda klasik iktisatçıları eleştirmekte ve kendi inşa edeceği kavramların açıklanması

³⁹ Karl Marx, **Ekonomi Politik Eleştirisine Katkı**, çev. Sevim Belli, İstanbul: Sol, 2005.

⁴⁰ Engels ve Marx, **Alman İdeolojisi**, s. 34-35.

⁴¹ **A.g.e.**, s. 41

⁴² Engels, **Anti-Dühring**, s. 311.

işine girişmektedir.⁴³ Althusser'e göre bu bilinçli bir yöntemdir. Althusser'in deyimiyle genç Marx'ın okuduğu kitabın hiçbir yerine dokunmadan sadece okuması ve okuduklarını aktarması kendi gizli öznesini ortaya çıkarabilmektedir. Bu yöntem üzerinden Feuerbach'la Marx'ın yakınlığını kuran Althusser için *1844 El yazmaları* buna iyi bir örnek teşkil etmektedir.⁴⁴ El yazmalarının asıl önemi ise Marx'ın erken döneminde ekonomi politığe bakış açısının temellerini ortaya koymasında yatmaktadır. Yukarıda bahsedildiği üzere Althusser ayrımını kullanırsak; "genç" Marx'ın buradaki yöntemi klasik iktisatçıların -Marx bu isimleri "ekonomik politikçi" olarak adlandırmaktadır- emeğin ücreti, sermaye, kar, toprak rantı, yabancılaşmış emek, özel mülkiyet gibi temel iktisadi kavramlara yaklaşımlarına kendi şerhini düşmesi ve aslında kendi yaklaşımını "gizli özne" olarak vermesidir. Buradaki "gizli özne" tarihsel materyalizm zemininde çelişkinin "açık özne"sine dönüşmektedir.

Bununla ilgili olarak *Anti-Dühring*'de "Modern Sosyalizmin konusu nedir?" sorusuna cevap veren Engels'e göre, "burjuvazi, feodal rejimi paramparça" etmiş ve "onun yıkıntıları üzerine, serbest rekabeti, gitme-gelme özgürlüğünü*, meta sahiplerinin hukuksal eşitliğini ve öbür burjuva parlaklıklarının imparatorluğu olan burjuva toplum düzenini kurmuştur. Kapitalist üretim biçimi artık özgürce gelişebilirdi. Ama tıpkı zamanında manüfaktür ve onun etkisi altında gelişmiş bulunan zanaatçıların, loncaların feodal köstekleri ile çatışmaya girmiş oldukları gibi, büyük sanayii de bir kez tam olarak geliştikten sonra, kapitalist üretim biçiminin onu içine sardığı engeller ile çatışmaya (üretken güçler vs. üretim biçimi) girer."⁴⁵ Bu açıklamasıyla Engels de *1844 El yazmaları*'ndaki "gizli özne"nin nasıl tarihsel gelişim sürecinde "açık özne"ye dönüştüğünü ortaya koymaktadır.

⁴³ Marx, "Sermayenin Karı", "Toprağın Rantı", *1844 El Yazmaları* içinde, ss. 35-72.

⁴⁴ Louis Althusser, *İki Filozof - Machiavelli & Feuerbach*, çev. Alp Tümertekin, İstanbul: İthaki, 2010, s. 213-5.

* Seyahat özgürlüğü.

⁴⁵ Engels, *Anti Dühring...*, s. 307.

Sınıflı toplumun oluşumunda kapitalist üretim biçiminin oynadığı rolde, kapitalizmin devamını sağlayan yapılar da etkilidir. Öyleyse bu yapılardan biri olarak karşımıza devlet ve devletler arasında kurulan ilişkiler çıkmaktadır.

1.1.2. Barış: Sönümlenmiş Devlet, Enternasyonalizm ve Sınıfsız Toplum

Marx, savaşların aktörleri olan ulus devletleri aynı zamanda sermayenin himayedarları olarak tanımlamaktadır. Marx'a göre devlet hâkim sınıfın egemenlik aracıdır, ama devlet bu egemenliğini kamu yaşamı ile özel yaşam, genel çıkarlar ile özel çıkarlar arasındaki çelişkiler üzerine inşa eder.⁴⁶ Toplumun bir ürünü olan devlet, toplumdan uzaklaşır, özerkleşir. Bu mesafe, modern devletin toplum üzerindeki hakimiyetini sürdürebilmesi için olmazsa olmaz bir gerekliliktir. Modern sanayinin gelişmesiyle birlikte sermaye ve emek arasındaki çelişkilerin genişlemesi, yayılması ve yoğunlaşması devleti giderek toplumsal yaşamı sermayenin ihtiyaçlarının esiri haline getirecek kolektif bir güce dönüştürmüştür.⁴⁷ Bu nedenle sosyalist devrimin amacı devleti -ortadan kaldırmak değil- parçalamak olmalıdır.⁴⁸ Engels açıklamalarıyla devletin ortadan kaldırılmasından bahsetmemektedir. Engels'e göre zaten sınıfsız bir düzen halinde devlet kendiliğinden sönümlenecektir.⁴⁹ Marx'ın devlet yaklaşımıyla yorumlayacak olursak, sınıfsız bir toplumda bir sınıfın koruyucusu olarak görev yapan devlete ihtiyaç kalmayacaktır. Ancak, devlet yönetsel anlamda devam edecektir.

*"Ulusun içindeki sınıflar arasındaki karışıklık ortadan kalktığı ölçüde, bir ulusun başka bir ulusa beslediği düşmanlık da son bulacaktır."*⁵⁰

Bu anlamda Marx, savaşları sınıf çatışmasından doğan bir hal olarak görmektedir. Savaşlar düşmanlığın bir sonucu olarak değerlendirildiğinde, ulus içerisinde veya sınırlar

⁴⁶ Engel ve Marx, **Alman İdeolojisi**, s. 63-64.

⁴⁷ **A.g.e.**, s. 41, 44.

⁴⁸ Marx burjuvazi ve devlet ilişkisini 1948'in sönümlenmesi sonrası III. Napolyon hükümetinin iktidara gelmesi üzerinden ortaya koymaktadır. Bkz. Marx, **Louis Bonaparte'nin...**, s. 91;161; **Fransa'da İç Savaş**, s. 54-55; **Critique of the Gotha Program**, New York, International Publishers, 1970, s. 35.

⁴⁹ Engels, **Anti-Dühring...**, s. 320.

⁵⁰ Engels ve Marx, **Komünist Manifesto**, s. 73.

dahilinde yaşanan yani toplum içerisinde varolan ezen-ezilen sınıfların çatışması düzleminde oluşan tarih, uluslar arasındaki düzlemde de aynı şekilde işlemektedir. Zira eşitsiz gelişim göz önünde bulundurulduğunda tıpkı proletarya gibi yalnızca kendi karın tokluğuna gelişkin ülkelerin sermayesini arttıran uluslar bulunmaktadır. Burjuvazinin zenginleşmesinin önemli kaynaklarından biri de yeni pazarlar bulması ve bu pazarlardaki hammaddenin maliyetlerde düşüş yaratmasıdır. Bu nedenle ulus içindeki sınıflar arası çatışma hali pekâlâ uluslar arasında da kendisini göstermektedir. Marx için proletaryanın ulusun çıkarlarıyla bir bağı yoktur.⁵¹ Zira burjuva proleterin tüm dini, ahlaki ve ulusal bağlarını çürütmüştür. Proleterin koşulu her yerde aynıdır. Ancak Marx'ın buradaki şerhi proletaryanın öncelikle kendi ülkesi içerisindeki burjuvaziyle savaşıması gerektiğidir. Bu sınıf çatışması temelinde kurulan ters çarpanlı bir ilişki barındırmaktadır. Çünkü Marx için burjuva ne denli gelişmiş ise devrim de o denli başarılı olacaktır. Bununla birlikte her ülkenin kendi koşullarına göre değerlendirilmesi de kabul edilmektedir.⁵² Yani proleter devrim birden atılabilecek bir "macera" değil, ülkelerin kendi koşullarına ve kendi burjuvazisi dolayısıyla proletaryasının gelişkinliğine göre belirlenmelidir. Dönem koşulları baz alındığında dünyanın en gelişkin kapitalizmine sahip İngiltere'de komünist devrimin koşullarının hazır olduğu düşünülebilir ancak Marx için en uygun yer Almanya'dır.⁵³ İngiltere proletaryanın örgütlenmesine izin vermeyecek ölçüde bir burjuva sınıfına sahiptir. Diğer taraftan İngiliz Çartist hareket (1838-1850) her ne kadar 19. yy. sosyalizmi için önemli bir hareket olsa da devrimci bir yönelime sahip olmamıştır.⁵⁴ Gelişkin burjuva sınıfı işçilerin birlik olmasına izin vermeyecektir. Burjuvaziye karşı örgütlenmenin eksikliği olarak Marx, işçi sınıfının burjuva yerine "monarşinin kalıntıları"na saldıracağını söylemektedir.⁵⁵ Bu nedenle "dünyanın tüm işçilerinin birleşmesi"nin büyük harfleri enternasyonalist bir anlayışın gerekliliğine işaret etmektedir (Manifesto'nun son cümlesi olan " Proletarier aller Lander vereinigt Euch!" büyük

⁵¹ Marx, **Fransa'da İç Savaş**, s. 22; 23; 34; 54; 80.

⁵² Engels ve Marx, **Komünist Manifesto**, s. 50.

⁵³ **A.g.e.**, s. 91.

⁵⁴ **A.g.e.**, s. 90.

⁵⁵ **A.g.e.**, 59.

harflerle yazılmıştır.). Bu bağlamda değerlendirildiğinde barış, enternasyonalist bir dayanışma neticesinde ortaya çıkmaktadır. Marx, Enternasyonal'in dış siyasetini "Uluslararası ilişkilere egemen olan kurallar kadar tek tek kişiler arasındaki ilişkilere de egemen olması gereken ahlak ve adalet yasalarını savunma"⁵⁶ biçiminde açıklayarak ahlaki bir tavır da takınmaktadır. Ayrıca Marx için proletaryanın ulusun çıkarlarıyla bir bağlantısı bulunmamaktadır. Bu nedenle işçilerin birliğini oluşturan Enternasyonal, ulustan bağımsız sadece sınıf için örgütlenmiş ve sınıfsız toplumu amaç edinen özerk bir kuruluştur. Bu bağlamda enternasyonalizm ve sınıfsız toplum arasında varlıksal bir ilişki bulunmaktadır.

Tam tersi durumda savaş hali sınıflı toplumlara mündemiç bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Marx'ın savaş yaklaşımı savaşları ikili bir ayrıma tabi tutulabilir: bunlardan ilki sınıflar arasındaki eşitsizliği genişlettiği için kapitalizmin kendiliğinden yarattığı savaşlar; ikincisi ise sınıflar arasındaki devrimci savaşlardır. Terry Eagleton'ın (d. 1943) dediği gibi Marxizm, bir yorum biçimi sunmakta, buna karşılık hazır bir düzen vadetmemektedir.⁵⁷ Bu anlamda, sosyalizm savaşlara karşıdır ancak bu karşıtlık birinci tür olan kapitalizmin mündemiç biçimine olan karşıtlıktır. Diğer taraftan devrimci savaşlara karşıtlık söz konusu değildir. Engels, sosyalistlerin sonsuz barış önermediklerini vurgulamaktadır. Komünistler, "(sınıfsal olarak) düşmanlarının her yerde silahlandıklarını ve siyasal haklarını ilkin zorunlu bir savaşla kazanacaklarını" bilmektedirler⁵⁸; sınıflar arasındaki çatışma ancak komünist toplumda son bulacaktır. Böylelikle devrimci savaşlar barışı sağlamaları neticesinde "haklı savaşlara" dönüşmektedir. "Komünistlerin teorisini bir tek düşünce özetler: özel mülkiyetin," yani sınıfları yaratan "kapitalist mülkiyetin, üretim araçlarının bazı (tek tek) kişiler tarafından sahiplenilmesinin ortadan kaldırılması"dır.⁵⁹ Zira, sınıfların varlığı kendiliğinden çatışma halini doğurmaktadır. Diğer taraftan, kapitalist iktidar yapıları da savaşları milliyetçiliği körüklemek ve bu yolla

⁵⁶ Marx, "Uluslararası İşçiler Birliği Genel Konseyinin Fransız-Alman Savaşı Üzerine Birinci Çağrısı, 23 Temmuz 1870", **Fransa İç Savaşı içinde**, s. 22.

⁵⁷ Terry Eagleton, **Marx Neden Haklıydı?**, çev. Oya Köymen, İstanbul, Yordam Kitap, 2011, s. 27.

⁵⁸ Engels, **Komünizmin İlkeleri**, s. 54.

⁵⁹ **A.g.e.**, s. 72.

sınıf çatışmasını bastırmak için kullanmaktadır.⁶⁰ Marx'ın 23 Temmuz 1870'de Fransa-Prusya Savaşı'na karşı Uluslararası İşçiler Birliğine yaptığı Çağrı'da III. Napolyon iktidarını Fransa'daki sınıf savaşlarını sürekli savaşlar yaratarak sömürdüğünü ve ülke içerisinde iktidarını pekiştirdiğini belirtmiştir.⁶¹ Bu çerçevede değerlendirildiğinde savaşlar ulusal veyahut uluslararası ölçekte kapitalizmin antagonizması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bilimsel Sosyalizmin savaş ve barış gibi toplumsal düzenleri hayati düzeyde etkileyen iki karşı geliştirdiği yorum hem Marx hem de Engels için yorumlama ve savaşları tanımladıkları kapitalist savaş ve devrimci savaş ayrımında yatmaktadır. Kapitalist savaşlar kapitalizmin ulus ötesi sömürme süreçlerini temsil ettiğinden ve emperyalist politikalar sonucunda ortaya çıktığından kapitalizme mündemiç/içkin bir hal olarak her ülke proletaryasının karşı çıkması ve bu tür savaşların ulus içinde yarattığı milliyetçi kandırmacaya karşı desteklenmemesi gereken savaşlardır. Diğer taraftan devrimci savaşlar olarak değerlendirilen sınıflar arasındaki çelişkilerden ortaya çıkan savaşlar ise desteklenmektedir. Bu minvalde Bilimsel/Modern Sosyalizm savaşlara realist bir bakış açısı geliştirerek savaş ve ideoloji arasında kuvvetli bir bağ yaratmaktadır. Sonuç olarak ise reddedilen savaş yapısal olarak kapitalizmin bir antagonizması biçiminde zuhur etmektedir. Sonuç olarak kapitalizmin bir antagonizması olan savaşlarda barıştan söz etmek yalnızca geçici bir halin yani tekerrürü mevcut durumun tanımlanması olacaktır. Devrimci savaşta ise başarıya ulaştığı ölçüde sınıf çelişkilerini dolayısıyla sınıfları ortadan kaldırdığı ve devleti sönmülendirdiği haliyle enternasyonalist bir barış ortaya çıkacaktır.

1.2. Reformcu Sosyalizm

Reformist Sosyalizmin temel argümanı Marx'ın proletaryaya attettiği devrimci müdahaleye karşı itirazları üzerine gelişmektedir. Sosyal demokratlar ya da reformcu sosyalistler temelde Marx'ın Bilimsel Sosyalizmini desteklemekte ancak devrimci

⁶⁰ Marx'ın LB'nin 18 Brumieri'nde işlediği genel tema Bonaparte'nin krallığa dönerken milliyetçi popülizmi nasıl kullandığıyla ilgilidir.

⁶¹ Marx, **Fransa'da İç Savaş**, s. 22.

yöntemlerin karşısında durmaktadır. Bu bağlamda sosyalizme demokratik yöntemlerle tedrici olarak geçilmesi gerektiğini söylemektedirler. Ancak reformistlerin kapsamlı bir biçimde ele aldıkları emperyalizm kavramsal olarak özel bir vurgu içermektedir. Karl Kautsky'nin "ultra emperyalizm"i ve John Atkinson Hobson'ın farklı emperyalizm yaklaşımları da her ne kadar aynı olguya değinseler de bu noktada farklı yaklaşımlara tekabül etmektedir.

Bu başlıkta sırasıyla Karl Kautsky, Eduard Bernstein, J. A. Hobson, Rudolf Hilferding ve Sidney&Beatrice Webb'in emperyalizm, modern devlet ve savaşlar arasında kurdukları bağlantı yoluyla barışa dair görüşleri ele alınacaktır.

1.2.1. Karl Kautsky

Karl Kautsky (1854-1938), bir tarafı Avusturyalı ve bir tarafı Çek bir ailenin oğlu olarak Prag'da doğdu. Bu nedenle Kautsky otobiyografisinde kendisini doğuştan enternasyonalist olarak tanımlıyordu. Babası Johann Kautsky, bir ressam ve annesi Mins Jaich Kautsky, bir yazar ve aktristti. Kautsky, 1874'te Viyana Üniversitesi'ne girdi. 1875'te Avusturya Sosyal Demokrat Partisi'ne katıldı. 1880'de Zürih'te, Karl Höchberg tarafından finansal olarak desteklenen ve Anti-Sosyalist Yasa (1878-1890) zamanında Reich'e kaçan Alman sosyalistlere katıldı. Höchberg'in sekreteri Eduard Bernstein'in etkisinde Marksist oldu ve 1881'de İngiltere'de Marx ve Engels'le tanıştı.⁶²

1883'te, 1890'da haftalık olarak basılmaya başlanan Stuttgart'taki aylık *Die Neue Zeit*'i kurdu ve 1917'ye kadar derginin editörlüğünü yaptı. Dergi hem Almanya'da hem de uluslararası alanda sosyalist çevreler üzerinde etkili oldu. 1885'ten 1890'a kadar Londra'da Engels'le çalıştı. Marx'ın Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin (Sozialdemokratische Partei Deutschlands, SPD) aktivistleri arasında ekonomi üzerine en çok okunan ve Marksist bir çalışma olan *Karl Marx'ın Ekonomik Doktrinleri* (The Economic Doctrines of Karl Marx, 1887-1893) eserini yazdı.⁶³ 1890'da Viyana'ya

⁶² Karl Kautsky, Karl: "Autobiography", *Social Democrat*, Vol. 6, No. 12, Dec 1902, s. 358.

⁶³ Karl Kautsky, *The Economic Doctrines of Marx*, trans. H. J. Stenning, New York: Macmillan, 1936.

geri döndü ve Anti-Sosyalist Yasası'nın yürürlükten kaldırılmasının ardından Stuttgart'ta yaşamaya başladı. Engels tarafından onaylanan SPD programı taslağının ardından, 1891'de Erfurt Kongresi'ne kabul edildi.⁶⁴ Genel görüşün aksine Kautsky, emperyalizmin savaşa sürükleyeceğine inanmıyordu, aksine emperyalizmin kapitalizmden önce zaten var olduğu düşüncesindeydi. Dahası emperyalizmi aristokrasiye ve bazı marjinal kapitalistlere hitap eden gerici bir toplumsal fenomen olarak görmekteydi. Bu bakış açısını "ultra-emperyalizm" olarak tanımladı. Savaş öncesi "ultra emperyalizm" teorisinin öne sürdüğü gibi, kapitalizmin savaşa girmemek için yeterince rasyonel olduğuna inanıyordu.⁶⁵

Kautsky'nin öngörüsü yanlış çıktı ve 1914'te emperyalist ülkeler arasında I. Dünya Savaşı başladı. Ertesi gün, 3 Ağustos 1914'te Reichstag Yönetim Kurulu toplanarak savaş kredilerine oy vermemiştir.⁶⁶ Reichstag'ın bir üyesi olmayan Kautsky de toplantıda bulunuyordu. Kautsky, savaşın karakterinin belirlenemediğini ifade etti ve savaşta ancak savunma hakkının kullanılması gerektiğini belirtti. SPD de aynı düşünceyle hükümetten fetih istemediğine dair bir güvence talep etti ve savaş kredilerinin onaylanmaması gerektiğini söyledi. Ancak SPD içinde farklı klikler bulunuyordu, SPD'ye savaş yanlısı Sendika kanadı egemen olmuştu ve sonunda Kautsky, SPD'nin savaş yanlısı tutumuna karşılık Eduard Bernstein ve Hugo Haase'yle (1863-1919) birlikte Bağımsız Alman Sosyal Demokrat Parti'yi (Unabhängige Sozialdemokratische Partei Deutschlands, USPD, 1917-1931) kurdular.

1917 Ekim Devriminin Bolşeviklerin başarısıyla gerçekleşmesi ise Kautsky'nin tepkisini çeken bir diğer olaydı. Kautsky, Bolşevik devriminden kısa bir süre sonra *Proletarya Diktatörlüğü'nü* (Die Diktatur des Proletariats, 1918) kaleme aldı.

⁶⁴ Kaleme aldığı Erfurt Programı için bkz. Karl Kautsky, **The Class Struggle**, trans. William E. Bohn, Chicago: Charles H. Kerr & Co., 1910.

⁶⁵ Karl Kautsky, "Ultra-imperialism", **New Left Review**, No. 59, 1970, s. 41-46.

Ayrıca Ultra-emperyalizmin ayrıntılı tahlili için bkz. Yunus Emre, "Karl Kautsky ve Ultra-Emperyalizm Kuramının Düşündürdükleri: Sosyal Demokrasi ve Uluslararası İlişkiler", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 10, Sayı 39, Güz 2013, s. 45-69.

⁶⁶ Volker R. Berghahn, **Germany and the Approach of War in 1914**, New York: St.Martin's, 1993, s. 181.

Bolşeviklerin sosyalizmi Rusya gibi geri kalmış toplumlara zorla getirmeye çalıştığını yazdı. Kautsky, Rusya'daki devrimin demokrasiye yol açması gerektiğini belirtmekteydi. Ancak Rusya'nın ekonomik olarak fazla gelişmemiş olmasının demokrasinin ortaya çıkmasına engel teşkil ettiğini, Rusya'da yeterli gelişkinliğin sağlanmasına kadar sosyalizmin beklemek zorunda olduğunu ifade etti.⁶⁷ 1938'de Hitler'in Anschluss işgal politikasının başlamasıyla Çekoslovakya'ya kaçan Kautsky, aynı yıl Amsterdam'da öldü.

Karl Kautsky, İkinci Enternasyonal'in en iyi bilinen teorisyenlerinden biriydi ve 1914'e kadar birçok sosyalist tarafından "Marksizm Papası" olduğu düşünülüyordu. Lenin'in tanımıyla Marx'ın tüm yazılarını Kautsky'den daha iyi bilen kimse yoktu. Kautsky'nin sosyalizm yaklaşımı Marxist teoriden ayrılmamaktadır. Ancak Kautsky için sosyal-demokrasinin sosyalizme giden yoldaki önemi devrimci faaliyetlerden daha öndeydi.⁶⁸ Zira Kautsky, *Proletarya Diktatörlüğü*'nde Bolşevik Devrimi'ni diktatörlükle suçlamaktadır. Bolşevikleri Menşevikleri ve Sosyal-Demokratları ezerek iktidar olmalarıyla eleştirmekte ve 1871 ile 1917 devrimlerini bu anlamda karşılaştırarak Paris Komününü Sovyet Devrimi'nden daha üstün tutmaktadır. Zira Paris Komünü içerisinde tüm sosyalist tutumlar yer bulurken, Sovyet Rusya'da yalnızca Bolşevikler vardır. Bu da Rus sosyalistleri arasında tartışma ortamını sınırlamaktaydı. Kautsky, Marx'ın "proletarya diktatörlüğü" ile Bolşeviklerin "proletarya diktatörlüğü" arasında ayırım yapmaktadır ve *Proletarya Diktörlüğü*'nü bu doğrultuda yazmıştı.⁶⁹ Bunun üzerine Kautsky, Lenin'in tepkisini çekti. Lenin, Kautsky'nin Bolşevikleri diktatörlükle suçladığı yazısına bir cevap vererek, Kautsky'ye karşı "dönek" suçlamasında bulundu.⁷⁰

Kautsky'e göre geniş kitlelerce demokrasiyi kurmak diktatörlük biçimini diğeriyle değiştirmekten daha kolaydır. Kautsky için diktatörlük sosyalizme giden bir yol

⁶⁷ Karl Kautsky, "The Soviet Republic", in **The Dictatorship of the Proletariat**, trans. H. J. Stenning, Ann Arbor: University of Michigan, 1964, s. 65.

⁶⁸ Emre, a.e., s. 47.

⁶⁹ Karl Kautsky, "Dictatorship", in **The Dictatorship of the Proletariat**, trans. H. J. Stenning, Ann Arbor: University of Michigan, 1964, s. 36.

⁷⁰ V. İ. Lenin, **Proleter Devrim ve Dönek Kautsky**, çev. Kenan Somer, İstanbul: Bilim ve Sosyalizm, 2013.

değildir. Böyle bir yol ancak demokrasi olabilir.⁷¹ Kautsky'nin sosyalizmin inşası yolunda demokrasiye biçtiği rol, emperyalist savaşlara karşı barışın nasıl tesis edileceğini belirleyen rolle aynıdır.

Kautsky'nin emperyalizm yaklaşımına göre, emperyalizm tarım ülkelerine sermaye yatırımı ile desteklenmeliydi ve bu amaçla tarım bölgelerinin kaynaklarını geliştirmek için demiryolları inşa edilmişti. Sanayi üretiminin tarım üretiminden hızlı artması kıtlık ve aşırı üretimi beraberinde getirmektedir ve bu üretimle birlikte kıtlığa karşı yeni bölgeler arayışına girmek gerekmektedir. Bu çerçevede gelişen emperyalist politikaları hayata geçirmek, kapitalistlerin çıkarlarını korumak ve operasyonlarını güvence altına almak için hükümetlerin olması gerekiyordu. Kapitalistlerin yerel hükümetleri, bu amaçlara en verimli şekilde hizmet ettiler. Böylece, tarım arazilerine sermaye ihraç etme eğilimiyle birlikte, bu topraklarda politik bir bağımlılık yaratma çabası gelişti. Tarım bölgelerini bastırma ve elinde tutma çabası, büyük kapitalist güçler arasında ciddi çatışmalara yol açtı. Bu çatışmalar, dünya savaşı ile sonuçlanan silahlanmadaki muazzam rekabeti beraberinde getirdi.⁷² Kautsky'e göre mevcut savaşın bitiminde silahlanma üretiminde büyük bir rekabetin devam etmesi için ekonomik bir gereklilik yoktu.⁷³ Bu bağlamda Kautsky, savaş sırasındaki silahlanma yarışının ve bu düzlemde rekabetin yarattığı tekelin savaş sonucunda ortadan kalkacağını düşünmektedir.⁷⁴ Çünkü emperyalizm politikalarıyla birlikte kapitalizm kendi "mezarını kazmaktadır". Savaş ne kadar uzun sürerse, savaşın taraflarını o denli fazla tüketecektir ve böylece taraflar silahlı çatışmanın tekrarlanmasından kaçınmak zorunda kalacaklardır.⁷⁵ Mevcut savaşta, silahlanmaların rekabetçi inşasına son verecek daha güçlü ulusların bir kombinasyonu

⁷¹ Karl Kautsky, "Democracy and Dictatorship", **Socialism, Fascism, Communism** içinde, eds. Joseph Shaplen and David Shub, American League for Democratic Socialism, 1934, s. 195.

⁷² Karl Kautsky, "Ultra-imperialism", **New Left Review**, No. 59, 1970, s. 43.

⁷³ Kautsky, "Imperialism and the War", **International Socialist Review**, No. 15, 1914. <https://www.marxists.org/archive/kautsky/1914/09/war.htm>, (çevirimiçi) 04.01.2020.

⁷⁴ **A.g.e.**

⁷⁵ Kautsky, **Ultra-Emperyalizm**, s. 44.

gelişebilir. Bu nedenle, emperyalizmin kapitalizmi tüketmesi sosyalizm ve barış için koşullar yaratmaktadır.⁷⁶

Kautsky'e göre, savaşa son verecek yöntem demokrasi ile ulaşılır. Çünkü ancak demokratik gelişim yoluyla barışa ulaşılması sağlanabilir. Diğer türlü tesis edilecek bir barış ancak bir "ateşkes" hali olarak değerlendirilebilir. Kautsky'e göre "ateşkes" olarak nitelendirilemeyecek barış, "tarihsel gelişim yönünde" kalıcı olur ve halkların bağımsızlığı -demokrasi- "tarihi gelişme yönünde" olacaktır. Demokrasiyi temsil edebilme kabiliyeti de burjuvazi ve liberal politikalardan, proletarya ve Sosyal-Demokrasiye geçmiştir.⁷⁷

Kautsky, birinci büyük savaşın çıktığı yıl yazdığı *Ultra-Emperyalizm, Barış İçin Hazırlıklar* ve *Emperyalizm ve Savaş* eserlerinde, Marx'ın kapitalizmin kendi içinde antagonizmalarını barındırdığı çözümlemesini emperyalist politikalar temelinde tekrarlamaktadır. Marx'ın işbölümü, rekabet ve tekelleşme sürecinde çizdiği gelişmeyi emperyalizm için kapitalizmin ekonomik koşullarından savaşlardaki silahlanma yarışına uyarlamıştır. Kapitalizmin krizi nasıl proletarya için fırsat anları oluşturuyorsa, savaş koşullarında emperyalist güdülerin ateşlediği silahlanma da demokrasi için fırsat alanları yaratacaktır.⁷⁸ Şöyle ki: savaşan taraflar ekonomik olarak iflasa sürüklenecek ve bu durum sosyalistler için demokratik bir ortam hazırlayacaktır. Böylece "gerçek" barışa ulaşılacaktır.

1.2.2. Eduard Bernstein

Orta sınıf Yahudi bir ailenin çocuğu olan Eduard Bernstein (1850-1932) Berlin'de doğdu. Bir banka memuru olan Eduard Bernstein, 1872'de August Bebel (1840-1913) ve Wilhelm Liebknecht'in (1826-1900) de yer aldığı sol kanat SPD'ye üye oldu. O dönemde sosyal-demokratların öncü isimlerinden Ferdinand Lassalle'a (1825-1864) karşı

⁷⁶ Kautsky, **Imperyalizm and War**.

⁷⁷ Kautsky, "Preparations for Peace", **Justice**, 1914, p.2.

⁷⁸ Kapitalistlerin savaşlarla kendisini tüketeceği beklentisiyle Kautsky'nin Emperyalizm ve Savaş yazısı bu çıkarsamayla bitirmektedir. **A.g.e.**, s. 2.

Marxizme daha yakındı. Bernstein, 1875'te Marksist SPD ve Lassallian Genel Alman İşçiler Derneği'ni (Allgemeiner Deutscher Arbeiterverein, ADAV) tek Sosyalist İşçi Partisi'nde birleştiren Gotha Kongresi'ne katıldı. Almanya'da Bismarck'ın Anti-Sosyalist Yasa döneminde Parti yasaklandığında ve 1878'de Almanya'da sosyalist faaliyetler kısıtlandığında Bernstein, İsviçre'nin Zürih şehrine gitti. 1888'de Londra'ya taşındı ve burada 1901'e kadar kaldı. Bu süre zarfında Sosyalist Parti gazetesi *Der Sozialdemokrat*'ın editörlüğünü yaptı ve Engels'le yakın ilişki kurdu. Londra yıllarında Fabiancılar'la yakınlaştı. Özellikle Bernstein'in "revizyonist" görüşlerine yol açan, Fabiancılar'ın etkisi oldu.⁷⁹ Her ne kadar revizyonizmle temas etse de Bernstein 1890'lı yılların başı için tam anlamıyla ortodoks Marxizmden kopmuş değildi. Bernstein, Kautsky'le SPD'nin 1891 Marksizm odaklı "Erfurt Programının" ana yazarlarından biriydi.

Eduard Bernstein, 1899'da yayımlanan *Evrimsel Sosyalizm*'le (Evolutionary Socialism) Marksist devrimci teze karşı çıktığında sosyalist hareketi şaşırttı ve geniş bir tartışma zemini yarattı. Bernstein, etkili bir şekilde, Marx'ın işçilerin devrimci potansiyeli olduğu konusunda yanıldığını söylüyordu. Yine Bernstein'a göre Marx, işçilerin artan sefaletlerinin, kapitalizmin proleter bir devrim tarafından çöküşünü hazırlayacağına dair öngörüsünde de yanıldığını iddia etti. Ona göre, kapitalizmin son kertede sonuçsuz bir krize girmesini beklemek yanıltıcı ve tekelleşen sermaye kendi krizinden, kendisini tekrar dağıtarak kurtulabiliyordu. Bernstein, bu duruma Almanya'nın 1873-4 ile 1909 yıllarında yaşadığı krizleri ve krizlerden sonra yaşanan yükselişlerini örnek verdi. Marxist görüş korunursa "aldatıcı bir iyimserliğe" de kapılmış olunacaktı. Değerlendirmenin bir devamı olarak Bernstein'in gözleminde işçi sınıfının koşulları kötüleşmiyor aksine iyileşiyor ve devrim arzusu veya ihtiyacı zayıflıyordu. Buna karşılık adım adım gidilecek demokratik reformlar sosyalizm için daha "güvenli" bir yoldu.⁸⁰

⁷⁹ Donald F. Busky, **Democratic Socialism: A Global Survey**, Connecticut: Greenwood Publishing Group, 2000. s. 88.

⁸⁰ Eduard Bernstein, **Evolutionary Socialism: A Criticism and Affirmation**, trans. Edith Harvey, New York: B. W. Huebsch, 1999, s. 135.

Eduard Bernstein, revizyonist görüşlerini ilk olarak 1896 ve 1898'de Kautsky'nin kurucusu olduğu *Die Neue Zeit* için bir dizi makalede ortaya koydu ve daha sonra 1899'daki tezine dönüştürdü. Bernstein, "sınıf çatışması"nın kaçınılmazlığını, sermaye yoğunluğunu artırma ve kapitalizmin ani çöküşü teorisini reddetti.* Sonuç olarak Bernstein, Marksist sosyalistlerin "devrimci" umutlarını bir kenara bırakmaları ve parlamenter demokratik bir bağlamda sosyalist bir devlete doğru daha pratik, parça parça bir hareket izlemeleri gerektiğini savundu. Teorik düzeyde bu tutum Marx'a karşı Hegelci ussal tavrın bir devamı niteliğindedir. Bernstein, sosyalizmin etik yönünü giderek daha fazla vurguladı.

Bernstein'in fikirleri 1896-99 arasında Rosa Luxemburg, Karl Kautsky ve Lenin gibi ortodoks Marxistler tarafından tartışıldı.⁸¹ 1899'da revizyonizmin resmi olarak kınanmasına karar verildi, ancak yine de Parti'de tartışma devam etti. 1901'de Almanya'ya döndüğünde, revizyonist grubun lideri oldu ve itirazını SPD üyeleri arasında önemli ölçüde genişletti. 1902'de on sekiz yıl görev yapacağı Reichstag'a seçildi.

Birinci Dünya Savaşı'nda Bernstein, Alman savaş çabalarına destek veren "çoğunluk" SPD'sine karşı olmasına rağmen, Luxemburg'un savaş karşıtı Spartakist Grubu'nu desteklemedi. Ancak Bernstein'i tam olarak Marxizmden kopmuş ve revizyonizme sivrulmuş bir isim olarak tanımlamak yanlış olacaktır. Bernstein, içerik bakımından sosyalizme bağlı olmakla birlikte yöntem açısından özellikle devrimin zamanlaması ve işlevi bakımından Marxizme şerhler düşmüştür. Diğer taraftan işçi sınıfının sosyalizm için öncü rolünü yumuşatsa da inkâr etmemiştir.

Savaşçı Alman hükümetine karşı en önemli savaş karşıtı itirazı seslendiren Spartakistleri desteklemeyen Bernstein'in barış yaklaşımı enternasyonalizm bağlamında şekillenmektedir. Sosyalizmin "adım adım" inşa edilmesi gerektiğini savunan ve devrimci

*Kastedilen makaleler Bernstein'in Evrimsel Sosyalizm tezi.

⁸¹ Peter Gay, **The Dilemma of Democratic Socialism: Eduard Bernstein's Challenge to Marx**, New York: Columbia University Press, 1952, s. 258. Luxemburg, "Reform ya da Devrim?"i, Lenin de "Ne Yapmalı?" yazılarını Bernstein'in revizyonizmine karşı yazmışlardır.

hareketlerin "varsayımları"na karşı olan Bernstein'in barışı, sosyal demokrasi bilinci etrafında şekillenmektedir.

Bernstein'in dış politika yaklaşımında, ulus-devletin uygar insanlığın temel birimi olmaya devam edeceği ve kusurlu ama açıkça medenileşmiş bir devlet olarak Almanya'nın devletler topluluğunda bir öneme sahip olduğu varsayımı vardı. Savaş öncesi dönemde güçlü bir şekilde vurguladığı iki tema, Rusya'ya karşı güvenliğin tesis edilmesi ile barış ve ilerleme için batılı bir ittifakın istenmesiydi. Bernstein'e göre savaşın temel nedenleri arasında, korumacılık, milliyetçilik ve yapay olarak üretilen savaş histerisi gibi işlevini tehdit eden ideolojik ve psikolojik faktörler vardı. Savaşın maddi nedenlerinden en rahatsız edici olanı, adaletsiz ve tehditkâr olan Avrupa devletler sistemiydi.

Sanayileşme dünyaya nüfuz ederken, medeni insanlığın kaçınılmaz olarak uluslararası bir hukukun ve bir tür dünya hükümetinin kurulmasına doğru ilerlediğinden emin olan Bernstein, uygar devletler arasındaki savaşın sosyalist devrim tarafından değil, modern ve medeni kurumların çoğalması ve entegrasyonu ile imkânsız hale getirileceğine inanıyordu. Diğer taraftan Bernstein'in emperyalizme bakışı savaş değerlendirmesiyle de uyum içerisindeydi. Bernstein, özellikle İngiliz emperyalizmine sıcak bakıyordu; zira İngiliz emperyalizminin demokrasi açısından doygun olduğunu ve modern kurumlar yarattığını düşünüyordu. Ancak ilerleyen yıllarda Bernstein, barışı emperyalizmle uzlaştırma girişiminden uzaklaştı ve barışı serbest ticaret, demokrasi ve uluslararası anlayışla birlikte düşündü.

1.2.3. J. A. Hobson & Rudolf Hilferding

John Atkinson Hobson (1858-1940), İngiltere Derby'de, gazete sahibi William Hobson'un ikinci oğlu olarak doğdu. 1880'de Oxford'dan mezun olan Hobson, 1887'de gazetecilik yapmak için Londra'ya taşındı. Hobson'un kariyerindeki önemli dönüm noktası, 1899'da muhabir olarak çalıştığı *Manchester Guardian* gazetesi tarafından karmaşıklaşan siyasi durumu yakından takip etmesi için Güney Afrika'ya gönderilmesi oldu. 1899-1902 arasında devam eden İkinci Boer Savaşı'nı gözlemleyen Hobson, savaş

sırasında maden sahiplerinin politik kurumlar üzerindeki siyasi manipölasyonlarını yakından görmüştü. İngiltere'ye döndükten sonra, savaş karşıtı kampanyalara katıldı. 1900'de *Güney Afrika'daki Savaş* adıyla *Manchester Guardian*'daki raporunu yayımladı; 1901'de *Jingoizm Psikolojisi*'ndeki savaş karşıtı görüşlerine yapılan eleştirilere yanıt verdi; 1902'de de en önemli eseri olan *Emperyalizm*'i (Imperialism: A Study) yayımladı.

Güney Afrika'daki sermayenin siyaset üzerinde kurduğu manipölasyonu gördükten sonra Hobson, savaşların ana kaynağının emperyalizm olduğuna kanaat getirmişti. Hobson, *Emperyalizm*'de ikili bir inceleme yapmıştır. Kitabın ilk bölümünde Hobson emperyalizmin ekonomik yönü; ikinci bölümde ise politik yönü üzerine odaklandı (V. İ. Lenin, Hobson'un emperyalizm yaklaşımından oldukça etkilenmiş ve yakından incelemiştir. Bu anlamda Hobson'ın Rus Sosyalizmi'ne etkisinin geniş olduğu söylenebilir.)⁸² Hobson'un emperyalizm konusundaki tartışmasının dört karşılığı vardır: saldırgan ve iktisadî bir dış politika; yabancıların egemenliği ve diktatörlüğü; uluslararası rekabet eden İmparatorluklar sistemi ve dünya siyasetindeki bir aşama.⁸³ Hobson, emperyalist politikaları 1880'lerin ortalarından itibaren başlatmaktadır. Kesin tarih, Büyük Güçler'in (Avrupa Devletleri) Afrika'yı Berlin Konferansı'nda etki alanlarına ayırdığı yıl olan 1884'tür.⁸⁴ Hobson'a göre Konferans, emperyalist güçlerin birbirlerine karşı olan iddialarını çözme girişimidir. Konferans, Avrupa dünya için barışa yüzeysel bir katkı olsa da ekonomik tekelde olduğu gibi, emperyalist güçler arasındaki amansız rekabet açısından görüntüde kalmıştır.⁸⁵

Emperyalizm, ulusun bütün olarak çıkarlarını değil, belirli sınıfların çıkarlarını harekete geçirmektedir. Hobson'ın belirli sınıflar olarak belirttikleri misyonerler, gezginler, sporcular, bilim adamları ve tüccarlardan oluşmaktadır. Sömürgelerde "umursamaz ve sorumsuz bireyler" dış politikayı kendi çıkarları etrafında manipüle etmekte ve hükümetin kendi risklerini karşılaması için özel şartlar oluşturmaya

⁸² J. A. Hobson, **Imperialism: A Study**, New York: James Pott & Company, 1902.

⁸³ **A.g.e.**, s. 42.

⁸⁴ **A.g.e.**, s. 69

⁸⁵ **A.g.e.**, s. 19

çalışmaktadırlar. Bu noktada bir not düşmek gerekirse, Hobson'ın manipölasyon konusunda önelediğı kesim finansörlerdir. Doğal kaynaklara veya yabancı bir toprağa yani başka bir deyişle gerçek bir hisseye sahip olanlar, risklerden kaçınmak için en azından o toprakların barışına ve iyi bir hükümetin olmasına büyük ilgi duyarlar. Ancak hisse senedi spekülâtörünün böyle bir risk algısı yoktur. Çünkü finansal spekülâtör ilgisini, finansal enstrümanların dalgalanmalarına ve siyasi koşulların güvensizliğinden kaynaklanan kâğıt değerlerin salınımlarına yöneltirler. Bu nedenle emperyalist politikaları belirleyen -dünya siyasetinin modern aşamasında-, ekonomi savaşın kaynağıdır ve finansal çıkar, emperyalizme işlev kazandırmak için gerekli olan konsantrasyon ve net görüşlü hesaplama özelliklerine sahiptir.⁸⁶ Yukarıda da bahsedildiğı gibi Hobson'ın emperyalizm hakkındaki fikrileri Güney Afrika'da bulunduğu sırada gelişmiş ve maden sahiplerinin ayrıcalıklardan yararlanmak için hükümeti etkileme çabalarını yakından görmüştür.

Bunun olmaması için Hobson iki yol önermektedir: ya bireysel çıkarlar peşinde koşanlara devlet desteğinin çekilmesi ya da eğer başka bir ülkeye müdahale edilecekse bunun kişisel çıkarlardan arındırılarak gerekli sebeplerle yapılması. Bu öneri halkın büyük çoğunluğu tarafından desteklenen demokrasiden geçmektedir. Ülkedeki emperyalist güçlerin ulusal kaynakları kendi çıkarları için kullanma gücü, devlet aracını kullanarak mümkün olabilmektedir. Ancak halk için gerçek bir demokrasinin kurulması devlet aracının halk için kullanılmasını sağlayacaktır. Çünkü halkın temsilcileri yoluyla halka gerçek bir kontrol devrilebilir. Bir ulusun böyle bir demokrasi için henüz yeterli olup olmadığı, ciddi bir şüphe konusu olabilir, ancak bir ulusun dış politikası “halkın iradesine geniş tabanlı” olarak dayanmadıkça çözüm yolunda çok az umut vardır.⁸⁷

Hobson'a göre, mevcut sınıf hükümeti ulusların ayrılığı veya düşmanlığı anlamına gelir, çünkü her yönetici sınıf dış politikayı düşmanlıklarını zorlayarak kendi kuralını koruyabilir ve kullanabilir. Buna karşın “akıllı” demokrasiler çıkar kimliklerini

⁸⁶ A.g.e., s. 59, 357-8.

⁸⁷ A.g.e., s. 389-390.

algılayacaklar ve dostane politikalarıyla güvence altına alacaklardır. Bu bağlamda Hobson tek tek ulusları geri plana iten kozmopolitizmin sağlayacağı barışa karşı çıkmaktadır. Emperyalizmin uluslararası bağlamı, uluslararası işbirliği ve organizasyonun yararlarının inkâr edilmesi olan bir ayrılıkçılık biçimi olmasıdır. Emperyalizm, iş bölümünün mantığını değiştirmiş, mantığı yalnızca devletin siyasi kontrolü altındaki alanlara uygulayarak ve o alanın korunmasına başvurmak suretiyle daha fazla fayda elde etmiştir. Hobson, emperyalizmin, kısmen reel-politik ahlaki bir izolasyona ve kısmen de en uygun olanın hayatta kalmasının sosyal Darwinist teorilerine dayandırıldığı gibi, politik ve ahlaki yönlerine de karşı çıkmıştır.⁸⁸ Hobson için, dünya ekonomisinin en büyük insan refahını elde etmek ve tüm insanlığın yararına kontrol edilmesini sağlamak için, laissez faire'nin terkedilmesi ve fonksiyonel kurumların ve uluslararası yönetim araçlarının oluşturulması gerekmektedir.⁸⁹

Hobson, sanayiciliğin yükselişinin ve makine teknolojisinin kullanılmasının, modern toplumları dönüştürdüğünü ve gelişmiş iletişim ve seri üretim tekniklerinin büyümesi yoluyla onları birbirleriyle daha yakın temasa soktuğunu savundu. Dünyanın artan finansal entegrasyonu, gerçek bir dünya ekonomisi için büyük ölçüde ayrı ayrı ulusal ekonomilerden ziyade tek bir ekonomiyle yönetiliyordu. Dünya ekonomisinin ortaya çıkmasıyla, işbirliği zaten uluslararasıydı ve Hobson, uluslararası bağlamda kapitalizmle birlikte olduğu gibi, dünya çapındaki kapitalizmin aşırılıklarını düzenlemenin ve azaltmanın zamanının geldiğine inanıyordu: ekonomik refah, verimlilik ve ekonomik adalet, uluslararası hükümet olmadan pratik değildi. Gerçek enternasyonalizmin, ulusların ve hükümetlerin, ortak refah biçimlerini elde etmek için, işbirliği yapmaları gerektiğini

⁸⁸ J. A. Hobson, **Democracy After the War**, New York: Routledge, 2013, s. 145, 172; **Imperialism**, s. 59; 107; 151; 313-4; 364-8.

⁸⁹ **A.g.e.**, s. 174.

belirtti.⁹⁰ Hobson için halklar arasındaki etkileşim kaçınılmaz ve faydalıydı ve böyle bir ilişkiye karşı çıkan herhangi bir şey medeniyetin ilerleyişine karşıydı.⁹¹

Kapitalizmin ileri aşaması olarak emperyalizm Hobson'a göre barışı varlığı gereği ortadan kaldırmaktaydı. Ancak Hobson'ın çözümü idealize edilmiş bir barış değildi. Bu anlamda kozmopolizmden uzak duruyordu ancak halkların mevcudiyetini koruyan enternasyonal bir oluşumla yakından ilgilirdi. Ancak belirtmek gerekir ki Hobson'ı sosyalist olarak tanımlamak yersiz olacaktır. Hobson için kapitalizmin düzeltilmeye ihtiyacı vardı. Geniş bir halk yığını tarafından desteklenen demokratik yönetim biçimi Hobson'ın özlemine duyduğu ve bu yolla barışın sağlanabileceğini düşündüğü yoldu. Bu anlamda, Hobson her ne kadar sosyalist bir isim olmasa da sosyalizmle de temas eden bir isimdi, ki kapitalizmin bozulmuş ve son aşaması olarak gördüğü emperyalizm yaklaşımı sosyalizmin emperyalizm yaklaşımını oldukça etkilemiştir.

Hobson'ın yanı sıra emperyalizm konusuna katkı yapan bir diğer isim Rudolf Hilferding'di (1877-1941). Hilferding, Avusturya'da Yahudi bir ailede doğdu. Viyana'da tıp eğitimi aldı ancak ilerleyen yıllarda Avusturya Sosyal Demokratları arasına katıldı. Karl Kautsky'le yakınlığı başladı ve *Die Neue Zeit*'da yazmaya başladı. Avusturya Sosyal Demokratları Victor Adler (1852-1918), Otto Bauer (1881-1938), Karl Renner (1870-1950) ve Max Adler'in (1873-1937) kurucuları olduğu Austro-Marxian isimlerden biridir. Austromarxism, 20. yüzyılın ilk yarısında Avusturya'daki en önemli Marksizm okuldu. 1904'te Eugen von Böhm-Bawerk'in Marx eleştirilerine karşı *Böhm-Bawerk'in Marx Eleştirisi*'ni yazdı. 1906'da SPD'de ekonomi ve ekonomi tarihi dersleri vermek için tıp doktorluğunu bırakarak Berlin'e taşındı. Ancak Alman vatandaşı olmadığı için işi bırakmak zorunda kaldı. SPD'yle bağı kopmayan Hilferding, Partinin yayın organlarında önemli görevler aldı. En bilindik eseri *Finans Kapital*'i (Finance Capital: A Study of the Latest Phase of Capital Development, 1910) yayımlandı. Birinci Dünya Savaşı'nda

⁹⁰ J. A. Hobson, **Evolution of Modern Capitalism: A Study of Machine Production**, New York: Ther Walter Scott Publishing Co., 1902, pp. 458-60; **Economic Interpretation of Investment (1911)**, Whitefish: Kessinger Publishing, 2000, s. 17.

⁹¹ J. A. Hobson, **The Morals of Economic Internationalism**, New York: Houghton Mifflin Co., 1920, s. 4; **Democracy After the War**, s. 85-6.

SPD'de savaşa karşı çıkan isimlerden biriydi. SPD 1915'te Parti içi muhalifleri temizlerken Hilferding de Viyana'ya döndü. Savaş boyunca da aktif olarak yazmaya devam etti. 1918'de USPD'ye katıldı. Weimar Cumhuriyeti ilan edildikten sonra Berlin'e tekrar geldi. Cumhuriyet hükümetinde Maliye Bakanlığı ve Reichstag üyeliği yaptı. 1933'te Nazi sürgününden kaçmasına rağmen 1941'de Gestapo kampında öldürüldü.⁹²

Hilferding'in en önemli yapıtı Finans Kapital'dir. Otto Bauer ve Karl Kautsky Hilferding'in Finans Kapital'ini Marx'ın Kapital'inin tamamlayıcısı olarak tanımlıyordu.⁹³ Kitap, Lenin ve Bukharin'in emperyalizme yaklaşımını oldukça etkilemiştir. Hilferding, sanayi ve ticaret burjuvazisinin yanında, bankaların kapitalist sistem içerisindeki önemine vurgu yapıyordu. Her iki sermaye türü de finansal olarak bankalarla içiçe geçmişti ve emperyalizm bu sermaye ilişkisi içerisinde gelişmekteydi.

“Modern” kapitalizmin en karakteristik özellikleri, bir yandan kartel ve tröstlerin oluşumu yoluyla “serbest rekabeti ortadan kaldıran” ve diğer yandan banka ve sanayi sermayesini daha samimi bir ilişkiye sokan konsantrasyon süreçleridir. Bu ilişki yoluyla sermaye, finans sermayesi biçimini alır.”⁹⁴

Bu ilişkinin bir tekel haline gelmesi ulusal sınırlar içerisindeki pazarları parçalamakta ve pazarın genişlemesine ihtiyaç duyulmaktaydı. Marxist kriz teorisiyle benzer biçimde Hilferding'e göre de militarizmle destelenen bir pazar genişlemesine ihtiyaç duyan tekelleşmiş kapitalizm olan emperyalizm, kapitalizmin krizini derinleştirmekteydi. Emperyal politikaların tezahürü de tıpkı Hobson'ın emperyalizm yaklaşımında olduğu gibi savaşların temel sebebi olarak ortaya çıkmaktaydı. Bu noktada Hilferding sosyalizm için bir fırsat da görmektedir. Hilferding'e göre finansal sermaye diğer sermayelere üstünlük kuruyorsa sosyalizm için finans sermayesinin ortadan kaldırılması sosyalizme geçişi kolaylaştıracaktır. Böylece hem devlet mekanizmasını ele geçirmek kolaylaşacak hem de kamusal güç kazanılabilecektir.⁹⁵ Yani emperyal savaş

⁹²Hilferding'in kısa biyografisi için bkz. Britannica: “Rudolph Hilferding”, <https://www.britannica.com/biography/Rudolf-Hilferding>, (çevirimiçi) 17.01.2020.

⁹³ Emre, a.e., s. 54.

⁹⁴ Rudolf Hilferding, “Önsöz”, **Finans Kapital**, çev. Yılmaz Öner, İstanbul: Belge, 1995 s. vi.

⁹⁵ Hilferding, “Proletarya ve Emperyalizm”, **Finans Kapital** içinde, s. 255-268.

sosyalizm açısından Kautsky için olduğu gibi Hilferding için de iflasla sonuçlanabilecek bir fırsat yaratabilir. Bu durum kapitalizmin gelişmediği ülkeler için de geçerlidir.

Hobson'a oldukça benzer olan emperyalizm yaklaşımıyla Hilferding sosyalizme Hobson'dan daha yakın bir isimdir. Bu açıdan değerlendirildiğinde barışa olan yaklaşımı açısından Hilferding'in demokrasi vurgusu yapması ve bu yolla barış tesisi öngörmesinden ziyade emperyalizmin ürettiği kriz sonucu kapitalizmin çökmesi ve sosyalizmin zaferiyle gelecek olan barış kavrayışına yakın olduğu düşünülebilir ve Marxizmin “gerçek barış” çıkarsaması Hilferding için de değerlendirilebilir.

1.2.4. Sidney & Beatrice Webb

Sidney Webb (1859-1947) ve eşi Beatrice Webb (1859-1947) İngiliz Sosyal-Demokrasinin önemli isimleridir. Özellikle ilk üyelerinden oldukları Fabian Topluluğu, İngiliz İşçi Partisi'nin geleneğini oluşturmuştur. Sidney Webb İngiliz orta sınıfına mensup bir ailenin üyesi, evlenmeden önceki soyadıyla Martha Beatrice Potter ise zengin liberal görüşlü bir aileden gelmektedir. Beatrice Potter'ın İngiltere'nin yoksul kesimleri üzerine ilgisi Sidney Webb'le tanışmasına yol açmış ve 1892'de evlenen ikili İngiliz siyasi ve toplumsal düşüncesine etki eden birçok eseri birlikte kaleme almışlardır. Özellikle eğitim meselesi üzerinde çalıştılar. Sidney Webb, London School of Economics'in (LSE) kurucuları arasındadır.⁹⁶

Sidney Webb aynı zamanda aktif siyasetle de yakından ilgilenmiş ve akademisyen olarak da görev yapmıştır. Bu anlamda eğitimin önemi ve siyasi düzlemde sosyalizmin tedrici olarak yavaş yavaş, hiçbir şekilde devrimci olmayan bir biçimde, demokrasi vasıtasıyla tesisini destekledi. İngiliz Sosyalizmi'nin temel görüşü olarak karşımıza çıkan devrim karşıtı method, Webb'ler tarafından bir aydın sosyalizmi anlamına da gelmekteydi. Fabian Topluluğu aydın topluluklara bir örnekti, 1884 yılında kurulan topluluğun amacı siyasi görüşler arasında ayırım yapmadan bu görüşlere bir etki alanı yaratmaktı. Sidney

⁹⁶ Britannica: “Sidney and Beatrice Webb”, <https://www.britannica.com/biography/Sidney-and-Beatrice-Webb>, (çevirimiçi) 13.01.2020.

Webb de Topluluğun kuruluşundan bir sene sonra Topluluğa üye oldu. Topluluğun üyeleri arasında Oscar Wilde (1854-1900), George Bernard Shaw (1856-1950), Keir Hardie (1856-1915), J. Bruce Glasier (1859-1920) ve H. G. Wells (1866-1946) gibi ünlü İngiliz-İskoç sosyalistleri de yer alıyordu. Fabiancıların en önemli eseri editörlüğü G. B. Shaw tarafından yapılan *Fabian Denemeleri*'dir (Fabian Essays in Socialism, 1889).⁹⁷

Fabiancılar'ın siyasetle iletişimi doğrudan olmaktan ziyade dolaylı olarak siyasi kurumları etkilemek biçimindedir. Bu noktada Fabian Topluluğu ütöristler gibi durağan bir konumda değildirler. Bunda da Auguste Comte (1798-1857), Herbert Spencer (1820-1903) ve Charles Darwin'e (1809-1882) atıf yaparak, her üç ismin de "ideal toplumun" değiştirilemez olduğu düşüncesini ortadan kaldırdığını söylemektedirler. Fabiancılar için gerekli durum kapitalist düzenin yenilenmesidir. Bunun için vergilendirmenin ıslahı; fabrika yasalarının genişletilmesi; eğitim reformu; yoksulluk yasası yönetiminin yeniden düzenlenmesi; belediye etkinliklerinin genişletilmesi; parlamento ve belediyelerin güçlendirilmesi ve temsiliyetin artırılması anlamında siyasal mekanizmanın değişikliğe uğratılması gibi önerilerde bulundular.⁹⁸ Görüldüğü gibi Fabian hareketi Marxizmin etkisinden uzak, İngiliz liberalizminin özüne hiç dokunmayan sosyalist tavrı yansıtıyordu. Marx'ın "ekonomi politikçi" olarak tanımladığı ve liberal iktisadın kurucularından olan John Stuart Mill'i (1806-1873) Fabian Denemeleri'nde giderek sosyalist olan bir Sosyal-Demokrat olarak tanımladılar.⁹⁹ Fabiancılar ilk önce liberal ve muhafazakâr partilere sosyalist fikirlerle nüfuz etmeye çalıştılar, ancak daha sonra 1906'da İşçi Partisi olan ayrı İşçi Temsil Heyeti'nin düzenlenmesine yardım ettiler. Savaş sonrası dönemde Sidney Webb İşçi Partisi'nden seçimlere girdi, milletvekilliği ve bakanlık yaptı.

Serbest-ticarete (free-trade) karşı İngiliz Sosyalizmi'nin daha doğrusu demokratik bir sonuç olarak eşit ve adil bir toplumsal düzen anlamında sosyalizmin proleter tavrını benimseyen Webb'ler demokrasi ve ekonomi ilişkisini kurdular:

⁹⁷ Bernard Shaw, **Fabian Essays in Socialism**, ed. Bernard Shaw, Boston: Ball, 1911.

⁹⁸ **A.g.e.**, s. 30-32.

⁹⁹ **A.g.e.**, s. 85.

“...siyasal yönetimde Demokrasi egemen ilke olmaya devam ettiği sürece,... Sosyalizmin Demokrasinin ekonomik yüzü olacağı kesin bir güvenle tahmin edilebilir.”¹⁰⁰

Webb çifti 1923 yılında Fabian Topluluğu tarafından yayımlanan eserleri *Kapitalist Medeniyetin Çöküşü*'nde (The Decay of Capitalist Civilisation) kapitalizme yaklaşımlarını ortaya koydular. Webb'lere göre kapitalizm işçi kitlesinin üretim araçları iyeliğinden yoksun olduğu endüstri ve hukukun gelişimindeki üst aşamayı tanımlamaktadır. Kapitalist sistem, fakirlerin yoksunluğu; gelir eşitsizliği ve kişisel özgürlük eşitsizliği biçiminde üçlü bir incelemeye tabii tutulmuş ve kapitalist sistemin ilk başta yarattığı üretim bolluğuyla yarattığı refah ve daha sonrasında insanlar arasında yarattığı eşitsizliğe vurgu yapılarak başarısız ve yozlaşmış bir ekonomik sistem olarak ele alınmıştır. Bu minvalde çürüyen bir medeniyet yaratan kapitalizm, savaşların da nedenini oluşturmaktadır.¹⁰¹ Bu savaşlar arasında kapitalizmin kışkırttığı sınıf savaşları da bulunmaktadır. Diğer taraftan yoksunluğu körükleyen ve eşitsizliği yaratan kapitalizmin savaşlara neden olan varlığı kamu yararına sürekli kontrol edilmedikçe ve daha iyi bir sanayi organizasyonu ile yer değiştirmedikçe veya daha iyi bir sanayi organizasyonu içermedikçe uygarlığı savaşlar yoluyla yok etmeye mahkumdur. Buradan da anlaşılacağı gibi Webb çiftinin kapitalizm ve savaş ikiliği arasında kurdukları varlıksal bağlantı kapitalizmin yarattığı çürümeye karşı yapılacak iyileştirmelerle ortadan kaldırılabilir. Bunun için de yaygınlaştırılmış demokratik düzen kapitalizmin başarısızlıklarını ortadan kaldıracaktır. Webb'ler bunu söylerken devrimci tutuma karşı oldukları gibi her türlü diktatöryel yönetime de karşıdırlar. Her tür diktatörlük -ki kapitalizmin bozulmuş hali olarak diktatörlüğe dönüşmesi bu noktada önemlidir- sosyalist diktatörlük de dahildir.¹⁰² Sınıf savaşımını körüklediği için demokrasiyi etkisiz kılmakta ve bir anlamda barışçıl düzene karşı medeniyeti bozucu bir etki yaratmaktadır.¹⁰³ Webb'lerin üzerinde durduğu demokrasi sanayi ve toplumsal düzlemde yaratılacak olan demokrasidir.¹⁰⁴ Bu nedenle

¹⁰⁰ Shaw, *Fabian Essays...*, s. 82.

¹⁰¹ Sydney ve Beatrice Webb, *The Decay of Capitalist Civilisation*, Westminster: Fabian Society, 1923, s. 147-148.

¹⁰² *A.g.e.*, s. 161-163.

¹⁰³ *A.g.e.*, s. 174.

¹⁰⁴ *A.g.e.*, s. 168.

Webb çifti sınıfsal çatışmaya karşı olmakla, sınıflı toplumun içinde taşıdığı çatışma haline de karşı olmaktadır.¹⁰⁵ Zira sınıflar arasındaki tansiyonun düşürülmesi Webb'lerin de dahil olduğu İngiliz Sosyal-Demokrasi geleneğinin bir parçasıdır. Lev Troçki'nin de belirttiği gibi Webb'ler toplumsal olarak Owenci, ekonomi-politik açısından da Millci bir çizgi tutturmuşlardır. Hatta Troçki'ye göre Webb'lerin özel mülkiyete karşı tavırları "dünyanın eksenini etrafında dönmesi" ne kadar tersine çevrilemezse o denli tersine çevrilemeyecek bir biçimde belirmektedir.¹⁰⁶

Şiddet karşıtı İngiliz sosyal-demokrasi geleneğinin önde gelen isimleri olan Sidney ve Beatrice Webb, Marxist açıdan karşı-devrimci bir pasifizmin temsilcileri olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle Webb'lerin barışçı düzeni düşünsel düzeyi aşmayan, pasifist bir tutma tekabül etmektedir. Yukarıdaki görüşleri baz alındığında Webb'lerin eğitime verdikleri önem bireyin "iyi olana" kendini teslimini de öngördüğü çıkarsanabilir. Buradan hareketle Fabianci kuramla düzenlenen demokratik bir toplumsal yapı barışçıl bir düzenin de tesisini sağlayacak altyapıyı oluşturacaktır.

Reformcu sosyalistler ne ütopyikler gibi olması gereken bir ideale uscu yollarla ulaşmakta ne de Bilimsel Sosyalizmin kurucuları Marx ve Engels gibi sınıf savaşımı sonucu devrimci bir yolla sosyalizme ulaşmaktadırlar. Reformizm, sosyalizmin temeli olarak emekleri dışında satacak bir şeyleri olmayan proletaryanın daha eşit koşullarda yaşamasını ele almakla birlikte aynı zamanda kapitalizmin sorunlu taraflarına karşı Hobson ve Hilferding gibi daha sert itirazlardan, Webb'lerin kapitalizmin yozlaşmasına karşı pasifist olarak değerlendirilebilecek olumsuzlamalarına kadar uzanmaktadır. Politik olarak ise demokrasinin kapitalist devletler düzleminden bireyler düzlemine, yine demokrasi bağlamında ise kurumlarla sağlanacak toplumsal düzene olan inancını yansıtmaktadır. Hobson ve Kautsky'de tarihsel olarak farklı biçimlerde ortaya çıkan emperyalizme olan karşıtlık yaklaşımı aynı zamanda savaşımlara mündemiç bir yapıyla emperyalizme yapılan vurguda revizyonistlerin birleştikleri diğer bir nokta olarak

¹⁰⁵ A.g.e., s. 176.

¹⁰⁶ Lev Troçki, "The Fabian 'Theory' of Socialism", in **Leon Trotsky's Collected Writings and Speeches on Britain: Volume 2**, eds. R. Chappell and A. Clinton, London: New Park Publications Ltd., 1975, s. 124.

karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Revizyonist Sosyalizmin temeli kapitalizmin sanayi, ticaret ve bankacılık yoluyla ve ek olarak ulusal düzeyde emperyalizmin toprak rantına daha geniş alanları açması ile fetihçi savaşların içerik değiştirmiş hali olan savaşlara dayanmaktadır. Bununla birlikte Revizyonist Sosyalizm tüm ulusları içine alan bir sömürü düzenine karşı olarak politik araçlarla bir çözümleme arayışına gitmektedir. Burada da barışçıl düzenin sağlayıcısı olarak demokrasi, anti-emperyalizmin ve "düzenlenmiş" kapitalizmin kapısını açan anahtar olmaktadır.

Son kertede, Sosyal-Demokrat/Revizyonist sosyalistlerin barış yaklaşımları gelişen emperyalizm ekseninde militarizm ve silahlanmanın yarattığı savaşlara karşı devrimci değil ancak sosyalizme tedrici demokratik yöntemlerle sosyalizme geçiş ekseninde karşımıza çıkmaktadır.

1.3. Devrimci Sosyalizm

Reformcu/revizyonist sosyalistlerin tersine sınıflar arasındaki çelişkileri aşmanın ve sosyalizmin tesisini sağlamanın yöntemi olarak devrimci mücadeleyi temel alan ve Marxist kurama bağlı kalan Devrimci Sosyalizm 20. yy.'da reformcularla birlikte sosyalizmin tartışma alanının diğer tarafı olmuşlardır. Devrimci sosyalistleri öne çıkaran 1917 Bolşevik Devrimi, Çin Devrimi, Bağlantısızlar Hareketi ve buna bağlı olarak 1950'lerde özellikle Ortadoğu ve Asya'daki az-gelişmiş ülkelerde kapitalizme ve sömürgeciliğe karşı tam-bağımsızlık söylemleri ile bütünleşen ulusal kurtuluş hareketleri ile bu minvalde gerçekleşen Küba Devrimi gibi tarihsel olaylar Devrimci Sosyalizmin dünya nüfusu içinde gelişmesine olanak sağlamıştır. Bunda Devrimci Sosyalizmin barış kavrayışı da ulusların kendi kaderini belirleme hakkı gibi kavramlarla birlikte önemli bir noktaya tekabül etmektedir.

Bu başlık altında 1917 Devriminin liderleri V. İ. Lenin, Lev Troçki, Nikolai İ. Bukharin, Alman Sosyalizmi'nin önemli isimlerinden olan Spartakist Birliğin kurucularından Rosa Luxemburg ve Troçkist "sürekli devrim" kuramının örgütü olan 4.

Enternasyonale dahil olan Avrupalı devrimci sosyalist Ernest Mandel'in devrimci görüşleri temelinde barış yaklaşımları ele alınmaya çalışılacaktır.

1.3.1. V. İ. Lenin

Vladimir İlyiç Ulyanov (1870-1924) seçkin bir Yahudi aileden geliyordu. Babası Rus asilzadesi bir ailenin üyesiydi. Lenin'in beş kardeşi vardı ve bir kız kardeşi hariç hepsi profesyonel devrimciydi. Lenin'in babası 1886'da öldü ve Narodnik olan ağabeyi Alexander, 1887'de Çar III. Alexander'a suikast girişiminde bulunduğu için idam edildi. Ulyanov'lar aynı yıl Lenin'in hukuk eğitimine başladığı Kazan'a taşındı. Lenin burada sosyalist öğrenci hareketlerine katıldı ve okuldan atıldı. İdam edilen bir monarşi karşıtının kardeşi olması zaten Lenin'i mimli bir öğrenci yapmıştı. 1889'da Ulyanov ailesi, Samara'ya taşındı. Lenin, 1893'te St. Petersburg'a yerleşti. 1895'te Marksistlerin İşçi Sınıfının Kurtuluşuna Karşı Mücadele İttifakı'na katıldı. Örgüt 1895'in sonunda dağıldı ve tutuklanan Lenin bir yıl hapis yattı ve ardından Sibirya'da üç yıl sürgüne mahkûm edildi.¹⁰⁷

Bu dönemde Marksizmle Rus sosyalistlerinin bakışı arasında bir uyumsuzluk söz konusuydu. Rus sosyalistleri, Marksizmin proletaryasının köylü Rusya'ya uygulanamayacağı düşüncesiydi. Çünkü Rus Sosyalistleri, köylü topraklarının köy komününün ortak mülkiyetinde olması nedeniyle kapitalizme karşı bağışık olduğu inancındaydı.¹⁰⁸ Bu görüş ilk olarak 1880'lerde Georgi Plehanov (1856-1918) tarafından reddedildi.¹⁰⁹ Plehanov, Rusya'nın sanayiinin hızlı büyümesiyle kapitalist sahneye çoktan girdiğini savundu. Marksist sosyal gelişim planını Rusya'ya uygulamaya çalışırken Plehanov, Rusya'daki devrimin iki ayrı aşamadan geçmesi gerektiği sonucuna varmıştı: birincisi, demokratik bir cumhuriyet ve tam gelişmiş kapitalizmi kuracak bir burjuva devrimi; ikincisi, olgun kapitalizmden sonra yüksek düzeyde politik örgütlenmeyle

¹⁰⁷ Tony Cliff, **Lenin Cilt I 1893-1914**, Çev. Tarık Kaya, İstanbul: Z, 1994, s. 17-36.

¹⁰⁸ İlk Rus Sosyalistleri olan Narodnikler sınıf bilincinden yoksun devrimci gücü kendilerinde arayan oluşumlardı.

¹⁰⁹ G. V. Plekhanov, "Socialism and the Political Struggle", **Selected Philosophical Works** içinde, Vol.1., Moskow: Progress Publishers, 1974, s. 36.

proleter devrimin gerçekleşmesidir.¹¹⁰ Lenin, Plehanov'un ilkelerine bağlı kaldı. Lenin, tüm topraklar köylü komünler arasında paylaşılsa bile, sonucun sosyalizm değil, daha çok tarımsal ürünlerde serbest bir pazarın ortaya çıkardığı kapitalizm olacağını iddia etti. Lenin'e göre popülistler tarafından ortaya konulan sosyalizm pratikte küçük ölçekli kapitalizmin gelişimini destekleyecektir; dolayısıyla Popülistler sosyalist değil, "küçük burjuva demokratları" idi. Lenin, sonuçta piyasa sistemini ve üretim araçlarının özel mülkiyetini ortadan kaldırmayı amaçlayan Marxizm'in dışında hiçbir sosyalizm olamayacağı sonucuna vardı.¹¹¹

Sibiry'a'da sürgünde iken, Lenin, Rusya'daki kapitalizmin gelişmesi (Lenin, *Rusya'da Kapitalizmin Gelişimi*, 1899'da yasal olarak yayınlandı) ile sonuçlanan köylü sorununu üzerine yazdı. Burada kapitalizmin köylü komününü hızla yok ettiğini savundu. Lenin, köylülüğün gerçekte hızla iyi durumda olan bir kırsal burjuvaziye, orta halli bir köylüye ve yoksul kırsal bir "proletarya ve yarı proletaryaya" dönüştüğünü yazdı.¹¹²

1900'de Almanya'da basılmaya başlanan *İskra* (Kıvılcım) gazetesinin Rus entelektüellerini Marksizme çekme başarısı, Lenin ve yoldaşlarının yurtiçinde ve yurtdışındaki tüm farklı Marksist grupları bir araya getirecek devrimci bir Marksist parti kurmak için zamanın geldiğine inanmalarına yol açtı. 1898'de Minsk'te düzenlenen Birinci Kongre bu hedefe ulaşamadı, çünkü delegelerin çoğu kongreden kısa bir süre sonra tutuklandı. İkinci Kongrenin 1903'te Brüksel'de toplanmasına karar verildi, ancak kongre Londra'da yapılabildi. Ana tartışma konusu proletarya ve parti arasında kurulacak ilişkiydi. Lenin, proletaryanın kapitalizm tarafından kendiliğinden Devrimci Sosyalizme yöneltildiği ve partinin rolünün yalnızca proletaryanın çeşitli kesimlerinin ulusal ve uluslararası ölçekte mücadelesini koordine etmek olduğu yönündeki görüşü tamamen

¹¹⁰ Leopold Haimson, *The Russian Marxists and the Origins of Bolshevism*, Cambridge: Harvard University, 1966, s. 43.

¹¹¹ V. İ. Lenin, "The Heritage We Renounce", *Lenin's Collected Works* içinde, Vol. 2, Moskow: Progress Publishers, 1972, s. 514.

¹¹² Christopher Rice, *Lenin Portrait of Professional Revolutionary*, London: Cassell, 1990, s. 57-58; James D. White, *The Practice and Theory of Revolution*, Hampshire: Palgrave, 2001, s. 40-45; Lars Lih, *Lenin*, çev. Aslı Önal, İstanbul: Ayrıntı, 2011, s.62-63.

reddetti.¹¹³ Kapitalizm, işçileri sosyalizmi kabul etmeye yakınlaştırır, ancak kendiliğinden bilinçli sosyalistler yapamazdı. Proletarya, kendi çabalarıyla kapitalizmi devirerek tam kurtuluşun mümkün olacağını kavrayamazdı. Lenin, partiyi aralıksız olarak çalışacak, disiplinli ve merkezileşmiş bir parti olarak geliştirdi. Lenin; Plekhanov, Julius Martov (1873-1923) ve Troçki'nin itirazlarıyla karşılaştı. Lenin'e karşı itirazlar, bu tür bir parti örgütlenmesinin diktatörlüğe yol açacağından bahisle Jakoben bir örgütlenme olacağı yönündeydi. Lenin, daha sonra Rusya Sosyal-Demokrat İşçi Partisi (RSDİP) olarak ilan edilen İkinci Kongrenin ilk oturumlarında kendisini azınlıkta buldu. Ancak Yahudi Sosyal-Demokrat grubu olan Bund'un grevi sonucu Lenin çoğunluğa geçti. Lenin'i destekleyenler Bolşevikler (Çoğunlukçular), Martov'u destekleyenler ise Menşevikler (Azınlıklar) olarak adlandırıldı.¹¹⁴

1905 Devrimi başlarken Lenin İsviçre'deydi ve Kasım ayına kadar Rusya'ya dönmedi. RSDİP'nin Bolşevik ve Menşevik her iki kanadı da Plekhanov'un devrim görüşüne iki aşamada bağlı kaldı: Birincisi, bir burjuva devrimi; ikincisi, ardından gerçekleşecek bir proleter devrimdir. Ancak Menşevikler, burjuva devriminin burjuvazi tarafından yönetilmesi gerektiğini ve proletaryanın da kendisiyle müttefik olması gerektiğini savunmaktaydı. Lenin'e göre bu, liberal burjuvaziyi iktidara getirecek; bunun üzerine RSDİP muhalefet partisi gibi davranacaktı. Lenin bu tür ittifakı ve devrim sonrası rejimi reddetti. Burjuvaziyi karşı-devrimci olarak gördü ve kendi devrimini kuramayacağını savundu. Böylece Menşeviklerden farklı olarak Lenin "proletarya ve köylülüğün devrimci demokratik diktatörlüğünün" kurulması gerektiği sonucuna vardı. 1905 Devrimi'nin yenilgisinden sonra, Lenin ile Menşevikler arasındaki sorun, yeniden birleşme çabalarına rağmen, her zamankinden daha açık hale geldi. Lenin, devrimin önceliği konusunda ısrarlıydı. 1912'de Prag'da Bolşevik Parti Konferansını topladı ve RSDİP (Bolşevikler) olarak ayrıldı.¹¹⁵

¹¹³ V. İ. Lenin, **Ne Yapmalı?**, çev. Muzaffer Erdost, İstanbul: Sol Yayınları, 2004, s. 72.

¹¹⁴ Cliff, **Lenin**, s. 114-150.

¹¹⁵ **A.g.e.**, s. 166-186.

Ağustos 1914'te Birinci Dünya Savaşı başladığında Avrupa sosyalist partileri, İkinci Enternasyonal'in savaş öncesi kongrelerinin, ülkelerini emperyalist bir savaşa sürüklediklerini savundu ve bu bağlamda kendi hükümetlerine karşı koymalarına, hatta hükümeti devirmek için aldıkları kararlara rağmen, hükümetlerinin arkasında durmaya karar verdiler.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde olduğu gibi sonrasında da sosyalistler arasında barış tartışmaları ve enternasyonalist barışı açıklamaya yönelik çabalar sürdü. Lenin, 1915'te "*Barış Sorunu*"¹¹⁶ yazısını kaleme aldı. Yazıda Lenin, barışın küçük burjuva yorumlarına karşı *Berner Tagwacht*'in¹¹⁷ 73. sayısında çıkan "*Friedenssehnsucht*"¹¹⁸ yazısında Yoldaş A. P.'nin¹¹⁹ açıklamalarını takdir ettiğini söylüyordu. Lenin'in "*Barış Sorunu*" başlıklı yazısı barışın sosyalistler açısından önemine ve enternasyonalist yorumuna dönüktü. Lenin, "sosyalistler için bir hareket programı" olarak nitelendirdiği barış sorununa ilginin "evrensel" olduğunu söylüyordu.¹²⁰

Lenin, yazısında ikili bir barış ayırımı yapmaktaydı. İlki belli barış koşullarıyla ilgili, ikincisi ise herhangi bir koşulda ilgisi olmayan genel *barış için savaşımdı*. Genel barış için çabalamak hem içerik anlamında fakirdi hem de sosyalist değildi. Bu açıdan amaç belli barış koşulları altında, yani gerçekleştirilebilecek bir barışın peşinden koşmaktı. Genel barış çabasını ilkelere bağlamak, evrensel bir barış düşüncesini hâkim

¹¹⁶Yazı Temmuz-Ağustos 1915'te yazılmıştı, ilk kez 1924'te "Proleterskaya Revolutsiya"nın 5. sayısında yayımlandı.

¹¹⁷ Berner Tapwacht, 1882 yılında Bern İşçi-Sendikası tarafından kurulan sosyal demokrat İsviçre gazetesidir. Aralık 1906'da günlük olarak yayınlanmaya başlamıştır. Tagwacht, İsviçre'de yayınlanan sosyal demokrat gazetelerde kullanılan genel bir isimdir (Seelander Tagwach, Oltner Tagwacht, Schaffhauser Tagwacht, Neue Berner Tagwacht gibi).

¹¹⁸ "Barış Arzusu"

¹¹⁹ Yoldaş A. P., Hollandalı sosyalist Antonie (Anton) Pannekoek'tir. Pannekoek, sınıf temelli devletin ortadan kaldırılmasının devlet kapitalizmi/devlet Sosyalizmine karşı işçi konseyleri yoluyla gerçekleştirilebileceğini öne süren Konsey Komünizminin en önemli teorisyenlerindendi. Pannekoek, konsey komünizmiyle birlikte hem reformizmi hem de parlamentarizmi reddederek sosyal demokrasinin zıddında yer almaktadır. Pannekoek'in düşüncesi 1920'lerde Almanya ve Hollanda sosyalistleri arasında oldukça güçlü olmuştur.

¹²⁰ V. İ. Lenin, **Collected Works**, Vol. 21, New York: International Publishers, 1927 s. 290.

kılarak sosyalizmin temellerinden ayrılmak demektir. Troçki de barışı aynı minvalde değerlendiriyordu:

*“Eğilimsel olarak sosyalizan olan Sovyet mülkiyet ilişkilerinin karakterini ihmal eden ve SSCB ile burjuva devlet arasındaki sınıf çelişkisini reddeden ya da üstünü örten her türden demokratik, idealist, aşırı sol ve anarşizan teoriler kaçınılmaz olarak –ve özellikle bir savaş söz konusuysa– karşı-devrimci politik sonuçlara varmak zorundadır.”*¹²¹

Ancak, diğer ülkelerin sosyalistleri arasında barışın ne olduğu üzerinde duran Lenin, ezilen ulusların kendi kaderini tayin hakkı etrafında barışın esaslarından söz etmekteydi. Barış için öncelikle ulusların kendi kaderini tayin hakkını ihlal edici girişimlerin reddedilmesi gerektiğini söylüyor, kendi ülkelerinin toprak ilhaklarına karşı sessiz kalanları ulusalcı ve emperyalist olmakla suçluyordu.¹²²

Kendi kaderini tayin hakkının gerçekleşmesi ise bir dizi devrimle söz konusu olabilirdi. Yığınları, devrimler olmaksızın barışın olmayacağına ikna etmek gerekmekteydi. Bunun için “her çaba gösterilmeli”ydi. Barış sloganını benimsemek emperyalistlerin “laf cambazlıkları”na sebep olabilir ve işçi sınıfının devrimler olmaksızın barışın olabileceği “boş hayaline” kapılmasına yol açabilirdi.¹²³ Aslolan emperyalizme ve kapitalizme karşı savaşım ile ulusların kendi kaderini tayin hakkını savunmak ve ulusal soruna proleterce yaklaşımla barış isteğini seslendirmektir.¹²⁴

Ulusların kendi kaderini tayin hakkı sosyalizmin temeliydi ve ezen uluslara mensup olan ve ezilen ulusların *kendi kaderlerini tayin hakkı* için savaşmayan kişilerin sosyalist bir siyaset izleyebilecekleri hayalini beslemek “gülünç”tü.¹²⁵

Sosyalistlerin barış ve ulusal sorunda emperyalistlerden farklı olarak izlemeleri gereken siyaset; burjuva siyaset adamlarının, ulusların özgürlüğü üzerine söylevler vererek insanları aldatmalarına fırsat vermemeleridir. Dahası, ezen ulusların

¹²¹ Lev Troçki, **War and the Fourth International**, New York: Communist League of America, 1934. <https://www.marxists.org/archive/trotsky/1934/06/warfi.htm>, (çevirimiçi) 06.01.2020.

¹²² Lenin, **Collected Works**, Vol. 21, s. 292.

¹²³ **A.g.e.**, s. 292.

¹²⁴ **A.g.e.**, s. 293.

¹²⁵ **A.g.e.**, s. 293.

halk yığınlarına, öteki ulusların ezilmesine yardım ettikleri ve o ulusların kendi kaderlerini tayin hakkını, yani ayrılma özgürlüğünü tanıyıp yüce tutmadıkları sürece, kendilerinin özgürlüğe kavuşmayı beklememeleri gerektiğini anlatmalarıydı. Lenin için devrimci savaş emperyalizmle kölelik arasındaydı.¹²⁶

Lenin, “*Barış Sorunu*”nda savaşın kapitalizmin yapısal, mündemiç kusuru olarak ortaya çıktığını belirtiyordu. Kapitalist düzende savaşlar kaçınılmazdı. Ancak Lenin’in savaş karşıtlığı *pasifist* bir muhaliflik değildi. Savaşı reddetmiyordu, yalnızca kapitalist amaçlarla ezen ülkelerin ezilen ülkeleri sömürmesi amacıyla yapılan savaşlara karşıydı. Bu savaşlara karşı eğer ülkelerde devrimin gerçekleşmesine yardımcı olacak bir kaldıraç vazifesi görüyorsa savaş o zaman kaçınılmazdı. Bu nedenle sömürü savaş karşılarında programı belli olan barışın sosyalistlerce desteklenmesi gerektiğini, genel barış söylemi üzerinden oluşturulacak barış savunusunun burjuvazinin suyuna gitmek olduğunu söylüyordu. Aksi *darkafalılık** olurdu.

Nitekim savaş konusu sosyalistler arasında 1907 yılında yapılan Stuttgart Kongresi’nde¹²⁷ gündeme geldi. Lenin’in de Rus delegesi olarak yer aldığı kongrede İkinci Enternasyonal’in kapitalizmin doğası olan savaşa karşı proletaryanın “*savaşa karşı savaşım*”* politikası açıklanmıştı.¹²⁸ Bu politikanın uzantısı olarak, savaş söz konusu

¹²⁶ A.g.e., s. 294.

* Tabir Lenin’e aittir.

¹²⁷ V. İ. Lenin, **Collected Works**, Vol. 13, New York: International Publishers, 1927, s. 75.

Kongre, 18-24 Ağustos arasında 5 kıtadan toplam 886 delegeyle toplandı. Kongre’de koloni sorunu, kadınların seçme hakkı (Birinci Enternasyonal Kadın Konferansı aynı binada eş zamanlı olarak yapılmıştır), Sosyalist partiler ile sendikalar arasındaki ilişkiler, göç ve anti-militarizm konuları ele alınmış ve bu konular etrafında komisyonlar oluşturulmuştu.

Lenin’e göre Kongre, proleter mücadelede uluslararası birliğin görülmesinin yanı sıra Sosyalist partilerin taktiklerinin tanımlanmasında önemli rol oynamıştır.

*“Savaşa karşı savaşım” kavramı Emperyalist savaşta kendi burjuvazisinin yenilmesi için savaş ve kendi hükümeti aleyhtarı savaşım verme şeklinde tanımlanabilir. Ayrıca “devrimci yenilgicilik” ve “defeatizm” olarak da kullanılmaktadır.

¹²⁸ V. İ. Lenin, **a.g.e.**, s. 78-9.

Kongre’de savaşa karşı sosyalistlerin tavrının ne olacağı en tartışmalı konu olmuştu. Komisyonca yapılan tartışmalar 5 gün sürmüştü ancak 6. gün Kongre’ye taşınmıştı. Gustave Herve “*yarı-anarşist*” bir tavırla her savaşa grev ve ayaklanmayla cevap verilmesini savunuyordu ancak Lenin, Herve’yi söz konusu savaşların kapitalizmin ürünü olduğunu anlamamakla suçladı. Bebel’in önerisi ise pasifti ve bu oportunistler tarafından kullanılıyordu. Bu nedenle Bebel’in önerisine 1) Militarizmin sınıf zulmünün başlıca silahı olduğu; 2) Gençler

olduğunda savaşa katılan ülkelerin tüm emekçileri ve parlamenterlerinin tüm imkanlarıyla ülkelerindeki silahlanmaya karşı koymaları gerektiği kararına varıldı. Böylece sosyalistler savaş koşullarında bir eylem birliği oluşturacaktı.¹²⁹ Kongre’de Jean Jaures, [sosyalistlerin] tüm derin duygularıyla en yüksek fedakarlığa hazır olduklarını söylüyordu. Jaures’in kapitalist savaşa karşı teklifi; meclis müdahalesi, kamuoyu ajitasyonu, genel grev ve silahlı ayaklanma gibi mücadele yöntemleriydi. Ancak yeni “legalize” olmuş ya da yasalarca tanınmış Alman Sosyal Demokrat Parti (SDP) için bu kabul edilebilir bir mücadele yöntemi değildi.¹³⁰ Buna karşın Avusturyalı sosyalist Victor Adler her bir işçinin tüm gücüyle bu mücadeleye yoğunlaşması gerektiğini belirtiyordu.

Stuttgart Kongresi’nde Sosyalistlerin savaş karşında ne yapacaklarının yanında bir diğer konu ise sömürgecilik meselesiydi. Lenin’in 1915 yazısında da belirttiği gibi gelişmemiş ülkelerin büyük ülkeler tarafından sömürülmesi kendi kaderini tayin hakkı ve sosyalizmin genişlemesi açısından barış meselesiyle bir arada değerlendirilmeliydi. Sömürgecilik konusunda yaşanan tartışmalar sonucunda komiteden çıkan çoğunluk kararı, “*kapitalist sömürge politikalarının*” kaçınılmaz olarak “*köleliğe, zorunlu çalıştırmaya ve yerli halkların yok edilmesine neden olduğunu*” bildiren yeni bir kararın lehine bir kenara bırakıldı. Komisyonunda yapılan tartışmalar, az gelişmiş bir sömürgeciliği reddetmeyi teklif eden çoğunluk kararıyla sonuçlandı; aynı zamanda Komisyon, gelişmemiş ulusların ekonomik kalkınma için sömürüye kaçınılmaz olarak açıldığı görüşündeydiler.¹³¹ Sadece “*sosyalizme ulaşmak*” barışçıl kültürel kalkınma ve dünyanın maden kaynaklarını bütün insanlığın çıkarları için geliştirme ihtimalini mümkün kılacaktı.¹³² İlke olarak sömürgecilik reddediliyordu ancak bir pratik olarak kabul edilmişti. Bu durum sömürgeci devletlerin sosyalistleri arasında ayrılıklara sebep oldu. Karl Kautsky, Harry Quelch (1858-1913) ve Julian Marchlewski (Karski) 'nin (1866-

arasında propaganda yapılması gerektiği; 3) sosyal-demokratların savaşı önlemeye veya başlamış olan savaşların en çabuk sona erdirilmesini sağlamaya değil, savaşın yarattığı krizden burjuvazinin devrilmesini hızlandırmaya çalışması gerektiği de eklendi.

¹²⁹ A.g.e., s. 79.

¹³⁰ Julius Braunthal, **History of International: Volume 1: 1863-1914**, London: Nelson, 1967, s. 334.

¹³¹ A.g.e., s. 318.

¹³² A.g.e., s. 319.

1925) yer aldığı sol kanat, Eduard Bernstein, H. H. van Kol (1852-1925) ve Eduard David (1863-1930) tarafından ortaya atılan bu sosyalist sömürge politikasının çelişkili olduğunu söyledi.¹³³ Tartışmalara rağmen savaşa karşı anti-militarizm tavrında olduğu gibi sömürgecilik kararı da oybirliğiyle alındı.

Lenin'e göre Stuttgart Kongresi genel olarak uluslararası sosyal-demokratik hareketin oportünist ve devrimci kanatlarının bir takım temel konular üzerine keskin bir şekilde karşıt olduğunu ortaya çıkardı ve sorunlara devrimci "*Marksizm'in ruhuyla*" karar verdi.¹³⁴

1912 Basel Kongresi'nde bu tutum devam etti. Kongre, emekçilerin kapitalistlerin çıkarına savaşlarda kurşun sıkmayacaklarını belirtiyor ve bütün ülkelerdeki emekçilerin de buna riayet etmesini istiyordu. Kongre kapitalist üretim tarzının sebep olduğu yoksulluğun savaş koşullarında daha da körüklendiğinden bahisle her ikisini de yaratan yönetici sınıfları uyarıyordu.¹³⁵

Buna karşı ise Enternasyonal, daha yoğun propagandasını ve daha kararlı protestosunu artıracaktı.

*"Bütün ülkelerdeki proleterler ve sosyalistler,... sesimizi duyurmamız ve [barış] isteğimizi her durumda, her yerde kesin olarak bildirmemiz için, kongre hepinize çağrıda bulunuyor.... kapitalist sömürü ve cinayet dünyasının karşısına, proleter barış ve halkların birliği dünyasının yığınlarını çıkartınız."*¹³⁶

Basel Kongre'sinde diğer bir konu da 1905'te Çarlığa karşı gerçekleşen ayaklanmalar ve "*devrimin ucundan dönülmesi*"ydi. Kongre, Çarlığa karşı sosyalistlerin kurtuluş mücadelesini kazanacaklarını belirterek bir anlamda Ekim Devrimi'nin haberini vermekteydi.¹³⁷

¹³³ A.g.e. s, 318-9.

¹³⁴ V. İ. Lenin, **Collected Works**, Vol. 13, s. 79.

¹³⁵ Sam Marcy, "Social Democracy and the Approaching War: The Stuttgart and Basel Congresses", in **The Bolsheviks and War: Lessons for Today's Anti-war Movement içinde**, New York: World View Forum, 1985, s. 67.

¹³⁶ A.g.e., s. 68.

¹³⁷ A.g.e., s. 68.

Yukarıda değinildiği gibi Lenin'in barış konusunda yazmasına vesile olan Pannekoek, Basel Kongresi sonucunda savaşa karşı savaşım kararının kapitalizmden sosyalist devrime geçiş yolunda büyük bir eşik olduğu düşüncesindeydi. Şimdiye kadar işçi sınıfının burjuvaziye aşacak gücü yoktu ancak bundan sonra kapitalist militarizme karşı proletaryanın sesi daha fazla çıkacaktı. Pannekoek oldukça umutluydu. Kendi cümlesiyle “*dünya tarihinde yeni bir dönem başlamaktaydı.*”¹³⁸ Pannekoek’e göre coğrafi ve tarihsel koşullar, Avrupa'nın toplumsal evriminde savaşa son derece önemli bir rol vermişse de Basel Kongresi'ndeki ‘*savaşa karşı savaşım*’ tutumu, Avrupa Sosyalizmi'nin düşünce ve eyleminde aynı etkiyi yaratmıştı.¹³⁹

Sosyalistlerce kapitalist bölüşüm savaşı olarak görülen Birinci Dünya Savaşı sömürü altındaki ulusların kaderlerini ezen uluslara bağladığı ve bunda bir değişiklik olmayacağı için kapitalizme mündemiç bir savaş hali olarak değerlendirilmektedir. Buna uygun biçimde Ekim Devrimi'nin ardından Bolşevikler, Rusya'nın savaştan çekildiğini belirtmiş ve ertesi gün 26 Ekim 1917'de *Barış Kararnamesi*'ni yayınlamışlardı. Lenin, İkinci Tüm-Rusya Sovyetler Kongresi'nde işçi, köylü, asker temsilcilerine hitaben yaptığı konuşmada, öncelikle güçlü-güçsüz devletler ayrımı üzerinden ‘*ilhak*’, ‘*yayılma*’ ve ‘*şiddet*’ faaliyetlerinin son bulması ve “*uluslar arasında her türden eşitliğin sağlanması gerektiğini*” belirtti. Sovyet hükümetinin “*gizli diplomasi ve gizli anlaşmaları kabul etmediğini*”, 25 Ekim 1917'de Büyük Rusya'nın yaptığı Rus toprak sahipleri ve kapitalistlerle yapılan tüm gizli anlaşmaların iptal edildiğini söyledi. Bu bağlamda Lenin savaşan tüm halklarla ve hükümetlerle bir an önce karşılıklı konuşmaya dayanan bir barış çağrısı yaptı.¹⁴⁰

Kararnamenin devamında barışı desteklemenin sınıf bilincine sahip olmakla yakın bağlantısından bahisle Avrupa'daki önemli sosyalist hareketler olan İngiltere'deki Çartist hareketin, Fransız işçi sınıfı devrimlerinin tarihi öneminin ve Almanya'da çıkarılan Anti-

¹³⁸ Anton Pannekoek, “War Against War”, **International Socialist Review**, trans. William E. Bohn, Vol. 13, No. 8, 1913, s. 53.

¹³⁹ **A.g.e.**, s. 58.

¹⁴⁰ Lenin, **Report on Peace (Decree on Peace)**, 1917.

<https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1917/oct/25-26/26b.htm>, (çevirimiçi) 01.09.2017.

Sosyalist yasaya karşı Alman proletaryasının mücadelesinin Ekim Devrimine olan katkısı örnek olarak sunuldu. Lenin, bu yolla bu sosyalist hareketlere de mesaj vermekte ve bir anlamda Avrupa'daki devrimci güçleri harekete geçirmeye çalışmaktaydı. Çünkü Lenin'e göre Rus Devriminin zaferinin Avrupa devrimlerini tetiklemesi ona göre kuşku duyulmaz bir durumdu. Lenin, Bolşevik devriminin sahip olduğu propaganda gücünün farkındaydı ve bunu Avrupa için bir fırsat olarak görüyordu. Ayrıca Avrupa'ya bu etkinin yayılması kolaydı. Neticede haberin yayılması gereken yer Lenin'in ifadesiyle "Afrika'nın derinlikleri" değildi.¹⁴¹

Avrupa için propaganda aracı olarak kullanılan Barış Kararnamesi, aynı zamanda üç aylık bir ateşkes ilanı da öneriyordu. Bu süre, savaşın içinde bulunan tüm tarafların barış görüşmelerini yapması ve kendi ülkelerindeki onay mercilerine sunabilmesi için yeterli görülerek belirlenmişti.¹⁴²

Ateşkesin asıl amacı, devrimi korumak için Rusya içinde devam eden savaş durumuna son vermektir. Lenin, 9 Kasım 1917'de askerlere yaptığı çağrıda, Çarlık Rusya'da generallik ve Geçici Hükümette Genelkurmay Başkanlığı yapmış Dukhonin gibi monarşistlere karşı barışın korunması görevinin askerlerin ellerinde olduğunu söyledi.¹⁴³ Sovyet Rusya içerisinde devrimi korumak için monarşi yanlılarıyla ve özellikle devrime karşı ayaklanan Denikin, Kolçak gibi Beyaz Ordu komutanlarına karşı mücadele verilirken diğer ülkelerle olası bir savaş devrim açısından yıkıcı sonuçlar doğuracaktı. Çünkü Bolşeviklerin karşı-devrimcilere karşı koyabilecek düzeyde ve güçte düzenli bir ordusu yoktu. Lenin, bu nedenle savaştan kaçınmakta ancak bir Alman saldırısından da çekinmekteydi.¹⁴⁴

Lenin'in devrim hükümetinin bir dış savaş karşısında zayıf olduğu yönündeki endişesine paralel olarak, 16 Aralık'ta Almanya ve Avusturya-Macaristan monarşileriyle

¹⁴¹ V. I. Lenin, **On Peaceful Coexistence Articles and Speeches**, Scientific Socialism Series, Moskow: Progress Publishers, 1971, s. 22-26.

¹⁴² Lenin, **Report on Peace**.

¹⁴³ Lenin, **On Peaceful Coexistence...**, s. 30.

¹⁴⁴ V. I. Lenin, **Ayrı ve İlhakçı Bir Barışın Derhal Sonuçlandırılması Sorununa İlişkin Tezler: Devrimci Lafazanlık**, çev. Yalçın Arsan, Ankara: Temel, 1977, s. 13.

ateşkes görüşmeleri yapıldı ve bir ateşkes anlaşmasına varıldı. Ardından 22 Aralık 1917 tarihinde Brest-Litovks'da barış görüşmeleri başladı. Troçki de kapitalist ülkelerin her fırsatta devrimci Bolşevikler ile savaşmak istediği düşüncesindeydi.¹⁴⁵ Bu nedenle, bir barış anlaşması kaçınılmazdı.

Sovyetleri Lev Troçki temsil ediyordu, Karl Radek de ona eşlik ediyordu. Ancak görüşmelerin başında Almanlar ağır toprak ilhakı öngören anlaşma önerdiler. Buna karşı Troçki, Petrograd'a geri döndü.

Bunun üzerine barış anlaşmasının “*proletarya enternasyonalizminin temel ilkelerinden*” kopuş olacağı ve gerçekleşmesi muhtemel bir Alman devrimine zarar vereceği itirazları yapıldı. Lenin, barış anlaşması imzalamayıp devrimci bir savaşa girmenin bir anlamda gerçeği görmemek olduğunu belirtti. Ona göre bu tür bir savaşa girmek sonuçları arzu edilir romantik bir tutumdur. Ancak, Lenin açısından “*maddi faktörlerin*” ve “*sınıflar arasındaki güç dengesinin*” önemi daha fazlaydı.¹⁴⁶ Lenin, savaş ve barış politikasını realist bir paradigma üzerine kurmuştu. Lenin'e göre öncelikle henüz bir “bebek” olan Bolşevik Devriminin korunması gerekiyordu. Bu nedenle bebeğin yaşaması için hiçbir şekilde savaşa girilmemeliydi.¹⁴⁷

Bu durum, Sovyet Rusya'nın ve dünya devriminin çıkarlarının birliğinin sağlanmasına yönelik olarak dünya devriminin çıkarlarının Ekim devriminin çıkarlarına uyum sağlayacak şekilde bütünleştirilmesidir. Bir anlamda Rus topraklarında iktidarın fethi diğer gelişmiş ülkelerdeki olası devrimlerin ana dayanağını oluşturuyordu. Özellikle Almanya'da gerçekleşebilecek devrime sırt dönülemezdi ancak bunun uğruna kaybedilecek bir savaşta Sovyetleri feda etmek de düşünülemezdi. Lenin'in barış kavrayışı temelde devrimi koruma fikri üzerine şekillenmişti ve bu nedenle tüm

¹⁴⁵ “Her büyük savaş, başlangıçtaki nedenlere bağlı olmaksızın, kapitalizmin tıkanmış damarlarına taze kan pompalamak amacıyla SSCB'ye karşı askeri müdahale sorununu doğrudan gündeme getirmek zorundadır.”, Troçki, **War and the Fourth International**.

¹⁴⁶ “...böyle bir siyaset, insanlığın güzel, dramatik ve çarpıcı olana duyduğu özlemi belki de bir ölçüde tatmin edebilir; ancak, bu sosyalist devrimin bugünkü aşamasında geçerli olan maddi faktörlerin ve sınıflar arasındaki nesnel güç dengesinin bütünüyle gözardı edilmesi anlamına da gelir.”, Lenin, **a.g.e.**, s. 404.

¹⁴⁷ Tony Cliff, **Lenin: Kuşatılmış Devrim**, çev. Bernar Kutluğ, İstanbul: Z, 1996, s. 59.

eleştirilere karşılık Brest-Litovks'da barış anlaşmasını elzem görüyordu. Ancak Lenin'in Brest görüşmelerine devam etme önerisi Merkez Komitesinde altıya karşı yedi oyla reddedildi.

18 Şubat 1918'de Alman orduları Rusya'ya karşı yeni bir harekata başladı. Almanların ilerleyişi karşısında tekrar toplanan Komite bu kez bir çekimser, beş aleyhte ve yedi lehte oyla Almanlara barış teklifi yapılması yönünde karar aldı. İlk toplantıda barış önerisine karşı çıkan Troçki ikinci oylamada lehte oy verdi. Ancak Almanlar tekrar ilhak içeren ağır bir anlaşma önerdiler. Bunun üzerine aleyhte oy kullanan Merkez Komite üyelerinden dördü görevlerinden ayrıldı. Lenin, bu tavrı “*uluslararası proletaryanın davasına darbe vurmak*” olarak tanımladı ve bunun Sovyetlere de büyük zarar verdiğini söyledi. Bu tavrı “*maceracılık*” olarak tanımladı.¹⁴⁸

23 Şubat'ta Almanların ilerlemeye devam etmeleri karşısında Merkez Komitesi tekrar toplandı ve Lenin barış anlaşmasının imzalanması konusunda ısrarını devam ettirdi. Sovyetler tarihini yazan Tony Cliff'in verdiği bilgiye göre Lenin'in Almanya'yla ağır koşullara rağmen barış anlaşması imzalanması isteği Stalin tarafından farklı şekilde değerlendirilmişti. Stalin'e göre Almanlarla anlaşmayı kabul etmek, koşulları kabul etmek anlamına gelmeyip barış görüşmelerine başlamasına vesile olabilirken, Lenin bunun Sovyet Rusya'nın “*ölüm fermanını*” imzalamak anlamına geleceğini söylemişti.¹⁴⁹ Troçki ise Bolşevik Partinin bölünmesine karşılık Almanlarla imzalanacak bir barış anlaşmasının göze alınabileceği yorumunu yaparak, Merkez Komitesi toplantısında çekimser oy kullandı. Bunda Lenin'in istifa tehdidinde bulunmasının payı da büyük rol oynamıştı. Karar Lenin, Stasova, Zinovyev, Sverdlov, Stalin, Sokolnikov ve Smilga'nın lehte oylarına karşılık; Bubnov, Uritski, Buharin ve Lomov'un aleyhte oyları; Troçki, Krestinski, Djerzinski ve Yoffe'nin çekimser oylarıyla alındı. Fakat Moskova Bölge Bürosu Merkez Komitesinin barış anlaşmasından yana tavrına güven duymadığını açıkladı. 3 Mart 1918 tarihinde Brest şehrinde Alman İmparatorluğu, Avusturya-

¹⁴⁸ A.g.e., s. 64.

¹⁴⁹ A.g.e., s. 67.

Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu ve Bulgaristan Krallığı ile Brest-Litovks Anlaşması imzalandı. Anlaşmayı imzalayan Sovyet delegeleri Sovyetlerin tercihte bulunma özgürlüğünden yoksun olduğundan bahisle Sovyet hükümetinin, devrimci Rusya'yı kurtarabilmek için barış koşullarını kabul etmek zorunda kaldıklarını belirten bir bildiri hazırladılar.¹⁵⁰

Lenin'in barış politikası, Devrim sonrası olası bir savaşa karşı güç toplama ve devam eden iç savaşı bir an önce sonlandırma çabasına ve Avrupa'daki sosyalist hareketlerle bu barış sürecinde karşılıklı ilişkileri devam ettirme ve yükseltme niyetine hizmet etmekteydi. Bu nedenle Ernest Mandel'in de dediği gibi *barış içinde birarada yaşama* kavramına tek taraflı bakmamak gerekmektedir.¹⁵¹

Barış politikasını kapitalist ülkelerle tesis ederken Lenin'in düşüncesi, sosyalizmle kapitalizmin yanyana sorunsuz yaşayabileceği koşulların oluşturulması değildir. Amaç, devrimin olgunlaşmasıydı. Zira Lenin'in sosyalizm ve kapitalizmin birarada sonsuza kadar yaşaması gibi bir tahayyülü yoktu:

*“Kapitalizm ve Sosyalizm var oldukça barış içinde yaşayamazlar: Biri ya da diğeri kesinlikle kazanacak- son cenaze töreni ya Sovyet Cumhuriyeti ya da dünya kapitalizmi için yapılacaktır.”*¹⁵²

Buradan hareketle Lenin'in sosyalizmin temel ilkelerine dayandırarak ortaya koyduğu ve belirli koşullar altında bir barıştan söz etmesi yani genel barışı kapitalist bir halüsinasyon olarak görmesi, Brest-Litovks'taki barış talebinin taktiksel bir çaba ve Sovyetlerin iç savaşa odaklanması için “*nefes molası*”* haline gelmesi biçiminde yorumlanmakla birlikte pragmatik bir yaklaşımla ele alınacak olursa bu ikili tutumunun kendi içinde tutarsız olduğu düşünülmemelidir. Devrimi gerçekleştiren ve onu korumaya bütün hassasiyetiyle devam etmeye çalışan, bu anlamda ortaya koyduğu Marksist

¹⁵⁰ A.g.e., s. 66-67.

¹⁵¹ Ernest Mandel, “Peaceful Coexistence and World Revolution”, **International Socialist Review**, Vol. 31, No. 2, 1970, s. 28.

¹⁵² Lenin, **On Peaceful Coexistence...**, s. 68.

politikalar ve söylemleri eylem bütünlüğüyle uygulamaya çalışan Lenin'in barış politikası, Lenin'in pragmatist yanını en yalın haliyle göstermektedir.

1.3.2. Lev Troçki

Tam adıyla Lev Davidovich Bronstein (1879-1940) başlarda sosyal demokratik kurumlarla sosyalizme giden yolu savunan Menşevik isimlerden biriydi, ancak sonrasında Menşevik görüşleri reddederek; kendi anlatımıyla Bolşeviklere de katılmayarak "tarafsız" bir konumda kaldı. Rus Sosyalizmi'nin önde gelen teorisyenlerinden olan ve 1905 yılında "sürekli devrim" teorisini geliştiren Troçki, 1917 Rus Devrimi'nin liderlerinden oldu. 1918 yılında karşı-devrimci saldırılara karşı örgütlenen Kızıl Ordu'nun kuruculuğunu üstlendi. 1917-1918 yılları arasında Sovyet Dışişleri Komiserliği ve 1918-1924 yılları arasında Askeri ve Deniz İşleri Komiserliği yaptı. 1924'te Joseph Stalin'in (1878-1953) "tek ülkede sosyalizm" tezine karşılık "sürekli devrim" tezi Troçki'nin SBKP içerisinde ayrı bir klik oluşturmaya yol açtı. 1929'da SBKP'nin Stalinist fraksiyonu tarafından KP'den atıldı ve daha sonra SSCB'den sürüldü. Sürgünü sırasında "sürekli devrim" tezini savunan Troçki, 1938'de Dördüncü Enternasyonal'in, Dünya Sosyalist Devrim Partisi'nin kurulmasına katıldı ve Stalinist politikalara karşı sosyalist hareket içerisinde etkili oldu. Stalin dönemiyle birlikte Sovyet devletinin bürokrasi tarafından kontrol edilen ve sonunda -ya işçi demokrasisini kuran politik bir devrim yoluyla devrilecek ya da kapitalist bir sınıfa dönüşecek olan- "yozlaşmış bir işçi devleti" haline geleceğini savundu.¹⁵³

Lev Troçki, 1879'da Rus İmparatorluğu'nun Herson eyaletinde sekiz çocuklu dindar eğilimleri olmayan Yahudi bir ailenin beşinci çocuğu olarak dünyaya geldi. Troçki, Ukrayna Karadeniz kıyısındaki bir liman kenti olan Nikolaev'e taşındıktan sonra 1896'da devrimci faaliyetlere katıldı. Burada Marksist fikirlerle yakından tanıştı. Güney Rus

** Bu tabir Lenin'e aittir. Lenin, diğer ülkelerle yapılacak bir savaşı maceracılık olarak yorumlamış, savaşı geçirecek dönemi bir nefes molası şeklinde tarif etmiştir. Bir anlamda Lenin için iki ideolojinin birarada varolması bu mola süresinde geçerlidir. Bir metafor olarak bu süre Sovyetlerin ciğerleri dolana kadar devam edecektir.

¹⁵³ Troçki, **War and the Fourth International**.

İşçileri Sendikası'nın örgütlenmesine yardımcı oldu. Lviv adını kullanarak broşürler ve bildiriler yazdı ve işçiler ve devrimci öğrenciler arasında sosyalist fikirleri yaymak için çalıştı. 1898'de tutuklanmasının ardından çeşitli illere ve son olarak Moskova'ya gönderildi. Serbest kalmasının ardından 1 Mart 1898'de kurulan Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin (RSDİP) Birinci Kongresi'ne katıldı ve Partinin üyesi oldu. 1900'de tutuklanarak Sibiry'a'ya gönderildi, iki yıl sonra Sibiry'a'dan kaçtı ve Londra'ya gitti. 1900'de çıkarılmaya başlanan *Iskra* gazetesi etrafında kurulan örgütlenme içerisinde yer alan Troçki, RSDİP'nin 1903'te Londra'da toplanan İkinci Kongresinde Partinin devrimdeki rolü üzerine yaşanan ayrılma neticesinde oluşan Bolşevik (Çoğunluk) ve demokrat devrim yöntemini benimseyen Menşevik (Azınlık) gruplar içerisinde Menşevik gruba dahil oldu. Ancak 1904'ten sonra Troçki iki grubu da birbirine yakınlaştırma girişimlerinde bulunsa da başarılı olamadı. Bu sırada "sürekli devrim" teorisini geliştirmeye başladı. 1905'in Ocak ayında Rus monarşisine karşı başlayan grev ve gösteriler sonucunda 9 Ocak'ta yapılan yürüyüş neticesinde göstericilerin öldürülmesinin ardından başlayan 1905 Devrim'i süreci sırasında Troçki Rusya'ya döndü. Kısa bir süre sonra Finlandiya'ya kaçan Troçki ardından tekrar Moskova'ya döndü ve kurulan Sovyet örgütlenmesine katıldı. Ardından tekrar tutuklanarak Sibiry'a'ya gönderilen Troçki buradan tekrar kaçtı ve Londra'ya gitti. Burada Partinin sosyal-demokrat bir kimliğe sahip olması gerektiğini ileri süren Menşeviklerle Partinin merkeziliğini savunan Bolşevikler arasında yaşanan tartışmaların öne çıktığı RSDİP'nin 5. Kongresi'ne katıldı (13 Mayıs-1 Haziran 1907). Ardından Viyana'ya yerleşti.

1914'te Birinci Dünya Savaşı başladığında tutuklanmamak için Viyana'dan tarafsız İsviçre'ye kaçtı. Avrupa Sosyal-Demokrat partilerinin Birinci Dünya Savaşını destekleyen politikalarına karşı *Savaş ve Enternasyonal* (War and the International, 1914) kitabını yazdı. 1915'te savaş karşıtı sosyalistlerin toplandığı Zimmerwald Konferansı'na katıldı. Şubat Devrimi'nin sonuçlanmasına değin Avrupa ve ABD'de yaşayan Troçki, Nisan 1917'de Rusya'ya döndü. Bolşevik Merkez Komitesi'nde Geçici Hükümet'e karşı silahlı bir ayaklanma tartışılırken, Lenin'in yanında yer aldı ve Kerensky Hükümeti'ni devirme çabalarına önderlik etti. Ekim Devrimi'nin başarısından sonra Bolşeviklerin iktidara

gelmesiyle Troçki, Dışışleri Halk Komiseri oldu ve Barış Kararnamesi'nde belirtildiği gibi Üçlü İttifak tarafından imzalanan gizli anlaşmaları yayınladı. 22 Aralık 1917'den 10 Şubat 1918'e kadar Brest-Litovks'taki barış müzakereleri sırasında Sovyet heyetinin başında yer aldı. Müzakereler sırasında sosyalistler arasında Almanya'da devrimci bir hareketin olup olamayacağı tartışılıyordu. Troçki, Avrupa devrimci hareketlerinin güç kazanacağı görüşündeydi ancak Lenin'in barış anlaşmasının imzalanması görüşü karşısında müzakerelerden çekildi. 1918'de Troçki Dışışleri Komiserliğinden istifa etti ve Yüksek Askeri Konsey Başkanı seçildi. Rus İç Savaşı (1918-1920) sırasında dağılan Rus İmparatorluğu'nun askeri yapılarının biraraya gelmesiyle oluşan Beyaz Ordu'ya karşı Kızıl Ordu Komutanı olarak görev yaptı.

İç Savaş'ın bitmesinin ardından Lenin'in rahatsızlanmasını Parti içinde Stalin, Lev Kamanev (1883-1936) ve Grigory Zinovyev'den (1883-1936) oluşan troykanın Troçki'ye karşı tavrı alması takip etti. Troyka, Troçki'yi 1917 öncesinde Bolşeviklere karşı Menşevik safta yer almakla ve Ekim Devrimi sırasında kendi rolünü abartmakla suçluyordu. İlerleyen döneme de damgasını vuracak en önemli ayrım ise sosyalist devrimin niteliği konusunda yaşandı. Troçki teorik olarak, Sovyetler Birliği'nin dünya devriminin yokluğunda gerçek bir sosyalist toplum yaratamayacağını savundu. Stalin ise 1924'te "tek ülkede sosyalizm" teorisini geliştirdi. Daha sonraki süreçte Troykanın dağılması ve Çin'deki devrimci hareket sırasında Stalin'in Çin Komünist Partisi Komüntang'ı burjuva devrimine ikna politikası karşısında Troçki'nin bu politikaya karşı çıkmasıyla Stalin'e karşı muhalefet keskinleşmeye başladı. 1927'de hem Zinovyev hem de Troçki SBKP'den ihraç edildi. Troçki'nin sürgün hayatı 1929-1933 tarihleri arasında kalacağı Türkiye'de başladı. Komünist hareketin bölünmesinden korktuğu için Troçki ilk olarak Üçüncü Enternasyonal (1919-1943) ile rekabet edecek paralel KP'ler ya da paralel bir uluslararası Komünist örgüt kurma fikrine karşı çıktı. 1933'ün ortalarında, Nazilerin Almanya'da iktidara gelmesinin ardından Komintern'in buna cevabından sonra fikrini değiştirdi ve 1938'de Stalinist Komintern'e devrimci ve enternasyonalist bir alternatif olması amacıyla Dördüncü Enternasyonal'i kurdu. 1933'te Paris'e geçti ancak Fransız hükümetinin olumsuz tutumu nedeniyle yine aynı sebepten terk

etmek zorunda kalacağı Oslo'ya gitti. 1936 ve 1938 yılları arasında Moskova Duruşmaları olarak bilinen ve Troçki, Zinovyev ve Kamanev'in de içinde bulunduğu on altı kişiye karşı "ihamet" suçlamasıyla açılan davalar sırasında Oslo'da kalmasına da izin verilmeyen Troçki Meksika'ya geçti. Troçki Meksika'da sürgününün onbirinci yılında Stalinist bir suikastçi tarafından öldürüldü.

Troçki'nin savaşlara yaklaşımı tarihsel uzamda yaptığı değerlendirmeye yansımaktadır. Modern devletin ortaya çıkışı ile ulusal savaşlar ve daha sonrasında kapitalizmin çöküş aşaması olan emperyalizmin yol açtığı savaşlar arasında ayrım yapmaktadır. Troçki'nin bu ayrımını 1789 Fransız Devrimi ile 1871 yılında sona eren Fransa-Prusya Savaşı arasındaki dönemde savaşların ulusal niteliğinin, 1871 ile 1914 arasında savaşların ulusal kimliğinin yerini emperyalist savaşlara terk etmesi izah etmektedir.¹⁵⁴ Yani Troçki, savaşları varlıksal olarak reddetmemekte, devrimciler tarafından desteklenmesi gerektiğini düşündüğü ulusal savaşları "üretici güçlerin ve kültürün" gelişmesini sağlayan ulus devletin oluşmasına ve savunulmasına katkı yaptığını söylemektedir.¹⁵⁵ Böylece Troçki'nin, Marksist ilerlemeci tarih anlayışına denk düşen kavrayışı devam ettirdiği söylenebilir. Bu nedenle Troçki, savaşları sınıf çatışmasına zemin hazırladığı ilerici nitelikten hareket ederek değerlendirmektedir. Emperyalist savaşlar ise kapitalist tekelin çürümesini ifade eden "gerici" savaşlardır. Troçki bu bağlamda emperyalist savaşların "demokrasi" vurgusunu bir maske olarak gördüğünü söylemektedir.¹⁵⁶

“Emperyalist kamplar tarafından yürütülen savaş, anavatan savunması ya da demokrasi için değil, dünyanın yeniden paylaşımı ve sömürgeci köleleştirme için yapıldığından, sosyalist bir insanın bir haydut kampı diğerine tercih etme hakkı yoktur. “Uluslararası proletarya açısından, savaşan iki ulusal gruptan hangisinin yenilgisinin Sosyalizm için daha az zararlı olacağını belirlemeye” çabalamak tamamen boşunadır.”¹⁵⁷

¹⁵⁴ A.g.e.

¹⁵⁵ A.g.e.

¹⁵⁶ A.g.e.

¹⁵⁷ A.g.e.

Proletaryanın savaşı değerlendirmesinde iki soru etkindir Troçki için: Birinci olarak savaşı hangi sınıf yürütmektedir?; ikinci soru ise hangi amaçla yürütmektedir?¹⁵⁸ Troçki için bu sorunun cevabı savaşların sosyalistler tarafından desteklenip desteklenmemesi belirleyen etkenlerdir.¹⁵⁹ Troçki'nin bu vurgusu Birinci Dünya Savaşı'nda Avrupa Sosyal-Demokratlarının büyük çoğunluğunun (Kautsky ismini örnek olarak vermektedir) savaşı ulusal bir savaş olarak niteleyerek "gerici" hükümetlere destek vermeleridir. Buna karşın savaş karşısında takınılan pasifist barış yanlısı tutum ise "oportünistçe"dir. Burada Troçki Lenin'in ilk Dünya Savaşına destek veren sosyalistleri "sosyal-şovenizm"le suçlamasına atıf yapmakta ve kendi "oportünist" tanımıyla Lenin'in "sosyal şoven" tanımının aynılığını belirtmektedir.¹⁶⁰ Kapitalizmin emperyalist aşamasında savaşların kaçınılmazlığı pasifist barış tavrının sonuçsuzluğuna yol açmaktadır. Troçki'nin pasifist barış kastı yalnızca Sosyal-Demokratları kapsamamaktadır. Birinci Dünya Savaşının ardından gelişen süreçte emperyalizmin geliştiricisi olarak faşizmi gören Troçki, savaş sonrası imzalanan Versailles Anlaşması'nın pasifist bir barış anlayışıyla birlikte Fransız emperyalizm anlayışıyla birleştiğini ve faşist hükümetlerle bu yöntemin çöktüğünü belirtmektedir.¹⁶¹ Gelişen faşizmle birlikte silahsızlanma temelli pasifist barış anlayışı yerini daha çok silahlanmaya bırakmakta ve kaçınılmaz olarak emperyalist savaşların devamını beraberinde getirmektedir. Çıplak asker-polis aygıtının (kapitalist çöküşün *Bonapartizmi*) eski egemen partileri bir tarafa fırlatarak onların yerini alması karşısında insanların "toplumsal" ve "ulusal" demagojiyle muazzam bir şekilde zehirlenmesi, faşizmin gelişmesine, iktidarı fethetmesine ve tüm proleter örgütlenmeleri darmadağın etmesine sebep olmaktadır.¹⁶² Böylece uluslararası ilişkilerdeki istikrarın son kalıntıları silip süpürülmekte, devletler arasındaki her çatışma bıçağın en keskin tarafına dayanmakta, pasifist girişimlerin beyhudeliği açığa çıkmakta,

¹⁵⁸ Troçki, Lev: "Lenin on Imperialism", **Fourth International**, Vol.3, No.1, January 1942, s.19-21

¹⁵⁹ **A.g.m.**, s. 20.

¹⁶⁰ **A.g.m.**, s. 21.

¹⁶¹ Troçki, "Preparation for a New War", **War and the Fourth International** içinde.

¹⁶² Troçki, "The Defence of Democracy", **War and the Fourth International** içinde.

yeni ve daha yüksek bir teknik temelinde silahlanmanın gelişmesine ivme vermektedir. Böylece de yeni bir emperyalist savaşa yol açmaktadır.

Troçki'nin savaflara yaklaşımında savafların emperyalist niteliğine yapılan vurguyla birlikte Stalinci "tek ülkede sosyalizm" tezinin içerdigi statükonun belirleyici olduğu SSCB ile kapitalist devletler arasında gelişen ilişkiler de temel niteliktedir. "*Tek ülkede sosyalizm ideolojisi*" diyor Troçki "*kaçınılmaz olarak ulusal devletin gerici rolünün bulanıklaştırılmasına, onunla uzlaşmaya, onu idealize etmeye ve devrimci enternasyonalizmin öneminin azaltılmasına yol açıyor.*"¹⁶³ Troçki'ye göre "tek ülkede sosyalizm" tezinin geliştirdiği uluslararası ilişkiler tezi statükoyu koruyan bir teori olması dolayısıyla "*silahsızlanma*" ve "*karşılıklı olarak saldırının reddi*" noktalarına dayanmaktadır.¹⁶⁴ Silahsızlanma politikaları bir çözüm getirmemektedir, zira Almanya'ya Birinci Dünya Savaşı'nın ardında uygulanan silahsızlandırma politikaları militarizmi besleyen niteliğiyle yerini hızlı bir silahlanma dönemine bırakmıştır. Bu nedenle Versailles Anlaşması dönemi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Milletler Cemiyeti'nin ve buna bağlı olarak Fransız emperyalizmi politikalarının çöküşünü bu bağlamda değerlendirmek gerekmektedir. Karşılıklı olarak saldırının reddi ise Troçki'nin yukarıda savafları değerlendirirken sorduğu soruları görmezden gelmekte ve savafların devrimci mücadeleye sağlayacağı katkıyı dışarıda bırakarak savafların ahlaki boyutta ele alınmasına yol açmaktadır. Değinildiği gibi Troçki savafları bütün olarak reddetmemekte ancak emperyalist savaflara karşı tutum almaktadır. Buna karşın "tek ülkede sosyalizm" teorisi proleter devrimin "saldırgan doğasını" reddederek onu muhafazakâr bir yapıya büründürmektedir.

Troçki, "tek ülkede sosyalizm" tezine karşılık devrimin sürekliliğinden ve enternasyonalist yapısından bahsetmektedir. Troçki kaleme aldığı ve "sürekli devrim" tezini ortaya koyduğu *Sonuçlar ve Olasılıklar* (Results and Prospects, 1906) metninde

¹⁶³ Troçki, "Soviet Diplomacy and the International Revolution", **War and the Fourth International** içinde.

¹⁶⁴ A.g.e.

1905 Devrimi'nin başarıya ulaşmasının Avrupa'da yaşanacak devrimlere bağlı olduğunu belirtiyor:

“Kendi kaynakları ile başbaşa bırakıldığında Rus işçi sınıfı, köylülük kendisine sırtını döndüğü anda, karşı-devrim tarafından kaçınılmaz olarak ezilecektir. Politik yönetimin kaderini, dolayısıyla Rus devriminin tüm kaderini, Avrupa'daki sosyalist devrimin kaderine bağlamaktan başka bir seçeneği olmayacaktır. Rus burjuva devriminin şartlarının gerici konjonktürü ile eline geçireceği o devasa devlet ve siyaset gücünün, tüm kapitalist dünyadaki sınıf mücadelesi terazisine oturtacaktır. Elindeki devlet gücü, arkasında karşı devrim ve önünde Avrupa gericiliği ile, bütün dünyadaki yoldaşlarına o bildiğimiz eski çağrıyı bu kez son saldırı için tekrarlayacağız: Bütün ülkelerin işçileri, birleşin!”¹⁶⁵

Rus topraklarında ilk devrimci girişimin olduğu 1905'te “her yanı” gerici ve karşı-devrimci güçler tarafından kuşatılmış devrim için Troçki'nin çözümü Rus devriminin Avrupa devrimci güçleri tarafından desteklenmesi yönündedir. Troçki aynı görüşü ikinci bir dünya savaşının çıkması tehlikesi karşısında 1934 yılında Avrupa'da faşizmin yükselmesi ile Üçüncü Enternasyonal'in "bürokratik bozulması" ve SBKP'de yaşanan "bürokratik çürüme" ile emekçi güçleri birarada tutacak bir partiye ihtiyaç duyulduğunu gözlemlemesi sonucunda Dördüncü Enternasyonal'in gerekliliğini açıklarken de tekrarlamaktadır.¹⁶⁶ Emperyalist bir savaşa karşı mücadele bürokratik merkeziyetçi Stalinizm'le değil ancak Dördüncü Enternasyonal'in kurulması ile verilebilir. Dördüncü Enternasyonal Troçkist görüşün yayıldığı ve birçok destekçisine ulaşarak SSCB politikalarına, özellikle de "tek ülkede sosyalizm" ve bu teorinin ürettiği uluslararası ilişkiler yaklaşımına karşı bir mevzi görevi görmüştür.

Troçki'nin görüşleri Devrimci Sosyalizmin enternasyonalist tavrına dayanmaktadır. Devrimlerin diğer devrimlere yol açması bağlamında kesintisiz bir devrimler sürecine inanan Troçki, savaşları reddetmez ancak taşıdıkları devrimci nitelikler bağlamında ele almaktadır. Ancak emperyalist savaşlara karşı onu destekleyen bir biçim almasa da pasifist manada sessizliğin korunması veyahut pasifist hareketlerle

¹⁶⁵ Lev Troçki, **Sürekli Devrim: Olasılıklar ve Sonuçlar**, çev. Ahmet Muhittin, İstanbul Yazın Yayınları, 1999, s. 265.

¹⁶⁶ Troçki, “The Fourth International and War”, **War and the Fourth International** içinde.

karşı çıkılması da Troçki için savaş karşıtlığının bir ifadesi değildir. Bu emperyalist savaflara destek anlamına gelmektedir. Buna karşılık sosyalist devrimcilerin yapması gereken savaşların yol açtığı çelişkiler bağlamında onlardan yararlanmak ve devrimci mücadelenin birden çok yerde gelişmesi için çalışmaktadır.

Lenin'in ölümünden sonra troykayla çatışan ve sonrasında uzun sürgün hayatı sırasında Stalinist politikalara karşı bir merkez isim haline gelen Troçki, demokrasi adı altında dillendirilen barış lafzını küçük-burjuva pasifizmi olarak değerlendirmiş ve Stalinist politikaları da bu düşünceyi koruyan bir yaklaşım olarak suçlamıştır. Troçki'ye göre statükocu Stalinizm, savaşların kapitalist sistem içerisinde kaçınılmazlığını reddetmektedir. Bir çıkarsama yapmak gerekirse bu tutum aynı zamanda barışın da reddi anlamına gelmektedir. Troçki, Zimmerwald Konferansı'nda Sosyal-Demokratların savaşa destek veren politikalarını eleştirerek bu tutumunun "ulusal savunma, demokrasi ve ezilen ulusların kurtarılması" adı altında bir "yalan"a tekabül ettiği itirazında bulunmuştur.

1.3.3. Rosa Luxemburg

Alman Proto-faşistleri tarafından öldürülen Rosa Luxemburg (1871-1919), özellikle Reformcu Sosyalizm ve Bolşevik Devrimin diktatörlüğe kayma tehlikesine karşı yazılarıyla yarattığı tartışma ile sosyalist düşüncenin önemli isimlerinden biri olmuştur. Birinci Dünya Savaşı öncesi Alman militarizmine yaptığı sert eleştiriler SPD içerisinde ayrılığa neden olmuş ve 1914'te Karl Liebknecht (1871-1919) ile kurdukları savaş karşıtı Internationale grubu 1916'da ünlü Spartakusbund'a (Spartaküs Birliği) dönüşmüştür.

Luxemburg, Yahudi bir ailenin çocuğu olarak Polonya'da doğdu. Burada Marxist Proletarya örgütüne katıldı. 1889'da Proletarya'nın dağıtılmasıyla Polonya'dan İsviçre'ye geçti ve Zürih Üniversitesi'ne devam etti. 1893'te İkinci Enternasyonal'in Üçüncü Kongresi'nde bulundu. Kongre'de Polonya üzerinden milliyetçi tezler üzerinde durmak yerine, proletarya enternasyonalizmi üzerinde durdu ve proletarya enternasyonalizminin savunucusu olarak sosyalistler arasında adını duyurdu. 1898'de ise Almanya'ya gitti ve Bernsteinci revizyonizme (bkz. Eduard Bernstein başlığı) karşı önemli tartışmaların

içinde bulunacağı SPD'ye katıldı. J. P. Nettl'in belirttiği gibi SPD'nin devamlı büyüme isteği düzenle bütünleşmesini ve revizyonist bir kimlik kazanmasını beraberinde getiriyordu. Parti içerisindeki tartışmalar ise Luxemburg gibi keskin sosyalistler açısından kaçınılmazdı.

1905 Devrimi'ni destekleyen ve bunun için çalışan Luxemburg, enternasyonalist tavrına mukabil Polonya sosyalistlerini RSDİP ile bağlamak istiyordu. Luxemburg için 1905 Devrimi, sosyalist partiler arasındaki gelişkinlik düzeyi ve devrimci bir kuvvet taşımaları arasında doğrusal bir orantı olmadığını göstermişti. Bu anlamda RSDİP köklü SPD'den daha devrimci ve devrimi gerçekleştirebilecek güce daha çok sahip bir partiydi.¹⁶⁷ 1905'in son ayında Devrim için Varşova'ya gitti. 1907'de RSDİP'nin Londra'da yapılan Kongresine katılan Luxemburg, Menşevikleri eleştirdi ve devrim yanlısı Bolşevikleri destekledi.¹⁶⁸ Devrimin yakınlığına şahit olmuş biri olarak Almanya'ya döndüğünde SPD'nin parlamentarizmine karşı ağır eleştirilerde bulundu.* Parlamantarizmi "budalalık"la suçluyordu.¹⁶⁹ Luxemburg artık Kautsky'i de içerecek biçimde SPD'nin tüm kesimleriyle tartışıyordu. SPD için çözüm ise Marx'ın tekrar okunmasıyla yapılacak "zihin banyosu"ydı.¹⁷⁰

1906'daki genel grev tartışmalarında SPD'nin sendikalara karşı serbest tutumu 1907'de yapılan seçimlerde Partinin Reichstag'da önemli miktarda sandalye kaybetmesiyle sonuçlandı. Ancak sandalye kaybına karşılık SPD'nin stratejisi radikal söylemlere karşı tavır takınmak oldu. Bunun örneklerinden biri 1910'da Luxemburg'un genel grevle ilgili yazdığı yazısının *Vorwärts*'da daha sonra da *Die Neue Zeit*'da yayımlanmasının reddedilmesidir.¹⁷¹ Bernstein, Marxist düşüncüyü açıkça yeniliyordu

¹⁶⁷ Peter Hudis ve Kevin B. Anderson, **Rosa Luxemburg Kitabı: Seçme Yazılar**, çev. Tunç Tayanç, Ankara: Dipnot, 2014, s. 16.

¹⁶⁸ **A.g.e.**, s. 16.

* Bu dönemde SPD'de ekonomi ve ekonomi tarihi dersleri vermeye başladı. Hatırlanacağı gibi Rudolf Hilferding bu dersleri vermek için çağırılmış ancak Alman vatandaşı olmadığı için işi bırakmak zorunda kalmıştı.

¹⁶⁹ **A.g.e.**, s. 17.

¹⁷⁰ **A.g.e.**, s. 17.

¹⁷¹ **A.g.e.**, s. 18.

ancak Kautsky Marxist tutumu altında revizyonist bir çizgi izliyordu. Daha önce üzerinde durduğumuz gibi Kautsky'nin bu politikası emperyalizme yaklaşımında kendisini gösteriyordu (bkz. Karl Kautsky başlığı).

Luxemburg, Bernstein revizyonizmiyle birlikte Kautsky'nin emperyalizm yaklaşımına karşı da bir cephe açmıştır. Luxemburg için Avrupalı kapitalist devletlerin emperyalizme geçişi 1895'te Çin-Japon Savaşı sonucunda Çin'in kapılarının açılmasıyla "sermayenin ve devletin çıkarlarının yönlendirdiği Avrupa siyasetinin" Doğu'ya yönelmesiyle başlamıştır. İlerleyen zaman içerisinde de Avrupa emperyalizmi yerli komünal toplum yapılarını çökertti ve emek gücü ve üretim araçları kapitalizm tarafından soğuruldu.¹⁷²

Luxemburg, *Sermaye Birkimi: Emperyalizmin Ekonomik Açıklamasına Bir Katkı* (The Accumulation of Capital: An Anti-Critique, 1913) adlı eserinde Marxist iktisat yaklaşımında olduğu gibi artı-değeri öne çıkarmaktadır. Luxemburg'a göre, artı-değerin yarattığı işçi ve kapitalist arasındaki fark giderek büyümekte ve bu farkın yol açtığı artık-ürün ulusal sınırlar dışında yerli komünal topluluklara satılarak kriz aşılmaktadır. Bu tahlil Luxemburg'un kapitalist üretim biçimiyle emperyalizm arasındaki bağı kurması bakımından önemlidir; çünkü burada emperyalizmin kapitalizmle ilişkisi kapitalizme mündemiç bir hal almaktadır ve Luxemburg'a göre tarihsel bir zorunluluk olarak kavranmalıdır. Aksi durumda, yani emperyalizm tek başına değerlendirildiğinde militarizmle olan ilişkisi de sönmünecek ve emperyalizmi "törpülemek"ten ileriye gidilmeyecek, militarizme karşıtlık ise "kısmi silahsızlanma" şeklinde olacaktır.¹⁷³

Luxemburg açısında kapitalizmin doğal bir sonucu olan emperyalizm silahlanma ve savaş sorununu ortaya çıkarmaktadır. Kapitalizmin uluslararası siyasetteki çıktısı savaş olasılığını arttırmasıydı: "devletler tam da kapitalist gelişmenin eşit düzeyde olmasının

¹⁷² A.g.e., s. 22.

¹⁷³ Rosa Luxemburg, *The Accumulation of Capital - An Anti-Critique*, New York: Monthly Review, 1972, s. 26-7; 148.

sonucu olarak savaşa itilirler".¹⁷⁴ Bunun yansıması Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'na katılmasıydı. 4 Ağustos 1914'te SPD Alman hükümetini savaş lehine desteklemişti. Bu desteğin sosyalist hareket içerisinde yarattığı sonuçlardan biri İkinci Enternasyonal'in dağılması, SPD içerisinde ise muhalif bir grup olarak Reichstag'da SPD milletvekili olan Karl Liebknecht'in de katıldığı Die Gruppe Internationale'in (Enternasyonal Grup) kurulmasıydı. Savaş karşıtı olarak Luxemburg grubun kurucularındandı. Ardından tutuklandı ve hapis günleri başladı.

1916'da savaş karşıtlığı işçi sınıfında artmaktaydı. Bu artışla birlikte Enternasyonal Grup, Spartaküs Birliği'ne dönüştü. Spartaküs Birliği Almanya'daki savaş karşıtlığının merkezi örgütü haline geldi. Luxemburg tarafından yazılan broşürler çoğaltılıyor ve kitlesel eylemler düzenleniyordu. Ocak 1918'de düzenlenen barış için genel grev bu eylemlerin en büyüğü oldu. SPD içerisinde de muhalifler tasfiye ediliyordu. Bunun sonucunda muhalifler tarafından USPD kuruldu (bkz. Karl Kautsky başlığı) ve Spartaküs Birliği USPD'nin Devrimci Sosyalizme yaklaşması için USPD'yle birleşti. Bu sırada yenik Almanya'da devrimci hareketler başlamıştı. Luxemburg ve Liebknecht serbest bırakıldı. 4 Ocak 1919'da Berlin'de başlayan devrimci ayaklanma düzensiz bir biçimde gerçekleşti, özellikle askerlerden destek sağlayamadı ve başarısız oldu. Luxemburg'un her ne kadar bu ayaklanmayla doğrudan bir ilişkisi olmasa da desteğini açıklamıştı.¹⁷⁵ 15 Ocak'ta proto-faşist silahlı örgüt olan Freikorps tarafından tutuklandı ve aynı gün öldürüldü.

Luxemburg, Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemde savaş karşıtı görüşleri açıkça dillendiren isimlerdendir. Luxemburg, kapitalizmin tekelleşmesiyle modern devletin egemen olduğu emperyalizmin silahlanmayı ve militarizmi yükselttiği ve savaşların bu bağlamda kaçınılmaz sonuçlar olarak ortaya çıktığı düşüncesindedir.¹⁷⁶ Ayrıca Luxemburg'un tarihsel düzlemde yaptığı katkıları Marksist tarih yorumuna dayandırması ayrıca önemlidir. Bu anlamda SPD içerisinde Sosyal-demokrasi yanlılarıyla yaşanan ve

¹⁷⁴ Hudis ve Anderson, **Rosa Luxemburg kitabı**, s. 13; Luxemburg, **Selected Political Writings**, ed. Dick Howard, New York: Monthly Review, 1971, s. 81.

¹⁷⁵ Hudis ve Anderson, **Rosa Luxemburg kitabı**, s. 37-38.

¹⁷⁶ **A.g.e.**, s. 40.

II. Enternasyonal'e uzanan savaş ve barış tartışmaları özünde emperyalizmin militarizmi geliştirmesi bağlamında değerlendirilmeli ve tartışılmalıdır. Burjuvazinin barış söylemi, dünya barışının ve silahsızlanmanın mevcut toplumsal düzenin çerçevesi içinde gerçekleştirilebileceğine inanmaktadır. Ancak sosyalistler; militarizmin, kapitalist sınıf devletinin yıkılmasıyla dünyadan kaldırılabilceğine dolayısıyla bu yolla barışa ulaşılabilceğine inanmaktadır. Bu nedenle kısmi bir barış yaratacak olan silahsızlanma ve barış anlayışı ancak küçük-burjuva "ütopyası" olabilir.

Luxemburg, Birinci Dünya Savaşı'nı emperyalist bir savaş olarak yorumladı, savaşın ve emperyalizmin köklerini 1870'lere dayandıran bir çözümlemeyle açıkladı. Luxemburg'un çözümlemesine göre, 19. yy.'ın altmışlı ve yetmişli yıllarında savaş döneminden sonra, yeniden yapılandırılmış bir Avrupa üzerine hızla yayılan kapitalizmin büyümesi, ekonominin refahının doğal olmayan bir zirveye ulaşmasını sağladı. Doksanlar ise Avrupa ulusları arasında tehlikeli bir dönemi başlattı. Bu dönemde Avrupa ulusları Kapitalist olmayan ülkelere ve dünyanın bölgelerine doğru genişlerken rekabet ettiler. *"Fetihler dönemi,"* diyor Luexemburg *"1895 Çin-Japon Savaşı'ndan başlayarak, neredeyse kesintisiz bir kanlı savaş zinciri başlattı, Büyük Çin İstilasında doruk noktasına ulaştı ve 1904 Rus-Japon Savaşı ile kapandı."*¹⁷⁷

Böylece Avrupa dışı savaş antagonizmleri ortaya çıktı. Ancak Avrupa dışında yaşanan bu emperyalist savaşların, Asya ve Afrika halklarının sırtındaki her kapitalist ulusu artan silahlanmayla birlikte birbirlerine karşı gizli fetih savaşlarına yönelteceği, böylece de er ya da geç genel bir hesaplaşmaya yol açması gerektiği bir gerçektir.¹⁷⁸ Luxemburg'a göre bu durumun bir sonucu olarak da Alman emperyalizmi ortaya çıkmıştır.¹⁷⁹ Bir parantez açmak gerekirse Luxemburg Alman solu içerisinde yaşanan tartışmalar üzerine yoğunlaşarak *Junius Broşürü*'nde emperyalizm tahlilini Almanya

¹⁷⁷ Luxemburg, "Peace Utopias", *The Labour Monthly*, July 1926, s. 423.

¹⁷⁸ A.g.e.

¹⁷⁹ A.g.e.

üzerinden yapmaktadır. Başka bir deyişle, emperyalizm ve militarizm bağlantısını Alman emperyalizminin tarihsel izleği üzerinden okumaktadır.

1880'lerde Alman İmparatorluğu'nun kuruluşundan bu yana Almanya'daki kapitalist birikim süreci, Avrupa'nın en büyük tekelci büyümesini ortaya çıkarmış ve bu büyüme dünyadaki en yoğun bankacılık sistemiyle gerçekleşmiştir. Bununla birlikte ortaya çıkan tekelci büyüme, endüstriyel ve ticari gelişimi hızlandırdı. Öncelikle emperyalist (sınır-aşan) demiryolu ve madencilik gibi teşebbüsler ve silahlanma yatırımlarına önem verilmekteydi. Luxemburg, Almanya'nın donanma yatırımlarıyla da savunmadan saldırıya geçen bir dünya politikasına (Weltpolitik) geçiş yaptığını belirtiyor. Diğer taraftan ise Almanya Bismarckçı kara politikasını terk ediyordu. Almanya'nın bu emperyal politikaları, İngiltere ve Fransa gibi daha öncesinde emperyalist politikalar yürüten ülkelere rakip olarak ortaya çıkmasına ve "dünya ekonomisi"nde bir aktör olmasına yol açtı. Ancak bu durum başta Almanya ve İngiltere arasında emperyal bir savaşa yol açmadı çünkü dünya ekonomisi içinde birbirlerinin müşterileriydi diyor Luxemburg. Bu rekabet ortamında Almanya'nın banka sermayesiyle artan finans-kapital gücüyle birleşen militarist endüstriyel gelişmesi, devletin politik kesimleri soğurmasını sağladı ve finansal sermayesinin büyüklüğü emperyalist politikalarının ana aracı haline geldi. Bu noktada Luxemburg, Osmanlı ile Almanya ilişkilerinin başlangıcı olan 1888'de Deutsche Bank'ın Anadolu'ya yaptığı demiryolları ve liman yatırımlarını örnek gösteriyor ve Türkiye'nin İngiltere, Rusya, İtalya ve Yunanistan arasında bölünmesinin Alman sermayesini tehdit ettiğini söylüyordu. Almanya'nın Türk askeri sistemindeki etkisinin yoğunluğu bu bağlamda değerlendirilmelidir.¹⁸⁰

“Alman misyonu, Deutsche Bank'ın kârlı işlerini yürütmenin yanı sıra, başındaki Von der Goltz Paşa ile Alman eğitimciler altında, Türk militarizminin yeniden örgütlenmesi ve eğitimi ile esasen meşgul oldu. Ordunun modernizasyonu, elbette, Türk çiftçilerine yeni yükler getirdi, ancak Krupp ve Deutsche Bank için muhteşem bir işti. Aynı zamanda Türk

¹⁸⁰ Rosa Luxemburg, **Junius Pamphlet: The Crisis of German Social Democracy**, New York: Howard Fertig, 1969, s. 14.

militarizmi tamamen Prusya militarizmine bağımlı hale geldi ve Almanların Akdeniz ve Küçük Asya'daki hırslarının merkezi oldu.”¹⁸¹

Daha sonraki süreçte Balkanlar'daki milliyetçiliğin yükselmesi ve ilk Balkan Savaşı'nda Osmanlı'nın yenilmesi İmparatorluğun tasfiyesini getirecekti. Ancak Avrupa Devletleri açısından Balkanlar ilk dünya savaşının da ateşlendiği yer oldu. Luxemburg, dünya savaşını Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun emperyalist politikalarının Avrupa içerisinde yarattığı rahatsızlık neticesinde ya Habsburg monarşinin korunması ya da topraklarını ayıran Balkan devletlerin de kapitalist gelişmenin sağlanmasının tercihi arasında belirlendiğini değerlendirmiştir. Bu bağlamda Osmanlı ve Avusturya-Macaristan'ın Balkanlar üzerindeki iki monarşi olarak yıkılması zorunluluğu kapitalizmin tarihsel gelişimi açısından zorunlu sonuçlardır. Bu da bizi Avrupa devletlerinin emperyalist politikaları neticesinde Birinci Dünya Savaşı'nın kaçınılmaz olarak ortaya çıktığı sonucuna getirmektedir.¹⁸²

Luxemburg'un emperyalizm yaklaşımı, kapitalizmin tarihsel gelişiminin devletlerde birer tekelci finans-kapital genişlemesi ve bununla birlikte militarizmin yoğunlaşması sonucunda ortaya çıkmasına dayanmaktadır. Bunun neticesinde ise sistemsel birer antagonizma olarak savaşlar meydana gelmektedir. Buna karşın ise savaşı SPD'nin Birinci Dünya Savaşı'nı ulusal savaş olarak desteklemesinde ya da Kautsky gibi savaş sonrası dönemde bir barış halinin ortaya çıkmasında hatta bir Avrupa Birleşik Devletleri'nin oluşması bağlamında değerlendirmemek gerekmektedir. Alman Sosyal-Demokratlarının hatası burada yatmaktadır. Zira her iki değerlendirme de devletçi emperyalist politikaların devamını sağlayacak, bu da savaşları yine kaçınılmaz kılacaktır.

“Emperyalizmi burjuva devlet çerçevesinde ehlileştirmek, iyileştirmek ya da reform etmek ütöpik tavsiye ve programlar yoluyla değil, proleter politikasının öncü yerini yeniden ele geçirebileceği anlamına gelmez. Dünya savaşının, işçi hareketinin kaderinin çözümüne bağlı olduğu sosyalist partilere yol açtığı asıl sorun şudur: proleter kitlelerin emperyalizme karşı savaşta eyleme geçme kapasitesi.”¹⁸³

¹⁸¹ A.g.e., s.16.

¹⁸² A.g.e., s. 17.

¹⁸³ Luxemburg, “Peace Utopias”, s. 426.

Devrimci barış söylemiyle Luxemburg için barışın koşulu, sosyalist devrimi uluslararası bir temele oturtmak ve uluslararası kardeşlik ve dünya proletaryasının devrimci ayaklanmasıyla barışı şekillendirerek güvence altına almak; bu amaçla diğer ülkelerdeki kardeş partilerle yakın ilişkiler kurmaktır.

1.3.4. Nikolai Bukharin

1917 Devrimi sonrasında Sovyet Rusya'nın ekonomi planı olan Yeni Ekonomik Programının (New Economic Program-NEP) teorisyenleri arasında yer alan Nikolai Bukharin (1888-1938) Moskova'da öğretmen bir çiftin çocuğu olarak doğdu. 1905 Devrimi sırasında Rusya Devlet Üniversitesi Hukuk fakültesinde okuyan Bukharin, Rus sosyalistleri arasına katıldı ve 1906'da RSDİP'ye girdi. 1907'de de Rus sosyalist gençlik örgütü olan Komsomol'un kuruluşunda aktif rol oynadı. Erken yaşlarda önemli Rus sosyalistleri arasında sayılan Bukharin, Sovyet Rusya'nın önder kadrosu içerisindeydi. Özellikle, *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi* (Imperialism and World Economy, 1917) ancak metinler 1915'te yazılmıştır) eseri Hobson'ın *Emperyalizm* ve Hilferding'in *Finans Kapital*'yle birlikte Lenin'in kapitalizmin son aşaması olarak ifade ettiği emperyalizmin değerlendirmesinin başlıca kaynaklarından olmuştur.¹⁸⁴

Bukharin Haziran 1911'de tutuklandı ve Rusya'nın Kuzey Kutbu kıyısındaki Archangelsk bölgesine sürüldü. Ancak kısa sürede kaçmayı başardı ve aynı yıl Almanya'ya göç etti. Ardından önce Avrupa'ya, 1917'de de ABD'ye geçti. 1917'de, Şubat Devrimi Çar'ı devirmesinden sonra ise Rusya'ya dönerken Japon makamları tarafından terör suçlamalarından tutuklandı. Ardından işçiler ve denizciler arasındaki propaganda faaliyetleri nedeniyle Rusya'nın Vladivostok limanında tutuklandı. Moskova'ya vardığında, Moskova Sovyeti'nin İşçiler ve Askerler Konseyi çalışmalarında aktif rol aldı. Aynı zaman diliminde, Sovyet Rusya'da *Spartacus* adlı bir Bolşevik dergisi çıkardı. Ekim Devrimi'nin başarısından hemen sonra Bukharin, Sol Komünist Grubun Başkanı oldu. Ancak Lenin'le ekonomik ve devrimci meseleler konusunda aynı fikirde

¹⁸⁴ Nikolai I. Bukharin, *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi*, çev. Uğur Selçuk Akalın, İstanbul: Kalkedon, 2009.

değildi.¹⁸⁵ Lenin, I. Dünya Savaşı'nı Almanya ile ayrı bir barış anlaşmasıyla bitirmeyi önerdiğinde, Buharin, Lev Troçki, Felix Dzerzhinsky dünya savaşını pan-Avrupa devrimi için bir kavgaya dönüştürdüğünü tartışıyorlardı.¹⁸⁶ Ancak Bukharin'in görüşleri yavaş yavaş değişmeye başladı. Bolşevik Devrimi'nden sonra başlayan ve ülkenin altyapısını tahrip eden İç Savaş'ın ardından Bukharin, Lenin'in NEP aracılığıyla Parti içindeki zaferlerini pekiştirme teklifinin aktif bir destekçisi oldu. O sırada Bukharin, çok sayıda yüksek parti ve hükümet görevinde bulundu ve *Pravda* gazetesi ve *Bolşevik* dergisi gibi çeşitli kitle iletişim araçlarının editörlüğünü yaptı. 1924'te Komünist Parti Politbüro'nun üyesi oldu.

Lenin'in 1924'te ölümünden sonra, Sovyetler içerisinde iktidar mücadelesi sertleşti. Joseph Stalin'in Genel Sekreter olmasının ardından Bukharin Partinin sağ kanat lideri olarak görülmeye başlandı. Diğer taraftan 1926'da Stalin tarafından ortaya konan "tek ülkede sosyalizm" tezini destekledi ve dünya devrimi fikrini reddetti; Partinin ana önceliğinin Sovyetler Birliği'nde geliştirilen komünist sistemi savunmak olduğunu belirtti.¹⁸⁷ Bukharin'in ekonomi politikaları da daha muhafazakâr hale geldi. Sovyetler Birliği'ndeki sosyalizmin ancak uzun bir reform dönemi ile evrilebileceğini savundu.¹⁸⁸

Stalin, Kamenev ve Zinoviev üçlüsü ve Troçki arasında gerginlik büyüyordu ancak Stalin, "tek ülkede sosyalizm"e destek veren Bukharin'i desteklediğini söylüyordu.¹⁸⁹ Buna rağmen Bukharin, 1929'da Sağ Sapma grubunun lideri olarak kınandı. Stalin'e göre, bu grup sosyalizmin inşasına zarar veriyordu. Bukharin yüksek mevkilerinden çıkarıldı. Ağır Makine Bakanlığı'nda bazı küçük görevlerde bulunmaya devam etti. 1934 yılında Bukharin Stalin'e karşı yenilgiyi kabul etti. Parti Kongresi'ndeki konuşmasında şunları söyledi: "*Komünist Parti üyeleri Stalin Yoldaşın ideallerini gerçekleştirmek için birlikte durmalıdır.*"¹⁹⁰ 1930'ların ortalarıyla birlikte parti tasfiyeleri

¹⁸⁵ Leonard Shapiro, **The Communist Party of the Soviet Union**, New York: Vintage, 1971, s. 182.

¹⁸⁶ Stephen F. Cohen, **Bukharin and the Bolshevik Revolution: A Political Biography 1888–1938**, New York: Vintage, 1980, s. 255.

¹⁸⁷ A.g.e., s. 272.

¹⁸⁸ A.g.e., s. 273.

¹⁸⁹ A.g.e., s. 296.

¹⁹⁰ A.g.e., s. 298.

başladı. 1936'da Kamenev, Zinoviev ve onların "işbirlikçileri" aleyhine davalar düzenlendi. Bu gruba Bukharin de dahildi. 1937'de ihanetle suçlandı. 13 Mart 1938'de SSCB Yüksek Mahkemesi Bukharin'i ölüm cezasına çarptırdı ve iki gün sonra 15 Mart'ta vurularak öldürüldü.

Rus Marxizminin önde gelen teorisyenlerinden olan Bukharin, devlet ve emperyalizm ilişkisini açıklıkla çözümlemiş ve emperyalizmin savaşları ortaya çıkaran özelliklerini ortaya koymuştur. Özellikle, "çağdaş devlet"in sermayeyi kendi bünyesinde tekelleştirmesinde militarizmin oynadığı rol bu noktada önemlidir. Bukharin, *Emperyalist Devlet Teorisi*'nde (Toward a Theory of the Imperialist State, 1915) ilk olarak Marxist devlet yaklaşımını genişleterek ortaya koymaktadır. Marxist bakış açısından devlet, egemen sınıfların en genel örgütlenmesidir. Devletin temel işlevi ezilen sınıfların sömürülmesini korumak ve genişletmektir. Bukharin'e göre de egemen sınıfın genel örgütü olarak devlet, toplumsal farklılaşma sürecini ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda sınıf toplumunun bir ürünüdür. Sınıfsal tabakalaşma süreci de esas olarak ekonomik kalkınmanın ürünüdür.¹⁹¹ Marx'a göre daha önce gördüğümüz gibi proletaryanın sınıfsal olarak varlığı için kapitalist üretim biçimine ihtiyaç duyulmaktadır. Bukharin'in buna katkısı devletin de "tarihsel bir kategori" olarak değerlendirilmesini sağlayarak sınıf çelişkisine devlet nosyonunu açıkça dahil etmesidir.

Devlet teşkilatının temel işlevi sömürü sürecini desteklemek ve genişletmektir. Bu bağlamda iki tür ilişki biçimi ortaya çıkar: 1.) devlet teşkilatı doğrudan sömürü sürecini yönetir, 2.) devlet örgütü, sömürü sürecine uygun koşulların desteklenmesi ve azami ölçüde genişletilmesi için yardımcı bir mekanizma olarak sömürü sürecine katılır.¹⁹² Bukharin için bu iki biçim arasında bir karışım söz konusudur. Yani devlet ne sömürü sürecinin tek başına yönlendiricisi ne de sömürünün salt bir tamamlayıcısıdır. Devletin sömürü sürecine katılması ise iki yönde gelişir. İlki, egemen sınıfın dış çıkarlarını korumak amacıyla ulusal sınırlar dışında; ikinci olarak da egemen sınıfın çıkarlarını ezilen

¹⁹¹ Bukharin, Nikolai I.: "Toward a Theory of the Imperialist State", **Selected Works içinde**, Solidarité: Journal of Radical Left, 2013, s. 18.

¹⁹² **A.g.e.**, s. 23.

sınıf üzerinde korumak amacıyla ulusal sınırlar içerisinde. Bukharin'in bu noktada koyduğu şerh üretim ilişkilerinin bu karşımı belirlemesi ve kendisine uygun bir devlet örgütlenmesini beraberinde getirmesidir.¹⁹³ Böylece, finans-kapital kalkınma sürecinde ortaya çıkan emperyalist devlete geçilebilir. Bukharin, ulusal sınırların dışına çıkan finans-kapitalle birlikte sermayenin bireyci yapısının ortadan kaybolduğundan ve sermayenin tekelleşme sürecine girdiğinden bahsetmektedir. Rekabetin ulusal pazarı aşarak sınır dışı alana çekilmesiyle zorlaşması burjuva sınıfı içerisinde kolektifleşmeyi yaratmaktadır. Bu da sermayenin tek bir yapıya dönüşmesini zorlamakta ve devleti bu yapı bağlamında değiştirmektedir. Böylece ulusal devlet ekonomilerinin rekabetinden ortaya çıkan "dünya ekonomisi" rekabetin ortadan kalkması ve tekelleşmeyle birlikte emperyalizme varmaktadır. Devlet iktidarı, homojen bir grup oluşturan finans-kapitalist burjuvazinin en üst örgütü haline gelir. Finans-kapitalist gruplar güçlenirken, devletin ekonomik yaşama olan müdahalesi büyük ölçüde artmıştır.¹⁹⁴ Emperyalizmi, kapitalist devlet gelişiminin bir aşaması olarak gören Bukharin, Kautsky'nin "ultra emperyalizm" düşüncesinden ayrılmaktadır. Yani Kautsky'nin tersine emperyalizm tüm tarihe içkin genel bir süreç değil kapitalizmin biçim değişikliğine içkin bir aşamadır.¹⁹⁵

Bukharin'e göre emperyalist devletin büyümesini sağlayacak olan savaş bir gelişim aracıdır ve militarizm bundan en çok faydayı sağlayan alan haline gelmektedir. Her iktisadi alan da militarizme sunduğu katkı bağlamında gelişir.¹⁹⁶ Birinci Dünya Savaşı'nı bu bağlamda değerlendiren Bukharin, kapitalizmin savaşla birlikte bir "cansızlaşmaya yol açmadığını aksine emperyalist politikalarla şekil değiştirerek geliştiğini söylemektedir. Bukharin'e göre, Birinci Dünya Savaşı ulusal sınırlar içindeki tekелci eğilimlerin ülke dışındaki alanları istila yoluyla tekelleştirme eğilimlerini kışkırtmış ve rekabet şeklini korkunç bir hale getirmiştir. "*Yakın geleceğin şiddetli*

¹⁹³ A.g.e., s. 28.

¹⁹⁴ A.g.e. s. 32; Nikolai I. Bukharin, Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi, çev. Uğur Selçuk Akalın, İstanbul, Kalkedon Yayıncılık, 2009, s. 19.

¹⁹⁵ Bukharin'in Kautsky'nin "ultra-emperyalizm"ine karşı geliştirdiği argümanlar için "Emperyalizmin Gerçekliği ve 'Ultra-Emperyalizm'", **Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi** içinde, s. 159-175

¹⁹⁶ Bukharin, **Towards A Theory...**, s. 35.

çelişkilerle dolu olacağı ve sosyal atmosferin savaşıla tehdit edileceği konusunda en küçük bir tereddüt yoktur."¹⁹⁷ Bukharin için bu gelişim, karşılığını militarizm ve emperyalist düşüncelerin gösterdiği gelişimde bulmaktadır. Tıpkı Marx'ın kapitalist ekonomi içerisinde iş-bölümü ve rekabetin gelişmesinin ardından ortaya çıkacak tekelleşmeden bahsettiği gibi Bukharin de bu yaklaşımı devlet unsuru etrafında değerlendirmiş ve savaş sonrası dönemde bir devlet tröstü olarak ABD'nin tarih sahnesine çıkacağını haber vermiştir. Bunun başat nedeni savaşın kendisidir. *"Savaş, yalnızca üretici güçlerin muazzam bir yıkımı ile değil; buna ek olarak, kapitalizmin içkin gelişim eğilimlerinin olağanüstü bir güçlendirilmesini ve yoğunlaşmasını sağlar."*¹⁹⁸ Bunun sonucu olarak Bukharin, devletin bu kolektifleşmenin sahibi haline geldiğini ve tüm üretim alanlarını "emdiğini" belirtmektedir.

*"Başlangıçta devlet egemen sınıfın yegâne örgütüdür. Sonra diğer örgütler ortaya çıkmaya başlar, sayıları özellikle finans kapitalizmi döneminde çoğalır. Devlet, egemen sınıfın tek örgütünden örgütlerinden birine dönüştürülür, farklılığı tüm bu örgütlerin en genel karakterine sahip olmasıdır. Son olarak, devletin bu örgütleri yutacağı ve bir kez daha egemen sınıfın iç, teknik bir işbölümü ile tek evrensel örgütü haline geldiği üçüncü aşama gelir. Bir zamanlar bağımsız örgütsel gruplar görünür ve iç düşmana ezici güçle atlayan devasa bir devlet mekanizmasının bölümleri haline gelir."*¹⁹⁹

Militarizmi ve doğrudan savaşları besleyen bu emperyalist devlet dönüşümüne karşı Bukharin, iki olasılıktan bahsetmektedir. Birinci olarak, işçilerin burjuvazi gibi, devlet aygıtının basit bir uzantısı haline gelmesi; ikinci olarak devletin sınırlarını aşarak ve enternasyonalist bir örgütlenmeyi tesis ederek devrimci bir patlama yaratmasıdır.²⁰⁰ Bukharin'in emperyalizmin finans-kapital bir unsur olarak devlet eliyle büyüttüğü ve genişlettiği militarizme karşı barış yaklaşımı bu devrimci patlamada yatmaktadır.

1.3.5. Ernest Mandel

Ernest Mandel (1923-1995), Polonya asıllı bir ailede doğdu. Babası Henri Mandel, Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht gibi isimlerle arkadaşlık yapmıştı. Ailesi, Ernest

¹⁹⁷ Bukharin, **Emperyalizm ve...**, s. 163.

¹⁹⁸ **A.g.e.**, s. 170

¹⁹⁹ **A.g.e.**, s. 176

²⁰⁰ **A.g.e.**, s. 122

Mandel'in doğumundan kısa süre sonra Belçika'nın Antwerp şehrine yerleşti. Antwerp, Avrupalı sosyalistler ve göçmen aileler için kozmopolit bir yerdi. Bu toplumsal yapısıyla Antwerp, Ernest Mandel'in düşüncelerinin şekillenmesinde etkili oldu. Mandel, İkinci Dünya Savaşı yıllarında illegal örgütlerde çalıştı ve çeşitli yazılar yazdı. Yine bu süre içerisinde tutuklandı ve toplama kampına götürüldü. 1944 yılında serbest kaldığında Mandel'in kendini konumlandığı yer Komintern'e karşılık Troçkistlerin 1938'de kurdukları Dördüncü Enternasyonal'di ve burada "devrimci Marxizmin" önde gelen isimlerinden oldu. 1950'de Belçika Sosyalist Partisi'ne katıldı.

Mandel, 20. yy. ortodoks Marxizmin önemli kuramcılarındandır. Troçkist "sürekli devrim" fikrine bağlı olan Mandel'in barışa yaklaşımı da bu minvalde gelişmiştir. Stalinist "tek ülkede sosyalizm" ve "barış içinde birarada yaşama" politikasını eleştiren Mandel, her ikisinin de SSCB bürokrasinin özel çıkarlarını beslediğini ve bu yaklaşımların dünya genelinde devrimleri bastırdığını veya gerilettiğini ve böylece emperyalizmi beslediğini öne sürmüştür. Troçki'nin "sürekli devrim" teorisinin ise her ülkenin kendine özgü koşullarını önemsemeyen Sovyet müdahalesiyle aynı anda bir dünya devrimi fikrini içerdiği değerlendirmesine karşı çıkmış ve Lenin'in devrimin korunması bağlamında ürettiği politikalarla Toçki'nin "sürekli devrim" tezinin yakınlığına dikkat çekmiştir.²⁰¹

Mandel'e göre 1917 Devrimi sonrası sosyalist bir devletin ortaya çıkmasının ardından sosyalist ve kapitalist devletler içerisinde sınıf çatışması oluşmaya başlamış ve sınıf çatışmaları devletlerarası bir düzleme taşınmıştır. Buna karşın Marxizmin ise devrimci politikaların devletler arası düzeyde uygulanmasına dair bir çözümlemesi bulunmamaktadır.²⁰² Sovyetlerin kendi içerisinde ve daha sonrasında sosyalist blok içerisinde yer almış ülkeler arasında görülen tartışmalar da temelde bu sorundan kaynaklanmaktadır; zira teorisyenler Marksizmin eksikliğine karşı kendi teorilerini yaratmak durumunda kalmışlardır. Sosyalistler arasında Sovyet devriminin korunması ve dünya devriminin ilerletilmesi bağlamında gelişen tartışma da bu teorik tartışmalar

²⁰¹ Ernest Mandel, **Barış İçinde Birarada Yaşam ve Dünya Devrimi**, çev. Orhan Koçak, İstanbul: Köz, 1975, s. 7.

²⁰² A.g.e., s. 7.

etrafında şekillenmiştir. Ancak, her ikisi de birbirlerinden ayrı olsalar da Mandel için birbirlerinden kopuk değildir. Sovyet devrimini koruma çabalarının Soğuk Savaş döneminde "barış içinde birarada yaşama" politikası olarak ortaya çıkması ve Lenin'e atfedilmesi ne denli yanlışsa, dünya devriminin "aynı anda" Sovyetlerin askeri müdahalesiyle yapılması fikrinin Troçki'ye atfedilmesi de o denli yanlıştır.²⁰³ Dünya devriminin askeri müdahalelerle Sovyetler tarafından gerçekleştirilmesi her ülkenin kendine özgü durumları göz önüne alındığında sonuçsuz bir çabadır. Diğer taraftan başlarda yalnızca Sovyet devrimini korunmaya yönelik olarak ortaya çıkan iki sistemin "barış içinde birarada yaşama"sının dünya devrimci hareketinin "genel çizgisi" haline gelmesi de sosyalizm ve kapitalizm arasındaki çelişkinin barışçıl olarak ortadan kalkacağına dair revizyonist bir çizgiye tekabül etmektedir.

1924'te Bukharin tarafından kaleme alınan *Komünist Enternasyonal'in Taslak Programı*'nda beliren "tek ülkede sosyalizm" tezinin Stalin tarafından tek yanlı olarak Sovyetlerin korunması üzerine geliştirilmesi, "dünya devrimi" fikrinin düşmanlaştırılmasını beraberinde getirdi. Mandel'in değerlendirmesine göre 1927'de Çin Devrimi'nin yenilgisi, Hitler'in 1933 seçimlerini kazanması ve İspanya İç Savaşı'nda devrimcilerin yenilmesi bu tutumun sonuçlarıdır.²⁰⁴ Mandel'e göre, savaflara yol açan devrimlerin gerçekleşmesi (1949 Çin, 1954 Vietnam ve 1959 Küba Devrimleri) değil aksine Yunanistan, İtalya ve Fransa'da devrimci girişimlerin başarısız olmasıdır.²⁰⁵ İspanya İç Savaşı'nda karşı-devrimcilerin kazanması ve Stalin'in stotükocu politikası Sovyetleri güvence altına almaktansa faşizmin yükselmesini ve savaş tehdidinin artmasını sağlamıştır. Diğer yandan, Mandel Yugoslav devrimci hareketin Stalin tarafından desteklenmemesini Stalin'in Yüzdeler Anlaşması'na bağlı kalarak Avrupa koalisyonunu koruma isteğine bağlamaktadır.²⁰⁶ Mandel için, Kuzey Atlantik Paketi'nin imzalanması da bu bağlamda değerlendirildiğinde, Avrupa'nın kendi alanını koruma girişimi olarak

²⁰³ Ernest Mandel, "Trotsky's Marxism: An Anti-Critique", *New Left Review*, No: 47, 1968, s. 25.

²⁰⁴ Mandel, *Barış İçinde...*, s. 19.

²⁰⁵ *A.g.e.*, 29.

²⁰⁶ Ernest Mandel, "The Rise and Decline of Stalinism", *The Development and Disintegration of World Stalinism* içinde, New York: Education for Socialist, March 1970, s. 11.

nitelendirilebilir ve Stalinci dış politikayla benzerlik göstermektedir. Mandel, "barış içinde birarada yaşama" politikası ile "tek ülkede sosyalizm" tezinin yakınlaştığı noktada ortaya çıkan reformist yaklaşımı vurgulamaktadır.²⁰⁷

Mandel, Çin Devrimi'ni ve nükleer silahlanmanın başlamasını yeni bir dönem olarak değerlendirmektedir.²⁰⁸ Soğuk Savaş döneminde nükleer silahların gelişmesi hem SSCB hem de ABD için birbirlerine karşı hem birer avantaj hem de birer tehdit anlamına geliyordu. Çin devrimi ise devrimci hareketlerin hızlanmasına ve dünya genelinde yayılmasına yol açtı. Bunun sonucunda "üçüncü dünya" fikri ortaya çıktı. Yayılan devrimci fikirler ve sosyalist hareketler, SSCB'nin merkezi rolünün sorgulanmasını beraberinde getirdi ve iki blok arasında "tarafsız" bir pozisyon benimseyen "Bağlantısızlar Hareketi" ortaya çıktı. Ancak, "üçüncü dünya" ülkeleri her iki kutbun sıcak çatışma alanları haline geldi. Diğer taraftan ABD'nin Çin'e uyguladığı ablukaya SSCB de Çin'e karşı kendi ablukasını uygulayarak katıldı. Buna ABD'nin Çin'i askeri üslerle kuşatması da dahildi. Mandel, Moskova ve Washington arasında Çin ortaklığında ayrı bir "kanal" oluştuğunu belirtiyor ve bu nedenle 1960'ların başında yaşanan Sino-Sovyet anlaşmazlığında SSCB'nin sorumlu olduğunu söylüyor.²⁰⁹ Ancak, ÇKP'nin "barış içinde birarada yaşama" politikasına karşı ortaya attığı savaştan söylemin de nükleer silahlanmanın tüm dünyayı tehdit ettiği bir zaman diliminde doğru bir söylem olmadığını vurguluyor. Sovyetlerin "barış içinde birarada yaşama" politikası emperyalizm karşısında ne derece etkisizse, ÇKP'nin buna karşılık geliştirdiği söylem de tehlikenin büyüklüğü karşısında o derece "ciddiyetten uzak ve sorumsuzca"dır.²¹⁰ Mandel'e göre nükleer silahlanmaya karşı sosyalist tavır, sosyalist hareketlerin tüm dünyaya yayılarak emperyalizme müdahale alanlarını çoğaltmaktır.²¹¹ Mandel'in görüşünün temeli, emperyalizmin nükleer silahları bu genişlemiş coğrafyada kullanamayacağı, bunun

²⁰⁷ Mandel, **Barış İçinde...**, s. 33.

²⁰⁸ **A.g.e.**, s. 40.

²⁰⁹ **A.g.e.**, s. 38.

²¹⁰ **A.g.e.**, s. 42.

²¹¹ Ernest Mandel, "The Threat of War and the Struggle for Socialism", **New Left Review**, 1983, Vol. 3., s. 21

emperyalist ülkeler için de "intihar" olacağı çıkarsamasına dayanmaktadır. Bu bağlamda Mandel "barış içinde birarada yaşama" politikasının ancak Sovyetler Birliği ve Sovyet halkıyla çıkarları çatışanlar tarafından savunulabileceğini söylemekte ve enternasyonalist bir tavırla emperyalist ülkelere karşı en büyük çatışma alanının yine bu ülkelerdeki sosyalistlerin örgütlenmeleriyle gerçekleştirilebileceğini vurgulamaktadır.²¹²

Sonuç itibarıyla Mandel enternasyonalist bir devrimci olarak Soğuk Savaş döneminde barış adıyla ortaya çıkan düzenin savaşları devam ettirici etkisine vurgu yapmakta ve bu düzen içerisinde barıştan o derece uzaklaşıldığı sonucuna varmaktadır.

Sonuç

Yukarıda da görüldüğü gibi devrimci sosyalistlerin barış kavrayışları Marx ve Engels'in savaşların kapitalizmin antagonizması olarak kapitalizme mündemiç/içkin bir biçimde ortaya çıktıkları biçimindedir. Ancak yine Bilimsel Sosyalizmin devrimci savaşlar ayrımı burada da geçerliliğini korumaktadır. Bu iki savaş ayrımı barışın içeriğinin de belirlenmesini sağlamaktadır. Lenin'den Mandel'e kadar ele alınan devrimci düşünceler temelinde barış geçici bir durumdan kalıcı bir hale dönüşmektedir.

Aynı zamanda dönemsel olarak 20. Yüzyılda sosyalist deneyimlerin artması da barışın salt söylemsellikten kurtularak eylemsel bir düzleme geçişini beraberinde getirmiştir. Zira iki Dünya Savaşının yaşandığı kısa zaman diliminde savaşın yıkıcılığı ve emperyalist politikaların kolayca sınırsızlaştığı yüzyılda Devrimci Sosyalizmin anti-emperyalist ve anti-militarist barış yaklaşımı önemli bir alternatif oluşturmuştur. Devrimci hareketlerin 20. Yüzyıl ortalarına doğru atması da bunun bir sonucudur. İki kutuplu dünya sisteminde özellikle sosyalist tam-bağımsızlık söylemi dünya siyasi konjonktüründe derin etki yaratmış ve kapitalizmin yayılması ve sermaye transferleri üzerinden gelişen sömürge pratikleri karşısında uluslar içinde ve uluslar arasında yeni bir pratik yaratılmasına olanak sağlamıştır. Bu açıdan Marx'ın sosyalizmin temelini geliştirmiş kapitalizmin çelişkileri üzerine kurması doğrulanabilmektedir. Bu doğrulamadan gidersek

²¹² A.g.e., s. 33.

sosyalist barış emperyalist savaşların çelişkilerinden doğmaktadır. Yukarıda incelenen isimlerin barış yaklaşımları bina ettikleri düşünce de bu çelişki halidir. Kapitalist savaşların gelişkinliği ölçüsünde sosyalizmin barış yaklaşımı da gerçekçi bir içerik kazanacaktır.

Buraya kadar farklı isimler vasıtasıyla sosyalizmin temel yaklaşımları bağlamında barış gibi genel bir olguya olan yaklaşımlarını ortaya koymaya/çıkarsamaya çalıştık. Çalışma bundan sonra odak noktası olan 1950-1980 yılları arasında Türkiye solunda ortaya çıkan barış örgütlenmelerini ve ortaya koydukları söylemlere kendi dönemlerindeki kaynaklık eden gelişmelerle birlikte yakından bakmaya çalışarak ilerleyecek ve son kertede sosyalist düşünce temelinde bu söylemlerin analizlerini yapmaya çabalayacaktır.

Türkiye örneğinin önemi kapitalist Batılı ülkelere karşı milli kurtuluş mücadelesi vermiş bir ülke olmasına rağmen 1947'ten sonra net bir biçimde kapitalist gelişim yolunu tercih etmesinden kaynaklanmaktadır. Tarihsel köklerinde tam-bağımsızlık hedefi olan Türkiye'nin kendi içinde taşıdığı sosyalist unsurların barış mücadelesi yakından bakılmaya değer bir konu olduğu düşünülmektedir.

İkinci bölümde Türkiye'nin 1947 sonrası solda ilk barış örgütlenmesi olan - öncesinde yoktur- Türk Barışseverler Cemiyeti'nin kuruluşuna etki eden koşullar, barış söylemini biçimlendiren faktörler, faaliyetleri ve Cemiyet'e karşı devlet mevhmununun takındığı tavır ve sonuçları ele alınacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM: PRAKSİSİN OLUŞUMU

Barışın Türkiye soluna da yansımaları oldu. Çalışmaya başlarken değinildiği gibi çalışma bu yansımalar sonucunda 1947’de İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye’nin tercihini net biçimde Batı’dan yana yapmasıyla başlayan ve 1980’e kadar devam eden kabaca onar yıllık dönemler halinde ele alınabilecek zaman diliminde ortaya çıkan derneklerin incelenmesini içermektedir. Bu inceleme uluslararası konjonktürde 1947’yle sosyalist-kapitalist sistemler arasında başlayan çift kutuplu sistemin sıcak bir savaşa ön vermeden ancak bir tehdit unsuru olarak sahip olunan konvansiyonel ve nükleer yıkıcı silahların geliştirilmesine devam edildiği iki sistem arasında ideolojik, iktisadi, toplumsal, kültürel alanlar gibi genel ve gündelik alanlarda yaşanan rekabete dayalı Soğuk Savaş döneminin etkilerine açık olan Türkiye’deki siyasi gelişmeleri de ilgilendirmektedir. Bu anlamda derneklere karşı yaklaşım dış politik gelişmeler ve Türkiye’deki iç gelişmelerin ışığında Türkiye solunda yer alan derneklerin kuruluşlarının, sosyalizm temelinde barıştan barış tanımlarını, faaliyetlerinin ve yaşamlarının son bulma biçimlerinin anlaşılmasını içermektedir.

Doğal olarak hiçbir oluşum kendiliğinden, bir nedeni veya bir kökeni olmaksızın ortaya çıkmaz. İncelemeye konu barış dernekleri de öyledir. Örneğin, 1950’deki Barışsever örgütlenme ne Türkiye solunun temellerine ne de Türkiye’yi devam ettiği yıllar boyunca etkisi altına alan sosyalizm-kapitalizm rekabetinin kökenine bakılmaksızın anlaşılabilir. Keza aynı durum 1965 yılında kurulan Barış Derneği ve 1977 yılında kurulan Türkiye Barış Derneği için de geçerlidir.

Bu bölümde Türkiye solunun ilk barış örgütlenmesi olan Türk Barışseverler Cemiyeti (TBC) ele alınacaktır. 14 Temmuz 1950’de kurulan²¹³ Cemiyet, 27 Temmuz

²¹³ Behice Boran, “Genel Başkan Behice Boran’ın Barışseverler Derneği ile İlgili Konuşması”, **Çark Başak**, S. 14, 1 Eylül 1976, s. 3.; Aynı kaynaktan aktaran Gökhan Atılğan, **Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı**, 2. bsk., İstanbul: Yordam, 2009, s. 153; Moris Gabbay, **Cumhuriyetle Birlikte Büyüdüm**, İstanbul: TÜSTAV, 2013, s. 190. Derneğin kuruluş tarihi olarak Aclan Sayılğan 12 Mayıs 1950 tarihini işaret etmektedir ancak Sayılğan’a belirttiğine göre dernek 14 Temmuz’a kadar herhangi bir faaliyet yürütmemiştir. Bu nedenle derneğin kuruluşunun 14 Temmuz 1950 olarak kabul edilmesi bir farklılık

günü düzenlenen toplantısında Kore Savaşı'na katılma yönünde karar alan Demokrat Parti iktidarına bu kararın usulsüzlüğünü belirten telgraf göndermesi²¹⁴ ve Kore Savaşı'na Türkiye'nin katılmasına karşı kaleme alınan açık bildirinin 28 Temmuz'da dağıtılması²¹⁵ neticesinde yöneticileri hakkında tutuklama kararıyla kuruluşundan birkaç ay sonrasında son bulmuştur.

Bu kısa faaliyet süreci neticesinde Cemiyet'in Kore Savaşı dışında barışa dair söylemlerini duyma olanağı olmamış ancak TBC, Türkiye solu açısından suskun olarak nitelendirilebilecek 1950'ler boyunca ortaya çıkan sayılı sosyalist oluşumlardan biri ve kurucularından olan Behice Boran'ın (1910-1987) kişiliğinde hatırlanan bir dernek olarak Türkiye siyasal hayatında yerini korumuştur. Kuşkusuz bunda Boran'ın TBC'nin kuruluşundan takribi olarak on iki yıl sonra Türkiye solunda hareketliliği sağlayan en önemli siyasi gelişmelerin başında gelen Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) kurulmasıyla ilerleyen süreçte Parti içinde önde gelen aydın figürlerden biri olmasının ve 1970'lerin ortasında ise 12 Mart 1971 askeri darbesinin ardından kapatılan I. TİP'in devamı olarak 1975'te kurulan II. TİP'in kuruculuğunu üstlenmesiyle bu önemini devam ettirmesindeki payı yüksektir. Diğer taraftan Boran, Türkiye'de sosyalizmin mitosunu oluşturan Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) üyesidir.²¹⁶ Bu açıdan günümüzden bakıldığında modern Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde Batı bloğu ittifakı içerisinde faal olarak katıldığı ve ilk kez ülke dışına asker gönderdiği ilk savaş olan Kore Savaşı'na itirazın en kuvvetli biçimde yükseldiği dernek Boran'ın politik kimliğine mündemiç bir biçimde de karşımıza çıkmaktadır.

Bunun yanında TBC'nin faaliyetlerinin 1950'de sona erdirilmesinin ardından 50'ler boyunca Türkiye siyasi yelpazesinin sol cenahında başka bir barış derneği girişimi

yaratmayacağından TBC'nin kuruluş tarihi olarak bu tarih ele alınmaktadır. Aclan Sayılğan, **Türkiye'de Sol Hareketler**, 5. bsk., İstanbul: Doğu Kütüphanesi, s. 229.

²¹⁴ Sayılğan, **a.g.e.**, s. 230.

²¹⁵ Gabbay, **a.g.e.**, 190; Sayılğan, **a.g.e.**, 230.

²¹⁶ Behice Boran'ın TKP üyesi olup olmaması konusunda tartışma bulunmaktadır. Ancak illegal bir parti olarak TKP'ye üyelik doğrudan bilinen birkaç isim dışında diğer isimler için sempaticanlık bağlamında değerlendirilebilir. Ancak Boran ve TKP ilişkisi üzerine Atılğan'ın yazdıklarından Boran'ın 1942 yılında TKP'ye üye olduğunu anlıyoruz. Bkz. Atılğan, **a.g.e.**, s. 58-62.

olmamıştır. Bu sonucun 1951’de başlayan ve Türkiye solunu 50’li yıllar boyunca sessizliğe gömen TKP tevkifatlarının dönemin özellikle sosyalist hareketlere vurduğu gemin bir yansıması olduğu düşünülebilir. TBC’den sonra kurulan ve sosyalist düşünce etrafında şekillenen ikinci barış derneği 1965’te ortaya çıkacak üç senenin ardından kendini feshetmesi sonucu üçüncü girişim ancak 1977’de gerçekleşecektir.

Önemli bir nokta, çalışmaya konu olan üç barış derneğinin de kendi dönemlerinin Türkiye sosyalist sol düşüncesinin birer ürünü olarak ortaya çıkmasıdır. Derneklerden hiçbirisi Türkiye solundan bağımsız koşullar altında kurulmamıştır. Sonda söylenecek olanı başta söylemek gerekirse Türkiye solu içinden çıkan barış dernekleri Türkiye sol tarihi incelemelerinde kıyıda köşede kalmış ancak değinilmeden de geçilmemiş oluşumlardır. İleriki sayfalarda derneklerin her biri irdelenirken dikkat çekeceği gibi derneklerin oluşum, kuruluş ve faaliyet aşamalarında derneklere dahil olan isimler Türkiye solunda hatırı sayılır yerlere sahip olmuş figürler olarak karşımıza çıkmaktadır. Derneklerin her biri her ne kadar sol siyasa dışında da kapsayıcı biçimlerde kendilerini ve barış tanımlarını ortaya koysalar da solun bileşenlerinden biri olmuşlardır. Bu nedenle kendi dönemlerinde politik muarızlarının da katkısıyla şekillenen Türkiye sosyalist solunun genlerini ve koşullarını içlerinde taşımışlardır. Bu bağlamda Türkiye siyasal hayatında sosyalist hareketlerin kökünden gelen açmazları, sıkıntıları, devlet mevhumuyla yaşadıkları problemleri ve iktidarla olan ilişkileri de bu çizginin devamı niteliğinde olmuştur.

TBC’nin Türkiye soluyla yapısal bağının kurulabilmesi ve en önemlisi barış isteyen bir cemiyetin üyelerinin yargılanmasına giden süreçte iktidar tarafından suçlanmasının ana sebeplerini öğrenmek için Türkiye solunun temellerine kısaca bakmak gerekmektedir. Ancak bunu yaparken izlenecek yöntem ayrı bir bölümde konuyu ele almak yerine kısaca Türkiye solunun tarihsel köklerinden bahsederek önemli gelişmeleri özetlemek ve izlenecek tarihsel yolun sonunda neden bir barış örgütlenmesine ihtiyaç duyulduğunun cevabını arayarak TBC’nin kuruluş koşullarına da ulaşmaktır.

2.1. Türkiye Solunun Tarihsel Temelleri

Türkiye topraklarında sosyalist düşüncenin yeşermesi ve faaliyete geçerek toplumla bütünleşik bir biçimde düzenli politikalar oluşturması oldukça sorunlu olmuştur. Kökeni Avrupa'ya dayanan sosyalizmin Marx'ın değerlendirmesiyle Asya Tipi Üretim Modeline sahip topraklarda yayılması ya da doğrudan bir tartışma ortamında etkisini göstermesi zor bir durumdur.* Bunun yerine Türkiye'de modernleşmeci, dinci ve ırkçı değerler gibi popülist yorumlara açık ve ideolojilere kolaylıkla eklemlenebilen, bu sırada içerik olarak onları pasif bir biçimde dönüştürebilen siyasi yaklaşımlar daha etkilidir. Sosyalizm de bundan payını almıştır. Teorik kaynaklardan uzak kalmak bir yana toplumsal gelişmelerden neşet eden bir siyasa olması gereken sosyalizm ancak farklı bakış açılarındaki münevverlerin kendi sosyalizm yorumları şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu da Türkiye sol yelpazesinde farklı konumlara tekabül eden birçok sosyalist figürün siyaset sahnesinde yer almasına sebep olmuştur. Mete Tunçay'ın (d. 1936) isabetli yorumuyla Türkiye'de sosyalizm altında sosyalist hareketleri incelemek yerine “sol” gibi daha geniş bir cenah tahayyül ederek, bir pota oluşturarak bakmak daha doğrudur.²¹⁷ Artun Ünsal da (d. 1942) Tunçay'ın bu yaklaşımının bir sonucu olacak biçimde Türkiye'de sol siyasetin toplam siyasal düzlemde “eğreti” bir özellik gösterdiğini ifade etmektedir.²¹⁸ İki ismin değerlendirmeleri üzerinden oluşan bu yaklaşım genel anlamda paylaşılan bir düşünceyi ortaya koymaktadır. Bu nedenle çalışmada da “Türkiye Sosyalizmi” yerine “Türkiye solu” yaklaşımı tercih edilmiştir.

Modern Türkiye'deki gelişmeler özellikle de siyasi alandakiler Osmanlı döneminden izole bir biçimde ele alınamaz, alınır ise anlaşılamaz. Türkiye sol düşüncesinin temeli de Türkiye'deki tüm siyasal olgular gibi sosyo-ekonomik ve kültürel

* Marx'ın Asya Tipi Üretim Tarzı ekonomisi sanayiye dayanmayan ve işçi sınıfı cılız olan toplumlara atfen yaptığı bir tanımlamadır. Adında kullanılan Asya sebebiyle Marx'ın Doğu ülkelerini kastettiği anlaşılabilmektedir ancak kısaltılmış haliyle ATÜT bir sınıflandırmadır.

²¹⁷ Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar I 1908-1925**, 3. bsk. İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1978, s. 13.

²¹⁸ Artun Ünsal, **Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. bsk., 2002, s. 25.

mirasın devralındığı Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki gelişmelere dayanmaktadır.²¹⁹ Ancak yaklaşık sekiz yüzyıl hüküm sürmüş bir İmparatorluğun tüm serencamında sosyalist unsurlar aramak doğru olmayacaktır. Sosyalizmin basit anlamda nüvelerini barındıran ütöpik sosyalizmin dâhi ortaya çıkması 18. yy. sonu 19. yy. başlarına tekabül etmektedir. Osmanlı topraklarında da sosyalist düşüncenin ortaya çıkmasını tetikleyen olay II. Meşrutiyet'in yarattığı entelektüel hareketlilik olmuştur.²²⁰ Bu dönemde ortaya çıkan kültürel hareketlilikle kitap ve gazete gibi yayımlar fazlalaşmış, muhalif hareketlenmeler kendini göstermiştir. İşçi sınıfının iktidarına dayanan sosyalist düşüncenin sanayi üretiminden yoksun, ekonomisi tarıma dayalı ilkel üretim modeline dayanan bir imparatorlukta oluşması pek tabi olarak beklenemez. Durum böyle olunca sosyalizmle tanışma tek tek bireyler düzeyinde sosyalizme duyulan yakınlık bağlamında gerçekleşmek zorundadır. Aydınlar arasında sosyalizmin yayılması ancak II. Abdülhamit döneminin (1876-1909) son bulmasıyla olacaktır.²²¹ Bu yayılma ise romantik özellikler taşıyan bir seyir izlemesiyle Osmanlı solunun temelini oluşturmuştur. Osmanlı solunda Osmanlı'nın iktisadi düzenine bir çözümleme ya da toplumsal düzlemde sınıf bilincine dair bir kavrayış bulmak zordur.²²²

1909'da Abdülhamit döneminin son bulmasının ardından İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC, 1889-1918) ilk yıllarında takındığı özgürlükçü tutumla birlikte yirmi iki parti kurulmuştur. Hüseyin Hilmi'nin (ö. 1922) ilk sol parti olan Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın (OSF, 1910-1913) kuruluşunu hazırlayan koşullarda kuşkusuz bu ortamın etkisi büyüktür. Osmanlı solunun "belkemiği"²²³ sayılan Hüseyin Hilmi'nin sosyalist

²¹⁹ Türkiye solunun tarihi temelleri üzerine Mete Tunçay'ın iki cilt halinde çıkan *Türkiye'de Sol Akımlar I (1908-1925)*, *Türkiye'de Sol Akımlar II (1925-1938)* ve Aclan Sayılğan'ın *Türkiye'de Sol Hareketler* kitapları temel kaynaklar olarak alınmıştır. (Bkz. Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar I (1908-1925)*, 3. bsk., Ankara: Bilgi, Mayıs 1978; Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar II (1925-1938)*, İstanbul: BDS Yayınları, İstanbul, 1991; Aclan Sayılğan, *Türkiye'de Sol Hareketler*, 5. bsk., Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2009.)

²²⁰ Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar I*, s. 23.

²²¹ Mete Tunçay, Türkiye'de solun tarihini II. Meşrutiyetle başlatırken Aclan Sayılğan 1871'de Amelepervver Cemiyeti'nin kurulmasını Avrupa'daki 1848 devrimlerinin Osmanlıdaki yansıma şeklinde yorumladığı bir başlangıç yapmaktadır. Aclan Sayılğan, *Türkiye'de Sol Hareketler*, s. 1

²²² Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar I*, s. 29-30.

²²³ Mete Tunçay, *a.g.e.*, s. 37.

teoriyle tanışıklığı tartışmalıdır.²²⁴ Hüseyin Hilmi'nin çıkardığı *İştirak*'te Fransız sosyalistlerden çeviriler çıktığı gibi liberal istekleri barındıran yazılarla İslamiyet'le sosyalizmi harmanlayan ve birbirlerini tamamladıklarını belirten yazılar da çıkmaktadır.²²⁵ İşçi sınıfı tarafında ise 1870'lerin başıyla birlikte İstanbul gibi büyük şehirlerde işçi grevleri gözlemlenmek mümkündür. İmparatorluk başkenti İstanbul'da Ameleperver Cemiyeti (1871), Osmanlı Amale Cemiyeti (1889) gibi işçi örgütleri kurulmuştur.²²⁶ Bunun sebebi I. Meşrutiyet dönemiyle (1876-1878) başlayan kapitalist ülkelerin sömürü düzenine Osmanlı topraklarının açılması ve bunun neticesinde oluşan çalışma koşullarından işçilerin duyduğu rahatsızlıktır.²²⁷ Ancak sendikal örgütlenme bilincinden uzak bu cemiyetler kuruluşlarında bir süre sonra dağıtılmışlardır.²²⁸

1919'da OSF'nin devamı olarak kurulan Türkiye Sosyalist Fırkası (TSF, 1919-1922) sol düşünceye daha yakın bir çizgi izlemiş, bağımsızlık mücadelesi veren Anadolu hükümetiyle bunu destekleyen Sovyetler arasında ilişkilerin geliştiği dönemde İstanbul'daki işçi grevlerinde öncülük ederek 1920-1922 arasında parlak bir dönem izlese de Hüseyin Hilmi, Birinci Dünya Savaşı'nda yenilen İmparatorluğun işgaline karşı sesini çıkarmamış aksine işgale karşı direnişin karşısında durmuştur.²²⁹ Hüseyin Hilmi'nin sosyalizme olan kavramsal hakimiyete uzaklığı açıktır. Yine aynı dönemde Avukat Haydar Rıfat (Yorulmaz) (1877-1942), Ahmet Besim Paşa (1850-1914) gibi isimler de Hüseyin Hilmi gibi sosyalist olarak görülen ancak özde liberal isimlerdir.²³⁰

Erken dönem sosyalist isimlerden olan Parvüs Efendi'nin (Alexandre Israel Hepland, 1867-1924) yaklaşımı ise milliyetçi unsurlar içermekle birlikte sosyalist düşünceye daha yakındır. 1905 devriminin başarısızlığının ardından Sibirya'ya sürgüne

²²⁴ Tunçay, *a.g.e.*, s. 41-46.

²²⁵ Tunçay, *a.g.e.*, s. 45; 48.

²²⁶ Oya Sencer, *Türkiye'de İşçi Sınıfı – Doğuşu ve Yapısı*, İstanbul: Habora, 1969, s. 155-156; Sayılğan, *Türkiye'de Sol Hareketler*, s. 2.

²²⁷ Sayılğan, *a.g.e.*, s.2.

²²⁸ Erişçi, Lütfi, *Türkiye'de İşçi Sınıfının Tarihi*, İstanbul: Kutulmuş, 1951, s. 45.

²²⁹ Sayılğan, Hüseyin Hilmi'nin İngiliz İstihbaratı için çalıştığını söylemektedir. 1923'te öldürülmesi de bu faaliyetiyle ilgilidir. Sayılğan, *Türkiye'de Sol Hareketler*, s. 6.

²³⁰ Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar I*, s. 60-65.

gönderilen isimlerden olan Hepland sürgünden kaçarak İstanbul'a gelmiş ve Parvüs takma adıyla yazılar yazmıştır. Heplan'ın bir diğer özelliği ise bir dönem Lev Troçki'nin sekreterliğini yapmış olmasıdır.²³¹ Parvüs Efendi'yi dönemdaşlarından ayıran özellik Osmanlı'nın Batı'ya olan bağımlılığını iktisadi olarak çözümlemesidir. Parvüs Efendiye göre Avrupa devletlerinden alınan borçlar Osmanlı üzerinde ağır bir yük oluşturmakta, faizler artarak borçlar geri ödenirken daha büyük borçların altına girilmektedir. Osmanlı Borçları idaresi altında borçların düşeceği yerde borçlar artmıştır. Böylece Osmanlı üzerinde mali ve siyasi nüfuz derinleşmektedir.²³² Avrupalı kapitalist devletlerin Osmanlı İmparatorluğunda uyguladıkları emperyalist politikalara dair benzer çözümleme hatırlanacağı gibi Rosa Luxemburg tarafından da yapılmaktadır (bkz. Birinci Bölüm, R. Luxemburg başlığı).^{*} Ancak Parvüs Efendi'nin sınıfsal tahlili milliyetçi bir cereyan altında ele alınmaktadır. Zira Parvüs Efendi kapitalist politikalara karşı Doğu ve Batı halkları arasında milli bir mücadeleden bahsetmektedir.²³³ Sosyalizm mücadelesini milliyetçilikle birleştiren diğer bir kesim de azınlık sosyalistleridir. Ermeni ve Bulgar sosyalistleri arasında yaygın olan bu milliyetçi tutum özellikle Ermeni Sosyal Demokrat Partisi (Taşnak) ve Taşnaksutyun Komitesi gibi örgütlerin komitacılık faaliyetleriyle Osmanlı'dan bağımsızlık kazanma politikalarının önemli bir parçasıdır.²³⁴

Dr. Hasan Rıza Sosyalist Demokrat Fırkası'nı (SDF, 1918-1922) kurmuş ancak fırka TSF gibi dağılmıştır.²³⁵ Bu süreçte İtilaf devletleri tarafından İstanbul'un işgali başladığında solun merkezi de Anadolu oldu. İlerleyen süreçte komünizmle tanışacak olan vatan şairi Nazım Hikmet'in (1902-1963) de Vâlâ Nurettin'le (1901-1967) birlikte kurtuluş mücadelesine destek vermek için Anadolu'ya geçmesi işgal dönemine denk gelmektedir. Tunçay, Anadolu'daki sol akımlara üç olayın etki ettiğini belirtmektedir: BMM'nin açılması (23 Nisan 1920), Moskova Antlaşması (16 Mart 1921) ve Kızıldordu

²³¹ Sayılğan, *Türkiye'de Sol Hareketler*, s. 18.

²³² *A.g.e.*, s. 20-21.

^{*} Parvüs Efendi'nin Rosa Luxemburg'un Karl Liebknecht'le liderleri olduğu Spartakist Ayaklanma'da öldürüldüğü düşünülmektedir.

²³³ *A.g.e.*, s. 19.

²³⁴ *A.g.e.*, s. 7-10.

²³⁵ Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar I*, s. 84.

komutanlarından Mihail Frunze'nin Ankara ziyareti (25 Kasım 1921-15 Ocak 1922).²³⁶ Anadolu'da yayılmaya başlayan sol düşüncüyü belirleyen ve ileriki dönemlerde üzerinde etkisini devam ettirecek olan Türkiye-Sovyetler ilişkisi olacaktır.²³⁷ Türkiye solunun kaderi de tüm tarihi boyunca bu ilişkinin derecesine bağlı kalacaktır. Türkiye'de sol akımlar SSCB'yle yakın ilişkiler kuruldukça sınırları belli ancak bir miktar serbestiye kavuşurken ilişkilerin gerginliği solculara karşı tevkifatlar, uzun hapis yılları gibi uygulamalar biçimde yansıyacaktır. Bu nokta çalışmanın geneli için akılda tutulmalıdır.

Mütareke döneminde bu ilişkinin unsurlarından biri de Mustafa Suphi'nin (1883-1921) kurduğu Türkiye Komünist Partisi oldu. Ancak TKP ilk kurulduğunda İTC triumviralarından olan Enver Paşa'nın Anadolu'ya geri dönüş silahıydı, Sovyet Rusya'nın Bakü'yü almasıyla Mustafa Suphi TKP'yi İttihatçılardan temizleyerek yeniden kurmuştu.²³⁸ Türkiye solunda saygın bir yeri olan Mustafa Suphi II. Meşrutiyetin ilanını sırasında oluşan özgürlükçü ortamın etkisiyle eğitim gördüğü Fransa'dan İstanbul'a dönmüş bir münevverdi. İlk yıllarında entelektüel biri olarak değerlendirilebilecek olan Mustafa Suphi İTC'ye katılmış ancak sonrasında İTC'ye muhalif olarak Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na geçmişti. 31 Mart vakasının ardından İTC'nin sürgün politikaları sonucu istibdat rejimi tarafından Sinop'a sürülmüş, Sinop'tan Rus İmparatorluğu'na kaçmıştır. Suphi Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Osmanlı tebaasından olması sebebiyle Sibirya'ya gönderildi. Burada Bolşeviklerle yakınlaştı ve sosyalizme yoğunlaştı. Ekim Devrimi sonrası Suphi Devrim Hükümeti'nin önemli bir bileşeni olmuştu. Bolşevik Devrimi'nin ardından Doğu Halkları Merkezi Bürosunun Türk Seksiyonu Başkanlığına getirildi. Suphi ayrıca Uluslararası Devrimciler toplantısına ve Komintern'in (III. Enternasyonal) ilk kongresine Türkiye delegesi olarak katıldı.²³⁹

²³⁶ A.g.e., s. 91.

²³⁷ Zürcher'e göre Türk-Sovyet ilişkileri erken dönem Türkiye Cumhuriyeti dış politikasının mihenk taşı oluşturmaktadır. Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 25. bsk., İstanbul: İletişim, 2010, s. 297.

²³⁸ Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar I**, s. 203

²³⁹ Yavuz Aslan, **Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi - Türkiye Komünistlerinin Rusya'da Teşkilatlanması (1918-1921)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997, s. 145.

Bir Osmanlı münnevverisi olarak kaçtığı coğrafyada Bolşevik bir devrimci olan Suphi, Sovyetler ile Sovyetlerin yakından takip ettiği ve kurtuluş mücadelesini desteklediği yeni Türk hükümeti arasındaki bağlantıyı sağlayacak en önemli isimdi. Hem TKP lideri hem de Komintern'in bir üyesi olan Suphi'nin Sovyet hükümetince mücadelesi desteklenen Ankara hükümetiyle iletişim kurması kaçınılmazdır. Mustafa Suphi Anadolu'daki örgütlenmelerle zaten ilgilenmekteydi. Ankara ve Moskova arasındaki ilişkilerinin gelişmesiyle Ankara'ya gidip gelen Sovyet temsilcisi Şerif Manatov'un verdiği konferansların da etkisiyle 1920 yazında Türkiye'de "gizli" bir komünist parti (Türkiye Komünist Fırkası, TKF) de kurulmuştu.²⁴⁰ Tunçay, Suphi'nin TKP'si ile gizli TKF arasında bir merkez-şube ilişkisi olabileceğini belirtiyor.²⁴¹ Anadolu'da devrimciliğe ilgi azımsanmayacak düzeydedir. Eylül 1920'de Devrimi gerçekleştirmiş Bolşevikler tarafından düzenlenen Birinci Doğu Halkları Kurultayı'na en kalabalık katılımı Türk delegeleri oluşturuyordu (235/1831) ve bu katılımın bir kısmı Anadolu'dan giden gizli TKF'li komünistlerdi.²⁴² TKP, Türkiye'deki örgütlenme amacıyla İstanbul, Zonguldak, Ereğli, Trabzon, Rize, Eskişehir, Samsun ve Erzurum'da şube örgütlenmelerine giderek Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nı (THİF) Anadolu'da yasal faaliyet yürütecek bir parti olması amacıyla kurdu.²⁴³ 14 Temmuz 1920'de THİF'nin Komintern'e bağlı olan bir KP olduğu resmen açıklandı.²⁴⁴

Mustafa Suphi'nin TKP'si ülke içinde örgütlenmeye çalışsa da netice olarak Komintern'e bağlı bir parti olarak yurtdışında varlığını sürdürüyordu. Bununla birlikte Ankara'daki mecliste sol tandanslı nitelendirilebilecek muhalif bir meclis grubu oluşmuştu. 1920'de diğer bir sol örgütlenme de Yeşil Ordu'ydu. Ancak Yeşil Ordu soldan daha çok İslami motiflere sahipti.²⁴⁵ Çerkes Ethem'in (1886-1948) Yeşil Ordu'da gücü

²⁴⁰ Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar I*, s. 181.

²⁴¹ *A.g.e.*, s. 181.

²⁴² Kurultayda TKP grubunun yanı sıra Enver Paşa da şahsen katılmıştı ayrıca Ankara hükümetinin de bir temsilcisi vardı. Birinci Doğu Halkları Kurultayı, *Birinci Doğu Halkları Kurultayı: Baku 1920*, çev. Ali Alev, İstanbul: Koral, 1975, s. 257.

²⁴³ Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar I*, s. 112.

²⁴⁴ Naciye Babalık, *Türkiye Komünist Partisi'nin Sönümlenmesi*, Ankara, İmge Kitapevi, 2005, s. 39.

²⁴⁵ Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar I*, s. 140.

ele geçirmesi ve sonrasında ayaklanması ayrıca Ethem'in komünizm lehine konuşmaları M. Kemal'i rahatsız etmişti.²⁴⁶ Diğer taraftan Ethem Komintern tarafından köylü üzerinde etkisi olan bir isim olarak görülüyordu ancak bu durum muhaliflerinin büyümesini istemeyen M. Kemal'in hamleleriyle etkisiz hale getiriliyordu. Halk Zümresindeki ve Yeşil Ordu'daki isimleri M. Kemal'in "resmi" bir komünist partiye davet etmesiyle Yeşil Ordu'nun da içi boşalmış oldu.²⁴⁷

Bolşeviklere sempati duyan muhaliflerin davet edildiği Parti 18 Ekim 1920'de Ankara hükümetinin kendi kontrolü altında kurduğu resmi Türkiye Komünist Fırkası'ydı.²⁴⁸ Ankara için ulusların kendi kaderini tayin hakkı neticesinde ulusal bağımsızlık savaşlarına destek veren Bolşevikler İngilizlere yaklaşmak konusunda tehdit edebilecekleri tercih edilir bir müttefikti. Bu anlamda "resmi" Türk Komünist Fırkası hükümet tarafından kurdurulan yapay bir oluşumdur. "Resmi" TKF, dünya inkılabının devrimle değil bir gelişim ürünü yani reformlarla olgunlaşan bir sürecin sonucu olarak görmekteydi.²⁴⁹ Bolşevik hükümete duyulan ideolojik yakınlığın tersine onunla iletişim içerisinde olan bir kanal açarak Türkiye'deki ve yurtdışındaki Türk komünistlere alternatif Anadolu'da "komünist" bir partinin bulunması amacı güdülmüyordu. Bu anlamda ülke topraklarındaki komünist hareket de Ankara'nın kontrolü altında olacaktı. İdeolojik olarak altı boş olan "resmi" TKF Yeşil Ordu'da yalnız kalan Çerkes Ethem'in başlattığı ayaklanmasının bastırılmasından sonra kuruluşundan üç ay sonra sonlandırıldı.²⁵⁰

Türkiye sınırlarında olmadığı için ayakta kalan tek parti Suphi'nin TKP'siydi. Sovyet Rusya ile yakın ilişki içinde olan, mühimmat ve para desteği alan M. Kemal Mustafa Suphi'yi Suphi'nin isteği üzerine resmi bir yazıyla Ankara'ya davet etti.²⁵¹

²⁴⁶ A.g.e., s. 141.

²⁴⁷ A.g.e., s. 148.

²⁴⁸ Kurucu isimler arasında Mustafa Kemal'e yakın olan Tevfik Rüştü Aras, Yunus Nadi Abaloğlu, Hakkı Behiç Bayıç, Refik Koraltan bulunuyordu. Mustafa Kemal Atatürk, Fevzi Çakmak, Ali Fuat Cebelioğlu, Refet Bele, İsmet İnönü ve Kazım Karabekir gibi milli mücadelenin önde gelenleri de partiye üye olmuşlardı. Tunçay, a.g.e., s. 162-163.

²⁴⁹ A.g.e., s. 167.

²⁵⁰ A.g.e., s. 169.

²⁵¹ A.g.e., s. 228.

Ayrıca Bolşeviklerin M. Kemal'e olan destekleri Komintern boyutunda devam ediyordu. Bolşevikler için önemli olan Ankara hükümetinin İngilizlere yönelmemesi ve milli mücadelenin taşıdığı anti-emperyalist bağımsızlıkçı nitelikti. Emperyalizme karşı bağımsızlık mücadelesi veren Anadolu hükümeti kapitalist ülkelere karşı verilen ulusal mücadelelerde en iyi örneği oluşturuyordu. Bunlar karşısında M. Kemal'in komünizm karşıtı söylemleri daha önemsiz kalıyordu. Bu koşullarda Suphi M. Kemal'in davetlisi olarak on altı arkadaşıyla 28 Aralık 1920'de Kars'a girdi. Erzurum'a geçtiklerinde kendilerine karşı yürüyüşlerle karşılaştılar. Yolculuklarının Ankara'ya kadar devam edemeyeceği Erzurum'da belli olmuştu. Bunun üzerine deniz yoluyla Batum'a gitmek için Trabzon'a geçtiler. Trabzon'dan tekneyle yola çıktıktan sonra Sürmene açıklarında Suphi ve on dört arkadaşı katledildi. Buna karşın Mustafa Suphi ve arkadaşları olayı Türkiye solunda derin etkiler yarattı ve TKP'nin memleket içinde görünür olmasa dahi Türkiye solunu belirleyici güce sahip efsaneleşmiş bir parti olmasının temel mitosunu oluşturdu.

M. Suphi ve arkadaşları olayına rağmen 1921-1922 yılları Türk-Sovyet ilişkilerinin doruk noktasına çıktığı zaman dilimi oldu.²⁵² 16 Mart 1921'de sınırların bir kısmını belirleyen Moskova Antlaşması imzalanmıştı. Sovyetlerin Anadolu topraklarında tanıdığı hükümet Ankara'ydı ve ulusal kurtuluş mücadelesine desteğini Ankara'yla ilişkilerinde askeri ve mali yardım konularında belirleyici bir politika olarak takip ediyordu. Yakınlaşmayı sağlayan etmenlerden biri de yukarıda bahsedilen Sovyet komutanı Mikhael Frunze'nin ziyareti sırasında kurulan yakın ilişki olmuştur.²⁵³ Bu sırada Ankara hükümetine büyük çaplı askeri Sovyet yardımları da yapılmıştır. Yukarıda bahsedilen 1922'deki geniş çaplı katılımın sağlandığı 1 Mayıs kutlamaları bu ortamda gerçekleşmişti. Frunze Ankara'dayken kurulan Türkiye Halk Komünist Partisi (THKP) tanındı ancak yaptığı ilk kongrenin ardından kapatılarak Partiyle ilgili üç yüz kişi tutuklandı.²⁵⁴ THKP'nin kapatılmasının ardından 1922'nin sosyalistler için nispeten ferah

²⁵² Naciye Babalık, **Türkiye Komünist Partisi...**, s. 47; Tunçay, **a.g.e.**, s. 131-133.

²⁵³ Yirmi üç gün Ankara'da kalan Frunze ile Sovyetler'den beklenen yardım konusu konuşulmuş hatta Yunanlılara karşı uygulanacak püskürtme harekâtı üzerine fikirler paylaşılmıştır. Tunçay, **a.e.**, s. 133.

²⁵⁴ Babalık, **a.g.e.**, s. 47-48; Tunçay, **a.e.**, s. 136-138; Tanık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler Cilt 2**, 5. bsk., İstanbul: İletişim, 2015, s. 532.

atmosferinde tekrar canlanan THİF kapatıldı. Dumlupınar Zaferi (30 Ağustos 1922) ile Lozan Antlaşması imzalanana (24 Temmuz 1923) kadar olan süreçte Sovyetler'den uzaklaşarak Batılı devletlere yakınlaşmanın kanıtlarını ortaya koymak amacıyla ülke içindeki sol akımlar ortadan kaldırılıyordu.²⁵⁵

Sol cemahta Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası* (TİÇSF) Sovyetler ve Komintern çizgisinde Dumlupınar Zaferi'ni sevinçle karşılıyordu. Fransa'dan geldiği sıralarda (1919) Partiye katılan Dr. Şefik Hüsnü (Değmer) (1887-1959) emperyalizm, kapitalizm ve monarşi karşısında M. Kemal hükümetini destekliyordu.²⁵⁶ Millî mücadeleye katılmak için Anadolu'ya geçen Partililer gizli TKP'ye yakın duruyorlardı. Kurulan *Aydınlık* TİÇSF'nin yayın organı olarak çıkarılmaya başlandı. İstanbul'daki komünistler Beynelminel İşçiler Birliği ve Türkiye İşçi Dernekleri'nde Ankara lehine propaganda faaliyetlerini yürütüyordu.²⁵⁷ Yazarları arasında Nazım Hikmet ve Şevket Süreyya'nın da olduğu *Aydınlık*, Ankara hükümetini bir burjuva hükümeti olarak değil sınıflar koalisyonuna yol açabilecek bir halk hükümeti olarak görüyordu.²⁵⁸

Lozan öncesinde İzmir'de toplanan İktisat Kongresi'nde Türkiye iktisadi olarak liberalleşmenin adımını atarken *Aydınlık*'ın umutlarının tersine sınıflı toplum yapısını reddediyor ne sosyalist ne de kapitalist olan ancak serbest girişimciliği destekleyen üçüncü bir yol belirliyordu.²⁵⁹ Şefik Hüsnü iktisadi yönelim bağlamında Halk Fırkası'nı eleştiren yazılar yazmaya başlamıştı.²⁶⁰ Şefik Hüsnü'nün bu yaklaşımının temelinde Türkiye'de üç sınıftan bahsetmesi yatmaktadır. Bunlar: inkılapları yapanlar ve yaşatmaya

²⁵⁵ Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar I**, s. 286.

* TİÇSF'nin temeli Almanya'da 1919'da iyice genişleyen devrimci Spartakist harekete yakın Türk işçi ve öğrencilerin çıkardıkları Kurtuluş dergisine ve aynı isimli partiye dayanmaktadır. Türk Spartakistlerin yurda dönmelerinin ardından parti Berlin'den İstanbul'a taşınmış ve resmi olarak 22 Eylül 1919'da kurulmuştur. 1919 seçimlerinde başarısız olmaları ve İstanbul'un işgalinden sonra Anadolu'daki ulusal kurtuluş hareketini desteklemek için birçok TİÇSF'li Anadolu'ya geçmiştir.

²⁵⁶ **A.g.e.**, s. 310.

²⁵⁷ Babalık, **Türkiye Komünist Partisi...**, s. 49.

²⁵⁸ Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar I**, s. 171; Babalık, **a.g.e.**, s. 50.

²⁵⁹ Tunçay'ın çözümlemesinin aksine *Aydınlık*'ı hayal kırıklığına uğratan Cumhuriyet'in ilanından ziyade İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar olmuş olması muhtemeldir.

²⁶⁰ Tunçay, **a.g.e.**, s. 354.

çalışanlar; Osmanlı taraftarları ve sosyalistlerdir.²⁶¹ Şefik Hüsnü'nün sosyalistleri inkılap yapanlar ve destekçilerinden ayırması ideolojik bir ayrışmaya gittiğinin bir işareti olarak değerlendirilebilir.

Diğer taraftan *Orak-Çekiç* 13 Şubat-31 Mart 1925'te Güneydoğu Anadolu bölgesinde merkeziyetçiliğe karşı yerel halkın isyanı biçiminde gelişen Şeyh Said İsyanını feodalizm kalıntısı olarak değerlendiriyor ve hükümet müdahalesini destekliyordu.²⁶² Şefik Hüsnü'ye göre de TBMM bir çeşit Halk Sovyeti'ne tekabül etmekteydi.²⁶³ Şeyh Said İsyanının bastırılmasının ardından çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunuyla 12 Mart 1925'te aralarında *Aydınlık* ve *Orak-Çekiç*'in de olduğu tüm yayımlar kapatıldı. Ş. Hüsnü ve Nazım Hikmet yurtdışına kaçtı. Üç ay sonra İstiklal Mahkemelerinde yargılamalar yapıldı. Yargılanan isimler içerisinde Hikmet Kıvılcımlı (1902-1971) ve Şevket Süreyya (Aydemir) (1897-1976) gibi bilindik sosyalist isimler de vardı.²⁶⁴

Türk sosyalistlerine yönelik tutuklamalara rağmen Türkiye-Sovyet ilişkileri etkilenmeden devam etti. Türkiye, Milletler Cemiyeti tarafından Musul'un İngiltere'ye verilmesinin ardından Sovyetlerle bir dostluk antlaşması imzaladı. Sovyetler Türkiye ile yakınlaşırken Komintern çizgisi Türkiye'nin emperyalist politikalara eklemlenmesinden bahisle önceki tavrını Türkiye'ye karşı sertleştiriyordu. Zira 1925'ten sonra Şefik Hüsnü'nün gizlice İstanbul'a girmesinin ardından 1927'de bir tevkifatlar dönemi daha yaşanmıştı.²⁶⁵ 1927 tevkifatlarının ardından Türkiye solunda uzun bir hareketsizlik yaşanmıştır.

1937'de Komintern'in kararıyla TKP Seperat dönemine girdi. Komintern'in ana önceliği faşizmdi ve faşizme karşı Polonya ve Türkiye gibi sınır ülkelerdeki partilerin Sovyet dış politikasına zarar verebilecekleri düşüncesiyle de-santralizasyon politikası uygulanmaya başlanmıştı. TKP de bu partilerdendi ancak TKP için karar âdem-i

²⁶¹ A.g.e., s. 323.

²⁶² A.g.e., s. 370.

²⁶³ Babalık, *Türkiye Komünist Partisi...*, s. 50.

²⁶⁴ Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar I*, s. 370.

²⁶⁵ Jülide Ergüder, *1927 Komünist Tevkifatı*, İstanbul: Birikim Yayınları, 1978, s. 7.

merkeziyetçi bir yapıya (seperat dönemi) dönüştürüldü.²⁶⁶ TKP, Atatürk'ün ölümünün ardından Cumhurbaşkanlığı'na getirilen İsmet İnönü'yü (1884-1973) destekleyen söylemler geliştirdi.²⁶⁷ 1938'de Nazım Hikmet ve Hikmet Kıvılcımlı'nın 15'er yıl ceza aldığı donanma davaları başladı.²⁶⁸

Alman faşizmin bir dünya savaşına yol açtığı ve tüm Avrupa'yı işgal ederek Sovyetlere yöneldiği 1942'de SSCB'nin Anti-Faşist Demokratik Cephe Stratejisi çerçevesinde TKP hükümeti destekleme politikasından ayrılarak yeniden faaliyete geçti.²⁶⁹ Zira Türkiye Hitler hükümetiyle yakınlaşmaya başlamıştı. 18 Haziran 1941'de Almanya'yla bir dostluk antlaşması imzalamış ve faşizme olan eğilim anti-komünizm propagandasıyla ülke içerisinde yoğunlaşmıştı. 1944'te de bu yoğunluk neticesinde yeniden solcu tevkifatları yaşandı.²⁷⁰ Araçsallaştırılan tevkifatlarla birlikte Türkiye sol bileşenlerine karşı tutum hükümet tarafından desteklenen milliyetçi politikaların anti-komünizm nosyonu altında toplumsal düzlemde sola karşı konsolidasyon sağlamada propaganda aracı haline getirilmesiyle sabit kaldı. 1946 yılıyla başlayan çok partili hayata geçişin yarattığı atmosfer ise solda yeni kıpırdanmalara sebep olacaktı.

Buraya kadar kısaca özetlemek gerekirse Osmanlı içerisinde sosyalist düşüncenin primitif yapısı ve ideolojik hakimiyete uzaklığı Türkiye solu için de geçerliliğini devam ettirmiş hatta Sovyetlerle kurulan yakınlığın devam ettirilmesi dışında sosyalizmle içeriği hiçbir şekilde örtüşmeyen bir partinin Ankara hükümeti tarafından kurulmasına dahi yol açmıştır. Mustafa Suphi tarafından kurulan TKP'nin ise kurulduğu coğrafya bakımından Türkiye'ye ideolojik etkisi sınırlı kalmıştır. M. Suphi ve arkadaşları olayı dışında sosyalist bilincin Anadolu topraklarına yansıyan bir noktası olmadı. Aksine öncesinde sosyalist düşünceye yakın olan Şevket Süreyya, Burhan Asaf Belge (1899-1967), Vedat Nedim Tör (1897-1985), Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1889-1974) ve İsmail Hüsrev Tökin (1902-

²⁶⁶ Babalık, **Türkiye Komünist Partisi...**, s. 55.

²⁶⁷ Sayılğan, **Türkiye'de Sol Hareketler**, s. 174.

²⁶⁸ Erden Akbulut, **Komintern Belgelerinde Nazım Hikmet**, İstanbul, TÜSTAV, 2002, s. 216.

²⁶⁹ Aktaran Babalık, **Türkiye Komünist Partisi...**, s. 57

²⁷⁰ Sayılğan, **Türkiye'de Sol Hareketler**, s. 207.

1992) tarafından kurulan *Kadro* dergisi (1932-1934) etrafında şekillenen düşüncede sınıf ve sınıf çatışması gibi sosyalizmin temel kavramları Türkiye'nin toplumsal yapısına uymadığı savıyla tamamıyla reddedildi. Kapitalizm ve sosyalizmin dışında devletçi politikaların kavramsal zemini hazırlandı. *Kadro*'ya göre Türkiye'de sınıflar oluşmamıştı, dolayısıyla sınıfa dayalı bir sistemin kurulmasına imkân yoktu.²⁷¹ Kadrocuların bu görüşü Kemalist ideolojinin temelini oluşturdu. Türkiye sosyalist ya da kapitalist olmayan kendine özgü bir “üçüncü yol” olarak kendine devletçi bir çizgi belirledi. Bu koşullar altında Türkiye solu TKP miti altında devletin baskı politikaları içinde primitif yapısını devam ettirdi. Diğer taraftan bu yapı İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin kendisini Batı yanlısı politikalara eklemlemesi ile yine sosyalist toplumsal çözümlemeden uzak ancak emperyalizm ve faşizm karşıtı söylemlere sahip çıkarak şekillenmeye devam etti.

2.2. Savaşın Soğuk Rüzgârı

Türkiye solunda yankılanan barışın sesini daha net duyabilmek için solun ülke içindeki kökenine kısaca bakmak gerektiği gibi uluslararası siyasi konjonktürün temel belirleyici koşullarına ve bu koşulların temellerine de kısaca inmek gerekmektedir. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası belirlenen Doğu ve Batı blokları ekseninde yer aldı taraf ABD politikaları temelinde kapitalist Batı bloğu olmuştur. Bu tercihin ardından Türkiye Batı'nın ve dolayısıyla ABD'nin “dost ve müttefiklik” adıyla bağlaştığı olarak iç siyasette özellikle ülke içerisindeki sosyalist tandanslı hareketlere karşı geliştirdiği baskıcı uygulamalar, tutuklamalar, yargılamalar gibi yöntemlerle özellikle sol akımlara karşı geliştirdiği iç siyasi araçları dış siyasette yer aldığı müttefiklik ilişkisi eksenine uyumlandıracak biçimde aynı doğrultuda götürmüştür. Konumuz açısından Türkiye solunun dönemin iktidarları tarafından barış taleplerinin kesintiye uğraması, sesinin kısılmasının veya cılız çıkmasında bu devlet refleksi etkili olmuştur.

²⁷¹ Temuçin Faik Ertan, *Kadroculuk ve Kadro Hareketi (Görüşler, Yorumlar, Değerlendirmeler)*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1994, s. 91.

1947 yılında resmîyete dökülen ve başlayan Soğuk Savaş döneminin başlangıç sebepleri için öncelikle Birinci Dünya Savaşı'nın iki savaş arası döneme bıraktığı miras kurucu önemdedir.

2.2.1. Birinci Dünya Savaşı'nın Mirası: Faşizm

Soğuk Savaş döneminin kökeni doğrudan değil ancak dolaylı biçimde Birinci Dünya Savaşı'nın kurduğu barış düzeninden kaynaklanmaktadır. Şöyle ki: Savaş sonrasında galip devletler olan İtilaf Devletleri yenik İttifak Devletleri ile yapılacak antlaşmaların içeriğini belirlemek üzerine 18 Ocak 1919'da Paris'te düzenlenen ve devamı gelecek olan Barış Konferansı'nda biraraya geldiler. Konferans sırasında Almanya ile yapılacak "barış" antlaşmasının taslağı belirlendi ve 7 Mayıs'ta Almanya'ya bildirildi. Bu sırada abluka uygulanan Almanya ile 28 Haziran 1919'da Versailles Barış Antlaşması imzalandı. Versailles Antlaşmasının asıl önemi içerdiği maddelerin tek tek etkisi değil ancak bu maddelerin biraraya geldiğinde o zamanki Almanya topraklarının büyük bir kısmının parçalanması, çok az bir kuvvet tutulması dışında ordusunun dağıtılması, askeri envanterinin tümünün İtilaf devletlerine devredilmesi yani askeri olarak Almanya'yı hareketsiz bırakmak ve ekonomik olarak da aynı yöntemi izleyerek ağır tazminat yükünün altına sokulması Antlaşma sonrası Almanya'da irredentizmin beslediği nefretin mayalanmasına yol açan en büyük sebep oldu.²⁷² Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'yla 10 Eylül 1919'da imzalanan Saint-Germain, 27 Kasım 1919'da Bulgaristan ile imzalanan Neuilly ve Osmanlı'yla 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Antlaşmaları gibi antlaşma metinleri yenik devletleri veya son bulacak biçimde İmparatorlukları parçalıyordu.²⁷³ Osmanlı toprakları üzerinde Anadolu'da bu antlaşmanın sonucunda başlayan işgal sürecinin yansıması kurtuluş mücadelesinin başlamasına ve ardından modern Cumhuriyet'in doğuşuna yol açacaktır.

²⁷² Sally Marks, "Mistakes and Myths: The Allies, Germany, and the Versailles Treaty, 1918–1921," **The Journal of Modern History** 85, no. 3 (September 2013): p. 636.

²⁷³ Sina Akşin, **İç Savaş ve Sevr'de Ölüm**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür, 2010, s. 210.

Savaş sonrası Avrupa topraklarına geri dönecek olursak Versailles gibi antlaşmalarla E. H. Carr'ın tespitiyle ikinci bir dünya savaşının ayak sesleri duyulmaya başlamıştı²⁷⁴: İtalya İtilaf devletlerinden olmasına rağmen kenarda bırakılan bir tavırla karşılaştı. Savaşın ardından ekonomik anlamda kriz içinde boğuşan İtalya'da Ekim 1922'de İtalya Kralı III. Vittorio Emanuele bir faşist birliği olan Ulusal Faşist Parti lideri Benito Mussolini'yi Başbakan olarak atadı.²⁷⁵ Avrupa'da faşizmin yükselişi İtalya'da başlamıştı ancak faşizmin tüm kıta için bir tehdit haline gelmesini 1933'te Almanya'da yapılan seçimler sonucu Adolf Hitler başkanlığındaki Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin üstünlüğünün bunda payı büyük oldu. Nasyonal Sosyalistlerin daha 1920'de kaleme aldıkları programda “Büyük Almanya” altında tüm Almanların birleşmesini, Versailles ve Saint-Germain Antlaşmaları'nın iptal edilmesini, artan nüfusun yerleşimi ve geçimi için toprak verilmesi ve Alman kimliğinin vurgulanarak Yahudilerin Alman milletinden sayılmayacağını belirten ilk dört maddesi iktidara gelmelerinin ardından gerçekleştirecekleri eylemlerin ipuçlarını vermekteydi.²⁷⁶ 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın getirdiği ekonomik dar boğaz halihazırda Versaille'le sıkıştırılmış Almanya'da faşizm lehine bir patlama yaşandı.²⁷⁷ Zira faşist program bu ekonomik yük altında ezilen çalışan ve orta sınıf Almanları yücelten bir içeriğe de sahipti. Diğer taraftan kurulan koalisyon hükümetleri de kısa süreli ve başarısız oluyorlardı. 1933 seçimlerinde faşizmin zaferi bu koşullar altında gerçekleşti.

Artık faşist bir iktidar tarafından yönetilen Almanya'nın Saint-Germain Antlaşması'yla Almanların çoğunluk olduğu Çekoslovakya'ya verilmiş Südet bölgesini almak istemesiyle yaşanan kriz Avrupa'nın ve daha sonra İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte

²⁷⁴ E.H. Carr, **Yirmi Yıl Krizi 1919-1939**, çev. Can Cemgil, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2015, s. 30.

²⁷⁵ Adrian Lyttelton, **The Seizure of Power: Fascism in Italy, 1919–1929**, New York: Routledge, 2009, s. 75–77.

²⁷⁶ Gottfried Feder, **The Program of The Party of Hitler**, Ostara Publications, 2019, p. 27; Hajo Holborn, “Origins and Political Character of Nazi Ideology”, **Political Science Quarterly**, Vol. 79, No. 4 (Dec., 1964), s. 542-554

²⁷⁷ Albrecht Ritschl, “Reparation transfers, the Borchardt hypothesis and the Great Depression in Germany, 1929–32: A guided tour for hard-headed Keynesians”, **European Review of Economic History**, Volume 2, Issue 1, April 1998, s. 65.

ABD'nin de eklenmesiyle Batı'nın SSCB'ye karşı kalıcı ve bu doğrultuda Soğuk Savaş politikalarını doğuracak temel yaklaşımın kaynağını yaratacaktır. Almanya 12 Mart 1938'de "anschluss" yani "tek millet tek devlet" ("ein volk ein reich") politikası sonucunda Avusturya'yı ilhak etmişti ve Saint-Germain Antlaşması sonucunda Çekoslovakya'ya verilmişti ancak Almanların nüfus bakımından önemli bir kısmını oluşturduğu Südet bölgesini de istiyordu.²⁷⁸ Almanya'nın Südet konusundaki ısrarı sonucunda 29 Eylül 1938'de Fransa, İngiltere, ve Almanya arasında Münih'te yapılan "barış" antlaşmasıyla Südet bölgesi Almanların kontrolüne geçti.²⁷⁹ İlginç olan Milletler Cemiyeti'ne üye bir ülkenin topraklarının İngiltere ve Fransa tarafından başka bir ülkeye verilebilmesidir. Alman isteklerinin kabul edilmesinin altında yatan etmen ise İngiltere Başbakanı Neville Chamberlain'in ortaya attığı yatıştırma (appeasement) adı verilen politikaydı.²⁸⁰ Chamberlain'in ana düşüncesi yükselen Alman faşizmine verilecek tavizlerle onu yumuşamaktı, böylece Nazizmi kontrol altında tutulabilecekti. Bununla birlikte verilen tavizler Nazilerin düşmanlığını Batı'dan Doğu'ya yani SSCB'ye çevirecektir. Böylece Avrupa hem faşizmin doğrudan hedefi olmaktan kurtuluyor hem de ideolojik düşmana doğru yönlendiriliyordu. Birbirleriyle savaştıklarında ise beklenti bir tarafın zaten yenileceği ve tehdit oluşturmayacağı diğer tarafında savaş sonucunda tehdit oluşturmayacak kadar zayıflayacağıdır. Nazilerle SSCB arasında olası bir savaş için Chamberlain'ne umut vaadeden muhtemelen 1936'da Almanya, İtalya ve Japonya arasında kurulan Anti-Komintern paktındadır. Ancak gelişmeler Chamberlain'in beklediği gibi olmadı. Almanya, 16 Mart 1939'da Çekoslovakya'yı işgal etti ve aynı yıl 1 Eylül İkinci Dünya Savaşı'nı başlatan Polonya işgalini gerçekleştirdi. Stalin'in taktiği ise Almanya'yla bir saldırmazlık anlaşması imzalayarak Hitler'e karşı tek kalmaktan

²⁷⁸ Timothy W. Ryback, "Dateline Sudetenland: Hostages to History", **Foreign Policy**, No. 105 (Winter, 1996-1997), pp. 162-178; Michael Walzer, World War II: Why Was This War Different?, **Philosophy & Public Affairs**, Vol. 1, No. 1 (Autumn, 1971), s. 12.

²⁷⁹ Eric Hobsbawm, **Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırıliklar Çağı**, 9. bsk., çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Everest, s. 195; Timothy W. Ryback, **a.g.m.**, s. 172.

²⁸⁰ F. Coghlan, "Armaments, Economic Policy and Appeasement: Background to British Foreign Policy 1931-7", **History**, Vol. 57, No. 190 (1972), s. 205-216.

duyduğu “korku” ve zaman kazanmaktı.²⁸¹ Zira Münih, Avrupa’nın Bolşevik-Nazi savaşı niyetini açıkça gösteriyordu. Hitler de kendisine karşı SSCB’yle ittifak kurulmasından çekinmektedir.²⁸² Sonuç olarak 23 Ağustos 1939’da Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı imzalandı.

Chamberlain’in düşündüğü gibi Almanlar SSCB’ye saldırdılar ancak bu Avrupa’yı yer bir edip işgal etmelerinden sonra oldu. Yani ne yatıştırma ne de yönlendirme çabaları bir işe yaramıştı. Buna rağmen bu politika savaş sona erdikten sonra SSCB ve Batılı ülkeler arasında yeşerecek olan güvensizliğin tohumlarını atmıştır.

2.2.2. İkinci Dünya Savaşı: Dostluktan Düşmanlığa

Faşizm Avrupa’dan sonra Doğu’ya, SSCB’ye saldırmaya başladı. 1943’te Stalingrad Savaşı İkinci Dünya Savaşı’nın sonucu belirleyen kritik bir etkiye sahip olmuştur. Faşizmin dünyada kurduğu etkiye son veren dönemecin başlangıcı Stalingrad’dır. Bu dönemeçle birlikte SSCB, ABD ve İngiltere üçlüsünün ortak mücadele dönemi de başlamış oldu. Kurulan üçlü ortaklıkla birlikte İtalya’da Mussolini ve Almanya’da Hitler rejimleri sırasıyla son buldu. Ancak bu ortaklık savaş sonrası bir ayrılmaya, başta Avrupa’yı daha sonra da tüm dünyayı etkisi altına alacak bir bölünmeye evrilmiştir. 1947’de adına Soğuk Savaş denilecek dönem 1989’da bu ayrışma sonucunda Doğu ve Batı bloğu arasında bölüşülen Berlin’i cismi olarak ikiye ayıran duvarın yıkılmasıyla son bulacaktır.

Bir ada olmasının avantajıyla İngiltere dışında Kıta Avrupa’sını işgal eden faşizm gözünü Doğu’ya Sovyetlere dikmişti. Stalingrad’a kadar geldiğinde ise ilerleyişi öncekiler kadar hızlı olmadı. Stalingrad Savaşı, 23 Ağustos 1942’den 2 Şubat 1943’e değin sürdü. Almaların geri çekilme dönemi başladı. Zafere uzanan taraf Nazi karşıtı koalisyondu ve görüşmeler başladı. 18 Ekim-11 Kasım 1943 tarihleri arasında SSCB, ABD, İngiltere ve

²⁸¹ Hobsbawn, **Kısa 20. Yüzyıl...**, s. 201; R.C. Raack, “Stalin’s Plans for World War II”, **Journal of Contemporary History**, Vol. 26, 1991, s. 218.

²⁸² Teddy J. Uldricks, “The Icebreaker Controversy: Did Stalin Plan to Attack Hitler?”, **Slavic Review**, Vol. 58, No. 3 (Autumn, 1999), s. 634.

Çin Dışışleri Bakanları arasında yapılan Moskova Konferansı'nda faşizmin etkisini tamamen yok olana kadar mücadele edileceği belirten ve barış düzeninin tesisi amacıyla uluslararası bir kuruluşun kurulması gerektiği düşüncesi üzerinde uzlaşılan bir deklarasyon üzerinde uzlaşıldı. Yine deklarasyon savaş sonrası işgalci Hitler ordusunun savaş sonrası yargılanacağını belirtiyordu.²⁸³ Faşizm karşıtı koalisyon güçleniyordu. Devlet Başkanları düzeyinde toplantılar yapılmaya başlandı. 22-26 Kasım 1943'te Çan Kay Şek, Franklin D. Roosevelt ve Winston Churchill'in katıldığı Kahire Konferansı, 22-26 Kasım 1943'te de Stalin, Roosevelt ve Churchill'in biraraya geldiği Kahire Konferansı yapıldı.²⁸⁴ 1944 yılının yaz aylarında Normandiya çıkarmasını yapan ABD ve Avrupa birlikleri Almanya'ya karşı Batı'dan da taarruza başladı. Aynı zaman diliminde SSCB de Doğu'dan taarruza geçti. Ancak Churchill SSCB'nin ilerlemesiyle bu ilerlemenin işgal olarak kalıcı hale gelmesinden endişeliydi. Churchill Stalin'le Orta ve Doğu Avrupa meselesini konuşmak için Moskova'ya gitti. 9-20 Ekim 1944'te yapılan görüşmeler (Moskova Konferansı) sırasında Churchill bir peçetenin üzerine tarihe Yüzdeler Anlaşması olarak geçecek bir not yazdı. Notta Romanya, Yunanistan, Yugoslavya, Macaristan ve Bulgaristan iki ülke arasında taksim ediliyordu. Churchill'in asıl ilgilendiği ülke ise Yunanistan'dı. İngiltere Başbakanı Akdeniz bağlamında ayrıca bir öneme sahip Yunanistan'ı yüzde 90'a yüzde 10 kendi lehine bölüyordu.²⁸⁵

Bu noktada Yunanistan üzerinden savaş sırasında Nazilere karşı SSBB, ABD, İngiltere ortaklığının dışında faşizme karşı bir diğer cepheden daha bahsetmek gerekmektedir. Faşizm 1941'e gelene kadar Kıta Avrupası'nın neredeyse tamamını işgal etmişti. Ancak bu işgale karşı direnişler de ortaya çıkıyordu. Komünistler halihazırda muarız bir ideoloji olarak faşizme karşıydılar, ancak Avrupalı kapitalist ülkelerde işgaller sırasında KP'lerle işgal karşıtı sağcılar birleştiler ve işgalci kuvvetlerle birlikte

²⁸³ Fahir Armaoğlu, **20. YY. Siyasi Tarihi 1914-1995**, 20. bsk., İstanbul: Timaş, 2015., s.353.

²⁸⁴ **A.g.e.**, s. 553.

²⁸⁵ Henry Butterfield Rayn, **The Vision of Anglo-America: The US-UK Alliance and the Emerging Cold War 1943-1946**, Cambridge, Cambridge University Press, 1987, s. 137.

işbirlikçilerine karşı sabotajlar yoluyla direniş eylemlerinde bulundular.²⁸⁶ Bunun en çarpıcı örneği Fransa’da ortaya çıkmıştır. Almanya, 10 Mayıs 1940’ta Fransa’ya girmişti. 22 Haziran’da bir ateşkes anlaşması yapıldı. 18 Haziran’da sağcı bir general olan Charles De Gaulle bir gün önce gittiği İngiltere’den Alman işgalcilere karşı direniş çağrısı yapıyordu.²⁸⁷ Ateşkes sonucunda Fransa’nın Vichy kentinde işbirlikçi Philippe Pettain ardından Pierre Laval hükümetleri kuruldu.²⁸⁸ Fransa ikiye ayrılmıştı. Paris Alman işgali altında kaldı. Avrupa’nın en köklü KP’lerinden olan Fransız Komünist Partisi üyeleri ve sempatizanları da yeraltına çekilerek işgale karşı koymaya çalışıyorlardı. Düşmanın ortaklığı De Gaulle destekçilerini ve komünistleri biraraya getirmişti. Fransa’da örneği görülen bu durum tüm Avrupa içinde geçerliydi. İleride göreceğimiz Avrupa’da faşizm karşıtı barış hareketlerinin temelini oluşturan faşizme karşı cephe örgütlenmeleriyle Avrupalı aydın/entelektüellerin biraraya gelmeleri de bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Churchill’in Yunanistan’ın topraklarına verdiği önem meselesine dönecek olursa sol ve sağ arasında kurulan benzer bir ortaklık burada da bulunmaktaydı. Solcu Yunan Halk Özgürlük Ordusu (Ellinikós Laikós Apeleftherotikós Stratós, ELAS, 1942-1945) ve sağcı Ulusal Cumhuriyetçi Yunan Birliği (Ethnikós Dimokratikós Ellinikós Síndesmos, EDES, 1941-1944) işgallere birlikte direnmişlerdi. Savaş sol ve sağ arasında bir ortaklık sağlıyordu ancak savaş sonrası durum farklılaşmak durumundaydı zira savaş sona erdiğinde iki tarafın tesis etmek istediği düzen birbirine hiç benzemiyordu. Sosyalistler savaş sonrası ülkelerinde Sosyalist Cumhuriyetler’in kurulmasını planlarken sağcı milliyetçi cenah ise savaşı bir an önce sonlandırarak eski düzene dönmek istegindeydi. Churchill korkusu bu noktada anlam kazanmaktadır. ELAS’ın güçleneceği ve Sovyetlerden yardım alacağı bir durumda Ege ve Akdeniz adalarına ve sömürgelerine ulaşımın en kolay olduğu kıymetli Yunan topraklarının tamamen elden gitmesine sebep olabilirdi. “Tek ülkede sosyalizm” tezinin kurucusu Stalin nota bir tik işareti yaparak

²⁸⁶ Bunun temeli faşizm karşısında duran herkesi birleştiren “Halk Cephesi” politikasının Enternasyonal’in temel politikasını oluşturmasıdır. Hobsbawn, **Kısa 20. Yüzyıl...**, s. 197.

²⁸⁷ **A.g.e.**, s. 193.

²⁸⁸ Sina Akşin, **Kısa 20. Yüzyıl Tarihi**, 3. bsk. İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2015, ss. 25-26.

onayladığını belirtiyordu. Mandel'in görüşleri hatırlandığında Stalin stotükoyu koruyucu bir tavır takındığı ortadadır (bkz. Birinci Bölüm, E. Mandel başlığı).

Nazi işgalinin büyük oranda püskürtülmesi ve Almanya'nın yenilgisinin kesinleşmeye başladığı ortamda Müttefik devletlerin üç büyük ülkesinin liderleri tekrar toplandılar. 4-11 Şubat 1945'te SSCB'nin Yalta şehrinde yapılan konferansta alınan kararlarla SSCB Japonya'ya savaş açması, Polonya'nın bağımsızlığı ve Almanya topraklarının bölüşülmesi üzerine oydaşıldı. Almanya'nın bölünen toprakları üzerinde koordinasyonun sağlanması için ise Berlin'de bir merkezi komite oluşturulacaktı. Ayrıca 1943'teki Moskova Konferansı'nda alınan karara binaen kurulacak savaş sonrası barışın tesisi için uluslararası bir örgütün kurulması için 25 Nisan 1945'te San Francisco'da bir konferansın düzenlenmesi de alınan kararlar arasındadır.²⁸⁹ Savaşın bitmesine çok yaklaşılmıştı. Almanya'ya karşı son darbe Berlin sınırlarına dayanan Sovyetler'den geldi. SSCB, Berlin'i kuşatarak 2 Mayıs 1945'te Nazi rejimine son verdi. 7 Mayıs'ta Almanya'ya teslimiyet belgesini imzaladı. ABD ve İngiltere ordularının 10 Temmuz 1943'te başlayan İtalya çıkartması da 29 Nisan 1945'te Müttefikler için zaferle sonuçlanmıştı. 30 Ağustos'ta Hitler intihar etmişti.²⁹⁰

Yalta'da karar verildiği gibi 25 Nisan 1945'te San Francisco'da Birleşmiş Milletler Antlaşma metni oluşturuldu. 25 Haziran'da oybirliğiyle kabul edildi. Konferansa elli müttefik devlet katılmıştı. Birleşmiş Milletler (BM) örgütü içinde Güvenlik Konseyi (BMGK) kuruldu. SSCB, ABD, İngiltere, Fransa ve Çin alınan kararları "veto etme" yetkisine sahip beş ülke olarak Konsey'in üyeleri idi. Konsey temelde dünyadaki en güçlü devletlerin üyeliğinin barışı garanti edeceği ve bu garantinin veto hakkı vasıtasıyla güçleneceği düşüncesiyle oluşturulmuştu. Bunu dönemin uluslararası konjonktürü üzerinden kısaca açmakta fayda bulunmaktadır: Nisan 1945'te artık faşizm tehlikesi ortadan kalkmış, bu süreçte faşizme karşı verilen mücadele geniş bir müttefik cephe yoluyla verilmişti. SSCB, ABD ve İngiltere arasında konferanslar yoluyla kurulan iletişim

²⁸⁹ Armaoğlu, 20. YY. Siyasi Tarihi 1914-1995, s. 361; Akşin, a.g.e., s. 264.

²⁹⁰ Armaoğlu, a.g.e., s. 362.

kanalları bu cephenin başarısını getirmişti. Artık dünya barışını tehlikeye düşürecek olan tek durum en güçlü beş devletten kaynaklanabildi ki barışın teminatı olarak oluşturulan bir oluşumda bu ülkelerin birbirlerine karşı veto haklarının olması alınacak kararların ancak oybirliğiyle ve barış ortamını bozmadan alınmasını sağlayacaktı. Konseyin kurulması ve beş ülkeye tek taraflı veto hakkının gerekçesi bundan ibarettir.

Almanya ve İtalya faşizminin kesin yenilgisinin ardından üç büyüklerin liderleri bu kez Almanya’da bulunan Postdam’da buluştular. Ancak üç koltuğu ikisinde farklı isimler oturuyordu. Bu değişikliklerden ilki savaş boyunca ABD Başkanlığını yürüten Roosevelt’in 12 Nisan 1945’te ani ölümü üzerine Başkanlığı devralan Henry Truman’dı.²⁹¹ Truman Roosevelt’in yardımcısıydı ve Roosevelt’in ölümü gibi Truman’ın Başkanlığı da ani olmuştu. Diğer ise İngiltere’de büyük etki sahibi ve savaş kahramanı eski bir deniz subayı olan Churchill’in yerine konferans sırasında yapılan İngiltere’deki seçimleri kazanarak Başbakan olan İşçi Partisi lideri Clement Attlee’di.²⁹² Konferans gelmekte olan dönemin haberini vermişçesine öncekilerden daha soğuk bir havada geçti. Bunda ABD Başkanı Truman’ın SSCB’nin uluslararası ortam da kapladığı yerin niteliği açısından selefi Roosevelt’ten daha başka düşünmesinin payı vardır. Roosevelt, savaş sonrası kurulacak düzende barışın sağlanabilmesi için SSCB’nin mutlaka yer alması gerektiği yönünde hareket ederken²⁹³ Truman bunun tam tersi kanaattedir. Roosevelt’ten sonra “şahin” olarak tanımlanabilecek Truman dönemi ABD politikaları açısından bir kırılma noktasıdır. Diğer yandan ABD için Roosevelt’in politikaları terk edilebilir olmuştur zira faşizmin yenilgisinden sonra ortada SSCB’yle yakınlık kuracak bir neden kalmamıştı. “Özgür dünya”nın düşmanı artık doğrudan “kızıl tehlike”ydi.

Faşizmin Avrupa kaleleri yıkılmıştı. Sıra Japonya’daydı ve Truman’ın Postdam’daki tutumu 6 Ağustos 1945 günü belli oldu. ABD 6 Ağustos ve 9 Ağustos

²⁹¹ Akşin, **Kısa 20. Yüzyıl Tarihi**, s. 267.

²⁹² Akşin, **a.g.e.**, s. 267; Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 364, Henry Kissinger, **Diplomasi**, 9. bsk., çev. İbrahim H. Kurt, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür, 2010, s. 415.

²⁹³ Roosevelt’in “Dört Polis” düşüncesi İngiltere, ABD, Çin ve SB’nin Hitler Almanyası’na karşı birlikte çalışarak barışın korunabileceğine dayanıyordu. Kissinger, **a.g.e.**, s. 378.

günleri sırasıyla Japonya'nın Hiroşima ve Nagazaki adalarına atom bombası attı.²⁹⁴ Amaç Japonya'nın teslim olmasını sağlamaktı. Adalara atılan atom bombaları 1942'de başlayan Manhattan Projesi'nin son ürünü olarak ilk kez Postdam toplanmadan bir gün önce denenmiş ve Truman'a denemenin başarısı hakkında brifing verilmişti. Proje ABD, Kanada ve İngiltere tarafından başlatılmıştı. Truman elinde büyük bir yıkıcı gücün olduğunu biliyordu. Hiroşima ve Nagazaki ise bu gücü "kızılar"a göstermenin yoluydu. Bu aynı zamanda ABD'nin Batı dünyasında kuracağı liderliğin de bir ön fragmanı niteliğindedir.

15 Ağustos'ta Japon İmparatoru Hirohito teslim konuşmasını yaptı²⁹⁵ ve İkinci Dünya Savaşı resmi olarak son buldu. Sıra ayakta kalan devletler arasında dünyanın yeniden kurulmasıydı. Barışın tesisi ve faşizm gibi yeni bir dünya savaşına yol açacak nedenleri ortadan kaldırmak için BM kurulmuş ve BM Anlaşması büyük oranda kabul edilmişti. Ancak faşizmin geride bıraktığı yıkım işgal altındaki topraklarda hemen çözülemeyecek sıkıntılara yol açtı. Netice itibarıyla faşizm yalnızca askeri düşmanlara karşı savaşmamıştı. Bu açıdan İkinci Dünya Savaşı topyekûn bir savaştı ve askeri kayıpların yanında milyonlarca sivil de cephe gerisinde hayatını kaybetti. Bunun yanında savaşın yarattığı ekonomik tahribat da üst düzeydeydi. Savaş sonrası düzene bu çöküş içinde geçiliyordu.

2.2.3. Avrupa'da Solun Yükselişi

Yukarıda değinilmeye çalışıldığı gibi faşizme karşı mücadelede işgal altındaki ülkelerdeki sosyalist/komünistlerin yeraltında yürüttükleri direniş hareketleri önemli yer tutmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından radikal sağın (faşizmin) yükselişi²⁹⁶ İkinci Dünya Savaşı'nın ardından nispi de olsa sol/komünist partiler için yaşanacaktı. Köklü komünist partilere sahip Fransa ve İtalya gibi ülkelerde KP'ler doğrudan direnişlerin birer parçası oldu. Aynı zamanda bu KP'lere olan ilgiyi de arttırmış, yeni insanlar KP'lerde

²⁹⁴ Akşin, **Kısa 20. Yüzyıl Tarihi**, s. 269.

²⁹⁵ Armaoğlu, **20. YY. Siyasi Tarihi 1914-1995**, s. 265.

²⁹⁶ Hobsbawn'a göre bu yükseliş Ekim Devrimi'ne karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Hobsbawn, **Kısa 20. Yüzyıl...**, s. 165.

direnışe katılmak için üye olmaya başlamıştı. Bu ilgi kendisini savaş sonrası yapılacak seçimlerde gösterecektir.

KP'lerle kıyaslanacak bir yapı sergilemese de Postdam'daki koltukta Churchill'in yerine Attlee'nin oturmasını sağlayan 1945 seçimlerin de İşçi Partisi'nin olasılık verilmeyen zaferidir. Bu zafer bize insanların kafasında da savaşın artık sona erdiği 1945'te savaşı hatırlatacak bir figür istemediklerini göstermektedir. Churchill'in Attlee karşısındaki mağlubiyeti Churchill'in tepki çekmesinden değil seçmenin artık savaş korkusunu bırakarak oy kullanabilmesinden kaynaklanmaktadır. Diğer yandan faşizmin yenilgisini getiren Müttefik ülkeler içerisinde "dünya devrimi peşinde tüm dünyayı proleterleştirme fırsatı arayan kızılar" imajına karşılık faşizme karşı en öne safta savaşmış, savaşın seyrini çevirmiş ve Berlin'e girip savaşı resmi olarak bitirmiş bir SSCB ve Stalin imajı oluşmaya başlamıştır.²⁹⁷ İngiltere için bir diğer bir durum savaş öncesi her ne kadar ABD Birinci Dünya Savaşı sonrası belirleyici bir konuma eriştiğinin işaretlerini verse de Avrupa'yı doğrudan bir müdahale alanı olarak görmediği için İngiltere'nin Avrupa liderliğinin devam etmesidir. Ancak savaş sonrası ekonomik koşullar İngiltere'yi ABD'ye bağılı hale getirmişti. Buna karşılık İngiltere 1945 Aralık'ında on beş milyar dolarlık yardım aldı. Zira İngiltere dünya üzerindeki güneşinin batmamasını istiyordu. Sömürge devletlerini kaybederse liderliğini de kaybedecekti ve yardım almak zorundaydı. Fakat ABD yardımı işe yaramadı. Savaş aynı zamanda sömürge ülkelerde bağımsızlıkçı hareketlere hız kazandı.

İngiltere'den ziyade KP'lerin savaş sırasında güçlenerek çıktıkları Fransa ve İtalya'da bunu seçim sonuçlarına bakarak gözlemlemek daha mümkündür.²⁹⁸ 21 Ekim 1945'te Fransa Kurucu Meclisi seçimlerinde en çok oyu yüzde 26,23'le Maurice Thorez (1900-1964) başkanlığındaki Fransız Komünist Partisi (Parti Communiste Français, PCF, 1920-) aldı. Sosyal Demokratların oyu da PCF'ye yakındı. Troçkistler de

²⁹⁷ Savaş sonrası ABD kamuoyunda Stalin'e karşı "Joe Amca" kültü oluşmaya başlamıştı. Kissinger, **Diplomasi**, s. 397.

²⁹⁸ Hobsbawn, **Kısa 20. Yüzyıl...**, s. 222.

azımsanmayacak bir oy oranı elde ettiler.²⁹⁹ Direnişin sağ kanadını örgütleyen De Gaulle ise savaş sonrası Fransa’ında komünistleri saf dışı bırakmak isteğindeydi. Bakıldığında KP’nin yükselişine rağmen tek başına iktidarı alabilecek, hükümet kurabilecek güce erişemedikleri görülmektedir. Sağ partiler de aynı durumdadır ve kurulan hükümetler kısa bir zaman zarfında dağılacaktır. Bu sonuç savaş sonrası Fransa’da ideolojik alanda ne SSCB’nin ne de ABD’nin güçlenebildiğine işaret etmektedir.

İtalya, önemli bir Avrupa merkezi olarak ele alınsa da hiçbir zaman İngiltere, Fransa, Almanya gibi kuvvetli bir ülke olarak görülmemiştir. Birinci Dünya Savaşı’nda galip ülkeler arasında yer almasına rağmen faşist politikalara meyil gösteren ilk ülke oldu. Bunda sömürge sahibi ülke olma arzusunu bir türlü karşılayamaması da söz konusudur. Savaş sonrası durumu ise diğer Fransa’dan farksız hatta daha kötüdür. Faşist iktidarın ilk kez ortaya çıktığı İtalya’da 2 Haziran 1946’da yapılan genel seçimlerinde İtalyan Sosyalist Partisi (Partito Socialista Italiano, PSI, 1892-1994) ve İtalya Komünist Partisi’nin (Partito Comunista Italiano, PCI, 1921-1991) oyları toplamda yüzde 38,6’ya ulaşmıştı.³⁰⁰ İtalya için önemli nokta Mussoli’nin iktidarından sonra yaklaşık yirmi yıldır demokratik seçimlerin yapılmamasıdır. İtalya’da Duce’ye karşı direniş gösterenler KP’liler olmuştur. İtalya KP’sinin lideri Palmiro Togliatti (1893-1964) de SBKP’ye yakın isimlerdendir.

Hollanda’da 1946 seçimlerinde KP yüzde on birlik oyla parlamentoda on sandalye kazanacaktır. Bunda Nazilere karşı direniş hareketinin payı önemlidir. Şubat 1946’da Belçika seçimlerinde Komünistler önceki seçimlerden yüzde 8 daha fazla oy alarak üçüncü parti oldular. Portekiz’de diktatör António de Oliveira Salazar’ın savaş sonrası faşist rejimler yenilince Batı’ya “iyi” gözükmek için demokratik bazı adımlar atmaya zorlanırken, direniş hareketi de Demokratik Birlik Hareketi’ne dönüşmüştü. Harekette yönlendirici etkiye sahip olanlar ise komünistlerdi.

²⁹⁹ Wikipedia: “1945 French legislative election”,
https://en.wikipedia.org/wiki/1945_French_legislative_election, (çevirimiçi), 16.03.2020.

³⁰⁰ Wikipedia: “1946 Italian general election”,
https://en.wikipedia.org/wiki/1946_Italian_general_election, (çevirimiçi), 16.03.2020.

Kıta Avrupa'sının kapitalist ülkelerindeki faşist savaşın yol açtığı toplumsal ve ekonomik yıkım sonucu yine bu ülkelerde faşizme karşı örgütlenen direnişin önemli bileşenleri olan sosyalist/komünist partilere karşı savaş sonrası desteğin artmasına yol açmıştır. Ancak bu destek sosyalist düzen kurabilecek denli güçlü bir parti hükümetine yetecek kadar olmadı. Kurulan hükümetler istikrarsız, geçici hükümetler olarak kaldı. Avrupa KP'lerinin başarısı hükümetlerde bazı bakanlıklar elde etmekten öteye geçemedi.

Avrupa topraklarında SSCB'ye yaklaştıkça yukarıda bazıları zikredilen kapitalist ülkelerin tersine komünistlerin kazandığı zaferlerle rejimleri değişen ülkeler oldu. Bunlardan ilki Yugoslavya, diğeri ise Arnavutluk'tu. Yugoslavya'da Josep Broz Tito (1892-1980) direnişin sembol isimlerindendi. Çok parçalı bir etnik yapıya sahip Yugoslavya Krallığı Nisan 1941'de Naziler tarafından işgal edilmeye başlayınca Yugoslav Komünistler Birliği tarafından Ulusal Kurtuluş Ordusu ve Yugoslavya'nın Partizan Müfrezeleri yönetilen direnişi savaş sırasında federal bölgeler oluşturarak faşizm karşısında önemli kazanımlar elde etmişti. Birliğin lideri Tito savaş sonrası Kasım 1945'te yapılan seçimlerde zafer kazandı ve Yugoslavya Demokratik Federal Cumhuriyeti'nin 2 Aralık 1945'te ilan etti. Arnavutluk'ta 1941'de kurulan Arnavutluk KP'sinin kuruluşuyla anti-faşist direnişin merkezi haline gelmişti. Savaş sonrasında Arnavutluk Emek Partisi adını alan Partinin lideri Enver Hoca (1908-1985) 11 Ocak 1946'da Arnavutluk Halk Cumhuriyeti'ni kurdu. Savaş öncesi sosyalist rejime sahip ülke sayısı birken savaş sonrası birden üçe çıkmıştı.

Doğu Avrupa Nazi ordularının geri çekilmesiyle Kızıl Ordu'nun işgali altında kaldı. Stalin'in Doğu Avrupa politikası bu bölgede kalan ülkelerdeki KP'leri destekleyerek sosyalist rejimlere dönüştürmek ve Halk Cumhuriyetleri biçiminde yeniden kurmak oldu. Bu politika Doğu Avrupa ülkelerini SSCB'nin tam bağlaştığı yaptı ve en ufak bir rejim karşıtı kıpırdanısta ülkeleri SSCB'nin olası işgaline açık hale getirdi. Stalin Batı'yla kurulan dostluğun savaş sonrası düşmanlığa dönüşeceğinin farkındaydı. Hatırlanacak olursa 1941 yılında İngiltere ve Fransa'nın yatıştırma politikasının ana amacı bir Hitler-Stalin savaşı yaratabilmek ve deyim yerindeyse "horoz dövüşü"nü koşullarını

hazırlamaktı. Stalin ise Hitler'in doğrudan Doğu'ya yönelmemesi için Almanya'yla bir saldırmazlık paktı imzalama arayışına girmişti.³⁰¹ 1936'da Almanya, İtalya ve Japonya'nın kurduğu Anti-Komintern Pakt da ortadayken Stalin bu korkusunda haksız değildi. Tüm bunlar değerlendirildiğinde ve savaş sonrası Avrupa'nın durumu da bu değerlendirmeye katıldığında Stalin'in Doğu Avrupa politikası bir tampon bölge amacı güdüyordu. Bunu bir diğer sağlamasının yapılabileceği husus Stalin'in seneler önce 1924'te "tek ülkede sosyalizm" tezini ortaya atarak bir devrim ihracı peşinde koşmadığını belli etmesiydi. Stalin'in asıl amacı SSCB'yi korumak oldu. Troçki'nin "sürekli devrim" fikrine Sovyetler içinde savaş açarak birçok komünistin sürgünde veya hapislerde ölmesine yolunu açtı. Ve 1953'te ölene kadar "tek ülkede sosyalizm" tezinden ayrılmadı. Savaş sırasında Churchill'in yüzdeler teklifini onaylamasının sebebi de buydu. Kuomintang'a karşı çatışan Çinli komünistlere ve Yunanistan'da solcu ELES'e destek vermemesinin de...* 1953'te Stalin ölene kadar SBKP'nin ana politikası statükocu "tek ülkede sosyalizm" tezi çerçevesinde SSCB'nin zarar görmesini engellemekti. Doğu Avrupa'da kurulacak bir tampon bölge Batı'yla girilecek bir savaş halinde SSCB'yi koruyacaktı. Her ne kadar yapay komünist rejimler de olsa Doğu Avrupa ülkeleri de hesaba katıldığında Avrupa genelinde sosyalist rejimlerle yönetilen ülkeler önemli bir toprak yekununu işgal ediyordu. Geriye kalan Almanya toprakları ise savaş sonrasında Yalta Konferansı'nda anlaşıldığı gibi SB, ABD, İngiltere ve Fransa arasında dörde bölündü ve Berlin'de ortak komisyon oluşturuldu. Ancak anlaşmazlıklar baş gösterdiğinde 1946 yılında Batılı devletlerin kontrol altındaki Almanya'nın Batı bölgesinde ve SSCB'nin kontrolü altındaki Doğu bölgesinde ayrı ayrı seçimler yapıldı ve sonuç olarak Almanya resmi olarak Batı Almanya ve Doğu Almanya olarak ikiye bölündü.

Savaş sonrası Avrupa'da yaşanan tüm bu gelişmeler coğrafi olarak Soğuk Savaş'ın Avrupa haritasının oluşmasını sağladı. Savaş sonrası Yunanistan'da Yugoslavya'nın tersine 1946 yapılan referandumda solcu ELAS'ın boykotu neticesinde sağcı EDES'in

³⁰¹ A.g.e., s. 201.

hedefi gerçekleşti ve krallığa geri dnld. ³⁰² Kralın geri dnmesiyle Yunan İç Savaşı başladı. Savaş öncesinde ve sırasında Yunanistan’a destek veren İngiltere’nin savaş sonrasında ise EDES’e destek verecek mali gücü kalmamış kendisi bile ABD yardımına ihtiyaç duyar hale gelmişti. İngiltere’nin Yunanistan konusundaki hassasiyetlerine önceden değinmiştik. Ama artık bu hassasiyetleri üstlenmesi gereken ABD’ydi. Çünkü ABD savaştan askeri kayıpları dışında hiç sivil kayıp vermemiş ve ekonomik olarak da Avrupa’nın aksine savaştan glenerek çıkmıştı. Savaş sırasında kendi lehine yaptığı askeri yardım anlaşmalarıyla sanayisi kuvvetlenerek büyüyen bir ABD oluştu. İngiltere Yunan İç Savaşı’nda Yugoslav komünistlerinin desteklediği ELAS’a karşı sağcı milislere ABD’nin yardım yapmasını istiyordu. ³⁰³ Zira İngilizlerin korkusu iç savaşı solcular kazanırsa Yunanistan’ın coğrafi olarak Doğu Akdeniz’e hakimiyetinin SSCB’nin elinde önemli bir stratejik üstünlük olacağıydı. ABD’nin desteği ve Yugoslav yardımlarının kesilmesiyle Yunan İç Savaşı’nı kazanan taraf sağcılar oldu. Stalin yine “tek ülkede sosyalizm” tezine sadık kalarak ELES’e yardım yapmamıştı. SSCB’nin etki alanı belli olmuştu. Stalin’in hareket alanını belirleyen tezi de ortadaydı sıra Batı’nın yeni lideri ABD’nin etki alanını korumak için politikalar geliştirmesine ve kapitalist ve sosyalist rejimlerin çatışma yönteminin açık biçimde belirlenmesiydi.

2.2.4. Soğuk Savaş’ın Başlangıcı

ABD’de açık biçimde düşmanlık komünizme ve doğrudan SSCB’ye karşı tanımlanmaya başladı. Buna karşı SSCB’nin yayılması yani etki alanının daraltılması gerekiyordu, en azından olduğu şekilde durdurulmalıydı. Yani olması gereken doğrudan sıcak bir savaşa girmek değil kontrol alanlarının belli olduğu silahların kullanılmadığı bir tür soğuk savaştı. Stalin’in “tek ülkede sosyalizm”e sadakati akılda tutulduğunda ABD’nin hareket noktasını belirlediği düşünce bir histeri halini almaktadır. George

* Lev Troçki’nin Stalin’e karşı suçlamalardan biri de solun güçlü olduğu yerlerde SSCB’nin destek vermemesidir.

³⁰² Armaoğlu, 20. YY. Siyasi Tarihi 1914-1995, s. 386.

³⁰³ Faruk Sönmezoğlu, II. Dünya Savaşı’ndan Günümüze Türk Dış Politikası. İstanbul: Der, 2006, s. 37.

Kennan’a göre bu ülkelerdeki Marksistler de SSCB’nin müttefikleriydi.³⁰⁴ Bu müttefiklik dayanağı yukarıda gördüğümüz gibi Avrupalı kapitalist devletlerde savaş sonrası yapılan seçimlerde KP’lerin güç kazanmasıydı. Böylece histeri SSCB’nin de dışına çıkıyor tüm ülkelere yayılıyordu. Bu komünizm histerisini güçlendirecek SSCB’nin kapitalist ülkelere çevrenmesinin kapitalist ülkeleri aşarak kapitalizm için elzem olduğu sonucuna varılıyordu. Truman 12 Mart 1947’de bu sonuca varan konuşmasını ABD Kongresi’nde yaptı.³⁰⁵ Çevreleme (Containment) politikası bundan ibaretti ve Truman Doktrini olarak literatüre geçti.³⁰⁶

Doktrinin içeriğine uyan “demokrasi ve diktatörlük arasındaki” iki devlet Yunanistan ve Türkiye’dir.³⁰⁷ Ancak Türkiye ne İkinci Dünya Savaşına katılmıştı ne de ülke içinde güçlü bir KP’si mevcuttu. Türkiye savaş boyunca tarafsızlık politikası izlemişti. Savaş yıllarında Alman faşizminin etkisi görüldü. Bu etki siyasi ve kültürel alana da sıçradı ancak Türkiye ne Müttefiklere ne de Mihver Devletleri’ne katılmadı. Solda ise sessizlik hakimdi. Türkiye’de SSCB lehine hiçbir tutum yoktu. Aksine 1945’te SSCB Dışişleri Bakanı Vyacheslav Molotov ile Türkiye Dışişleri Bakanı Selim Sarper arasında geçen görüşmede Molotov’un Kars, Ardahan’ı isteği ve Montreux Boğazlar Sözleşmesi’nin tekrara gözden geçirme talebinde bulunduğu haberlerinin yayılmasının üzerine kamuoyunda Sovyetlere karşı büyük bir tepki oluştu ve bu tepki doğrudan Türkiye’deki solcular üzerinde gösterildi.³⁰⁸ Doktrinin açıklanmasının ardından toplamda

³⁰⁴ Kennan, ABD’nin Moskova Büyükelçisi olduğu sırada 22 Temmuz 1946’da ABD hükümetine yazdığı “Uzun Telegaf”ta (Long Telegram) bu çözümlemesini belirtiyordu. Telegraf daha sonra Kennan tarafından “X” takma adıyla “Sovyet Hareket Tarzının Kaynakları” (The Sources of Soviet Conduct) başlığında altında yayınlanmıştır. “X”, “Sovyet Hareket Tarzının Kaynakları”, **Foreign Affairs**, C. 25, s. 4, Temmuz 1947, s. 575.

³⁰⁵ Kissinger, **Diplomasi**, s. 433; Hobsbawn, **Kısa 20. Yüzyıl...**, s. 306; Akşin, **Kısa 20. Yüzyıl Tarihi**, s. 283.

³⁰⁶ Şunu da belirtmek gerekir ki, Çevreleme politikasının nihai amacı Sovyetler’i yok etmek değildir. Hobsbawn, **a.e.**, s. 317.

³⁰⁷ Kissinger, **a.e.**, s. 433.

³⁰⁸ Erel Tellal, “SSCB’yle İlişkiler”, **Türk Dış Politikası**, Ed. Baskın Oran, 6. bsk., İstanbul: İletişim, 2002, s.502; Metin Toker, **Türkiye Üzerinde 1945 Kabusu**, Ankara: Akis, 1971, s.25-29; Armaoğlu, **20. YY. Siyasi Tarihi 1914-1995**, s. 382-385

dört yüz milyon dolar olan yardımdan Yunanistan'a üç yüz, Türkiye'ye yüz milyon dolar para aktarıldı.³⁰⁹

5 Haziran 1947'de Truman Doktrinini iktisadi boyutta tüm Avrupa'yı kapsayacak biçimde genişleten Marshall Yardım Planı ABD Dışişleri Bakanı George Marshall tarafından açıklandı.³¹⁰ Yardımların amacı maddi ve ayni yardımlarla Avrupa ekonomilerinin yeniden imarıydı. Bu yardımlarla birlikte refah devleti politikaları uygulanabilecek ve genel anlamda toplumun alt sınıflarına doğru ekonomik bir rahatlama sağlanacaktı.

Ancak bu noktada ufak bir parantez açmak konumuz açısından yararlı olacaktır: SSCB bu denli yayılmacı bir iştaha sahipse Truman Doktrini gereği Batı yanında tutulacak SSCB'ye komşu ülkeler diğer bir deyişle “dost ve müttefik ülkeler” bu dostlukla kendilerini riske atmış oluyorlardı. Bu da bir anlamda Batı'nın Doğu Avrupası olmak demektir. Doğu Avrupa'da nasıl SSCB işgal hakkını saklı tutarak rejimler kurulsa da SSCB'ye komşu Batı yanlısı ülkeler de Batı'nın dayattığı rejime bağlı kalmak durumundaydı. İleride değineceğimiz gibi Türkiye siyasal hayatında 1947 sonrası gelişmeler tam da böyle oldu ve çalışmaya konu olan Türkiye solundan yükselen barış talepleri “özgür dünya”ya bağlı kalmak adına susturuldu.

Sonuç olarak tüm bu gelişmeler neticesinde oluşan harita sonrasında geline 1947 yılı Soğuk Savaş döneminin adının konulduğu dönemdir. Genel hatlarıyla Doğu'da sosyalist rejimler Batı'da ise kapitalist rejimler arasında bölüşülmüş İkinci Dünya Savaşı sonrası yeni dünya düzenini bu isimle adlandırılacaktır.

2.3. Avrupa'da Barış Hareketlerinin Başlaması

Birinci Dünya Savaşı ertesinde galip İtilaf devletleri yenik İttifak devletlerine ağır şartlar koşan antlaşmalar dayatıyordu. İki büyük savaş arasında geçen yirmi yıl krizlerin

³⁰⁹ J.C. Satterthwaite, “The Truman Doctrine: Turkey”, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, (401), 1972, s. 78; Armaoğlu, a.e., s. 387.

³¹⁰ Akşin, *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*, s. 283.

yılı olmuştı. Hem dayatılan antlaşmaların ağır hükümleri hem de savaşın neticesinde ekonomik bağlamda yaşanan buhranlar bu dönemi yenik devletler için oldukça ağırlaştırmıştı. Bu koşullar altında İtalya ve Almanya'da mayalanan nefretin faşizme dönüşmesi uzun sürmemişti. 1922'de İtalya'da 1933'te de Almanya'da faşist partiler seçimlerden galip ayrıldı. Avrupa aydınları ise faşizmin yükselişine karşı anti-faşist örgütlenmelerle karşı durdu. 1932'de Henry Barbusse (1873-1935) ve Romain Rolland'ın (1866-1944) başını çektikleri Savaşa Karşı Uluslararası Kongre, Frédéric Joliot-Cruie'nin (1900-1958) Faşizme Karşı Uluslararası Kongresi, Amsterdam'da toplanan Savaşa ve Faşizme Karşı Dünya Komitesi, 1935'te Savaşa Karşı Bilimadamları Örgütü ve Anti-Faşist Aydınlar Uyanıklık Komitesi bunlardan bazılarıdır. Birinci Dünya Savaşına yakından tanık olmuş aydınların amacı bir daha büyük bir savaş yaşamamak ve barışa katkı verebilmektir. Aydın tanımı yalnızca entelektüel doygunluğa erişmiş olmak değil toplumsal anlamda barışa katkı sağlayabilmek şeklinde içerik değiştiriyordu. Barışı tehdit eden unsur doğrudan faşizmdi. Bu nedenle barış istekleri faşizme karşı dillendirilmekte, barış örgütlenmelerinin niteliği anti-faşist cepheler biçiminde gerçekleşmekteydi. Faşizmin yükselişiyle birlikte iki dünya savaşı arasında dönemi şekillendiren bir diğer etken SSCB'nin yükselişi oldu.

1917 Bolşevik Devrimiyle birlikte hızlı bir biçimde proleter sosyalist devrimi gerçekleştirmeye çalışan Sovyet Rusya emperyalist Batılı ülkelere karşı sömürge ve yarı-sömürge ülkeleri için bir alternatif olarak ortaya çıkmaya başladı. Devrim hükümeti Devrimin ertesi günü yayınladığı *Barış Kararnamesi*'yle savaştan çekildiğini açıklamış ve devam eden dünya savaşını kapitalist bir savaş olarak nitelendirmişti. Birinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da sosyalist devrimci hareketlerin başarısızlığa uğraması karşısında faşizmin güçlenmesiyle oluşan savaş tehlikesi Rus Devrim Hükümeti'nin Avrupa aydınları arasında taraftar bulmasını sağlıyordu. Avrupa solunun en büyük örgütü olan SPD savaşın kapitalist bir nitelik taşıdığı itirazlarına rağmen ulusalcı bir tutum takınarak Birinci Dünya Savaşını desteklemiş, Almanya savaştan ağır yenilgi almış savaş sonrasında 1919'da beklenen Alman Devrimi gerçekleştirilememiş, savaş karşıtı Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht gibi önemli sosyalist figürler savaşın sonunda faşist milis

güçler tarafından katledilmişti. Buna karşılık faşizme karşı cephe politikası 1935'te Komintern VII. Kongresine dayanılarak geliştirildi ve Bulgaristan, Çekoslovakya ve Polonya gibi ülkelerde uygulandı. Stalin verdiği mülakatta faşizme karşı milli nitelikte bir kurtuluş cephesinden bahsediyordu. Faşizm canavarına darbeyi "hürriyete aşık milletler" vuracaktı. Anti-faşist birleşik tek cephe politikaları Türkiye'ye de yansımıştı. TKP bu doğrultuda Mart 1944'te CHP'yi de içerecek Demokratik Savaş Cephesi kurmaya girişiminde bulundu. Türkiye'de kurulan Faşizm ve Vurgunculuk Aleyhine Cephe 1946'da partilerin açılmasıyla birlikte Milli Birlik Cephesi, İleri Demokratlar Cephesi adlarıyla da anılacaktı. Sömürge ve yarı-sömürge milletler açısından millilik vurgusu önemliydi çünkü cepheye bu milletlerin dahil edilmesi kilit noktaydı. Bu kilidi açacak anahtar millilik renginin cephe söylemine dahil edilmesiydi.

Devrimin yarattığı etki ve Komintern'in faşizme karşı cephe politikasıyla birlikte SSCB'nin konumunu güçlendiren en önemli olay Berlin'in SSCB tarafından kuşatması oldu. İkinci Dünya Savaşını başlatan, savaş sırasında milyonlarca insanın ölümüne sebep olan faşizmi sosyalist bir devlet yenmişti. Bunun sonucunda genişleyen etki alanıyla SSCB ise kapalı bir ülke olarak algılanmak çıkıp kendisine bir söylem alanı yaratmıştı. Bu söylem alanının en önemlisi ise savaştan yorgun düşmüş dünyaya barıştan söz etmesiydi. Faşizmi yenen saldırgan politikalar üzerine hareket eden, savaş sonrası teslim olmaya hazır Japonya'nın Hiroşima ve Nagazaki adalarına atom bombası atan ABD değil barış içinde birarada yaşamaktan, ulusların kendi kaderini tayin hakkından bahseden SSCB'ydi. Saldırganlık ve edilgenlik arasında beliren bu iki yaklaşım SSCB lehineydi. Bu nedenle yalnızca sömürge ve yarı-sömürge halkları tarafından değil kapitalist ülkelerde yaşayan halklar için de SSCB İkinci Dünya Savaşı sonrası takip edilen alternatif bir politik merkeze dönüştü.

Savaşın ertesinde 1945'te SSCB, ABD ve İngiltere'nin katılımıyla yapılan Yalta ve Potsdam Konferanslarıyla Stalin'in tavrı bölgelerin belirlenerek, ABD ve SSCB'nin kendi alanları içerisinde hareket etmesine yönelikti ancak 1947 yılında ABD'nin Truman Doktrini çerçevesinde Marshall Planı adı altında kabul ettiği ve açıkça Sovyetler karşısı

bir blok oluşturmak için SSCB'ye yakın ülkelere askeri yardımlar yapılmasını kapsayan programa karşılık olarak SSCB 1947'de Kominform'u kurdu. Kominform'un tezi ABD'nin nükleer silahlarına güvenerek savaş sonrası barışı ortadan kaldırmasıydı. Bu tezi güçlendiren 1949'da ABD ile Avrupa ülkelerini askeri ittifakını sağlayacak olan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) kurulması oldu. Diğer taraftan Avrupa'nın entelektüel isimleri 1949'da DBSK'nın Paris, Londra ve Prag toplantılarında biraraya geliyor, ABD merkezli silahlanma politikalarına karşın söylemler oluşturuyorlardı. Batı bloğu ve SSCB arasında yaşanan 1948-1949 Berlin Krizi ve 1950'de başlayan Kore Savaşıyla dünya sıcak savaşın eşiğine gelmişti. Nükleer bir savaş korkusu tüm dünyanın hissettiği bir tehditti, Sovyetler Birliği'nin barışın tehlikede olduğu söylemi dünyanın çeşitli bölgelerindeki sol hareketler içerisinde etkili oluyordu.

2.3.1. Anti-faşizmden Anti-emperyalizme

Birinci Dünya Savaşı Avrupa coğrafyasında büyük yıkımlara ve insan kayıplarına yol açtı, dönemi yaşayan neslin zihninde silinmez anılar yarattı. Bu nedenle İlk Dünya Savaşını yaşayan özellikle sosyalist aydınlar savaşa karşı birlikte hareket etmenin ve bireylere seslenebilmenin yollarını aradılar. Bu dönemde filizlenen barış hareketlerinin özünü faşizm tehlikesine karşı duruş yani anti-faşizm oluşturmaktaydı. Faşizm, entelektüeller tarafından sadece diktatörlük ve totaliter politikalara geri dönmek değil, yeni bir barbarlık biçimi, Büyük Savaş'ın bir başka formasyonu olarak görülüyordu.

Eric Hobsbawn'ın (1917-2012) değerlendirdiği gibi Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasındaki otuz yıllık zaman dilimi ayrı bir "Felaketler Çağı"dır.³¹¹ Birinci savaştan sonra insanlık için tehlike faşizmdir. Birinci Dünya Savaşı'nın yıkımları arasında özellikle yenik ülkelerin halklarında milliyetçi akımlar güçlenmişti. Otto Bauer'ın değerlendirdiği gibi Avrupa burjuvasının ve dolayısıyla ticari hayatın savaşla dağılması işçi ve köylü sınıfının milliyetçi söyleme sahip partilere kaymasına yol açtı. Dönemin yeni sermayedarları faşist kimliklere sahipti. Faşizmin sermayeyi ele geçirmesiyle birlikte işçi

³¹¹ Hobsbawn, **Kısa 20. Yüzyıl...**, s. 8.

sınıfı faşist partilerin tabanına dönüştüler. Freidrich Pollock (1894-1970), faşizmi “devlet kapitalizmi” olarak tanımlamaktadır.³¹² Bu çözümleme göz önüne alındığında faşizm, savaşın bir başka biçimde devam etmesi anlamına gelmekteydi. Bu nedenle Avrupa’da entelektüeller arasında yaygınlaşan barış hareketleri ya da bir başka tabirle savaş-karşıtı hareketler anti-faşizm üzerinden örülmüştür. Barış talepleri faşizme karşı siyasi pozisyon tutma biçimi halini aldı. Diğer taraftan faşizmin kendisi dışındaki tüm ideolojileri karşıt olarak görmesi de barış cephesini çoğaltıcı bir etki yarattı. Bu nedenle barış söylemi yalnızca sosyalistlerin ortak noktasından öte Avrupa entelektüellerinin merkezi haline gelmiştir.

2.3.1.1. Aklın Özgürlüğü: Romain Rolland

Avrupa kültür hayatının aktif olarak savaş-karşıtı harekete yönelmesinde Romain Rolland’ın büyük etkisi oldu. Rolland, yirmici yüzyılın Fransız siyasi ve edebi hayatının önemli bir figürüdür. Rolland’ın kitlelerce tanınması Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında oldu. 1866 yılında doğan Rolland Nobel Edebiyat ödülü sahibi bir yazardır. Rolland’ın hayali Uluslararası Entelektüeller Birliği kurmaktı. Hakkında pasifist olduğu düşünceleri yaygın olan Rolland, Batılılar arasında hareketliliği sağlayabilecek tek somut şansın komünizm olduğunu düşünüyordu.³¹³ Ancak Rolland barış çabasında ideolojik bir tarafsızlık içinde entelektüellerin görevini insanlar arasında köprüler kurmak olarak tanımlıyordu. Bununla birlikte Rus Devrimi’ne bakış açısı devrimin korunması yönündeydi. Rus devrimcilere “Devriminizi, içine düştüğümüz aşırılıklardan kaçınarak, büyük, sağlıklı, kardeş, insancıl yapalım” diyerek devrime karşı hem sempatisini ortaya koyuyor hem de net ideolojik bir bağlılıktan da kaçınıyordu. Bunun yanında 1919’da Bolşevik Devrim için propaganda mahiyetinde “Rus Kardeşlerimiz İçin: “Açlık

³¹² Freidrich Pollock, “State Capitalism: Its Possibilities and Limitations”, **The Essential Frankfurt Scholl Reader** içinde, ed. Andrew Arato et al, New York: The Continuum, 1990, s. 85-92.

³¹³ David Drake and Debra Kelly, “Intellectuals and War”, **Journal of War & Culture Studies**, Vol. 2, No. 1, 2009, s. 12-13.

Ablukasına Karşı” bir bildiri yazmıştı. Rolland metinde savaş isteğini karşı-devrimciliğe bağlıyordu.³¹⁴

Yaygın olan Avrupa entelektüelleri arasında Rus Devrimine verilen mesafeli destek hemen yanı başlarında hızla yükselen faşizm karşısında aydınları devrime yakınlaştırdı. Rolland’ın Nobel ödülünü aldıktan sonra yazdığı manifesto Avrupa’daki tüm entelektüeller arasında dolandı. Manifesto, Bağımsız Aklın Deklarasyonu (Declaration of the Independence of the Mind) ismini taşıyordu. Manifesto, 26 Haziran 1919’da sosyalist *L’Humanite* gazetesinde yayımlandı. Manifesto’yu Herman Hesse başta olmak üzere Albert Einstein (1879-1955), Bertrand Russell (1872-1970), Rabindranath Tagore (1861-1941), Stefan Zweig (1881-1942) gibi birçok tanınmış entelektüel imzaladı. Birinci Dünya Savaşı’ndan yeni çıkmış Avrupa’nın işçi sınıfı dağılmış durumdaydı ve savaşı kaybeden ülkeler içerisinde faşizm yükselmekteydi. Dolayısıyla Rolland’ın amacı savaşın yükselen ateşi karşısında işçi sınıfına seslenişte bulunmaktır. Rolland “entelektüel işçiler” hitabıyla başlayan yazısında entelektüelleri işçi sınıfının bir parçası olarak ele aldığını göstermekte ve devamında “*silahlar, sansür ve savaştaki ulusların nefreti yüzünden son beş yıldır dünyaya dağılmış ve [birbirinden] ayrılan yoldaşlar*” ifadelerini kullanmıştır.³¹⁵ Yukarı da belirtildiği gibi komünizm yanlısı olan Rolland’ın işçi sınıfına seslenen ve birlik çağrısı yapan bu yazısı dönem için oldukça ilgi uyandırdı. Rolland’ın çağrısı “*kardeşlik birliğini tekrar kurmak*”tı. Rolland yazısının son kısmında insanlığa mündemiç akılla hareket edilmesi gerektiğini ve körü körüne bağlılıklardan ziyade aklın özgür bırakılarak ve sınıf bilincine atıfla kardeşliği hatırlayarak bu bağlaşımlardan azade edilmesi gerektiğini vurgulamıştı. Rolland’a göre toplumsal ilerlemenin önkoşulu buydu.³¹⁶

³¹⁴ David James Fisher, **Romain Rolland and the Politics of Intellectual Engagement**, Berkeley: University of California, 1988, s. 55.

³¹⁵ Andrew J. Reck, “*The Declaration of Independence as an “Expression of the Amerikan Mind”*”, **Revue Internationale de Philosophie**, Vol. 31, No. 121/122, 1977, s. 404.

³¹⁶ Maria Popova, **Declaration of the Independence of the Mind: An Extraordinary 1919 Manifesto Signed by Albert Einstein, Bertrand Russell, Jane Addams, and Other Luminaries**, 2015 <https://www.brainpickings.org/2015/07/07/declaration-of-the-independence-of-the-mind-romain-rolland/>, (çevirimiçi) 05.04.2016.

Nazi Almanya'sındaki baskılara dayanamayıp intihar eden Stefan Zweig da yazıyı evrensel bir dilde özetledi, o da özgür insan üzerinden evrenselliğe ulaşmak istiyordu. Zweig, sınırları inkâr eden bir yaklaşımla insanın tüm halkların mirasçısı olduğunu ve zaman ve mekân ortaklığı temelinde kardeşlik yasasından bahisle Rolland'ın kurduğu bağı üzerinden sınıfsal bir çözümleme yapmasına benzer bir yol izledi. Ancak Zweig'ın yazısı Rolland'a göre daha romantik bir metindir. Zweig birey olarak insanı yazısının öznesi yaparken, Rolland'ın metni ideolojik bağlamda değerlendirilmelidir. Yani Rolland daha realist ve politize bir tavır takınırken, Zweig evrenselci bir romantizmi benimsemiştir.

“Ruhun görünmez cumhuriyeti olan evrensel vatan, ırklar arasında ve uluslar arasında kurulmuştur. Sınırları orada yaşamak isteyenlere açıktır; Onun tek yasası kardeşliktir; tek düşmanı milletler arasında nefret ve küstahlıktır. Evini bu görünmez alanda kuranlar dünyanın vatandaşı olurlar. O, bir insanın değil tüm halkların mirasçısıdır. Bundan sonra...evrensel geçmişi ve evrensel geleceği benimsemiş bir insan olur.”³¹⁷

Rolland'ın metni dışında aynı yılın başında Almanya'da Spartakist hareketin (Spartakusbund)* liderleri Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg'un 15 Ocak 1919'da öldürülmeleri, Avrupa entelektüelleri arasında büyük etki yaratan bir diğer önemli olaydı. Avrupalı entelektüel olan Belçikalı Isabelle Blum (1892-1975), Jean Jaures (1859-1914); Liebknecht ve Luxemburg için yas tutuğunu yazdı, ki bu durum özellikle Avrupa'daki tüm sosyalist entelektüeller için geçerliydi.³¹⁸

³¹⁷ **A.g.m.**

* I. Dünya Savaşı sırasında Almanya'daki Marksistler tarafından kurulan siyasi örgüt. Örgüt, daha sonra Almanya Komünist Partisi adını almıştır. 4 Ağustos 1914'te Almanya Sosyal Demokrat Partisi, hükümetin savaş kararını onaylayınca partinin sol kanadını oluşturan ve savaş karşıtı olan Karl Liebknecht, Rosa Luxemburg, Clara Zetkin ve Franz Möling önderliğindeki üyeler muhalif bir hareket oluşturdular.

29 Aralık 1918 ile 1 Ocak 1919 tarihleri arasında Berlin'de Spartaküslerin parti kongresi toplandı ve Almanya Komünist Partisi (Kommunistische Partei Deutschlands) adını aldı. Luxemburg Die Rote Fahne'nin başmakalesinde halkı liberal gazetelerin yazıhanelerini işgal etmeye çağırınca silahlı işçiler ve devrimci askerler isyan etti. 9 Ocak ile 15 Ocak tarihleri arasında şiddetli çatışmalar yaşandı. Bu saldırılarla “Spartaküs” isyanı bastırıldı ve isyancıların birçoğu katledildi. 15 Ocak'ta Luxemburg, Liebknecht yakalandı ve cezaevine atıldılar. Cezaevinden çıkmalarının ardından proto-faşistlerce Liebknecht silahla vurularak, Luxemburg ise daha vahşice bir biçimde katledildi.

³¹⁸ Isabelle Blume, **Why I Joined the World Peace Council**, World Peace Council, 1952, s. 5.

Rolland, Barbusse ile Kasım 1926'da Faşizme Karşı Uluslararası Komite'yi kurdu. Rolland Şubat 1927'de Mussolini İtalya'sının ve Cadreanu Romanyası'nın "zulüm ve terörü"nü eleştiren "*Faşizme Karşı, Özgür Zihinlere*" tezini yayınladı. Rolland, faşizmi güçlü bir tehdit olarak algılamak, geniş tabanlı sınıflar arası koalisyonun buna karşı çıkması için ideolojik açıdan meşru bir zemin yaratmaya çalışıyordu. 23 Şubat 1927'de Salle Bullier'de Paris'te yapılan ilk büyük Fransız anti-faşist toplantısının (Barbusse ve Albert Einstein'la birlikte) üç fahri Başkanından biri haline geldi. Ünlü bilim adamı ve İnsan Hakları Ligi'nin Başkan Yardımcısı Paul Langevin toplantının Başkanlığını yaptı. Rolland'ın bu tip bir örgütlenmeye gitmesi siyasi partilerden veya kitlelerden uzaklaşmadan anti-faşist söyleminin meşruiyet sıkıntısı çekmemesine yol açtı.

1920'lerin sonları ve 30'lu yılların başlarındaki gelişmelerle emperyalizm kendini artık faşizm kılığında gösteriyordu. Bu gelişmeler; Japon yayılmacılığının artması ve yükselen Nazizm'di. Faşizm, uluslararası saldırganlık için ideolojik bir gerekçe önermişti ve bu da yayılmacı politikalarda uygulanacak yöntemler için devletlere sınırsız imkân veriyordu. Halk için de uğruna hayat feda edilecek büyük bir "ülkü" haline gelmesinde bu özellikleri belirgin rol oynadı.

Buna karşılık anti-emperyalist örgütlenme yolları da aranıyordu. Alman komünist ve İşçiler Uluslararası Yardımı'nın (Workers International Relief) kurucusu Willi Münzenberg, Anti-Emperyalist Birliği'nin (League against Emperialism) kurulması girişimini başlatan isim oldu. Willi Münzenberg (1889-1940), Birliğe Avrupalı ve Amerikalı sosyalistleri ve koloni ülkelerden gelen anti-kolonyalist ulusalcıları davet etti.³¹⁹

Brüksel'de 10 Ocak 1927'de yapılan toplantıya katılan 175 delegenin arasında Avrupa'daki Çin Guomindang Partisi temsilcileri, Hint Ulusal Kongresi'nden Jawaharlal Nehru'yla (1889-1964) birlikte Virendranath Chattopadhyaya (1880-1937), Güney Afrika Ulusal Kongresi'nden J. T. Gudeme (1867-1946), Fas Kuzey Afrika Yıldızı örgütünden

³¹⁹ Drake ve Kelly, "Intellectuals and War", s. 22.

Messali Hadj (1898-1974) ve Perhimpaaen Endonezya'dan Mohammad Hatta (1902-1980) vardı. Bunlarla birlikte Fenner Brockway (1888-1988), Arthur MacManus (1889-1907), Edo Fimmen (1881-1942), Reginald Bridgeman (1884-1968), Henri Barbusse, Romain Rolland ve Albert Einstein gibi birçok politikacı, aktivist ve bilim adamı da katılımcılar arasındaydı. Brüksel'in üç ana maddesini, Çin'deki anti-emperyalist mücadele; ABD'nin Latin Amerika'daki işgalleri ve Afrika'nın çeşitli ülkelerinde zencilere karşı uygulanan sömürü ve ırk-kıyım politikalarını içeren iddialar oluşturuyordu. Bu iddialara karşı anti-emperyalist mücadele sömürü temelli olarak anti-kapitalist mücadelenin bir yansıması olarak görülüyordu.

Kongreye katılan 175 delegenin 107'si 37 koloni ülkeden geliyordu. Kongre'nin "geniş anti-emperyalist hareket" (mass anti-imperialist movement) yapısı Komintern'e yakın, Milletler Cemiyeti'ne uzak olarak değerlendirilebilir. Ancak birliğin ömrü uzun sürmedi ve Temmuz 1929'da Frankfurt'ta yapılan ikinci kongrede komünistler ve reformistler arasında çıkan tartışmalardan sonra dağılmaya başladı.

Ardından yine Münzenberg'in girişimiyle Amsterdam'da Ağustos 1932'de Emperyalist Savaşa Karşı Dünya Kongre'si kuruldu. Münzenberg, Komintern'in isteklerine tam olarak sadık kalmak istenmese de örgütlenmeyi iyi başarabilen ve pasifistleri de bu örgütlenmeye dahil edebilen biriydi. 27-29 Ağustos 1932'de yapılan kongreye 27 ülkeden 2.000'in üzerinde delege katıldı. Kongre'de Dünya Emperyalizme Karşı Savaş Komitesi (The World Committee Against International War) kuruldu. Anti-Emperyalist Birliği'nde olduğu gibi savaş karşıtı birçok ünlü pasifist de komiteye katıldı. Katılanlar arasında, Barbusse, Rolland ve Gorki gibi isimlerin yanı sıra Albert Einstein, Heinrich Mann (1871-1950), Bertrand Russell, Havelock Ellis (1859-1939), Theodore Dreiser (1871-1945), John Dos Passos (1896-1970), Upton Sinclair (1878-1968) ve Sherwood Anderson (1876-1941) da vardı.

Savaş ve Faşizme Karşı Dünya Komitesi, amacını "savaş ve faşizme karşı tüm dünyadaki eylemleri koordine etmek" olarak tanımladı ve "Bütün partilerde el ve beyin işçileri, tüm eğilimlerin sendikaları, köylüler ve orta sınıf üyeleri, gençler ve kadınlar"a

çağrı da bulundu. Ancak bu çağrı komünist ve sosyalist alan dışında çok fazla bir etki yaratmadı.

2.3.1.2. Amsterdam-Pleyel

Amsterdam-Pleyel hareketi, tüm muhalifleri bir şemsiye organizasyonda bir araya getirmeyi amaçlamıştı. Bütün tarafların insanlarını kucakladı ve üyeleri herhangi bir kitlesel hareketi dışarıda bırakmadı. Bütün partiler, Fransa'daki sol görüşlü derneklere "sosyalistler, komünistler, sendikalistler, anarşistler, radikaller, her nüansın cumhuriyetçileri, serbest düşünürler ve Hristiyanlar, partizan üyeler, tüm pasifistler ve savaş suçları dernekleri, bağımsız tüm bireyler" olarak seslendi.³²⁰

Amsterdam Kongresi, anti-emperyalizme öncelik verdi. 4-6 Haziran 1933'te Kongre, Paris'teki Salle Pleyel'de bir araya geldiğinde, Amsterdam-Pleyel hareketi ideolojik olarak açıkça anti-faşist bir kitleye dönüşmüştü. Pleyel Kongresi, Hitler'in Mart 1933'te Alman şansölyeliğini devralması ve Fransız sağ kanat hareketleri tarafından belirgin biçimde faşist bir militanlığın baş göstermesine doğrudan tepki verilmesiydi. Fransız Halk Cephesi'nin birçok partizanının 1930'ların ortalarında komünist örgütlenmeye girdiği yer oldu.

Amsterdam-Pleyel, tüm sol için birleşme noktasını temsil ediyordu fakat sosyalistler arasındaki birbirlerine karşı "sosyal-faşist" suçlamaları ve birleşik cephe oluşturmada yaşanan güçlükler; Rolland ve Barbusse gibi isimlerin çabalarını da boşa çıkartıyordu. Sosyalistler anti-faşizm ve anti-emperyalizm ekseninde bir birliktelik yakalayamıyorlardı. Bununla birlikte iki isim de Kongre'yi Sovyetlerin yörüngesine soktuğu ve Avrupa'daki partilerin parçalanmasını amaçlamakla suçlanıyordu. Rolland ve Barbusse bu suçlamalara karşılık; kongrenin partilerüstü tasarlandığı hem entelektüeller hem de işçilerden oluştuğu ve Yürütme Komitesinde çoğunluğun anti-komünist olduğu cevabını verdiler.³²¹

³²⁰ David James Fisher, **Romain Rolland and the Politics...**, s. 149

³²¹ **A.g.e.**, s. 151.

Romain Rolland konuşmasında “faşizm, emperyalizmin başka bir biçimi olduğundan beri, emperyalist savaşa karşı bir muharebenin faşizme tamamen direniş anlamına geldiği”ni belirtti. Kongre’nin sonuç bildirgesi özellikle doktor, öğretmen ve çalışan bireylere seslenerek bilinçli ve anti-militarist işçi sınıfıyla birlikte “militan mücadelede bulunmaya” çağırdı.³²² Bu açıdan Rolland’ın bu cenaha seslenmesi savaş karşıtı cephenin genişlemesi açısından önemliydi.

Amsterdam Kongresinin nihai programı, "*Savaşa Karşı Dünya Kongresi Manifestosu*"nda özetlendi.³²³ Kongre, zihin ve beden işçilerinin sürekli bir ittifakı içinde işçiler, köylüler ve tüm ezilen kitleleri savunma hareketlerini koordine etmeye çağırdı. Hindistan, Fas ve Nikaragua'daki kapitalist kar sağlayıcılar ve Çin'e yapılan Japon saldırıları da dahil olmak üzere emperyalist savaşlara karşı olunduğu belirtildi. Savaş propagandasına, askeri hazırlıklara, emperyalist rekabete, 1919 barış antlaşmalarına ve Milletler Cemiyeti'ne karşı olunduğu yazıldı. 1929 Ekonomik Krizi ve ardından gelen Büyük Buhran ve bunun sonucu olan açlık, işsizlik ve servetin Batı Avrupa ve Amerika'da eşit olmayan dağılımı ile kanıtlandığı üzere, kapitalizmin bir kriz aşamasına geldiği belirtildi. “*Kızıl Emperyalizm*” in öfkesini, işçi sınıfını bölmek ve zayıflatmak için bir araç olarak kınadı.³²⁴ Özellikle kapitalist tehditlerin varlığı karşısında sosyalizmin kendi kaderini tayin hakkını savundu. Kongre aynı zamanda, savaşa karşı kitlesel eylemin etkili olabilmesi için, organize, disiplinli bir harekete ihtiyaç duyulduğunu ve işçi sınıfının bu harekette kilit rol oynadığını ifade etti.

Kongre, İkinci Enternasyonal üyelerini, kapitalizmi güçlendiren mevcut toplumsal düzenle "fırsatçı" işbirliği nedeniyle kınadı. Bunun, sosyalizmin ilkelerini ihlal ettiğini ve sosyalistlerin 1914'teki felaketten ötesine geçerek savaşa teslim olmadıklarını belirtti. Son

³²² A.g.e., s. 154.

³²³ A.g.e., s. 160.

*“Kızıl Emperyalizm” Sovyetler Birliğine karşı, Sovyetlerin ABD gibi emperyalist bir ülke olduğu savıyla ortaya atılan bir yakıştırmadır. Komünizmin rengi olan kızılı almış bir emperyalizm. Sovyetler karşıtlarının sıklıkla kullandığı bir tabir olmuştur. Diğer taraftan da bu tutum Amsterdam-Pleyel’de olduğu gibi Sosyalizme zarar vermek ve işçi sınıfı bölmekle suçlanmıştır.

³²⁴ A.g.e., s. 169.

olarak, manifesto, savaşa karşı pasifist direnişin -referandumlara, kanuni kanallara, plebisitlere ve vicdani retçi hareketlere karşı- "boşuna" olduğunu söyledi.

Amsterdam Kongresini takiben, Ağustos 1932 sonlarında, Paris'teki Salle Bullier'de 20.000 kişilik bir gösteri ile halka açık bir toplantı yapıldı. Savaş karşıtı toplantılar aynı anda Leningrad ve Taşkent'te de yapıldı; Moskova toplantısına 140 bin kişi katıldı.³²⁵

Amsterdam hareketi, 4-6 Haziran 1933'te Paris'teki Salle Pleyel'de yeniden bir araya geldi. Bu toplantıda anti-faşist hareket daha da güçlendi. Sovyetler Birliği'yle yakın temas içerisinde düzenlendi ve Münzenberg konumunu sağlamlaştırdı. Rolland ve Barbusse sembolik başkanlar olarak kaldılar.

Amsterdam-Pleyel hareketi tarihsel olarak, Fransız Komünist Partisi tarafından Halk Cephesi koalisyonunu oluşturma sürecini başlattı. Hareket, Alman solu üzerinde etkili olmak için çok geç birleşti; Alman Sosyal Demokrat ve Alman Komünist Partileri arasındaki bölünmelere karşı yetersiz kalmıştı. Uluslararası komünist hareketin amacı, burjuva dünyasındaki ilerici unsurları kucaklayan, anti-faşist bir ittifak (önce emperyalizme ve savaşa karşı bir muhalefet olarak düşünülmüştü) olmaktı. Amsterdam-Pleyel, proleter devrimi faşizm tehdidini ortadan kaldırmak için erteleme arzusunu ortaya koymuştur.

2.3.2. Dünya Barış Savunucuları

Mayıs 1962'de Dünya Barış Konseyi'nin (World Peace Council, WPC-DBK) aynı yıl Moskova'da yapılan "Genel Silahsızlanma ve Barış Kongresi" için hazırladığı "Dünya Barış Konseyi'nin Hikayesi" adlı broşürde DBK'nın "yeni bir dünya savaşına karşı insanların bir cevabı olarak kurulduğu"nu belirtiyordu.³²⁶ Bu cevap 1948-1949 yılları arasında yaşanan Berlin Krizi'yle dünyanın yeni savaşın eşiğine gelmesine karşı verilmişti.

³²⁵ A.g.e., s. 175.

³²⁶ WPC, *The Story of the World Council of Peace*, Viyana, Mayıs 1962, s. 3.

Bunun için bir toplantı düzenlenmesi kararı alınmıştı. “Birinci Dünya Barış Savunucuları Kongresi” (DBSK) için 25 Şubat 1949’da bir çağrı yayınlandı. Çağrıda, insanların barış içinde birarada yaşamalarını tehdit eden askeri blokların oluşturulduğundan bahisle derdi barış olan başta demokratik örgütler olmak üzere sendikalar, kadın ve gençlik hareketleri, köylü örgütleri, dini gruplar, sosyalist örgütler, yazarlar, sanatçılar, gazeteciler ve demokrat politikacılara Wrocław’da toplanacak kongreye katılım için açık davet yollandı. Burada kongrenin herhangi bir ideolojik bağı olmadığı vurgulanması isteği yatmaktadır. Amaç siyasi bir örgütlenmeden önce kitleselliğin yakalanmasıydı.

Berlin Krizi’nin dünyayı sıcak savaşa oldukça yaklaştırdığı yıl olan 1948 yılında Polonya’nın Wrocław şehrinde ilk Dünya Barış Savunucuları Kongresi (BSDK) dünya genelinde birçok aydın/entelektüelin de katılımıyla yapıldı. Katılımcılar arasında, kimyager Marie Curie’nin kızı Irena Joliot-Curie; Afro-Amerikan aktivist W. E. B. Du Bois (1868-1963); aktör Charlie Chaplin (1889-1977); oyun yazarları Arthur Miller (1915-2005) ve Clifford Odets (1906-1963); yazar Heinrich Mann gibi tanınmış isimler yer alıyordu. Pablo Picasso (1881-1973) da hareketin sembolü haline gelecek olan güvercin çizimiyle kongreye katkıda bulundu.

Yapılan bu ilk sivil Barış Kongresi’nden Birleşmiş Milletlerin desteklenmesi, askeri ortaklıklara karşı muhalefet, atom silahlarının yasaklanması için çağrı yapılması, dünya silahlı güçlerinin kısıtlanması ve kontrol altında tutulması talebi, ulusal bağımsızlık ve barışçı işbirliklerin desteklenmesi kararları çıktı. Ayrıca bu maddelerin uygulanabilmesi için BM’nin desteklenmesi gerektiğine yönelik fikir birliğine varılmıştı.³²⁷ Bu nedenle kongrenin BM’ye alternatif olarak örgütlenmeye çalışmadığı açıktır. Birinci Kongre’yle ilgili bir diğer önemli nokta ise DBSK’nin herhangi bir bloğun bir parçası olmayı reddettiğini açıklayan bir manifesto yayınlamasıydı. Kongre’de ayrıca

³²⁷ A.g.e., s. 10

Komite'nin yapısı, yöneticileri, büro üyeleri, sekreteryası ve üyeleri de belirlendi.³²⁸

Komitenin Başkanlığına Frederic Joliot-Curie seçildi.³²⁹

Kongre'nin 72 ülkeden 407 üyesi bulunuyordu. Üyeler arasında Fransız filozof ve yazar Jean-Paul Sartre (1905-1980), sosyalist oyun yazarı ve şair Bertolt Brecht (1898-1956), Türkiye'den Zekeriya Sertel (1890-1980) ve sürgündeki Nazım Hikmet de bulunmaktaydı.* İsimlerin neredeyse hepsi kendi ülkelerinde sosyalist, muhalif kimliklere sahiptir.

³²⁸ Yöneticiler: Prof. Frederic Joliot-Curie (Başkan-Fransa); Pietro Nenni (Başkan Yrd.-İtalya); Alexander Fadeyev (Başkan Yrd.-SSCB); Kuo Ma-jo (Başkan Yrd.-Çin); Prof. J. D. Bernal (Başkan Yrd.-İngiltere); Mme Eugenie Cotton (Başkan Yrd.-Fransa); Prof. Leopold Infeld (Başkan Yrd.-Polonya); Gabriel d'Arboussier (Başkan Yrd.- Batı Afrika); General Lazero Cordenas (Başkan Yrd.-Meksika); Arthur Lundkuist (Başkan Yrd.-İsviçre).

Büro üyeleri: Jorge Amado (Brezilya); Emmanuel d'Astier de la Vigerie (Fransa); Enrico Berlinguer (İtalya); Lourent Casanova (Fransa); Pierre Cot (Fransa); Ilya Ehrenburg (SSCB); Mrs. Monica Felton (İngiltere); Sra Bronco Fialho (Brezilya); Wlter Frederich (Almanyada); Joe Giral (İspanya); Yashitaro Hirano (Japonya); Pastor Josef Hramadka (Çekoslovakya); Dr. Saifuddin Kitchlew (Hindistan); Alexander Korneichuk (SSCB); Prof. D. D. Kosambi (Hindistan); Ricardo Lambordi (İtalya); Mao Dun (Çin); Prof. Jan Mukarovsky (Çekoslovakya), Sra Maria Rosa Oliver (Arjantin); Ilavo Oyama (Japonya); D. N. Pritt (İngiltere); Louis Saillant (Fransa); Emilio Sareni (İtalya); Alexei Surkov (SSCB); Fred W. Stover (ABD); Mrs. Jessie Street (Avustralya); Antonie Tabet (Lübnan); Nikolai Tikhanov (SSCB); William Wainwright (İngiltere)

Sekreteryası: Jean Laffille (Genel Sekreter-Fransa); Mme Isabelle Blum (Belçika); Gilbert de Chambrun (Fransa); Panteleimon Goiliçev (SSCB); Lee I-mang (Çin); Iver Montagu (İngiltere)

WPC, **World Peace Movement, Resolutions and Documents**, The Secreteriat of the World Council of Peace, 1954, ekler kısmında

³²⁹ Frederic Joliot-Curie, adı barışla özdeşleşmiş Avrupalı bilim adamlarının başında gelmektedir. Joliot-Curie, ünlü fizikçi ve iki kez Nobel Barış Ödülünü kazanma başarısını göstermiş, radyoaktif maddeler konusunda çığır açan Marie Curie'nin asistanlığını yapmış ve kızı Irene Curie ile evlenmiştir. Evliliğiyle soyadına Curie ismini de eklemiştir.

Fransa Nazi işgali altındayken yeraltı isyan hareketine katılmış ve Vichy hükümetine karşı Ulusal Cephe için çalışmıştır. Savaşın sona Fransız Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi'nin direktörlüğünü yürüttü ve 1945'te Charles De Gaulle tarafından Fransa'nın ilk Atom Enerjisi Yüksek Komiseri olarak atandı. Fransız fizikçiler Pierre Auger ve Jules Gueron Savaş sırasında Kanada'da İngiliz/Amerikan nükleer silah araştırma programında çalışıyorlardı. Savaşın sona program hakkında bilgileri Joliot-Curie'yle paylaştılar. Joliot Curie de bilgileri bir komünist ve SSCB destekçisi olarak Sovyetler Birliği'ne aktardı. Bunun ortaya çıkmasıyla, 1950'de College de France'deki profesörlüğü dışındaki görevlerinden azledildi. 1956'da eşi Irene Curie'nin ölümü üzerine Sorbonne'daki Nükleer Fizik Başkanlığı görevini devraldı.

Joliot-Curie, Fransız Bilimler Akademisi ve Tıp Akademisi üyesiydi. Başkanlığını 1950-58 yılları arasında yürüttüğü Dünya Barış Konseyi'ndeki çalışmalarından dolayı 1951'de Sosyalist Bloğun Nobel Barış Ödülüne karşılık gelen Stalin Barış Ödülünü almıştır.

(Frederic Joliot-Curie'nin hayatına dair kapsamlı bir çalışma için bkz. Maurice Goldsmith, **Frederic Joliot-Curie: A Biography**, London: Lawrence and Wishart, 1976)

* Sertel ve Hikmet Türkiye'de Türkiye Komünist Partisi'ne üye olmaktan suçlanıyordu ve TKP tevkifatları sırasında tutuklanmışlardı. TKP, 2001 yılında ancak resmi bir parti olarak kurulmuştur.

Geniş katılımlı Wroclaw Kongresi'nin ardından ikinci toplantı için bir çağrı metni yayınlandı. Çağrıyı yapan örgütler Uluslararası Demokratik Kadınlar Federasyonu ve Barış için Entelektüeller Uluslararası Koordinasyon Bürosu'dur.* Çağrıyı ilk imzalayan 75 kişi arasında Louis Aragon (1897-1982), Frederic Joliot Curie, Mme Irene Joliot Curie (1897-1956), Romain Roland, Prof. J. D. Bernal (1901-1971), Pablo Picasso, Pablo Neruda (1904-1973) gibi isimler bulunmaktaydı. İki ay içinde ise çağrı, 18 uluslararası kuruluş, 1015 ulusal örgüt, 10.000 yerel örgüt ve 2895 kişi tarafından imzalandı. Ancak davete katılmayan Avrupalı sosyalistler de vardı. Örneğin, Belçika Sosyalist Partisi üyesi Isabelle Blume Belçika'da barış hareketinin Sovyetler Birliği angajmanı dışına çıkarak haklılığını anlatmanın zorluğu ve koşulların olumsuzluğu yüzünden katılmadığını ancak katılmamasındaki asıl sebebin 1935'te toplanan Evrensel Barış Toplantısı'nın (Universal Rally for Peace, URP) İspanyol ve Alman faşizmi karşısında yetersiz kalışı ve "başarısızlığı" olduğunu bu nedenle katılmanın "anlamsız" olduğunu ve "başarısız olacağını" düşündüğünü söylüyordu. Ancak Blume, URP'nin anti-faşist örgütlenme açısından yararlı olduğunu da ekliyordu.³³⁰ Kitleleşmenin sağlanması için karşısında durulan tek şey faşizmdi. Bu nedenle ideolojik ayrımlar yapmak veya buna dair bir dil kullanmak barış örgütlenmeleri için zarar verici olmaktaydı. DBSK manifestosunda, herhangi bir blok, ülke veya buna dair herhangi bir oluşumun parçası olmayı reddettiklerini açıklıyordu.³³¹

Paris'te bir toplantı daha yapılacaktı ancak Fransa dışından gelen imzacılar Paris'e geldiklerinde Fransız hükümeti, sosyalist ülkelerden gelen katılımcıların ülkeye girmelerine izin vermedi, buna karşılık eş zamanlı olarak bir kongre de Prag'da yapıldı. Paris'teki kongreye 72 ülkeden 11.000 örgüt ve 2.200 delege katıldı.³³²

* Kadın hareketlerinin öncülüğüne dair benzer bir durum - ileride daha ayrıntılı açıklanacağı gibi - Türkiye Barış Komitesi'nin kurulmasına vesile olan 1 Eylül 1976'da Harbiye Açık hava Tiyatrosu'nda Dünya Barış Günü kutlamalarının İlerici Kadınlar Derneği tarafından tertiplenmesinde de yaşanmıştır.

³³⁰ Blume, **Why I Joined...**, s. 14-5

³³¹ WPC, **World Peace Movements, Resolutions and Demands**, The Secretariat of the World Council of Peace, s. 14.

³³² WPC, **The Story of the World Council of Peace**, Viyana, Mayıs 1962, s. 26.

Bu toplantıların ardından sırasıyla: 28-31 Ekim 1949'da Roma'da "Dünya Barış Savunucuları Kongresi Komitesi Oturum" toplantısı; 15 Aralık 1949'da tekrar Paris'te "Dünya Barış Savunucuları Kongresi Büro Toplantısı" düzenlendi. 15-19 Mart 1950'de ise Dünya Barış Savunucuları Kongresi Komitesi ikinci oturumu Stockholm'de toplandı ve kongrenin son günü Stockholm Çağrısı yayınlandı. Çağrıda, atom bombasının ve oluşturduğu kitlesel imha tehlikesine karşı uluslararası denetim mekanizmasının kurulması, buna uymayan ülkelerin ise savaş suçlusu olarak yargılanması sıralanan istekler arasındaydı. Stockholm Çağrısı dünya genelinde imzaya açıldı.³³³

Kısa çağrı metni tüm dünyada toplam 500 milyonun üzerinde imza topladı. Sadece Sovyet Birliği'nde toplanan imza sayısı 273.470.566 oldu. Çağrıya SSCB kadar olmasa da Batı ülkelerinden de ilgi yoğun oldu. İtalya'da 7 milyon; Fransa'da 15 milyon; Japonya'da 6 milyon; Arjantin ve Brezilya'da 5 milyon; ABD'de 3 milyon; Batı Almanya'da 2 milyon; İngiltere'de 1,5 milyon; Avusturya, Avustralya, Finlandiya ve Hindistan'da 1'er milyon imza toplandı.³³⁴ Bu özelliğiyle çağrı hem atom silahına karşı geniş bir söylem oluşturulmasına ve tehlikesine dikkat çekilmesine hem de DBSK'nın adının daha geniş çevrelerce duyulmasına yol açtı. Zira kurucularının ve yöneticilerinin meslekleri ve toplumsal ağırlıkları göz önüne alındığında, Konseyin sesini duyurması çok da zor değildi. Ancak bu durum çağrıya karşı çıkanları (hükümetler düzeyinde) rahatsız etmişti. Örneğin; Türkiye'de ABD ile yakınlaşma ve NATO'ya üyelik politikası izleyen Demokrat Parti Hükümeti 18 Eylül 1950'de 3/11853 sayılı kararla DBK Başkanı "Frederic Joliot-Curie'nin kendisi tarafından imzalanıp gönderilen" mektubun Türkiye'ye girişini yasakladı.³³⁵

³³³ WPC, **World Peace Movement: Resolutions and Demands**, The Secretariat of WPC, 1954, s. 29; Çağrı metni için bkz. Ek-1

³³⁴ **A.g.e.**, s. 41

³³⁵ Frederic Joliot-Curie, Fransa Komünist Partisi'nin üyesiydi ve Fransa'da faşizme karşı kurulan Ulusal Cephe'nin önde gelen isimlerindendi. Bu nedenle kendi dış politikasını batı bloğundan yana şekillendiren ve NATO'ya üye olmak için uğraş veren Türk hükümetinin Joliot-Curie tarafından imzalanan bir mektubu kabul etmemesi şaşırtıcı değildir. Bir yıl sonra 1951'de Demokrat Parti hükümeti en geniş komünist avlarından birini gerçekleştirecek ve TKP'ye üye olmak suçundan Joliot-Curie tipolojisindeki birçok Türk aydını tutuklanacaktır. Türk Barışseverler Cemiyetine karşı açılan davanın sebepleri arasında Joliot-Curie'yle ilişkili olunması suçlamalar arasındadır.

Stockholm'ün ardından 31 Mayıs-1 Haziran 1950'de Londra'da DBSK Büro toplantısı, 16-18 Ağustos 1950'de Prag'da da yeniden bir büro toplantısı yapıldı. İkinci DBSK 16-22 Kasım 1950'de Varşova'da yapıldı. Ancak bu toplantının ilk olarak İngiltere'nin Sheffield şehrinde yapılması planlanmasına rağmen, İngiltere ilk kongrede Fransa'nın yaptığı gibi delegeleri ülkeye sokmadı ve toplantının yeri Varşova olarak değiştirildi. Varşova'da ilk olarak, kalıcı bir kurucu yasa şekillendirilerek DSBK, 1950'de Dünya Barış Konseyi (DBK) olarak isim değiştirdi.³³⁶

DBSK'nın, DBK'ya dönüşümünde kurumsallaşma çabası öne çıkmaktaydı. Zira, bir kongre olarak toplanmanın güçlüğü ki iki büyük toplantıda da – hem Fransa'da hem de İngiltere'de – yaşanan zorluklar kongre tipi bir toplantılardan çıkıp bir örgüt hüviyetine bürünerek “konsey” adının alınmasını zorunlu kıldığı gözlemlenmektedir. Diğer taraftan bu çaba, yapılan çağrıların daha çok önemsenmesi ve örgütlenmenin büyümesi, diğer ülkelerdeki ulusal örgütlerle daha kolay bağlantı sağlanması ve en önemlisi BM'ye yöneltilen “barışı sağlayıcı işlevini yerine getirmediği” eleştirisiyle BM karşısında yerini güçlendirmek açısından değerlendirilmelidir.

Avrupa'da Birinci Dünya Savaşı sonrası karşılaşılan yıkımın yükselen faşizmle tekrar etme korkusu Avrupa aydınları arasında büyük bir tedirginlik yaratmıştı. Faşizme karşı açılacak cephe ancak barış yoluyla kurulabilirdi ve bu yol Avrupalı entelektüeller tarafından açıldı ancak savaş engellenemedi. Faşizm yenilene kadar tüm Avrupa'yı tekrar yıkmış asker-sivil milyonlarca insanın ölmesine yol açtı. SSCB ve ABD bu süreç sonunda iki ideolojik merkez olarak ortaya çıktı. ABD ikinci savaştan yara almadan kurtulan hatta aksine ekonomisi büyüyen tek Batılı ülke oldu. SSCB ise faşizme geçit vermeyen ve Berlin'e kadar ilerleyen en güçlü ülkeydi. Her iki ülkenin farklı rejimleri Avrupa'yı ve zamanla tüm dünyayı bir rekabet alanı haline getirdi. Önce Avrupa ardından dünyanın oldukça büyük bir kısmı ikiye bölünmüştü. İki ideolojik merkez arasında rekabet sıcak bir savaşa ön vermeyecek ancak tehdidini her an hissettirecek bir biçimde devam edecekti.

³³⁶ WPC, **World Peace Movement**, s. 62.

Avrupalı barış yanlısı aydınlar da kendi konumlanmalarını SSCB’den yana aldılar. Bunda Sovyetlerin Avrupa topraklarında faşizme tek karşı koyabilmiş güç olmasının da katkısı büyüktür. Diğer yandan bu aydınlar zaten sosyalizme yakın isimlerdir. Dolayısıyla Avrupa aydınlarının kurduğu barış örgütlenmelerinde Sovyetler Birliği’nin etkisi yadsınamaz.

2.4. Türkiye’deki Gelişmeler

Stockholm Çağrısı’nın yayınlandığı ve barışı savunanların kurumsal bir örgüte kavuştukları yıl Türk Barışseverler Cemiyeti (TBC) Türkiye’de “sosyalist münevverler” tarafından kurulan ilk barış örgütü oldu. 14 Temmuz 1950’de yaptığı ilk toplantıda Kore Savaşı’na asker gönderilmesi konusunda kaleme aldığı bildiri sonucunda üyeleri tutuklandı ve yargılandı. Faaliyet gösterdiği kısa zaman diliminde yeni oluşmaya başlayan ve giderek sertleşecek olan iki kutup arasındaki çekişmede kendisini sağ söylemde “diktatörlüklerin” karşısında Kore Savaşına katılarak Kuzey Atlantik Paktına (The North Atlantic Treaty Organization, NATO) karılmayı hedefleyerek “hür Dünya” tarafında konumlandırarak olan resmi politika karşısında anti-emperyalist bir barış söylemi inşa etmeye çalışmıştı. Bu tutum İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde dünya solunda anti-faşist vurgunun anti-emperyalizme döndüğü barış istekleri bakımından Türkiye’deki biçimiydi. Barış, dünya solu açısından özellikle Birinci Dünya Savaşı’nın ardından Avrupa’da genişleyen faşizm karşısında bir cephe halini almıştı.

Diğer taraftan savaşa yol açan kapitalist ülkelerdi ve faşizme karşı bir alternatif üretmiyorlardı. Zira iki savaş arasında faşizmi üreten emperyalist düşmanlığın son aşamasına gelmesiydi.³³⁷ Birinci Dünya Savaşı’nın ardından İngiltere’nin başını çektiği emperyalist ülkeler savaşın yarattığı ekonomik çöküntü ve 1929’da yaşanan dünya ekonomik buhranı neticesinde eski gücünü kaybetmişti. Emperyalizmin lideri İkinci Dünya Savaşı sonrası gücü iyice belirginleşen ve böylece diğer kapitalist ülkeler üzerinde hegemonyasını da tesis edebilen ABD oldu. İki savaş arası dönemde Wilson İlkeleri ve

³³⁷ Bu bağlamda Lenin’in emperyalizmi kapitalizmin son aşaması olarak tanımlamasından yola çıkarak faşizm için de emperyalist çelişkilerin yarattığı son aşama değerlendirmesi yapılabilir.

Milletler Cemiyeti'nin kuruluşunda oynadığı rol halihazırda ABD'yi Avrupa karşısında öne çıkarmıştı. İkinci savaş sonrası belirginleşen ABD'nin liderlik politikalarıyla birlikte bu süreçte sosyalist cephenin uluslararası barış söylemi de anti-faşizmden anti-emperyalizme kaydı. Diğer taraftan bu durum sosyalizm-kapitalizm çatışmasını görünür boyutta SSCB-ABD çatışmasına evirmiş ve Soğuk Savaşın temelini oluşturmuştur. Türkiye'nin belirgin biçimde 1947 yılıyla birlikte ABD tarafında yer almasına yönelik attığı resmi adımlar (ikili anlaşmalar neticesinde alınan ABD yardımları, Kore Savaşına asker gönderilmesi, NATO'ya üyelik, Türkiye topraklarında ABD üslerinin kurulması gibi) Türkiye solunda barış taleplerinin Atatürkçü tam-bağımsızlık bağlamında anti-emperyalist temelini oluşturmuştur. Bunun yanında Türkiye solunda anti-faşizm vurgusu da önemli yer tutmuş, resmi politik araçlarla desteklenen milliyetçilik eklemelenen emperyalist politikaların bir uzantısı olarak sosyalist/komünist hareketlerin pan-zehiri olarak kullanılmıştır. Yani Kemalist milliyetçiliğin yorumu faşist politikaları beslediği ölçüde Türkiye sağını beslerken tam-bağımsızlık söylemiyle Türkiye solunu da besleyen ikili bir yapı biçimde etkili olduğu değerlendirilebilir.

Bu çerçevede TBC'nin kuruluşunu belirleyen iki ana etken bulunmaktadır. Birincisi, İkinci Dünya Savaşı sonrası içeriği anti-faşizmden anti-emperyalizme evrilen sosyalist barış cephesi politikası; ikincisi Türkiye'nin Batı müttefikliği arayışları ve bunun tamamlayıcısı olarak liberal politikalara eklemelenmesinin girişimi olan Kore Savaşı'na katılma kararıdır.

2.4.1. Türkiye'nin Tercih

Birinci Dünya Savaşının yenik imparatorluğunun toprakları üzerinde kurulan Türkiye iki savaş arası dönemde ve İkinci Dünya Savaşı yıllarında yeni kurulan bir ülke olarak devamlılığını sağlamak için toplumsal ve ekonomik gelişimini tamamlamaya çalışıyordu. İnkılaplar yoluyla toplumu şekillendirmek, dışarıdan alınan yardımlarla ekonomisini güçlendirmek öncelikli politikaların belirleyici niteliğiydi. M. Kemal'in bakış açısı Tanzimat sonrası Batı'nın boyunduruğu altına giren Osmanlı'nın tersine yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin askeri zaferinin iktisadi zaferle taçlandırılması

gerekliliği üzerine kurulmuştu.³³⁸ Alınan mali yardımlar da bağımsızlığı zedelemeyecek biçimde alınmalıydı. Bu bağlamda sulh düzeninin korunması da bağımsızlığın korunmasına bağlıydı. Osmanlıyı yok eden bağımsızlığını kaybetmesi ve içerideki sulh gücünü yitirmesi idi.³³⁹ Bu açıdan kurucu dış politika ulusal sulh düzenini uluslararası sulh düzenine ve tam tersi biçimde koşutlamış, M. Kemal'in barış anlayışı bağımsızlık anlayışına paralel biçimde oluşmuş, bağımsızlığın korunması Atatürk dönemi dış politikasının temelini belirlemiştir.

M. Kemal'in 1938'de ölümünün ardından İkinci Dünya Savaşı yıllarında Cumhurbaşkanlığı'na İsmet İnönü gelmişti. Hem Cumhurbaşkanı hem de CHP'nin başında bulunan İnönü dönemi Türk siyasal hayatında Milli Şef dönemi (1938-1945) olarak adlandırılmıştır. Milli Şef hem tek partinin lideri hem de devletin başıydı. 1935'te yapılan CHP kurultayında parti-devlet bütünlüğünü kuran karar 1937'de anayasal hale getirilmişti. Milli Şef dönemine rastlayan ikinci büyük savaşta M. Kemal döneminin dış politikası devam ettirilmiş, dış politika tarafsızlık üstüne kurulmuştu. Amaç savaşın yükünü kaldıramayacak Türkiye'yi savaştan uzak tutmak, mümkünse zarar görmemek, zarar görülecekse de bunu en asgari seviyede tutmaktı. Ancak bunun ülke içerisinde ekonomik sıkıntılar yaratmasından kaçınılamadı. Dünyayı etkileyen 1929 Ekonomik Buhranı'nın ardından Türkiye Devletçi Kalkınma Modeli'ne geçiş yapmıştı. 1923'te düzenlenen kurucu nitelikteki İzmir Kongre'sinde her ne kadar liberal bir ekonomik politika benimse de yine de altı ilkeden biri olan devletçilik çerçevesinde devletçi korumacılık kendini hissettirmektedir. Bu sistem karma bir modele tekabül etmektedir. Kongre'de dönemin Ekonomi Bakanı Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943) ülkenin kendi ihtiyacını karşılayacak bir sistemden bahisle bunun kısmen devlet kısmen de kişilerin üzerine alacağı girişimlerle destekleneceğini belirtmekteydi.³⁴⁰ Bu anlamda Türkiye'nin izlemesi gereken iktisat politikasının sosyalist ekonomi yaklaşımından kendini ayırdığı görülmektedir. Türkiye sosyalist ya da tam liberal bir ekonomi yerine kendi koşullarına

³³⁸ Atatürk'ün S.D.II, s. 107.

³³⁹ A.g.e., s. 108.

³⁴⁰ Aktaran Gündüz Ökçün, **Türkiye İktisat Kongresi 1923**, Ankara: Ankara Üniversitesi, 1981, s. 257-266.

özgü bir yoldan, üçüncü bir kalkınma yolundan bahsediyordu. Korkut Boratav'a (d. 1935) göre bu tutum Türkiye'nin "açık ekonomi koşullarında yeniden inşa" sürecini ifade etmektedir.³⁴¹ Türkiye 1929 bunalımının ardından 1930'larda devletçi sanayileşme politikalarına yönelse de ekonomi-politiğini sosyalist bir içeriğe göre şekillendirmekten kaçınmıştır. Marxist sınıflı toplum yaklaşımını reddeden bu tutumla Türkiye iktisadi gelişimini devletin öncülük ettiği sermaye yatırımlarıyla Devletçi Kalkınma Modeli altında kendi sermayedarını yaratma yoluna gitmiştir. Keza İkinci Dünya Savaşı döneminde kapalı ve korumacı bir ekonomi içerisinde sermayedarların büyümesinin yolu açılmış, buna karşılık emekçi sınıfın hakları bağlamında önemli bir gelişme yaşanmamıştır.* Ülke içinde savaş koşullarında emtia fiyatlarında yaşanan pahalılık da gözle görülür biçimde artmıştı. Hammadde ihtiyacını dışarıdan karşılayan Türkiye için bu dönemde ekonomik dar boğaz hem devlet düzeyinde hem de halk düzeyinde yaşandı. Ağır vergiler kendisini gösterdi. Vergi uygulamalarının ilki ücretli kesime yüklenen İktisadi Buhran Vergisi'dir (30 Kasım 1931). Ancak iktisadi düzlemde özellikle savaş döneminde uygulanan Milli Korunma Kanunu (Ocak 1940), Ekmek Karnesi (14 Ocak 1942) ve Varlık Vergisi (11 Kasım 1942) gibi uygulamalar ile güçlendirilen ekonomik kısıtlamalara dayalı Devletçi Kalkınma Modeli içeride ekonomik dar boğaza girilmesini engellememiş, savaş sonrası dışarıdan alınacak yardımlar vasıtasıyla liberal kalkınma modeline geçişin önü açılmıştır.

Savaş sonrası Sovyetlerle mesafesini korumaya iktisadi anlamda da dikkat eden ancak o zaman kadar karşılıklı bir tehdit de yaşamayan Türkiye'nin dünya politikasında alacağı yer ABD tarafı oldu. Bu çerçevede 23 Şubat 1945'te ABD'nin 1941 tarihli Ödünç Verme ve Kiralama Kanununa Türkiye'yi dahil etmesi ve 27 Şubat 1946'da Kahire'de yapılan 10 milyon dolarlık kredi anlaşması Türkiye'nin tercihini belirginleştirmişti. Bu koşullar altında liberal ekonomiye daha yakın olan Türkiye'nin dış yardıma kendini

³⁴¹ Korkut Boratav, "1923-1939 Yıllarının İktisat Politikası Açısından Dönemlendirilmesi", **Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları (1923-1938)**, İstanbul: İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Mezunları Derneği, 1977, s. 42.

* Meslekler gruplarının kurdukları sendikalar bulunmakla birlikte bunların siyasi bir söylemleri yoktu ve federatif bir üst yapılanmaya da gitmemişlerdi.

açması liberal politikalara tam eklemlenmesini gerektirmekteydi. Ancak liberal politikalara yani Batı'ya yaklaşmak iktisadi liberalizm yanında çok partili sisteme geçilmesini de gerektirmektedir. 1946 yılında partiler kurulmaya başlandı. Bu partilerden biri olan Demokrat Parti (DP), dörtlü tahrir neticesinde CHP'den atılan isimler tarafından kurulmuştur. Parti Başkanı Aydın'ın toprak zengini ailelerinden birine mensup Adnan Menderes'ti (1899-1961). Kurucuları itibariyle liberal burjuva kimliğe sahip Partinin tabanı ise kurucularına zıt bir biçimde yoksul işçi ve köylülerden oluşuyordu. Bu kesimin DP'yi desteklemesinin ortak sebebi Adnan Menderes veya Celal Bayar'ın (1883-1986) kendilerinin anlayacak isimler olmaları değil CHP'nin kendilerini daha zor duruma sokan ekonomi-politiği oldu. Zira yönetici kadro ve içerik bakımından CHP ve DP arasında bir fark yoktu. DP temelde CHP'nin içinden çıkan bir partidir. Ancak DP'nin liberal ekonomiyi destekleyen politikası ve Partinin Şerif Mardin'in (1927-2017) tabiriyle çevre üzerindeki etkisi göz önüne alındığında CHP'nin liberalizmden yana tercihinin daha da sabit hale getirdiği söylenebilir. DP'nin etkili olduğu hem yoksulları hem de burjuvayı kapsayan karma çevre “karne” ve “vergi” uygulamaları sebebiyle CHP'nin baskıcı ekonomi-politiğinden memnun değildi.³⁴² Tersine bir biçimde DP'nin destekçileri İnönü'nün politikalarına tepki gösterenlerden oluşuyordu. 21 Temmuz 1946'da açık oy gizli tasnif yöntemiyle yapılan seçimler de büyük tepki çekmişti. 12 Temmuz 1947 günü Cumhurbaşkanı İnönü'nün CHP ile DP arasında hakemliği üstlenerek çok partili düzenin korunacağına dair açıkladığı bildiri bir dönüm noktası oldu. Böylelikle İnönü Cumhurbaşkanlığı'nı hem politik bir konum olmaktan çıkartıyor hem de Cumhurbaşkanlığı ile CHP arasındaki politik bağı ortadan kaldırıyor.

12 Temmuz 1947'nin bir diğer önemi de ABD'yle yapılan yardım anlaşması yoluyla Türkiye'nin ABD ile kurduğu ve ilerleyen dönemlerde Türkiye dış politikasında belirleyici olacak müttefiklik ilişkisinin başlangıcı olmasıdır. 1945 ve 1946'da ABD ile anlaşmalar yapılmıştır ancak 1947 anlaşmasının önemi bir doktrin çerçevesinde yapılmış olmasıdır. Truman Doktrini, dönemin ABD Başkanı Truman'ın 12 Mart 1947'de ABD

³⁴² DP halk kitlelerinden destek aldığı kadar kurucularının da ait olduğu burjuvaya dayalı bir partidir.

Kongresi'nde yaptığı konuşmada komünist tehdit altındaki uluslara mali ve askeri yardım yapılmasını kapsıyordu. Aynı yılın başında İngiltere Yugoslav komünistlerin Yunanistan'a yaptığı saldırılara karşı Yunanistan hükümetine yaptığı mali yardımlara devam edemeyeceğini ABD 'ye bildirerek bu yardımların ABD tarafından yapılmasını istiyordu. ABD'nin bu isteğe cevabı bir doktrin ve yardım planı etrafında gerçekleşti. ABD yardımlarına Yunanistan'ın yanında Türkiye de eklendi ve 12 Temmuz 1947'de ABD ile Türkiye arasında bir yardım antlaşması imzalandı. İnönü'ye göre bu yardımlara içinde bulunulan iktisadi zorluklardan kısmen giderilmesini sağlamakla birlikte daha da önemlisi ABD'nin "cihan barışında kendisine düşen rolü benimsediği" gösteren "parlak ve ümitlerle dolu bir işaretti."³⁴³

Liberal ekonomi politikaları takip eden Türkiye için savaş sonrası ibre "dünya barışının koruyucusu" ABD tarafına dönmüştü. Sekiz maddeden oluşan yardım anlaşmasına göre ABD'nin Türkiye'ye yapacağı yardımlar ABD tarafından belirlenecek bir Misyon Şefi tarafından denetlenecektir.³⁴⁴ Görüldüğü üzere anlaşmada belirleyici taraf ABD'ydі. ABD Türkiye'den bu yardımların düzenli olarak halka duyurulmasını da istemekteydi.³⁴⁵ Yardımların usulünü belirleyen anlaşmayla Türkiye ve ABD arasında "ikili anlaşmalar dönemi" başlıyordu.³⁴⁶

Diğer taraftan 1945'in ardından Türkiye-SSCB ilişkileri gerilmeye başlamıştı. Türkiye SSCB'ye ideolojik anlamda yakınlık duymamıştı ancak karşı karşıya gelebileceği veya ilişkisini bozabileceği bir politikadan da kaçınmıştı. Ancak SSCB, ABD ile Türkiye arasında imzalanan antlaşmadan rahatsız olmuştu. Zira kurtuluş savaşından beri SSCB her ne kadar Türkiye'nin resmi olarak sosyalizme uzak olduğunu bilse de hem Kurtuluş Savaşı sırasında yardımlar yapmış hem de TKP'nin ülke içinde karşılaştığı baskılara rağmen Türk hükümetini rahatsız etmekten kaçınmıştı. Savaşın sona erdiği yılın son ayında, Ermenistan ve Gürcistan Sovyetlerinin SSCB ile imzalanarak Türkiye'nin Doğu

³⁴³ Aktaran Ali Halil, **Atatürkçü Dış Politika NATO ve Türkiye**, İstanbul: Gerçek, 1968, s. 94.

³⁴⁴ "Amerikan yardımı anlaşması imzalandı", **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1947, s. 1.

³⁴⁵ **A.y.**

³⁴⁶ Haydar Tunçkanat, **İkili Anlaşmaların İçyüzü (İktisadi, Askeri, Siyasi)**, Ankara: Ekim, 1970.

sınırını belirleyen Kars Antlaşmasına (13 Ekim 1921) rağmen Kars, Artvin ve Ardahan'ı işgal edeceği ve Boğazların güvenliğiyle ilgili Montreux Anlaşmasını feshetmek istediği söylentileri yayılıyordu.* Bu söylentilerle birlikte komünizm karşıtlığı tekrar alevlenmişti. 4 Aralık 1945'te CHP Gençlik kollarının başı çektiği *Komünizmi Tel'in* mitingi yapıldı. Mitinge katılanlar “komünist” yayınlara yönelmişlerdi. Bunlardan biri de Zekeriya ve Sabiha Sertel'in (1895-1868) çıkardıkları *Tan* Gazetesi'nin (1935-1945) basıldığı matbaaydı.³⁴⁷

Politik ve iktisadi liberal açılımın bir başka yansıması da toplumsal düzeyde laikliğin törpülenmesi kapsamaktadır. Bunun yansıması milliyetçilik ve din arasında milliyetçi tutumun din lehine dönüşmesiyle oldu. Saltanatın ve Halifeliğin (1 Kasım 1922, 3 Mart 1924) kaldırılmasının ardından yeni Cumhuriyet'in ulusunu yaratmak gerekliydi. Bu nokta da ise teokratik bir imparatorluktan geri kalan halk arasında yaratılacak birlik duygusunu verebilecek en iyi araç milliyetçiliktir. Hobsbawn'ın “geleneğin icadı” olarak tanımladığı ve ulus yaratma sürecinde milli birliği sağlayacağı düşünülen araçların ortaya konması bu sürecin yoğunlaştığı alandır. Tekke ve zaviyelerin kapatılması (30 Kasım 1925) gibi kanunlarla toplumu düzenleyen dini mekanizmaların yerini milliyetçiliği güçlendiren politikalarla devlet kontrolü altındaki kurumlar aldı. Ancak “Hür Dünya”ya dahil olmak için iktisadi düzlemde yaşanan kırıma milliyetçilik politikaları için de yaşanmak durumundaydı.

Dini milliyetçilikle ikame eden politika ülke içinde sosyalist/komünist hareketlerin bastırılmasını kolaylaştırırsa da bunun yansıması Eylül 1944 ile Mart 1945 arasında süren Irkçılık-Turancılık davası örneği üzerinden görülebilir. Davada yargılanan en önemli isim Alman faşizmine yakınlığıyla bilinen bir öğretmen olan Nihal Atsız'dır. Atsız'ın saç kesimi dâhi Hitler'i andırmaktadır. Atsız Mart ve Nisan 1944'te dönemin Başbakanı ve milliyetçi tutumuyla tanınan Şükrü Saraçoğlu'na (1887-1953) Türkiye'deki komünistleri

* Söylentinin yayılma sebebi Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi olan Selim Rauf Sarper'in SSCB Dışişleri Bakanı Molotov'la Türkiye-SSCB Saldırmazlık Paktı'nın uzatılmasıyla ilgiliydi. Görüşmeden bir sonuç çıkmamıştı ancak Türkiye'de Sovyetlerin toprak ve Boğazlarda hak isteği söylentileri yayılmaya başlamıştı.

³⁴⁷ Pınar Selek, **Barışamadık**, İstanbul: İthaki, 2004., s. 179.

suçlayarak isim veren ve bu isimlerin dönemin Milli Eğitim Maarifi Hasan Âli Yücel (1897-1961) tarafından himaye edildiğini bildiren iki mektup yazmış, mektubunda bu isimlerin memleket aleyhine işler yapması sebebiyle yargılanmalarını istemiştir. Atsız'ın hedefinde komünistleri koruduğu ve onlara görevler verdiği için Hasan Âli Yücel birlikte Köy Enstitülerinin kurucusu İsmail Hakkı Tonguç (1893-1960) da bulunmaktadır.³⁴⁸ İlginç olan komünizm hükümet tarafından halihazırda bir tehdit olarak algılanmakta ve solculara karşı tevkifatlar sıklıkla yapılmaktadır ancak yargılananlara bu sefer Atsız ve yirmi iki arkadaşı da katılmıştır. Bunun en önemli sebebinin Türkiye'nin faşizme karşı tutum aldığını gösterme isteği olduğu değerlendirilebilir. Hatırlanacağı gibi 18 Haziran 1941'de Türkiye Nazi Almanya'sıyla Türk-Alman Dostluk Paketi'ni imzalamıştı. Aynı yılın Ekim ayında bu anlaşmaya bir de ticaret anlaşması eklenmişti. Hatta 1943'te Türk Silahlı Kuvvetleri envanterine katılan Alman tankları vardır. Turancılık da bu yaklaşmanın sürdüğü yıllar boyunca büyüyen bir akım oldu. Turancılığın gördüğü desteğin azalması karşısında daha mukaddesatçı Anadoluculuk akımı Türk-İslam sentezi gibi eklektik bir yapıyla güçlenmeye başladı. İleride görüleceği bu gelişme irtica meselesini Türkiye solunun gündemine sokmuş ve modern Cumhuriyet'in inkılap hareketleriyle bağına temellendirmiştir.

Türkiye'nin savaş sonrası tercihi politik, iktisadi ve toplumsal yapısını derinden etkiledi ve değiştirdi. 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimlerde DP yüzde 55,2 oy aldı. CHP'nin oyu ise yüzde 39,6'da kalmıştı. Feroz Ahmad'ın çözümlemesiyle kayıtlı seçmenin yüzde 90'ı CHP'yi iktidardan uzaklaştırmak için oy atmıştı.³⁴⁹ İktidarın değişmesiyle Türkiye'de özgürlükçü bir hava esiyordu keza DP'nin en önemli vaadi halkı CHP'nin yarattığı toplumsal baskıdan kurtulmaktı. Ancak, bu vaade ilişkin beklentiler başlarda yüksek olsa da kısa bir süre sonra hayal kırıklıklarıyla sonuçlandı. Türkiye solu açısından da durum buydu.

³⁴⁸ Nihal Atsız, "Başvekil Saraçoğlu Şükrü'ye Açık Mektup", **Makaleler IV**, s. 9-16; "Başvekil Saraçoğlu Şükrü'ye İkinci Açık Mektup", **Makaleler IV**, s. 17-29.

³⁴⁹ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, çev. Ahmet Fethi, 4. bsk., İstanbul: Hil, 2010, s. 54.

2.4.2. 1946: Türkiye Solunda Kıpırdanmalar

Türkiye sosyalistlerinin uğradığı dönem dönem artan tevkifatlar ve kurulan partilerin kısa süre içerisinde kapatılmaları olağan gelişmeler haline gelmişti. 1946’da siyasi parti kurulmasının serbest bırakılması sosyalist isimler için bir fırsat oldu. Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi, Sosyal Demokrat Parti, Sosyalist Adalet Partisi, Türkiye İşçi Çiftçi Partisi, Türkiye Sosyalist Partisi, Türkiye Sosyalist İşçi Partisi kurulan sol tandanslı partilerdendir. TKP bu dönemde yeraltında faaliyet gösteriyordu ve legal olmaya çalışıyordu. 31 Temmuz 1945’te yayımlanan *İleri Demokrat Cephesi* programında faşizme ve irticaa karşısında bulunan demokrat gruplar ve yurtseverlerin terakki (ilerleme) yolunda *Faşizm ve Vurgunculuğa Karşı İleri Demokratlar Cephesi*’yle atılan ilk adımın devam etmesi bağlamında *Milli Birlik* etrafında toplanmış *İleri Demokratlar Cephesi*’nin oluşturmaları ile kurulacak bir birlik tanımlanmakta, birliğin din, milliyet ve cins ayrımı gözetmeden tüm “namuslu” vatandaşlara açık olduğu da belirtilmektedir.³⁵⁰ Cephe kapsayıcı bir metinle tanıtılıyordu ve bu kapsayıcılık faşizme karşı milli bir şuura dayandırılıyordu.³⁵¹ *Yurt ve Dünya* (1942) ve *Adımlar* (1943-44) dergilerinde TKP’nin görüşleri legal olarak yayınlanıyordu. Yukarıda değinildiği gibi cepheye CHP’de dahil edilmeye çalışılıyordu. TKP’nin bu milli tavrının bir yansıması 1941 yılında da görmek mümkündür. 1941’de Almanya SSCB’ne savaş açtığına TKP Türkiye’nin savaş sırasında takındığı tarafsızlığı Atatürk’ten devralınan “Yurtta sulh, cihanda sulh” dış politikasının yozlaşmış hali olarak suçlamıştı. Bu suçlamayla TKP’nin Atatürkçü söyleme yakınlığını belirtmeye çalıştığı açıktır. Ancak Alman saldırısına uğrayan SSCB değil de başka bir ülke olsaydı yine bu tepkinin verileceği kuşkuludur. TKP’nin faşizme karşı geniş bir cephe kurma planına CHP 4 Aralık’taki mitingle karşılık vermişti ve *TEK CEPHE* politikası çıktı.

Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi (TSEKP), TKP’li Dr. Şefik Hüsnü (Değmer) tarafından açılmıştı. Bu bir anlamda TKP’nin legale çıktığı manasına gelse de

³⁵⁰ Sayılğan, *Türkiye’de Sol Hareketler*, s. 219.

³⁵¹ A.g.e., s. 219.

TSEKP 15 Aralık 1946 kapatıldı ve TKP yeniden yeraltına indi.³⁵² Savaş sırasında takip edilen legale çıkma çabası başarısız olan TKP cephe politikasına devam etti. Partinin 1942 cephe politikasının önüne gençlik geçmişti. 1946'da Ankara'da Türkiye Gençler Derneği kuruldu.³⁵³ Derneğin üyelerinden olan Aclan Sayılğan'ın (1924-2001) aktardığına göre Dernek Başkanı Behice Boran'la, Boran da o dönem TKP Ankara teşkilatının başında bulunan Zeki Baştımar'la (1905-1973) temas halindedir.³⁵⁴ Baştımar'ın, Boran'ın yazı işleri sorumluluğunu da yaptığı *Adımlar* ve *Söz* (1946) dergilerinde yazıları yayımlanmıştı. Bu nedenle temas halinde oldukları kuvvetle muhtemeldir.

Dernek, 1949'da kendini feshetse de İstanbul'da 1946'da açılan İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği (İYTGD) Ankara'daki Dernekten daha faal ve daha etkili bir işleyişe kavuşmuştu. İYTGD sosyalist üniversite gençlik hareketlerinin öncüsü sayılabilir. Çıkardığı *Hür Gençlik* Dergisi 1946'dan 1951'e kadar basılmaya devam etti. Bu nedenle Derneğin izlediği yol diğer bir anlamda cephenin izlediği yol *Hür Gençlik* aracılığıyla takip edilebilir. Derginin genel yayınlarına bakıldığında üç konu öne çıkmaktadır. Bunlar: 1) barış, 2) o sırada hapiste olan Nazım Hikmet ve 3) ilahiyatın bir bilim alanı olarak okutulmasına karşı olan yazılardır. Yayımlanan iki özel sayı Nazım Hikmet ve Menemen Olayı sırasında şehit edilen Kubilay içindir. Yalnızca Kubilay için bir özel sayı çıkarılmasından anlaşılacağı üzere irticaa cephenin savaş açığı önemli konuların başındadır. Bu anlamda şikâyet ise Atatürk'ün inkılaplarından ve ilerlemeden sapılarak İlahiyat eğitiminin üniversitelerde verileceği haberidir. İlahiyat bir bilim alanı değildir dolayısıyla da üniversiteler de yeri yoktur. Zira “din tedrisatının kabulü şeklinde” ortaya çıkan “irticaa” Atatürk Devrimlerini yıkmak istemektedir. Atatürk Devrimlerinin koruyucusu olacaklarını söyleyen Dernek, Türkiye'nin bağımsızlığı vurgusunu da

³⁵² **A.g.e.**, s. 224.

³⁵³ “Ankara'da Türkiye Gençler Derneği Kuruldu”, **Hür Gençlik**, sayı 2, 13 Aralık 1946, s. 4; Sayılğan, **Türkiye'de Sol Hareketler**, s. 224.

³⁵⁴ Sayılğan'ın anlatımı dernek başkanıyla Boran arasındaki temastan emin ancak Boran'la Baştımar arasında bir temas olup olmadığından emin olmadığı imasını taşıyor. Sayılğan, **a.g.e.**, s. 276.

yapmaktadır. Bu minvalde barışı istemek “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” şiarını benimsemektir.³⁵⁵

Türkiye’deki barış cephesinin ön safını oluşturan Dernek uluslararası gençlik örgütlerinin faaliyetlerinin yakından takip etmektedir. Dergide 1945’te kurulan WFDY (Dünya Demokratik Gençlik Federasyonu) ile 1946’da kurulan IUS (Beynelminel Öğrenciler Birliği) etkinliklerine bolca yer verilmiş. Bu anlamda bir cephe örgütlenmesi olarak çalışan “gayri siyasi” Dernek “demokrasi aleyhtarı, ırkçı olarak tanınan ve bu yolda çalışanlar” dışında on sekiz otuz yaş arasındaki herkesi üyesi olmaya ve “barış mücadelesine” çağırmaktadır.³⁵⁶ Türkiye solu açısından barışla eş değer bir konu hapiste bulunan barış şairi Nazım Hikmet’tir. Dernek, DP’nin iktidara geldiği günün ertesi 16 Mayıs 1950’de hapiste bulunan Nazım Hikmet’in bırakılması için “*Nazım Hikmet’i kurtarınız!*” kampanyası başlattı ve buna dair bildiri dağıttı. Nazım Hikmet’in tutukluluğuyla ilgili 15 Ekim 1950 günü Laleli Çiçek Palas’ta yapılan toplantı saldırıya uğradı.³⁵⁷ Dernek 1951’de kapandı.³⁵⁸ *Hür Gençlik*’in son sayısı 5 Ağustos 1950 tarihli Kubilay için hazırlanan özel sayı oldu.

1942 yılıyla birlikte Türkiye’deki cephe politikalarının yansıması gençler ve münevverler üzerinde yoğunlaştı. 1946’yla beraber İYTGĐ cephe sürecini hareketlendiren bir oluşum oldu. 1960 ortalarında şekillenecek olan Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) gibi solcu gençlik hareketlerinin temelini atmış olduğu da söylenebilir. Özellikle irticaa konusunda Atatürk inkılaplarının ilerlemeciliğiyle kurduğu bağ 60’lar dönemi gençlik hareketlerinde tam-bağımsızlık üzerinden kurulacaktır. Derneğin yarattığı hareketlilik solda barış vurgusunu da kuvvetlendirmiştir. İYTGĐ’nin eylemlerinden biri de “*Aziz Türk Halkına!*” hitabıyla başlayan TBC bildirisinin dağıtılmasıdır. Cephe politikasının öğrenci/gençlik kısmı İYTGĐ’yken münevverler kısmını oluşturan Dernek TBC olacaktır.

³⁵⁵ “Millet ve Gençlik”, *Hür Gençlik*, sayı 3, 9 Mayıs 1947, s. 1.

³⁵⁶ “Dayanışma”, *Hür Gençlik*, sayı 9, 1 Temmuz 1950, s. 6.

³⁵⁷ Sayılğan, *Türkiye’de Sol Hareketler*, s. 227.

³⁵⁸ *A.g.e.*, s. 228.

2.5. Türkiye’de Barış Cephesi: Türk Barışseverler Cemiyeti

Türk Barışseverler Cemiyeti (TBC), 14 Temmuz 1950³⁵⁹ tarihinde Behice Boran, Adnan Cemgil (1909-2001), Osman Toprakoğlu, Nevzat Özmeriç, Vahdettin Barut, Muvakkar Güran ve Reşat Seçinsoy tarafından kuruldu.³⁶⁰ Behice Boran³⁶¹, 1910 yılında kültür düzeyi yüksek bir ailede doğmuştu. Robert kolejini birincilikle bitiren ilk kadın olan Boran mezuniyeti sonrası bir müddet öğretmenlik yapmış ardından ABD’ye sosyoloji doktorası öğrenimi görmeye gitmiştir. 1939’da Türkiye döndüğünde Ankara Üniversitesi Dil, Tarih Coğrafya Fakültesi’ne (DTCF) sosyoloji doçenti olarak atanır.³⁶² Marksizmle tanışmasının ABD’de geçirdiği süre içerisinde olduğunu söyleyen Boran’ın toplumcu tavrı, çalışma alanından da anlaşılmaktadır. Sosyo-ekonomik statü grupları üzerinden 1910-1930 yılları arasındaki ücretli mesleklerin hareketliliğini incelemiş olan Boran Türkiye’ye bir Marksist olarak dönmüştü. Memlekete döndükten sonra Türk sol dergiciliğinde önemli yeri olan *Yurt ve Dünya*, *Adımlar* ve *Söz* dergilerinin imtiyaz sahipliğini ve yazı işleri sorumluluğunu yürüten Boran Türkiye’deki solcu aydınlar arasında önemli bir yere sahip olmuştu. Çok partili sisteme geçilen 1946 yılında Boran

³⁵⁹ Sayılğan’a göre Cemiyet’in kuruluşu 12 Mayıs 1950’dir ancak ilk toplantısını yapması ve faaliyete geçmesi 14 Temmuz’u bulmaktadır. **A.g.e.**, s. 229

³⁶⁰ Türk Barışseverler Cemiyeti’nin kurucu başkanı Behice Boran’dı. Genel Sekreterliği Adnan Cemgil, Yönetim Kurulu üyeleri ise Vahdettin Barut, Fuat Toprakoğlu, Reşat Sevinçsoy, Nevzat Kemal Özmeriç ve Muvakkar Güran’dı. Gökhan Atılğan’ın aktardığına göre bu isimler arasında olmayan sosyalist kimlikli isimler de Cemiyete gayriresmi olarak destek vermektedir. Bu isimler arasında Sabiha Sertel ve Nazım Hikmet bulunmaktadır. Sabiha Sertel Tan matbaası olayı sebebiyle, Nazım Hikmet ise hapisten daha yeni çıktığı (15 Temmuz 1950) için ve yaşadığı maddi zorluklar sebebiyle işleriyle uğraşması gerektiğinden Cemiyet’i desteklemiş ancak üye olmadan toplantılarına katılmışlardır. Buna karşın örneğin Boran’la yakın arkadaş olan Mina Urgan tutuklanmaktan korktuğunu belirterek Boran’ın Cemiyet’e katılmasına yönelik teklifini reddetmiştir. Bkz. Gökhan Atılğan, **Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı**, 2. bs., İstanbul: Yordam, 2007, s. 152; Sayılğan’ın aktardığına göre Cemiyet’in 14 Temmuz’da yaptığı toplantıda başkan Behice Boran; genel sekreter Adnan Cemgil; yönetim kurulu: Nevzat Özmeriç, Reşat Sevinçsoy, Vahidettin Barut, Osman Fuat Toprakoğlu, Muvakkar Güran; üyeler: Akça Akyokuş, Naci Ormanlar, Namık Ergün, Güleren Görkmen (Özdemir), Solmaz Görkmen, Nurettin Akkan, Sabire Dosdoğru, Turgut Pura, Macit Doğudan, Affan Kırımlı’dır...

³⁶¹ Behice Boran hakkında birçok biyografik çalışma bulunmaktadır. Bkz. Ayşegül Yaraman, **Biyografi/2 Behice Boran**, İstanbul: Bağlam, 2002; Gökhan Atılğan, **Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı**, İstanbul: Yordam, 2007; Kolektif, **Behice Boran Kitabı**, İstanbul: Dipnot, 2018; Uğur Mumcu, **Bir Uzun Yürüyüş**, Ankara: um:ag, 1996; **Behice Boran**, Cilt 1, İstanbul: TÜSTAV, İstanbul, 2010.

³⁶² O dönemki geçici bir düzenlemeyle doktorasını yapmış kişiler üç yıl içerisinde doçentlik tezlerini tamamlamak koşuluyla doçent olarak atanabilmektedir. Gökhan Atılğan, **Behice Boran...**, s. 44.

demokrasinin seçimlerde gösterilen bir halk iradesi olmadığından bahisle her aşamada katılımcı bir demokrasiyle birlikte bürokrasi ve merkezi yönetim yerine “serbest vatandaş teşekkülleri” vasıtasıyla oluşturulacak bir yönetimden bahsetmektedir.³⁶³

Boran, komünist olduğu ve TKP üyesi olmak suçlamasıyla 15 Haziran 1948’de başlayan yargı süreci sonunda 10 Şubat 1950’de Niyazi Berkes (1908-1988) ve Pertev Naili Boratav (1907-1998) gibi üniversitedeki görevinden açığa alınmıştır.³⁶⁴ Hatta üniversitedeki sosyoloji kürsüsü lağvedildi. Üniversitedeki işinden uzaklaştırılan Boran İstanbul’a taşındı. Bu dönemde İstanbul’a taşınan yalnızca Boran değildir. Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav, Adnan Cemgil ve *Tan* matbaasının basılması olayından sonra, Sabiha ve Zekeriya Sertel de İstanbul’a yerleşmişlerdir. Böyle bir topluluğun ise toplanarak bir tartışma ortamı yaratmaları kaçınılmazdır. Buna paralel olarak 1947’de başlayan solcu tevkifatları neticesinde sol örgütler ortadan kaldırılıyor, Nazım Hikmet’in hapis hayatı devam ediyor, Sabahattin Ali’nin (1907-1948) Türkiye’den çıkmaya çalışırken 2 Nisan 1948’de Bulgaristan sınırında katledilmesi Türkiye’deki sosyalistler arasında umutsuzluğu güçlendiriyordu.

Cemiyetin kurucularına dönmek gerekirse Adnan Cemgil felsefe öğretmeni ve çevirmen; Nevzat Özmeriç ve Reşat Sevinçsoy mimar; Osman Toprakoğlu ve Vahdettin Barut avukat; Muvakkar Güran ise ev hanımıdır. 14 Temmuz 1950’deki toplantıda Derneğin Başkanlığı’na Behice Boran; Genel Sekreterliği’ne Adnan Cemgil ve Yönetim Kurulu’na Nevzat Özmeriç, Reşat Sevinçsoy, Vahidettin Barut, Osman Fuat Toprakoğlu ve Muvakkar Güran seçilmiştir. Cemiyetin üyeleri ise Akça Akyokuş, Naci Ormanlar, Namık Ergün, Güleren Görkmen (Özdemir), Solmaz Görkmen, Nurettin Akkan, Sabire Dosdoğru, Turgut Pura, Macit Doğudan ve Affan Kırımlı’dır. Bir “münevver” birliği olarak nitelendirilen cemiyet kuruluşuna dair yaptığı basın tebliğinde amacını “Türk halkının...barış ihtiyacına tercüman olarak şerefli ve sağlam bir barışın kurulması için” hukuki girişim ve faaliyetlerde bulunmak olarak açıklıyordu.³⁶⁵ 1949’da Avrupa

³⁶³ “Seçim Hakkı ve Demokrasi”, *Söz*, Sayı 3, 15 Haziran 1946, s. 1; 7.

³⁶⁴ Atılğan, *Behice Boran...*, s. 110-1

³⁶⁵ Selek, *Barışamadık*, s. 207.

genelinde yapılan DBSK'lerinin yansıması TBC olmuştu. 19 Mart 1950'de DBSK tarafında imzaya açılan Stockholm Çağrısı tüm dünyada yankı uyandırmıştı. Çağrıda nükleer silahları kullanacak ülkelerin hem harp hem de insanlık suçu işleyecekleri belirtiliyordu. Çağrının imzalanması “memleket sevgisiyle” bağdaştırılarak ajitatif bir içeriğe büründürülüyor, verilen her imza barış için verilmesi gereken bir savaş anlamını taşıyordu.³⁶⁶ “Barış için savaşım” sloganlaşarak Türkiye Barış Derneği sıklıkla kullanacaktı.

Cemiyet, Türkiye'nin barış söylemiyle kurulan ilk örgütüdür. Cemiyet, dünya savaşının çıkma ihtimalinin gittikçe arttığı bir ortamda ve Tek Parti iktidarının yerine demokrasi ve özgürlük beklentileri içerisinde DP'nin seçilmesiyle oluşan liberal bir ortam beklentisinin hâkim olduğu zamanlarda kurulmuştu. Cemiyetin kurulduğu günün ertesi (15 Temmuz) DP'nin çıkardığı kısmi af yasasıyla Türk solunun barış şairi Nazım Hikmet'in on üç yıllık hapis hayatı da sona ermişti.

Boran, cemiyetin açılmasında ABD ve Sovyetler Birliği arasında bir atom savaşı çıkma ihtimalinde ve dünyada buna karşılık artan barış hareketlerin etkisinden bahsetmektedir. Boran cemiyetin kuruluşunda, henüz beş yıl önce bitmiş olan dünya savaşının ardından ABD ve Sovyetler Birliği tarafından atom bombası geliştirildiği ve artan yeni bir savaş tehdidine karşılık özellikle Avrupa'da savaş karşıtı kampanya, yürüyüş ve imza kampanyalarının var olduğu ortamda bu kararın alındığını belirtiyor.³⁶⁷ Uluslararası ortamın ulusal düzeyde siyasi etkileşimler ve siyasi hareket alanları yaratmasının, TBC'nin kurulmasında da etkin olduğu ortadadır.

TKP de, Kominform'un politikasına uyarak SSCB'nin barış söyleminin Türkiye'de yaygınlaştırılması için faaliyetler yürütüyordu. Bunlardan biri *Barış Dergisi*'nin çıkarılmasıydı. Derginin, Nisan ve Ağustos 1950 tarihleri arasında toplam sekiz sayısı yayınlandı³⁶⁸. 15 Temmuz tarihli yedinci sayısında *Barış Dergisi* “Barış

³⁶⁶ “Barış İçin Savaş”, *Barış*, 1 Temmuz 1950, S. 6, s. 3.

³⁶⁷ Uğur Mumcu, *Bir Uzun Yürüyüş*, İstanbul, Uğur Mumcu Vakfı Yayınları, 1996, s. 42.

³⁶⁸ Barış dergisinin tüm sayılarına TÜSTAV'ın internet sitesinden ulaşılabilir. <http://www.tustav.org/sureli-yayinlar-arsivi/baris/>, (çevirimiçi)

Davamız” başlığıyla barış cephesinin amacının “doların ve atomun baskısına” emperyalist politikalara karşı halkı korumak olduğunu ve barışın dost ve düşman ayrımını belirleyen “mihenik” taşı olduğundan bahisle barışa anti-emperyalist bir tanımla yaklaşmaktadır.³⁶⁹ Barış cephesinin iki vurgusu bulunmaktaydı: birincisi nükleer savaş tehlikesi; ikincisi savaş tehlikesinin oluşturduğu yoksulluktu. Barış cephesinin görünen yüzü TBC oldu.³⁷⁰ TBC, barış için yapılacak girişimleri demokratik haklar niteliğine sokarak tepki çekmeyecek bir barış konumlandırması yapmış ve savaş karşıtı herkese kapısını açmıştı. İlk ve son sınav Kore Savaşı’na katılma kararına karşı verilecekti.

Türkiye için, ABD ve NATO eksenli dış politika çizgisi 1950 öncesi Tek Parti Dönemi dış politikalarına dayanmakla birlikte, 1950’deki seçimlerle resmi olarak geçilen çok partili demokratik düzenin neticesinde iş başına gelen DP hükümetiyle birlikte Batı yanlısı politikalar somut hale bürünmüştü. DP’nin dış politikada öncelikli hedefi, Türkiye’nin batılı ülkeler arasında resmi olarak yer almasını sağlayacağını düşündüğü NATO’ya üyelik oldu. Aynı dönemde devam eden Kore Savaşı’na Türkiye’nin de asker göndereceği dönemin Dışişleri Bakanı Mehmet Fuat Köprülü (1890-1966) tarafından başlarda her ne kadar reddedilse ve bir söylenti olarak nitelendirilse de 25 Temmuz 1950’de DP hükümeti, Kuzey Kore yönetimine karşı savaşmak ve “komünistlere karşı mücadele veren Batılı güçlere karşı” destek vermek amacıyla Kore’ye asker gönderme kararı almıştı. Amaç, Türkiye’nin yerini iki bloklu sistem içerisinde netleştirmek ve Marshall yardımları gibi Batı yardımlarının devamlılığını sağlamaktı. Aynı zamanda niceliksel olarak büyük bir askeri güce sahip olduğu için Türkiye üye olacağı NATO’da

³⁶⁹ “Barış Davamız”, **Barış**, 15 Temmuz 1950, S. 7, s. 5; 11.

³⁷⁰ Bu noktada Cemiyet’in TKP’nin kurduğu bir örgüt olduğu savına değinmek gerekmektedir. Çoğunlukla Behice Boran’ın Türkiye’ye döndükten sonra TKP üyesi olduğu üzerinden kurulan bu bağlantıyı doğrulayan bir diğer durum ise Mihri Belli’nin söyledikleridir (Mihri Belli, **İnsanlar Tanıdım**, İstanbul: Doğan, 2000, s. 375). Belli, Cemiyet’in TKP’nin desteklediği ve partililerin katıldığı bir örgüt olduğunu belirtmektedir. Buna karşın Boran, Cemiyet’in kurulması kararının arkadaş çevresinde alınmış bir karar olduğunu söylemektedir (Uğur Mumcu, **Bir Uzun Yürüyüş**, İstanbul: um:ag, 1996, s. 44). Diğer taraftan Boran’ın TKP üyeliğine dair çıkarsama tartışmalı bir konudur. Boran’ın TKP üyesi olduğuna dair kendine ait bir ifadesine tarafımdan rastlanmamıştır. Ancak Atılğan’a göre Boran 1940’lardan beri Zeki Başımar’la iletişim içerisindeydi (Atılğan, **Behice Boran...**, s. 152)

hatırı sayılır bir güce sahip olarak Batı'nın ayrılmaz bir parçası da olacaktı.³⁷¹ Sovyetler Birliği'ne jeopolitik olarak yakınlığı da Batı'nın Türkiye'yi yanında tutmak istediği bir ülke haline getirmekteydi. ABD'nin SSCB'yi çevreleme politikası bağlamında Türkiye önemli bir ön karakol işlevi görmektedir.

DP hükümetinin Bakanlar Kurulu tarafından kararın almasının iki gün sonra, 27 Temmuz 1950'de Barışseverler Cemiyeti yaptığı toplantıda, Kore'ye asker gönderilmesinin T.C. Anayasasına ve BM Yasalarına aykırı olduğu gerekçesiyle kararın durdurulması konusunda Cemiyetin görüşlerinin belirten bir dilekçe kaleme alındı. Dilekçe hem TBMM'ye gönderilecek hem de telgraf olarak gazetelere ve bir beyanname halinde 24.000 baskıyla halka dağıtılacaktı.³⁷² Boran, Cemiyetin hükümetin Kore'ye asker göndermesine karşı kaleme aldığı dilekçe sürecini şu şekilde açıklıyordu:

“Yeni kurulmuş Barışseverler Cemiyeti'nin bu karara karşı geniş çapta bir tepki göstermesi olanakları henüz yoktu. Ancak bir tepki de mutlaka gösterilmeliydi. Hemen ertesi günü Millet Meclisi Başkanlığına kararın savaş ilanı niteliğinde olması nedeniyle Meclisten geçirilmesi gerektiği; bu kararla anayasanın ihlal edildiği içeriğinde bir protesto telgrafi gönderdik.

³⁷¹ Nitekim, 19 Şubat 1952 tarihli Türkiye Büyük Millet Meclisi Oturumunda Türkiye'nin Kuzey Atlantik Antlaşması'na (NATO) katılımına dair kanun görüşülmüştür. Kanunun birinci maddesi şu şekildedir:

“Madde 1- Washinton'da 4 Nisan 1949 tarihinde imza edilen Kuzey Atlantik andlaşması ile buna ek 17 Ekim 1951 tarihli Londra protokolü kabul edilmiştir.”

(T.C. Resmi Gazete, S. 8038, 19 Şubat 1952, s. 1.)

Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü Meclise konunun gündemdeki diğer görüşmelerden öne alınmasını isteyen bir teklif vermiş ve ardından oylamaya geçilmiştir. Oylama sonucunda 409 kabul oyuyla kanun teklifi kabul edilmiş, Türkiye NATO üyesi olmayı onaylamıştır. Dışişleri Komisyon Başkanı Samsun milletvekili Firuz Kesim'in teşekkür konuşması şu şekildedir:

“Bütün tarihimizde ilk defa olarak bu kadar ehemmiyetli siyasi ve askeri bir emniyet manzumesine, eşit haklarla girmenin ifade ettiği mânâyı ve bunun bizleri yarına ne kadar büyük bir güvenle baktırdığını düşünürken, haklı göreceğimiz, bir gurur ve heyecan duyuyor[um]...”

...

“Atlantik Paktına girmekle en doğru yolu seçtiğimizden hiç şüphem yoktur. Bu suretle medeniyet ve ilerleme yolunda örnekler vermiş on dört güzide Millet, Hür Dünyayı, insan haklarını ve medeniyetin müşterek varlığını her türlü tecavüz teşebbüslerine karşı müdafaa azminde birleşmiş bulunuyorlar.”

Ancak Köprülü uzun konuşmasında Türkiye'nin hangi ülke veya kim tarafından ne gibi “tecavüz teşebbüslerine” uğradığından bahsetmemiştir.

Köprülü'ye göre ABD 1947'de, Avrupa'nın ve Türkiye'nin içine düştüğü “sinir muharebesinin cihan şumul maiyetini” anlamış ve bu maiyet içinde bulunan ülkelere Truman Doktriniyle “müzaheret edeceğini” açıklamıştır.

(TBMM Tutanak Dergisi, 18.11.1952, s. 315-316.)

³⁷² Sayılan, **Türkiye'de Sol Hareketler**, s. 230.

Telgraf, Ankara Radyosunun akşam haberlerinde okundu. Öte yandan kararın niteliğini açıklayan ve onu protesto eden bir bildiri kaleme alınarak bastırıldı ve 27 Temmuz günü İstanbul'da ben dahil olmak üzere kurucular ve o arada kaydolmuş bir üye tarafından dağıtıldı."³⁷³

TBMM'ye gönderilen dilekçede, Kore'deki BM Komutanlığı emrine 4500 Türk askerinin gönderilmesi için alınan kararın T.C. Anayasası hükümlerine göre DP iktidarının yaptığı gibi Bakanlar Kurulu tarafından değil TBMM tarafından alınması gerektiği ve bu nedenle kararın geçersiz olduğu belirtiliyordu. Cemiyetin ikinci itirazı Türkiye'nin direkt olarak savaşın bir tarafıymış gibi Kore'ye gitmesiydi. Buna karşın cemiyet Hindistan'ın yaptığı gibi savaş koşullarında değil, barış koşullarında barışı korumak için asker gönderilmesi gerektiğini savunuyordu. Bu nedenle cemiyetin isteği TBMM'nin acilen toplanarak Kore'ye asker gönderilmesini onaylayan Bakanlar Kurulu kararının iptal edilmesiydi.*

Barışseverler Cemiyeti'nin Bakanlar Kurulu kararına itirazı, hukukiliğinin yanında barışın korunması ve Türkiye'nin bu anlamda muhalif bir tutum sergilemesi gerektiği amacıyla yazılmıştı. Ancak NATO'ya kabul edilmenin ön koşulu olarak algılanan Kore Savaşı'na karşı olan dilekçeyi DP hükümeti yürürlüğe koymadı. Dilekçenin içeriğiyle benzer biçimde hazırlanan bir bildiri, İstanbul Galata Postanesinden³⁷⁴ gazetelere de telgraf olarak çekildi. "Aziz Türk Halkına!" hitabıyla başlayan bildiri, 28 Temmuz 1950'de İstanbul'un kalabalık noktalarında dağıtıldı.*

Bildiri metninde, DP hükümeti ABD'nin menfaatlerini korumak amacıyla Kore'ye asker göndermekle suçlanıyordu. Bu durumda Türkiye'nin bundan bir fayda sağlamayacağını, aksine Türkiye'nin "istikbal ve güvenliğini" tehlikeye atacağını söylemekteydi. "Türk milletinin barıştan yana bir millet olduğu"nu ve "istikbalin Dünya

³⁷³ Uğur Mumcu, "Bir Uzun Yürüyüş", **Cumhuriyet**, 13 Ağustos 1986, s. 13. Uğur Mumcu'nun Behice Boran ile yapılan röportaj aynı zamanda kitaplaştırılmıştır da: Uğur Mumcu, **Bir Uzun Yürüyüş**, İstanbul: um:ag, 1996.

* Tarihi öneme sahip Galata Postanesi'nin şimdiki adı Karaköy Postanesi'dir.

* Bildiri, 27 Temmuz 1950'de, Behice Boran Eminönü'nde, Galata Köprüsü'nün başında, Adnan Cemgil Beyoğlu'nda, Nevzat Kemal Özmeriç Samatya'da, Reşat Sevinçsoy Eyüp ve Fener'de, Cemiyet sempatiçanı Naci Ormanlar ise Beşiktaş ve Ortaköy'de dağıtmıştır.

barışına bağlı olduğu”nu vurgulayan bildiride, 1947’de İngiltere’den bağımsızlığını kazanmış Hindistan’ın Başbakanı Nehru’nun önerisi örnek gösterilerek Türkiye’nin barıştan yana çabalar göstermesi gerektiği ve bu anlamda Cemiyetin, DP hükümetinin aldığı bu kararı TBMM’nin reddetmesini umdukları yazılmıştı.³⁷⁵

Bu bildiri, Barışseverler Cemiyeti’nden geri kalan tek metin oldu. Zira bildiri toplatılarak, Cemiyet’in yönetim kurulunu oluşturan neredeyse tüm isimler Behice Boran, Adnan Cemgil, Nevzat Özmeriç, Reçat Sevinçsoy, Muvakkar Güran, Osman Fuat Toprakoğlu ve bildirinin basıldığı matbaanın sahibi Cemal Anıl 29 Temmuz’da gözaltına alındı, Cemiyetin kayıtlarına el konuldu.* Cumhuriyet Gazetesi’nin aynı günlü haberine göre, bildiri “*Moskova siyasetine alet olacak mahiyette*”ydi.³⁷⁶ Tutuklanma sebepleri ise, “*hükümetin aldığı kararı tenkit etmek, milli mukavemeti kırıcı ve askeri isyana teşvik edici beyanname neşretmek*”ti. Boran’a göre, bildiride iki nokta, yargıçların dikkatini çekmişti, “*Kore Savaşına Amerika’nın menfaatleri uğruna katılın[ması]*” ve “*hükümetin bu kararı, Amerika’nın zoru ile ver[mesi]*”.³⁷⁷

Başbakan Adnan Menderes, Barışseverler Cemiyeti’nin meclise gönderdiği dilekçe üzerine verdiği demeçte, Cemiyet’in “*milletlerarası bir kök*”e sahip olduğunu söyleyerek, Cemiyet’le Sovyet Birliği arasında bağlantı olduğunu ima etmekteydi. Menderes demecinde hükümetin, “*hürriyeti yok etme hürriyetine*” izin vermeyeceğini ve “*maksadını gizleyerek memlekette zararlı faaliyetlerde bulunanlar*”a karşı uyanık olduğunu söylüyordu. Menderes’e göre DP iktidarından önce “*komünistlerle mücadele*” tam tesirini göstermemişse bunun sebebi önceki hükümette komünistlere “dost ve himaye edici şahsiyetlerin” bulunulmasındandı.³⁷⁸ Menderes, kendi hükümetleri döneminde bunun asla olmayacağı “teminatını” vererek bu tür girişimlere karşı mücadeleyi devletlerarası bir örgütlenmeye mensup olunması gerekliliğine bağladı.

³⁷⁵ Bildiri metni için bkz. Ek-2.

* Kuruculardan ayrı olarak, Naci Ormanlar da tutuklanmıştır. Matbaacının ismi Kemal Anıl’dır.

³⁷⁶ “Moskovanın ağızla konuşan cemiyet”, **Cumhuriyet**, 29 Temmuz 1950, s. 3.

³⁷⁷ T.C. İnci Ordu Komutanlığı Sıkıyönetim 2 Nolu Askeri Mahkemesi, **Türkiye Barış Komitesi Derneği Davası Gerekçeli Hüküm**, İstanbul, 8.11.1984, s. 67.

³⁷⁸ **A.g.h.**, 29 Temmuz 1950.

Menderes'e göre bir memleket olarak sulh sağlamak imkânı yoktu ve bunun için dünyaca bir kader birliğine varmak gerekmekteydi. Ayrıca Menderes, Cemiyet'i SSCB'ye bağlı bir örgüt olarak tanımlıyordu. Zira Boran zaten aynı yılın başlarında komünizm suçlamasıyla üniversiteden tasfiye edilmişti. Bu anlamda Cumhuriyet Gazetesi'nin Cemiyet'e karşı Menderes'in yaptığı açıklamada kullandığı bir cümleyi başlıklandırması özet mahiyetindedir: Menderes'e göre Cemiyet “*Moskova'nın ağziyle*” konuşmaktadır. Bunun kanıtı ise Fransa Komünist Partisi üyesi ve Avrupa barış hareketlerinin oluşmasına öncülük eden Joliot Frederic-Curie ile Cemiyet'in bağlantılı olduğu savıdır.³⁷⁹ Menderes'in Cemiyet'i suçlamasına karşılık *Barış Dergisi*'nin 8. sayısında “*Barış davamıza indirilen bir darbe*” başlığıyla cevap verildi:

*“...Başbakan, ‘Bu cemiyetin milletlerarası bir kökü olduğunu’ söylüyor. Harp bütün milletleri ve bu arada Türk milletinin de barışı savunmasında kanuni bir mahsur var mı bilmiyoruz... Barış propagandasının gerçeği sahtesi olmaz. Barış barıştır...”*³⁸⁰

Tek Parti döneminin ardından DP iktidarından beklentiler sonuçsuz kaldı ve Türkiye’de iktidarı ellerinde bulunduranlar selefleri gibi tüm sertliğini solun üzerinde kullandılar. Boran için 1950-1960 arası uzun ve tekrar eden tutukluluklar ve hapisliklerle devam etti. Boran’ın başına gelenleri “aşırı” olarak nitelendirmek yanlış olur. Boran, bu dönemde sosyalist bir Türk entelektüelinin yaşadıklarının anlaşılması açısından tipik bir örneği oluşturmaktadır.

Menderes'in ipuçlarını verdiği haliyle Barışseverler Cemiyeti'ne karşı devletin aldığı tavır yargılanmaları yönünde oldu. 8 Ağustos 1950’de açılan dava süreci kararların birkaç kez bozulmasıyla uzadı. 15 Kasım’da TBC’nin ilk duruşması yapıldı. 30 Aralık’ta TCK’nın 161. Maddesine dayandırılarak verilen gerekçeli hükümde üyeler 15 yıla mahkûm edilmişti. Bu karar 2. Ceza Dairesi tarafından bozuldu ve davanın Yargıtay Genel Kurulunda tekrar görülmesine karar verildi. 13 Haziran 1951’de açıklanan yeni gerekçeli kararla bir yıl üçer aylık cezalar verildi. Üyelerin tutukluluk süreleri bırakılmaları ve yeniden tutuklanmaları hesaplandığında, uzunca bir süreye tekabül

³⁷⁹ A.g.h.

³⁸⁰ “Barış davamıza indirilen bir darbe”, *Barış*, 1 Ağustos 1950, S. 8, s. 5.

ediyor. Behice Boran, Türkiye Barışseverler Davasında 29 Temmuz 1950-7 Aralık 1950; 30 Aralık 1950-7 Nisan 1951; 21 Nisan 1951-28 Mayıs 1951 tarihleri arasında tutuklu kalmış ve nihai karar açıklandığında ek olarak 6 ay 8 gün ağır hapis cezasına daha çarptırılmıştı.³⁸¹ Boran zaten devlet tarafından mimlenmiş bir “komünist”ti ve Boran’ın yargılanması yalnızca TBC vesilesiyle olmadı. Boran 1953 ve 1956 yılları arasında süren TKP davasından da yargılandı ancak bu davadan ceza almadı.³⁸²

TKP’nin 1942’de başlattığı bir cephe politikası zemininde kurulan bir dernek olarak TBC’nin kuruluşu ve kapanışı bir oldu. Cemiyet’in üyesi Naci Ormanlar’a göre Kore Savaşı kararı Cemiyet kurulduktan hemen sonra alınmasaydı Cemiyet’in büyüme şansı bulunmaktadır. Zira Cemiyet kurulduktan dört gün sonra Türkiye’nin savaşa katılma kararı Cemiyet’in daha toparlanamadan kapatılmasına sebep olmuştu.³⁸³ Tek faaliyeti kapatılmasının tek nedeni oldu. *Hür Gençlik*’te Cemiyet’e dair tek haber açıldığının duyurulduğu 5 Ağustos 1950 tarihli son sayısında, *Barış Dergisi*’ndeki Cemiyet haberi ise aynı sayfada verilen “*Barış yolunda bir hamle*” başlığıyla kuruluşunu ve “*Barış davamıza indirilen bir darbe*” başlığıyla da üyelerin tutuklandığı bildiren haberlerdir.³⁸⁴ İYTGD’nin yayını olan *Hür Gençlik* ve *Barış* dergileri de bu süreçte kapatıldı. 1951’de İYTGD üyelerine de TCK’nın 141. maddesinden dava açıldı. 1951 yılı solculara karşı en ağır tevkifatların yapıldığı yıl oldu. Af sonucu serbest kalan Nazım Hikmet ve antikomünizm baskısını en ağır hisseden isimler olan Serteller gibi önemli Türk solcu aydınlar yurtdışına kaçmaya başladılar.

Sayılğan’ın Kominform’un cephe politikasını konusunda TKP’nin faaliyetlerini

- 1945-50 “İleri Demokratlar Cephesi”nin programını uygulama:
 - o Türkiye Gençlik Derneği

³⁸¹ Behice Boran’ın toplam tutukluluk süresi 455 günü bulmaktadır. Adnan Cemgil, Vahdettin Barut, Fuat Toprakoglu, Reşat Sevinçsoy, Nevzat Kemal Özmeriç tutukluluk süreleri yine Boran’la aynıdır. Muvakkar Güran 331 gün, Naci Ormanlar 137 gün tutuklu kalmıştır. Ayrıca, karar kesinleşene kadar tüm üyeler hakkında İstanbul-Kocaeli sınırlarından gözetim tarihleri belirlenmiştir. Türk Barışseverler Cemiyeti Davası, 18 Eylül 1951’de karara bağlanmıştır. Atılğan, **Behice Boran...**, s. 161-162.

³⁸² **A.g.e.**, s. 163.

³⁸³ Aktaran Selek, **Barışamadık**, s. 214.

³⁸⁴ “Barış Yolunda Bir Hamle”; “Barış Davamıza İndirilen Bir Darbe”, **Barış**, 5 Ağustos.1950, S. 8, s. 5.

- o İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği
- o Barışseverler Cemiyeti
- 1946-50: Kominform Dönemi: İşçileri tek cephede toplama, legal alanda Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi denemesi
- 1950-52; yeraltı çalışmalarına paralel legal çalışmalar, Stockholm Barış Çağrısına imza toplama kampanyası
- Kore Savaşı aleyhine ajitasyonlar
- Nazım Hikmet'i kurtarma kampanyası

başlıklarında toplamaktadır.³⁸⁵ Yine Sayılğan TCB'yi cepheleşme politikaları dahilinde dünya komünizminin uluslararası teşkilatı olarak tanımlamaktadır.³⁸⁶ Ancak bu nokta tartışmalı olabilir; zira TBC üyelerinin yargılanması karşısında Kominform'dan herhangi bir itiraza rastlanmamıştır. Ancak Mustafa Suphi ve arkadaşları olayına karşı SBKP tarafından bir itirazın yapılmadığı hatırlandığında Cemiyet için bunu beklemek yersiz olabilir. Diğer taraftan TBC ile Kominform veya TKP arasında doğrudan bir bağlantı kurmak da Cemiyet'in kısacık faaliyet süreci göz önüne alındığında doğru olmaz. Cemiyet'in TKP ile bağlantısının kurulduğu nokta Behice Boran'ın taşıdığı kimlik üzerinden olabilir ki bu da Boran her ne kadar Türkiye solu içinde bilinen bir isim olsa da net bir sonuca erişmeyi zorlaştırmaktadır. Neticede TBC ve Kominform arasında doğrudan bir bağlantı için yeterli veri bulunmamaktadır. TKP'nin TBC konusunda sessizliği konusu ise illegal olarak yeraltında çekilen bir partinin legale çıkma girişimlerinin de başarısız olması karşısında TBC için bir şeyler yapma imkândan yoksun olması şeklinde açıklanabilir.

³⁸⁵ Sayılğan, **Türkiye'de Sol Hareketler**, s. 231.

³⁸⁶ **A.g.e.**, s. 229. Hatta Sayılğan aynı sayfada Kominform'un kendi içinde bir Barışseverler Cemiyeti yapılandırıldığını başkanlığına Nazım Hikmet'in danışmanlığına ise Zekeriya Sertel'in getirildiğini belirtiyor.

Sonuç

Özetle, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından kapitalist devletler arasından güçlenerek çıkan ABD Demir Perde'nin karşı tarafında sosyalist düşüncenin yayılma alanının da artması ve Avrupa'nın ortasına kadar dayanması neticesinde SSCB'yi daha doğru bir tabirle sosyalist coğrafyayı perdeleme/çerçeve içine alma politikası ışığında uyguladığı Truman Doktrini ve ertesinde doğrudan askeri yardımları içeren Marshall Planı neticesinde kapitalist bloğun lider ülkesi olmuştur. Türkiye'nin ABD ile 1946 yılıyla başlayan karşılıklı ilişkisi 1947 yılıyla birlikte ikili anlaşmalar üzerinden devam etmiş ve Türkiye Marshall Planına dahil bir ülke olmuştur. 1946'da çok partili sisteme geçilmesiyle CHP'nin devletçi politikalarına karşı çıkan ve aynı zamanda CHP içinden çıkan bir parti olarak da tanımlanabilecek olan DP 1950'de yapılan seçimlerle iktidara gelmiş ancak dış politikada ve ekonomi de izlediği çizgi CHP'den farklı olmamıştır. Ekonomide son beş yılda başlayan liberal kalkınma modeli ve dış ilişkilerde SSCB'ye yaklaşımdan çekinen ABD yanlısı dış politika DP tarafından devam ettirilmiştir. Batılı bağlaşıklığın ispatı noktasında NATO'ya üyelik için Kore Savaşı'na katılma kararı ise emperyalizme eklemlenilen eylemdir.

TBC, 1950'de DP'nin özgürlükçü liberal söylemleriyle seçimleri kazandığı diğer taraftan dünya solunda iki dünya savaşı arasında başlayan anti-faşist aydınlardan oluşan barış hareketlerinin ikinci savaş sonrası anti-emperyalist kimliğe büründüğü ve sosyalist ve kapitalist ülkeler arasında nükleer savaş tehdidinin başladığı bu karşılıklı Komintern'in emperyalizme karşı bir cephe politikası olarak barışçı örgütlenmeleri desteklediği bir ortam da Türkiye solunun önemli figürleri tarafından kurulmuştu. Türkiye'nin NATO üyeliği hesabıyla Kore Savaşına katılmasına karşı anti-emperyalist/anti-Amerikancı içerikli kaleme aldığı ve dağıttığı bildiri sebebiyle açılması ve kapanması bir oldu. Cemiyet'in kapanması öyle ani olmuştu ki dönemin sol dergilerinde TBC'nin açılması ve kapanmasıyla ilgili haberler aynı sayfada yayınlanmıştı.

TBC'nin başına gelenler Türkiye solunun yaşadıklarının bir özeti mahiyetinde olmuş Cemiyet aynı zamanda kendinden daha önce bir barış girişimi olmaması nedeniyle

Türkiye solunda ileriki yıllarda kurulacak derneklerin temeli sayılacak ve praxisini oluşturacak bir konuma sahip olmuştur. 1946 yılıyla birlikte açılan sol tandanslı partiler çok geçmeden kapanmıştı. 1948 yılında TKP ile bağlantısı olduğu düşünülen üniversite hocaları görevlerinden uzaklaştırılmış, 1951’de de geniş kapsamlı TKP tevkifatları yapılmıştı. 1954’te Dr. Hikmet Kıvılcımlı’nın parti denemesi de başarılı olmadı. 1950’ler Türkiye solu açısından başlardaki girişimlere rağmen suskun geçen bir dönem oldu. TBC bu dönem boyunca sayılabilecek birkaç sol girişimden biridir. Ancak devamlılığı sağlanamadı. Cemiyet’in Kore Savaşı bağlamında anti-emperyalist ve tam bağımsızlık yanlısı bir yol öneren dilekçesi tek eylemiydi. Bu nedenle TBC’den toplumsal anlamda sosyalist tahliller beklemek doğru olmayacaktır. Bununla birlikte Cemiyet’in kurucusu olan Behice Boran ve dönemin aydınlarının yaklaşımları TBC uzun ömürlü olmasaydı çizeceği sosyalist sınırlar anlaşılabilir. Türkiye solu üzerine ortak kanı 1960’larda gelişen sol kitleselleşmeye kadar Türkiye solunun ideolojik bir yeterliliğe sahip olmaması, bu anlamda kendisini TKP mitiyle birlikte SBKP politikalarıyla sınırlı tutmalarıdır. Bu nedenle Türkiye solu Osmanlı’dan devraldığı çizgiyle liberal ve milliyetçi alanlarla kesişmiştir. Behice Boran ve arkadaşlarının sosyalizm yaklaşımı da böyledir. Ancak bir parantez açmak gerekirse Türkiye solunun gelişiminde önemli yer tutan Boran ve Boran gibi diğer solcu münevverlerin sosyalizm yaklaşımları zaman içerisinde daha net çizgilerle belirlenecektir. DP iktidarına karşı yapılan 27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle başlayan 1960’lar, Türkiye solunda yeni bir dönemin başlangıcı olacaktır. Bir sonraki barış derneği TBC’den on beş yıl sonra Türkiye solunda etki kuvveti giderek yükselen üniversite öğrencileri tarafından kurulacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: BARIŞ DERNEĞİ

1960'lar dünyada barışın tüm çeşitliliğiyle büyüdüğü ve kitleselleştiği yılları kapsamaktadır. Barış Derneği'nin kurulduğu 1960-1970 dönemi dünya solu açısından barış, bağımsızlık ve demokrasi mücadelesi etrafında şekillenmiştir. Bunda iki kutuplu dünya sisteminde politik pozisyonların iyice belirginleşmesi ve çatışma alanlarının gün geçtikçe elle tutulur bir hale gelmesinin payı büyüktür. Sosyalist/komünist partiler dünya coğrafyasının önemli bir kısmında ya iktidardadır ya da koalisyon ortağıdır.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) SSCB'yle birlikte sosyalist bir güç olması, Kore savaşında devrimci Kuzey'in galibiyeti, Küba devriminin başarısı, Çinhindi ülkelerinde bağımsızlık savaşları, Latin Amerika'da bağımsızlıkçı gerilla hareketleri, Orta Doğu'daki SSCB desteklediği bağımsızlık yanlısı hükümetler karşısında ABD emperyalizmi yeni sömürgeci politikalarla diktatörlükleri destekliyor, SSCB tarafında ise Khrushchev 6 Ocak 1961'de bağımsızlık savaşlarını destekleyeceklerini söylüyordu. 1956'da yapılan 20. SBKP Kongresinde iki sistemin yan yana varlıklarını sürdürebileceklerini söyleyen "barış içinde birarada yaşama" taktiğinin açık bir biçimde belirleyici bir belgi olarak ortaya konması SSCB açısından barış yaklaşımını bağlayıcı bir unsur haline getirmişti.³⁸⁷

1945'in ardından artık gelişkin nükleer silahlara sahip olan tek ülke ABD değildi. 1964'e kadar SSCB, İngiltere, Fransa ve ÇHC nükleer denemelerini yapmışlardı. 1945'te Japonya'nın teslimi bahanesiyle Hiroşima ve Nagazaki'de dünyaya nükleer güç gösterisi yapan ABD'nin yanında Demir Perde'nin lider ülkesi SSCB de 1949'da ilk atom bombasının denemesini yapmış³⁸⁸, diğer yandan 1957'de teknolojik olarak daha ileri giderek dünyanın ilk uzay aracı Sputnik'i başarılı bir şekilde fırlatmıştı. Teknoloji ve silah sanayi arasındaki doğrudan bağ düşünüldüğünde teknolojinin yarattığı fırlatma gücünün nükleer silahla birleştirebilme yeteneği SSCB ve ABD arasındaki mesafeyi SSCB lehine

³⁸⁷ SBKP, **SBKP (B) XIX. (1952) SBKP XX. (1956) Parti Kongre Raporları**, çev. İsmail H. Yarkin, İstanbul: İnter, 1989, s. 121.

³⁸⁸ M. I. Schwartz, "The RussianA(merican) Bomb: The Role of Espionage in the Soviet Atomic Bomb Project", **Journal of Undergraduate Sciences**, No: 3, 1996, p. 105.

ortadan kaldırıyordu.³⁸⁹ Bu açıdan Sputnik iki kutup arasındaki silahlanma yarışının hızlanmasında ve teknolojik rekabette bir dönüm noktası olmuştu. 1951 ile 1958 arasında nükleer çağ açıldı. ABD tarafından 166, SSCB tarafında 82 ve İngiltere tarafından 21 atmosfer testi yapılmıştı. Yeraltında yapılan 22 testin tümünü ABD yapmıştı.³⁹⁰ Nükleer silahların denenmesi bir yana bu testlerin yarattığı nükleer serpinti oranları da başka bir tehdit oluşturuyordu. Artık resmi olarak ikiye bölünmüş dünya olası bir nükleer savaşta tamamen yok olma tehlikesiyle baş başaydı. Tüm dünyayı saracak bir sıcak savaş tehlikesi büyüdükçe sosyalistlerin barış talepleri de o ölçüde yaygınlaşıyordu.

1952’de Batı’nın askeri kanadına resmi olarak katılan ve Batı bağlaşıklığını ete kemiğe büründüren anti-komünist Türkiye’de ise 1950’ler boyunca üç genel seçimden de zaferle ayrılan DP 27 Mayıs 1960’ta yapılan askeri darbeye iktidardan düşürüldü. 27 Mayıs’ın getirisi yalnızca darbelerin askerin siyasi alana müdahalesinin normalleştirilmesi döneminin başlangıcını yapması değil 1961’de yeni bir Anayasa’nın yapılmasıydı. ‘61 Anayasası siyasi düzlemde DP’nin 1950’deki ilk seçim zaferinden sonra oluşan özgürlükçü ortamı sağlamıştı. Türkiye solu bu ortamda son on yılda yaşadığı sessizlikten kuvvetli bir biçimde yeniden doğacaktı. 1961’de on iki sendikacı tarafından kurulan Türkiye İşçi Partisi 1962’de solcu aydınlarla kurduğu ilişki sonucu Türkiye siyasetine doğrudan yön veren ilk sosyalist parti olacaktır. 1965’te üniversiteli sosyalist gençliğin kendi fakültelerinde kurdukları Fikir Kulüpleri TİP’in gençlik örgütü biçimini de alacak olan Fikir Kulüpleri Federasyon’u etrafında biraraya gelmeye başladı. Ankara üniversitesindeki FKF’li öğrenciler aynı yıl Barışseverlerin ardından ikinci sol barış derneğini bu gelişmeler içerisinde kurdular. Barış Derneği, 60’lar dönemine damga vuran sosyalist gençlik hareketlerine uygun biçimde kurulmuştur. Nükleer silahlanma karşıtlığı ve Vietnam savaşında ABD’nin savaşa müdahil olmasıyla başlayan insanlık dışı savaş taktiklerinin tüm dünya izlerken yarattığı savaş karşıtı infial Derneğin kurulmasının en önemli motivasyon kaynaklarından olacaktır.

³⁸⁹ Akşin, **Kısa 20. Yüzyıl Tarihi**, s. 316.

³⁹⁰ Robbert S. Norris ve Hans M. Kristensen, “Global nuclear weapons inventories, 1945–2010”, **Bulletin of the Atomic Scientists**, 66, 4, 2010, s. 79-80.

3.1. Savaşın Yeni Türü: Nükleer Tehdit

1960'lar, siyasi havaya yön verecek ve barış hareketlerini de etkileyecek iki önemli olaya sahne olacaktı: 1962'te ABD'nin Vietnam savaşına dahil olması ve 1968'de SSCB'nin Çekoslovakya'yı işgali. Her ikisi de iki kutbu temsil eden ülkelerin kendi blokları içerisinde kendilerine karşı tutumlara sebep oldu. Bunlarla birlikte 60'ların hemen başında U2 Casus Uçağı ve Küba Füze Krizi de Soğuk Savaş alevlendiren olaylardı.³⁹¹

Vietnam Savaşı, 1962'de ABD'nin müdahalesiyle tam manasıyla emperyalist bir savaş hüviyetine bürünmüştü. 1955'te başlayan savaşın uzaması ve BM kararlarına karşı ÇHC'nin Vietnam'dan çıkmaması ABD'nin Vietnam'a girme gerekçesi oldu.³⁹² Diğer taraftan, 1959'da Küba'da gerçekleşen Devrime karşı Nisan 1961'de ABD'nin desteğiyle Küba dışındaki karşı-devrimcilerin Domuzlar Körfezi Çıkarması, fiili olarak Almanya'yı Doğu ve Batı olarak ikiye ayıran ve Soğuk Savaş'ın sembolü olan Berlin Duvarı'nın inşasının aynı yıl başlaması, Vietnam'ın kuzeyindeki Laos'ta konumunu koruyan devrimci Pathet Lao hareketi ABD'nin karşı karşıya olduğu diğer krizlerdi. ABD; Kuzey Kore, Güney Kore, Kamboçya ve Laos'u içine alan Hindin'deki Çin ve SSCB etki alanını daraltmak için eyleme geçmesi gerektiğini düşünüyordu.

ABD Başkanı John F. Kennedy (g.s. 1961-1963), dış politikada selefleri Truman ve Eisenhower'ın görüşlerini takip ediyordu: komünizm tehlikesinin görüldüğü yerde abluka altına alınması ve coğrafi genişlemesinin önüne geçilmesi.³⁹³

ABD'nin Kuzey Vietnam'a karşı asker gönderdiği yıl dünyanın nükleer savaşa en çok yaklaştığı yıl oldu. Ekim 1962'de Küba Füze Krizi yaşandı. Dünyayı nükleer savaşın eşiğine getiren bu krizin kökeni, ABD'nin Türkiye'ye Jüpiter isimli uzun menzilli nükleer başlık taşıyabilen füzeler yerleştirmesine dayanmaktaydı. SSCB; kendi sınırlarına bu

³⁹¹ Akşin, **Kısa 20. Yüzyıl Tarihi**, s. 318;

³⁹² ABD, SSCB'nin Doğu Avrupa üzerindeki hakimiyetini ÇHC tarafından Hindin'de yapılmasından korkuyordu. Kissinger, **Diplomasi**, s. 607.

³⁹³ **A.g.e.**, s. 622.

kadar yakın bir bölgeye yerleştirilen füzelerden rahatsız olmuştu. Aynı şekilde SSCB de ABD sınırına yakın olan Küba'ya nükleer başlıklı füzeler yerleştirmekte gecikmedi.

Nikita Khrushchev (g.s. 1953-1964), 27 Ekim 1962'de Kennedy'e gönderdiği mektupta, ABD'nin Türkiye'deki Jüpiter füzeleri³⁹⁴ -aynı füzeler İtalya'da da bulunmaktadır- sökmesi halinde SSCB'nin de Küba'daki rampaları sökeceğini, Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına saygı göstereceğini, içişlerine karışmayacağını ve işgal etmeyeceğini belirtti. Küba'daki füzelerin sökülmesinin karşılığı olarak ABD'nin de aynı güvenceleri Küba için vermesi gerektiğini ekledi.³⁹⁵

Kennedy ise aynı tarihli cevabi mektubunda, Küba'daki füzeler söküldüğü takdirde Küba'ya karşı uygulanan ablukaya son verileceğini ve Küba'yı işgal etmeyeceğinin güvencesini verdi. Ancak Türkiye'deki füzelerin sökülmesi konusunda kesin bir güvence vermekten kaçındı. Kennedy mektubunda, "Dünyadaki gerginliklerin yumuşaması, mektubunuzda belirttiğiniz öteki silahlarla ilgili olarak daha geniş bir düzenlemeye gidebilmemize olanak sağlayabilir" diyordu.³⁹⁶

ABD'nin ve Sovyetler Birliği'nin karşılıklı talepleri ve vaatleri ilkesel olarak her iki taraf için de makul görülmüştü. Khrushchev, bunun üzerine gemilerin geri dönmesi emrini verdi ve bunalımın tansiyonu hızlı bir şekilde düşmeye başladı. 28 Ekim 1962'de ABD'nin, Küba'ya uyguladığı abluka kaldırıldı. Krizin tırmandığı ve Khrushchev ile

³⁹⁴ Jüpiter füzelerinin Avrupa'ya konuşlandırılması kararı 16-19 Aralık 1957 tarihli Eisenhower'ın da katıldığı NATO Paris zirvesinde alınmıştır. Türkiye, SSCB'ye çok yakın olduğu için doğru bir tercih olarak görülmüyordu. Fransa'da De Gaulle, füzelerin kendi topraklarına yerleştirilmesine karşı çıktı. İtalya'da tartışmalar yaşansa da Mart 1959'da füzelerin yerleştirilme anlaşması imzalandı. Türkiye'yle de Ekim 1959'da imzalandı. Ancak Kennedy hükümeti füzelerin Türkiye'ye konuşlandırılması konusunda isteksiz davrandı. Buna rağmen SSCB karşısında zayıf gözükmemek için karar onaylandı, bunda Demokrat Parti'nin ABD yanlısı tutumu neticesinde ısrarla füzeleri istemesinin rolü vardır. Jüpiter füzeleri 1961 yılında İzmir Çiğli'ye yerleştirildi. 23 Ağustos 1962'de Kennedy Savunma Bakanlığı'ndan füzelerin kaldırılması için neler yapılabileceği konusunda rapor dâhi istenmişti.

³⁹⁵ Bu konuda, Kennedy'nin gizli görüşme esnasında Khrushchev'e Küba'ya yerleştirilen füze rampalarının kaldırılması karşı Türkiye'deki füzelerin kaldırılmasını kabul ettiğinin kamuoyuna yansıtılmaması şartını öne sürdüğü hakkında iddialar vardır. Bu iddia tamamen reddedilemez çünkü ABD'nin Jüpiter füzelerini Türkiye'ye yerleştirme konusunda oldukça isteksiz olduğu bilinmektedir. Jüpiter füzeleri sökülürken ABD füzelerin zaten eskidiğini de söyleyecekti.

³⁹⁶ Philip Brenner, "The Kennedy-Khrushchev Letters: An Overview", **The Cuban Missile Crisis Revisited**, ed. James A. Nathan, Palgrave Macmillan, 1992, s. 284.

Kennedy arasında mektuplaşmaların yaşandığı on üç günlük süreç içerisinde dünya nükleer bir savaşın eşiğinden dönmüştü. Nükleer iki büyük gücü karşı karşıya getiren kriz, kamuoyunun gözü önünde yaşanmış ve nükleer-karşıtı hareketin yayılmasına, nükleer sorunun gündelik sorunlar arasına girmesine neden olmuştur. ABD'nin birçok eyaletinde Küba ablukasına son verilmesine ve nükleer silahlanmaya karşı eylemler düzenlendi. Buna binaen 1963 yılından başlayarak 1976 yılına kadar ABD ve SSCB arasında nükleer silahların sınırlandırılmasıyla ilgili toplamda 14 antlaşma imzalanmıştır.³⁹⁷

Diğer taraftan Vietnam Savaşı ve bu savaşta ABD ordusu tarafından direnişçi Viet Kong savaşçılarına karşı kullanılan napalm ve çok çekirdekli bombalar gibi dengesiz silah unsurlarına karşı dünya kamuoyunda büyüyen tepkiler barış hareketlerinin de büyümesinde etkenlerdi. 60'lı ve 70'li yıllar her ne kadar iki kutbu karşı karşıya getiren savaş tehditleriyle başlasa ve özellikle Hindişin ve Latin Amerika'da savaşlarla devam etse de dünyanın gördüğü en yoğun barış eylemlerine de sahne oldu. ABD ve SSCB arasında nükleer ve konvansiyonel silah kullanımını, üretimini ve depolanmasını sınırlayacak bir çok anlaşma imzalandı. 1960'ların başında ABD ve SSCB arasındaki çatışma alanları bunlarken, diğer taraftan ABD'nin "saldırgan" politikalarına karşı ABD kamuoyunda savaş karşıtlığı geniş bir hareket alanı olarak örgütlendi.

3.2. Vietnam Savaşı ve Etkisi

Hindistan ile Çin arasında kalan Hindişin yarımadasında gelişen ulusal bağımsızlık mücadeleleri Soğuk Savaş döneminin önemli bir dilimine etki etmiştir. Hindişin Bölgesi coğrafi olarak Vietnam, Kamboçya, Laos ve Tayland'ın bulunduğu bir yarımadadır. İkinci Dünya Savaşı öncesinde Fransız sömürgesi savaş sırasında ise Japon işgali altında olan bölge savaş sonrası dönemde ABD tarafından hem İngiltere ve Fransa'nın sömürge hakimiyetlerine son vermek hem de açık-pazarları genişletme amacıyla izlenen sömürgeleştirme (de-kolonizasyon) politikaları sonucu Hindişin bölgesinin de sömürge olmasına karşıydı. Ancak Çin'de Mao Zedong'un (1893-1976),

³⁹⁷ WPC, *In the Name of Life Itself: Ban the Neutron Bomb*, Information Centre of the World Peace Council, 1977, s. 31-2

Endonezya gibi yoğun bir nüfusa sahip ülkede KP'nin güçlenmesi, bölgedeki bağımsızlıkçı-komünist hareketlerin yoğun olması sebebiyle ABD Fransız sömürgeciliği karşısında sessiz kalmayı tercih etmiştir.³⁹⁸ Buna karşın Ho Chi Minh (1890-1969) kısa bir süre sonra Vietnam'ın kuzeyinde Demokratik Vietnam Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etti. Fransız sömürgeciliğine karşı ise 1949 yılıyla birlikte bağımsızlık mücadelesi başlatıldı. Mücadele Kuzeydeki Viet Minhler'le Güneydeki Fransız sömürge güçleri arasındadır. Bu açıdan Vietnam'ın bölünmesi Kore'yle yakın benzerlik göstermektedir ki 1954 Cenevre Sözleşmeleriyle (26 Nisan-21 Temmuz 1954) Vietnam için bulunan çözüm de Kore'yle aynı olacaktır. Vietnam, savaş sonrası Kore'nin 38. paralel alınarak bölünmesiyle aynı yöntemle 17. paralelden kuzey ve güney olarak ikiye bölündü.³⁹⁹ Güney Vietnam'da bir sene sonra yapılan seçimlerde ABD'nin desteklediği Ngo Dinh Diem seçilmesine rağmen güneyde Ho Chi Minh taraftarları da oldukça fazladır.⁴⁰⁰ Diğer taraftan Hindin'in diğer ülkeleri Laos ve Kamboçya'da da bağımsızlıkçı hareketler güçlüydü.⁴⁰¹

1960'ta Ho Chi Minh sağcı güneye karşı savaş ilan etti. Bu savaş ilanıyla birlikte aynı yılın sonlarında güneydeki kuzey yönetimi destekçileri Viet Cong'u kurdular ve Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi oluşturulmuş oldu. Cepheye özellikle kırsal kesimden gelen destek aynı zamanda öğrencilerden ve hatta Budist rahipler tarafından da gelmektedir.⁴⁰² Buna karşılık ABD'nin tutumu desteklediği Güney'e dönemin ABD Başkanı John F. Kennedy'nin de onayıyla gönderdiği asker sayısını önemli ölçüde arttırmak oldu.⁴⁰³ Bir sonraki Başkan Lyndon B. Johnson döneminde (g.s. 1963-1969) bu tutum değiştirilmedi ve daha fazla asker Viet Cong'a karşı savaşmak için Güney

³⁹⁸ Evelyn Colbert, "The Road Not Taken: Decolonization and Independence in Indonesia and Indochina", **Foreign Affairs**, Vol. 51, No. 3 (Apr., 1973), s. 608-610.

³⁹⁹ Kissinger, **Diplomasi**, s. 613.

⁴⁰⁰ **A.g.e.**, s. 618-619.

⁴⁰¹ Kathryn Statler, **Replacing France: The Origins of American Intervention in Vietnam**, Kentucky, University Press of Kentucky, 2007, p. 197.

⁴⁰² Seth Jacobs, **Cold War Mandarin: Ngo Dinh Diem and the Origins of America's War in Vietnam, 1950-1963**. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield, 2006, s. 142.

⁴⁰³ Kissinger, **Diplomasi**, s. 630; Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 608.

Vietnam'a gönderildi.⁴⁰⁴ Bu süreçte Diem askeri cunta tarafından indirilmiş ve idam edilmişti.

Viet Cong'la ABD askerlerinin arasındaki çatışmalar tüm Vietnam halkına sıçramıştı zira ABD askerleri karşılarında kendileri gibi asker değil bağımsızlığı için mücadele eden çiftçiler buluyorlardı. Bölgenin bataklık ve sık orman yapısı da yerli gerillaya büyük bir avantaj sağlıyordu. Buna ABD'nin karşılığı Cenevre Sözleşmesiyle yasaklanmasına rağmen kullanıldığı yerlerde tüm canlı türleri yok eden, yaşam boyu iyileşmeyecek yaralara yol açan kimyasal silahlara başvurmak oldu.⁴⁰⁵ Diğer taraftan dünya kamuoyu bu saldırılarda yaralanan ve ölen insanların fotoğraflarını, görüntülerini gazete ve televizyonlardan görüyorlardı. ABD kamuoyunun tepkisi özellikle üniversite öğrencilerinden oluşan kitle hükümetin savaşta kayıplar verildikçe askerlere almayı kanuna bağlaması, savaşın sebebinin sorgulanmasıyla birlikte ABD'nin işgalci politikalarına karşı politize olmuş savaş-karşıtı hareketin (anti-war movement) ortaya çıkmasını ve olgunlaşmasını sağlamıştır. Bu politize durum ABD özelinde siyahi yurttaş hakları hareketiyle birlikte sınıfsal bir hareket olarak kitleselleşecektir.

17 Nisan 1965'te Washington'da Demokratik Toplum İçin Öğrenciler (Students for a Democratic Society, SDS) tarafından düzenlenen eyleme 15,000 öğrenci katıldı.⁴⁰⁶ 21 Ekim 1967'de yine Washington'da Pentagon binasına uzanan eylemde 50,000 kişi bulunmaktadır.⁴⁰⁷ Başkan Johnson doğrudan suçlanıyor ve o gün kaç çocuk öldürdüğünün hesabı soruluyordu. Vietnam Savaşı ABD'de dünyayı saran '68 hareketini başlatan ana unsurlardan biri olarak gençlik ve toplumun ezilen sınıfları için gündelik hayata yansıyan bir sorun olarak devlet mevhumu tarafından hesap verilmesi gereken bir politikayı oluşturdu. Johnson bir sonraki seçimlerde aday olmayacağını açıkladı.⁴⁰⁸ Yerine gelen Richard Nixon (g.s. 1969-1974) ve ABD Dışişleri Bakanı olan Henry Kissinger (g.s.

⁴⁰⁴ Kissinger, **a.g.e.**, s. 637.

⁴⁰⁵ J. B. Neilands, "Vietnam: Progress of the Chemical War", **Asian Survey**, Vol. 10, No. 3, 1970, s. 212-214.

⁴⁰⁶ Martin Klimke, **The Other Alliance: Student Protest in West Germany and the United States in the Global Sixties**, Princeton: Princeton University, 2010, s. 45.

⁴⁰⁷ **A.g.e.**, s. 52.

⁴⁰⁸ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 611; Kissinger, **Diplomasi**, s. 652.

1969-1977) kendileri için bir bataklığa dönüşmüş olan Vietnam'dan çekilme kararı aldı. Vietnam savaşıdan sonra ABD'nin yeni dış politikası ABD dışındaki ülkelere doğrudan asker göndermek yerine aynî yardımlar vermek şeklinde değiştirildi.⁴⁰⁹ Ancak ABD 1975'te Vietnam'dan çıkana kadar toplamda üç ton ağırlığındaki patlayıcıyı yoğunluklu olarak Vietnam olmak üzere Laos ve Kamboçya üzerine boşaltmıştı.⁴¹⁰

ABD'ye karşı savaş itirazlarının güçlenmeye başladığı 1968. SB ile nükleer ve genel silahsızlanma görüşmelerinin ve antlaşmalarının başladığı yıl oldu. Buna karşın bu antlaşmalar uygulanma sahasında beklenen etkiyi yaratamadı.

3.3. Savaş-Karşıtı Hareket

'68 hareketi olarak tarihe geçecek olan üniversiteli gençlik hareketlerinin itiraz kaynakları yalnızca barış değil ekolojik, toplumsal, kültürel vb. alanları da kapsayan geniş bir düzlemde yer almaktadır. Bir kuşağın öncülüğünü yaptığı hareketler 1945 sonrası ekonomik ve toplumsal olarak çökmüş, nüfusunun önemli bir kısmını savaş sırasında kaybetmiş Avrupa'nın savaş sonrasında refah devleti politikalarıyla tekrar yapılanma süresince Marshall Planı gibi ABD yardımlarından bahsetmiştik. Bu yardımlarla yeniden kurulan kapitalist Avrupa ekonomileri diğer taraftan SSCB'nin devletçi politikalarına karşı refah politikalarını inşa etmiştir. Kısacası 1945 yılı Ian Bruma'nın değerlendirmesiyle "sıfır yılı" olarak nitelendirilebilir.⁴¹¹ 1968 kuşağı da sıfır yılı yani İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında doğan nesilden oluşmaktadır. İyi eğitim almış ve büyük bir kısmı üniversitelerde okuyan kuşağın bir yanı da Soğuk Savaş koşullarında kapitalizm ve sosyalizm çatışmasını verili olarak kabul etmemesi ve tercihlerini bu sistemlerin dışında başka alternatiflerle belirleyebilmesi olmuştur. '68 kuşağı için ABD emperyalizmi ile SSCB Sosyalizmi arasında fark bulunmamaktadır. Zira tehdit üstüne kurulu bu çift sistemli düzenin kullandığı araçlar (nükleer silahlar gibi) iki tarafta da

⁴⁰⁹ Kissinger, **a.g.e.**, s. 653.

⁴¹⁰ J. B. Neilands, "Vietnam: Progress of the Chemical War", s. 228.

⁴¹¹ Kavramı ortaya koyan kişi Hollandalı Ian Bruma'dır. Ayrıntılı okuma için: Ian Bruma, **Sıfır Yılı: 1945'in Tarihi**, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: YKY, 2015.

aynıdır. Bu nedenle barış '68 kuşağı tarafından gündelik hayatı belirleyen bir yaşam şekline tekabül etmektedir. '60 dönemi “çiçek çocukları” buna verilebilecek en iyi örneği teşkil etmektedir. Ancak bölümün ilerleyen sayfalarında görüleceği gibi '68 kuşağının Türkiye'ye yansması üniversiteliği gençliğin Avrupa'nın aksine daha politize olması biçiminde gerçekleşmiştir. Barış Derneği de tam olarak yönünü sosyalizme doğru belirlemiş bu politize gençlik tarafından kurulacaktır.

1960'larda ABD savaş-karşıtı hareket birçok bağımsız hareketin biraraya gelmesinden oluşuyordu, ancak Vietnam Savaşı karşıtlığı birleştikleri tek noktaydı. Üniversite öğrencileri, orta sınıfa dahil banliyö sakinleri, sendika üyeleri 1965'te ulusal çapta büyümüş ve 1968'de en üst örgütlenme noktasına ulaşmış hareketin ana unsurlarıydı. Savaş karşıtı hareket 60'lar boyunca siyasi, ırksal ve kültürel alanlarda derin ayrışmaların tanığı oldu.

Savaş karşıtı öğrenci hareketleri ABD'de 1960'ta SDS örgütlenmesi etrafında gelişti. SDS'nin 1969'da hazırladığı yönetmelikte, *“Solcu gençlerden oluşan bir birliktir. Eğitim ve politikayla ilgilenen; liberalleri, radikalleri, aktivistleri, akademisyenleri, öğrencileri ve öğretim üyelerini biraraya getiren sürekliliği olan bir topluluk oluşturmayı amaçlamaktadır... Demokratik vizyonu somutlaştıran radikal, demokratik bir program ortaya koymanın aciliyetine ihtiyaç duymaktadır.”* demektedir⁴¹²

Haziran 1962'de Michigan Üniversitesi, Ann Arbor öğrencileri Alan Haber (d. 1936) ve Tom Hayden (1939-2016) Port Huron Herrington'da Birleşik Otomobil İşçileri tarafından desteklenen bir konferans düzenlediler ve Yeni Sol – Huron Bildirisi (New Left – Huron Statement) başlığıyla bir manifesto yazdılar. Bildiri, liberal ideolojinin başarısızlığını ABD'nin Soğuk Savaş sırasında düştüğü belirsizliği ve Güney bölgelerde yaşanan Afro-Amerikalıların kötü muameleler sonucu sayılarındaki azalmaları gibi örneklerle göstermek amacındaydı. Bildiride Amerika'nın hâlâ “beyaz” olduğundan bahisle eğitim, gelir, çalışma hayatı, işsizlik ve ev mülkiyeti hakkında Beyazlar ve

⁴¹² Louis Heath, **Vandals in the Bomb Factory: The History and Literature of the Students for A Democratic Society**, ed. G. Louis Heath, New Jersey: Scarecrow, 1976, s. 8-10; 219.

Siyahlar arasındaki dengesizlik üzerinde duruluyordu. Buna karşı “*Neye ihtiyaç duyulduğu*” şu şekilde sıralanmıştır:⁴¹³

1. Evrensel kontrollü silahsızlanma, caydırıcılık ve silah denetimini ulusal savunma hedefi olarak değiştirmelidir. Karşılıklı tehdit stratejisi, sadece termonükleer savaşı geçici olarak önleyebilir. Bu strateji Sovyetler Birliği'ndeki baskıcı kurumları güçlendirirken, burada demokratik kurumları aşındırmaktadır.
2. Silahsızlanma, teknik bir sorun değil siyasi bir mesele olarak görülmelidir.
3. Bu siyasi anlayışın önemli bir özelliği, statükoyu devam ettirmesidir. Kuzey Vietnam, Kuzey Kore, Doğu Almanya ve Komünist Çin de dahil olmak üzere mevcut tüm ulusal varlıklar, ne kadar istenmeyen devlet olursa olsun Birleşmiş Milletler'e egemen olarak kabul edilmelidir.
4. Ayrılma ve askersizleştirme deneyleri, toplam silahsızlanma sürecinin bir parçası olarak yapılmalıdır.
5. Birleşik Devletlerin ana hedefi, açlık, yoksulluk, hastalık, cehalet, şiddet ve sömürünün, bolluk, akıl, sevgi ve uluslararası işbirliği ile merkezi özelliklerle değiştirildiği bir dünya yaratmak olmalıdır.
6. Sanayileşme koşullarının tüm uluslara yayılması için elli yılı aşkın bir çabayı harcanmalıdır.
7. İş yapmak için özel işletmeye bağımlı olmamalıyız.
8. Kalkınma sürecini Soğuk Savaş ihtilafına kilitlememeliyiz: bunu, çatışmayı sona erdirmenin bir yolu olarak görmeliyiz.
9. Amerika, otoriter rejimleri desteklemeye hazır olmalıdır. Demokrasi ve özgürlüğün sihirli bir şekilde ortaya çıkmadığını, ancak tarihsel gelişmenin sonuçları olduğunu kabul etmeliyiz.
10. Amerika demokratik kurumlara olan kararlılığını, demokratik olmayan rejimlerin tanınmamasıyla değil, yerel demokrasi örneği üzerinden göstermelidir.

⁴¹³ Students for a Democratic Society (U.S.), **Port Huron Statement**, East Lansing: Michigan State University Library, American Radicalism Collection, 1962.

11. Amerika kamu hizmetlerinin, demiryollarının, maden ocaklarının, plantasyonların ve diğer temel ekonomik kurumların yabancı değil, ulusal ajansların kontrolünde olması gerektiğini kabul etmelidir.
12. Dış yardım başta Birleşmiş Milletler olmak üzere uluslararası ajanslar aracılığıyla verilmelidir.

ABD iç politikasıyla ilgili yapılması gerekenlerin de sıralandığı bildiride askeri ve politik işbirliğinin gücü karşısında yurttaş hakları, barış ve öğrenci hareketlerinin oldukça zayıf ve sosyal açıdan yetersiz, işçi hareketlerinin de durgun olduğu belirtiliyor ve bildirinin son kısmında Yeni Sol'un nasıl olması gerektiği açıklanıyordu. Buna göre:⁴¹⁴

- Amerika'da yeni solun, büyük oranda gerçek entelektüel becerilere sahip, ayrımcılığa karşı, dürüstlüğü yansıtmaya adanmış olması gerekir.
- Yeni sol, önemli sosyal rolleri ülke çapında dağıtmalıdır.
- Yeni sol, savaş sonrası dünyada büyüyen genç insanlardan oluşmalıdır.
- Yeni sol, liberalleri ve sosyalistleri içermelidir.
- Yeni sol, ulusal politikalar ve milli ilgisizlik tersine çevrilirse, tartışmaları alanlara taşınmalıdır.
- Yeni bir sol, modern karmaşıklığı, her insanın anlayabileceği ve yakın hissettiği sorunlara dönüştürmelidir.

Yeni solun merkezi üniversitelerdi ve solun sahip olması gerekenler aslında üniversite ve öğrencilerin zaten sahip olduklarıydı. Yukarıdakilerin olması için kilit rolü ancak üniversite öğrencileri oynayabilirdi.

Yurttaş Hakları hareketiyle yanyana giden savaş karşıtı hareketin bir diğer öğrenci eylemi bu sefer ABD'nin Batı yakasında California Üniversitesi, Berkeley'de gerçekleşti. Serbest Konuşma Hareketi (Free Speech Movement) olarak adlandırılan hareket, akademi ve askeriye arasında kurulan ilişkiyi eleştiriyordu. Hareketin lideri Mario Savio (1942-

⁴¹⁴ A.g.e.

1996), Üniversite Dekanı Clark Kerr'i bu ilişki için suçluyordu. Öğrenciler, savaş suçunun akademi tarafından paylaşıldığını ve hükümet kadar suçlu olduklarını düşünüyorlardı. Öğrencilerin bir hammadde olarak görülmesine karşıydılar. Savio, 2 Aralık 1964'te yaptığı konuşmada kapitalizmi makine metaforu üzerinden eleştiriyordu:

*"...Öyle bir zaman gelir ki, makinenin işlemesi tiksindirici bir hal alır, kalbinize sığmaz, bir parçası olamazsınız. Pasif olarak bile katılamazsınız. Ve bedeninizi çarkların ve tekerlerin üzerine koyarsınız... kaldıraçların, parçaların üzerine, [makineyi] durdurmak için. Özgür olmadığınız sürece bunu onun için çalışan ve ona sahip olan insanlara göstermelisiniz, makinenin bir daha çalışması engellenecektir."*⁴¹⁵

Diğer taraftan kampüslerdeki eylemler hareketin sokakla bağlantısının kurulmasını da sağladı. Şubat 1965'te ABD'nin Kuzey Vietnam'da bomba kullanmaya başlamasıyla protestolar da hızlanmaya ve yayılmaya başladı. Şubat ve Mart aylarında SDS, Oakland Askeri Terminali'nde askerlerin Güney Asya'ya gönderildiği sırada yürüyüşler düzenlendi.⁴¹⁶ 24 Mart'ta Michigan Üniversitesi, Ann Arbor'da ABD'nin kuruluş esaslarını ahlâki ve politik bakımdan eleştiren "teach-in" seminerleri düzenlendi.⁴¹⁷ Bu seminerler tüm savaş-karşıtı akademisyenleri de kapsayacak şekilde ülkedeki tüm kampüslere yayıldı.

1960'larda ABD'de nükleer silahlara ve savaşlara karşı tepkiler özellikle üniversitelerde Getto Ayaklanması ve Üçüncü Dünya Devrimleri'ne desteğe dönüşmektedir.⁴¹⁸ Barış söyleminin politik bir fenomen olması 1960'larda da kendisini göstermiş ve muhalif/eylemsel bir dayanak olarak sosyalizmle bütünleşen bir nitelik kazanmıştır.

⁴¹⁵ University of California, Berkeley Free Speech Movement Cafe duvarından, 2014.

⁴¹⁶ UC Berkeley Library, **The Pacifica Radio/UC Berkeley Social Activism Recording Project: Anti-Vietnam War Protests**, <https://guides.lib.berkeley.edu/c.php?g=819842&p=5850986>, (çevirimiçi) 25.03.2014.

⁴¹⁷ **Teach-ins: U.S.A., Reports, Opinions, Documents**, ed. Louis Menashe and Ronald Radosh, New York: Frederick A. Praeger, 1967, s. 3.

⁴¹⁸ Joseph Boskin, "The Revolt of the Urban Ghettos, 1964-1967", **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol. 382, Protest in the Sixties (Mar., 1969), s. 8.

Mart'ta SDS, bombalamaları protesto etmek amacıyla ulusal düzeyde Washington yürüyüşü için çağrı yaptı. 17 Nisan 1965'te 25.000'e yakın insan Washington'da toplandı.⁴¹⁹ Sonraki süreçte eylemler; seminerler ve yürüyüşler biçiminde devam etti. Ekim 1967'de Pentagon önünde iki gün süren yürüyüş eylemi yapıldı.

60'lı yıllarda ABD'de Vietnam Savaşı'na karşı öğrenci hareketi olarak başlayıp tüm ülkeye yayılan savaş-karşıtı hareketin beslendiği en önemli kaynak Yurttaş Hakları Hareketiydi. Savaş-karşıtı hareketin ilk belgesi olan Yeni Sol – Huron Bildirisi'nde ABD'nin güneyindeki Afro-Amerikalıların durumları Amerikan liberalizminin başarısızlığı olarak belirtilmişti. Yurttaş Hakları Hareketi'nin lideri ve bir din adamı olan Martin Luther King, Jr (1929-1968) da bir Afro-Amerikalıydı. 1964 yılında Nobel Barış Ödülü'nü alırken yaptığı konuşmada Vietnam ve daha ötesinde ABD saldırganlığı hakkındaki düşüncelerini dillendirmişti:

*“Vietnam Savaşı, Amerikan ruhu içinde çok daha derin bir hastalığın belirtisidir. Eğer bu ayıltıcı gerçeği görmezden gelirse, kendimizi gelecek nesiller için rahipler ve din adamlarının ilgilendiği komiteleri kurarken buluruz. [Gelecek nesiller] Guatemala ve Peru'yla... Tayland ve Kamboçya'yla... Mozambik ve Güney Afrika'yla ilgilenecekler...
...*

Bugün hâlâ bir seçeneğimiz var: şiddet olmaksızın birarada yaşamak veya şiddet içinde birlikte yok olmak... Vietnam'da barışı konuşmak için yeni yollar bulmalıyız... Eğer davranmazsak, merhametsiz güç sahibi olanlar... için ayrılmış... zaman koridorlarında sürüneceğiz.”⁴²⁰

King, konuşmasında “değerlerin gerçek devriminin” yoksul zengin arasındaki “kontrast” üzerinden kendini gösterdiğinden bahisle Batı kapitalizminin Asya, Afrika ve Güney Afrika halklarının sömürülmesi bağlamında yarattığı zenginliği ahlâki olarak eleştirerek, bu durumun her şeyi öğretebileceğini ancak ABD'nin bu durumdan bir şey

⁴¹⁹ UC Berkeley Library, **The Pacifica Radio/UC Berkeley Social Activism Recording Project: Anti-Vietnam War Protests**, <https://guides.lib.berkeley.edu/c.php?g=819842&p=5850986>, (çevirimiçi) 25.03.2014.

⁴²⁰ Martin L. King, “Beyond Vietnam”, 4 Nisan 1967. <https://kinginstitute.stanford.edu/king-papers/documents/beyond-vietnam>, (çevirimiçi) 02.11.2019.

öğrenmediğini kastederek kendisi dışında kimseden öğrenecek bir şeyi olmadığını düşünen “Batı küstahlığı” olarak tanımladı.

28 Nisan 1967’de dünyanın en önemli figürlerinden olan boksör Muhammed Ali Clay bir “siyah” olarak ABD’nin Vietnam Savaşı’na karşı en çarpıcı tepkilerinden birini verdi. Askere gitmesi için baskı yapılan Ali savaş-karşıtlığı ve yurтта hakları arasında kurduğu ilişkiyi yaptığı kısa açıklamada çok net biçimde ifade etti:

“... Beni hapse mi tıkmak istiyorsunuz? Olur, istediğinizi yapabilirsiniz. 400 yıldır zaten hapisteyim... Ama katillere yardım edip fakirleri öldürmek için 15,000 km’lik bir mesafe katetmeyeceğim. Ölmek istesem, burada ölürüm... Benim düşmanım sizlersiniz. Çinliler, Vietkonglar veya Japonlar değil.

Özgürlüğümü istediğim zaman bana karşı çıktınız. Hakkımı aradığımda bana karşı çıktınız. Eşitlik istediğimde bana karşı çıktınız. Benden bir yere gidip sizlerin uğruna savaşmamı mı istiyorsunuz? Ben haklarımı ve dinî özgürlüğümü elde etmeye çalışırken sizler bana Amerika’da bile destek vermediniz. Kendi memleketimizde bile beni savunmadınız.”⁴²¹

60’ların sonuna doğru birçok Amerikalı Vietnam’da ABD’nin rolünün artmasıyla savaşın ülkeye olan ekonomik maliyetinin de doğru orantılı olarak arttığını düşünüyordu. Amerikalılar, pragmatik olarak da savaş karşıtı olmaya başlamışlardı. 1969 Kasım’ında ikinci Washington yürüyüşüne 500.000 kişi katıldı.⁴²²

60’lar ABD içinde toplumsal hareketlilik ve muhalefetin oluşması, ülke çapına yayılması açısından oldukça verimli bir zaman dilimi oldu. 1965 Ekim ayı ortasına kadar savaş karşıtı hareket, ulusal, hatta küresel bir olgu haline geldi; Chicago, Londra, Paris ve Roma’da olduğu gibi 80 büyük kentte 100.000’e yakın protesto yapıldı.⁴²³ Amerikan Anayasa Mahkemesi’ne ABD’nin Vietnam Savaşı’na asker göndermesi nedeniyle uluslararası hukuk ve anlaşmaları çiğnediği ve savaş suçu işlediği suçlamasıyla Aralık

⁴²¹ Mark Marqusee, **Redemption Song: Muhammed Ali and Spirit of the Sixties**, 2. ed., New York, Verso, 2005, pp. 214-215.

⁴²² UC Berkeley Library, **The Pacifica Radio/UC Berkeley Social Activism Recording Project: Anti-Vietnam War Protests**, <https://guides.lib.berkeley.edu/c.php?g=819842&p=5850986>, (çevirimiçi) 25.03.2014.

⁴²³ Klimke, **The Other Alliance...**, s. 25.

1965'te "ABD'ye karşı Mitchell" davası açıldı. Bu tavır ABD'nin Vietnam özelinde işgal politikalarına ve bu işgaller sırasında uyguladığı insanlık dışı askeri yöntemlere karşı kendi halkı tarafından da suçlu görüldüğünün bir kanıtıdır. Henry Mitchell'ın ABD hükümetine karşı açtığı dava ABD kamuoyunun Vietnam ve Vietnam benzeri "işgalci" savaşlarda ABD'nin savaş suçu işlediği inancının ne denli yüksek olduğunun göstergesidir. Ancak sonuçta, David Mitchell'ın açtığı dava Mayıs 1967'de mahkeme tarafından reddedildi.⁴²⁴

Dünya üzerinde 1960'lar döneminden bahsedildiğinde ilk akla gelen gelişme '68 kuşağının taşıdığı dönüşümsel hareketliliklerdir. ABD'de bu hareketlilik barış ve yurttaş hakları hareketleriyle birleşmişti. Avrupa'da da yine üniversiteler merkezli hareketler özellikle Fransa'dan başlayarak tüm kıtaya yayıldı. İkinci Dünya Savaşı sonrası doğan üniversiteli gençliğin eleştirisi doğrudan verili kabul edilen baskıcı devlet politikalarına karşıydı. Hareketlerin taşıdığı değerler çoğunlukla liberal, özgürlükçü değerler biçiminde şekillenmiştir. ABD'de görülen Vietnam Savaşı'na karşı gösteriler Fransa'da baskıcı De Gaulle hükümetine karşı gençlik-işçi birlikteliğini yaratarak kendisini gösteriyordu. Üniversite işgalleriyle başlayıp işçi grevleriyle desteklenen hareket De Gaulle'ün istifa etmesini başarmanın eşiğine dahi gelmişti.

Politik tutum ise ne ABD emperyalizminden ne de SSCB Sosyalizmi'nden yanaydı. Her iki ülke de birbirlerinin ikiz kardeşleri gibi davranmakla suçlanıyordu. ABD'nin 1965 yılında başlayan Vietnam politikası SSCB'de 1968'de Çekoslovakya'da liberal isteklere cevap verecek bir hükümetin oluşturulması neticesinde işgalle son buluyordu.

3.3.1. Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi

Vietnam'daki savaş aydınlar arasında da tepkiyle karşılandı. Avrupa barış hareketlerinin içinde bulunan isimlerden olan Bertrand Russell bunun için bir inisiyatif

⁴²⁴ US Supreme Court, **MITCHELL v. U.S.**, 386 U.S. 972 (1967), 1967, <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/386/972/>, (çevirimiçi) 24.03.2015.

girişiminde bulundu. Russell, dünya çapında tanınan İngiliz matematikçi ve filozoftu. 1950'lerle başlayan savaş-karşıtı düşüncede önemli bir yer edinen Russell 1957'de İngiltere'de örgütlenen Nükleer Silahsızlanma Kampanyası'nı (Campaign for Nuclear Disarmament, CND) başlatan kişiydi. 1949'da Sovyetlerin ikinci nükleer güç olmasının ardından üçüncü güç İngiltere olmuştu. 1957'de İngilizlerden nükleer karşıtı sesler yükselmeye başladı. CND bu ortamda kuruldu. Kampanyaya katılanların büyük bir kısmı İşçi Partisi taraftarıydı. 1957-1963 arasında etkin olan hareket 1980'e kadar durağan bir seyir izledi. Kampanya'nın semafor alfabetinde "C", "N" ve "D" harflerinin konumlanmış halinin daire içerisine alınması sonucu oluşan amblem günümüzde de tüm dünyada kullanılan barış sembolü haline dönüşmüştür.

CND'nin etkin yıllarının ardından Russell 1967'de ABD'nin Vietnam'da işlediği suçları açığa çıkartmak için bir mahkeme kurma girişiminde bulundu. Mahkeme, Russell'ın 1963'te kurduğu Bertrand Russell Barış Vakfı himayesinde gerçekleşiyordu. Mahkemenin hukuki bir statüsü olmadığı için kararlarının bağlayıcılığı da yoktu ancak amaç ABD'nin Vietnam Savaşı'nda kullandığı acımasız yöntemlerin açığa çıkartılması ve kamuoyuyla paylaşarak vicdani bir hesaplaşma yaratabilmektir. Mahkeme, *"topluma karşı ahlâki bir görev"* üstlenmekteydi.

Russell'ın başlangıçtaki planı ABD Başkanı Lyndon Johnson ve diğer politikacıları Vietnam'da işledikleri savaş suçları nedeniyle yargılayacak uluslararası bir mahkeme kurmaktır. Mahkeme İkinci Dünya Savaşı sonrası Nazi savaş suçlularının yargılandığı ünlü Nürnberg Mahkemesi⁴²⁵ şeklinde planlanmıştı. Ancak Russell Mahkemesi'nin herhangi bir devletten bağımsız uluslararası bir desteğe sahip olmaması,

⁴²⁵ Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi'nde Ekim 1945 'te, ABD, Birleşik Krallık, Fransa ve Sovyetler Birliği'nin savaş suçları işleyen Nazilere karşı açtığı davadır. Almanya'nın Nürnberg şehrinde yapıldığı için bu isimle anılmıştır. Nazi liderlerine karşı suçlama dört noktada toplanıyordu: i. Barışa karşı suç (uluslararası sözleşme ve anlaşmaları çiğneyerek savaşı planlama, başlatma ve yürütme), ii. insanlığa karşı suç (sürgün, imha ve soykırım), iii. savaş suçları (savaş hukukunu çiğneme) vi. ilk üç noktada listelenen suç eylemlerinin "ortak bir plan ve komplo süreci ile gerçekleştirilmesi. 216 oturum süren yargılamalar 1 Ekim 1945 tarihinde sona erdi ve üçü beraat eden, 22'si için idam cezası istenen 24 mahkûm arasında daha hafif suçlamalarla yargılananlardan 4 kişi 10 ile 20 yıl arasında hapis cezası aldı.

*(raison d'etat) hükümetin varlık nedeni.

toplumsal açıdan vicdani görev yapacak bir entelektüel girişimi olarak kalmasına yol açtı. Genel amaç, bu yolla oluşturulacak kamuoyu baskısıyla ABD'yi Vietnam'dan çıkmaya zorlamaktı. Yukarıda da belirtildiği gibi 60'lar boyunca ABD'de savaş-karşıtı hareketler artarak devam ediyordu.

Russell Mahkemesi'nin oturumlarını düzenlemek için ilk olarak Paris belirlendi. Kasım 1966'da yapılması kararlaştırılan oturumları Fransız hükümeti reddetti ve vize işlemlerini kısıtladı. Londra için yapılan girişimler de aynı şekilde olumsuz sonuçlandı. Hatırlanacağı gibi 1949'da toplanacak olan Birinci Dünya Barış Savunucuları Kongresi de aynı ülkelerden aynı tepkilerle karşılaşmıştı. 13 Kasım 1966'da Russell, Londra'da yapılan görüşmede Mahkemenin toplumsal bir ihtiyaçtan kaynaklandığını ve buna karşılık verecek bir merciinin oluşturulması gerektiğinden bahisle *"İktidar yoluyla değil, iyimser olarak "insanlık medeniyeti" dediğimiz şeye entelektüel ve ahlâki katkıları ile seçkinlerden oluşan ciddi bir Mahkeme'nin toplanmasının gerekli olduğuna karar vererek haklı olduğumuza inanıyorum..."* denilerek mahkemenin varlık amacının *"toplumun vicdanında açılan yaranın yansıması"* olduğunu açıklandı.⁴²⁶

Mahkeme, ilk olarak Stockholm'de daha sonra da Danimarka Roskilde şehrinde toplandı. Ancak İsveç yasalarının yabancı Devlet Başkanları'na hakaret edilmesini yasaklaması sonucunda -Lyndon Johnson'ın bireysel olarak suçlanması hakaret sayılmıştı- mahkemenin yönteminin yeniden belirlenerek Johnson'ın bireysel sorumluluğu yerine ABD ve müttefiklerinin devlet sorumluluklarının incelenmesi yoluna gidildi. Mahkemenin cevap arayacağı sorular şunlardı⁴²⁷:

1- Amerikan Hükümeti (ve Avustralya, Yeni Zelanda ve Güney Kore hükümetleri) devletler hukuku bakımından saldırı fiilleri işlemişler midir?

⁴²⁶ Harish C. Mehta, "North Vietnam's Informal Diplomacy with Bertrand Russell: Peace Activism and the International War Crimes Tribunal", **Peace&Change**, Volume37, Issue1, January 2012, p. 78.

⁴²⁷ David Torell, Remember the Russell Tribunal?", **Cultural Memories of Nonviolent Struggles** içinde, eds. A. Reading et al., Palgrave Macmillan, 2015, s 119-122.

2- Sivil halk ve özellikle hastaneler, sanatoryumlar, barajlar, okullar gibi hedefler bombalanmış mıdır?

3- Savaş kanunlarının yasakladığı silahlar kullanılmış veya denenmiş midir?

4- Tutsaklara gayri insani muamele yapılmış, işkence edilmiş, sivil halka karşı misillemede bulunulmuş, rehinler alınıp öldürülmüş müdür?

5- Zorla çalıştırma kampları kurulmuş, kütlece sürgünler yapılmış, jenosit suçu işlenmiş midir?

Mahkeme üyeleri dünyanın çeşitli ülkelerinden sosyalist ve savaş-karşıtı entelektüellerdi.⁴²⁸ Buna karşın Che Guevara (1928-1967), Arthur Miller ve Herbert Marcuse (1898-1979) gibi isimlerin ise mahkemeye katılmayı reddetmeleri ilginçtir. Bunun nedeni tam olarak bilinmese de mahkemenin hiçbir bağlayıcılığının olmaması ve Russell'ın sosyalist ideolojinin uzağında bir isim olması olabilir. Yaşının ilerlemesinden dolayı Russell Mahkemenin Onursal Başkanı yapılırken, İcra Başkanlığı'na ünlü Fransız filozof Jean-Paul Sartre getirildi.

Mahkeme başlamadan önce Russell Johnson'a yazdığı mektupta Johnson'ın kendisini savunduğu bir metin veya kendisini savunacak bir temsilci göndermesini istedi. Temsilci gönderilmesi isteğini mahkeme kurulduktan sonra Sartre da tekrarladı ancak her iki teklif de geri çevrildi. Buna karşın Ho Chi Minh, 2 Mayıs'ta Russell'a oturumların başlayacak olmasından duyduğu memnuniyeti belirten bir telgraf yolladı.⁴²⁹

⁴²⁸ Bertrant Russell (filozof, matematikçi, barış aktivisti); Jean-Paul Sartre (filozof, yazar, aktivist); Wolfgang Abendroth (siyaset bilimci); Tariq Ali (gazeteci); Günter Anders (yazar); Mehmet Ali Aybar (uluslararası hukukçu, parlamenter, TİP Başkanı); A. J. Ayer (filozof); James Baldwin (yazar); Lellio Basso (uluslararası hukukçu, parlamenter, PSIUP Başkanı); Stokely Carmicheal; Lawrence Daly (İngiltere Ulusal Maden İşçileri Birliği Genel Sekreteri); Jolio Cortazar (yazar); Lazaro Cardenas (Meksika eski Başkanı); Simone de Beauvoir (yazar, filozof); Vladimir Dedijer (tarihçi); David Dellinger (pasifist); Isaac Deutscher (tarihçi); Miguel Angel Estrella (UNESCO elçisi); Haika Grossman (aktivist); Gisele Halimi (hukukçu); Amado V. Hernandez (Küba-Vietnam Dostluk Örgütü Başkanı); Mahmud Ali Kasuri (Pakistan Aayasa Mahkemesi üyesi); Sarah Lidman (yazar); Kingu Morikawa (avukat); Carl Oglesby (oyun yazarı); Scoichi Skata (fizikçi); Laurent Schwartz (matematikçi); Alice Walker (yazar, aktivist); Peter Weiss (oyun yazarı).

⁴²⁹ Mehta, "North Vietnam's Informal Diplomacy with Bertrand Russell...", WPC, 1972, s. 86.

Mahkeme, Mayıs 1967’de Stockholm’de sekiz gün süren oturumlarla düzenledi. Amerikan saldırılarının tıbbi ve sulama kanalları üzerindeki etkileri uzmanlar tarafından anlatıldı. Vietnam ve Kamboçya’dan şahitler getirilerek dinlendi. Şahitler üzerinde tıbbi incelemeler yapıldı. 10 Mayıs 1967’de Mahkeme açık oy kullanma yöntemiyle kararlarını okudu. Mahkeme, ABD’nin Vietnam’a ve Laos’a ve her iki ülke halkına karşı kasıtlı olarak saldırı suçu işlediğini, ayrıca Avusturya, Yeni Zelanda, Güney Kore, Tayland, Filipinler ve yalnızca para yardımıyla sınırlı kaldığı için Japonya’nın ABD’ye yardım etmeleri nedeniyle aynı suçu işledikleri sonucuna vardı. Ayrıca mahkeme, ABD’yi Vietnam halkına karşı soykırım yapmaktan suçlu buldu.

Kararın hemen ardından ikinci oturumdan önce üyeler arasından iki tahkik komisyonu oluşturularak incelemeler yapmak üzere Vietnam’a gönderilmeleri kararlaştırıldı. Uluslararası hukuk doçenti ve 1962’den beri Türkiye İşçi Partisi (TİP) Genel Başkanı olan Mehmet Ali Aybar (1908-1995) Mahkeme tarafından Stockholm oturumundan sonra ve karar için toplanacak olan Roskilde oturumundan önce Vietnam’a gönderilen iki tahkik komisyonundan birinde yer aldı ve özellikle incelemelerinde jenosit⁴³⁰ suçunun işlenip işlenmediği üzerine eğildi. Bunun sebebi devletler hukuku alanında çalışmalar yapmış olması kuvvetle muhtemeldir. Zira Aybar, 24 Ağustos 1945 yılında Vatan Gazetesi’nde İsmet İnönü yönetimini eleştirdiği “*Gerçek Hürriyet Rejimi*

⁴³⁰ Jenosit, Türkçe’de “soykırım” olarak kullanılmaktadır. Irk, canlı türü, siyasal görüş, din, sosyal durum ya da başka herhangi bir ayırıcı özellikleri ile diğerlerinden ayırt edilebilen bir topluluk veya toplulukların, bireylerinin, yok edicilerin çıkarları doğrultusunda, bir plan çerçevesinde ve özel bir kasıtlı yok edilmeleri anlamına gelmektedir. Tam tanıma soykırım konusunda çalışan akademisyenler arasında değişim gösterse de 1948’de Birleşmiş Milletler Soykırım Suçunun Engellenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi’nde (SSECS) hukuksal olarak tanımlanmıştır. Sözleşmenin 2. Maddesine göre soykırım, “ulusal, etnik, ırksal ve dinsel bir grubun bütününe ya da bir bölümünün yok edilmesi niyetiyle girilen şu hareketlerden herhangi biridir: grubun üyelerinin öldürülmesi; grubun üyelerine ciddi bedensel ya da zihinsel hasar verilmesi; grubun yaşam koşullarının -grubun bütününe ya da bir kısmına getireceği fiziksel yıkım hesaplanarak- kasti olarak bozulması; grup içinde doğumları engelleyecek yöntemlerin uygulanması; çocukların zorla bir gruptan alınıp bir diğerine verilmesi.” şeklinde tanımlar.

Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin Roma Statüsü’ne göre soykırımın tanımı 6. maddede yapılmaktadır. Bu maddeye göre soykırım, bir milletin, etnik, dini bir grubun veya bir ırkın tamamını veya bir bölümünü yok etmek amaçlı yapılan aşağıdaki davranışlardır:

Grup üyelerini öldürmek; grup üyelerine ciddi fiziki veya zihinsel zarar vermek; grup üyelerini bilerek tamamen ya da kısmen fiziksel yok oluşa götürecek yaşam şartlarına tabi tutmak; gruptaki doğumları kasıtlı olarak engellemek; grubun çocuklarını zorla başka bir gruba transfer etmek.

*Yolunda: Kâğıt Üzerinde Demokrasi*⁴³¹ yazısı nedeniyle İstanbul Üniversitesi'nden uzaklaştırılmıştı.

24 Temmuz-26 Ağustos 1967 tarihleri arasında Vietnam'da yaptığı incelemeler akabinde Aybar'ın Russell Mahkemesi'ne yaptığı en büyük katkı Mahkeme'nin 20 Kasım-1 Aralık 1967'de Kopenhag yakınlarındaki Roskilde şehrinde yaptığı ikinci ve son oturuma sunduğu Jenosit Raporu'dur.⁴³² Aybar'ın Vietnam'da tuttuğu günlükler⁴³³ okunduğunda jenosit uygulandığını rahatlıkla söyleyebilmek için niceliksel rakamlara ulaşmakta çektiği sıkıntıdan defaten yakındığı görülecektir. Vietnam'da her gittiği yerde kıyım uğramış insan sayısı hakkında rakamlar almış ancak toplu bir rakamsal bütüne kendisine verilen hiçbir raporda rastlayamamıştır.

Roskilde oturumları Vietnam Savaşı'nda ABD tarafından soykırım ve savaşta kullanılması yasaklanan silahların kullanıp kullanılmadığına odaklanmıştı. 1 Aralık 1967'de Stockholm ve Roskilde oturumlarının tamamlanmasıyla Mahkeme ABD'nin Vietnam halkına karşı soykırım suçu işlediği ve uluslararası savaş suçu işlediği kararına vardı. Aybar, raporunda tam olarak "jenosit" suçu sonucuna varmasa da hem kişisel olarak savaş karşıtlığı hem de kesin hükme veri eksikliğinden varamamış olması Mahkemenin verdiği soykırım kararının Aybar raporuna rağmen verildiği fikrini uyandırmamalıdır.

⁴³¹ Aybar'ın, Vatan Gazetesi'nde yayınlanan "Gerçek Hürriyet Rejimi Yolunda" yazı serisi üç yazıdan oluşuyordu; ilki 24 Ağustos'ta yayınlanan "Kâğıt Üzerinde Demokrasi"; ikincisi 7 Eylül'de yayınlanan "Romantik ve Mücerret Demokrasi"; sonuncu yazı ise 13 Ekim'de yayınlanan "Birgün Sabah Olursa" yazılarıdır. Aybar'ın ileride TİP'in programına bir bölüm olarak koyduracağı "herşey insan için" bölümünün kaynak metinleri bunlardır. Yine Aybar'la özdeşleşecek "güleryüzlü Sosyalizm" in içeriği bu yazılarda bulunabilir.

"Kâğıt üzerinde demokrasilerde, devlet teşkilâtı hürriyet esasına göre çizilmiştir. Devletin anayasası hürriyetçidir. Hâkimiyetin millette olduğu ilân edilmiştir... ama uygulama bambaşkadır."

Aybar, bundan kurtuluşu Russell'a atıfla tanımlamıştır:

"...hakiki demokrasinin, gerçek bir hürriyet rejiminin kurulmasını istiyorsak, bu gidişe mutlaka, hem de pek acele son vermeliyiz, insanlığın istikbali mevzuu bahistir. Körü körüne inandığımız artık yeter. B. Russell'in işaret ettiği kurtuluş yolunu tutmalıyız. Etrafımıza inanmamak azmini telkin etmeliyiz..."

(M. Ali Aybar, "Gerçek Hürriyet Rejimi Yolunda", *Vatan*, 24 Ağustos 1945)

⁴³² Aybar'ın ikinci oturumda sunduğu Fransızca rapor içerisinde "Her savaş aynı zamanda bir jenosit[r]." cümlesini içermesi bakımından önemlidir.

⁴³³ Günlükler daha sonra kitaplaştırılmıştır. Mehmet Ali Aybar, *Vietnam Günlüğü: ABD'nin Vietnam'da İşlediği Savaş Suçlarına Karşı Russell Mahkemesi*, İstanbul: İletişim, 2012.

Zira sonrasında Aybar'ın bu karara kişisel veya resmi olarak itiraz ettiğine dair bir durum yoktur.

Vietnam Savaşı, Vietnam halkının zaferiyle, 30 Nisan 1975'te Saigon şehrinin düşmesiyle son buldu. Mahkeme Savaşı durdurmak için yeterli olamadı ancak dönem itibarıyla yükselen savaş-karşıtı harekete katkısı oldukça büyüktü. Russell'ın kurarken dediği gibi mahkeme resmi bir yetkiye sahip olmasa da Vietnam Savaşı'na karşı toplumsal tepkinin bir yansıması olmuştu. Diğer taraftan Mahkemenin Kuzey Vietnam'la kurduğu yakın temas, savaşı yaşayanların şahitliği, gönderdiği inceleme ekipleri yaşananların yakından takibini ve Aybar gibi inceleme ekibindeki kişilerin savaşın sonuçlarını kendi gözleriyle görmesini sağlamıştı.

3.4. Türkiye'deki Siyasi Gelişmeler

Batı'da Vietnam Savaşı'nın hesabı sorulmaya çalışılırken 1960'lar Türkiye solu açısından kitleselleşmenin yakalandığı ve solun fraksiyoner hareketlere dönüştüğü 1970'li yılların başlangıç dönemidir. Türkiye'nin en özgürlükçü anayasası olarak değerlendirilen 1961 Anayasası bu dönemin ürünüdür ancak bir askeri darbe neticesinde yapılmıştır. 27 Mayıs 1960 günü DP iktidarına karşı yapılan askeri darbe yapan subaylar cuntası okunan bildiride yapılamayan seçimler nedeniyle “demokrasinin içine düştüğü buhrandan kurtulmak için” Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) yönetime el koyduğunu bildirmektedir. Bildiriyi kaleme alan ve okuyan darbeci subayların oluşturduğu Milli Birlik Komitesi (MBK) BM Anayasasına ve insan hakları prensiplerine bağlı olduğunu vurgularken Türkiye'nin Batı müttefikliğine devamının güvencesi için aynı bağlılığın NATO ve CENTO için de geçerli olduğunu belirterek cevap vermektedir. Komitenin en büyük vaadi en kısa zamanda seçimlerin yapılması ve yetkinin yeni hükümete devredileceğidir.⁴³⁴ Ancak bu seçimlere DP katılamayacaktır, zira hükümetteki isimler hakkında yakalama ve tutuklama kararı çıkmıştır. Bildiride ayrıca hükümetteki isimlerin teslim olmaları da istenmektedir.

⁴³⁴ Sabahat Erdemir, **Milli Birliğe Doğru Cilt I**, Ankara: Türk Devrim Ocakları, 1961, s. 293.

27 Mayıs darbesi yalnızca iktidarı devirmemiş aynı zamanda yeni bir politik dağılım da yapmıştır. 14 Ekim 1960 ile 15 Eylül 1961 tarihleri arasında süren ve Yassıada Davaları olarak bilinen yargılamalar sonucunda içlerinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu (1910-1961) gibi isimlerin de bulunduğu on beş kişi için idam yetkisi verildi. Kararlar temyiz sürecine dahil edilmediği için MBK'nın onayı yeterliydi. MBK ise Bayar haricindeki diğer isimler hakkındaki idam kararlarını onayladı.⁴³⁵

Yeni oluşan siyasi yelpazede CHP'yle birlikte yeni partiler yerlerini aldı. Darbe sonrası kurulan Adalet Partisi (AP), Yeni Türkiye Partisi (YTP), 1958'de kurulan ancak daha önce seçime katılmamış olan milliyetçi Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) 15 Ekim 1961 seçimlerine katıldılar. AP, DP çizgisinde bir partiydi ancak tepki çekmemek için AP'nin Genel Başkanlığı'na eski bir general olan Ragıp Gümüşpala getirilmişti. Seçimlerde yüzde 41,4'le birinci parti CHP oldu.⁴³⁶

İlerleyen sayfalarda değinileceği gibi Türkiye solu açısından bu zaman diliminin en önemli olayı seçimlerle aynı yıl 13 Şubat 1961'de on iki sendikacı tarafından kurulmuş bir işçi partisinin kurulmasıdır. Kurucularının niteliği de göz önünde bulundurulduğunda tam anlamıyla ismiyle müsemma bir işçi partisiydi. Ancak Parti 1961 seçimlerine katılamadı. Parti kurulmuştu ancak kurucular nasıl bir politika izleyecekleri konusunda tıkanıklık yaşıyordu. Ayrıca yalnızca işçi sınıfına dayanan bir partinin Türkiye'de başarı şansını düşük görüyorlardı. 1962 yılında Partinin hedefi işçilerle aydınların birleşmesini sağlayarak Partiyi genişletmek ve politik bir alan yaratmaktı. Bu doğrultu da sosyalist aydınlarla temasa geçtiler ve Partiye davet ettiler. TBC'nin kurucuları Behice Boran, Adnan Cemgil ile Mehmet Ali Aybar ve Cemal Hakkı Selek (1902-1996) gibi aydınlar Partiye katıldı. Mehmet Ali Aybar'a Genel Başkanlık önerildi ve Parti Başkanlığı'na Aybar geldi. 1963'te bağımsız senatör Niyazi Ağırnaslı ve kontenjan senatörü Esat

⁴³⁵ Hikmet Özdemir, "Siyasal Tarih (1960-1980)", **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye (1908-1980)** içinde, İstanbul, 1997, s. 198; Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye...**, s. 220.

⁴³⁶ 1961 Seçimlerinde AP yüzde 34,8'le ikinci parti olurken, sırasıyla yüzde 17 ve yüzde 14 oy alan YTP ve CMKP'nin önüne geçerek sağın lider oluyordu. Bu anlamda DP'nin mirasçısı AP olmuştu.

Çağa'nın Partiyeye katılmasıyla Parti seçimlere girememiş olmasına rağmen iki senatöre sahip olmuş ve temsiliyet sağlamıştı. Aynı yıl yapılan yerel seçimlere girmeyi başaran TİP yüzde 0,4 oy aldı. Ama asıl atılımını 1965 seçimlerinde kazandığı vekilliklerle yaptı.

TİP'in yarattığı hareketlenme 1965 seçimleri öncesi CHP'nin sola karşı tutumunda yumuşama yarattı hatta kendisini sola kaydırmasına yol açtı. CHP Genel Başkanı ve Başbakan İnönü 29 Şubat 1965'te Abdi İpekçi'ye verdiği röportajda CHP'nin devletçi bir parti olması hasebiyle ortanın solunda yer aldığını açıklıyordu.⁴³⁷ Bunda Bülent Ecevit (1925-2006) gibi sosyal demokrat isimlerin CHP'ye katılmasında payı da bulunmaktadır. Ancak CHP'deki sola kayışın en önemli sebebi Kıbrıs konusunda ABD Başkanı tarafından İnönü'ye gönderilen bir mektup sebebiyle ABD'ye karşı kamuoyunda duyulan rahatsızlık oluştu.

1964 yılında Kıbrıs'ta Türk Rum çatışmasının artması ve Rum tarafının silahlanmaya başlaması sonucunda Türkiye 2 Haziran 1964'te Kıbrıs'a harekât yapacağını açıklamıştı. Yunanistan da Kıbrıslı Rumlara destek veriyordu ancak ABD Kıbrıs'ta yaşanacak bir çatışmadan rahatsızlık duyuyordu. Bunun üzerine ABD Başkanı Lyndon B. Johnson İnönü'ye Johnson Mektubu olarak anılacak olan bir mektup yazdı. Mektupta Türkiye'nin harekât hazırlıklarının vazgeçmesi böyle bir durumda kaynaklanacak zaafılıkta SSCB'nin Türkiye'ye saldırabileceğini ve NATO'nun da böyle bir saldırı karşısında isteksiz olacağını söylüyordu.⁴³⁸ Hem Türkiye hem de Yunanistan NATO üyesiydi ve Türkiye'nin harekâtı NATO'ya danışması gerekiyordu. Ayrıca Johnson 12 Temmuz 1947 Askeri Yardımlar Anlaşmasını da bir bakıma hatırlatarak Türkiye'nin bu harekatta ABD teçhizatlarını kullanamayacağı söylüyordu.⁴³⁹

Hatırlanacağı gibi Truman Doktrini çerçevesinde Türkiye yapılan askeri teçhizat yardımları 12 Temmuz 1947 tarihli ikili anlaşmayla belirlenmişti. Anlaşmanın ikinci

⁴³⁷ "Kalkınma Muhafazakâr Tedbirle Gerçekleşmez", **Milliyet**, 29 Temmuz 1965, s. 1.

⁴³⁸ "Çıkartma Geri Kaldı-İnönü Amerika'ya Davet Olundu", **Milliyet**, 6 Haziran 1964, s. 1; Glen D. Camp, "Greek-Turkish Conflict over Cyprus", **Political Science Quarterly**, Vol.95, No.1, Spring 1980, s. 50.

⁴³⁹ Ahmet C. Gazioğlu, **Kıbrıs'ta Soykırım Yılı 1964 ve Enosis'in Ayak Sesleri**, Ankara: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), 2007, s. 274-283; **Dışişleri Belleteni**, Sayı 16, 31 Ocak 1966, s. 100-110; SBF Dış Münasebetler Enstitüsü, **Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı**, 1966, Vol. VII, s. 139-141.

maddesinde ABD'nin Türkiye'ye verdiği silah ve teçhizatların verilış amacına uygun olarak yalnızca komünizm tehlikesine karşı kullanılabileceğı ve bunun dışında her türlü kullanımının yasak olduğı belirtiyordu.⁴⁴⁰ Dördüncü madde ise bu silah ve teçhizatların parası ödense dahi gerek duyulduğı halde ABD'ye teslim edileceğıyle ilgiliydi.⁴⁴¹ Yani ABD silah ve askeri teçhizatları Türkiye'ye vermişti ancak Türkiye'nin bu teçhizatları kullanması parasını ödese dahi sınırlıydı. İnönü bu anlaşmayı ABD'nin milletimiz ve memleketimize beslediğı yakın dostluk duygularına bağlamıştı ancak yine İnönü'nün on yedi yıl sonra elini bağlayan ABD oldu. İnönü, Johnson mektubu sonrası müdahale kararında vazgeçti ve 21 Haziran 1964'te Johnson'la görüştü.⁴⁴² Ancak Türkiye'de ABD karşıtı görüşler baskın hale geldi. ABD'nin mektubu bir aşağılama aracı olarak görülüyordu.

Johnson mektubu etkisi Türkiye'de toplumsal militarizmi arttırması oldu. Türkiye kuruluşundan beri militarizme uzak değildi. Askerler tarafından kurulmuştu ve orduya duyulan güven devletin bekasının garantörü biçiminde gelişmişti. 1950'ye kadar olan süreçte Kurtuluş Mücadelesinin iki önemli ismi ülkeyi yönetmişti. 1950'den sonra ise DP iktidarı orduyu geri plana itti. Yöneticilerinden hiçbirisi asker değildi. Cumhurbaşkanı Celal Bayar kurucu kadrodaydı ancak sivildi. Adnan Menderes ise toprak zenginiydi. 27 Mayıs askeri darbesinin yapılmasında en büyük etken subayların hem ülke içinde hem de NATO askerleri arasında kendilerini altta görmeleri idi. Darbe bildirisini okuyan Alparslan Türkeş (1917-1997) dönemin subaylarının ruh halini anlatırken oturmaya bir yere gittiklerinde insanların kendileriyle mali olarak alaya aldıklarını belirtiyor.⁴⁴³ DP iktidar süresince askerler ülkenin en gözde sınıfından aşağı hızla düşmüşlerdi. 1960'a gidilen süreçte DP hızla oy kaybediyordu ve 1961'de yapılacak olan seçimlerde DP'nin iktidardan düşeceği düşüncesi hakimdi. Hem Menderes'in tek adam tavırları hem de ekonomik sıkıntılar bunda etkiliydi.⁴⁴⁴

⁴⁴⁰ Haydar Tunçkanat, **İkili Anlaşmaların İçyüzü**, Ankara: Ekim, 1970, s. 190.

⁴⁴¹ **A.g.e.**, s. 192.

⁴⁴² "Başbakan Amerika'da", **Milliyet**, 22 Haziran 1964, s. 1.

⁴⁴³ Aktaran Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye...**, s. 189.

⁴⁴⁴ **A.g.e.**, s. 93-96; 182-185.

27 Mayıs darbesi askerin politik rolünü tekrar sağladı. Ancak bu militarizmi beslerken demokrasiden o derece uzaklaşılmasını sağladı. MBK 1961 seçimlerine kadar yönetimde tek söz sahibi oldu. TSK'nın en önemli hamlelerinden biri de iktisadi olarak büyümek için attığı adımdı. Bahsettiğimiz gibi askerlerin DP hükümetinden şikayetleri maddi olarak kendilerini yoksul görmeleri idi. Buna karşılık atılan adım ise Ordu Yardımlaşma Kurumu'nun (OYAK) 3 Ocak 1961'de kurulması oldu. OYAK Kanunu'na göre sayıları 80.000 dolayında olan askerler geri ödenmek koşuluyla zorunlu olarak maaşlarının yüzde 10'unu yardımlaşma fonuna yatırıyorlardı. Sayının fazlalığı biriken paranın çokluğunu ve büyük şirketlere ortaklıkları getirmişti.⁴⁴⁵ TSK artık salt askeri bir kurum değil iktisadi düzlemde önemli bir sermayedar olmuştu. Askeriye hızla büyümeye devam ederken Kıbrıs meselesinin gündeme gelmesi ve bir mektupla Türkiye'nin müdahalesinin engellenebilmesi toplumu politik karar alıcılardan ordu saflarına çekti. 60'ların ortalarında bu durum Türkiye solu içinde bir tartışma biçiminde yaşandı. Milli Demokratik Devrim (MDD) - Sosyalist Devrim (SD) tartışması temelde sosyalist proleter devrimin ilk aşaması olan burjuva demokratik devrimini gerçekleştirmek için ilerici subayların rolü belirleyiciliği üzerine yaşanan ayrışmadır. Yani asker MDD için kaldıraç rolü görmektedir. ABD karşıtlığının yarattığı toplumsal militarizmin yanında bu karşıtlık Türkiye solu açısından dağıtıcı bir etki yaratacaktır.

3.5. 60'larda Türkiye Solu

27 Mayıs 1960 ve 12 Mart 1971 askeri darbelerinin arasında geçen on bir yılda Türkiye solu daha önce hiç olmadığı kadar kitleselleşmeyi başardı. Bu başarının mimarları Türkiye solu özelinde ilk defa işçiler oldu. Bilindiği gibi Osmanlı solundan alınan mirasla Türkiye solu da çoğunlukla aydınlar tarafından sempati duyulan bir ideoloji çerçevesinde örgütlenmeye çalışmıştı. Dolayısıyla sosyalizm kendilerini sosyalist olarak tanımlayan bireylerin sosyalizmden ne anladıklarından öteye gidememiş ve sınıf temelinde kurulması gereken politik pozisyon gelenekselleşecek bir biçim alamamıştı. Ancak 1960'lı yıllarda Türkiye solunu diğer dönemlerden ayıracak gelişmeler yaşandı. Bir defa işçilerin bir parti

⁴⁴⁵ A.g.e., s. 347.

yoluyla Türkiye’de seçkin bir alan olan siyasete atılmaları bu dönemde gerçekleşti. İkincisi, birlik ve dernek adlarıyla 1944 ve 1946 İstanbul ve Ankara’da kurulan sosyalist üniversiteli öğrenci örgütleri 1956’da kurulan ancak sosyalizmden daha çok DP iktidarı muhalifliği biçiminde şekillenen Fikir Kulüpleri’yle yeniden oluştu ve Kulüplerin 1965’te biraraya gelmesiyle Fikir Kulüpleri Federasyonu ismiyle sosyalist üniversite öğrencilerinin bir çatı örgütün kurmalarıdır. Üçüncüsü ise dönemin sol akımlarını şekillendiren ve aynı zamanda da yapısal tartışmalar yaşanmasına yol açan Milli Demokratik Devrim tezinin ortaya çıkmasıdır.⁴⁴⁶

3.5.1. Türkiye İşçi Partisi

Hatırlanacağı gibi Osmanlı topraklarında sol düşüncenin ortaya çıkmasında İkinci Meşrutiyet’le gelen özgürlükçü ortamın katkısı büyük olmuştur. Buna benzer bir biçimde -ancak birebir aynısı değil- ’61 Anayasası’nın getirdiği nispi siyasal bir özgürlük ortamında aynı yıl yapılacak seçimlere katılmak amacıyla Türk-İş’in sol kanadında yer alan⁴⁴⁷ on iki sendikacı tarafından 13 Şubat 1961’de Türkiye İşçi Partisi (TİP) kuruldu.⁴⁴⁸ ’61 Anayasası’nın 56. maddesinde siyasi partilerin varlığı demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olarak tanımlanıyor, 57. maddede de siyasi partileri kuruluş ve faaliyetlerini “insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmü” kapsamında bu duruma mugayir bir durum olmadıkça güvenceye alıyordu. Ayrıca yine ’61 Anayasası’na göre o güne kadar siyasi partilerin iktidarın keyfi tutumu neticesinde kapatılmasına karşın kapatma kararı artık Anayasa Mahkemesi tarafından verilecektir. ’61 Anayasası’nın

⁴⁴⁶ Konumuz açısından MDD tezi tartışmaları konumuz açısından doğrudan veya dolaylı bir etki yaratmadığı için üzerinde durulmayacaktır.

⁴⁴⁷ Artun Ünsal bu isimleri sol kanatta olduklarını söylese de Sosyalizmle ilgili olmadıklarını belirtiyor. Ünsal, **Türkiye İşçi Partisi...**, s. 78

⁴⁴⁸ Kemal Türker (Maden-İş Genel Başkanı), Avni Erakalın (İstanbul İşçi Sendikaları Birliği Başkanı), Şaban Yıldız (İstanbul İşçi Sendikaları Birliği Genel Sekreteri), İbrahim Güzelce (İstanbul Basın Teknisyenleri Sendikası Genel Sekreteri), Rıza Kuas (Lastik-İş Genel Başkanı), Kemal Nebioğlu (Oleyis Sendikası Üyesi), Hüseyin Uslubaş (İstanbul Yaprak Tütün İşçileri Sendikası Başkanı), Salih Özkarakbay (İstanbul Basın Teknisyenleri Sendikası Başkanı), İbrahim Denizciler (Müskirat İşçi Sendikaları Federasyonu Başkanı), Adnan Arkın (İstanbul İşçi Sendikaları Birliği İcra Heyeti Üyesi), Ahmet Muşlu (Türkiye Çikolata Sanayii İşçileri Sendikası), Saffet Göksüzoğlu (İlaç ve Kimya İşçileri Sendikası Başkanı). Ünsal, **a.g.e.**, s. 80-1

“tarihsel misyonu, Devlet otoritesini pekiştirmek değil, özgürlük ve demokrasiyi kurumsallaştırmaktır.”⁴⁴⁹ 27 Mayıs’ı yapan ordunun tercihi de sağcı ideolojiler yanında sosyalizmin bir ideolojik alternatif olarak meşru kabul edilmesidir.⁴⁵⁰

Darbenin ardından ortaya çıkacak yeraltında da olsa kuvvetli bir parti yoktur. TKP halihazırda yurtdışında faaliyet gösteren bir parti kimliği sergiliyordu. 1950’de Barışseverler Cemiyeti’nin kurulmasıyla kapatılması bir olmuştu. 1951’de İYTGD kapatılmıştı. 1951 tevkifatlarıyla ülke içerisindeki TKP’lilerin çoğu tutuklanmış ve uzun hapis cezalarına çarptırılmıştı. 1954’te Dr. Hikmet Kıvılcımlı’nın Vatan Partisi ise bir karşılık bulamamış olmasına rağmen 1957’de kapatılmıştı. Bu nedenle 1950’ler boyunca neredeyse ölü olarak kabul edilebilecek Türkiye solunun 1960’larda ayağa güçlü bir biçimde kalkacak bir mirası olmadı. Bu bağlamda sosyalizmden anlaşılan genel ölçüde “sosyal devlet” ilkesinden çıkarsanan sonuçlar olacaktı.⁴⁵¹

31 Aralık 1961’de İstanbul İşçi Sendikaları Birliği’nin Saraçhane’de düzenlediği ve katılımın oldukça yoğun olduğu mitingde işçilerin istekleri Anayasa’da düzenlenen grev ve toplu sözleşme haklarının ivedilikle yasalaştırılmasıydı.⁴⁵² Bir sendikal yapı önderliğindeki miting işçilerin ideolojik bir içerikten ziyade “sosyal devlet” ilkesi içerisinde haklarının kendilerine verilmesinin istendiği eylemdi. Ancak mitingin asıl etkisi isteklerden çok sendikal örgütlenmeyle birlikte işçilerin seslerinin ne denli çoğalabildiğini göstermesi oldu. Türkiye işçi hareketi tarihinde yakalanmış en büyük kitleselleşme de tavandaki yöneticinin değil tabandaki işçinin erişebileceği gücü ortaya koyuyordu. İşçi hareketi gelişmekteydi ve işçi liderleri de bunu değerlendirmeliydi.

TİP’in kuruluş tarihi 1961’de yapılacak seçimlere katılabilmek için şart koşulan son kuruluş günüydü. Ancak Parti 15 Ekim’deki seçimlere katılamadı. Diğer yandan bu

⁴⁴⁹ Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal...**, s. 378

⁴⁵⁰ Aktaran Ünsal, **Türkiye İşçi Partisi...**, s. 69

⁴⁵¹ **A.g.e.**, s. 71.

⁴⁵² Miting sırasında kullanılan sloganlar bu isteklerin dışına çıkmadığını göstermektedir. Sloganlardan bazıları: “Grev ve Toplu Sözleşmeyi Geciktirmek Demokrasiyi Geciktirmek”, “Grevsiz Sendika Silahsız Askere Benzer”, “Milli Refah Çoğunluğun Refahıdır, Bu Milletin Çoğunluğu İşçidir”, “Grev ve Toplu Sözleşme Demokrasi Ailesinin Temel Direkleridir”, “Lütuf Değil Hak İstiyoruz”, “İnsan Gibi Yaşamak, İnsandan Sayılmak İçin Grev ve Toplu Sözleşme” vb.

süreçte bir siyasi parti enflasyonu da yaşıyordu ve TİP'in bunlar arasındaki yeri ayrıca bir öneme sahip değildi. Örneğin Bülent Ecevit 19 Şubat 1961 tarihli *Ulus* gazetesinde, sadece bir işçi partisi olduğu için bir partinin işçilerin menfaatlerini daha iyi koruyacağı gibi bir algının yanlış olduğunu Türkiye'de sınıfın ve bilincinin yoksunluğundan bahisle bir işçi partisinin de iktidar şansından yoksun olduğunu yazıyordu.⁴⁵³

Seçim sonrasında içerisinde yine sendikacıların yer alacağı başka bir partinin kurulması girişimleri oldu. CHP'ye yakın Türk-İş yöneticileri ve Doğan Avcıoğlu'nun (1926-1983) 20 Aralık 1961'de çıkardığı Kemalizm'in solunda yer alan aydınların içinde yer aldığı *Yön Dergisi*'nden (1961-1967) adını alan Yön Grubu'nun devletçi bir kalkınma planını destekleyen Türkiye Çalışanlar Partisi'nin (TÇP) kurulması işine 1962 yılı başlarında başlandı ancak başarısız oldu. Sendikacı aydın ortaklığı tutmamıştı. TÇP aynı zamanda Yöncülerin partileşme girişimleriydi. *Yön Dergisi* adını Türk toplumuna yön verilmesi gerektiği düşüncesinden alıyor ve bunun için topluma yön verebilecek konumda olan “Öğretmen, yazar, politikacı, sendikacı, müteşebbis gibi” kişilerin “belli bir kalkınma felsefesinin ana hatları üzerinde anlaşmaya varmaları” gerektiğini belirtiyordu. Yön'ün yöntemi refah düzeyi yüksek kesimler arasında bir koalisyon kurmaktı ancak burjuva sınıfını tanımlayan bu kesim içinde mutabakata varılacak “belli bir kalkınma felsefesinin ana hatları”ndan kastettiği neydi? Yön'ün bu soruya cevabı iktisadi hayatı devletçilik ilkesiyle bütünüyle planlayarak hızla kalkınmak ve bu yolla sosyal adaleti gerçekleştirmek ve demokrasi rejimini sağlam temeller üzerine oturtmaktır.⁴⁵⁴ Yön, Kemalizm'nin temellerini kuran *Kadro Dergisi*'nin yeni bir varyasyonu gibidir. Yön'ün sosyalizme yakınlığı da oldukça pragmatiktir. Yöncülere göre sosyalizm, Türkiye için hızlı kalkınmanın “tek çıkar yolu”dur.⁴⁵⁵ TÇP girişimi başarısız olan “Kemalist Devrimcilik” çizgisini oluşturan Yön'ün yeni atılımı Sosyalist Kültür Derneği (SKD) isminde esin kaynağını liberal demokratik görüş minvalinde İngiliz Fabian Cemiyeti'nden⁴⁵⁶ alan bir başka girişim oldu. Dernek amacı “bilimin ışığında” “her türlü sömürücülüğü ortadan

⁴⁵³ Aktaran Ünsal, *Türkiye İşçi Partisi...*, s. 83

⁴⁵⁴ “Bildiri”, *Yön*, 20 Aralık 1961, S. 1, s. 13-4.

⁴⁵⁵ Doğan Avcıoğlu, “Nişin Sosyalizm?”, *Yön*, 31 Ocak 1962, S. 7, s. 3.

⁴⁵⁶ Fabian Cemiyeti için bkz. Birinci bölüm, Sydney & Beatrice Webb başlığı.

kaldıracak... gerçek bir demokrasi kurulması için... kültürel temelleri araştırmak ve bunların yapılmasını sağlamak”tı.⁴⁵⁷ SDK, sosyalizmi Türk milletini “ileri bir medeniyet seviyesine ulaştırmak” ve “halkçı bir düzen kurmak” için “Milli Kurtuluş Savaşı’nın devamı” olarak görmektedir.⁴⁵⁸ Bu bağlamda SDK, Yön’ün içinden çıkmakla birlikte bir ölçüde sosyalizm ve halkçılığı birbirine koşut saymaktaydı. Buna karşın SDK’nın ömrü uzun olmadı.

TİP’e dönecek olursak Partinin ilk Genel Başkanlığı’na kurucular arasından Avni Erakalın (1925-2012) getirilmişti. İlk Genel Yönetim Kurulu’nda alınan kararlardan biri Genel Merkez İcra Komitesi’nin üye sayısının arttırılarak üç aydının dahil edilmesi idi.⁴⁵⁹ Sendikacılar aydınlarla ilişki kurmaya başladılar. Bu ilişkinin zorunlu sebeplerinden biri de parti programının hazırlanması içindi. Ünsal aydınlarla yapılan toplantıların verimli geçmediği belirtiyor. Ayrıca aydınların İcra Komitesi’ne katılmaları için yapılan çağrılardan dönüşler pek umut vadeci değildir.⁴⁶⁰ Parti tüzüğünde yer alan maddeyle yönetim kurulunda sendikacı ve işçi üyelerin yarısından az olmayacağı kuralı partiye “uvriyerist” bir görüşün hâkim olduğu göstermektedir. Seçimler yaklaşırken TİP yasa seçimlere girme şartı olan en az on beş ilde örgütlenmesini gerçekleştiremediği için 1961 seçimlerine giremedi. Bu belki de TİP’in 1965 seçimlerinde yakalayacağı başarının nedenlerindendi zira TİP 1961 seçimlerinde başarısız olsa idi -ki tam anlamıyla yapılanmasını başarmış bir partiden o an için söz edilemez- Türkiye siyasal hayatında örnekleri dolu olan siyasi partiler çöplüğünde kendine yer arayabilirdi.

TİP kurucuları partinin liderliğini yapacak bir “aydın”a ihtiyaç duyulduğu görüşündeydi. Sosyalist ya da değil akıllarındaki isimlerle bağlantılar kurdular. En sonunda Mehmet Ali Aybar ismi etrafında yoğunlaştılar. Aybar liberal değerlere inan bir aydıydı. Etrafı tarafından sol görüşleriyle tanınıyordu. 1946 yılında *Zincirli Hürriyet*’i çıkarırken DP’den yana yazılar yazıyor, DP iktidarı zamanında da DP’yi tenkit edici

⁴⁵⁷ “Sosyalist Kültür Derneği Kuruluyor”, **Yön**, 19 Aralık 1962, S. 53, s. 9. Kadro hareketinin kurucularından olan Şevket Süreyya Aydemir de derneğin kurucuları arasındadır.

⁴⁵⁸ “SKD Bildirisi”, **Yön**, 16 Ocak 1963, S. 57, s. 16.

⁴⁵⁹ Ünsal, **Türkiye İşçi Partisi...**, s. 89

⁴⁶⁰ **A.g.e.**, s. 90

yazılar kaleme alıyordu. Bu nedenle üniversite hocalığından uzaklaştırılmıştı. 27 Mayıs'ın ardından Devlet Başkanlığı'na getirilen Cemal Gürsel'e yazdığı mektupla Türkiye'de sosyalist partilerin de kurulabilmesi için TCK'nın 141. ve 142. maddelerinin kaldırılmasını istemişti. 8 Şubat 1962'de Aybar'ın katılımıyla yapılan TİP'in basın açıklamasında Aybar Parti'nin Genel Başkanlığını kabul ettiğini açıkladı. Aybar'ın Partiye katılmasının önemi TİP'e bundan sonra katılacak Yaşar Kemal (1923-2015), Cemal Hakkı Selek, Adnan Cemgil, Nihat Sargın (1927-2010) gibi sosyalist kimlikli aydınların çoğalmasıyla Partinin işçi partisi olmaktan ziyade sosyalist bir parti hüviyetine kavuşmasını başlatmasıdır.⁴⁶¹ Barışsever Cemiyeti'nin kurucularından ve başkanlığını yapmış Behice Boran da katılanlar arasındaydı. Zira Cemgil ve Sargın'la Cemiyet'ten yakındılar. Boran 1950'den 1954'e kadar süren hapis hayatının sonucunda geçimini sağlamaya çalışıyordu. Boran'ın Cemiyet'in ardından 1950'deki on yılı Türkiye soluyla aynı minvalde sessiz ve bedel ödeyerek geçmişti.

TİP'in adının duyulmaya ve sempatizanlar kazanmaya 1962'nin ortalarından sonra aydınların Partiye katılımının hızlanmasıyla doğru orantıda başladı. Bununla birlikte CMKP'den istifa etmiş olan Cumhuriyet senatörü Niyazi Ağırnaslı TİP'e geçtiğinde Parti, Meclis'te temsil hakkına kavuştu. Aybar'ın Gürsel'e yazdığı mektubun devamı olarak değerlendirilebilecek şekilde TİP'in bu dönemde adını duyuran TCK 141. ve 142. maddelerinin kaldırılması yönünde ilerlettiği kampanyaydı. Bunun için Anayasa Mahkemesi'ne başvuru yapıldı. Ancak TİP'in parti tüzüğünde "sosyalizm" kelimesini hiç kullanmadı, onun yerine "toplumcu" kelimesi tercih edilmişti. Zaten Aybar da keskin bir sosyalist değildi. Bu tercihin bir nedeninin de kendisini kabul ettirmeye çalışan bir partinin karşıtlığı devlet düzeyinde oldukça sert olan "komünist" suçlamasından kaçınmak istemesidir denilebilir. Zira bunun örnekleri partili aydınlar tarafından doğrudan yaşanmıştı. Partili aydınların zihinlerinde sosyalist bir partinin kendisini birdenbire açıklıkla dile getirmesini beklemek muhtemel bir acelecilik olarak değerlendirilmektedir.

⁴⁶¹ A.g.e., s. 96

Partinin öncelikle kendisini toplumsal düzeyde meşrulaştırması ve bunun içinde seçimde sonuç alması gerekmektedir.

TİP'in katıldığı ilk seçim 17 Kasım 1963'te yapılan yerel seçimlerdi. Partinin aldığı oy yüzde 0,4'te kalmıştı. Asıl başarının kazanıldığı seçim ise 10 Ekim 1965'teki genel seçimler olacaktır. Bu seçimde TİP sosyalist bir partiye göre önceki yerel seçime kıyasla büyük bir sıçramayla yüzde 2,97 oranında oy almış, milliyetçi CKMP'yi geçmiş ve TBMM'de on dört sandalye kazanmıştı. Seçimlerde uygulanan milli bakiye sisteminin bu kazanımda etkisi büyüktür. Mehmet Ali Aybar, Rıza Kuas (1926-1981), Muzaffer Karan (1916-2006), Tarık Ziya Ekinci (d. 19259, Sadun Aren (1922-2008), Yahya Kanbolat (1928-2000), Cemal Hakkı Selek, Adil Kurtel (1927-1998), Behice Boran, Yunus Koçak (1918-1977), Şaban Erik (d. 1926), Yusuf Ziya Bahadınlı (d. 1927), Ali Karcı (1926-1980), Kemal Nebioğlu (1926-2006) ve Çetin Altan'ın (1927-2015) milletvekillikleriyle 5 Haziran 1966'da Cumhuriyet Senatosu B grubu üyelikleri için yapılan seçimlerde de Fatma Hikmet İşmen TİP'den senatör seçildi.

1965 seçimlerinden önce aynı yıl İsmet İnönü verdiği demeçte CHP'nin “ortanın solu”nda yer aldığını belirtiyordu. Bunda bir yıl önce ABD Başkanı Johnson'ın Başbakan İsmet İnönü'ye Türkiye'nin Kıbrıs'a olası müdahalesi karşısında “tahditkar” bir üslupla yazdığı mektubun yarattığı anti-Amerikancı tutum, işçi sınıfının kendisini göstermesi ve TİP'in toplumda etki gösteren kampanya süreçleri etkili olmuştu. Ancak İnönü'ye göre CHP laik ve devletçi bir parti olduğu günden beri ortanın solunda yer almaktaydı.⁴⁶² İnönü, TİP'i doğrudan rakibi olarak görüyordu.⁴⁶³ Ortanın Solu CHP içinde tartışmalara yol açtı ve Turhan Fevzioğlu (1922-1988) Ortanın Solu açılımının yararlı olamadığı belirterek 1967'de Genel Sekreterliğe Bülent Ecevit'in gelmesiyle birlikte CHP'den ayrıldı ve Güven Partisi'ni (GP) kurdu.

TİPli milletvekillerinin konuşması toplumda etki yaratıyordu. Özellikle Aybar'ın “Türkiye’de 35 milyon metrekaarelik vatan toprağı ABD işgali altındadır...” cümlesiyle

⁴⁶² Abdi İpekçi “İnönü Kim’e Anlatıyor”, **Kim**, 13 Ağustos 1965, s. 5.

⁴⁶³ “CHP’nin Büyük Rakibi TİP’tir”, **Milliyet**, 15 Nisan 1968, s. 7.

başlayan Meclis konuşması ABD üsleri ve ABD ile yapılan ikili anlaşmaların araştırılması konusu oldukça ilgi uyandırmıştı. Ancak konuşmanın büyük bir kısmı “Moskova’ya” sesleriyle kesiliyordu. TİP’nin başarısı yanında 1965 seçimlerinde birinci parti DP çizgisinde kurulan AP oldu. Bunda 1961’den sonra üç kez peş peşe hükümet kuran CHP’nin 1966 bütçe görüşmelerinde aldığı güvensizlik oyu neticesinde Suat Hayri Ürgüplü’nün Başbakanlığında kurulan sağ koalisyonun (20 Şubat 1965-27 Ekim 1965) etkisi de bulunmaktadır. Türkiye’de her ne kadar sol hareketlenme olsa da tekrar bir sağa kayış söz konusuydu. Koalisyonun ortaklarından biri de Süleyman Demirel’di (1924-2015). Demirel 1964’te Ali Fuat Başgil (1893-1967) gibi önemli isimlerin arasından sıyrılarak AP Genel Başkanlığı’na seçilmişti. AP’nin 1965 seçimlerine giderken kampanyası anti-komünizm üzerine inşa edilmişti ve başarılı da oldu. ABD karşıtlığı SSCB korkusunun üzerine çıkmamıştı.

3.5.1.1. TİP’in Dış Politikası: Soğuk Savaş ve Kıbrıs

TİP’in süren savaş savaş koşullarında takındığı tavır ise iki tarafa karşı mesafeyi korumak oldu. Sol bir parti olarak zaten ABD’nin emperyalist politikalarına karşıydı ancak diğer taraftan Aybar Partiyi “SSCB’den bağımsız sosyalist bir güç” olarak tanımlıyordu.⁴⁶⁴ TİP’in Türkiye’nin dış politikasını belirlerken takındığı tavır tarafsız bir politika temelinde belirlenmişti. Aybar TİP’le diğer ülkelerdeki sosyalist oluşumlar arasındaki çizgiyi sert biçimde çizmişti. SBKP’yi kastettiği belli olan görüşünde Aybar “kimden gelirse gelsin, kimseden emir almamayı yeğlediklerini” söylüyordu.⁴⁶⁵ Boran’ın görüşleri de aynıdır. Boran’a göre sosyalizm insanlığın ortak mirasıydı ve bu miras toplumlar tarafından kendi koşulları içerisinde şekillendirilmeli ve direktiflere yer verilmemeliydi.⁴⁶⁶ TİP’in sloganı Türkiye’yi ve Türkiye Sol Hareketini kendi bağımsızlığını koruması çerçevesinde “ne Amerika ne Rusya ne de Çin, yalnız Türkiye”ydi.⁴⁶⁷

⁴⁶⁴ Aktaran Ünsal, *Türkiye İşçi Partisi...*, s. 108.

⁴⁶⁵ M. Ali Aybar, “Türkiye Sosyalizminin Özellikleri”, *Ant*, 21 Kasım 1967, S. 47, s. 5.

⁴⁶⁶ Aktaran Ünsal, *Türkiye İşçi Partisi...*, s. 256.

⁴⁶⁷ Ünsal, *a.g.e.*, s. 255.

1964'te Kıbrıs'taki gelişmeler 1960'lar boyunca Türkiye'nin sıcak savaşa girme olasılığının en kuvvetlendiği gelişmeydi. Konumuz açısından TİP'in Kıbrıs konusundaki görüşü ayrıca önemlidir. 1964'te Aybar'ın Bursa konuşması sırasında değindiği Kıbrıs meselesine ilişkin olarak TİP karşı cenahın Aybar'ın açıklamalarını çarpıttığını söyleyerek bir açıklama metni hazırlamıştır. Metnin hitap ettiği kesim “işçi, köylü, küçük esnaf, dar gelirli yurttaş, çilekeş yoksul kardeş, Atatürkçü iyi niyetli arkadaş”tır Kıbrıs meselesinin başlamasına ilişkin TİP'in bakışı 1955'te Süveyş Kanalı'nın Mısır'da milliyetçi hür subaylar cuntası tarafından millileştirilmesi sonucunda Akdeniz'de elinde bir tek Kıbrıs kalan İngiltere'nin Kıbrıs'ta Yunanistan'ın self-determinasyon isteklerine karşı koymak amacıyla Türkiye'yi Londra Konferansı'na davet ederek kendisine ortak etme arayışıdır. Bunun sonucunda da Türkiye Kıbrıs sebebiyle sorunlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Türkiye'nin Batı'yla girdiği çok taraflı ilişkiler ağı içerisinde ise Türkiye'nin tek başına çözüm üretmesi imkansızdır ve bu nedenle birbirlerine zıt kararlar vermektedir. TİP'in çözümü Türkleri koruma altına alabilecek bir statünün sağlanmasıdır. Diğer yandan Türkiye'nin Misak-ı Milli sınırlarının dışına çıkmayacak bir dış politika izlenmesi gerektiği Atatürkçü “yurtta sulh, cihanda sulh” anlayışıyla komşu ülkelerle iyi ilişkiler kurulması gerektiğinin altı çizilmektedir. TİP'in aynı zamanda uluslararası hukuk doçenti olan Aybar'ın görüşü “işgal” eylemi üzerinden Kıbrıs meselesine yaklaşım şeklinde kurgulanmaktadır.⁴⁶⁸ Atatürkçü dış politikaya bağlılığın ve Misak-ı Milli'nin korunması yukarıda dış ülkelerin sosyalist hareketlerinden bağımsızlık olma görüşüyle birlikte TİP'in milliyetçi bir kanalda hareket ettiği söylenebilir. Bu milliyetçi kanal enternasyonalist bir çizgiyi reddetmekle beraber anti-emperyalist ve ulusal-bağımsızlıkçı referans noktalarıyla yurt barışını dünya barışıyla veya tam tersi biçimde koşutlayarak Atatürkçü dış politikaya eklenmektedir.

⁴⁶⁸ Türkiye İşçi Partisi, **Kıbrıs Meselesinde Neden İşçi Partisi'ne Saldırdılar? Gerçekleri Açıkıyoruz**, Türkiye İşçi Partisi Genel Merkez Yayınları, 1964.

3.5.2. Türkiye’de ’68 Kuşağı: Fikir Kulüpleri Federasyonu

Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF, 1965-1969) daha önceki yıllarda fakültelerde kurulan Fikir Kulüplerinin (FK) birleşmesiyle oluşmuştur. İlk FK 1956 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde kurulmuştur. Hocaların ve öğrencilerin oluşturdukları SBF-FK DP iktidarına muhalif daha çok CHP çizgisindedirler. 1950’li yılların sonu yaklaştıkça Türkiye’de ortak muhalefet DP iktidarına karşı şekillenmektedir. 1950’deki seçimlerde DP’nin iktidarı kazanmasında etkisi oldukça büyük olan CHP karşıtlığı on senenin ardından DP’ye karşı oluşmuştur. Aynı muhalif çizgiye eklenen kitlelerden biri de üniversite gençliği oldu. Ancak DP’ye karşı muhalif çizgide sosyalist bir çizgi aramak doğru değildir.

Örneğin 1954 yayın hayatına başlayan *Forum* Dergisi’nin sayfalarında iktidarın Batı değerlerini kapsayan politikalara dönülmesi hususunu tekrar etmektedir. Dergi kendi tanımıyla bir “fikir meydanı” hüviyetindedir. Dergi bir anlamda demokrat aydınlar tarafından Atatürkçü Batılı aydınlanma düşüncesinin iktidar karşısında tekrar edilmesi idi. Derginin yazarlarının ortak bir politik pozisyonu yoktur. Yazarlar arasında İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda Avrupa’da eğitim görüp Türkiye’ye geri dönmüş Aydın Yalçın (1920-1994), Bülent Ecevit, Turhan Feyzioğlu, Turan Güneş (1922-1982), Yaşar Karayalçın (1923-2019), Bahri Savcı (1914-1997), Muammer Aksoy (1917-1990), Mümtaz Sosyal (1929-2019), Şerif Mardin, Metin And (1927-2008) gibi birbirlerinden farklı görüşlere sahip isimler bulunmaktadır.⁴⁶⁹ Aydın Yalçın’a göre *Forum*’un Batıcılığı doğrudan bir Avrupa ülkesini değil soyut ve idealize edilmiş, kötü yanlarından sıyrılmış Batı değerlerinin yanında olmaktır. *Forum*’un işlevi de bu ideal Batı değerleriyle milli değerlerin sentezini kurmaktır.⁴⁷⁰ *Forum* bu bağlamda değerlendirildiğinde Batıcılığa milliyetçi bir içerik kazandırmaktadır.⁴⁷¹ Yukarıda değinilen *Yön* dergisi 1961’de yayın

⁴⁶⁹ Diren Çakmak, *Forum Dergisi: 1954-1960*, Ankara: Ankara Üniversitesi SBE, Yayınlanmış Doktora Tezi, 2007, s. 40.

⁴⁷⁰ Aktaran Çakmak, *a.g.t.*, s. 40-1.

⁴⁷¹ Hatırlanacağı gibi Kadro dergisi de Kemalizm’in temellerini oluştururken sosyalist devletçi ekonomi-politiği milliyetçi bir içerikle regüle etmeye girişmişti.

hayatına başlayınca *Forum*'daki "Kemalist Devrimci" çizgideki yazarların yeni adresi Yön oldu. 1950'lerdeki siyasal hayattaki donuk resim Yön dergisi ve TİP'e katılan aydınlar tarafından sol cenahın renklmesini sağladı.

Aynı hareketlenme üniversiteli öğrenciler arasında da görülmeye başladı. 27 Mayıs'ın hemen öncesinde "555K" ismiyle anılan mitingde öğrenciler Menderes'i istifaya çağırıyorlardı. Darbe sonrası dönemde ise üniversiteli gençliğin sosyalizme eğilimi daha net bir biçimde ortaya çıkmıştır. FK da bu yönde kimlik değiştirdi.

SBF-FK üyesi Alper Aktan (1941-2013) 27 Mayıs sonrasında TİP'in kurulması ve Yön'de çıkan yazıların etkili olduğundan bahisle öğrenciler arasında bir tartışma ortamının olduğunu ve oturumlar düzenlendiğini aktarıyor. Diğer yandan ise başka FK'ların kurulması da sağlanmış. Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesinde, A.Ü. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi ve Ziraat Fakültesi'nde yeni FK'lar kurulmuştur.⁴⁷²

12 Mart 1965'te Zonguldak Kozlu'da maden işçilerinin eylemi sırasında iki işçinin öldürülmesinden beş gün sonra 17 Mart 1965'te SBF-FK'nın da içinde bulunduğu bir işçi-öğrenci eylemi yapıldı. Eylemin bitmesinin ardından okunan bildiride dikkat çeken nokta "Türk işçisi"nin vatanseverliğinin vurgulanmasıdır. İşçi, bir sınıf olarak değerlendirilmekten ve dolayısıyla işçi milli bir vurgu yapılarak bir de üstüne vatanına bağlılığı noktasında sosyalizmden tamamen uzak bir biçimde milliyetçi bir tanımlamayla tarif edilmektedir.⁴⁷³

Sahipliğini DTCTF öğrencisi Ataol Behramoğlu'nun (d. 1942) yaptığı 22 Nisan 1965'te yayınlanmaya başlayan *Dönüşüm* dergisi FK'ların çıkardığı yayın oldu. Dergini ilk sayısında SBF hocalarından Sadun Aren ve Cem Eroğlu'nun yazıları bulunmaktadır. Bunun yanında Aziz Nesin'in (1915-1995) yazısı ve barışçı Bertrand Russell'dan bir çeviri de yer almaktadır.⁴⁷⁴ *Dönüşüm* FK'lar için bir kitlelerle bağlantı kurma konusunda önemli bir araç oldu. On beş günde bir çıkacak Dergi Ankara sokaklarında öğrenciler tarafından dağıtılıyordu. Dolayısıyla gündelik yaşamın için üniversiteli gençliğin politik

⁴⁷² Aktaran Ali Yıldırım, *FKF Dev-Genç Tarihi*, 3. bsk., İstanbul: Doruk, 2008, s. 43.

⁴⁷³ Ali Yıldırım, *a.g.e.*, s. 44, Ünsal, *Türkiye İşçi Partisi...*, s. 279.

⁴⁷⁴ *Dönüşüm*, S.1, 22 Nisan 1965, ss. 12.

pozisyonunu görmek mümkündür. *Dönüşüm*'ün sahipliğini üstlenen Ataol Behramoğlu *Dönüşüm*'ün getirdiği “dönüşümü” ve 1965 yılını şu cümlelerle tarif ediyor:

“1965 biz yaştakiler için her bakımdan önemli dönüm noktası niteliğinde bir yıldır. Türkiye İşçi Partisi daha önce, 1962’de kurulmuştu. Bizim kuşaktan arkadaşların partiye üye oluşları ve etkin siyasal eyleme geçişleri de yine 65 öncesindedir. Fakat 60 öncesi yıllarının, ilk gençlik dönemlerinin bize yüklediği duyarlıktan arınış, yenileniş sadece eylemle ve kafayla değil, duyarlılıkla da militan oluşun tarihi 65’e doğrudur. Bunda da DÖNÜŞÜM dergisinin katkısı yadsınamaz. 1960 sonrasında ilk kez siyasal nitelikli bir gençlik dergisi çevresinde solcu gençliğin ilk dayanışması söz konusudur. Faşist saldırganlarla, polisle somut olarak göğüs göğüse gelişi de yine DÖNÜŞÜM dergisi çevresinde oluşan hareketin bir sonucudur...”⁴⁷⁵

Sözlerinin devamında gençlik arasında sosyalist bilinci vurgulayan Behramoğlu devrimci romantizmin etkisini de yadsımıyor.

Dönüşüm dağıtılırken saldırılara uğramaktadır. Olaylar neticesinde araların Uğur Mumcu (1942-1993), Ataol Behramoğlu ve Altan Aktan'ın da bulunduğu on kişi göz altına alınmış TİP Genel Başkanı Aybar ve o sırada henüz TİP'e katılmamış olan Ağırnaslı Başbakan'a saldırıları kınayan telgraflar çekmiştir. Saldırıları sonucunda *Dönüşüm* bir süre yayımlanmadı. Bir süre sonra Derginin ikinci dönemi olarak tanımlanabilecek ikinci yayım süreci başladı. Bu sırada FK'ların kurulması İstanbul Üniversitesi'nde devam etti.

Bu süreçte bir gençlik federasyonu kurulması tartışmaları başladı. FK'daki öğrencilerin çoğu TİP'e yakındı. TİP'in tüzüğündeki 9. madde gençlik kollarıyla ilgili Partinin faal bir gençlik kolu yoktur. 1964'teki Büyük Kongre'de gençlik kollarının temsil edilmesi tartışılmıştı. Aybar ve destekçileri gençlik kollarına özerklik verilmesine ve Kongre'ye katılmalarına karşıydı. Ağırnaslı ve diğerleri ise tersi fikirdeydi. Kazanan Aybar oldu. Partinin örgütlenme sorunları karşısında gençlik ikinci plana atılmıştı. Gençliğin dinamizmi karşısında Parti merkezi kendi ağırlığını koruma yolunu seçiyordu.⁴⁷⁶ Aybar sayısı hızla artan Marxist yayınların üniversiteli gençlik arasında dolaştığının farkındaydı ancak kendi görüşü 141 ve 142 gibi önemli konular varken bunun

⁴⁷⁵ Gökhan Göbel, “Kavganın Göbeğinde ve Oyunun Dışında”, 16 Haziran 2020, <http://www.istiklalmarsidernegi.org.tr/Yazi.aspx?YID=1814&KID=75>, (çevirimiçi) 22.07.2020.

⁴⁷⁶ Ünsal, a.g.e., s. 275-6.

bir “oyun” olduğuydu. Aybar’a göre bu yayınlarla solcu gençler radikalize oluyor diğer taraftan sağcı gençler de militer yayınlarla radikalize olurken karşı karşıya getiriliyorlardı.

TİP’in gençlik örgütlenmesinden sorumlu Nihat Sargın kendi inisiyatifiyle bir gençlik kolu ya da federasyon tipi bir gençlik örgütlenmesine ihtiyaç olup olmadığı konusunda Ankara gençlik örgütlenmesinden isimlerle toplantı yaptı. Burada da birbirine zıt görüşler vardı. Federasyon tipi bir gençlik örgütlenmesinin yararı üyeliklerin işçi-köylü gençlere de açılabilmesiydi. Partinin gençlik bürosuyla SBF-FK arasındaki iletişimi Sadun Aren sağlıyordu.

12 Kasım 1965’te SBF kantininde Ankara’daki on iki yükseköğretim kurumdan toplam 126 öğrenci bir toplantı yaptı ve FKF’nin kurulması kararı alındı. SBF-FK üyesi olan İsmet Özel’in aktardığına göre FKF’nin kuruluşunu *Dönüşüm*’den kazanılan para sağlamıştı. FKF, 17 Aralık’ta da resmi olarak kuruldu. Kurucular SBF Fikir Kulübü’nden: Hüseyin Ergün, İsmet Özel, Kudret Ulutürk, Erdal Türkan, Ümit Hassan; DTCF Fikir Kulübü’nden: Ataol Behramoğlu; Fen Fakültesi Fikir Kulübü’nden: Asaf Köksal; Hukuk Fakültesi Fikir Kulübü’nden: Zülküf Şahin, Taylan Türker, Şirin Yazıcıoğlu Yüksek Öğretmen Okulu Fikir Kulübü’nden: Mevlüt Korkmaz, Talip Özay, Rıfat Murat, Dudu Körücekli’ydi.⁴⁷⁷

FKF, Türk Milli Talebe Federasyonu (TMTF), Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) ve Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı (TMGT) gibi milliyetçi vurgulara sahip, yarı resmi CHP’ye bağlı olan gençlik birliklerinden ayrı, sistem dışındaki öğrencileri temsil eden ve düzeni sorgulayan bir yapıydı. FKF’ye geçmişten benzetilecek en yakın örgüt ise İYTGD olabilir. Ancak İYTGD oldukça aktif bir sosyalist üniversiteli öğrenci derneği olsa dahi sadece İstanbul ilinde faaliyet gösteriyordu ve tüm gençlik için bir etki merkezi olmak gibi bir hedefi yoktu.

Derneğin tüzüğünde amacı “Fikir kulüpleri federasyonu, gençlik yurt ve dünya olaylarını bir bütün olarak alır, gençlerin mutluluğunu, insanın kendini yetiştirebileceği olanakların var olduğu bir düzende görür, bu ileri düzene ulaşabilmek için gençlere ödevler düştüğü kanısındadır. Gençlerin ödevlerini yerine getirebilecek olgunluğa

⁴⁷⁷ Yıldırım, a.g.e., s. 48.

erişmesi, bilinçlenmesi, eş güdümlü ve örgütlü eylemlere girişerek yurda ve dünyaya yön verebilmesi” şeklinde belirlenmişti.⁴⁷⁸ FKF ihtiyaç duyduğu ortamı tanımlayacak anahtar kelime örgütlenmedir.

FKF’nin ilk Genel Başkanlığına TİP üyesi Hüseyin Ergün seçildi. TİP’e yakın FKF aynı zamanda *Yön*’e de yakındır. FKF’nin bildirilerini dağıtmasını engellemek amacıyla DTCF Dekanlığı tarafından Federasyon yöneticilerine açılan soruşturmalara karşı Federasyonun yazdığı yazı *Yön* sayfalarında yayınlandı. Federasyon gibi geniş bir yapı kurmayı başaran öğrencilerin sol cenahtaki pozisyonları doğal olarak güçlenmişti. Ancak bu durum TİP’in özerk bir gençlik kolu yaratmasının önünde bir engeldi zira FKF’lilerin büyük bir kısmının TİP’e yakın olması Parti açısından Partinin kendi içinde bir gençlik koluna ihtiyaç duyulmadığı düşüncesini iyice yerleştiriyordu. FKF ile TİP arasındaki ilişki 23-24 Mart 1968’de yapılacak İkinci Genel Kurul’a kadar sorunsuz ilerledi. TİP, FKF’yle ilişkileri önemsiyordu. Her ne kadar FKF TİP dışında bağımsız oluşmuş bir örgüt olsa da 1966 yılının sonlarına doğru TİP ve FKF arasında iletişimi sağlamak için ya da daha doğrudan yapabilmek için TİP Genel Merkezi Gençlik Bürosu oluşturuldu ve başına SBF hocası ve TİP Milletvekili Sadun Aren, yardımcılığına ise TİP üyesi ve SBF’de asistan olan Cem Eroğlu getirilmişti.⁴⁷⁹

3.6. Öğrencilerin Barış Örgütü: Barış Derneği

12 Kasım 1965’te Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nin kantinin de kurulan FKF sosyalist devrimci görüşlü öğrencilerin oluşturduğu bir nitelik taşımaktaydı. Ancak kulüp yalnızca AÜ-SBF öğrencilerinden oluşmamakta diğer öğrenci bileşenlerini de içeren bir federasyon hüviyetindedir. SBF içerisindeki FK’lıların bir girişimi de Barış Derneği’ni (BD) kurmak oldu. TİPliler Alper Aktan, Necmiye Alpay (d. 1946) ve Hüseyin Ergün BD’nin kuran öğrenciler arasındadır. Ancak BD üyesi Hüseyin Ergün BD’nin politik çizgisi aynı olsa da FKF vasıtasıyla TİP’nin bir “front” örgütü olmadığını

⁴⁷⁸ Yıldırım, a.g.e., s. 48.

⁴⁷⁹ Nihat Sargın, *TİP’li Yıllar Anılar-Belgeler I*, İstanbul, Felis Yayınları, 2001, s. 455-458.

belirtiyor.⁴⁸⁰ TİP’le BD arasında doğrudan bir bağıları olsun veya olmasın dolaylı da olsa Behice Boran’la yeni barışın yolları bir şekilde yeniden kesişmişti.

Dernek, birçoğu SBF öğrencisi ve FKF üyesi tarafından 25 Aralık 1965 yılında kuruldu.⁴⁸¹ Kutlay Ebiri BD’nin kuruluşunda Vietnam’ın ve kişi özelinde Russell’in etkisini vurgulamaktadır:

*“...Russell’in da önderlerinden olduğu...CND’de hem Marksistler, hem de diğer solcu barış yanlısı, nükleer savaşa karşı elemanlar vardı. Ama Russell’in Vietnam’la ilgili çabaları ve evrensel üni bize çekici gelmişti...”*⁴⁸²

Dernek kuruluş amacını “yurtta barış, yeryüzünde barış ilkesi derneğin ana çizgilerini belirtir ve barışı tehlikeye düşürebilecek her davranışın karşısındadır” şeklinde belirlemiştir.⁴⁸³ Bu tanımın yukarıda değinilen TBC’nin NATO’ya karşı tam bağımsızlık söylemine benzer biçimde Türkiye’nin resmi barış söylemi olan ve Atatürk tarafından ortaya konan “yurtta sulh, cihanda sulh” retoriğine dayandığı çıkarsaması yapılabilir. Bu bağlamda Ebiri’nin aktardığına göre Derneğin kuruluş amaçları arasında FKF’nin daha dar tuttuğu üyeliğin aksine BD kendisini sosyalist olarak tanımlamayan ancak ulusal kurtuluş hareketine sempati duyan gençleri sola çekmek bulunmaktadır.

Dünyada da 1960’lar yükselen öğrenci hareketleri ve yükselen barış ve özgürlük taleplerine sahne olmuştur. Küba Krizi ve Vietnam Savaşı bu dönemde uluslararası konjonktürde başat rol oynayan iki olaydı. Bununla birlikte ABD ve SSCB’nin nükleer anlaşmalar yoluyla masaya oturduğu dönem olan 60’lar yumuşamanın başladığı on yıl oldu. Savaş-karşıtı hareketin başlangıç noktaları ise üniversiteler olmuştur. ABD’de Port Huron Bildirgesi, Özgür İfade Hareketi ve Teach-in seminerleriyle ayrıca Fransa’da başlayan üniversite hareketleri tüm dünyayı etkilemiştir. Bunun bir yansıması olarak söz konusu tarihsel arka planda kurulan FKF’nin bir yan örgütlenmesi olarak

⁴⁸⁰ Aktaran Selek, **Barışamadık**, s. 285.

⁴⁸¹ Çalışma esnasında Barış Derneği hakkında kaynak azlığıyla karşılaşmıştır. Kullanılan kaynakların büyük bir kısmı Türkiye Barış Derneği Gerekçeli Hükmünde Barış Derneğiyle ilgili bölümler ve gazete arşivlerinden oluşmaktadır.

⁴⁸² Aktaran Selek, **a.g.e.**, s. 287.

⁴⁸³ Aktaran Selek, **a.g.e.**, s. 287.

değerlendirilebilecek BD'nin yaklaşık iki buçuk senenin sonunda 15 Mart 1968'de Ömer Madra'nın (d. 1945) Genel Başkanlığı yürüttüğü Genel Kurul toplantısında on'a karşı üç çekimser oyla Derneğin feshine karar verildi ve Derneğin malları ve parası SBF Sosyalist Fikri Kulübüne aktarıldı⁴⁸⁴. Derneğin kurucu motiflerinden en önemlisi -tıpkı 1950'de Kore Savaşı'na Türkiye'nin girmesi konuşulurken kurulan Türkiye Barışseverler Cemiyeti gibi- dönemde devam eden Vietnam Savaşı, emperyalizme karşı verilen tam-bağımsızlıkçı kurtuluş mücadeleleri, Johnson Mektubunun ardından Kıbrıs meselesinin yarattığı gündem ve tüm dünyada yükselen öğrenci hareketleridir.

*“Latin Amerika'daki gerilla ve kurtuluş hareketlerine sempatiyle baktık, inceledik ama onların ama onların yöntemlerini Türkiye'de uygulamayı hiçbir zaman düşünmedik. Latin Amerika ordularının sınıfsal niteliği, vurucu gücü ve politik yelpazedeki konumlanması ile Türk ordusundakiler arasında ciddi farklar olduğu görüşündeydik.”*⁴⁸⁵

Aynı zamanda barış dernekleri açısından bu tavır resmi devlet söylemine atıfla yasallaşma ve devlet söylemiyle aynı paralelde barış kavrayışına sahip olduklarına dair bir refleks olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan devletçi tutumun anti-sosyalist yanı yine bu uyumun derneklerin devlet tarafından kabulünü ve kuruluşunu ayrıca faaliyetlerini kabulünü kolaylaştırmaktadır. Aynı durum ileride ele alınacak olan Türkiye Barış Derneği için de geçerli olacaktır. Komite, kuruluş amacını dayandırdı Helsinki Nihai Senedine Türkiye'nin altına imza attığını defaatle ifade edecekti. Ayrıca, “yurtta sulh, cihanda sulh” ve “tam bağımsızlık” söylemleri de kullanılacaktır.

Diğer yandan FKF'li İsmet Özel'in (d. 1944) Derneğin kuruluşunun kendisine karşı “ABD solcular” tarafından kurulduğunu söylüyor:

*“Millî İstihbarat Teşkilâtı solcu SBF öğrencilerini benim tesirimden kurtarmak için Mümtaz Soysal'ın sözüne kulak veren Kutlay Ebiri'ye ABD'li solculuğa yakışan “Barış Derneği” kurma yolunun açılmasına ses çıkarmadı. “Barış Derneği” şahsım dışında bütün SBF'lilere açıldı.”*⁴⁸⁶

⁴⁸⁴ Dernek, kapanış kararını 22 Mart 1968'de Ankara Valiliğine bildirmiştir.

⁴⁸⁵ Aktaran Selek, **a.g.e.**, s. 273

⁴⁸⁶ Göbel, **a.y.**

Barış Derneği'nin kurucuları Alper Aktan, Necmiye Alpay, Ahmet Ali Arlı, Şahin Alpay, Ayhan Başaran, Narin Coşar, Bekir Çakmak, Nuri Çolakoğlu, Savaş Dizdar, Kutlay Ebiri, Sema Erder, Hüseyin Ergün, Fahir Işıksız, Murat Koğacıoğlu, Ömer Madra, Hayri Muşlu, Cankut Saydan ve Erdal Yavuz'dur. Alper Aktan, Necmiye Alpay ve Hüseyin Ergün FKF ve TİP üyesidir.⁴⁸⁷ Derneğin ilk Yönetim Kuruluna Kutlay Ebiri, Başkan; Sema Erder, Yazman; Ayhan Başaran, Sayman; Erdal Yavuz, Şahin Alpay, Ömer Madra ve Necmiye Alpay, üye; Cankut Saydan, Hayri Muşlu ve Murat Koğacıoğlu, yedek üyeler olarak seçilmiştir. Dernek Başkanlıklarını Kutlay Ebiri'den sonra sırasıyla Ayhan Başaran, Sami Urfalı, Ayhan Başaran, Erdal Yavuz ve Ömer Madra yapmıştır.⁴⁸⁸

Derneğin kuruluş bildirgesinde Türkiye “*emperyalist olmayan*”, “*geri bırakılmış*” bir ülke olarak “*bir bloğa bağlı olduğu için*” savaşın ilk hedeflerden biri olarak tanımlanıyordu.⁴⁸⁹ Yani Cemiyet gibi Barış Derneği de Türkiye'nin NATO'ya üyeliğini bir tehdit unsuru olarak görmekteydi.”⁴⁹⁰

Emperyalist politikaların bir aracı olan NATO meselesiyle birlikte Derneğin kurulduğu sırada Kıbrıs sorunu yakıcı bir meseleydi⁴⁹¹ ve Derneğin ilk bildirisi de Kıbrıs meselesiyle ilgili oldu. Derneğin Kıbrıs sorununa dair çözümü, “Türk ve Rum topluluklarının tarafsız silahlandırılmış, bağımsız ve federatif bir Kıbrıs Cumhuriyeti

⁴⁸⁷ T.C. İnci Ordu Komutanlığı Sıkıyönetim 2 Nolu Askeri Mahkemesi, **Türkiye Barış Komitesi Derneği Davası Gerekçeli Hüküm**, İstanbul, 8.11.1984, s. 87.

⁴⁸⁸ **G.H.**, 1984, s. 89-90.

⁴⁸⁹ **G.H.**, 1984, s. 89.

⁴⁹⁰ **G.H.**, 1984, s. 88.

⁴⁹¹ Kıbrıs'ta yaşanan gerginliklerin artmaya başlamasıyla Türkiye 2 Haziran 1964'te Kıbrıs'a bir çıkarma harekâtı yapacağını duyurmuştur. Yunanistan ve Kıbrıs Rum kesiminde de hareketlilik artınca ABD bu durumdan rahatsız olmuş ve ABD Başkanı Lyndon Johnson Başbakan İsmet İnönü'ye bir mektup yazmıştır. Johnson mektubunda Türkiye'nin olası Kıbrıs harekâtından rahatsız olduğunu iletmış ve böyle bir harekatta ABD silahlarının kullanılamayacağını ayrıca durumun bir Türkiye-Yunanistan savaşına evrilebileceği, dolayısıyla NATO'nun buna izin vermeyeceği bildirmiştir. Ayrıca bu tür bir savaş sonucunda Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye saldırabileceği ve bu konuda ABD'nin ve NATO'nun herhangi bir şey yapamayacağını yazmıştır. Bu mektup, Türkiye açısından “müttefik” olduğu ABD tarafından küçük düşürücü bir tavır olarak algılanmış, bunun neticesinde ise Sovyetler Birliğiyle yakınlaşma dönemi başlamıştır.

üzerine anlaşmaları” üzerineydi.⁴⁹² Geniş perspektifte ise Derneğe göre Türkiye’nin yeri “üçüncü dünya önderliği”ydi.

Dernek, çeşitli savaş ve emperyalizm karşıtı gösterilerde yerini aldı ve açıklamalar yaptı. Bunun neticesinde 7 Nisan 1966 tarihli *Milliyet Gazetesi*’nin haberine göre “gayelerinin dışına çıkarak siyasetle uğraşan” ve Cemiyetler Kanunu’nun 35. maddesine kapatılmak istenen on üç dernek⁴⁹³ arasında Barış Derneği de yer almaktaydı. Ancak, Dernek bir süre sonra kendisini fesih kararı almıştır. Ebiri’ye göre Derneğin iki başarısı oldu. İlki füze krizi sonrası Türkiye’ye yerleştirilmiş ABD füzeleri konusunda kamuoyunun duyarlı kılınması, ikincisi ise pek çok genci sola çekmeyi başarması. Ebiri, BD’nin kurulmasıyla birlikte prestijli bir dernek haline geldiğini de belirtiyor. Derneğin ilişkileri FKF bağlamında devam etmiştir. Dolayısıyla TİP, söylem ve eylemler düzeyinde takip edilen partidir.

Barış Derneği, 1960’lar dönemi dünya sol hareketine ivme kazandıran öğrenci hareketlerinden biri olması hasebiyle önemlidir. Özellikle de bu öğrenci hareketinin temel motivasyon kaynağının barış olduğu düşünüldüğünde. TBC’de olduğu gibi BD’de de anti-emperyalist, anti-NATO çizgisini görmek mümkündür. Pınar Selek’in (d. 1971) değerlendirmesine göre BD ülke içi çatışma alanlarına dair bir çözümleme getirmek yerine ABD üslerinin kaldırılması, Türkiye’nin NATO’ya üyelikten çekilmesi gibi konularda savaş eksenli bir dil kullanması ve bu dili Kıbrıs sorunu karşısında da devam ettirmesi sebebiyle 60’lar boyunca kurulan militarist ve milliyetçi yaklaşımı takip etmiştir. Ergün Derneğin son derece başarısız olduğunu söylemektedir.⁴⁹⁴

Diğer taraftan derneğin kapatılmasına ilişkin olarak Necmiye Alpay Derneğin kapatılma sürecinin muhtemelen Sadun Aren ve Cem Eroğlu’nun kastederek derneğe

⁴⁹² G.H., 1984, s. 89.

⁴⁹³ 13 dernek şunlardır: Türkiye Milli Talebe Federasyonu, 27 Mayıs Fikir Kulübü Ankara Şubesi, SBF Toplumcular Derneği, SB Fikir Kulübü, SBF Barış Derneği, ODTÜ Fikir Kulübü, DTCF Fikir Kulübü, Türkiye Turizm ve Folklor Derneği, Hacı Bektaş Kültür Yardım Derneği, Yüksek Öğrenim Gençliği, Atatürkçüler Derneği, 2. Kuvai Milliye Derneği, Türkiye Kimsesizler Yardım Cemiyeti (“13 Derneğin Kapatılması İstendi”, *Milliyet*, 7 Nisan 1966, s. 1.)

⁴⁹⁴ Selek, *Barışamadık*, s. 259.

yakın TİP’li hocalar tarafından karar verildiğini ve Kutlay Ebiri’nin bu nedenle Dernek Başkanlığı’ndan alınarak Derneğin kapatılma sürecine girdiğini belirtiyor:

“1965’te Barış Derneği’mizin yönetim kurulu olarak hepimiz Mülkiye öğrencisi ve Fikir Kulübü üyeleriydik: Şahin Alpay (aramızda akrabalık yoktur), Sema Erder, Ömer Madra, Erdal Yavuz, Ayhan Başaran, ben, Kutlay Ebiri... Biz dernek çalışmalarına yeni koyulmuştuk ki, TİP yöneticisi hocalarımız bu işe son vermemizi istediler. Yasal harekete zarar gelmesinden korkuyorlardı: “Cuntacılar gençliği kullanmak istiyor”. Yönetim Kurulu’nun ve aslında girişimin başkanlığını yürüten Kutlay Ebiri’nin epey itiraz ettiğini, onu görevden alıp yerine Ayhan Başaran’ı getirdiğimizi hatırlıyorum, ancak derneğin kapatılacağı fikri giderek ağır bastı, dolayısıyla çalışmalara son verildi.”⁴⁹⁵

Alpay’ın verdiği bilgiler ışığında bir değerlendirme yapıldığında Derneğin doğrudan veya dolaylı bir barış hareketi bağlantısı bulunmadığı açıktır. Dernek SBF içerisindeki -Özel’e göre kendisini dışarıda tutmak için- FKF’li öğrencilerin inisiyatifinde kurulmuş yalnızca adında taşıdığı isim dışında barış politikasıyla bağlantı kurulması oldukça zor bir oluşum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hatırlanacağı gibi 1950’deki Barışseverler Cemiyeti’nin kurulmasının temelinde 1946 yılıyla başlayan solcu üniversite gençliğinin örgütlenmesinin, SBKP’nin barışçı cephe politikalarının ortaya çıkmasının payı bulunmaktadır. Hatta Sayılğan TBC’nin kurulmasındaki ana sebebin cephe politikaları bağlamında barış örgütlenmelerinin kurulması kararının etkili olduğunu belirtmişti. Barış Derneği için ise böyle bir durum söz konusu değildir. Bağlantı içerisinde olunan parti TİP’tir ki en azından Derneğin kapatıldığı tarihe kadar yukarıda değinildiği gibi TİP’in dışarıdaki sosyalist merkezlerle ilişkisi oldukça mesafelidir. Diğer yandan Derneğin Barışseverler geleneğini devam ettirmek gibi romantik sayılacak bir gayesi de yoktur. Örneğin bir sonraki bölümde incelenecek olan Türkiye Barış Derneği 1950 Barışseverlerin mirasına sahip çıktığını belirtmektedir. Özel’in beyanın kişisel bir değerlendirme olduğu düşünülürse neden halihazırda FKF’li olan öğrenciler yalnızca bir fakülte sınırları dahilinde barış adıyla faaliyet gösterecek bir dernek kurulma ihtiyacı hissettiler? Bunun cevabını vermek zordur. Ancak soruya gündemin belirleyici etkisi tek başına bir etken olarak Derneğin

⁴⁹⁵ Göbel, “Kavganın Göbeğinde ve Oyunun Dışında”.

kurulmasına yeterli sebebi oluşturmıştır cevabı da verilebilir. Zorluğun kaynaklandığı en önemli mesele ise Dernek hakkında kaynakların oldukça kısıtlı olmasıdır. Zaten dernek üyeleri de sözlü beyanlarında derneğin yakaladığı bir başarıdan da bahsetmemektedirler.

3.7. Barış Derneği'nden 12 Mart'a

BD'nin kendini 15 Mart 1968'de feshetmesinin ardından dünya ve Türkiye solunda derin ayrışmalara yol açacak bir olay yaşandı. Ağustos 1968'de Varşova Paktı üyesi olan Çekoslovakya'da Alexander Dubček'in (1921-1992) liberal politikaları karşısında Varşova ülkeleri Çekoslovakya'yı işgal etti.⁴⁹⁶ Bu liberal politikalar Dubček tarafından, ekonominin kısmen ademi merkeziyetçi hale getirilmesi ve demokratikleşme eylemiyle Çekoslovakya vatandaşlarına ek haklar verme yönünde güçlü bir girişimdi. Verilen özgürlükler medya, konuşma ve seyahat üzerindeki kısıtlamaların gevşemesini içeriyordu. Prag Baharı olarak adlandırılan bu liberal politikalar dönemi Dubček'in "güler yüzlü sosyalizm" ya da "insan yüzlü sosyalizm" yaklaşımına dayanıyordu.⁴⁹⁷ Güler yüzlü sosyalizm, emekçilerin sadece sınıf ilişkilerinin egemenliğinden kurtulmaları anlamına gelmeyeceği, sosyalizmin bireye burjuva demokrasisinden daha fazla karşılık vermeleri gerektiği görüşü üzerine kuruluydu.⁴⁹⁸ Bu yaklaşım bir anlamda Marxist sosyalizmden daha çok sosyal demokrasiye yakındır. Demokratik seçimlerin mümkün kılınacağı ve yeni bir tür Demokratik Sosyalizmin statükonun yerini alacağı on yıllık bir geçişten söz ediyordu. "Güler yüzlü sosyalizm" kavramı üzerinden benzer görüşleri TİP'in başında bulunan M. Ali Aybar da dillendirmekteydi.

Çekoslovakya'daki gizli polis tarafından sansür ve siyasi gözetimin sona ermesi de dahil olmak üzere ortaya çıkan liberalizasyonun çıkarlarına zarar vereceğinden endişe ediyordu. Bu endişe, Çekoslovakya'nın bloktan kaçarak SSCB'nin NATO ile olası bir

⁴⁹⁶ Caner Sancaktar, "Doğu Avrupa'da Devletçi Sosyalizmden Kapitalizme Geçiş: Macaristan, Çekoslovakya ve Polonya", **Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi**, 05 ,04, 2019, s. 43.

⁴⁹⁷ Herbert Eagle, "Ludvík Vaculík's "The Axe": A Quest for Human Dignity", **Books Abroad**, Vol. 49, No. 1, Winter, 1975, s. 9.

⁴⁹⁸ Jiří Šedivý, "The Pull—out of Soviet Troops from Czechoslovakia", **Perspectives**, No. 2, Winter 93/94, s. 22.

savaşdaki konumunu yaralayacağıydı. Varşova Paktı ülkeleri, Prag Baharı reformları kontrol edilmezse, bu reformist dalga'nın Polonya ve Doğu Almanya'ya yayılabileceğinden korkuyorlardı.⁴⁹⁹ Buna ek olarak, Çekoslovakya'nın bir kısmı Paktın diğer tarafında bulunan Avusturya ve Batı Almanya ile sınır komşusuydu. Bu, hem yabancı ajanların potansiyel olarak Çekoslovakya'ya ve Komünist Bloğun herhangi bir üyesine kayabileceği hem de sığınmacıların Batı'ya kayabileceği anlamına geliyordu. SSCB, Polonya, Bulgaristan, Doğu Almanya ve Macaristan'dan oluşan Varşova paktı ülkeleri 20-21 Ağustos 1968 gecesini Çekoslovakya'yı işgal etti. 3 Ağustos'ta SSCB, Doğu Almanya, Polonya Halk Cumhuriyeti, Macaristan, Bulgaristan ve Çekoslovakya temsilcileri Bratislava'da bir araya gelerek Bratislava Deklarasyonu'nu imzaladı. Deklarasyon Marksizm-Leninizm ve proleter enternasyonalizmine sarsılmaz bir sadakat sağladı ve burjuva ideolojisine ve tüm "anti-sosyalist" güçlere karşı somut bir mücadele ilan etti. SSCB, kapitalist sınıfın farklı gruplarını temsil eden birkaç siyasi partinin çoğulcu sistemi olan bir burjuva sistemi kurulursa, Varşova Paktı ülkesine müdahale etme niyetini dile getirdi.⁵⁰⁰ Bratislava konferansından sonra, Sovyet birlikleri Çekoslovakya topraklarından ayrıldı.

Liberal politikalar karşısında SSCB'nin katı tutumu Türkiye solunda tartışmalara ve ayrışmalara neden oldu. TİP içinde yaşanan tartışmada Aybar ve işgal sırasında işgale karşı tutum takınsa da daha sonra işgal konusunda SSCB'yi destekleyecek Boran tarafından işgale karşı takınılan tutum iki klişe ayrılma ve Aybar'ın istifa etmesiyle sonuçlandı.⁵⁰¹ Yukarı da değinildiği gibi Aybar "insan yüzlü sosyalizm" yaklaşımıyla daha çok sosyal demokrat pozisyona daha yakın duran bir isimdi. 1945 sonrası çıkardığı *Zincirli Hürriyet* gazetesinde CHP'nin baskıcı politikalarına karşı DP'ye destek vermiş ve üye olmuştu. Bu açıdan Aybar'ın asıl odak noktası baskıcı rejimlere karşı oluşuydu. Boran

⁴⁹⁹ Zdenek Suda, "The Invasion of Czechoslovakia: 1968", **Eastern Europe: Transformation and Revolution: 1945-1991** içinde, ed. Lyman Howard Legters, Lexington, D. C.: Heath & Co., 1992, s. 220.

⁵⁰⁰ Khalida Qureshi, "The Czechoslovak Crisis, 1968", **Pakistan Horizon**, Vol. 22, No. 1, First Quarter, 1969, s. 50.

⁵⁰¹ Sadun Aren, **TİP Olayı 1961-1971**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1993, s. 134; Ünsal, **Türkiye İşçi Partisi...**, s. 490-491.

ise işgale itiraz etmemişti. 1965 seçimlerinden sonra getirilen baraj sisteminin uygulandığı 12 Eylül 1969 seçimlerinde TİP yüzde 2,68’de kalarak 1965 seçimlerine göre oy kaybetmiş ayrıca barajdan dolayı hiç sandalye kazanamamıştı. Parti içinde yaşanan görüş ayrılıklarıyla birlikte Aybar Genel Başkanlık’tan, 1971 başlarında ise Parti üyeliğinden istifa etti.

BD’nin içinde yer aldığı FKF de tıpkı TİP gibi sönümlenmeye uğradı. FKF içinde ayrışmalar doğrudan sosyalist devrimi destekleyen “sosyalist devrim” yanlısı TİP ve proleter devrimden önce milli nitelikli bir burjuva devrimini destekleyen Stalinist “iki aşamalı devrim”e yakın MDD çizgisi arasında yaşanmaya başlamıştı. 23-24 Mart 1968’de gerçekleştirilen İkinci Genel Kurul toplantısında FKF başkanlığına seçilen Doğu Perinçek’in (d. 1942) MDD çizgisine yaklaşması ve Devrimci Güçbirliği Platformu’na (DEV-GÜÇ) katılmasıyla TİP ve FKF arasında bağ çözülmeye başladı. Ancak aynı sene içinde DEV-GÜÇ, FKF’ye katıldı.⁵⁰² 1968 öğrenci eylemleri ve boykotlar açısından üniversite öğrencileri arasında sol radikalizmin de arttığı yıl oldu. Kurulan işgal komiteleri sosyalist öğrencilerin önemli araçlarıydı. 15 Temmuz 1968’de ABD donanmasına bağlı 6. filo Dolmabahçe açıklarına demirlediğinde sosyalist öğrenci eylemleri doruk noktasına ulaşmıştı. Buna karşı devletin tepkisi de sert oldu. Öğrenci yurtları basıldı, polis-öğrenci çatışmaları yaşandı. Üniversite öğrencisi Vedat Demircioğlu polis tarafından kaldığı yurdun camından atıldı. 18 Temmuz’da 6. Filo askerleri denize atıldı, altı gün sonra ise Demircioğlu’nun ölüm haberi gelmişti.

FKF’nin üçüncü kurultayında (5-6 Ocak 1969) MDD’lilerin yönetime gelmesi sonucu TİP’e yakın öğrenciler FKF’dan ayrıldı.⁵⁰³ Ancak TİP tarafında olan öğrenciler TİP’den de uzaklaşmışlardır. TİP Türkiye solunda kitleselleşmeyi yakalamayı başarmış en önemli siyasi atılım oldu ancak devrimci öğrenci hareketlerinin yönlendirememesi büyük bir kopuş yarattı. Dünya solunda artan devrimci hareket dalgası Türkiye’ye ulaştığında bunu Türkiye’de yönlendirebilecek bir kadro bulmak oldukça zordu. 10 Ekim

⁵⁰² Yıldırım, **FKF Dev-Genç Tarihi**, s. 169-171.

⁵⁰³ **A.g.e.**, s. 201-204.

1969'da FKF tasfiye edildi ve yerine devrimci yöntemlere bağlı Devrimci Gençlik kuruldu.⁵⁰⁴ Dev-Genç içinden birçok örgüt ve lider isim çıkaran bir yapı oldu. Sosyalist devrim düşüncesi ortak noktayı oluşturuyordu. 16 Şubat 1969'da 6. Filonun ikinci gelişinde yine öğrenci örgütleri Beyazıt Meydanı'nda eylemlere başladılar. Komünizmle Mücadele Derneğinin tertibiyle toplananlar eylemci öğrencilere saldırdı. “Kanlı Pazar” adıyla anılan olaylarda Ali Turgut Aytaç ve Duran Erdoğan faşistler tarafından katledildi.

Diğer taraftan 1969 seçimlerinden oyunu yükselerek çıkan Türkiye saği neticesinde AP hükümeti kurulmuş ve hükümet Türk-İş'ten 1967'de kulmuş olan DİSK'e üye geçişlerini engellemek için 274 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Yasası ile 275 sayılı Sendikalar Yasası'nda değişiklik yapan tasarı yapan tasarıyı CHP'nin desteğiyle TBMM'den ve Senato'dan geçirmişti. Bunun üzerine 15-16 Haziran 1970'te İstanbul'da yaklaşık 75.000 işçinin katıldığı eylemler düzenlendi.⁵⁰⁵ 15-16 Haziran işçi eylemleri Türkiye'de en geniş çaplı katılımın sağlandığı eylemler oldu. Eylemlere katılanlar Sıkıyönetim Mahkemesinde yargılandı.

12 Mart 1971'de askeri kuvvet komutanlarının imzasını taşıyan bir muhtırayla hükümet istifasını verdi ve Nihat Erim Başkanlığında darbe hükümeti başa geçti. Muhtıraya göre meclis ve hükümet “tutum, görüş ve icraatı ile” yurdu, “anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş” Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğinin tehlikeye girmesini sağlamıştır.⁵⁰⁶ Darbenin ardından TİP ve DİSK kapatıldı. Darbe hükümetinin diğer işi devrimci gençlik hareketini bastırmak olacaktı.

Üniversite gençliği yoğun biçimde silahlı mücadele tarafına kayıyordu. Dev-Genç içinden birçok silahlı mücadele örgütü ve bu mücadeleye yön veren isim çıktı. Deniz Gezmiş (1947-1972), Yusuf Aslan (1947-1972), Hüseyin İnan (1949-1972), Mahir Çayan (1946-1972), Harun Karadeniz (1942-1975), Sinan Cemgil (1944-1971), İbrahim

⁵⁰⁴ A.g.e., s. 317.

⁵⁰⁵ 15-16 Haziran direnişine dair ayrıntılı okuma için bkz. Kemal Sülker, **15-16 Haziran: Türkiye'yi Sarsan İki Uzun Gün**, İstanbul: İleri, 2005; Sırrı Öztürk, **İşçi Sınıfı Sendikalar ve 15/16 Haziran**, İstanbul: Sorun, 2001; Kamil Ateşoğulları, **İki Uzun Gün ve Bir Uzun Yürüyüş: 15-16 Haziran**, İstanbul: Birleşik Metal-İş, 2003; Zafer Aydın, **İşçilerin Haziranı**, İstanbul: Ayrıntı, 2020.

⁵⁰⁶ Nihat Erim, **12 Mart Anıları**, İstanbul: YKY, 2007, s. 8.

Kaypakkaya (1948-1973) gibi gençlik önderleri farklı eylemlerle kendi sosyalist devrim yöntemlerini ortaya koydular. Bu bağlamda kurdukları THKO, THKP-C, TKP-ML 1975 sonrası parçalı yapılara bölünerek Türkiye solunun 70'li yıllardaki şeklini verdi. 12 Mart askeri muhtırası 60'ların politize olmuş ve kitleselleşmeyi başarmış Türkiye solu için kıyım ve dört senelik bir suskunluk getirdi. Balyoz Harekâtıyla Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yakalanmasına karşı 27 Mart 1972'de Ünye'deki NATO üssünden iki Amerikalı ve bir Kanadalı askeri kaçıran Mahir Çayan, Ertuğrul Kürkçü (d. 1948), Hüday Arıkan (1946-1972), Cihan Alptekin (1947-1972), Nihat Yılmaz, Ertan Saruhan (1942-1972) ve Ahmet Atasoy'la (1946-1972) birlikte Kızıldere'de onlara katılan Sinan Kazım Özüdoğru (1949-1972), Sabahattin Kurt (1949-1972), Ömer Ayna (1949-1972) ve Üsteğmen Saffet Alp (1949-1972) köy muhtarının ihbarı üzerine askerler tarafından katledildiler. Kızıldere'den tek sağ çıkan Ertuğrul Kürkçü olmuştu. Diğer bir eylem de Sinan Cemgil, Alpaslan Özdoğan (1946-1971), Kadir Manga (1947-1971), Mustafa Yalçiner (d. 1950), Hacı Tonak (d. 1951), Metin Güngörmüş ve Ahmet Erdoğan tarafından Malatya Kürecik'teki radar üssünün basılmasıydı. Nurhak Dağlarında hazırlıklarını yapan devrimci öğrenciler ihbar edildi. Çatışmada Sinan Cemgil, Alpaslan Özdoğan ve Kadir Manga katledildi. Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan 6 Mayıs 1972'de idam edildi.

Barış Derneği'nin kapatıldığı yıl sosyalist üniversiteli gençliğin devrimci pozisyonlara geçmeye başladığı yıl oldu. Tam anlamıyla neden kurulduğunun açıklanması zor olan Derneğin barışa bir katkısı görülemiyor. 1968'in devamında Türkiye solunda TİP'in bölünmesi, FKF'nin tasfiyesi ve 1969'la fraksiyonlar devrimci gençlik örgütlerinin ortaya çıkması 1970'lere miras kalacaktı ancak sol cemahtaki barış için böyle bir mirastan bahsetmek imkansızdır.

Sonuç

27 Mayıs 1960'tan 12 Mart 1971'e kadar bütün olarak Türkiye siyasetinde dramatik yönde gelişmeler yaşandı. Bir defa on bir yıllık bu dönem faal olarak 1950'de geçilen çok partili siyasi hayatı bölen ilk askeri darbeyle başladı. Ancak şunu belirtmek

gerekir ki: Türkiye’de askeriye geleneksel olarak devlet yönetiminin bir parçası olmuştur. Cumhuriyet’in kurucuları ve erken dönem yöneticilerin büyük bir kısmı kökleri Osmanlı subaylığına dayanan üst rütbeli askerlerdir. Hatta bu durum toplum üzerindeki otoriteyi ve meşruiyeti sağlamlaştıran bir avantaj da sağlamaktaydı. Ancak 1950 sonrası kurucu parti CHP’nin yerine iktidara gelen DP’nin izlediği politika, siyasetin daha çok sivilleşmesi yönünde oldu. Geçen on yıllık süreçte ekonomik ve toplumsal rahatsızlıklar DP’ye karşı muhalefeti arttırırken bu muhaliflere genç subaylar da dahil olmuştu. 1961’de yapılacak seçimlerde CHP’nin yeniden iktidar olacağı konuşulurken 27 Mayıs 1960’ta DP’yi iktidardan indiren askeri darbe yapıldı. İktidar partisi indirilmişti ancak okunan bildiride Batı’ya bağlılığın devam edeceği belirtilmeden geçilmemişti.

Tezat olan gelişme ise bir askeri darbeye başlayan 1960’lar darbeden bir yıl sonra kabul edilen ilerici, hak ve hürriyetleri genişleten bir anayasa ortaya çıkarmasıydı. ’61 Anayasası bugün bile Cumhuriyet’in en özgürlükçü anayasası olarak kabul edilmektedir. 1950’de Türk Barışseverler Cemiyeti’nin, 1951’de İYTGİD’nin kapatılması yine 1951’de başlayan ve 1954’e kadar süren TKP’lilerin tevkifat ve dava süreçleri ve bir deneme olarak sayılabilecek Dr. H. Kıvılcımlı’nın üç sene süren partisiyle 1950’ler on yılı Türkiye solunun nefessiz kaldığı bir zaman dilimi olmuştu ancak ’61 Anayasasının yarattığı siyasi ortam Türkiye’de hiç gerçekleşmemiş biçimde sendikacıların hemen o yıl yapılacak seçimlere girme umuduyla bir işçi partisi açmalarını sağlamıştı. TİP, 1965 seçimlerinde kazandığı on beş sandalyeyle meclise girdi. Aynı yıl farklı fakültelerde solcu üniversite öğrencilerinin oluşturdukları kulüplerin birleşmesiyle FKF kuruldu. FKF, TİP’in gençlik örgütü olarak değerlendirilebilir zira elde ettiği başarılarla Türkiye solunu yönlendiren merkez TİP’ti. TİP’in soldaki merkezi konumunu oluşturan ana etmenin kuruluşundan sonra Partiye davet edilen Mehmet Ali Aybar’ın Genel Başkan yapılarak Aybar öncülüğünde oluşan aydın topluluğun Partiye girmesi olduğunu görmüştük. Konumuz özelinde bu aydınlardan birinin 1950’de kurulan Barışseverler Cemiyeti’nin kurucusu olan Behice Boran olmasının altı çizilmelidir.

1950'yle birlikte Batı bağlaşıklığı 1945 sonrası Türkiye-ABD arasında imzalanan ikili anlaşmalardan çıkarak ete kemiğe bürünmüştü. Bunda 1947'yle birlikte Truman Doktrini çerçevesinde Türkiye'nin Batı'nın SSCB'ye sınır ülkelerle kuracağı müttefiklik ilişkisinde doğrudan özne olması önemlidir. 1952'de NATO üyeliği Türkiye'nin başlayan Soğuk Savaş döneminde SSCB karşısında konumunu iyice pekiştirmişti. 1960'ların hemen başında yaşanan U-2 krizi ve Küba Füze krizi ise savaşın soğukluğunun eriyerek iyice ısınması raddesine gelmesini sağladı. Artan nükleer silahlanmayla birlikte barış solda nükleer karşıtı ve sıcak savaşın hissedilen yakınlığıyla savaş-karşıtı harekete dönüştü.

Türkiye'de 1964'te gündeme gelen Kıbrıs meselesi sonucu Harekât planının ABD Başkanı Johnson tarafından tehditkâr bir mektupla engellenmesi ise Türkiye'de solcular dahil tüm kesimlerin milliyetçi/militarist bir tutum takınmasına ve anti-emperyalist anti-Amerikancı görüşlerin yayılmasına yol açtı. 1965'te FKF'nin kurulmasıyla aynı yıl Türkiye'deki ikinci sol barış derneği bu koşullar altında kuruldu. Barış Derneği adını alan bu örgütlenmeyi Barışseverlerden ayıran temel özellik bir öğrenci birliği şeklinde teşekkül etmesidir. Derneği FK'ya üye öğrenciler açmıştı. Dernek üç sene sonunda FKF'nin dağılmaya başladığı süreçte kendi feshetme kararı alması varlığının FKF'ye bağlı olduğu sonucun çıkartmamıza yol açmıştır. Barış konusunda ise Dernek çeşitli savaş karşıtı gösterilere katılmış, Johnson mektubu neticesinde oluşan militarizm içerisinde hareket etmiştir. Kıbrıs konusunda görüşü iki toplumun eşit temsiline dayalı Kıbrıs'ta federatif bir yapı kurulmasıdır. Bu görüşü bir sonraki dernek olan Türkiye Barış Derneği de dillendirecektir. Barış Derneği'nin bunun dışında rastlanan bir eylemselliği olmamıştır. Ancak 1968 sonrası Türkiye ve dünyada solun öğrenciler tarafından önünün çekildiği düşünülürse 60'lar Türkiye solunda barış isteklerinin bir nebze de olsa artık polititize olmuş ve kendini "partizan"⁵⁰⁷ olarak tanımlayan sosyalist gençlik tarafından

⁵⁰⁷ Dönemin sosyalist gençlik önderlerinden olan İsmet Özel Partizan şiirini 1965'te kalem almıştı. Gırtlığında bir harf büyüyor/buna dayanacağım/dişlerim kamaşıyor yıldızlardan/buna da./Kabaran bir çarpıntı oluyor şehir./Artık yırtarak açtığımız zarflarda/ne kargış, ne infilak/yalnız/koynunda çaresiz, çıplak/isyan işaretleri taşıyan/bir ergen cesedi./Kabaran bir çarpıntı oluyor şehir/uyusam bir dağın benimle

seslendirilmesi dikkat çekilmesi gereken bir diğer noktadır. Dünya'daki '68 hareketi Türkiye'deki gençlik arasında 1965'le birlikte politik bir pozisyon alma şeklinde kendini göstermişti.

60'lar Türkiye solu için büyük bir umutla başlamış ancak büyük kıyımlarla son bulmuştur. 12 Mart 1971'de 27 Mayıs'ın tersine karşı-devrimci bir askeri darbe olacaktı. 12 Mart sonrası solun toparlanması 1970'lerin ikinci yarısını buldu. Ancak bu sırada barış için dünyada umutların çoğaldığı gelişmeler de yaşanacaktır. Bu ise 1977'de Türkiye solunda yeni bir barış derneğinin kurulmasının ana nedeni olacaktır.

uyuduğu oluyor/her gün şehrin ortasında bir ergen ölüyor/domuzuna ölüyor bankerlere durarak/noterden onaylı kağıtlara durarak/mevrit ilanlarına durarak./Yunmadık saçlarını okşuyoruz, yavrum./- Yüzümüzde dolanan bir mayhoş kahkaha -/Gırtlığımızda bir harf büyüyor/gırtlığımızda./Sarp bir güvercin düşüyor yüreğimden/buna dayanmalıyım/ölünce bir partizan gibi ölmeliyim/sabahın kuşluk vaktine savrulan/savrulan savrulan ergen ölüleri gibi./Şehrin şarkisini söylediğim zaman/yağız bir kımıltı oluyor sesim/korku ve cüzam/korku ve cüzam/korku.../Ne beklenebilir artık namlulardan./Harçlar karılmış duruyordur/hem de kara/bir gerdek olarak yaşıyoruzdur kendimizi/ne beklenebilir./Yırtarak açtığımız zarflarda/büyük tecimevlerinde, büyük çarşılarda/pokerde-sinemada-genelevlerde/ne bir suçlu çağrışımı, ne karabasan/yalnız o herkesler/o herkesler kendine akarak boğulan/ve sürdüren bir güleç kocamışlığı./Bereketli kuşlar serpeceğim ayaklarıma/genzimi yakarak/bir cinayet türküsü söyleyeceğim ben de/ölürsem bir partizan gibi öleceğim/azgın bir gebelik halinde./Beni dinmeyen bir mavilik kanırtıyor/buna dayanmam/bir çeteci dişleriyle söküyor kanımdaki çivi/buna da./Radyodan silah sesleri geliyor/ter kokusu geliyor, ayak/aksayan bir şey örtüyor/yüreğimin kabzasını/olmadık sesler geliyor radyodan/beynimde korkunç bir vida olarak/ergen ölüleri/artık ellerimi bu rahlelerden ayırsam/boyunbağımın ve gülüşümün o kirli/rahatlığından, yırtık uğultusundan şehrin./Umudunun ayak seslerini okşuyoruz, yavrum./Kuşandığımız/bu alkol kokusu bize ne getirdi ki!/ÇIKSAM/gök/şarlayarak devrilsen ardımdan/- ölürsek bir partizan gibi ölmeliydik -/yürüsem parçalanmış bir ceset tazeliğinde/yürüsem beynimde kıpkızıl bir serinlik/sonra denizler devirebilirim dudaklarımdan/sonra aşk, sonra dirlik: partizan

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: TÜRKİYE BARIŞ DERNEĞİ

Önceki bölümlerde 1950 ve 1960'lar Türkiye siyasi hayatı içerisinde sol/sosyalist cenahta kurulan barış derneklerinin kuruluş koşullarını ve faaliyet süreçlerini yakından görmeye çalışılmıştır. Anlaşıldığı üzere hem ilk deneme olan Barışseverler Cemiyeti hem de ondan on beş yıl sonra FKF'li öğrenciler tarafından kurulan Barış Derneği Türkiye sol tarihinin gelişiminin birer parçası olarak ortaya çıkmışlardır. Türkiye siyasi tarihini 1950'den sonra 1980'e kadar onar yıllık bölümlere ayırırsak 1950'ler ve 1960'ların Türkiye'deki sol siyasa bağlamında bu dernekler dönemlerinin politik çarpışmalarının da öznesi konumunda olmuşlardır.

12 Mart 1971 ile 12 Eylül 1980 arası yaklaşık bir diğer on yılı kapsayan dönemde de yine yeni bir sol barış derneği kurulmuştur. Bu on yılın uluslararası alanda en önemli gelişmesi 1960'lardan sarkan ABD emperyalizminin tüm tahripkâr gücüyle saldırdığı Vietnam'ın savaştan mağlup olarak ayrılması ve her an büyük bir dünya savaşına evrilebilecek çift kutuplu Soğuk Savaş dönemi koşullarının en geniş ölçüde gevşediği koşulların oluşmasıdır. Diğer yandan ülke içerisinde de 1970'lerin ortasından sonra Türkiye solu her ne denli paramparça bir yapı gösterse de sokakla en yakın olduğu zamanları yaşayacaktır. Türk siyasal hayatında üçüncü sosyalist barış girişimi 1977'de kurulan ilk adıyla Barış Derneği sonrasında Türkiye Barış Derneği (TBD) olarak bilinen derneğin kuruluş koşullarını hazırlayan koşullar bunlar olmuştur.

Bu bölümde Türkiye Barış Derneği'ne yakından bakılacaktır. 1977-1980 arasında faaliyetlerini devam ettiren derneğin incelenmesinde şüphesiz geride bıraktığı birçok arşiv kaynağının oluşu inceleme açısından bir avantajdır. Ancak şu noktayı baştan belirtmekte fayda bulunmaktadır: 12 Eylül 1980 darbesinden birkaç gün önce önemsiz bir sebepten Sıkıyönetim Komutanlığı'nca Derneğin faaliyetlerinin askıya alınması ve darbe sonrası süreçte Dernek üyelerinin birçoğunun tutuklanarak açılan davalar sonucu uzun hapislik hayatlarına yol açan, Türkiye siyasi hayatına Barış Derneği Davası ismiyle geçen toplam dokuz yıllık davanın süreci çalışmaya dahil edilmemiştir. Bunun sebebi ise hem barış konusundan kopmamak hem de davanın ayrı bir çalışmada ayrıntılı bir biçimde ele

alınması gerektiği düşüncesidir. Bununla birlikte söz konusu dava hakkında kısa bilgiler dipnotlar ve çalışma sonunda yer alan ekler aracılığıyla verilmiştir. Diğer taraftan TBD hakkında en yoğun biçimde yararlanılan kaynak mütalaa, iddianame, gerekçeli hüküm gibi dönemin Sıkıyönetim Mahkemelerinin oluşturduğu belgelerdir.⁵⁰⁸ Diğer bir önemli kaynağı ise Türkiye Sosyal Araştırmalar Vakfı'nın (TÜSTAV) zengin arşivi oluşturmaktadır.

Bu girişin ardından ilk olarak 1977'de Türkiye solunda yeni bir barış derneğine neden ihtiyaç duyulduğunu ve TBD'nin barış yaklaşımını önceki derneklere yaklaştıran veya uzaklaştıran noktaları daha iyi anlamak adına önceki bölümlerde izlenen yöntem gibi bu bölümde de dünyadaki ve Türkiye'deki ilgili siyasi gelişmelerden kısaca bahsetmek gerekmektedir. Bunların başında ise uluslararası ortamda nükleer silahlanma yarışının hızla arttığı Soğuk Savaş yıllarında iki kutup arasında yakalanan yakınlaşmanın bir diğer ifadesiyle detantın yani yumuşamanın en yoğun olduğu yıllar gelmektedir.

4.1. Yumuşamanın Yoğunlaşması

Önceden bölümlerde görüldüğü gibi ABD emperyalizminin yayılmacı politikaları karşısında barış sesleri 1950'lere yakınlaşılan tarihlerde özellikle Avrupalı entelektüeller arasında artmaya başladı. Bu seslerin en büyük destekçisi de iki kutuptan birini işgal eden SSCB oldu. Zira Stalin döneminin devrim stratejisi olan “iki aşamalı devrim” düşüncesi İkinci Dünya Savaşı ardından ABD ile dünya sistemi içinde birarada var olma amacını gütmektedir. 1977 Ekim'inde Churcill ile Stalin arasında yapılan resmi olmayan anlaşmaya göre (Yüzdeler Anlaşması) Doğu Avrupa ülkeleri belli oranlarda İngiltere ve SSCB arasında bölünüyordu. Anlaşmanın bir hükmü yoktu zira bölüşüm bir peçete kâğıdı üzerinde yapılmıştı. Kahire, Quebec ve Yalta Konferanslarındaki uzlaşmalar da bu paylaşımı korur nitelikteydi fakat Postdam Konferansı sırasında gergin hava ve konferanstan bir ay sonra Japonya'nın iki adası Hiroşima ve Nagazaki'ye ABD'nin attığı

⁵⁰⁸Bu noktada şunu belirtmekte fayda var; bu belgelerden yararlanırken mahkemelerin yanlı değerlendirmeleri ayıklanmıştır. Darbe davalarının geriye bıraktığı tutanakları ve belgelerinin en kıymetli yanı Sıkıyönetim Mahkemeleri tarafından en ufak bir açığı yakalamak amacıyla davayla ilgili veya ilgisiz davaya konu olan her durum, olay veya yapı hakkında tüm ayrıntıları içermesine gayret gösterilmesidir.

atom ve hidrojen bombaları iki bloklu yapının gittikçe derinleşen bir nükleer tehdit halini almasına ve Doğu Avrupa'nın bu tehditte ilk hedef haline gelmesine yol açtı. Nazizm yenilmesi sonucu paylaşılan Berlin bu karşılıklı tehdidin en sıcak yaşanacağı yerdı.

Nitekim İngiltere, Fransa, ABD ve SB arasında bölünmüş Berlin'e SSCB'nin 1948-1949'un yaz ayları arasında uyguladığı abluka Soğuk Savaş yıllarının başlangıcında ilk sıcak savaş olasılığının yaşandığı yer oldu. Yine 1950-1953 arasında ABD'nin Kore Savaşı'na müdahalesi ABD ve SSCB arasında sıcak savaş tehdidinin yaşanmasına devam eden süreçte de hızlanan nükleer silahlanma ile ardından 1960'ların hemen başında U-2 Krizi ile nükleer tehdidin doruk noktasına çıktığı Küba Füze Krizi gerilimin tüm sıcaklığıyla hissedilmesine yol açmıştı. Hiroşima ve Nagazaki'nin fitilini ateşlediği nükleer silahlanma yarışının tırmandığı nokta 1950 ve 1960'lar boyunca dünyanın savaşa karşı barış isteğini haykırdığı en önemli madde olmuştu. Her ne kadar 1956'daki SBKP 20. Kongresinde "barış içinde birarada yaşama" politikası bir taktik meselesi olmaktan politika belirleyici bir strateji haline gelse de SSCB de bir tehdit unsuru olarak nükleer silahlanma yarışının bir tarafı olmaya devam etti.

1968'i tarihsel olarak önemli bir dönemeç olarak değerlendirebiliriz. 1968 yılında iki kutbun lider ülkeleri kendilerine karşı itirazların kuvvetleneceği iki olayın özneleri haline geldiler: SSCB o yıl Çekoslovakya'nın liberal çıkışına karşı işgalle karşılık verirken, ABD doğrudan Kuzey Vietnam'da yine işgalci bir savaşın baş aktörü konumundaydı. SB'nin Çek işgaline karşı dünya sosyalistlerinin tutumu yavaş ancak ilerleyen yıllarda sarsıcı etkiler gösterirken, ABD'nin Vietnam savaşındaki sınırsız emperyalist politikasının sonucu olarak kullandığı napalm ve agent orange gibi kullanımı BM kararıyla yasaklanmış kimyasal silahlar önceki bölümde ele alındığı gibi dünya kamuoyunda duyuldukça bilhassa ABD içinde savaş-karşıtı hareketin (anti-war movement) güçlenmesini ve politize olmasını sağladı.

4.1.1. SSCB-ABD Antlaşmaları Dönemi

SSCB ve ABD arasında ilişkilerin Soğuk Savaş koşullarında dengesini sağlayan etmen ise “dehşet dengesi” terimiyle adlandırılan nükleer silahların karşılıklı caydırıcılık gücüydü.⁵⁰⁹ Ancak bu caydırıcılığı devam ettirmek her iki kutup açısından da kolay değildi. Artan nükleer silah gücü barışa bir tehdit olduğu gibi doğrudan ülkeler için de devamlılığı zor bir durum yaratıyordu.

1968’e kadar nükleer silahlara sahip olduğu bilinen ülkeler başta SSCB ve ABD olmak üzere İngiltere, Fransa ve ÇHC’ydi. 1 Temmuz 1968’de bu beş ülke tarafından Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması (Treaty on the Non-Proliferation of Nukleer Weapons, NPT) imzalandı.⁵¹⁰ Antlaşma 5 Mart 1970’te yürürlüğe girdi. Anlaşmanın imzalanmasından anlaşılan iki kutup arasında nükleer silahların oluşturdukları karşılıklı tehdit unsurunun zaman içerisinde korkuları daha da körükleyerek bir histeri haline dönüştüğünün anlaşılmasıdır. Antlaşma kapsamı nükleer silahların yayılmasının önlenmesi, nükleer silahsızlanma ve genel ve tam silahsızlanma ile ilgili iyi niyetli görüşmelerin yapılması ve nükleer enerjinin barışçıl kullanımı konularını içermektedir.⁵¹¹ Buna rağmen bu Antlaşma da kendisinden sonra yapılacak nükleer ve konvansiyonel silahsızlanma antlaşmalarına benzer biçimde etkisiz kalacaktır. Kasım 1969’da SSCB ile ABD arasında başlayan Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri’nin ilki olan bilindik adıyla SALT I (Strategic Arms Limitation Talks) sonucunda 26 Mayıs 1972’de bir anlaşma imzalandı. SALT I, ABD ve SB’nin sahip olduğu kıtalararası balistik füzeleri ile denizaltından atılan uzun menzilli füzeleri Ekim

⁵⁰⁹ Türkçe’de “dehşet dengesi” olarak kullanılan terim ilk olarak “Mutual Assured Destruction” (Karşılıklı Kesin Yıkım) adıyla Hudson Enstitüsü’nden Donald Brennan tarafından bir doktrin olarak 1962’de ortaya çıkmıştır. Robert Jarvis, “Mutual Assured Destruction”, **Foreign Policy**, Washington Iss. 133, Nov/Dec 2002, s. 40-42,48.

⁵¹⁰ Muzaffer Ercan Yılmaz, “Westphalia’dan Günümüze Savaş”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 4, Sayı 14 (Yaz 2007), s. 24.

⁵¹¹ Haydar Çakmak, **Avrupa Güvenliği**, Ankara: Akçağ, 2003, s. 187.

1977'ye kadar sınırlıyordu.⁵¹² Buna ek olarak aynı gün bir de Anti-Balistik Füze (ABM) Anlaşması imzalanmıştı.⁵¹³

18-25 Haziran 1973'te bir ABD Başkanı Richard Nixon , ABD Dışışleri Bakanı Henry Kissinger , SBKP Genel Sekreteri Leonid Brejnev (g.s. 1964-1982) ve Sovyetler Birliği Bakanlar Kurulu Başkanı Alexei Kosygin (g.s. 1964-1980) Washington'da bir araya geldi. Washington Zirvesi sırasında 22 Haziran'da Nükleer Savaşın Önlenmesi Anlaşması imzalandı. Bu anlaşmanın imzalanmasını teklif eden SSCB olmuştu. Ancak Kissinger'ın çabalarıyla bu anlaşma barışa etki eden değil, ABD açısından marjinal fayda sağlayacak bir anlaşma haline dönüştürülmüştü. Sovyetler nükleer silahların kullanılmasını tamamen kaldırmak istiyordu ancak o dönemde nükleer silahlara en çok sahip olan SSCB'nin bu isteğinin ABD tarafından kabul edilmesi hem kendi hem de müttefiklerini kapsayan biçimde belirlenen NATO politikalarının da anlamını yitirmesi sağlayacaktı. Diğer taraftan böyle bir anlaşma SSCB ve ABD'nin ortak oldukları kanısını uyandıracaktı ki bu durum ÇHC'yi rahatsız eden bir durum olacaktır.⁵¹⁴ Anlaşmada ABD ve SSCB, politikalarının bir hedefinin nükleer savaş ve nükleer silah kullanımı tehlikesini ortadan kaldırmak olduğunu kabul ediyordu. Buna göre, taraflar, ilişkilerinin tehlikeli bir şekilde alevlenmesine neden olabilecek durumların gelişmesini engelleyecek, askeri çatışmalardan kaçınacak ve aralarında nükleer savaş tehlikelerini dışlayacak şekilde hareket edecekleri konusunda hemfikir olduklarını beyan ediyordu. Anlaşmanın ikinci maddesinde taraflar, bu amacı gerçekleştirmek için, her bir tarafın diğer tarafa karşı, diğer tarafın müttefiklerine ve aleyhine olan tehditten veya güç kullanımından kaçınacağı öncülünden devam etmeyi kabul ediyor ek maddelerle anlaşma BM Şartı'nın 51. maddesi gereği bireysel ve toplu kendini savunma hakkı ve tarafların olan yükümlülüklerine etki

⁵¹² Ian Smart, "The Strategic Arms Limitation Talks", **The World Today**, Vol. 26, No. 7, Jul., 1970, s. 298-302.

⁵¹³ Richard A. Falkenrath, "Theatre Missile Defence and the Anti-Ballistic Missile Treaty", **Survival**, Vol. 36, No. 4, Winter 1994-1995, s. 140.

⁵¹⁴ Henry Kissinger, *Years of Renewal*, New York, **Simon Schuster**, 2011, s. 274-75.

etmeyeceği koşuluyla aslında ABD dışı dokunur bir değişiklik yapılmamasını sağlamış oluyordu.⁵¹⁵

Bu anlaşmanın ardından Yeraltı Nükleer Silah Testleri Sınırlandırılması Antlaşması olarak da bilinen Eşik Testi Yasaklanması Antlaşması (Threshold Test Ban Treaty, TTBT), SSCB ve ABD tarafından 3 Temmuz 1974 günü Moskova’da imzalandı. Antlaşmayla 31 Mart 1976'dan sonra verimi 150 kilotonu aşan cihazların nükleer testlerini yasaklayarak bir nükleer "eşik" oluşturulmuştu.⁵¹⁶

1972’de SALT I Antlaşmasının devamı olan SALT II Antlaşması için yapılan görüşmeler sonucunda 15-18 Haziran 1979’da SALT I’in devamlılığı sağlansa da SALT II neticelendirilememiştir. 1960’ların sonlarında başlayan SB-ABD yakınlaşması sonucunda 1979’a değin devam eden nükleer ve konvansiyonel silahların sınırlandırılmasına dayalı karşılıklı anlaşmalar yoluyla kurulan ilişkilerin hem NATO hem de Varşova Paktı ülkelerini de dahil edecek görüşmeler süreci sonunda barış özelinde anlamlı bir miras bırakacak yegâne bir belge oluşturulmasının önünü açmıştır. Bu belge iki kutup arasında “barış içinde birarada yaşama” ilkesinin karşılıklı bir biçimde kabul edilerek bağlayıcı bir metinde yer aldığı Helsinki Nihai Senedi’dir.

4.1.2. AĞİK Görüşmeleri ve Helsinki Nihai Senedi

Avrupa savaşın hemen ardından ikiye bölünmüştür. NATO ve Varşova Paktlarının kurulmasıyla resmileşen Soğuk Savaş koşullarının taşıdığı sıcak savaş tehlikesini hisseden de yine Avrupalı ülkeler oldu. Keza Doğu Avrupa SSCB için, Batı Avrupa da ABD için birbirlerine karşı girişebilecekleri saldırılarda birer tampon vazifesi görüyordu. Özellikle Soğuk Savaş yıllarında gelişmekte olan teknoloji göz önünde bulundurulduğunda SSCB’nin ABD’ye, ABD’nin SSCB topraklarına doğrudan gönderebileceği füze sistemlerinin yapılabilmesi zaman gerektirdi. Ancak bu tür füze sistemleri olsa dahi

⁵¹⁵ U.S. Department of State, **Agreement Between The United States of America and The Union of Soviet Socialist Republics on the Prevention of Nuclear War**, 22 Haziran 1973, <https://2009-2017.state.gov/t/isn/5186.htm>, (çevirimiçi) 26.03.2020.

⁵¹⁶ Edward Ifft, Looking Back: The Threshold Test Ban Treaty, **Arms Control Today**, Washington Vol. 39, Iss. 2, Mar 2009, s. 55-59.

Avrupa yine de bu yıkımın ortasında kalacaktı. NATO, bir askeri kuruluş olarak doğrudan Batı Avrupalı ülkeleri kapitalizmin savaşan unsurları haline getirmişti. Diğer yandan Doğu Avrupa'daki Varşova Paktı ülkeleri de NATO gibi militer bir kuvvet içeriği taşısa da aynı zamanda 1956'da Polonya ve Macaristan işgalleri, 1961'de Berlin'i fiziki olarak ayıran Berlin Duvarı'nın inşasının başlaması, 1968'de Çekoslovakya işgallerinde olduğu gibi SSCB'nin kolaylıkla müdahale edebildiği yerler oldu. Bununla birlikte SSCB 1954'te, 50 yıllık bir güvenlik anlaşmasının imzalanması için Avrupa güvenliğinin ele alınacağı bir konferans önermişti. Ancak Batı Avrupa ve ABD bu öneriyi reddetti. Öneriler, Doğu Almanya'nın tanınması, Batı Almanya'nın NATO üyeliğinin engellenmesini ve Avrupa ile ABD'nin güvenlik önceliklerinin birbirinden ayrıştırılmasını içeriyordu.

SSCB ve ABD arasında yukarıda bahsedilen SALT I görüşmeleri önemli bir adımdı. Her iki ülkenin sahip olduğu füzeler ilk kez sınırlandırılıyordu ve SALT I imzalanırken devamını sağlayacak anlaşmanın da yapılacağı vaat ediliyordu. Bu durum, Soğuk Savaş'ın tansiyonu sürekli yüksek olan Avrupa toprakları için sevindirici bir gelişmeydi. Bu sırada Batı Almanya, Polonya ve Çekoslovakya ile olan Doğu sınırlarını resmi olarak tanımıştı. 1970'lerin ortalarına yaklaşırken yumuşama politikalarının en üst düzeye çıkması konusunda dünyaya umut veren görüşmeler başladı.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK), 15 Ocak 1973 tarihinde Helsinki'de görüşmelere başladı. İki yıl devam eden görüşmeler dizisi 1 Ağustos 1975'te Helsinki Nihai Senedi'nin imzalanmasıyla son buldu.⁵¹⁷ SSCB, ABD ve Kanada dahil olmak üzere Doğu ve Batı Avrupa ülkelerinin toplamda otuz beş ülkenin imzaladığı Sened, genel olarak üç bölüme ayrılmıştır. Bu bölümler “sepet” olarak adlandırılmaktadır. Birinci sepette Avrupa güvenliği ile ilgili sorunlar; ikinci sepette çevre, teknoloji, bilim ve ekonomi alanlarında iş birliği ve üçüncü sepette insan haklarının geliştirilmesi

⁵¹⁷ Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), "Final Recommendations of the Helsinki Consultations".. 3 July 1973. <https://www.osce.org/files/f/documents/f/c/40213.pdf>, (çevirimiçi) 03.08.2018.

hakkında maddeler bulunmaktadır.⁵¹⁸ Dönemin esas sorunuyla ilgili olan birinci sepette on madde uyulması gereken ilkeler olarak belirlendi:

- i. Egemen eşitlik, egemenliğin doğasında var olan haklara saygı
- ii. Tehdit veya güç kullanımından kaçınma
- iii. Sınırların dokunulmazlığı
- iv. Devletlerin toprak bütünlüğü
- v. Uyuşmazlıkların barışçıl çözümü
- vi. İç işlere müdahale etmeme
- vii. Düşünce, vicdan, din veya inanç özgürlüğü de dahil olmak üzere insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı
- viii. Eşit haklar ve halkların kendi kaderini tayin etme
- ix. Devletler Arası İşbirliği
- x. Uluslararası hukuk kapsamındaki yükümlülüklerin iyi niyetli olarak yerine getirilmesi.

Helsinki sonrası Avrupa için bir fırsattı. Kamuoyunda anlaşma yumuşamanın “pik” yaptığı yani doruğuna ulaştığı dönem olarak nitelendirilmektedir. Bu değerlendirmelerde siyasi detantın askeri detantla tamamlanması beklentilerini de beraberinde getirdi. “Barış içinde birarada yaşama” yani kapitalist ve sosyalist iki sistemin birbirlerini kabul ederek yanyana var olmasının Batı bloğu tarafından kabul edilmesi bu beklentileri güçlendiren unsurdur. Senedin son maddesi imzacı devletlerin Belgeyi kendi ülkelerinde kamuoyuna aktarmasını, bu faaliyetleri desteklemesini içeriyordu. 1977’de Türkiye Barış Derneği’nin kurulmasını ve resmi olarak devlet düzeyinde kendini sağlam bir şekilde konumlandırabilmesini sağlayan ana etmen Helsinki Senedi’nin bu özellikleri olacaktır. Zira Türkiye de Senedin imzacı ülkeleri arasındadır. Helsinki için son bir not eklemek gerekiyor o da Sened’in bir bağlayıcılığının olmaması. Bunun sebebi ise

⁵¹⁸ Senedin tam metni için bkz., Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), **Conference on Security and Co-operation in Europe Final Act, 1975**, <https://www.osce.org/files/f/documents/5/c/39501.pdf>, (çevirimiçi) 03.08.2018.

kuşkusuz Soğuk Savaş koşullarının değişen ve nasıl evrileceği kestirilemeyen iklimi olmalı. Yine de Sened barış adına en umut veren belge oldu.

4.2. 70'ler Barış Hareketi: Nötron Bombasına Hayır

Dünya Barış Konseyi, 1971'de Budapeşte'de; 1973 Ekim ayında Moskova'da; 1977 Mayıs'ında Varşova'da ve Eylül 1980'de "Barış İçin Dünya Halkları Parlamentosu" kongrelerini yaptı. Sovyet Birliği Genel Sekreteri Brejnev, DBK'ya desteğini kongre öncesi mesajlarında belirtiyordu.⁵¹⁹

Moskova'da yapılan Dünya Barış Güçleri Kongresi'ne, 144 ülkeden 1100 siyasi parti, ulusal örgüt ve 120 uluslararası örgütü temsil eden yaklaşık 3.200 yabancı delege katıldı. Yaklaşık 4.600 Sovyet delegesi de katılımcılar arasındaydı.⁵²⁰ Barış içinde birarada yaşama ve uluslararası güvenlik; Avrupa'da güvenlik ve işbirliği; Asya'da barış, güvenlik ve sömürgecilik; ırkçılığa karşı mücadelede ulusal kurtuluş gibi küresel konuları incelemek için toplam 14 komisyon kuruldu.⁵²¹ Bu komisyonlardan ikisi hariç, Sovyet yetkilileri, Başkanlık Komitesi üyeleri, yerel komünist parti üyeleri veya diğer Sovyet kontrolündeki uluslararası cephelerin başkanları tarafından yönetildi. Kongrenin sonunda, dünya halklarının barışı için nihai bir bildiri kabul edildi. Bildirinin temel noktaları şunlardı:⁵²²

1. ABD Vietnam'daki savaşı sona erdirmemek ve 1973 Paris barış anlaşmasını uygulamamak için elinden gelen herşeyi yapmaktadır. Paris Barış Antlaşması, Vietnam Savaşı'nın Bitirme ve Barışı Sağlama Antlaşması olarak da bilinmektedir. Anlaşma, ABD askerlerinin bölgeden çekilmesinin içermektedir. Ancak ABD Senatosu anlaşmayı onaylamamıştır. Bununla birlikte ABD askerlerini çekme konusunda isteksiz davranmıştır.

⁵¹⁹ Carnes Lord, "Rethinking on the Side Inspection in U.S. Arms Control Policy", **Strategic Review**, Washington, United States Strategic Institute, Winter 1985, s. 53.

⁵²⁰ WPC, **In the Name of Life Itself: Ban the Neutron Bomb**, Information Center of the World Peace Council, 1977, s. 200.

⁵²¹ **A.g.e.**, s. 203.

⁵²² **A.g.e.**, s. 205.

2. İsrail'in Orta Doğu'daki kesintisiz saldırganlığı barış için en büyük tehdittir. İsrail'in özellikle Filistin üzerindeki baskısı ve işgalci politikası tüm bölgeyi de rahatsız etmektedir. Filistin meselesi en önemli barış meselelerinden biridir. Sürekli devam eden yerel çatışmalar, Mısır ve Suriye ile yaşanan savaşlar İsrail'in saldırgan politikalarına karşı tavır alınmasını gerektirmektedir.
3. ABD'den bağımsız olarak Avrupa güvenliğinin geliştirilmesi gerekmektedir. DBK, BM 'nin ve NATO'nun ABD hakimiyeti altında kararlar aldığından bahisle Avrupa'da barışın tesis edilebilmesi için öncelikle bu kuruluşların lağvedilerek; Avrupa'nın ABD'den bağımsız olarak güvenlik konusunda adımlar atması gerektiğini düşünmektedir. Zira ABD, NATO yoluyla kendi silahlarını SSCB'yi çevrelemek için kullanmakta ve Avrupa'yı olası bir sıcak savaş halinde ön karakol haline getirmektedir.
4. Güney Kore, ABD emperyalizminin destekçisidir ve Asya'nın sorunlarını daha da derinleştirmekte, Kuzey Kore'yle barışçı yeniden birleşme yolunda engeller yerleştirmektedir. Tüm Asya devletleri sosyal sistemlerinden bağımsız olarak kolektif bir güvenlik sistemi oluşturmalıdır. DBK, yukarıdaki maddeyi Kore için tekrarlamaktadır. Daha önce bahsedildiği gibi DBK'nin Kore politikası iki devletin barışçı görüşmeler etrafında masaya oturması ve birleşmesidir. Ancak ABD'nin Kore politikaları bu birleşmeyi güçleştirmekte, aksine ayrılığı perçinlemektedir.
5. Uluslararası emperyalizm, sosyal ve ekonomik hastalıkları uzatan sömürgeci ve ırkçı rejimleri desteklemektedir. ABD, İngiltere, Fransa, Hollanda ve İspanya ulusal bağımsızlık mücadelesi veren halklar üzerindeki sömürgeci boyunduruğuna son vermelidir. Bu madde anti-kolonyalist tavrın devamıdır. Ayrıca bağımsızlık hareketlerine karşı bu ülkeler tarafından uygulanan şiddet politikalarına dikkat çekilmektedir.
6. Çokuluslu şirketler çevreyi yok etmektedirler. DBK, özellikle petrol arama faaliyetleri sonucu ABD menşeli çokuluslu petrol şirketlerinin verdiği çevresel zararlara dikkat çekmektedir.

7. İnsan haklarının korunması için uygun bir mekanizma kurulmalı ve devletlerin iç meselelerine müdahale edilmemelidir. Barış içinde birarada yaşama politikası ekseninde iç işlere karışmama temel bir meseledir. Ayrıca bu maddede DBK'nın insan hakları söylemi üzerinden BM vari bir dil kullanması dikkat çekicidir.

Moskova'dan sonra 6-11 Mayıs 1977'de yapılan Dünya Barışçılar Komitesi Varşova'da yapıldı. 125 ülkeden yaklaşık 1.500 delege ve 50 uluslararası örgüt katıldı.⁵²³ Brejnev, Meclis'e bir mesaj göndererek, "DBK'nın her zaman" Sovyetler Birliği Komünist Partisi tarafından verilen destek ve yardımlarla istifade edebileceğini" söyledi.⁵²⁴ DBK Başkanı Romesh Chandra (1919-2016) açılış konuşmasında, "*ABD Savunma ve diğer sosyalist devletlerin barış programının uygulanmasının birçok insanın yeni bir yaşam mücadelesinde attığı zaferlerde kararlı olduğunu*" belirtti. Chandra'ya göre "*Helsinki Nihai Senedine karşı olan tepki kuvvetleri, güvensizlik ve nefret ortamı yaratmak için sosyalist ülkeler hakkında zehirli iftiralar*" yaymaktaydı.⁵²⁵ Silah yarışını ve silahsızlanma durumunu incelemek için on komisyon kuruldu. Bunlar: Kalkınma ve Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen; Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ve Helsinki Nihai Senedi; Ortadoğu; Sömürgeciliğe ve *apartheide* ve Ulusal Bağımsızlığa Karşı Dayanışma; Bağlantısızlık ve Emperyalist İstikrarsızlık Politikasına Karşı Verilen Mücadele; İnsan Hakları; Faşizme ve Neo-Faşizme Karşı Mücadele; Irkçılık ve Ayrımcılık; Çevresel Koruma Komisyonlarıdır.⁵²⁶

Komisyonlar tarafından milletler arasında nefreti yaymakla suçladığı emperyalizmi ve yeni sömürgeciliği kınandı. Dini ayrımcılığı tasfiye, yabancı işçilerin sömürülmesinin yasaklanması ve çalışan kadınlar için çalışan erkeklerle eşit haklar talep edildi. Emperyalist istikrarsızlık politikasına karşı mücadele etmek için Bağlantısızlar Hareketine çağrı yapıldı. Latin Amerika, Afrika ve Asya'da bazı ülkelerde faşizmin tepkisi ve yeniden doğuşu ile mücadele etmek için ilerici güçlere çağrı yapıldı. İsrail'in Arap

⁵²³ A.g.e., s. 124.

⁵²⁴ TASS, 6 Mayıs 1977.

⁵²⁵ TASS, a.y.

⁵²⁶ WPC, a.g.e., s. 210.

halklarına karşı saldırganlığı konusunda ciddi endişeler dile getirildi. Tam ve genel silahsızlanma için öneriler tekrarlanmıştır.⁵²⁷

20 Aralık 1976'da *International Herald Tribune* gazetesi Amerikan ordusunun nötron bombası için başlattığı kampanyayı hızlandırdığını yazıyordu.⁵²⁸ Pentagon, General Alexander Haig tarafından başlatılan bir kampanyayla nötron bombasını NATO'ya kabul ettirmenin yollarını aramaktaydı. Bunun için de bombanın temiz ve insancıl olduğunu söylüyordu. Aralık ayında NATO Savunma ve Dışişleri Bakanları toplantısında ABD'nin nötron bombasını Avrupa'da konuşlandırma isteği ertelendi. ABD Savunma Bakanı da General'e destek veriyordu. Yayınlanan raporların çoğu NATO'yu tedirgin etmişti. Ancak 1978'in ilk aylarında ABD anlaşma için yine öneride bulundu.⁵²⁹

Buna tepki olarak DBK, örgütlediği “*Nötron Bombasına Hayır*” kampanyası dünyanın dört bir yanında karşılık buldu. Farklı ülkelerden birçok insan kendi ülkelerindeki kampanyalara katıldı veya imzalarıyla kampanyaya destek oldu. Bunların arasında Türkiye de vardı. İlerici Kadınlar Derneği yine DBK tarafından yayınlanacak olan ikinci Stockholm Çağrısı'yla birlikte kampanyaya imza toplamak için 1 Eylül 1976'da Dünya Barış Günü etkinliğini düzenledi. Türkiye Barış Derneği'nin kuruluşunun temelleri de o etkinlikte atıldı.

DBK tarafından nötron bombasına karşı yürütülen kampanyanın sebepleri şu şekilde sıralanıyordu:⁵³⁰

- Nötron bombası silahlanma yarışını hızlandırmaktadır.
- Yumuşama ve silahsızlanmayı tehlikeye sokmaktadır.
- Nükleer eşiği aşağı çekmekte ve nükleer savaş tehlikesini arttırmaktadır.
- Bugüne kadar yapılmış nükleer silahlardan daha tehlikelidir.

⁵²⁷ A.g.e., 214.

⁵²⁸ “Neutron Bomb”, *International Herald Tribune*, 12.20.1976, S. 1.

⁵²⁹ Kristina Spohr Readman, “Germany and the Politics of the Neutron Bomb, 1975–1979”, *Diplomacy and Statecraft*, Vol. 21, Iss. 2, 2010, s. 280.

⁵³⁰ WPC, *The New Stockholm Appeal: What It Is Why You Should Support It*, 1976, s. 2-8.

Aynı dönemde SSCB'nin Doğu Avrupa'da konuşlandığı SS-20 füzelerine karşı Avrupa'ya yerleştirilmesi planlanan Cruise ve Persing II füzeleri de bağımsız değil ancak ayrı bir gündem oluşturmaktaydı. Bu dönemde Soğuk Savaş'ın merkezi Almanya idi. Avrupa'nın ortasında bölünmüş bir ülke, her iki taraf için de tehlike oluşturmaktaydı. Bu nedenle başta ABD ve NATO özellikle Batı Almanya'nın silahlandırılması gerektiğini düşünüyordu. Ancak coğrafi olarak SSCB'ye yakın olan Avrupa ülkeleri, bir taraftan da olası bir savaş halinde bu yakınlığın sorunlarını da düşünüyor ve ABD gibi istekli ve aceleci davranmıyordu. Diğer taraftan Avrupa'da hatırı sayılır miktarda savaş karşıtı bulunmaktaydı ve buna Federal Almanya da dahildi. Bölünmüş Almanya sorunu BM ve DBK arasındaki ilişkileri geliştirici role sahipti. Örneğin 18-19 Aralık 1971'de Oslo'da BM Avrupa Güvenliğinde Dünya Barış Konseyi Komisyonu toplantısında her iki Almanya'nın temsilcilerinin katılımı sağlanmıştı. Bunun için Eylül 1971'de DBK ve BM Başkanları'nın yaptığı toplantıda, BM Başkanı U Thant BM'nin ulaşamadığı yerlerde DBK'nın katkılarını beklediğini söylemişti. DBK, Doğu Almanya'nın Avrupa'nın kalbinde olması ve Federal Almanya'dan daha gelişmiş bir ülke olması sebebiyle Demokratik Almanya'nın BM ve onun örgütleri WHO ve UNESCO'ya kabul edilmesi gerektiğini belirtmişti.⁵³¹

DBK, 1976 ikinci Stockholm Çağrısını yayınladı. Hatırlanacağı gibi ilk çağrı 1950'de yayınlanmış ve 500 milyon imzanın üzerinde destek toplamıştı. İkinci Stockholm Çağrısı da birincisi gibi tüm dünyayı dolaştı. Çağrının asıl üzerinde durduğu nokta 1975'te Helsinki Nihai Senedi'nin imzalanmasıyla birlikte kabul edilen *barış içinde birarada yaşama* ilkesinin korunması ve yumuşama döneminin *silahlanma yarışı* tehdidiyle karşılaşmamasıydı. Bunun için bildiride en kısa zamanda BM, Dünya Silahsızlanma Konferansı'nın toplanmasını talep ediliyordu.⁵³²

⁵³¹ WPC, *For the Admission of the GDR to the UN and Its Special Agencies, Pamphlet, Information Centre of WPC*, 1972.

⁵³² "Stockholm Çağrısı", *DİSK Dergisi*, S. 25, Temmuz 1976, s. 17. Metin için bkz. Ek-3.

“Nötron Bombası Yasaklansın” kampanyası ve İkinci Stockholm Çağrısı, imza kampanyasıyla birlikte yürütüldü. DBK, 6-13 Ağustos 1977’yi “Nötron Bombasına Karşı Uluslararası Protesto Haftası” olarak ilan etti ve “Yaşamın Kendisi Adına Nötron Bombası Yasaklansın” çağrısını yaptı.⁵³³

23-27 Eylül 1980’de Sofya şehrinde düzenlenen “Barış İçin Dünya Halkları Parlamentosu”na 137 ülkeden yaklaşık 2.260 delege ve Birleşmiş Milletler ve Dünya Kiliseler Cemiyeti de dahil olmak üzere 100’den fazla uluslararası örgüt katıldı.* BM, DBK toplantılarına katılıyordu. Aynı durum DBK’nın, BM toplantılarına katılımcı veya gözlemci olarak katılmasıyla da gerçekleşmekteydi. DBK, başta ABD ve onun müttefiki Çin olmak üzere, emperyalist güçlerin güç dengesi politikasından Soğuk Savaş politikasına dönmek istediklerini ve dünyanın her tarafından halkların bunun karşısında kaygılandığını belirtti. Bulgaristan Başkanı Todor Zhivkov yaptığı konuşmada, ABD ve NATO’nun yeniden silahlanma için gerilimi arttırdığını söyledi.⁵³⁴ DBK Başkanı Romesh Chandra ise Angola, Mozambik, Gine- Biseu, Etiyopya ve Nikaragua’daki halk zaferlerinden bahisle ABD emperyalizmini ve nükleer silah politikasını eleştirdi.⁵³⁵

1956, 1968 ve 1979 gibi Sovyetler Birliği’nin işgalci tutumu dünyadaki tüm sosyalist unsurları etkilemişti.* Her bir olayda derin tartışmalar ve hatta ayrılıklar söz konusu olmuştu. Ancak DBK ve bileşenleri açısından bu olaylar SSCB ile olan ilişkilerin dönüşmesine yol açmadı. Sovyet Barış Komitesi ile DBK’nın yakın ilişkileri uzun müddet sürdü. Sosyalist isimlerden oluşan DBK’nın SSCB’nin “barış içinde birarada yaşama” ilkesini dış politikayı belirleyici stratejik bir unsur haline getirmesi doğal olarak hem SSCB hem de barış için çabalayan sosyalist entelektüeller için ortak hareket alanını oluşturdu. Sovyetler Birliği’nin 1956’da Macaristan’a, 1968’de Çekoslovakya’ya

⁵³³ WPC, **In the Name of Life Itself: Ban the Neutron Bomb**, Helsinki, Information Centre of the World Peace Council, 1977, s. 41-2.

* Türkiye Barış Komitesi Derneği’nin Sofya toplantısına katılmak için yaptığı hazırlık komisyonları toplantılarının ikinci gününde faaliyetleri durdurulmuş, 12 Eylül 1980 darbesinin ardından 9 yıl süren kapatma ve üyelerinin yargılanması için dava süreci başlamıştır.

⁵³⁴ A.g.e., s. 58.

⁵³⁵ A.g.e., s. 58.

* Bu tartışmanın bir yansıması hemen olmasa da sonradan Türkiye İşçi Partisi’nde görülecektir.

müdahaleleri ve 1979 yılında Afganistan'a asker göndermesi, DBK'nın resmi söyleminde gerekli müdahaleler olarak yer alıyordu.⁵³⁶ Sovyetlerin 1979'da Afganistan'ı işgalinde Sino/Sovyet çatışması sırasında olduğu gibi DBK'nın tutumu Sovyetlerin yanında yer almaktı. DBK'ya göre Sovyetler, sosyalist bloğu birarada tutmak için Afganistan hükümetinin davetine uymuştu.⁵³⁷

4.3. Türkiye'deki Gelişmeler

1960'lar dönemini kapayan 12 Mart 1971 askeri darbesinin özellikle 1969-1971 arasında sosyalist gençlik hareketlerinin eylem biçimlerinin anarşist eylemler olarak kamuoyuna yansıtılması neticesinde ordunun bu “anarşik ortama” bir son verilmesi amacını güttüğü önü sürülmüştür. Yani 12 Mart askeri darbesi solun genişlemesine karşı yapılmıştı. 1960'lar Türkiye siyasetine damga vuran politik kanat sol olmuştur ancak TİP'in 1965 seçimlerindeki yüzde üçlük başarısı ve mecliste on beş sandalye kazanması pratik siyaset açısından en parlak başarısı olarak kalmıştı. 1968 seçimlerinde ise bu başarı artmaktan ziyade geriledi. TKP ise 50'ler ve 60'larda olduğu gibi görünür değildi. TKP'nin ülke içinde ortaya çıkması 1974'ü bulacaktı. Diğer taraftan asıl sebep olarak gösterilen “anarşit” üniversite gençliğinin yarattığı “terör” ortamını bir askeri darbeye neden olacak biçimde değerlendirmekse bu hareketlerin yarattığı etkiye gerçekçi bakmamak olur. Kızıldere ve Şarkışla Olayların gençlik liderlerinin yakalanması ve katledilmesini neden olan yapılan taktiksel yanlışlar değil köylülerin ihbarları olmuştu. Ayrıca devlet açısından yalnızca bu hareketleri bastırmak için bir darbe yapılması abartılı sayılabilir. Kısacası 12 Mart darbesinin doğrudan Türkiye soluna karşı yapıldığı fikrinden ziyade ordu için doğrudan tehlike arz edecek bir durumun varlığı söz konusu olmalıdır.⁵³⁸

12 Mart'ın gerçekleşmeden hemen öncesinde 8 Mart günü için aydın-asker işbirliğine bağlı demokratik devrim kuramı olan MDD çizgisinde ilerici subaylar

⁵³⁶ Ranier Santi, **100 Years of Peace Making: A History of the International Peace Bureau and Other International Peace Movement Organizations and Networks**, Pax förlog, International Peace Bureau, 1991, s. 67-71.

⁵³⁷ **A.g.e.**, s. 74.

⁵³⁸ Ergun Aydınoglu, **Türkiye Solu 1960-1980**, İstanbul: Versus, 2007, s. 245-246.

tarafından bir darbe planlaması yapılmaktadır. Hatta *Yön*'ün kurucusu Doğan Avcıoğlu milliyetçi devrimi gerçekleştirecek bir dosya hazırlamıştır. İlerici darbe sonucu kurulacak cuntanın programı dahi maddeler halinde yayınlanmaktadır. Buna göre:⁵³⁹

- i. “Parlamento dağıtılarak işçi, köylü ve devrimcilerden bir Halk Konseyi kurulmalıdır.
- ii. Tüm yabancı sermaye devletleştirilmelidir
- iii. Ağaların elinde bulunan topraklar...topraksız köylülere parasız dağıtılmaları
- iv. Amerikan üsleri derhal millileştirilmelidir
- v. Atatürkçü anti-emperyalist dış politikaya dönülmelidir
- vi. NATO ve CENTO'nun antlaşmaları gözden geçirilmelidir.
- vii. Aydınlar ve devrimciler derhal serbest bırakılmalıdır.
- viii. Bir Devrim hükümeti kurulmalıdır.

Ortadoğu'da 1953'te Mısır'la başlayan, Irak ve Suriye'ye yayılan tam-bağımsızlık ve anti-emperyalizm tandanslı milliyetçi cunta hareketleri TSK içerisinde de etkili olmuştu. Keza MDD çizgisinin asker ayağını bu bağımsızlıkçı subaylar oluşturmaktadır. Avcıoğlu'nun *Yön* Dergisi yayınlandığı günden beri aydın-asker işbirliği tarafındaydı. 1968'le birlikte TİP'in solu kontrol etme gücünün zayıflaması ve MDD çizgisinin üniversite gençliği arasında yayılması milli demokratik bir devrimin şansını iyice arttırıyordu. Ayrıca, ülkenin hemen yanı başında bu tip cunta yönetimleri kurulmuştu ve millileştirme politikalarının uygulanmasında başarılı da oluyorlardı. Diğer taraftan 1960'lar boyunca özellikle Latin Amerika ve Hindîçin bölgesindeki ulusal kurtuluş hareketleri de ABD emperyalizmine karşı kuvvetli bir biçimde direniyorlardı. Tüm bu sebeplerle Ergun Aydınoglu'nun altını çizdiği gibi 12 Mart askeri darbesi bir karşı darbe olarak 8 Martçı subaylara karşı yapılan bir baskın olarak değerlendirilmesi daha doğru olacaktır.

⁵³⁹ A.g.e., s. 247.

12 Mart'ın darbesinin niteliği bizim için sonrasında 1961 Anayasasının genel anlamda Türkiye siyasetine konumuz bakımından ise Türkiye soluna getirdiği özgürlükçü ortamı kısıtlaması bakımından önem arz etmektedir. Darbe sonrası Bakanlar Kurulu'na Kanun Hükmünde Kararname (KHK) çıkartma yetkisi verilmesi, TRT'nin özerkliğinin kaldırılması, üniversitelerin özerkliğinin azaltılması, memurlara sendika hakkının kaldırılması gibi değişikliklerle '61 Anayasasının tanıdığı hak ve özgürlüklerde kısıtlamaya gidilmiştir. 11 ilde sıkıyönetimin ilan edilen 26 Nisan 1971'den 1 Şubat 1973'te kadar sıkıyönetim savcıları tarafından gözaltına alınanlar arasında hakkında tutuklama kararı verilen kişi sayısı 3950'di. Sola karşı baskıcı yöntemler genişletilerek devam etti. Örnekte Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM) solcuların yargılamalarında sıklıkla kullanılan yargı araçları oldu. DGM'ler Sıkıyönetim Mahkemelerinin sürekli hale gelmesi şeklinde tanımlanabilir. '61 Anayasasının 143. Maddesinde yapılan değişiklikle DGM'ler devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, hür demokratik düzen ve nitelikleri Anayasada belirtilen Cumhuriyet aleyhine işlenen ve doğrudan doğruya Devletin iç ve dış güvenliğini ilgilendiren suçlara bakmakla görevlendirilerek ülkenin yaşamsal garantisini sağlayan yargı organları oldu. 70'ler boyunca Türkiye solu üzerindeki Demokles'in kılıcı vazifesini gören DGM'lerdi.⁵⁴⁰

14 Ekim 1973'e kadar seçimler yapılmadan ülke partilerüstü hükümetlerle yönetilmiştir. Hatırlanacağı gibi 27 Mayıs 1960 darbesinden bir sene sonra MBK seçimlere gitmiş, darbe yönetiminin devam etmesini isteyen radikal subaylar sürgüne yollanmıştı. Ancak 12 Mart cuntası daha ağır koşullar dayatacak olan 12 Eylül 1980 askeri darbesini haber verircesine böyle bir yol izlemedi.

Bu sırada CHP'de partilerüstü hükümete katılmayı savunan Genel Başkan İsmet İnönü ile Genel Sekreter Bülent Ecevit arasında yaşanan gerginlik sonucu 5 Mayıs 1972'de yapılan Parti Genel Kurultayı'nda İnönü, Ecevit'e destek verilmesi karşısında istifa etti ve Ecevit 14 Mayıs'ta yapılan kurultayda CHP Genel Başkanlığına seçildi.⁵⁴¹

⁵⁴⁰ Tartışma için bkz. Halit Çelenk, **Devlet Güvenlik Mahkemeleri Niçin Kaldırılmalıdır?**, Ankara, Çağdaş Hukukçular Derneği, 1976.

⁵⁴¹ "Ecevit CHP Genel Başkanı Seçildi", **Milliyet**, 15 Mayıs 1972, s. 1.

1973'te cuntacı Faruk Gürler'in Cumhurbaşkanı seçilmesine karşı net tavır takınan Ecevit ve Süleyman Demirel Cumhurbaşkanlığı'na darbeci Faruk Gürler yerine eski bir amiral olan kontenjan senatörü Fahri Korutürk'ün seçilmesini sağladı. Bu durum 12 Martçıların mevcut partiler içinde de yarattığı rahatsızlığı göstermesi açısından önemlidir. Sağ cenahtan Demirel'in takındığı tavır bir anlamda rövanş oldu. Darbe yapıldığında Başbakanlık'tan istifası istenen kişi Demirel'di.

'73 seçimleri sonrası CHP birinci parti çıktı. Seçimlere 1969'da Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin devamı 27 Mayıs darbeci subaylarından Alpaslan Türkeş'in kurduğu Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve yine aynı yıl kurulan ilk siyasi İslamcı parti olan Milli Nizam Partisi'nin kapatıldıktan sonra yeniden açılmış hali olan Milli Selamet Partisi (MSP) de katılmıştı. MSP seçim sonucunda 48 sandalye kazanmanın yanında CHP ile 26 Ocak 1974'te hükümet ortağı oldu.⁵⁴²

4.3.1. Kıbrıs Harekâtı

20 Temmuz ve 8 Ağustos 1974'te tarihlerinde yani CHP-MSP koalisyonunun kurulmasından yaklaşık yedi ay sonra Kıbrıs'ta Nikos Sampson askeri darbesi sonucu Makarios iktidarının düşürülmesiyle (15 Temmuz 1974) Türklere karşı girişilen Rum saldırılarına karşı Türkiye Kıbrıs'ta askeri çıkartma yapmıştır. Türkiye'nin Kıbrıs'a ilgisi 1955'te Londra Konferansıyla başlamış, 1959'da Londra ve Zürih Konferanslarıyla Kıbrıs'ta yaşayan Türk ve Rum halklar arasında ortak yönetim kararı alınmış ve İngiltere, Türkiye ve Yunanistan garantör ülkeler olarak belirlenmişti. 1960 yılında ise bu ortaklığa bağlı Cumhuriyet ilan edilmişti.

Buna karşın 21 Aralık 1963'te başlayan "Kanlı Noel" olaylarında Rum saldırıları katletme boyutuna ulaşmıştır. Bu hadiselerin 1964'te de devam etmesi üzerine Londra'da toplanan Konferansta çözüm aranmış ancak başarılı olunamamıştır. Sonuç olarak Kıbrıs'ta BM Barış Gücü oluşturularak saldırıların önü alınmaya çalışılmıştır. Rum saldırılarına karşı Haziran 1964'te Türkiye Kıbrıs'a askeri müdahale kararı almış ancak

⁵⁴² Ahmad, **Demokrasi Sürecinde...**, s. 397, 411.

ABD Başkanı Johnson mektubunun içerdığı Türkiye’deki Sovyetler histerisini kullanarak olası bir çıkarmada hem ABD silahlarının kullanılamayacağı hem de SSCB saldırısı durumunda Türkiye’nin yalnız bırakılacağı tehditleri bu dönemde Türkiye kamuoyunda ABD’ye karşı tepkilerin doğmasına yol açmıştı.

Bu anlamda Kıbrıs 1964’le birlikte Türkiye içinde militarist tavrın en yoğun yaşandığı konu olmuştur. Keza sol cenahta ve barış amacına bağlı dernek olan Barış Derneği gibi Türkiye Barış Derneği de 70’lerde bu militarist tutumu takip edecektir.

1964’ün olaylarının ardından 1974’teki darbeye kadar Kıbrıs konusu üzerindeki gerginlik devam etti. Bu süreçte Türkiye Johnson mektubunun etkisiyle ABD’den uzaklaşarak SSCB’ye yakınlaşmaya başladı. Makarios’un ABD taraftarı tutumu ise Kıbrıs’ın Soğuk Savaş koşullarına doğrudan olmasa da dahil olmasına neden oldu. Darbe sonrasında Türkiye darbenin “gizli Enosis” olduğu teziyle 1959’dan gelen garantörlük hakkını kullanmak istiyordu. Diplomatik kanallara öncelik vermek koşuluyla Türkiye’nin müdahale için haklı nedenleri vardı. Ecevit’in İngiltere’ye sunduğu öneri İngiliz kuvvetleriyle beraber Türk askerlerinin de ada da bulunmasıydı. Görüşmeler sonun bir anlaşmaya varılamadı ve ilk askerî harekât 20 Temmuz günü yapıldı. Harekât sonunda Sampson hükümeti görevi bıraktı.

Birkaç gün sonra İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasında yapılan Cenevre görüşmelerinin ilkinde iki ayrı otonom bölge kurulması kararı alındı. Görüşmeler 8 Ağustos’ta devam etti. Türkiye coğrafi esasa dayalı federatif bir devletin kurulması yönünde görüşünü bildiriyordu ki bu federal yapıya dayalı çözüm Türkiye solu tarafından da ortaya konan ve desteklenen bir yoldur. Görüşmelerin uzatılmasına karşılık Türkiye 14 Ağustos’ta ikinci harekâtını başlattı. 16 Ağustos’ta ateşkes anlaşması imzalandı. Ve Kıbrıs iki ayrı devlet olarak bölündü.

Kıbrıs meselesi, Türkiye solu ve sağının militarist tutumda birleştiği ender konulardan biridir. Sağ cenah tarafından milliyetçi ve hatta Yunan ve Rum düşmanlığı üzerinden ırkçı bir tutumla değerlendirilirken, sol cenahta yine bağımsızlıkla kesişen bir milliyetçi çizgi üzerinden iki halklı federatif bir yapı sonucuna varılmaktadır. Johnson

mektubu ise ortak bir ABD karşıtlığı içeriği yaratmıştı. Ancak birkaç yıl sonra 1968’de solcu öğrenciler İstanbul açıklarına demirleyen 6. Filo’ya karşı direnirken sağ cenahtan saldırılar 6. Filo’ya değil onları protesto eden solculara karşı olmuştu.

4.3.2. Sağ popülizm ve Milliyetçi Cephe Hükümetleri

Kıbrıs harekâtı sonrası Bülent Ecevit’in popülaritesi giderek arttı. Halkçı, sosyal-demokrat çizgide olan Ecevit “Kıbrıs fatihi”, “Karaoğlan” gibi isimlerle anılmaya başlanmıştı.⁵⁴³ İsmi bir anlamda CHP’nin önüne geçti. Bu aynı zamanda Türkiye’nin en köklü partisinin kurucu Kemalist ilkelerden sıyrılma şansı da tanıyordu. TİP’in olmadığı ortamda solcuların yöneldiği parti CHP oldu. Bunda en önemli pay ise solun muarızlarının siyasi taktikleridir.

CHP-MSP koalisyonu Kıbrıs Harekâtının getirdiği başarıya rağmen 17 Kasım 1974’te dağıldı. Ecevit erken seçime gidildiğinde tek başına iktidar olacağını düşünüyordu. Ancak gelişmeler beklediği gibi olmadı. 5 Haziran 1977’ye kadar bir genel seçim yapılmayacaktı. Ecevit’in planı ters tepmekle birlikte siyasi durum Ecevit’in hayal kırıklığını aşarak tüm sol unsurlara karşı amansız bir baskı ortamının oluşmasına sebep oldu. 17 Kasım 1974 ile 31 Mart 1975 arasında Sadi Irmak’ın başkanlığında bir geçici hükümet kuruldu. Bunun ardından ise Türkiye milliyetçi sağ politikaların en üst raddesinde yaşanacağı Milliyetçi Cephe (MC) dönemi açıldı. MC hükümeti kısaca sağın neredeyse tüm partilerini biraraya getiren bir koalisyondu. Hükümetin büyük ortağı AP ve diğer ortaklar MSP, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Cumhuriyetçi Güven Partisi’nden (CGP) oluşuyordu. Milliyetçi ve İslamcı ortaklarıyla MC, adında taşıdığı gibi sola karşı oluşturulmuş bir cephe birlikteliği niteliğindedir. Amaç yine komünizmle gölge boksu yapmak ve gölgeyi nakavt etmektir. Marx’ın Komünist Manifesto’nun hemen başında komünizmle hayalet metaforu kurmasının nedeni 1848 Devrimleriydi ancak Türkiye’de kuvvetli bir olasılık olmaya dahi yaklaşamayan sosyalist devrimin gölgesi Türkiye sağının kendi yarattığı bir durum oldu.

⁵⁴³ A.g.e., s. 402.

5 Haziran 1977’de yapılan Genel Seçimlerde Ecevit’in tahmini gerçekleşmişti ancak tek başına iktidar olma ihtimali yoktu. Seçim sonuçlarına göre CHP ile AP arasındaki oy farkı oransal olarak yalnızca yüzde 4,5 civarındaydı. Bu nedenle Bülent Ecevit bir azınlık hükümeti kurabildi. Çoğunluğu elinde bulunduran sağ partiler ise hükümetin güven oylamasında ret oyu kullanarak CHP azınlık hükümetini düşürdüler. AP, MSP ve MHP 21 Temmuz 1977’de ikinci MC hükümetini kurdu.

Ancak 1978’de siyasi tarihe Güneş Motel Olayı adıyla geçen görüşmeler sonucu AP’dan 11 milletvekilinin CHP’ye katılmasıyla Ecevit, CGP ve bağımsızlarla birlikte hükümet kurma şansını yakaladı. 14 Ekim 1979’da yapılanan milletvekilliği ara seçimlerinde durum tekrar değişti. Bu kez AP seçimlerde 5 sandalyenin hepsini kazanarak diğer sağ partilerin desteğiyle bir azınlık hükümeti kurdu.

MC hükümetlerinin kurulması milliyetçi/faşist ve muhafazakâr Sünni kesimlerin komünizm histerisiyle solculara karşı saldırılarının politik güce dayanan yanı oldu. MC’nin küçük ortakları bu kesimlerin koruyuculuğu ise merkez sağ şemsiyesi altında AP tarafından yapıldı. Bu grupların saldırılarını yalnızca solcu/komünist düşmanlığıyla sınırlamak hata olur. Düşmanlaştırılanlar Türk Sünni muhafazakâr niteliklerin dışında kalan herkesi kapsamaktadır. 1978 yılının son günlerinde Maraş’ta ve 1980 Mayıs ayından Temmuz ayına kadar Çorum’da gelişen olayların sonucunda Alevi-Kürt çok sayıda vatandaş katledildi. Maraş katliamı sırasında ikinci MC hükümetinin Başbakanı olan Demirel’in olaylara tepkisi 24 Aralık 1978’de gazetecilere “bana sağcılar milliyetçiler suç işliyor dedirtemezsiniz” demek oldu.⁵⁴⁴

Demirel’in kastettiği sıradan sağcı milliyetçi kesim değildi. Kontrgerilla politik tüm muhalefete karşı bu dönemde sıklıkla kullanılan bir araçtı. NATO’ya üye ülkelerin kendi içindeki sol akımlara karşı kurulan kontrgerilla komünist olarak tanımladığı tüm hedeflere karşı yasadışı faaliyet yürüten yasal örgütlerdi. Türkiye’deki adıyla Özel Harp Dairesi özellikle 1978’de faal olarak kullanıldı. 8 Ekim 1978’de Bahçelievler’de yedi

⁵⁴⁴ “Demirel: “Kan gövdeyi götürüyor hükümet ne güne duruyor””, **Cumhuriyet**, 25 Aralık 1978, s. 4.

TİP’li öğrenci katledildi, ayrıca Ankara Cumhuriyet Savcısı Doğan Öz 24 Mart 1978’de, muhalif isimlerden Bedrettin Cömert 11 Temmuz 1978’de, gazeteci Abdi İpekçi 1 Şubat 1979’da ve TİP’in kurucularından Lastik-İş Sendikası Başkanı Kemal Türkler 22 Temmuz 1980’de kontrgerilla tarafından katledildi.

Türkiye sağ kapitalist blok ile tam entegrasyon içinde çalıştı ve tüm enerjisini “solcu/komünist/Moskof/Alevi/Kürt/Ermeni...” düşmanlarını yok etmek için harcadı. Türkiye solu bu dönemde salt kendi halinde değil muarızlarının bu tutumları sonucunda da şekillenmiştir.

4.4. 12 Mart 1971 Sonrası Türkiye Solu

Türkiye’de 70’lerin ortalarında solun kitleselleşmesine neden olan siyasi gelişmeler yukarıda anlatılmaya çalışılan uluslararası düzlemde Soğuk Savaş koşullarının yumuşadığı en üst düzeyin yaşandığı aynı dönemi destekleyici nitelikte oldu. Bu koşulların etkileri sol bir bileşen olan Türkiye Barış Derneği’nin kurulmasına ön vermiştir. 1975’te Helsinki Nihai Senedi iki zıt sistemin barış içinde birarada yaşayabileceği üzerine kabulünü otuz beş ülke imzasıyla kâğıda dökerken, Türkiye solunun 1960’tan gelen yükselişi 12 Mart darbesinin yarattığı kesintinin ardından aynı yıllarda kendisini yeniden göstermeye başladı ve sosyalist örgütlenmeler 1969-1971 yıllarına benzer çok parçalı bir biçimde arttı. 60’lar son iki yılı 70’lerin ikinci yarısında hareketlenmeye başlayan Türkiye solunda belirleyici bir etki yarattı.

12 Kasım 1965’te kurulan Fikir Kulüpleri Federasyonu’nu 1969’da Sosyalist Devrim-Milli Demokratik Devrim tartışmaları sonucunda Sosyalist Gençlik hareketinin fraksiyonlaşmasının başlangıcı olarak 10 Ekim 1969’da DEV-GENÇ’e dönüşmüştü. Hatırlanacağı gibi bu tartışma ortamı 1968 Çekoslovakya işgalinin de yarattığı etkiyle TİP’in bölünmesine sebep olmuştu. TİP’in 1968 Haziran’da üniversiteleri boykot ve işgal eylemleriyle başlayan üniversiteli solcu gençlik üzerindeki etkisinin zayıf kalması sonucu 1970’te Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO), Türkiye Halkın Kurtuluşu Partisi-Cephe (THKP-C), Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi (TİİKP), Türkiye Komünist Partisi-

Marksist Leninist TKP(ML) ve Partizan gibi farklı söylem cephelerine ayrıldı. Zira 1968-1970 arasındaki iki yıl Türkiye solunda en önemli etkiyi öncülüğünü gençliğin yaptığı eylemler sağlıyordu.

12 Mart darbesi Türkiye solundaki bu çok fraksiyonlu yapıyı yok etti ve örgütlerin üyelerinin çoğu yargılandı. THKO'nun liderliğini yapan Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan 6 Mayıs 1972'de idam edildi. İdam kararına karşılık THKP-C lideri Mahir Çayan, Dev-Genç Genel Başkanı Ertuğrul Kürkçü, Dev-Gen. MYK üyesi Hüdai Arıkan, THKO'lu Cihan Alptekin ve Ömer Ayna, Nihat Yılmaz, Ertan Saruhan, Ahmet Atasoy, Dev-Genç Genel Sekreteri Sinan Kazım Özudoğru, Ankara Üniversitesi SBF Öğrenci Derneğinden Sabahattin Kurt ve devrimci Üsteğmen Saffet Alp Ünye'deki NATO radar üssünden iki Amerikalı ve bir Kanadalı askeri kaçırmaları sonucunda 30 Mart 1972'de Kızıldere'de girdikleri çatışma sonucunda Kürkçü hariç katledildiler.

1969-1971 arasındaki parçalanma 70'ler solunun baskın özelliğini oluşturacaktı.⁵⁴⁵ Bu dönemde çıkartılan dergiler, 1970'lerde kurulan örgütlerin öncülü konumuna almıştı. Her dergi bir siyasal yapı kurdu. 1974 Ocak ayında yayınlanmaya başlayan *Kitle Gazetesi*'ni çıkaran isimler Türkiye Sosyalist İşçi Partisi'ni kurdu. Türkiye İşçi Partisi, 1 Mayıs 1975'te kurulmadan önce 15 Nisan 1975'te *Yürüyüş Dergisi* yayımlandı. Doğu Perinçek ve arkadaşları 19 Kasım 1974'te *Aydınlık Dergisi*'ni, 15 Nisan 1975'te *Halkın Sesi*'ni kurdular. Türkiye'de örgütlenmesi yasak olan TKP, yasadışı olarak *Atılım*'ın ilk sayısını Ocak 1974'te çıkardı. Yasal olarak basılan *Ürün* ise Temmuz 1974'te ilk sayısını yayımladı. Devrimci Yolu kuracak olan Devrimci Gençlik Kasım 1975'te, örgütle aynı adı taşıyan yayın organı *Devrimci Yol* ise 1 Mayıs 1977'de kuruldu. Muhtıra öncesinde 1970 yılında kurulan ve Türkiye Solu gençlik hareketinin belirleyici olan THKO ve THKP-C'nin muhtırayı atlatan kadroları da dergiler çıkardılar. THKO, 2 Şubat 1976'da *Halkın Kurtuluşu*'nu kurdular. THKP-C'liler ise 5 Nisan 1976'da *Militan*

⁵⁴⁵ Vehbi Ersan bunu 12 Mart 1971 muhtırasından sonra 68 kuşağına mensup Solcuların yeni süreçte kendilerini “örgüt kurucuları” olarak bulduğunu yazmaktadır. Ersan'ın bu tecrübesizlik değerlendirmesi bir anlamda “70'lerin paradoksu” olmuştur. Vehbi Ersan, **1970'lerde Türkiye Solu**, 2. bs., İstanbul: İletişim, 2013, s. 12.

Gençlik'i, 20 Aralık 1976'da *Halkın Yolu*'nu yayınladı. 1970'ler boyunca yükselen politize ortam bu dergilerin elden ele dolanmasını sağladı ve kitleselleşmeyi kolaylaştırdı. Politikleşme ve kitleselleşme doğru orantılı bir biçimde yoğunlaştı.

Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP), 1 Mayıs 1975'te İstanbul'da Tepebaşı'nda binlerce kişinin katıldığı 1 Mayıs kutlaması gerçekleştirdi. Ayrıca Bursa'da yüzlerce işçinin katıldığı bir kutlama toplantısı yapıldı. Bu toplantıya 15-16 Haziran 1970 "Büyük İşçi Direnişini" düzenleyen DİSK katılmadı ancak TSİP'in 1975 yılındaki kutlamasının ardından DİSK'in düzenlediği 1976, 1 Mayıs kutlamasının kitleselliği Türkiye solunda büyük bir hareketlilik yarattı.⁵⁴⁶

TİP, Aybar ile Boran, Sargın, Aren üçlüsü arasında geçen sert sosyalizme yaklaşım tartışmalarıyla 1968 sonrası derin çatırdama yaşamıştı. Aybar anlaşmazlık sonucu 1969'da TİP Genel Başkanlığından, 1971'de darbe öncesi Parti üyeliğinden istifa etti. 12 Mart'ın bir sonucu da TİP'in 21 Temmuz 'da kapatıldı ve parti yöneticileri yargılandı. 1974'te çıkarılan afa serbest kaldılar. İlk barış derneğinin başkanı Boran 1975'te TİP'i yeniden kurdu. 1975'te kurulan Parti II. TİP olarak anılmaya başladı. I. TİP'le II. TİP arasındaki en önemli fark II. TİP'in I. TİP'e nazaran elle tutulur bir varlık göstermemesidir. Resmi partiler için son kertede başarı seçim sonuçlarıyla ölçülür. 1977 seçimlerinde II. TİP'in aldığı oy yüzde 0,1 düzeyinde kalmıştı. Aybar ise yine 1975'te Sosyalist Parti'yi (SP) kurdu. Parti daha sonra Sosyalist Devrim Partisi (SDP) adını aldı. Aybar'ın Partisi de II. TİP'le aynı kaderi başarısız bir siyasi hayat geçirdi.

1970'lerin ikinci yarısında tohumları saçılmaya başlayan Türkiye solunun merkezinde CHP ve TKP etkili oldu. CHP'de Ecevit'in siyasi bir figür olarak yarattığı

⁵⁴⁶ 20 Nisan 1976 günü DİSK Genel Merkezi'nde yapılan toplantıya katılan örgütler şunlardı: Tüm İktisatçılar Birliği (TİB), Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği (TÖB-DER), Tüm Memurlar Birleşme ve Dayanışma Derneği (TÜM-DER), İlerici Kadınlar Derneği (İKD), Tüm Teknik Elemanlar Derneği (TÜTED), İlerici Gençler Derneği (İGD), Tüm Yüksek Tekniker ve Teknikerler Derneği (TYTTD), Halkçı Devrimci Gençlik Derneği (HDGD), İstanbul Kıbrıslılar Öğretim ve Kültür Derneği (İKÖK), Tüm Sağlık Personeli Derneği (TÜS-DER), Genç Sosyal Devrimciler Birliği Derneği (GSB), Pahalılık ve İşsizlikle Mücadele Derneği (PİM), İstanbul Yüksek Öğretim Kültür Derneği (YÖKD), Özgür Düşünce ve Dayanışma Derneği (ÖZ-DER).

("1 Mayıs 1978'e Doğru", *Ürün Sosyalist Dergisi*, Sayı 36, İstanbul, Haziran 1977, s. 5.)

halkçı çizgi reel politikada çeşitli sol kesimlerden destek alırken TKP 1974'te yaptığı “atılım”la Türkiye solunun kitleselleşmesinde aktif rol aldı ve sempatizan ve üye sayısında dramatik bir yükseliş yaşadı. TKP, “atılım”ıyla beraber yasadışı durumu devam etse de artık bir efsane değil gerçektir.

4.4.1. TKP'nin Atılım Dönemi

1951 tevkifatları TKP'nin 1950'lerin geri kalan yılları ve 1960'lar boyunca yurtdışında ufak bir örgütlenme olarak kalmasına yol açmıştı. 1950'lerin kurak siyasi ikliminde sol adına tek parti girişimi Kıvılcımlı'nın üç yıl devam edebilen Vatan Partisi olmuştu. 1960'lar ise 50'lerin tersine Türkiye solu için en dinamik dönem oldu. İlk defa işçiler tarafından kurulan bir partiye şahitlik edildi. Hatırlanacağı gibi 27 Mayıs askeri darbesiyle açılan bu on yıllara rağmen Türkiye Cumhuriyeti'nin hak ve hürriyetler açısından en özgürlükçü anayasası bir yıl içinde yazıldı ve kabul edildi. '61 Anayasası'nın yarattığı hava Türkiye solu için de olumlu bir hava estirdi ve I. TİP 1962'de Aybar başta olmak üzere Boran, Aren gibi aydınların katılmasıyla beklenmeyecek bir ivme yakaladı. 1965 seçimleri sonucunda kazanılan on beş sandalye sonrası mecliste yapılan muhalefet toplumsal düzeyde de etkili olmuştu. 60'lar boyunca ilk TİP sol cemaatte siyasi rakibi olmadan faaliyet yürüttü. 12 Mart askeri darbesiyle Türkiye solu da yeni bir aşamaya girdi. 60'lar TİP'le birlikte solun kendini kabul ettirdiği legal dönemken 70'lerin ikinci yarısı solun kitleselleşmesinin yaşandığı dönem oldu. Devrimci düşünce fabrikada, okulda, sokakta kısacası gündelik yaşamın her alanına girmiş durumdadır. Bu gelişmeler TKP'nin 1974 yılıyla başlayan “atılım” stratejisinin payı önemlidir. Atılım dönemi olarak nitelendirilen bu dönemin çalışma açısından önemi Türkiye Barış Derneği'nin kurulmasında dolaylı olarak pay sahibi olmasıdır.

Atılımın gerçekleşmesinde İsmail Bilen'in (1902-1983) Yakup Demir'in yerine Genel Sekreter olması dönemin başlamasını sağladı. Dönem adını Ocak 1974 yılında gizli olarak basılmaya başlanan *Atılım Dergisi*'nden almaktaydı. TKP artık bir yığın partisi

olmak istiyordu ve bunun için yığınlarla inerek onları örgütlemek zorunda olduğunu biliyordu.⁵⁴⁷

TKP'nin legale çıkarak yığının partisi olmasının koşullarını sahip en uygun zamandı. Diğer yandan SBKP politikalarına bağlılığı devam ediyordu. Bu konuda TSİP SBKP'ye yakınlaşmaya çalışsa da olmadı. TKP'nin artık görünür olmaya başladığı andan itibaren bu bağlılığıyla kendiliğinden bir çekim merkezi oluşturunuyordu.

Atılım'ın esbab-ı mucibesi yığının örgütlenmelerine yönelmesiydi. İlerici Gençlik Derneği (İGD) TKP, TSİP ve II. TİP arasında birleşik bir gençlik örgütü kurulamaması sonucunda 5 Ocak 1976'da kuruldu. Genel Başkanlığını kuruluşundan 6 Kasım 1979'da Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından “kamu yararına aykırı” faaliyetlerde bulunduğu gerekçesiyle kapatılana kadar Ahmet Muhtar Sökücü yaptı.⁵⁴⁸ İGD'nin İYTGH ve FKF'den farkı üniversite öğrencileri arasında kurulan bir birlikten ziyade doğrudan gençlikle bağlantı kuran bir yığının örgütü olmasıdır. Yığının örgütlerinin asıl amacı ulaşılabilir en yoğun kitleyle iletişim kurmaktır. Bu bağlamda kitlenin içerisinde bulunanların niteliklerinden çok, bir ortak nokta üzerinden nicelik önem kazanmaktadır.

Dönemin bir diğer önemli yığının örgütü kadınlarla ilgiliydi. 1975 yılı BM Genel Kurulu tarafından alınan kararla Uluslararası Kadınlar Yılı olarak ilan edilmişti. İGD'nin kuruluş aşamasında gördüğümüz gibi bu kez kadınlarla ilgili bir örgütün kurulması amacıyla TSİP, TİP ve TKP'liler biraraya geldi ancak yine bir ortaklık sağlanamadı. Buna karşın 1975 yılı 8 Mart'ında ilk kez Dünya Kadınlar Günü Türkiye'de etkinliklerle kutlandı. İstanbul'da yüzlerce kadının katıldığı toplantılar düzenlendi. TKP'nin yığının veya kitle örgütlerinin en temel özelliği 70'lerde ABD ve SSCB arasında yumuşamanın üst düzeye çıkması ile uluslararası düzlemde Batı bloğu ülkelerinde Sovyetlerle politik, kültürel, sanatsal, sportif alanlar gibi birçok sahada yakınlaşmanın sağlandığının kanıtları

⁵⁴⁷ “Atılım”, **Atılım**, 1974, s. 1.

⁵⁴⁸ İGD'nin 15-17 Mayıs 1978 tarihinde yapılan Birinci Büyük Kongresi'nde Başkanlığa yeniden Sökücü seçilmişti. (“İGD 1. Büyük Kongresi Gençliğin Forumu Olacaktır”, **İlerici Yurtsever Gençlik**, s. 56, 26 Mayıs 1978, s. 10.)

olmasıdır. Özellikle yukarıda değindiğimiz Helsinki Senedi'nin nihai amacı da askeri yumuşamaya gündelik hayatlara dokunacak yakınlaşmaların da eklenmesiydi. Bu ortam göz önünde bulundurulduğunda TKP'lilerin kurduğu kitle örgütlenmeleri kendi zamanın istenen ve desteklenen girişimleri idi. İlerici Kadınlar Derneği (İKD) 3 Haziran 1975'te kuruldu.⁵⁴⁹ 1978 Mayıs'ında yaptığı ikinci kongrede Uluslararası Demokratik Kadınlar Federasyonu'na üye oldu. İGD de Uluslararası Öğrenciler Birliği ve Dünya Demokratik Gençlik Federasyonu'na üye olmuştu. Bu birlik ve federasyonlara bakıldığında merkezlerinin Doğu bloğu ülkelerin oldu görülecektir. Doğu Berlin, Prag, Budapeşte... Zira sonuç itibarıyla Türkiye'deki kitle örgütleri SBKP çizgisine bağlı TKP'nin üye ve sempatizanları partiye yakın kişiler tarafından kurulmuştur. Dolayısıyla uluslararası çatı örgütlerinin aksine Batı bloğunda bulunan bir ülkenin şehrinde bulunması şaşırtıcı olurdu.

4.5. Aydınların Barış Girişimi: Türkiye Barış Derneği

Kalıcı ve adil bir barış amacıyla kurulan dernek kronolojik olarak Barış Derneği, Türkiye Barış Derneği ve Türkiye Barış Komitesi Derneği adlarını aldı. Bu isimler Derneğin kapanıp tekrar açılması için değil Derneğin zaman içinde kurumsallaşmaya başlamasıyla orantılı olarak ismine Türkiye daha sonra da “komite” kelimesinin eklenmesinden ibarettir. Çalışmada kullanılan isim Türkiye Barış Derneği olmuştur zira Barış Derneği ismi 60'lardaki Dernek ile karıştırılma ihtimali yüksek, son isim ise fazlaca karmaşıktır.

TBD, Türk Barışseverler Cemiyeti ve Barış Derneği'nden sonra Türkiye'nin üçüncü sosyalist nitelikli barış örgütlenmesi oldu. 3 Nisan 1977'de⁵⁵⁰ kurulan Dernek, faaliyet süresi ve yarattığı barış söylemi boyunca Türkiye solunda kendine münhasır bir yer edindi. Derneğin, barış anlayışı Dernek üyesi ve Barış Derneği Davası olarak bilinen

⁵⁴⁹ İlerici Kadınlar Derneği (1975-80) 'Kırmızı Çatıklı Kadınlar'ın Tarihi, ed. Muezzez Pervan, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013, s. xii, 4, 5, 7; 78-79.

⁵⁵⁰ Barış Derneği'nin “barış derneği kuruluyor” başlığıyla bastırdığı kitapçıkta kuruluş tarihi 3 Nisan 1977 olarak geçerken Derneğin bazı üyelerinin yargılanması için yazılan “İddianame”de kuruluş tarihi 4 Nisan olarak belirtilmiş. Ancak, kuruluş amacıyla valiliğe verilen dilekçe ise 18 Nisan 1977 tarihli. (TÜSTAV, Mahmut Dikerdem Arşiv Fonu, K:1, Z. 5)

TBD davasının sanıklarından da olan Gün Doğan Görsev⁵⁵¹ (1931-2015) tarafından şu şekilde sıralanmıştır:

- **Genel perspektif olarak** *barış içinde yan yana yaşamadan yana (haksız savaşlarda ölüme karşı);*
- **Genel eğilim olarak:** *detant'tan yumuşamadan yana (soğuk savaşa/ gerginliklere/yerel çatışmalara karşı), başka bir deyimle, uluslararası güvenlik ve işbirliğinin gelişmesinden yana (uluslararası dayatmacılığa ve istikrarsızlaştırmaya karşı);*
- **Politik düzeyde:** *silahsızlanmadan yana (silahlanma yarışına karşı), ulusal güvenlikten yana (emperyalizmin hegemonyacılığına karşı), ulusal bağımsızlıktan yana (sömürgeciliğe, yeni-sömürgeciliğe karşı), insan haklarından ve temel özgürlüklerden yana (faşizme, militarizme, ırkçılığa, ırk ayrımına karşı) diyalogdan yana (saldırganlığa karşı);*
- **Ekonomik düzeyde:** *kalkınma ve ilerleme için işbirliğinden yana (ambargoculuğa ve tekelci ekonomilerin askerleştirilmesine karşı), Yeni Uluslararası Ekonomik Düzendan yana (emperyalist işbölümüne karşı);*
- **Kültürel düzeyde:** *kültürel işbirliğinden, aydınlanmadan, ilerlemeden yana (şovenizme, kozmopolitizme ve gericiliğe karşı).⁵⁵²*

Bu tanıma göre Dernek, dönemin sosyalist temelli barış söylemine rengini vermiş uluslararası *yumuşama* sürecini korumaya çalışan ve bunun koşulu olan *barış içinde yanyana yaşama* politikası çerçevesinde siyasi ve ekonomik olarak anti-emperyalist tutumuyla kendini solda konumlandıran, “ilerici” bir örgüttür.

Derneğin öne çıkan bir diğer özelliği ise örgütlenme biçiminde kendini göstermektedir. Dernek, kurucularının ve üyelerinin sahip oldukları kimlikler sebebiyle *saygın ve entelektüel/aydın* bir oluşum olarak anılmıştır. Bu açıdan, 4 Şubat 1974'te

⁵⁵¹ Gün Doğan Görsev aynı zamanda DİSK Davasından da yargılanmaktadır. İzmir'de sahibi olduğu Konuk Yayınevinin yayımlarından da suç isnat edilmiştir.

⁵⁵² TÜSTAV Arşivi, Gündoğan Görsev, **Türkiye'de Barış Savaşımının Küçük Seyir Defteri**, Duisburg: Barış Yılı Yayınları, 1988, s. 3,4.

kurulan Türkiye Yazarlar Sendikası'yla (TYS) benzerlik göstermektedir.⁵⁵³ TSY kendini, *"Türkiye'nin özgürlük, barış ve kültürel gelişim ve dayanışma mücadelesinde üzerine düşen görevi onurla yerine getiren bir aydınlar kuruluştur"* olarak tanımlamaktadır.⁵⁵⁴ Her ne kadar, TBD, Yazarlar Sendikası kadar kendisini açıkça bir "aydınlar kuruluştur" olarak

⁵⁵³ TYS, Yaşar Kemal, Aziz Nesin, Bekir Yıldız, Adalet Ağaoğlu, Orhan Murat Arıburnu, Adnan Özyalçın, Turgut Uyar, Tomris Uyar, Leyla Erbil, Nihat Behramoğlu, Ali Özgentürk gibi Türkiye edebiyat camiasının önde gelen isimleri tarafından kuruldu. Sendikanın ilk başkanlığını bir yıl süreyle Yaşar Kemal, daha sonra ise - Sendika 1980 askeri darbesiyle kapanana kadar - Aziz Nesin yapmıştır.

⁵⁵⁴ Türkiye Siyasal Tarihine Aydınlar Dilekçesi davası olarak geçen ve aslen Türkiye Yazarlar Sendikası üyelerine açılan dava da önemli "aydın" davalarından biridir. Dava, TSY Başkanı Aziz Nesin'in girişimiyle Murat Belge, Halit Çelenk, Emin Değer, Haluk Gerger, Hüsnü Göksel, Yakup Kepenek, Yalçın Küçük, Uğur Mumcu, Aziz Nesin, Mahmut Tali Öngören Bahri Savcı, İlhan Selçuk, İlhan Tekeli, Mete Tunçay ve Erbil Tuşalp tarafından kaleme alınan "Türkiye'de Demokratik Düzene İlişkin Gözlem ve İstemler" başlıklı dilekçenin imzaya açılarak Prof. Fehmi Yavuz (Başkan), Prof. Hüsnü Göksel (Sözcü) Prof. Bahri Savcı, Esin Afşar, Bilgesu Erenus ve Aziz Nesin'den oluşan isimlerce Cumhurbaşkanlığı ve TBMM Makamlıklarına sunulması neticesinde açılmıştır. Dilekçeyi imzalayanların sayısı Mart ve Nisan 1984 tarihlerinde toplam kabaca 1300 kişiyi bulmaktadır ancak bu sayı imzalarını çektiği bilinen 17 kişinin ardından 1273'tür.

Dilekçe, 1 sayfalık "Sunuş" kısmı ve "Türkiye'de Demokratik Düzene İlişkin Gözlem ve İstemler" başlıklı ana metinle toplam 7 sayfadan oluşmaktadır ve 5 Mart 1984 tarihinde Altındağ 1. Noterliğince onaylanmıştır.

Nesin, dilekçenin İstanbul, Ankara ve Eskişehir'de yapılan toplantılar sonucunda ortaya çıktığını söylemektedir. Dilekçe, "en ağır bunalımlardan birini yaşayan Türkiye [için]... Türk aydınlarının toplumun sağlıklı ve güvenli bir düzene geçişiyle ilgili görüşlerini Anayasal dilekçe hakkını kullanmaları" hasebiyle hazırlanmıştır. Dilekçenin gözlem ve istemler kısmında ise "topluma karşı sorumluluğunun bilincinde olan [aydınlar]" olarak, "çağdaş demokrasi[ye]... aykırı düşen yasal düzenleme ve uygulamaların demokratik yöntemlerle ortadan kaldırılması gerektiğine... olan içten inançlarıyla" gözlemler sıralanmaktadır. Avrupa Konseyi'nin Türkiye'deki demokrasi ve insan haklarına ilişkin kararından sonra sunulacağı dilekçenin son kısmına not düşülmüştür. Bunun sebebi ise dilekçenin bu tarihten önce verilmesinin "çeşitli çevrelerce bilerek ya da bilmeyerek yanlış yorumlanmasını önlemektir.

20 Haziran 1984'te dilekçenin 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanuna muhalefet etmesi nedeniyle iddianame hazırlanmış ve imzacılardan Aziz Nesin, Hüsnü Göksel, İlhan Tekeli, Uğur Mumcu, Erbil Tuşalp, Haluk Gerger, Bahri Savcı, Yalçın Küçük, Mahmut Tali Öngören, Mete Tunçay, Şerafettin Turan, Yakup Kepenek, Murat Belge, Halit Çelenk, Mehmet Emin Değer, Korkut Boratav, Mustafa Ekmekçi, Tahsin Saraç, Nurkut İnan, İnci Gür (Aral), Güler Tanyolaç, Güngör Aydın, Haldun Özen, Haki Bülent Tanık, Güngör Dilmen, Gencay Gürsoy, Vedat Türkali (Abdülkadir Pirhasan), Özay Erkılcı, Salih Şencan, Kemal Demirel, Vecdi Sayar, Tullui Sönmez, Mehmet Arif Onat Kutlar, İlhan Selçuk, Ümit Erdoğan, Berna Moran, Minu İnkaya, Veli Lök, Emre Kapkın, Cahit Tanör, Yılmaz Tokman, Şinasi Acar, Ali Oralp Basım, Ruşen Hakkı Özpençe, Hayri Tütüncüler, Güngör Türkeli hakkında dava açılmış, ikinci iddianameyle de Atıf Yılmaz Batıbeki, Fuat Başar Sabuncu, Orhan Şahabettin Balcıoğlu, Erdal Öz, Turgut Kazan, Talat Mete, Ercan Ülker, Ahmet Kocabıyık, Ali Cumhur Ertekin, Yılmaz Polat ve ek olarak Güney Dinç, Cemal Nedret Erdem ve Muhittin Yavuz Aksu davaya dahil edilmişlerdir. Dava, Ankara 1. Numaralı Askeri mahkemesi tarafından 7 Şubat 1986 tarihinde davalılar yönünde "sıkıyönetim yasaklarına aykırı... maddi ve manevi unsurlar oluşmadığından tüm sanıkların" beraatiyle sonuçlanmıştır. Karar, 18 Mart 1986'da aynı şekilde temyiz edilmiştir.

tanımlamasa da ileride görüleceği gibi TBD için de üyelerinin niteliği açısından bu değerlendirme yapılabilir.

TYS'nin bir barış örgütlenmesi olmaması bir yana mesleki bir nitelik taşıyan bir örgütlenme olarak söyleminde görüldüğü üzere yaptığı barış vurgusu, 1970'ler boyunca hangi fraksiyon, alan veyahut saik için olursa olsun tüm sol örgütlerin söyleminde yer bulmuştur. Barış mücadelesinin sosyalizmle olan bağı en temelde kapitalizmin antagonizması olarak savaflara son vermenin yegâne yolu olan “anti-kapitalist ve anti-empyralist mücadeleyle barış için savaşım”dır. Bu nedenle barış, bir düzen haline tekabül etmektedir ve ancak sosyalizmle birlikte tesis edilebilir. Tersi biçimde sosyalizm için mücadele de barış için mücadeleden ayrılamaz. Sol açısından barış mücadelesi, anti-empyralist mücadeleyle içiçe geçmiş durumdadır. Bu bağlamda, mücadele, pasifist bir şekilde değil, “savaşım” olarak değerlendirilmektedir. TBD’de de sıklıkla rastlanacağı gibi barışın koşulu, “*barış için savaşım*”dır”. Dolayısıyla barış, siyasi bir düzen haline tekabül etmekte ve “*şovenizme, kozmopolitizme, gericiliğe ve oportünizme karşı*” siyasi alanda mücadele gerektirmektedir.⁵⁵⁵

1975 yılında imzalanan Helsinki Nihai Senediyle birlikte yumuşama döneminin en üst noktasına ulaşıldığı ve sıranın “politik yumuşama”ya geldiğinin düşünüldüğü 1970’lerin ikinci yarısı bu beklentilerin çabuk sönümlendiği olaylara sahne olmuştur. Diğer taraftan gördüğümüz gibi 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı’nın ortaya çıkardığı süreçte Türkiye solunun federatif bir çözüm söylemlerinin aksine yol alınması ve Sosyal Demokrat çizgideki Ecevit hükümetlerinin iktidarda duramaması sonucu tekrarlanan MC hükümetlerinin uyguladığı milliyetçi politikalar döneme rengini veren gelişmelerdir. Özellikle 1970’lerin ikinci yarısı Türkiye’nin iç barışı açısından oldukça zorlu geçmiştir. İdeolojik çatışma sahasının mezhepsel çatışmalara varması en çarpıcı örneklerdir. Bu dönem aynı zamanda Türkiye’nin neo-liberal politikalara teslimini hazırlayan zamanları kapsamaktadır. Bunun son raddesi Türkiye’yi özelleştirmeler ve serbest piyasa

⁵⁵⁵ G.H., 1984, s. 404-5.

ekonomisinin en üst noktasına taşıyan liberal ekonomik kalkınma modeline eklemleyen 24 Ocak 1980’de alınan ekonomi kararları olacaktır.

Bu gelişmelerle birlikte sağcı popülist politikaların üstte noktalara tırmandığı 70’ler dönemi sonunda 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle barışın sosyalizmle olan bağlamına karşılık kendisini Batı politikalarına eklemleyen devletin baskı araçları karşısında TBD, Türkiye Yazarlar Sendikası ve 70’ler boyunca kurulan diğer pek çok sosyalist örgütlenme kapatıldı ve üyeleri yargılandı.⁵⁵⁶

26-27 Eylül 1980’de Dünya Barış Konseyi’nin Sofya’da düzenleyeceği ve Barış Derneğinin de davetli olduğu Barış İçin Dünya Halkları Parlamentosu etkinliğinde parlamento çalışma komisyonlarına katılacak Dernek üyelerini belirlemek amacıyla yapılan toplantıların ikinci günü, 6 Eylül 1980’de, Barış Derneğinin faaliyetleri İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından askıya alındı.⁵⁵⁷ Dernek için İstanbul Sıkıyönetim Mahkemesi Savcılığı tarafından İstanbul Sıkıyönetim Mahkemesine iki kez 30 üyesinin⁵⁵⁸ yargılanması istemiyle dava açılması için başvuruldu⁵⁵⁹ ancak Başsavcılığın bu istemi

⁵⁵⁶ Erbil Tuşalp’ın Aydınlar Dilekçesi Davasında yaptığı savunmasında Genelkurmay Sıkıyönetim Koordinasyon Daire Başkanlığı Bülteni’ni kaynak göstererek verdiği Askeri Savcılıkların elinde bulunan dosya sayıları ve tarihlere göre artışı çarpıcıdır:

Tarihine kadar	Dosya sayısı
30 Kasım 1982	58.990
30 Aralık 1982	59.490
30 Ocak 1983	60.055
31 Mart 1983	60.900
30 Nisan 1983	61.426
30 Mayıs 1983	62.151

(Aydınlar Dilekçesi Davası, İstanbul, Adam Yayınları, 1986, s. 166)

⁵⁵⁷ Derneğin faaliyetlerinin bu toplantılarda askıya alınmasının sebebi, 6 Eylül’de yapılan toplantının yerinin Sıkıyönetim Komutanlığına bildirilmemesi olarak belirtilmiştir.

⁵⁵⁸ Bu üyeler: Mahmut Şerafettin Dikerdem, Cumhuriyet Reha İsvan, Orhan Adli Apaydın, Hasan Fehmi Mavi, Erdal Atabek, Harun Aykut Göker, Cemal Tahsin Usluoğlu, Haluk Tosun, Şefik Asan, Yavuz Çizmeci, Aybars Ungan, Ali Erol Taygun, Uğur Kökden, Metin Özek, Niyazi Dalyancı, Ataol Behramoğlu, Medet Serhat, Ali Gazanfer Sirmen, Gencay Şaylan, Ergun Elgin, Orhan Taylan, Hüseyin Baş (Hacıbaşıoğlu), Nedim Tarhan, Mustafa Gazalçı, İsmail Hakkı Öztörün, Nurettin Yılmaz, Gündoğan Görsev, Saime Semra (Özdamar) Arın, Kemal Anadol, Melih Tümer. (T.C. Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığı, İddianame 1 Türkiye Barış Derneği (Barış Komitesi), İstanbul, 17.05.1982, s. 1-6.)

⁵⁵⁹ Mahmut Dikerdem’e göre, iddianamenin hazırlanma amacı “aydınların gözünü korkutmak, onları sindirmek” ve kendi kişiliklerinde “Türk aydınlarına bir ibret dersi vermektir.” (Mahmut Dikerdem’in Savunması, Türkiye Barış Derneği Davası: Sorgular-Savunmalar Cilt I, İstanbul: Bilim ve Sanat, 1986, s. 31)

Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından üçüncü başvuru sonucunda kabul edildi.⁵⁶⁰ İstanbul Sıkıyönetim 2 Numaralı Askeri Mahkemesi'nde üyelerinin yargılanması istemini oluşturan dönemin Türk Ceza Kanununun 141 ve 142. Maddeleri⁵⁶¹ suçlamasıyla başlayan Türkiye Barış Derneği Davası⁵⁶², Türkiye siyasi hayatındaki en uzun süren davalardan biri olarak anılmaktadır. Zira, 24 Haziran 1982'de başlayan dava, 12 Nisan 1991'de 141 ve 142. maddelerinin Türk Ceza Hukukundan kaldırılması neticesinde sanıkların yargılandıkları hükümler ortadan kalktığı için 21 Nisan 1991'de tüm sanıklar hakkında beraat kararı verilerek nihayete erdi.⁵⁶³ Bu süre zarfında 1982 yılında açılan davanın müdahil avukatları ve ilk iddianamede ismi geçmeyen bazı üyeleri hakkında da 1984 yılında ayrı bir dava açıldı (Barış II Davası), aynı derneğin üyelerinin aynı sebeplerle iki ayrı davada yargılanmaları iki yıla yakın devam etti.⁵⁶⁴

⁵⁶⁰ Sürecin ayrıntıları için bkz. Ek-4.

⁵⁶¹ 141. ve 142. Maddelerin metni için bkz. Ek-5.

⁵⁶² Dava sürecinin ayrıntıları için bkz. Ek-6.

⁵⁶³ İlk olarak 15 Ekim 1982'de Niyazi Dalyancı, aynı yıl 17 Aralık'da Mahmut Dikerdem ve 24 Aralık'ta ise milletvekillerin haricindeki isimler tahliye edilmiştir. Milletvekili olan Kemal Anadol, İsmail Hakkı Öztoran, Nedim Tarhan, Mustafa Gazalcı ise 6 Ocak 1983'te tahliye olmuşlardır.

14 Kasım 1983'de Metris Baştabya'da görülen davada, Mahkeme heyeti Başkan Kıdemli Albay Ahmet Şen, üye Yargıç Binbaşı Atilla Ülkü, üye Kıdemli Yüzbaşı Tarık Kale'den oluşan Mahkeme heyeti, 18 kişiye (Mahmut Dikerdem, Reha İsvan, Erdal Atabek, Harun Aykut Göker, Cemal Tahsin Usluoğlu, Haluk Tosun, Şefik Asan, Aybars Ungan, Ali Erol Taygun, Metin Özek, Ergun Elgin, Ali Sirmen, Gencay Şaylan, Nedim Tarhan, Hüseyin Baş, Orhan Taylan ve Nurettin Yılmaz) 8'er yıl, 5 kişiye (Orhan Apaydın, Niyazi Dalyancı, İsmail Hakkı Öztoran, Gündoğan Görsev ve Melih Tümer) TCK141/5'ten 5'er yıl ağır hapis cezası, Uğur Kökden, Mehmet Serhat, Semra Özdamar, Kemal Anadol ve Mustafa Gazalcı için beraat kararı vermiştir.

Bu kararlar neticesinde Barış Davası, Nisan 1984'te Askeri Yargıtay'a taşınmıştır. Askeri Yargıtay 3. Dairesi, 3 Ağustos 1984'te kararı bozmuş ancak tahliye taleplerini reddetmiştir. 30 Ekim 1984'de 2 Nolu İstanbul Sıkıyönetim Mahkemesinde ikinci yargılama süreci başlamıştır. 8 Kasım 1984'teki Gerekçeli Hükmünde Mahkeme, eski kararında direnmiş ancak Mahmut Dikerdem, Orhan Apaydın, İsmail Hakkı Öztoran, Melih Tümer, Gündoğan Görsev ve Niyazi Dalyancı tahliye edilmiştir. Reha İsvan, Erdal Atabek, Aykut Göker, Tahsin Usluoğlu, Haluk Tosun, Ali Taygun, Metin Özek, Ali Sirmen, Gencay Şaylan, Ergun Elgin, Orhan Taylan, Hüseyin Baş'ın tutuklamalarının devamına, Şefik Asan, Aybars Ungan, Ataol Behramoğlu, Nedim Tarhan, Nurettin Yılmaz'ın ise giyabi tutukluluklarına karar vermiştir.

Mayıs 1985'te Mahkeme'nin kararı yeniden Askeri Yargıtay'a gitmiş, Yargıtay "noksan soruşturma" yapıldığı gerekçesiyle kararı bozmuş fakat tahliye kararı vermemiştir. 17 Şubat 1986'da Metris'de dava tekrar görülmeye başlanmış, aynı gün Reha İsvan, Harun Aykut Göker, Cemal Tahsin Usluoğlu, Haluk Tosun, Yusuf Melih Özek ve Gencay Şaylan hakkında tahliye kararı verilmiştir. 10 Mart 1986'da ikinci duruşma yapılmıştır. Bu duruşmada Mahkeme başkanı Atilla Ülkü yerine İskender Tepebaşı, sıkıyönetim savcısı Mustafa Gül'ün yerine de Yılmaz Özyiğit getirilmiş, tutukluluğu devam eden 6 kişi de (Erdal Atabek, Ali Sirmen, Ali Taygun, Hüseyin Baş, Orhan Taylan ve Ergun Elgin) tahliye edilmiş, firarı olan Ataol Behramoğlu, Nedim Tarhan, Nurettin Yılmaz, Şefik Asan ve Aybars Ungan'ın haklarındaki yakalama kararları kaldırılmıştır.

⁵⁶⁴ Barış II davasının ayrıntıları için bkz. Ek-7.

Bölümün ilerleyen kısmında Türkiye Barış Derneğinin kuruluş aşaması ve faaliyetleri incelenmeye çalışılacaktır. Derneğin faaliyetlerine yakından bakmak hem 12 Eylül darbesinden hemen önceki Türkiye'nin siyasi iklimini anlamak hem de TBD'nin Türkiye solunda yerini tam olarak görme açısından yararlı olacaktır.

4.5.1. Kuruluş

18 Nisan 1977'de Avukat Enis Reha Coşkun tarafından İstanbul, Beyoğlu Kaymakamlığı'na verilen dilekçede Barış Derneği, Beyoğlu, Tünel, İstiklal Caddesi 378 Terzi Han Kat:2 Oda:302 adresinde kuruldu. Derneğin kurucular listesinde 39 kişi vardı.⁵⁶⁵ Bunlar arasında, Derneğin kurulduğu günden kapatılana kadar başkanlığını yapacak olan Emekli Büyükelçi Mahmut Dikerdem (1918-1993); Cumhuriyet Gazetesi Dış İlişkiler muhabiri Ali Sirmen (d. 1941); Türk Tabip Odaları Merkez Konseyi Başkanı Erdal Atabek (d. 1930); İstanbul Barosu Başkanı Orhan Adli Apaydın (1926-1986); Türkiye Yazarlar Sendikası Başkanı Mehmet Nusret (Aziz) Nesin; İlerici Kadınlar Derneği Başkanı Beria Onger (1921-2015); Yazar Fakir Baykurt (1929-1999); Avukat Halit Çelenk (1922-2011); Profesör İbrahim Sadun Aren; Aktör Kadir İnanır (d. 1949); Şair Ataol Behramoğlu; Gazeteci Aydın Engin (d. 1941) gibi solda yer alan meslek örgütleri başkanları ve mesleklerinde tanınmış kişiler de bulunmaktadır. Sosyolojik açıdan dernek toplum nezdinde önemli meslekleri olan ve saygı duyulan yönlendirici kabiliyete sahip isimlerden kurulmuştu. Tıpkı Avrupa barış hareketlerinde olduğu gibi bu isimler de sosyalist kimliklere sahiptirler.

Dernek kuruluş bildirgesiyle, “*adaletli ve kalıcı barış*”ın tesisini demokratik ve herhangi bir siyasi ayrım gözetmeksizin “*kitlesel eylemler*” yoluyla Soğuk Savaş ve diğer savaş eğilimlerine karşı sağlamak olduğunu vurgulamıştı. Ayrıca, Derneğin kuruluşunun “*dünya barışını savunma ve koruma yolundaki en son başarı*” olarak nitelediği 1975

⁵⁶⁵ Kurucular ve üye listeleri için bkz. Ek-8.

Helsinki Nihai Senedini dayanak noktası aldığı da derneğin kuruluş bildirisinden anlaşılmaktadır.⁵⁶⁶

Bu bağlamda, Barış Derneğinin biri uluslararası diğeri ulusal iki kurucu unsuru olduğu değerlendirilebilir. Bunlardan birincisi, yukarıdaki bildirgede de açıkça görüldüğü gibi 1975 Helsinki Nihai Senediyle zirve noktasına ulaşan sosyalist blok ile kapitalist blok arasında yumuşamanın ve barış içinde birarada yaşama çerçevesinde oluşan barış söyleminin kuvvetlenmesi; ikincisi ise, Barış Derneği'nin Türkiye'de kurulması girişimini sağlayan, 1960'larda sahip olduğu örgütlenme ve kitleliliği 12 Mart darbesiyle dağılan Türkiye solunun 1970'lerin ortasıyla tekrar yığınlarla bağının kurulmasıdır.

4.5.2. Nihai Senedin Misyonu

Türkiye'deki sosyalist barış derneklerinin faaliyet gösterdikleri dönemlerin siyasi gelişmeleri ele alındığında kuruluşlarında birer motivasyon kaynağına sahip oldukları söylenebilir.⁵⁶⁷ Başka bir ifadeyle Türkiye'de kurulan her üç barış derneği de kuruldukları dönemdeki olayların etkilerinden neşet etmişlerdir.

Kurulduktan kısa bir süre sonra mahkeme kararıyla kapatılan ve üyeleri tutuklanan Türk Barışseverler Cemiyeti, 1950 yılında Türkiye'nin NATO'ya üye olmak amacıyla ABD ile Kuzey Kore arasında gerçekleşen Kore Savaşına asker göndermesi söylentilerinin yaygınlaşması üzerine aynı yıl kurulmuştur. Nitekim, kapatılmasına sebep olan tek eylemi de Kore'ye asker gönderilmesine karşı dağıttıkları bildiridir. Bir fakülte grubu olarak tanımlanabilecek Barış Derneği, kuruluş kaynağını 1960'larda devam eden Vietnam Savaşı'na karşı yükselen ve tüm dünyada özellikle üniversite öğrencileri arasında örgütlenmelerde etkili olan savaş karşıtı hareketten almaktaydı.

Yine aynı çıkarsamayla devam edildiğinde, 1965'te kurulan Barış Derneğiyle aynı ismi taşıyan 1977 Barış Derneği'nin de zamanın koşullarından bağımsız ortaya çıkmadığı anlaşılmaktadır. Soğuk Savaşın sonlanması ve sosyalist ve kapitalist sistemlerin birarada

⁵⁶⁶ “Barış Derneği Kuruldu”, **Barış Derneği Yayınları**, No: 1, İstanbul, 3 Nisan 1977.

⁵⁶⁷ Bu tespiti, Türkiye Barış Derneği üyelerinden Prof. Dr. Gencay Şaylan tarafından yapılmıştır.

varolabilecekleri kabulüne dayanan Helsinki Nihai Senedinin imzalandığı koşullarda da Türkiye Barış Derneği kurulmuştu. Bununla birlikte yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye solunun 70'lerin ortasından sonra kitleselleşmesinin de TBD'nin kurulmasındaki payı göz ardı edilmemelidir. Ancak Derneğin resmi söylemlerinde de kullandığı Nihai Sened vurgusu Senedi bir çapa⁵⁶⁸ niteliğine büründürmektedir.

Çapa niteliğinin bir diğer sebebi Senedin hükümlerinde yer alan barışı yaygınlaştırma girişimlerinin desteklenmesi gerektiği maddesinden kaynaklanmaktadır. Nihai Senedin son kısmına göre imzacı devletler kendi ülkelerinde Nihai Senedi tanıtıcı faaliyetlerde bulunmalıdırlar. Böylece senedin hükümleri geniş kitlelere ulaşabilecektir. Derneğin kuruluş bildirgesindeki Nihai Senede olan atıf da kaynağını buradan almaktadır. Barış Derneği 70'lerin politik ortamında senedi, Türkiye'deki kitlelere tanıtacak olan örgüttür.⁵⁶⁹ Derneğin temel amaçlarından biri de siyasi detant sürecinin *askersel yumuşama* süreciyle devamının sağlanması için faaliyet yürütmektir. Derneğin, "NATO ve Kıbrıs" adıyla yayınladığı 22 sayfalık kitapçıkta son beş yılda (1972-1977) ABD ve Avrupa ülkelerinde kişi başına düşen (ABD doları bazında) askeri harcamalar tablosu verilmiştir. Tabloya bakıldığında ülkeler bazında 5 yıl arasındaki artışlar oldukça dramatik seviyede gözükmemektedir:

⁵⁶⁸ "Çapa" tanımı Helsinki Nihai Senedi'nin Barış Derneği'nin kuruluşunda hukuki ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından bağlayıcılığı kapsamında Devletin Derneği tanınması ve faaliyetlerinin hukukiliğini kabul etmesi anlamında sabitleyici bir direngi noktası olduğu için kullanılmıştır. Zira, Dernek İçişleri Bakanlığından izinler alarak ve bunlara dikkat ederek özellikle uluslararası faaliyetlere katılmıştır. Diğer taraftan 9 yıl süren kapatma davaları süresince de yargılanan Dernek üyeleri tarafından savunmalarda Derneğin hukukiliği belirtirken kullanılan sav da Nihai Senedin oluşturduğu kaynaktır.

⁵⁶⁹ Durumun trajik yanı, kuruluşunu Helsinki Nihai Senedine ve onun tanıtılmasına adanmış olduğunu belirten bir derneğin ve üyelerinin yargılayan darbe yönetiminin Nihai Senede olan desteklerinin dile getirmeleridir. 24 Şubat 1982'de Kenan Evren, Sofya'da Todor Jivkov'un onuruna verilen yemekte şu cümleleri söylemiştir:

"...Birleşmiş Milletler Yasası'nda ve Helsinki Nihai Senedi'nde ifadesini bulan... ilkelerin çiğnenmesi ve... yeterince itina gösterilmemesi ülkeler arasında kurulmasına çalışılan karşılıklı güven duygusunu ve anlayışını zedelemektedir.

Tüm ulusları ve dünyanın en duyarlı bölgesinde bulunan bizleri yakından ilgilendiren bir konu da silahsızlanma sorunudur...

...gerek nükleer gerek konvansiyonel silahlar alanında dengeli, denetlenebilir ve özlü sınırlandırma ve indirim sahâlarına girilmesi ve güven artırıcı tedbirlerin oluşturulması büyük önem arz etmektedir"

(Hasan Cemal, "Evren Sofya'da", **Cumhuriyet**, 25.02.1982, s. 1;11)

	1972	1977
ABD	372*	523
NORVEÇ	127	295
FEDERAL ALMANYA	146	263
FRANSA	142	256
BELÇİKA	104	253
HOLLANDA	117	241
DANİMARKA	97	217
İNGİLTERE	141	201

*1 ABD doları bazında

Kaynak: Türkiye Barış Derneği, **Nato ve Kıbrıs**, Barış Derneği Yayınları, 1978, s. 3.

Bu rakamlar göz önünde bulundurulduğunda silahlanmanın boyutları karşısında yakın bir tehdit olmasa dâhi varlıksal bir tehlikenin silahsızlanma politikaları gerektirdiği açıkça gözükmemektedir. Barış Derneği'nin Nihai Sened'le varılan siyasi yumuşamanın askeri yumuşamayla tamamlanması gerektiği tezi tablodaki tehlikeye karşı geliştirilmiş bir çağrı olarak düşünülebilir.

4.5.3. Türkiye'de Derneğin Kuruluşunu Hazırlayan Koşullar

TBD'nin kuruluşuna karar verilen yıl olan 1976 Türkiye Solunun 1960'lardan sonra tekrar toparlanarak yoğun kitleselleşmenin başladığı yıl oldu. İKD⁵⁷⁰ ve yukarıda değinildiği üzere barış için uğraşan bir aydın örgütü olarak TYS tarafından⁵⁷¹ 1 Eylül

⁵⁷⁰İlerici Kadınlar Derneği ve İlerici Gençlik Derneği 1975 yılında kurulmuştur. Her iki dernek de yığın örgütüdür ve TKP'nin Atılım sürecinde destekledikleri derneklerdir. Özellikle İKD'nin "Kreş Kampanyası" gibi çalışan emekçi anne-çocuk bağlamında yürüttüğü kampanyalar ve kentlerdeki işçi mahallesi örgütlenmeleri yoğun bir kitleselleşme yaratmasını sağlamıştır. Bu kuvvet, aktif olarak daha önce düzenlenmemiş etkinliklerin İKD öncülüğünde yapılabilmesini sağlamıştır. Tıpkı Barış Günü kutlamaları gibi, ilk 8 Mart Dünya Kadınlar Günü kutlamaları 1976'da yine İKD tarafından düzenlenmiştir.

⁵⁷¹ Tertip komitesinin başında Aziz Nesin vardır. Biletlerin alınabileceği yerler TYS, Karikatürcüler Derneği, TUS-DER, TÖB-DER, TÜTED, Mimar ve Mühendisler Odası, İGD, İKD'dir. ("DUYURU", **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Ağustos 1976, s. 7.)

1976'da Harbiye Açıkhava Tiyatrosunda düzenlenen Türkiye'deki ilk Barış Günü etkinliğinde Dünya Barış Konseyi'nin (World Peace Council-WPC) yumuşamanın devam etmesi ve silahlanma yarışının durdurulmasını amaçlayan Yeni (İkinci) Stockholm Çağrısı imzaya açıldı.⁵⁷²

Etkinliğe kişisel katılımların yanı sıra Sosyalist sendika ve meslek örgütlerinin katılımı da yoğundu.* 70'li yılların sosyalist dayanışma ve meslek örgütleri arasındaki DİSK, Türk Tabipler Birliği (TTB), Türkiye Yazarlar Sendikası, Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği (TÖB-DER), Tüm Teknik Elemanlar Derneği (TÜTED), İlerici Gençler Derneği (İGD) bu örgütlerdendi.⁵⁷³ Etkinliğin sabah düzenlenen oturumundaki konuşmacıları Cumhuriyet Reha İsvan (1925-2013), Orhan Apaydın, Faruk Erem, Ali Sirmen ve Aziz Nesin'di. Aziz Nesin ve Enis Coşkun, barışı savunmanın ve korumanın “ulusal bağımsızlık, demokrasi ve sosyalist ilerleme savaşımından ayrı” düşünülemeyeceği, barışın “emperyalizme karşı mücadele olduğu” ve “pasifizm” olmadığı belirterek “barış için savaşımın” yöntemi ve bir sene sonra kurulacak TBD'nin “barış” tanımının çerçevesini çizmişlerdi. Geceye Barışseverler Cemiyeti'nin kurucusu ve II. TİP Genel Başkanı Behice Boran da katılmıştı. 1950 Barışseverler Cemiyeti anısına

⁵⁷² “Stockholm Çağrısı”, **DİSK Dergisi**.

*İstanbul dışında İzmir'de de kutlamalar gerçekleştirilmiştir.

⁵⁷³ Barış Derneği, **Barış Derneği Kuruldu**.

Behice Boran’a bir plaket verildi ve davetli olarak SSCB’den Konstantin Simonov⁵⁷⁴ (1915-1979) konuşma yaptı.⁵⁷⁵

Etkinliğe katılanlar, düzenlenen etkinlik sırasında barış faaliyetlerinin yürütmek için bir örgütlenmeye ihtiyaç duyulduğu konusunda ortak bir kanaate varıldılar. Bunun üzerine, İstanbul Barosu’nun çağrısıyla 3 Nisan 1977 günü bir toplantı yapıldı.⁵⁷⁶

⁵⁷⁴ Konstantin Simonov, ünlü Sovyet şair ve yazardır. Ününü yazdığı devrimci lirik ve epik şiirleriyle kazanmıştır ve Sovyetlerin saygın edebiyatçıları arasındadır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında savaş muhabirliği de yapmıştır. Savaş sırasında yazdığı “Bekle Beni” şiiri Sovyetler Birliği’nde en çok ezberlenen şiir olarak bilinmektedir (Bekle Beni/Bekle beni, döneceğim/Bütün direncinle bekle beni./Bekle hüznün yağmurları/Gökyüzünü kaplayınca,/Karakış üşütürken bekle,/Sarı sıcaklar yakarken bekle./Kimseler beklemezken bekle beni./Unut anılarla yüklü bir geçmişi/Ne bir mektup ne bir haber/Gelmesin ne çıkar, bekle beni/Bekle beni döneceğim/Bekle, yalnızca sen bekle beni./Bekle beni döneceğim, bırak/Beklemekten usanmış dostlarım/Oğlum, anam, yoldaşlarım/Öldüğümü sansınlar benim/Umudu kesip bir ateşin başında/Beni yad edip içsinler ama sen/İçme sakın yürek acısı o şaraptan/İnançla, sabırla bekle beni./Bekle beni, döneceğim/Tüm ölümlere inat bekle./Çünkü o büyük bekleyişin/Düşman ateşinden kurtaracak beni./Bekle kızgın sıcaklar içinde,/Karlar savrulurken bekle beni,/Yalnızca seninle ben, ikimiz/Ölümsüz olduğumuzu bileceğiz;/O sırrı, o hiç kimsenin bilmediği./Kimseler beklemezken/Beni beklediğini.). Simonov’un ayrıca savaş muhabirliği yaptığı dönemi yazdığı Türkçeye çevrilmiş kitabı da bulunmaktadır (Konstantin Simonov, Savaşız Yirmi Gün, çev. Ahmet Ekeç, İstanbul: Engin Yayıncılık, 1991). Simonov Türkiye’ye geldiği yıllarda Sovyet Yazarlar Birliği’nin sekreterliğini yürütüyordu. Simonov’un Barış Gecesi’nde yaptığı konuşma, Derneğin kapatılması istemiyle açılan davanın iddianamesinde ana gerekçelerinden olan Sovyetler Birliği güdümünde hareket ettiği suçlamasının ilk eylemi olarak değerlendirilmiştir. (İddianame, 1982, s. 32.)

⁵⁷⁵ Türkiye Barış Derneği, **Barış derneği kuruldu**, Barış Derneği Yayınları, No: 1, 3 Nisan 1977. Barış Derneği davasında kapatılma gerekçelerinden biri de Boran’a plaket verilmesi ve Simonov’un konuşmasıdır. Simonov zaten Sovyet, Behice Boran da TKP üyesi olduğu için gece komünizm propagandası amacıyla yapılmış bir etkinliktir.

⁵⁷⁶ Toplantıya katılanlar: Aytaç Arman, Aydın Engin, Aziz Nesin, Alaaddin Kılıç, Ayhan Dümen, Ahmet Erol, Ahmet Kardam, Ahmet İsvan, Ahmet M. Sökücü, Agah Uyanık, Ahmet Yürür, Ayşe Satış, Ali Rıza Koca, Ali Özgentürk, Ali Sirmen, Ataol Behramoğlu, Bahtiyar Erkul, Bahattin Seven, Bedir Aydemir, Beria Onger, Cüneyt Türel, Can Yücel Cüneyt Başbuğ, Coşkun Özdemir, Doğan Görsev, Doğan Öztunç, Erol Z. Gürsoy, Erdal Atabek, Enis Coşkun, Esat Eşkazan, Erhan Gömüç, Fatma H. İşmen, Fakir Baykurt, Fevzi Tuna, Fevzi Şolt, Güner Eliçin, Gani Turanlı, Gürsel Apaydın, Gencay Gürsoy, Halis Kurtça, Hüseyin Baş, Füsün Dilli, Hakan Balamir, Hasan Basri Akgiray, Hasan Gürkan, İsmail Dinçer, Fikri İncecikoğlu, Işık Baykurt, Kemal Kumkumoğlu, Karabey Kalkan, Kadir İnanır, Mina Urgan, Mahmut Dikerdem, Metin Tüzün, Metin Özek, Mehmet Emin Sungur, Mehmet Ali Yalçın, Medet Serhat, Mustafa Doğan, Müjgan Şerefhanoglu, Melih Sezen, Nuri Karacan, Niyazi Duran, Necati Deliorman, Nimet Alkan, Necdet Ökmen, Naran Özkay, Nevzat Üstün, Nadir Akgül, Nihat Dayı, Oya Baydar, Orhan Taylan, Özgül Erten, Ramis Doğan, Reha İsvan, Rasim Türkay, Suat Keskinoglu, Solmaz Behlül, Sırrı Öztürk, Süheyla Baş, Süleyman Coşkun, Saadet Arıkan, Sadun Aren, Semra Özdamar, Şahika Yüksel, Orhan Apaydın, Turgut Kazan, Tülin Eroğlu, Talip Öztürk, Uğur Kökten, Vahit Çalın, Vahide Yılmaz, Vecdi Sayar, Vedat Günyol, Yüksel Selek, Yıldız Say, Yavuz Bayülken, Zülal Kılıç

Orhan Adli Apayadın Derneğin kapatılma davasında yaptığı savunmada, toplantının kendi himayesinde değil, yalnızca İstanbul Barosu Salonu’nda yapıldığını söylemektedir. Ayrıca yine savunmasında Derneğin faaliyetleriyle kapatılana kadar ilgilenemediğini de belirtmektedir.

Toplantıda yapılan konuşmaların⁵⁷⁷ ardından bir barış örgütlenmesine ihtiyaç olduğu üzerine karar kılınarak, kurulacak Derneğin çalışmalarını yürütmek için 41 kişilik “girişimci kurul” belirlendi.⁵⁷⁸ Toplantı sonucunda ise “barışsever halkımıza çağrı” adında bir metin yazıldı. Çağrıda, kalıcı ve adil bir barışın sağlanmasının koşulları şu şekilde sıralanıyordu:⁵⁷⁹

- Nükleer silahların yasaklanması; silahlanmaya son verilmesi; tüm askeri ittifakların kaldırılması; yabancı üslerin kaldırılması; yabancı askeri birliklerin geri çekilmesi;
- Uluslararası ilişkilerde zor kullanım politikasına son verilmesi, sorunların karşılıklı görüşmeler yoluyla çözülmesi;
- Değişik politik sistemleri olan ülkelerin barış içinde birarada yaşaması; başka ülkelerin iç işlerine karışılmaması; ülkelerin toprak bütünlüğüne, bağımsızlığına saygı gösterilmesi; ülkelerin eşitliği;
- Dostluk ve karşılıklı yarar ilkesi gözetilerek uluslararası ticaret ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi;

Toplantının çağrı metni, Apaydın’ın savunmasında yer almaktadır:

“Hukukun üstünlüğünü, evrensel çapta öncelikle insanların yaşama hakkına dayandıran, İstanbul Barosu, geçen yıl 1 Eylül Barış Günü Kutlama Komitesi’ne katılmış ve ayrıca çrgüt içinde hukuk yoluyla barış için savaşı düzenlemek amacıyla, bir komisyon oluşturmuştur. Bu komisyonun çalışmaları sonucunda barış savaşının örgütsel birliğinin uluslararası dayanışmaya bağlı olarak, ulusal çapta gerçekleştirmenin zorunlu olduğu kanaatine varılmıştır.

Ülkemizin değerli ve seçkin siz aydınlarını bu nedenle konuyu tartışmak üzere çağırılmış bulunuyoruz.

Toplantıda önceden belirli bir düşünce ve program sunulmayacaktır. Demokratik bir tartışma ortamı içinde, en gerçekçi ve sağlıklı biçimde bir yolun bulunacağına inanıyoruz.”

(Orhan Adli Apaydın’ın savunması, **Türkiye Barış Derneği Davası Sorgular-Savunmalar Cilt 1** içinde, s. 61-62.)

⁵⁷⁷ Toplantının başkanlığını İstanbul Barosu Başkanı Orhan Adli Apaydın yapmıştır. Açılış konuşmasını yapan Baro Başkanının ardından DİSK Başkan Vekili Ali Rıza Güven, Yazarlar Sendikası Başkanı Aziz Nesin, İKD Genel Başkanı Beria Onger, Ali Sirmen, İGD Genel Başkanı A. Muhtar Sökücü, ODTÜ Öğretim Üyesi Bedir Aydemir ve Öğretmen Hasan Gürkan konuşma yapmıştır.

Aziz Nesin’in konuşmasında, faşist, ırkçı ve savaştan yana olmayan her kesin din görevlilerinin de derneğe katılması gerektiğini belirtmiş ve derneğin kimsenin siyasi görüşüne angaje olmaması gerektiğini, dolayısıyla derneğin işçi sınıfının aleyhine kullanılabilecek bir konuma gelememesi gerektiğini söylemiştir. (“İstanbul Barosu Öncülüğünde Bir Barış Derneği Kuruluyor”, **Cumhuriyet**, 4 Nisan 1977, s. 5.) Bu açıdan Nesin’in konuşması Sol partilere karşı da bir koruma tavrı olarak algılanabilir.

⁵⁷⁸ A.y. (41 kişi isim olarak yazılmamış, yalnızca sayı olarak belirtilmiştir.)

⁵⁷⁹ Türkiye Barış Derneği, **Barış derneği kuruldu.**

- Irkçılığa, sömürgeciliğe ve yeni sömürgeciliğe son verilmesi;
- Silahlanma için kullanılan kaynakların sefalet ve hastalıkla savaşmak ve insanlara daha iyi eğitim sağlamak için kullanılması,
- İnsan haklarının korunması;
- Halkların kendi ülkelerinin kaynaklarına sahip olması ve denetleyebilmesi, toplumsal sosyo-ekonomik reformları uygun gördükleri biçimde özgürce gerçekleştirmesi;
- Birleşmiş Milletler'in barış ve güvenlik için aldığı kararların uygulanması

Bunun sağlanması için “*kadın erkek tüm barıştan yana güçlerin*”, “*eylem birliği*” ne ihtiyaç duyulduğu belirtilmişti.⁵⁸⁰

Dernek, adil ve kalıcı barışın koşulları arasında sayılan son madde, 1975 Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Anlaşmasına (Helsinki Nihai Senedi) atıfta bulunmaktaydı.⁵⁸¹ Türkiye Barış Derneği, faaliyetleri boyunca yaptığı tüm konuşmalarda Helsinki Nihai Senediyle yumuşama arasındaki bağı ve bunun askersel yumuşamayla birleştirilerek kalıcı bir hal almasının asli amacı olduğunu sürekli olarak vurgulayacaktı.

4.5.4. Barış Kimin Görevidir?

II. TİP'in yayın organı *Yürüyüş Dergisi*'nde çıkan yazıda Türkiye'deki barış güçleri, “işçi sınıfı ve onun müttefiki emekçi kitlelerdir” deniyordu:

*“Her ülkenin barışçı güçlerinin dünya barışı davasına yapacakları birinci ve en büyük katkı... mücadeleyi kitlelerin mücadelesi haline getirmeleridir. Bu açıdan Türkiye'nin mutlaka dikkate alınması gereken özellikleri vardır. Türkiye'de barış mücadelesi, Türkiye işçi sınıfının müttefiki emekçi kitlelerle birlikte sürdürdüğü bağımsızlık, demokrasi ve Sosyalizm mücadelesiyle doğrudan ilişkilidir.”*⁵⁸²

Yürüyüş Dergisi'ndeki bu bölüm esasen 1960 ve 1970 döneminde Türkiye sol hareketinin Türkiye'nin kurtuluş mücadelesi ve kuruluş felsefesiyle olan bağıntı anti-

⁵⁸⁰ A.g.e.

⁵⁸¹ A.g.e.

⁵⁸² Mehmet Aközer, “Kitlel Bir Barış Mücadelesi İçin Elele”, *Yürüyüş Dergisi*, S. 177, İstanbul, Ağustos 1977, s. 7.

emperyalizm ve tam bağımsızlık üzerinden inşa ettiğinin yerinde bir örneğidir.⁵⁸³ Türkiye Cumhuriyeti “dünyada ilk kez verilen bir anti-emperyalist mücadele sonucunda kurulmuş tam bağımsız bir ülkedir ve barıştan yanadır”. Bu bağlamda bağımsızlık, demokrasi ve barış mücadelesi sosyalist sâiklerle birbirlerine bağlıdır. Sonuç olarak ise barışın savunulması ve barışın tesisi için gerekli mücadele sosyalistler, işçi sınıfı ve müttefik emekçi yığınlarca verilecektir. Türkiye’nin kuruluş belgelerinden olan “yurtta sulh, cihanda sulh” söylemi sosyalizmin, savaşları kapitalizmin antagonizması olarak tanımlamasıyla kesiştiği noktada barış savunucuları da doğası gereği ülkenin sosyalistleri olmaktadır. Kesişme noktası Türkiye’nin NATO’ya üyeliği ve Türkiye sosyalistlerinin buna karşı tutumlarında açıkça görebilir. NATO, Türkiye’nin ABD emperyalizmiyle bağlantısını kurduğu kapı konumundadır. Truman Doktriniyle Sovyetleri çevreleme politikası çerçevesinde yapılan askeri yardımlarla birlikte 1951’de NATO’ya üyelik için Türkiye’nin çabaları Türkiye solu açısından bağımsızlığın yitirildiği yerdir. Bu sebeple Türkiye Solunun en önemli gündem maddesi NATO karşıtlığı olmuştur. NATO, ülkelerin bağımsızlığını ve bağımsızlık mücadelelerini dolayısıyla da “dünya barışını baltalamaktadır”:

“...NATO, emperyalizmin Dünya Halklarına yönelttiği bir saldırı silahıdır. Kurulduğu günden beri Dünya barışını baltalamaya çalışmakta, sosyalist ülkelere saldırı planları yapmakta, ulusal kurtuluş hareketlerinin karşısına dikilmekte, üye ülkelerdeki demokrasi ve Sosyalizm savaşımını bastırmakta aktif görevler almaktadır. Böylesine önemli bir düşmanı yakından tanımak ve onun gerçek niteliğini kitleler içerisinde teşhir etmek her ilericinin, yurtseverin görevidir.”⁵⁸⁴

Ancak, Barış Derneği’nin çağrı metnini diğer sol örgütlenmelerin metinlerinden ayıran taraf kurucularının çoğu sosyalist olmasına rağmen Derneğin yukarıda da belirtildiği gibi Çağrıyı yalnızca sosyalistlere değil tüm ülke yurttaşlarına, “barışın değerini bilenlere” yapmış olmasıdır.⁵⁸⁵ Zira Türkiye Barış Derneği de Atatürkçü resmi

⁵⁸³ Bu bağ aynı zamanda davaya müdahil olmuş tüm Dernek üyelerinin savunmalarında da gözükmektedir. “Barış Derneği[nin] kurulmasına yol açan fikrin kimden geldiği sorusunun ulusal çapta yanıtı, Atatürk’ün izlediği barışçı politikanın dayandığı ilkeler biçiminde verilebilir.” (Orhan Adli Apaydın’ın savunmasından, **Türkiye Barış Derneği Davası...**, s. 73)

⁵⁸⁴ G.H., 1984, s. 403-404.

⁵⁸⁵ Barış Derneği Yayınları, **Barış derneği kuruldu.**

söylem üzerinden barış söylemini geliştirmiştir. Diğer yandan dernek için buna en çok dikkat eden barış hareketi denebilir. Dernek bahsedildiği gibi resmi bir antlaşmanın uygulanmasını sağlayacak ve buna hizmet edecek bir örgütlenme olarak kendisini tasvir etmektedir. Bu nedenle resmi politikaya eklenmesi bir bahisten ibaret olarak değerlendirilmemelidir.

Orhan Apaydın ise bu durumu aydın sorumluluğu düzleminde değerlendirmektedir:

*“...hangi dünya görüşünü temsil ederse etsin herkesin toplumu yok edecek bir tehlikeye karşı kamuoyunu uyarması asgari bir namus borcudur. Barış Derneğinin kurulmasına yol açan fikir bir bakıma da aydın sorumluluğunun gereğidir.”*⁵⁸⁶

Bu bağlamda TBC toplumcu bir aydın/entelektüel görüşe sahiptir. Derneğin, bir önceki bölümde ele alınan batıdaki barış hareketleri içinde yer almış aydın/entelektüel tipolojiyle yakın ilişkisi bulunmaktadır. Orhan Apaydın, dernek üyelerinin yargılandığı davada verdiği savunmada ayrıca 1948 Wrocław Kongresi’nden ve devamında DBK’dan örneklerle bu aydın sorumluluğunun geçmişteki izdüşümlerinden bahsetmektedir.⁵⁸⁷ Cumhuriyet Reha İsvan da barış için çalışanların bağımsızlığına vurgu yapmaktadır:

*“Barış Güçleri olaylara herhangi bir ülkenin siyaseti açısından bakmazlar. Hatta kendi ülkelerinde o gün için egemen olan politika açısından da bakmazlar.”*⁵⁸⁸

İsvan, bu cümleleriyle bir bakıma Barış Derneği’nin SSCB yanlısı bir örgüt olduğu suçlamasına cevap vermektedir. Zira, iddianamenin Barış Derneğine karşı en can alıcı suçlaması Dünya Barış Konseyi vasıtasıyla Derneğin Sovyetler Birliği’nin güdümünde çalışmalar yürüttüğü iddiasıdır.*

⁵⁸⁶ Orhan Adli Apaydın savunmasından, **Türkiye Barış Derneği Davası...**, s. 56.

⁵⁸⁷ **A.g.e.**, s. 71.

⁵⁸⁸ Reha İsvan’ın savunmasından, **Türkiye Barış Derneği Davası...** içinde, s. 46.

* Bu noktada, şahsi olarak Barış Derneği hakkında Sovyetler Birliği’nin Türkiye üzerindeki bir “beşinci kol” faaliyeti olduğu iddiasıyla da karşılaştığımı belirtmem ve buna dair kısa bir açıklama yapmam yerinde olacaktır. Bilindiği gibi İspanya İç Savaşı sırasında General Franco cuntası döneminde uygulanan ve kültürel aktivitelerle toplumsal yapıyı bozmak amacıyla yürütülen faaliyetleri tanımlamak için kullanılan “beşinci kol” deyimini faşist bir uygulama olarak tanımlanmaktadır. Bu haseple, Barış Derneği’ni “beşinci kol” olarak yargılamak ve bu yolla bir Sovyetler Birliği bağlantısı kurmaya çalışmak en başta ideolojik çarpıklığa yol açmaktadır ki, iddianın dayandığı herhangi bir noktayı doğası gereği bırakmaktadır.

4.5.5. Dönemsel Olarak TBD'nin Faaliyetleri

TBD'nin eylem ve faaliyetlerine ilişkin en önemli kaynakların başında Derneğin kapatılma davalarına ilişkin iddianame, mütalaa ve gerekçeli hükümlerden oluşan metinler gelmektedir. 12 Eylül askeri darbesi sonrası 18 Mayıs 1982 tarihli iddianamede Derneğe isnat edilen suçlar “devletin müesseses nizamına karşı” işlenmiş olduğu savı⁵⁸⁹

⁵⁸⁹ 20 Mayıs 1982 İddianamesinde İstanbul Sıkıyönetim Savcısı Mustafa Gül'ün Derneğin kapatılması ve üyeler Mahmut Dikerdem, Cumhuriyet Reha İsvan, Orhan Adli Apaydın, Erdal Atabek, Harun Aykut Göker, Celal Tahsin Usluoğlu, Haluk Uygur Tosun, Şefik Asan, Aybars Ungan, Ergun Elgin, Ataol Behramoğlu, Ali Taygun, Uğur Kökten, Metin Özek, Niyazi Dalyancı, Ali Sirmen, Medet Serhat, Gencay Şaylan, Orhan Taylan, Hüseyin Hacıbaşıoğlu, Nedim Tarhan, Mustafa Gazalcı, İsmail Hakkı Özturun, Nurettin Yılmaz, Gündoğan Görsev, Semra Özdamar, Kemal Anadol, Melih Tümer için çeşitli cezalar talep edilmiştir. Sıkıyönetim Savcısı iddianamede Derneğin faaliyetlerini sıraladıktan ve yorumladıktan sonra vardığı netice şunlar olmuştur:

“...anlaşıldığı üzere Barış Komitesi Derneği, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin en faal örgütü olan Dünya Barış Konseyi ve dolayısıyla S.S.C. Birliği Komünist Partisinden aldığı talimatlar doğrultusunda barışı kullanarak, Türkiye’de aynı paralelde faaliyetler gösteren partilerden Türkiye İşçi Partisi, TSİP, Derneklerden İGD – İKD – TÜTED – TÖB-DER – TÜM-DER – PİM VESAIİR- sendikalarından Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonuna bağlı sendikalarla birlikte hareket ederek devamlı suretle Sovyet Rusya yanlısı olarak komünizm propagandası yapıp, memleket içerisindeki anarşiyi körükleyip, birlik beraberliği bozarak, mevcut, meşru anayasal düzeni yıkarak, onun yerine komünist bir düzen getirmek için faaliyet göstermiştir.

Yasal dernek faaliyetleri adı altında yurt içi ve yurt dışı komünist cephe kuruluşları ve kişiler ile devamlı, ilişkilerde bulunmuş, komünist ülkelere heyetler göndermiş, yurt dışında komünist cephe örgütleri tarafından tertiplenen düzenlenen toplantılara devamlı şekilde katılarak, o toplantılarda milli çıkarlarımıza aykırı olarak alınan kararlara iştirak edip, desteklemişler ve milli menfaatlerimize aykırı olarak devletin haricteki itibarını, nüfuzunu kırarak şekilde konuşmalar yapıp, beyanatlarda bulunmuşlardır.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Komünist Partisinin güdümünde olan ve tamamen onun maşası durumunda bulunan Türkiye Komünist Partisinin uzak amacı olan Sosyalist Devrimi’nin yapılmasını sağlayacak şartları hazırlayıp oluşturmak için,

Sözü edilen partinin yakın amacı olan: İleri demokratik halk devrimini gerçekleştirme amacı olarak bilinen: Türkiye’yi NATO’dan ve Batı ile olan bilumum askeri ittifaklardan çıkarmak, üsleri sökmek, ikili anlaşmaları feshetmek, amme düzeni ve meşru hür demokratik düzeni korumak için tüm yasalardaki kanun maddelerinin kaldırılmasını isteyerek böylece S.S.C. Birliği Komünist Partisinin ve yasadışı parti olan TKP’nin arzu ve iradesi doğrultusunda hareket ettiğini açıkça ortaya koymuştur.

Netice olarak... Barış Komitesi Derneği kurulduğu tarihten itibaren Türk Devletinin ve meşru nizamın yıkılarak, onun yerine S.S.C. Birliği yanlısı Marksist komünist bir düzenin getirilmesi amaç ve gaye edinip, faaliyetlerini bu gayeye matuf olarak gösterdikleri...anlaşılmıştır.”

(İddianame, 1982, s. 80-81.)

Savcının bu “tetkiki” sonucunda üyelerin yargılanmasını istediği maddeler ise Türk Ceza Kanunun 141, 142. maddeleridir:

- 1) Sosyal bir sınıfın diğer sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmek, memleket içinde müesseses, iktisadi ve sosyal temel nizamları devirmeye matuf olarak cemiyeti sevk ve idare etmek. Bu amaçlar doğrultusunda komünizm ve bölücülük yapmak,
- 2) 1. Ordu ve İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığının 2 No.lu bildirgesine aykırı olarak faaliyette bulunduğundan 1402 sayılı kanuna göre suç işlemek,

nedeniyle tüm dava metnlerinin oldukça ayrıntılı biçimde hazırlanmış olduğu görülmektedir. Bu nedenle, Derneğin faaliyetlerine ulaşılmasındaki ana kaynakları, dava tutanakları oluşturmaktadır.*

Diğer taraftan, TBD'nin faaliyetlerini incelerken ikili bir başlıklandırmaya ihtiyaç duyulmuştur. Bunun için de Derneğin tüzük değişikliklerinin yapıldığı genel kurul tarihleri arasındaki dönemler numaralandırılmış; Derneğin kuruluşundan I. Olağan Genel Kuruluna kadar olan süre I. Dönem; I. Olağan Genel Kuruldan II. Olağan Genel Kurula kadar geçen süre II. Dönem ve II. Genel Kuruldan Derneğin son faaliyet günü olan 6 Eylül 1980'e kadar geçen süre III. Dönem biçiminde tasnif edilmiştir.

Bu dönemler içerisinde de TBD'nin faaliyetleri, ulusal ve uluslararası faaliyetler olarak ek bir sınıflandırmayla ayrılmıştır. Dernek, ülkede barıştan yana kamuoyunun oluşturulması için kurulmuştur ve bunun için dünya barış hareketleriyle de işbirliği içerisinde olmuştur. Bu nedenle Derneğin eylem ve faaliyetleri incelenirken ulusal ve uluslararası bir ayrıma gidilmesi, derneğin faaliyetleriyle birlikte dönemin ulusal ve uluslararası siyasi gelişmelerinin de daha kolaylıkla takibini sağlayabilmektedir.

4.5.5.1. I. Dönem

TBD'nin resmi olarak açıldığı 18 Nisan 1977'den, Derneğin I. Olağan Genel Kurulu'nun yapıldığı 5 Mart 1978 tarihine kadar geçen süreyi kapsayan I. Tüzük⁵⁹⁰ döneminde TBD Merkez Yönetim Kurulu (MYK) oluşturulmuştur. İlk MYK, Dernek Başkanı, Emekli Büyükelçi Mahmut Şerafettin Dikerdem: Genel Sekreter Avukat Enis Reha Coşkun: Sayman Bedir Aydemir (d. 1947) ve diğer Yönetim Kurulu üyeleri Zülal

3) Milli menfaatlere zarar verecek şekilde devletin hariçte itibarını ve nüfuzunu kırarak şekilde faaliyetlerde bulunmak,

4) Kanunun suç saydığı fiilleri övmek, halkı suç işlemeye tahrik ve teşvik etmek.

* Ancak şunu belirtmekte fayda var ki, dava metinlerinden yararlanırken savcının veya mahkemenin sübjektif yorumlarından kaçınmak gerekliliği bir gerçektir. Bu nedenle, dava metinlerinden alınan bilgiler savcının ve mahkemenin yorumları dışında metinde yer alan ve Barış Derneğinin faaliyet süresini kapsayan ham bilgilerle sınırlı kalmıştır. Bununla birlikte, dava sürecine dair bilgiler ise gerektiğinde dipnotlarla aktarılmıştır.

⁵⁹⁰ Birinci tüzük için bkz. Ek-9.

Kılıç, Reha İsvan, Gazanfer Ali Sirmen, Bahtiyar Erkul, Cüneyt Başbuğ ve Erdal Atabek olarak belirlenmişti.

4.5.5.1.1. Ulusal Faaliyetler

Derneğin ulusal faaliyetleri genellikle düzenlenen sempozyumlar, kampanyalar, özel haftalar gibi etkinlikler ile ilişki kurulan örgütlerin düzenledikleri eylem ve toplantılara katılmak şeklindedir. Sene içinde, 15 Ocak Nazım Hikmet'i Anma Gecesi; 3 Nisan Barış Derneğinin kuruluş kutlamaları; 1 Mayıs İşçi Bayramı ve 1 Eylül Barış Günü, Derneğin düzenlediği ve katıldığı etkinlikleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda Barış Derneği'nin ulusal faaliyetlerinde Sosyalist sendika, meslek ve yığın örgütleriyle kurduğu ilişkiler öne çıkmaktadır.

4.5.5.1.1.1. 1 Mayıs 1977

TBD, 1975'le birlikte Türkiye solunun merkezi haline gelen DİSK'le yakın işbirliği içinde olmuştur.⁵⁹¹ Bu yakınlığın başlıca sebebi kuşkusuz Derneğin üyeleri arasında özellikle DİSK'e bağlı sendikalardan birçok isim bulunması ve 70'lerin ortalarından itibaren çoğalan Sol örgütlenmelerin ana merkezini DİSK'in oluşturmasıdır. 1965'te kurulan DİSK, 1970 dönemi örgütleri için 60'lardan kalan çatı niteliğine

⁵⁹¹ DİSK ve TÜRK-İŞ arasındaki gerilim 1974'te TÜRK-İŞ'in Ecevit Hükümetine karşı yapılan iş bırakma eylemine DİSK Başkanı Kemal Türkler'in demeciyle sertleşmiştir:

"Çoğunluğu tamamen sağcı partilerle fikir birliği içinde bulunan TÜRK-İŞ yöneticilerinin amacı, hükümeti müşkül durumda bırakmak ve Başbakan Ecevit'in işçilerde bıraktığı 'işçiden yana bir başbakan' intibasını silip atmaktır."

(Aktaran Canan Koç ve Yıldırım Koç, **DİSK Tarihi 1967-1980**, Ankara: Epos, 2008, s.203.)

DİSK sarı sendika olarak suçladığı TÜRK-İŞ'e karşılık anti-emperyalist çizgide durdu:

"DİSK olarak Türkiye ile Amerika arasındaki her türlü ilişkinin ulusal çıkarlarımız açısından değerlendirilmesini istiyoruz. Amerika; Türkiye'de hangi yollarla nüfuz kazanmışsa o yollardan bu nüfuzun kırılması, Türkiye'nin her bakımdan kendi çıkarlarını bağımsız bir politika ile koruması ve geliştirmesi zorunludur. Türkiye bloklar dışında tam bağımsız politika izleyerek barış ülkesi olmalıdır."

(DİSK, **5. Dönem Çalışma Raporu**, No. 15, 1975, s. 16-17.; Aktaran Canan Koç ve Yıldırım Koç, **a.g.e.**, s. 208.)

5. Genel Kurul'da DİSK, Türkiye Komünist Partisiyle yakınlaştırmıştır. TKP'ni yayın organı Atılım'a göre: *"DİSK'in 5. Kurultayı, Türkiye işçi sınıfının uluslararası işçi hareketleriyle bağlarını gittikçe güçlendirdiği, proleterya enternasyonalizmi ilkelerine bağlılığını dünyaya gösteren bir forumdur."*

TKP, işçi sınıfını, sendikaları burjuva partilerinin kuyruğuna takmak eğilimine karşıdır."

(Aktaran Canan Koç ve Yıldırım Koç, **a.g.e.**, s.224.)

bürünmüştü. 60'lar Türkiye solunun temelini atanlar da sendikacılar. Hatırlanacağı gibi TİP 1961'de on dört sendika yöneticisi tarafından kurulmuştu. DİSK Başkanı Kemal Türkler TBD üyesiydi. Kurucu listesinde olan ve derneğin ilk MYK'sına üye seçilen Zülal Kılıç ise, DİSK'te uzman olarak çalışıyordu. Kılıç, ayrıca İKD'nin de kurucularındandı.⁵⁹² Bu anlamda Derneğin önemli sol kuruluşlarla yapısal bağlantısının bulunduğu değerlendirilebilir.

Barış Derneği'nin faaliyetleri arasında sendikaların düzenlediği toplantı, konferans ve eylemlere katılım ve buralarda temsil önemli yer tutmuştur. Haziran ayında Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası'na (MESS) karşı Maden-İş'in⁵⁹³ yürüttüğü grev

⁵⁹² Zülal Kılıç, İbrahim Güzelce'nin DİSK'in 5. Genel Kurulu'nda Genel Sekreter seçilmesinin ardından DİSK'te uzman olarak çalışmaya başlamıştır:

"Alarko'dan DİSK'e girmek için ayrıldım. O zamanlar DİSK çok küçüktü, 5-6 kişi vardı topu topu. Yönetime girme olanağı olunca bana da 'gel çalış' dediler. İbrahim Güzelce DİSK genel sekreteri olmuştu. 1975 Haziran'ında DİSK'e girdim. Büro şefi oldum."

(Aktaran Emel Akal, **Kızıl Feministler**, İstanbul: TÜSTAV Yayınları, 2003, s. 163)

Güzelce, Aydın Meriç'i (Hasan Erdal) DİSK'e almış ve ardından Meriç de Kılıç'la birlikte Hüsnü Dilli, Erhan Gömeç, Nejat Firuz Kuhi, Gün Bulut, Zülfü Dicleli ve Sıtkı Coşkun'u Haziran 1975'te uzman kadrosuna almıştır. O zamânâ kadar DİSK'te uzman kadrosu bulunmamaktadır. Güzelce TKP'li olarak anılmaktadır (Avni Erakalın, Güzelce'nin Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi'nde çalıştığını ve bu yıllardan itibaren TKP ile ilişki kurduğunu söylemiştir.

(Aktaran: Yıldırım Koç, **Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi**, İstanbul: Kaynak, İstanbul, 2003, s. 83).

Aydın Meriç, 12 Mart öncesi TİP İstanbul örgütündedir ancak 12 Mart'tan sonra TKP'ye katılmış ve TKP'nin en üst yöneticisi konumuna gelmiş, 1973 yılda İsmail Bilen tarafından Politbüro üyesi yapılmıştır. Koç'a göre TKP'nin DİSK'te kurduğu kadrolaşma CHP'nin Bülent Ecevit'le birlikte özellikle Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası aldığı destekten faydalanabilmesi bağlamında olanak tanıyordu. DİSK 12 Ekim 1975 ara seçimlerinde CHP'yi destelemektedir.

(Canan Koç ve Yıldırım Koç, **DİSK Tarihi...**, s. 274.)

"TKP'nin CHP ile 'ileri demokratik düzen' için bir ittifaka gidebilmesinde ve örgütsüz sosyalistleri kendi kadrosu haline getirmesinde kullandığı en önemli silah, DİSK'ti. Diğer sosyalist-komünist hareketlerin DİSK'ten 'temizlenmesi', TKP'nin 1973 yılında başlattığı 'atılım'ın önemli somut mevziler kazanabilmesi için önkoşuldu."

(Aktaran Canan Koç ve Yıldırım Koç, **a.g.e.**, s.271.)

Sovyetler Birliği de ABD ile Kıbrıs Barış Harekâtı ve Haşhaş ekimine kısmi izin verilmesi neticesinde gerilen ilişkiler sonucunda TKP'nin Türkiye'de tek başına örgütlenme çabası içine girmesini istememektedir. Zira bu durum Türkiye'nin SSCB'ye de sırt dönmesine sebep olabilecektir. SSCB'nin Türkiye'de CHP iktidarını desteklemektedir ve bu süreçte Rıza Yürükoğlu (Nihat Akseymen) TKP'den uzaklaştırılacaktır.

⁵⁹³ Maden-İş sendikasının başında DİSK başkanı Kemal Türkler vardır. Maden-İş DİSK'in merkez sendikası olarak nitelendirilebilir. 1977'de gündeme gelen ve 2. Milliyetçi Cephe (MC) hükümetine karşı Sol örgütler tarafından oluşturulması çabası içinde bulunulan Ulusal Demokratik Cephe (UDC) çalışmaları Maden-İş

sırasında TBD Maden-İş'e destek vermiş, işyeri ziyaretlerinde bulunarak "barış savaşımında işçi sınıfının işlevi ve barış savaşımı" hakkında söyleşiler düzenlemişti. Aynı ay Dernek Başkanı Mahmut Dikerdem, Lastik-İş'in 19. Genel Kurulu'na katılarak burada bir konuşma yapmıştır.* 1970'lerin ikinci yarısında kitleselleşen Türkiye solu için sendikalar birer merkez görevi görmektedir. DİSK yönlendirici bir konuma sahiptir. DİSK'in Başkanı Kemal Türkler aynı zamanda Maden-İş'in de başkanıdır.

Türkiye sol bileşenlerinin bir parçası olan hatta bu bileşenler tarafından kurulan TBD'nin katıldığı ilk yığınasal eylem, kuruluş tarihinden 12 gün sonra gerçekleşen 1977, 1 Mayıs gösterileri oldu. İstanbul, Taksim Meydanı'nda yapılan kutlamalar sırasında kalabalığa doğru açılan ateş ve oluşan izdiham sonrası 34 kişinin ölmesi ve yüzün üzerinde insanın ezilmesi ve yaralanması 1977 yılını Türkiye İşçi Hareketleri açısından sembolik öneme sahip hale getirmiş, olay Türk siyasi tarihine "Kanlı 1 Mayıs" olarak geçmiştir.

4.5.5.1.1.2. Nötron Bombasına Karşı Savaşım

Barış Derneği, 6-13 Ağustos tarihleri arasında Dünya Barış Konseyi'nin çağrısı üzerine "Nötron Bombasına Karşı Savaşım Haftası" ilan edilerek imza kampanyası başlattı.⁵⁹⁴ Nötron Bombası, "temiz silah" olarak ABD'nin geliştirdiği ve Avrupa'da konuşlandırmak istediği bir silah türüdür. Nötron bombası Lance füzelerine yerleştirilmek üzere füze başlığı olarak imal edilmekteydi. Nötron bombası 50'lerin sonuna doğru geliştirilmeye başlanmıştı. SALT-II görüşmelerinin devam ettiği bir ortamda ABD nötron

tarafından yürütülmektedir. Ekim 1977'de Maden-İş Gazetesine ek olarak hazırlanmış ve UDC'nin amacını belirten bir de broşür yayınlanmıştır.

(Türkiye Maden-İş, **Ulusal Demokratik Cephe**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1977)

Kemal Türkler UDC'nin amacını "MC'ye son vermek" ve "demokratik bir iktidarın kurulmasını sağlamak" olarak belirtmiş ve çağrının "başta TÜRK-İŞ, CHP ve tüm demokratik kuruluşlara yapıldığını söylemiştir. ("Türkler: UDC MC'ye Son Verme Demokratik Bir İktidarın Kurulmasını Sağlama İşlevini Taşımaktadır", **Cumhuriyet**, 7 Eylül 1977, s. 1; 9)

* Konuşma metnine ulaşamamıştır.

⁵⁹⁴ Cumhuriyet Gazetesinin 30 Temmuz 1977 tarihli haberinde DBK'nın "yeni bir silah türü olan nötron bombasına karşı" kitlesel kampanya yaptığı ve 6-13 Ağustos günleri arasında "Nötron Bombasına Karşı Savaşım Haftası" ilan ettiği haberi yayınlanmıştır. ("Nötron bombasına karşı mücadele haftası ilan edildi", **Cumhuriyet**, 30.07.1977, s. 3.)

bombasını tanıtıyor ve Cruise füzelerini geliştiriyordu. Buna karşılık AGİK nötron bombası çalışmalarının durdurulmasını istedi.⁵⁹⁵ ABD'nin isteği ise, NATO ülkelerine nötron bombaları taşıyan füzeleri yerleştirmektir. Bu nedenle, nötron bombaları meselesi yumuşama sürecinde silahlanmayı geri getirecek bir yere sahip oldu ve dünya barış hareketlerini yakından ilgilendirdi. Zira, SSCB resmi ajansı TASS bombanın Avrupa'nın ve bu minvalde Helsinki'nin barış ve güvenlik politikalarıyla ters düştüğünü belirtiyordu.⁵⁹⁶ Helsinki'yle sağlanan yapının bozulması sıcak savaş tehlikesini gündeme getirdi. Gazeteler, nötron bombasının teknik özelliklerini dâhi yazıyordu.⁵⁹⁷ Diğer taraftan konu Sosyalist Blok içerisinde de konuşuluyordu. Zira ÇKP, ABD'nin nötron bombası politikasını destekliyor ve bombaların Avrupa'ya yerleştirilmesinin ABD ve Avrupa'nın güvenliği için elzem olduğu yönünde demeçler veriyordu.⁵⁹⁸ Türkiye'de Milli Selamet Partisi ise, "dövizlerin [Necmettin] Erbakan'a verilmesi halinde Türkiye'nin kendi fabrikalarında nötron bombası üretebilecek güce erişebileceğini" söylüyordu.⁵⁹⁹

DBK'nın nötron bombasına karşı savaşım kampanyasına TBD de katılmıştı. Dernek kurulmadan önce İKD tarafından yürütülen bu tür kampanyalar artık derneğin görevi olarak öncelikli faaliyetler alanlarından bir tanesidir. Bu nedenle dernek hem DBK ile hem de BM ile yakın ilişkiler içerisinde olmaya gayret etmiş ve iki kurumun politikalarını da yakından takip etmiştir.

⁵⁹⁵ "Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Uluslararası Konseyi nötron bombası üretiminin durdurulmasını istedi." **Cumhuriyet**, 31 Temmuz 1977, s. 3.

⁵⁹⁶ "Sovyetler Birliği'nin resmi TASS ajansının önceki gün yayınladığı resmi bildiride nötron bombası yeniden kınanmıştır. NATO askeri çevrelerinin de nötron bombalarıyla donatılmak istediklerinin ileri süren TASS "Amerikan nötron bombalarının Batı Avrupa toprakları üzerine yayılışı Avrupa kıtasındaki barış ve güvenliğin pekişmesi ve Helsinki Nihai bildirisinde sağlanan amaçlara taban tabana zıttır." ("ABD nötron bombasının temiz bir bomba olduğunu öne sürerek reklamını yapıyor", **Cumhuriyet**, 1 Ağustos 1977, s. 3.)

⁵⁹⁷ Cumhuriyet Gazetesi yazarı ve Barış Derneği üyesi Hüseyin Hacıbaşıoğlu nötron bombası hakkında 22-28 Ekim 1977 tarihleri arasında "Silahlanan Dünya" başlıklı bir yazı dizisi yayınlamıştır. Yazı dizisi dönemin en önemli Soğuk Savaş olayı olan SALT II görüşmelerinin aksaması temelinde ilerlemektedir.

⁵⁹⁸ "Pekin: Nötron bombasının yapımının durdurulması büyük hatadır.", **Cumhuriyet**, 11 Nisan 1978, s. 3; "Pekin: Nötron bombası Batı'nın savunması için gerekli", **Cumhuriyet**, 26 Nisan 1978, s. 3.

⁵⁹⁹ "MSP yayın organına göre dövizler Erbakan'a teslim edilirse Türkiye nötron bombası bile ihraç edebilir", **Cumhuriyet**, 4 Ağustos 1977, s. 1; 9.

4.5.5.1.1.3. 1 Eylül, Dünya Barış Günü⁶⁰⁰

Barış Derneği'nin kuruluşuna vesile olan 1 Eylül 1976 Dünya Barış Günü kutlamaları 1977'de bu sefer dernek tarafından organize edilmiştir. Barış Derneği'nin 1 Eylül "Dünya Barış Günü" etkinliği kapsamında düzenlediği "Helsinki Nihai Senedi ve Türkiye" başlıklı Ulusal Konferansına 23 demokratik örgütten⁶⁰¹ delegeler katıldı. Dönemin Bakanlarından Korkut Özal da etkinliğe davet edilmiş ancak "işlerinin yoğunluğu sebebiyle katılamayacağını" bildiren bir telgraf yollamıştı.⁶⁰²

Konferansın yapılma amacı, "barış ve toplumsal ilerleme yolundaki çok değerli bir kazanımı" olan Helsinki Nihai Senedinin "açtığı ufukları kamuoyuna göstermek ve halkın çıkarları doğrultusunda uygulanmasını sağlamak"tı.⁶⁰³ Konferansın yanısıra "Barış Günü" etkinliği olarak İstanbul Açıkhava Tiyatrosu'nda 8000, 3 Eylül'de Eskişehir Arı Düğün Salonu'nda 2500 kişinin⁶⁰⁴ katıldığı yığinsal gece kutlamaları ile yine İstanbul'da

⁶⁰⁰ 1 Eylül'ün Dünya Barış Günü kutlaması SSCB tarafından belirlenmiştir. Almanya'nın 1 Eylül 1938'de Polonya'yı işgale başlamasına binaen belirlenen bu tarih İkinci Dünya Savaşı'na Sovyetler Birliği tarafından verilen öneme atfendir. Zira Sovyetler için İkinci Dünya Savaşı Büyük Anavatan Savunması olarak isimlendirilmektedir.

⁶⁰¹ DİSK, Görsel Sanatçılar Derneği, Halkevleri, İGD, İKD, İm-Der, İstanbul Barosu, Karikatürcüler Derneği, Kıbrıslı Öğrenciler Derneği, Köy-Koop, M. E. Belediyeler Birliği, PİM, Sim-Der, TÜMOD, Tüm-PERSON-KOM, TRT-Der, Tüs-Der, Türk Hukuk Kurumu, Türkiye Barolar Birliği, Türkiye Yazarlar Sendikası.

⁶⁰² "Dünya Barış Günü Kutlandı", **Milliyet**, 2 Eylül 1977, s. 10.

⁶⁰³ Konferansta, derneğin kurucu üyelerinden MYK üyesi Reha İsvan'ın eşi İstanbul Belediye Başkanı Ahmet İsvan, DİSK adına Genel Başkan Yardımcısı Rıza Güven, Türkiye Yazarlar Sendikası adına Osman S. Arolat, Halkevleri adına Ahmet Yıldız, İlerici Gençler Derneği (İGD) adına Baki Temel Saçlı, Sine-Der adına Semra Özdamar, Karikatürcüler Derneği adına Tan Oral, Kıbrıslı Öğrenciler Örgütü (KÖGEF) adına Yusuf Mustafa, Pahalılık ve İşsizlikle Mücadele (PİM) adına Şirin Cemgil, TRT-Der adına Batu İsvan, Türk Tabipler Birliği adına Dr. Erdal Atabek, İstanbul Barosu adına Av. Turgut Kazan, İlerici Kadınlar Derneği adına Beria Onger, Türkiye Barolar Birliği adına Prof. Faruk Erem, Görsel Sanatçılar Derneği adına Orhan Taylan, Sağlık Emekçileri Derneği (Tüs-Der) adına Ramis Doğan birer tebliğ sunmuştur. Barış Derneği'nin, konferansa dış ülkelere davet ettiği isimlerin ülkeye girmelerine Hükümet tarafından izin verilmemiş ancak DBK Başkan Yardımcısı ve Fransız Senatör R. Guyot ve Yunanistan Barış Komitesi Genel Sekteri S. Karakas konferansa katılmış ancak konuşma yapmamıştır.

Dernek, 15 Ağustos 1977 tarihli Yönetim Kurulu'nda Konferansa yurtdışından çağırılacak davetlilerin izin işlemleri için İçişleri Bakanlığına başvuru yapılmasını kararlaştırmıştır. Bunun için, dilekçe Bakanlığa elden teslim edilecektir. (G.H., 1984, s. 120) Polis tutanaklarına göre ise Dikeredem'e bu yasak bildirilmesine rağmen Guyot, Ahmet İsvan'dan sonra "kısa bir" konuşma yapmıştır. Guyot, tutunakta "Paris senatörü" olarak geçmektedir. (G.H., 1984, s. 467) Milliyet Gazetesi'nin 1 Eylül 1977'deki haberine göre de Guyot'dan "DBK başkan yardımcılarının Fransız senatör" olarak bahsedilmiştir. ("Dünya barış günü bugün kutlanıyor", **Milliyet**, 1 Eylül 1977, s. 10.)

⁶⁰⁴ Sayı polis gözlem tutanağından alınmıştır. (G.H., 1984, s. 519)

“Barış Afişleri” yarışması ve “Barış İçin Çizgiler” karikatür sergisi düzenlendi. 1976 yılında İKD tarafından düzenlenen ve Barış Derneği’nin açılmasına vesile olan “Barış Günü” 1977’den itibaren Barış Derneği tarafından düzenlenmiştir. Bu tür etkinlikler 70’ler boyunca TKP’nin kitleselleşme politikalarının TBD tarafından da takip edildiğini göstermektedir.

Dernek Yönetim Kurulu, 20 Ekim’de komiteler kurulmasını kararlaştırdı. Açılacak altı komite, Uluslararası güvenlik ve işbirliği komitesi; Silahsızlanma komitesi; İnsan hakları komitesi; Faşizmle mücadele komitesi; Barış için sanat komitesi ve Barış için yeni uluslararası ekonomik düzen⁶⁰⁵ komitesinden oluşmaktaydı.

Kasım ayında, “Çok-uluslu Tekellere Karşı Savaşım Haftası” sebebiyle Türk Tabipler Birliği Toplantı Salonu’nda “Çok Uluslu Tekeller Dünya Barışını Nasıl Tehdit Ediyor?” konulu bir konferans yapıldı. Oturum Bakanlığını Metin Özek’in (ö. 2010) yaptığı konferansın konuşmacıları İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinden Nuri Karacan, Boğaziçi Üniversitesinden Zafer Toprak (d. 1946) ve *Politika Gazetesi*⁶⁰⁶ yazarı A. Bilge Dicleli’liydi (1948-2017). Bu tip konferans ve konuşmalar sosyalist hareketler içerisinde Derneğin aydın tavrını ve konumunu korumasının birinci araçları olmuştur.

4.5.5.1.1.4. 15 Ocak, Nazım’ı Anma

Nazım Hikmet, dünya barış hareketleri açısından önemli bir isimdir. Kuruluş sürecinde DBK’nın içerisinde yer almış 1951’deki Doğu Berlin toplantısına kişisel olarak katılmıştır. Ayrıca Türkiye solu içinde uğradığı tevkifatlar, uzun tutukluğu ve sürgün edilmesi dolayısıyla sembol isimlerden biri olmuştur. Dernek, 28 Eylül tarihli Yönetim

⁶⁰⁵ Uluslararası Ekonomik Düzen, eski sömürge ülkelerinin ulusal bağımsızlıklarını kazandıktan sonra herhangi bir blok altına girmeden ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirebilmeleri için ortaya konulan bir kavramdır. Bu kavramda anti-kolonyalist tavrı baskındır.

⁶⁰⁶ İsmail Cem’in yayın yönetmenliğini yaptığı *Politika Gazetesi* başarılı olamayınca, Ankara’nın CHP’li Belediye Başkanı Vedat Dolakay gazete hisselerinin yüzde 71’ini satın aldı ve gazetenin başına Demirtaş Ceyhan’u getirdi. Ceyhan gazetenin tirajını arttırdı; ancak izlediği bağımsız çizgi DİSK’i ve CHP’yi rahatsız etti. DİSK, *Politika Gazetesi*’ni 1976 yılı Kasım ayında Vedat Dolakay’dan devraldı. Aydın Engin’in yönettiği İstanbul Haber Ajansı (İS-HA), *Politika Gazetesi*’nin haber merkezi haline getirildi. DİSK’teki tartışmaların ardından, *Politika Gazetesi* 1 Kasım 1977 tarihi itibarıyla Maden-İş’e satıldı. Gazete, 1980 başlarında Aydın Engin’in bir yazısında “Kürt Halkı” ifadesi üzerine kapatıldı.

Kurulu toplantısında Türkiye çapında Nazım Hikmet'in doğum günü kutlamaları yapılması kararı aldı. Dernek için Nazım Hikmet, "dünya barış hareketinin büyük önderlerinden" biri olarak tanımlamaktadır.⁶⁰⁷ Nazım, Türkiye barış hareketinin "harcını atan" kişidir.

15 Ocak'ta düzenlenen kutlama geceleri için Barış Derneği "ülke çapındaki tüm barışsever örgütlere" çağrıda bulundu. Kutlamalar, Adana, İzmir, Eskişehir, İzmit, Bursa, Ankara ve Diyarbakır'da yapıldı.⁶⁰⁸ Kutlamalar için hazırlanan metin Derneği'n, Nazım vasıtasıyla barış ve sosyalizmin birbiriyle olan bağlarını nasıl kavradığını ve bu minvalde "barış içinde birarada yaşama" politikasının nereye yerleştiğini göstermektedir:

"Barış soyut bir kavram değildir, barış bir ütopya değildir, barış için verilen savaşım pasif bir direniş de değildir. Barış, ancak, yığınların sabırlı ve sürekli mücadelesi ile varılacak bir hedeftir. Ama bu mücadele mutlaka kazanılacak, dünyada adil ve kalıcı bir barış kurulacaktır. İşçi sınıfının bilimi bunu göstermekte, bugün uluslararası ilişkilerde varılan aşama da bunu kanıtlamaktadır.

*Sömürgeciliğin son kalıntıları yer yüzünden silinip bitmekte, sosyalist ülkeler aktif bir barış politikası izlemekte, kapitalist ülkelerde ise işçi sınıfının ve emekçi yığınların barış uğrunda mücadelesi emperyalizmin, faşizmin ve militarizmin temellerini sarsmaktadır. Barış içinde birarada yaşama ilkesi teoriden yaşama geçmekte, uluslararası ilişkilerde yumuşama artık yadsınamaz bir olgu haline gelmektedir."*⁶⁰⁹

Derneğin barış içinde birarada yaşama kavrayışı SSCB'nin politik bir ilke olarak barış içinde birarada yaşama tanımıyla aynıdır. Ancak, barış içinde birarada yaşamının iki farklı sistemin yanyana varolması noktasındaki sol eleştirileri bağlamında Derneğin düşüncesi 3-4-5 Nisan 1980'deki II. Olağan Genel Kurul Raporunda yazılacaktır.

4.5.5.1.2. Uluslararası Faaliyetler

Derneğin uluslararası faaliyetleri DBK'nın ve AGİK'in düzenlediği toplantılara katılmak ve bölgesel konularla -bunların başında Türkiye'yi yakından ilgilendiren

⁶⁰⁷ İronik biçimde Derneğin kapatılması için hazırlanan İddiname'nin Derneğe karşı savlarından biri Derneğin barışı istemede samimiyetinin Nazım Hikmet'in doğum gününü kutlayacağına Mevlana'nın doğum gününü kutlaması gerektiği koşulunda aranmasıdır. Ayrıca İddiname'de ve Gerekeçeli Hüküm'de Nazım Hikmet bölümü oldukça geniş yer tutmaktadır.

⁶⁰⁸ İstanbul'da kutlama yapılamamasının nedenine rastlanmadı ancak Valilik'ten izin alınamadığı için yapılamamış olması muhtemel.

⁶⁰⁹ G.H., 1984. s. 355-6.

Akdeniz ve Ege gelmektedir- ilgili barış komiteleriyle konferanslar düzenlemek olarak sıralanabilir. Derneğin uluslararası konulara gösterdiği hassasiyet derneğin faaliyetlerinde öne çıkan kurucularının meslekleriyle de yakından ilgilidir. TBD ismi kendisiyle bütünleşmiş bir başkana sahipti. Mahmut Şerafettin Dikerdem, Türk Hariciyesinin kıdemli isimlerindendi ve Türkiye entelektüelleri arasında da saygın bir üne sahipti. Türkiye barış hareketleri için Dikerdem'in yeri Frederic Joliot-Curie ile benzeştirilebilir. Joliot-Curie'nin Avrupa barış hareketleri için kurucu önemi Dikerdem için de geçerlidir.

Dernek bir anlamda uluslararası gelişmelerin nabzını tutan, gelişmeleri gittiği yerlerde anlatan, konulara Dışişleri Bakanlığından daha hâkim olarak değerlendirilebilecek önemli bir merkez konumundaydı. Bu bağlamda Genel Kurul Çalışma Raporlarında da görüleceği gibi Dernek, dünyadaki bölgesel gelişmelere ayrıntılarıyla değinilerek “anti-emperyalist barış savaşımının” Türkiye’yi ilgilendiren kısmıyla değil Dünya genelinde kavranması yönünde çaba göstermekteydi. Derneğin DBK ve AGİK’le yakın ilişkiler kurmasının temel nedeni budur. Dernek kapatılana kadar birçok toplantıya iştirak etmiş ve her toplantıda aktif bir katılım gerçekleştirmek için komisyonlar kurarak ön hazırlıklar yapmıştı. Hatta Dernek tarafından, İçişleri ve Dışişleri Bakanlıkları nezdinde temsilcilik görevleri dâhi yürütülmüştü.

Barış Derneği I. dönemde, üç uluslararası toplantıya katılmıştır. Bunlardan ilki, Dünya Barış Komitesi’nin Varşova’da düzenlediği “Barış Kurucuları Dünya Kurultayı” ikincisi, Brüksel’de yapılan Avrupa’da Güvenlik ve İşbirliği Uluslararası Komitesi’nin Genel Kurul toplantısı, sonuncusu ise DBK inisiyatifinde Atina’da düzenlenen “Akdeniz’de Uluslararası Barış, Güvenlik ve İşbirliği Konferansı”ydı.

6-11 Mayıs 1977 tarihleri arasında Varşova’da Dünya Barış Komitesi’nin düzenlediği “Barış Kurucuları Dünya Kurultayı”nda Madagaskar, Vietnam, Polonya, Gine, ABD, SSCB, Avusturalya, Fransa, Filistin, Küba, İngiltere, Angola, Lübnan, İtalya, Mısır, Demokratik Alman Cumhuriyet, Panama, Irak, Arjantin, Kolombiya, Güney Afrika ve Dünya Sendikalar Federasyonu ile Kadınların Uluslararası Demokratik Federasyonu’ndan katılımcılar bulunuyordu. Türkiye katılımcı ülkelerden değildi ancak

TBD, kurultaya 13 üyesiyle katıldı ve düzenlenen tüm komisyon ve yuvarlak masa toplantılarına iştirak etti. Barış Derneği'nin kurultaya katılma amacı hem Türkiye'de yeni kurulan derneği diğer barış örgütlerine haberdar etmek, hem de “dünya barış sorunları” üzerine derneğin görüşlerini ifade etmektir. Kurultay'ın sonunda Türkiye ile ilgili bir çözüm metni yazıldı. Metinde, 1 Mayıs olayları kınandı ve Türkiye'nin işçi sınıfı partisinin yasak olduğu tek Avrupa ülkesi olduğu belirtilerek dünya barış güçlerine, faşizme karşı savaşım veren “Türkiye'deki barış, demokrasi ve ilerleme güçleri ile” dayanışma çağrısı yapıldı. Bu anlamda barış, faşizme karşı politik dayanak noktası olma konumunu her zaman korumuştur.

26-27 Kasım 1977'de ise TBD AGİK'in Brüksel'de yapılan Genel Kurul toplantısına “gözlemci” sıfatıyla katılımdı. Toplantıda katılımcı ülkeler Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Kıbrıs, Danimarka, İspanya, Finlandiya, Fransa, Lüksemburg, İngiltere, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Norveç, Hollanda, Polonya, Portekiz, Demokratik Alman Cumhuriyeti, Romanya, Çekoslovakya ve Türkiye'dir. Türkiye'yi temsilen TBD heyeti Ali Haydar Bayar, Enis Coşkun, Semra Özdamar, İbrahim Şenoğuz ve Orhan Taylan'dan oluşmaktaydı. Brüksel'deki heyet toplantıda Türkiye'de 1 Eylül Dünya Barış Günü etkinliği olarak düzenlenen “Helsinki Nihai Senedi ve Türkiye” Ulusal Konferansı'ndaki ortak kararı okudu ve Genel Kurula yine Konferansta sunulan tebliğleri özetleyen bir rapor sundu.

I. dönemin en önemli uluslararası faaliyeti DBK'nın çağrısıyla düzenlenen Akdeniz'de Uluslararası Barış, Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'na katılım oldu. Konferans, Dernek için “özel ve özgün” bir özellik taşımaktaydı. Zira Barış Derneği bu toplantının doğrudan katılımcılarından biriydi ve 27-28 Kasım 1977'de yine Atina'da yapılan Konferans ön hazırlık toplantılarına Federal Almanya Cumhuriyeti'ndeki Türkiye Barış ve Özgürlük Komitesi (TBÖK) ile katılmıştı. Barış Derneği, Atina'daki toplantıya katılım için diğer çağrı metnini yolladı. Çağrı metnine karşılık 7 Ocak 1978'de yapılan toplantıya Derneğin 67 üyesi katıldı ve görev bölüşümü yapılarak delege olarak gitmek isteyenler belirlendi. DBK'dan Türkiye için ayrılan toplam davetiye sayısı ise 64'tü.

DBK, Barış Derneği'yle birlikte DİSK, Köy-Koop, TTB, İstanbul Barosu, Halkevleri, TRT-Der ve TBÖK'ya da çağrıda bulundu. Sonuç olarak, DİSK'ten 7, Köy-Koop'tan 2, Halkevleri'nden 1, TBÖK'den 5 ve Barış Derneği'nden 37 kişi Konferans'a katılmıştı. Dernek, katılım için İçişleri Bakanlığına yaptığı müracaata karşılık istenen katılımcı listesini 23 Ocak'ta belirledi.⁶¹⁰ Ayrıca, Konferansa katılım için Enis Coşkun, Bedir Aydemir ve Ali Sirmen'den oluşan bir heyet Dışişleri Bakanlığıyla görüşmek üzere görevlendirildi.⁶¹¹

Barış Derneği'ne göre, "Filistin halkı sorunu, Lübnan, Ortadoğu, Kıbrıs ya da Ege Denizi'nde süregelen olaylar; öte yandan İspanya, Malta ve bölgenin diğer ülkelerindeki gelişmeler barışsever güçlerin bu yöre üzerindeki ilgilerinin artmasını gerekli kılmakta"ydı.

Bu anlamda, Dernek için Akdeniz'deki yegâne sorun 1974 Harekâtıyla yoğunlaşan Kıbrıs sorunu değildi. Keza Kıbrıs, yalnız Türkiye ve Yunanistan arasındaki bir mesele olarak ele alınamazdı. Dernek Kıbrıs sorununa anti-emperyalizm açısından yaklaşmaktadır ve Kıbrıs için barışın ön koşulu NATO askerlerinin Kıbrıs'tan çıkmasıdır. Bu anlamda dernek, Kıbrıs sorununa diğer Sol örgütler gibi yaklaşmakta ve Kıbrıs'ta iki milletli federe bir devlet düzenlemesine destek vermektedir. Türkiye solunun 1974 Kıbrıs Harekâtlarına genel tavrı Temmuz ayındaki birinci Harekâtın desteklenmesi ancak Ağustos ayındaki ikinci Harekât karşı çıkılması şeklinde olmuştu. İkinci Harekâtın yerine Kıbrıs'ta askeri darbe yönetimi devrilmesinin ardından federe yapılı bir devletin oluşturulması savunulmuştur. Diğer taraftan, Akdeniz'e bir bütün olarak bakan dernek için Filistin ve Lübnan sorunu ve çatışmalar yalnızca Ortadoğu için değil, Akdeniz için de yakıcı birer sorundu. Filistin meselesinde Filistin Kurtuluş Ordusu'na (FKÖ) uygulanan baskılar ve Filistin halkına yapılan İsrail işgali ve saldırıları karşısında sosyalist

⁶¹⁰ Barış Derneği'nin Konferans delegasyonu Mahut Dikerdem, Enis Coşkun, Bedir Aydemir, Ali Sirmen, Zülal Kılıç, Bahtiyar Erkul, Cüneyt Başbuğ, Hüseyin Baş, Hüsnü Dilli, Yüksel Selek, Bilge Dicleli, Sadun Aren, Nadir Akgül, Nejat Firuz, M. Kaya Canpolat, Rasim Öz, Orhan Taylan, Cihat Aral, Ruhi Su, Semra Özdamar, Gülsen Tuncer, İsa Çelik, Vecdi Sayar, Hakan Balamir, Gani Turanlı, Ataol Behramoğlu, Beria Onger, Nurhan İsvan, Ahmet Muhtar Sökücü, Barış Pirhasan, Mehmet Karaca, Ömer Ülkü, Osman İkiz, Yücel Çubukçu, Metin Denizmen'den oluşmaktadır. (G.H., 1984, s. 126)

⁶¹¹ G.H., 1984, s. 126.

talep İsrail işgaline son verilerek Filistin halkının egemenlik hakkının tanınmasıdır. Leninist kendi kaderini tayin hakkı bağlamında çözülmesi gereken Filistin meselesinde dünya sosyalist kamuoyunun da öncelikli maddelerinden biri olmuştur.

4.5.5.2. II. Dönem

4.5.5.2.1. I. Olağan Genel Kurul

Barış Derneği'nin 2. Dönemi I. Olağan Genel Kurulun yapıldığı 5 Mart 1978 tarihiyle başladı.⁶¹² Bu dönemde Dernek yeni tüzüğüyle yapısal olarak daha fazla genişlemişti.⁶¹³ Dahası bu genişleme, DİSK ve DİSK'in 5. Kongresi sonrası TKP ve DİSK'in yakınlaşması dolayısıyla bazı TKP'lilerin Derneğe üye olmaları ve yönetiminde bulunmaları biçiminde de gerçekleşmişti. Zülal Kılıç gibi DİSK uzman kadrosunda olan Nejat Firuz Onur Kurulu üyesi olmuştu. Denetleme Kurulu üyelerinden olan Berdan Dere, TKP Merkez Komite Sendikalar Bürosu üyesiydi.

II. Tüzükle Yönetim organları ve komisyonların sayısı da arttı⁶¹⁴ ve politik düzlemde alanı belirginleşti. Kongre'nin oybirliğiyle alınan kararların ilki olan “Yönlendirici Politik Belge” Derneğin mevcut sorunlar ve çözümleri temelinde en açık metindir.

Olağan Genel Kurul'da ayrıca, yedi karar daha alındı. 3 numaralı kararla DBK'ya üyelik için girişimlerde bulunulmasıyla TBD, faaliyetssel işbirliğini yapısal işbirliğine çevirmek istiyordu. Keza, 7 numaralı kararla Dernek, adını Türkiye Barış Derneği olarak

⁶¹² 30 Ocak 1978 Yönetim Kurulu kararında Derneğin I. Olağan Genel Kurulu'nun 28 Şubat'ta yapılması kararlaştırılmış ancak 5 Mart tarihi Genel Kurul'un 28 Şubat'ta yapılamama durumu için belirlenmiştir. Kurul'un hazırlık çalışmaları için Zülal Kılıç görevlendirilmiştir. (G.H., 1984, s. 126)

⁶¹³ Genel Kurul sonucunda yapılan oylamalarda Genel Başkan Mahmut Dikerdem; Genel Sekreter Enis Coşkun; MYK üyeleri Mehmet Karaca, Reha İsvan, Bedir Aydemir; Asil GYK üyeleri A. Bilge Dicleli, Müşir K. Canpolat, Cemal Kırıl, Metin Tüzün, Cüneyt Başbuğ, Ataol Behramoğlu, Hüsnü Dilli, Metin Denizmen, Semra Özdamar, Erol Saraçoğlu, Erdal Atabek, Nadir Akgül, Orhan Taylan, Metin Özek, Zülal Kılıç, Şefik Asan, Hüseyin Baş, Celal Küçük; Yedek MYK üyeleri Karabey Kalkan, Ali Taygun, Doğan Görsev, İsmail Kemal, Gani Turanlı, Tezer Eraslan, Erdal Alova, Erdal Talu, Erol Katırcıoğlu; Denetleme Kurulu üyeleri: Yüksel Selek, Altan Küçükyağcı, Ali Rıza Koca, Berdan Dere, Osman İkiz, Birol Özkay; Onur Kurulu üyeleri: Bahtiyar Erkul, Orhan Apaydın, Süleyman Üstün, Asım Bezirci, Hasan Gürkan, Özgül Erten, Nejat Firuz, Cihat Aral, Necati Deliorman, Yavuz Bayülken seçilmiştir.

⁶¹⁴ Birinci tüzük ile ikinci tüzük arasındaki önemli değişiklikler için bkz. Ek-10.

değiştirerek “Kamu Yararına Dernek” statüsü almak istemekteydi.⁶¹⁵ Böylece Dernek faaliyetlerinde tamamen resmi bir kurum olarak davranabilecek ve devlet tarafından izlediği politikalar onaylanmış olacaktı.

Yeni adıyla Türkiye Barış Derneği açısından I. Olağan Genel Kurulu, Derneğin daha aktif bir döneme girdiğini göstermektedir.⁶¹⁶ Kurulda, 1 Eylül Dünya Barış Günü kutlamalarını düzenli hale getirileceği ve “gerici, şoven, militarist ve özgürlük düşmanı egemen güçlerin ülkenin ilk barış örgütünün savaşımına ve Türkiye Barış Hareketi’nin geleneğine sahip çıkan” Barışseverler Cemiyeti’nin bir devamı olarak Derneğin kuruluş tarihi olan 3 Nisan’ın her yıl “savaşız ve sömürsüz bir dünya belgisi” adı altında kutlanmasına karar verilmişti. Bu iki karar Derneğin, ritüellerini oluşturduğunu göstermekte ve Türkiye Barışseverler Cemiyeti’yle kurduğu bağ ile Türkiye Barış Hareketi altında Derneğin siyasi konumunu da kurumsallaştırmaktadır.⁶¹⁷

Diğer yandan 1977 1 Mayıs’ında yaşanan olaylara rağmen Dernek, 1978 1 Mayıs’ına da katılma kararı almış, bunun yanında, Nazım Hikmet’i anma etkinliği düzenleyen Dernek bu kurulda da daha somut bir Nazım faaliyeti içerisine girerek Nazım Hikmet Enstitüsü kurma girişimi için anma etkinliklerinde toplanan paralar üzerindeki blokenin enstitünün kurulması girişimlerine başladı.

Ancak bu dönem için en önemli olay yukarıda da açıklandığı gibi Derneğin bağlayıcı politik bir metnin hazırlanmasıdır. Bu girişimde diğer sol bileşenlerden Derneğe yoğun bir katılımın olduğu değerlendirilebilir. Ki bu aynı zamanda Derneğin işgal ettiği ideolojik tutumun bir ön bilgilendirmesi niteliği de taşımaktadır. Yani sol içi başka bir tavra karşı alınmış bir önlem olduğu çıkarsanabilir. Özellikle TİP, TKP arasında ve “Maocular/Aydınlıkçılar” arasında yaşanan çatışma hali içerisinde Derneğin konumunu belirleme çabası öne çıkmıştır. Değinildiği gibi hem TKP hem de

⁶¹⁵ G.H., 1984, s. 303.

⁶¹⁶ “Nötron bombasına hayır” girişimlerinin bir parçası olarak dönemin Başbakanı Bülent Ecevit’e ve ABD Başkanı Jimmy Carter’a birer telgraf çekilmesi kararlaştırılıyor.

⁶¹⁷ Kurul’un aldığı 8. Karar bu kurumsallaşmayı destekleyici şekilde merkezi bir yayın organının çıkarılması içindir. G.H., 1984, s. 303-4.

dernek içinde görev alan isimler vardır. Bu belgenin hazırlanmasında da TKP’li isimlerin etkili olduğu düşünülmektedir.

4.5.5.2.1.1. Yönlendirici Temel Politik Belge

Derneğin, kuruluşundan bu yana geçen bir sene içerisinde Derneğin kadrolarının genişleme sürecine ve I. Olağan Genel Kurulla birlikte siyasal konumlanışın ortaya konulması kaygısına bakıldığında, temel politikaları belirleyen bir belgeye ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda, duyulan kaygıların oldukça ağır bastığı, belgenin kullandığı dilden de anlaşılmaktadır. TKP ve DİSK kanalından gelen katılımlar, Derneğin hem parti hem de sendikal anlamda örgütlenme ihtiyaçlarını da karşılaması gerektiği noktasında böyle bir belgeyi zorunlu kıldığı da anlaşılmaktadır. Belge barış içinde birarada yaşama politikasından, dış politik gelişmelere ve Türkiye solunda Derneğin konumlanması gereken yere kadar geniş bir yelpazedeki konuları içermektedir.⁶¹⁸

Belgeye göre barış savaşımı “*savaşı doğuran emperyalizme, emperyalizmin desteklediği faşizme, gericiliğe, ırkçılığa, şovenizme, militarizme her türlü sömürü ilişkilerine karşı savaşım ayrılmaz bir bütündür.*” olarak ifade edilmektedir.⁶¹⁹

Dernek, Politik Belgeyle uluslararası ortamda yaşanan silahlanmaya karşın barışın korunmasını ve bu mânâda barış içinde birarada yaşama kurallarının uygulanarak yumuşamanın devam ettirilmesini vurgulamaktaydı. Bu bağlamında en önemli söylemi olan siyasi yumuşama sürecinin askeri yumuşama süreciyle perçinlenmesi gerektiğinin de altı çizilmekteydi. Derneğin Helsinki Nihai Senedine verdiği önem, siyasi yumuşama olarak nitelendirdiği sürecin resmileştirilmesidir. Ancak siyasi yumuşamanın devam etme şartının ancak askeri bir yumuşama sürecinden geçtiği düşünülmektedir. Barış içinde birarada yaşama ilkesi uyarınca da askeri yumuşama bir gereklilik olarak görülmektedir. Nükleer bombaların geliştirilmesi ve dünyanın çeşitli yerlerine konuşlandırılması bu

⁶¹⁸ G.H., 1984, s. 298-301.

⁶¹⁹ G.H., 1984, s. 298.

gerekliliği güçlendirmektedir. Özellikle yumuşama dönemine rağmen 1978’den itibaren ABD’nin Sovyetler Birliğini çevreleme politikasının bir devamı olarak nötron bombasını Doğu Avrupa ve Türkiye gibi Sovyetlere yakın veya komşu ölkelere konuşlandırmak istemesi bu coğrafyada fazlaca var olan askersel yığınağı hem daha da arttırmakta hem de daha tehlikeli bir silahın varlığıyla sıcak savaşa bir o kadar yakınlaştırmaktaydı. Derneğe göre, Soğuk Savaş’ın sıcak savaşa dönmesinde ve yumuşamanın devam etmesini sağlayacak koşullarının başında saldırgan ABD emperyalizminin ekonomik ve askeri araçları gelmektedir. Dernek “*Yönlendirici Temel Politik Belge*”’de, amaçları arasında sıraladığı uluslararası düzlemde barışın sağlanması ve siyasi yumuşamanın askeri yumuşamayla tamamlanarak soğuk savaş koşullarının ortadan kalkması için beş madde belirlemiřti⁶²⁰:

- Helsinki Konferansı nihai senedi bütünöyle uygulanmalı ve geliştirilmelidir;
- Tüm askeri bloklar kaldırılmalı ve silahlanma harcamaları azaltılmalıdır;
- Başta nötron bombası olmak üzere tüm nükleer ve diğer kitle kırım silahlarının üretimi, kullanımı ve stoklanması yasaklanmalı, dünyada nükleer silahlardan arındırılmış bölgeler oluşturulmalıdır;
- Uluslararası sorunlar barış içinde yan yana yaşama ilkesi içinde barışçıl yollardan çözümlenmeli; toplumsal sistemleri farklı olan devletler arasındaki karşılıklı eşit çıkarlara dayalı ekonomik, politik, ticari ve kültörel ilişkiler geliştirilmeli; ölkelerin ve devletlerin içişlerine karışılmamalı; ölkelerin toprak bütönlüklerine ve bağımsızlıklarına saygı gösterilmeli; ırkçılığa, yeni sömürgeciliğe, faşizme son verilmeli ve halkların kendi geleceklerini belirleme hakkına saygı gösterilmeli; uluslararası yeni ekonomik düzen kurulmalıdır
- Birleşmiş Milletler örgütünün bu doğrultuda aldığı kararlar uygulanmalıdır.

⁶²⁰ G.H., 1984, s. 298-300.

Bu uluslararası değerlendirmenin ardında belge Türkiye'nin kendi koşullarına değinmektedir. Türkiye solu için tam bağımsızlık söylemi anti-emperyalizmle bir arada gitmektedir. Özellikle NATO üyeliğinin ardından ABD tarafından yapılan askeri ve mali yardımlar hem ekonomik hem savunma bağlamında Türkiye'yi ABD politikalarına bağımlı hale getirmiştir. IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlardan alınan borçlar karşısında Türkiye kendi mali disiplinine yönelik kararlarını alamamaktadır. Bu nedenle hem askeri hem de ekonomik açıdan ABD'ye bağımlı Türkiye için barış savaşını, ABD'nin emperyalist politikalarından bağımsız düşünölmemelidir. Barış savaşının anti-emperyalist temelini bu düşünce oluşturmaktadır. Zira ölkenin iç siyasi dengeleri de bu bağımlılık minvalinde şekillenmektedir. 1970'lerin sonlarında yaşanan faşist cinayetlerin sorumlusu olan "ölkü ocakları" ve "komünizmle savaş dernekleri" gibi kurumların varlığı ve devlet tarafından anti-komünizm bağlamında sola karşı desteklenmeleri bu cinayetlerin 1980'e yaklaşılan zamanlarda iyice artmasına yol açmıştır. Diğer yandan kurulan Ecevit hükömetlerinin düşmesi sonucu Türkiye sağının bileşmesiyle oluşan ve rengini anti-komünizm ve ABD taraftarlığının aldığı MC hükömetlerinin tekraren kurulmaları ölkede yaşanan şiddet olaylarını köröklemiştir. Türkiye soluna karşı ayrıca uygulanan resmi kanallardan ve en önemli baskı araçlarından biri de TCK 141. ve 142. maddeleridir. Söz konusu maddeler 1940'lı yılların sonunda başlayan ilk tevkifatlarla 1991 yılında kaldırılana kadar Türkiye solunun başında "Demoklesin kılıcı" misali sallandırılmış ve devlet mevhumunun elinde sola karşı parçalayıcı bir vazife görmüştür. Bu nedenle dernek 141 ve 142 gibi maddelerin kaldırılmasını talep etmektedir. Zira bu maddeler faşist ve ırkçı düşüncelerin örgütlenmesinin yolunu açarak diğer düşüncelerin önünü tıkamaktadır. Ayrıca dernek MC hükömetlerine karşı TKP'nin CHP hükömetini desteklemesi gerektiğini söylemektedir. Bu çaba 1977'deki Demokratik Ulusal Cephe söylemini hatırlatmaktadır.

Belgeye göre, yalnızca Dernek için değil Türkiye solu için anti-demokratik yasalardan ve yaşanan faşist saldırılardan kurtulmanın yolu anti-emperyalist tutumdur. Bunun için NATO ve CENTO gibi emperyalizmin askeri örgütlenmelerine karşı çıkılmalıdır. Bunun için iyi bir örnek de Kıbrıs'tır. Kıbrıs meselesi, Ecevit hükömetinin

1974 yılındaki çıkarma harekâtından beri önemini daha da arttırmıştır. Kıbrıs, ayrıca Akdeniz bölgesindeki coğrafi konumu itibariyle silahlandırmanın hızla yaşandığı topraklardandır. Türkiye solu için de bu coğrafyanın barışı açısından Kıbrıs önem arz etmektedir. Bu barışın sağlanması ise ancak Kıbrıs'ta ve diğer Ege ve Akdeniz bölgelerindeki askeri güçlerin çekilmesi, bu bölgelerin silahlardan arındırılması ve Kıbrıs'ın toprak bütünlüğü ve bağlantısızlığının korunmasıdır. Kıbrıs konusu Türkiye solu ve sağını ayıran diğer konulardan biridir. Özellikle harekât sonrası Kıbrıs, Türkiye sağı tarafından milliyetçi şoven politikalar bağlamında değerlendirilmekte ve Kıbrıs'ın kendi koşullarından azade Türkiye'ye bağlı bir toprak parçası olarak görülmektedir. Türkiye solunun ise Kıbrıs'ı kendi demografik yapısı ve toprak bütünlüğü bağlamında bağımsız bir ülke olarak değerlendirmesi, Türkiye solu ve sağı arasında başka bir çatışma konusunu oluşturmaktadır. Yine Ortadoğu'da işgal ve saldırı altındaki Filistin için Derneğin söylemi Akdeniz gibi Ortadoğu'nun da silahlardan arındırılarak Cenevre Konferansı temelinde sorunun ele alınması ve FKÖ'nün baskıdan kurtarılmasıdır.

Tüm bu gelişmelerin yoğun olarak yaşandığı 1978 yılında kaleme alınan Yönlendirici Temel Politik Belge, yalnızca Derneğin değil kitleleşmiş Türkiye solunun da ortak metinlerinden biri sayılabilir. TBD'nin Türkiye solu içerisindeki özelliği uluslararası düzeyde yaşanan gelişmeleri ulusal düzeyde Türkiye'nin kendine özgün koşulları çerçevesinde okuyabilmesi ve her iki yönü birarada değerlendirebilmesidir. Küresel gelişmeleri anlatırken yalnızca uluslararası ilişkiler bağlamına takılmadan iç siyasi gelişmelerle birlikte değerlendirebilen Dernek yalnızca *barış* hareketi olmasının ötesinde Türkiye siyasi hayatında bir "özgürlük ve demokrasi" hareketidir de.

4.5.5.2.2. Ulusal Faaliyetler

3 Nisan'da yeni adıyla Türkiye Barış Derneği kuruluş günü kutlama etkinlikleri gerçekleştirildi. Kutlamaya, DBK Sekreteryasından E. Kirinova ve Romanya, Macaristan, Polonya ve Irak Barış Komitelerinden temsilciler de katıldı. İstanbul Belediye Meclisi

Salonunda düzenlenen “Nötron Bombası” sempozyumunda da Ordu Milletvekili Ertuğrul Günay ve Ankara Üniversitesi SBF’den Prof. Bahri Savcı birer konuşma yaptı.⁶²¹

Dernek Merkez Yönetim Kurulunda aldığı karar neticesinde Dernek merkezinde söyleşi toplantıları düzenlemeye başlandı. Söyleşilerin ilki 29 Nisan’da Prof. Melih Tümer tarafından “Uluslararası İşbirliğini ve Güvenliği Geliştirme Yolları”, ikincisi 6 Mayıs’da Haluk Gerger tarafından “Türkiye’nin Dış Politikası ve Yumuşama”, üçüncü söyleşi ise 13 Mayıs’ta M. Tali Öngören tarafından “Kitle İletişim Araçları ve Barış Savaşımı” konularında yapıldı.⁶²² Dernek, bu faaliyetlerle bir anlamda uluslararası ilişkiler konusunda bir okul görevini görmekteydi. Derneğe üye öğretim üyeleri bu söyleşiler ve konferanslar vasıtasıyla kamuoyunu dış gelişmelerden haberdar etmek için uğraşıyorlardı. Bu nedenle TBD, üniversite ve sokak arasında da bir bağlantı noktasıdır.

Kurulduktan sonra ilk eylem olarak 1 Mayıs 1977’ye katılan Dernek 1 Mayıs 1978’de de meydanlardadır. 77’deki olaylardan sonra 1978 1 Mayıs’ına katılım oldukça yoğun olmuştu.⁶²³ 1978 1 Mayıs’ının en önemli özelliği “TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİNE ÖZGÜRLÜK isteminin yaygın bir şekilde yükseltilmesi” ve “faşistler ve Maocular dışında en geniş kesimlerin... demokratik istemlerini...” dile getirmiş olmasıydı.⁶²⁴ Bunda 1970’ler döneminin ikinci yarısından sonra fraksiyonlar anlamda

⁶²¹ G.H., 1984, s. 146.

⁶²² G.H., 1984, s. 147.

⁶²³ DİSK’in katılım listesinde Köy-Koop, Türkiye Ziraatçılar Derneği, TÖB-DER, TMMOB, Halkevleri, TRT-Der, İm-Der, Sinematek Derneği, Karikatürcüler Derneği, Türk Tabipler Birliği, Çağdaş Hukukçular Derneği, İstanbul Barosu, TİSAM, TUM-DER, Görsel Sanatçılar Derneği, DEV-SAN-DER, DSOF, HBGD, TUM-OR-DER, TÜTED, Tüm Teknikerler Derneği, HAY-SAĞ-MAM-DER, AKD, ANK. DEM. YOL, MEM-DER, İKD, TUSDER, ÇIRAK-DER, BANK-DER, KÖGEF, GENEL-DER, TUM. ZER. BANK DER, DKD, EMEKÇİ-DER, ENERJİ-DER, PİM, SGB, DHKD, İşçi Kültür Derneği, GENÇ ÖNCÜ, SOS. HİZ. DER., Sanatçılar Birliği Derneği, DGDF, Haber-Der, GİB-DER, İGD, DEB, DEV-GOR, Genç Emekçiler Derneği, ASDK-DER ile Türkiye Barış Derneği de yer almaktadır. DİSK kortejinde 52 kitle örgütüyle birlikte TİP, TSİP, SDP ve TEP temsilciler düzeyinde katılmaktadır. 1 Mayıs’a ayrıca CHP’den Erol Çevikçe, Süleyman Genç, Kemal Anadol, Metin Tüzün, Ayhan Altuğ, Kenan Akmen, İlhan Biber, İsmail Hakkı Öztörün, Erol Saraçoğlu, Selahattin Öcal, Nuri Çelik Yazıcıoğlu, Faik Öztürk, Ferhat Aslantaş, Yılmaz Cemal Mor, Solmaz Behlül, Cevat Atılman, Mehmet Feyyat, Hasan Ünal, Altan Tuna, Mustafa Şentürk, İbrahim Sakdoğan, Zeki Eroğlu, Ertuğrul Günay, Necati Cebe katılmıştır. (“DİSK’in mitingine alınmayan grupların Ankara’daki mitingi sakin geçti”, **Milliyet Gazetesi**, 02.05.1978, s. 8.)

⁶²⁴ Türkiye İşçi Sınıfının Yükselen Hareketi İçinde 1 Mayıs 1978, İzmir, Konuk Yayınları, s. 43.

çeşitlenen ve yığınsallaşan Türkiye solunda daha önce üzerinde durulan sosyalist blok içerisindeki Sino-Sovyet çatışmasının etkisi de kaçınılmaz olarak gözlemlenmektedir. Özellikle ÇKP tarafında yer alan Aydınlıkçılar ve SBKP yanında yer alan TKP arasında çatışmalar sol içi şiddet olayları arasındadır. “Revizyonizm”, “maceracılık” ve “sosyal-faşist” suçlamalarının karşılıklı yaşandığı dönemde her iki grup da sol eylemde biraraya gelmekte, birbirlerine karşı açıkça dışlayıcı tavır almaktaydılar. Maoocu örgütlere karşı olan yapılanmalardan biri de TBD’dir.

Sol içi konumunu iyice belirginleştiren Dernek, sosyalist örgütlerle ilişkilerini devam ettirmekteydi. Mahmut Dikerdem, İGD’nin 1. Genel Kurulu’nda bir konuşma yaptı. Ayrıca, İGD’nin 1. Genel Kuruluna katılan Dünya Demokratik Gençlik Federasyonu da Derneğe ziyarette bulunmuştu. Rauf Denktaş hükümetinin İstanbul’da okuyan Kıbrıslılar Öğrenim ve Gençlik Federasyonu (KÖGEF) üyesi Kıbrıslı üniversite öğrencilerini yurtların atması sonucu TBD, “Kıbrıslı öğrencilerle dayanışma komisyonu” kurarak, barınma sorunlarına çözüm aradı. Bir müddet öğrencilere Derneğin lokali tahsis edildi.

Dernek MYK’sı, Barışseverler Cemiyeti’nin kapatılma günü olan 13 Haziran 1952’nin yıldönümü vesilesiyle, TBD’nin “Nazım Hikmet’in ve Barışseverler Cemiyeti’nin geleneğini” yaşatacağını belirten bir bildiri yayınladı.⁶²⁵ Nazım Hikmet’i ve Barışseverler Cemiyeti’ni Türkiye barış güçlerinin harcını atanlar olarak gören TBD, Milliyet Gazetesi yazarı Zekeriya Sertel’in Nazım Hikmet hakkında “Nazım Hikmet’in Son Yılları” başlıklı yazısında Hikmet’in “kişiliğini, düşünce ve duygularını çarpıtırıp küçültmesi” sebebiyle bir açıklama yaptı,⁶²⁶

⁶²⁵ G.H., 1984, s. 151.

⁶²⁶ Zekeriya Sertel’in Nazım Hikmet’in Son Yılları” başlıklı yazı dizisi Milliyet Gazetesi’nde yayınlanmıştır ve yazılar Türkiye Sol entelijansiyesi içerisinde tartışmalara sebep olmuş ve Sertel’i kınayan açıklamalar yapılmıştır. Türkiye Yazarlar Sendikası da Barış Derneği gibi Sertel’i Nazım’a hakaret ettiği ve küçük düşürdüğü için kınayan bir açıklama yapmış (açıklamanın tam metni 25 Ekim 1978 tarihli Milliyet Gazetesi’nde yayınlanmıştır. (“Zekeriya Sertel’in Yanlışları ve Doğruları, TYS adına yapılan açıklama”, **Milliyet**, 25 Ekim 1978, s. 5.) ve Sertel’in üyesi olduğu TSY Nazım Hikmet Kurulu’ndan atmıştır. Buna binaen Yazarlar Sendikası Başkanı Aziz Nesin, Sendika tarafından yapılan kınamaya karşılık bu kınamanın

DİSK'in düzenlediği 15/16 Haziran anmasına mesaj gönderdi.⁶²⁷ Dikerdem, TBD adına Tüm Teknik Elemanlar Derneği'nin (TÜTED) 4. Genel Kuruluna katıldı. Dikerdem'in Kurul'da yaptığı konuşmada egemen devlet kavramı ve savaşların kaçınılmazlığı karşıtı olarak söyledikleri önemliydi. Dikerdem konuşmasında, savaş dürtüsünün insanlığın doğasında varolduğu savının doğru olmadığını ve Fransız Devriminin ardından egemen ulus-devlet nosyonu ile yapay "ebedi-düşmanlıklar" yaratıldığını savunuyordu. Dikerdem için barış, ne "soyut bir kavram ne de ütopyadır." Yapay düşmanlıkların devam etmesinin nedeni "sömürü düzeninin toplumsal yaşama egemen kılınmasıdır." Bu nedenle "barış için savaşım ile savaşı doğuran emperyalizme ve onun desteğindeki faşizme, gericiliğe, ırkçılığa, şovenizme, militarizme karşı savaşım ayrılmaz bir bütündür."⁶²⁸ Dikerdem'in Antalya Sanat Şenliğinde yaptığı konuşma da aynı içeriğe sahipti:

"...dünya halkları bilinçlenmeye ve İŞÇİ SINIFI BİLİMİ ile aydınlanmaya başlayınca ne uluslararası savaşların kaçınılmaz ne de insanın insanı sömürmesinin bir doğa yasası olmadığını anladılar.... sömürü ile savaş, emperyalizm denilen canavar ananın ikiz çocukları gibidir. İşte o zamandan beri savaşı ve sömürsüz bir Dünya insanlık için erişilmez bir hayat, bir ÜTOPYA OLMAKTAN ÇIKTI. Emekçi sınıfların TARİHSEL GÖREVİNİ simgeledi.

*...barış için savaşım ile savaşı doğuran emperyalizme ve onun desteğinde faşizme, gericiliğe, ırkçılığa, şovenizme ve militarizme karşı mücadele ayrılmaz bir bütündür. Son olarak, Helsinki'de imzalanan belge insanlık tarihinde yeni bir sayfa açtı. Devletlerarası ilişkilerde yumuşama süreci başlatıldı. Bu dönem insanlık için... yepyeni olanaklar yarattı. Fakat, önümüzdeki en büyük engel emperyalizmin dayattığı silahlanma yarışıdır... Nötron bombasının yüreklere korku salarak savaştan caydırıcılık görevi yapacağını iddia ediyorlar... Barışa giden yol mutlaka silahlanma yarışına son vermekten geçer."*⁶²⁹

kendisi yokken yapıldığını, bu kınamanın haksız olduğunu ve Sertel'in yazı dizisinin hâlâ devam ettiğini belirterek istifa etmiştir.

Nazım Hikmet'le yakın tanışıklığı bulunan Sertel'in buna yanıtı ise şu şekildedir:

"Ben Nazım'la beraber yaşadığımız günleri yazıyorum, hayalimden uydurmuyorum. Ve Nazım'ı bir insan olarak anlatmaya çalışıyorum. Nazım benim en yakın dostum, en çok sevdiğim, saydığım insandı. Ona hakaret etmek aklımdan geçmez ve böyle bir iftirayı şiddetle reddediyorum. Ben sadece olanları olduğu gibi anlatmaya çalışıyorum." ("Sertel'in Nazım Hikmet dizisi Yazarlar Sendikası'na karıştırdı", **Milliyet**, 17 Eylül 1978, s. 14.)

⁶²⁷ G.H., 1984, s. 230.

⁶²⁸ G.H., 1984, s. 595-7.

⁶²⁹ G.H., 1984, s. 543-5.

Dernek, diğer taraftan çalışma komisyonları kurma kararı almıştır. Alınan karara göre kurulacak komisyonlar ve belirlenen sorumlu üyeleri:⁶³⁰

Araştırma ve Eğitim Komisyonu	Metin Özek
Basın-Yayın Komisyonu	Hüseyin Dilli
Kültür Komisyonu	Orhan Taylan
Uluslararası Güvenlik ve İşbirliği Komisyonu	Ayşe Bilge Dicleli
Barış İçin İnsan Hakları Komisyonu	Zülal Kılıç
Ekonomi Komisyonu	Nadir Akgül
Anti-emperyalist Savaşım ve Silahsızlanma Komisyonu	Hüseyin Baş
Anti-faşist Savaşım Komisyonu	Ataol Behramoğlu
Çevre Sorunları ve Barış Komisyonu	Erdal Atabek
Parlamentarler ve Barış Komisyonu	Metin Tüzün
Barış Savaşımında Sendikalar Komisyonu	DİSK

Yukarıdaki ayrıntılı komisyon çalışmalarından da anlaşılacağı gibi Dernek bir yandan çalışma alanlarını genişletiyor bir yandan da ayrıntılandırıyordu. Bunda Dernek üyelerinin ilgi alanlarının çeşitliliği önemli rol oynamaktadır.

Bu dönemde Derneğin düzenlediği günler ve haftalar da Dernek faaliyetleri açısından önemli yer tutmaktadır. Haziran ayında “Dünya Silahsızlanma Günü” sebebiyle yayınlanan bildiride “Birleşmiş Milletlerin silahsızlanma konusunda aldığı kararların bir an önce yaşama geçirilmesi gerektiği” vurgulanmıştı. Aynı ay içerisinde Nötron bombasının yapımına ve depolanmasına karşı 25 Haziran’da Dernek’te “Eylem Birliği Toplantısı” için “barıştan yana tüm kuruluşlara” çağrı yapıldı ve bu toplantının 15 Temmuz’da daha geniş katılım sağlanarak ikincisi yapıldı. Ağustos ayında 27 örgütle birlikte İstanbul, Ankara, İzmir, Diyarbakır, Gaziantep, Kars, Trabzon, Zonguldak ve

⁶³⁰ T.C. İnci Ordu Komutanlığı Sıkıyönetim 2 Nolu Askeri Mahkemesi, **Türkiye Barış Komitesi Derneği Davası Gerekçeli Hüküm**, İstanbul, 28.04.1987, s. 125.

Adana’da Nötron bombasına karşı afişler asıldı, broşürler dağıtıldı ve imza kampanyaları düzenlendi.⁶³¹ Dernek, aynı ay İç Anadolu ve Ege Bölgelerinde temsilcilikler kurdu.⁶³²

Bununla birlikte, 1 Eylül “Dünya Barış Günü” kutlamaları için hazırlıklar başlamıştı. 1 Eylül 1978, ülke çapında İstanbul, Çorum, İzmir ve Trabzon’la birlikte toplam 12 ilde kutlandı.⁶³³ İstanbul’daki kutlamalara Sovyetler Birliği Barış delegasyonu da katıldı. 1 Eylül’le ilgili bir de broşür yayınlandı.⁶³⁴

1978 yılının Türkiye solu içindeki en önemli gelişmelerinden biri Ahmet Taştan davasıdır. *Ürün Dergisi* Yazı İşleri Müdür Ahmet Taştan hakkında dergide Türkiye Komünist Partisi Programı’nın yayınlamasından dolayı dava açılmıştı. Taştan mahkeme tarafından tutuklandı. Taştan’ın tutukluluğu ve yargılanmasına karşı itirazlar Türk Ceza Kanunu’nun 141 ve 142. Maddeleri etrafında yapıldı.⁶³⁵ 17 Ekim’de gerçekleşecek ilk duruşma öncesinde ve sonrasında farklı illerde toplantı ve yürüyüşler düzenlendi.⁶³⁶ Bu eylemlere TBD üyeleri de katıldı.⁶³⁷

Bu dönemde ülkü ocakları ve komünizmle mücadele derneklerinin işlediği cinayetler de artmaktadır. 8 Ekim 1978’de TİP üyesi Latif Can, Efraim Ezgin, Hürcan Gürses, Osman Nuri Uzunlar, Serdar Alten, Faruk Ersan ve Salih Gevence faşistler tarafından Ankara, Bahçelievler semtindeki evde katledildi. Bahçelievler Katliamı olarak bilinen olay sonrası TBD, basın bildirisi yayınlamış ve TİP’in yayın organı olan Yürüyüş Dergisi’ne Dernek Genel Sekreteri Enis Coşkun demeç vermiştir.

19-26 Aralık’ta Kahramanmaraş’ta Alevilere yönelik katliam gerçekleştirildi. Olaylar sonucu 120 kişi ölmüş, 200’ün üzerinde ev yakılmıştı. 26 Aralık 1978’de İstanbul,

⁶³¹ G.H., 1984, s. 233.

⁶³² G.H., 1984, s. 132.

⁶³³ Toplam 12 il olduğunu Barış Derneği’nin “Ülkemizde 1 Eylül’ler” başlıklı yazısından biliyoruz. Sayılan illerde ise polis gözetim raporu tutulduğu için Gerekçeli Hükümün içinde geçmektedir.

⁶³⁴ TBD, *Savaşsız, Sömürsüz Bir Dünya İçin 1 EYLÜL*, İstanbul: Barış Derneği, no.8.

⁶³⁵ Türkiye Barış Derneği’nin de bu maddeler sebebiyle kapatılması ve yargılanması hem ironik hem de gereğinden fazla olağan olarak tanımlanabilir.

⁶³⁶ G.H., 1984, s. 716-7.

⁶³⁷ Aydın Engin ve Oya Baydar bu toplantılarda konuşma yapmışlardır. Genel Sekreter Enis Coşkun’da düzenlenen “Özgürlük Gecesi”nde bir konuşma yapmıştır.

Ankara, Kahramanmaraş, Adana, Elazığ, Bingöl, Erzurum, Erzincan, Gaziantep, Kars, Malatya, Sivas, Şanlıurfa’da sıkıyönetim ilan edildi. Derneğin 12 Aralık’ta yaptığı GYK toplantısındaki rapor, katliamdan 9 gün evvel Derneğin bu tür saldırıların olacağı öngörüsünü ortaya koymaktadır.

*“İktidarı zaptetmek için ülkede saldırılarını yoğunlaştıran, **sıkıyönetim ilanını kaçınılmaz kılmak için kanlı cinayetlerini arttıran kanlı çeteler ülkeyi kana boğmakta... faşist odakların üzerine hâlâ kararlı bir tutumla gidilmemektedir.**”⁶³⁸*

17 Ocak 1979’da Mahmut Dikerdem alınan sıkıyönetim kararına karşı Başbakan Bülent Ecevit’e bir mektup yazdı. Dikerdem, mektubunda MC iktidarıyla faşizmin beslendiğini ve sıkıyönetimin faşizme karşı bir çare olamayacağını aksine onu büyüteceğini, sıkıyönetim uygulamalarının demokratik hak ve özgürlüklere zarar verdiğini belirterek sıkıyönetimin kaldırılması yönündeki her türlü çabaya Dernek tarafından destek vereceğini yazmıştı. Ecevit’in 23 Ocak tarihli kısa cevabı ise sıkıyönetim ilanının sebebinin, olağanüstü koşulların olağan yöntemlerle çözülememesi sorunu olduğuydu. Ecevit’e göre hükümet “demokratik özgürlükleri zedelemekten yürütmek için çaba sarfetmekteydi.”⁶³⁹

16 Kasım 1979’da TBD üyesi öğretmen Talip Öztürk çalıştığı Ahmet Rasim Ortaokulu yakınlarında bir arabadan ateş açılması sonucu öldürüldü. Talip Öztürk aynı zamanda TÖB-DER üyesiydi ve TÖB-DER İstanbul Şubesi Yönetim Kurulu Başkanlığı yapmıştı.

Sıkıyönetim kararı, TBD’nin faaliyetlerini de etkilemişti. Ocak ayında gerçekleştirilen Nazım Hikmet anması 1979 yılında İzmir’de kapalı salon etkinliği olarak yapıldı. Nisan’da kutlanan kuruluş yıldönümü İstanbul’da ufak bir grupla kutlandı. Sıkıyönetim illerinde 1 Mayıs kutlamaları yapılamadığı için Barış Derneği 1 Mayıs’da yine İzmir’deydi. TBD, sıkıyönetimin olmadığı İzmir’de eylemlerini gerçekleştirdi. 30

⁶³⁸ G.H., 1984, s. 259 (vurgu metnin aslına aittir).

⁶³⁹ G.H., 1984, s. 616.

Haziran’da diğer örgütlerin katılımıyla “NATO’ya, İkili Anlaşmalara, Üslere, Silahlanma Yarışına HAYIR” yürüyüşünü düzenledi.⁶⁴⁰

Dernek GYK’sı 3 Haziran’da bir basın açıklamasıyla diğer örgütlere birlik çağrısı yaptı:

“Türkiye, bugün ülkenin geleceğini belirleyecek bir yol kavşağındadır. Önümüzdeki yollardan biri özgürlük, demokrasi ve barışa, öteki tutsaklığa, faşist dikta rejimine ve bölgemizde savaş ocakları tutuşturma girişimlerini hızlandırmaya götürecektir.

Sonuç Çağrısı:

Bağımsızlık ve demokrasiden yana tüm siyasi partileri, meslek kuruluşlarını, kitle örgütlerini ve yurtsever kişileri bu amaç doğrultusunda bir araya gelmeye çağırıyoruz.”⁶⁴¹

1 Eylül kutlamaları da sıkıyönetim sebebiyle önceki yıllarda olduğu gibi yaygın olarak yapılamamıştı. İstanbul’da bir vapur gezisi biçiminde düzenlenen kutlamalar, Kayseri, 31 Ağustos’ta Eskişehir Arı Sinemasında⁶⁴², 1 Eylül’de Bursa Teyyare Sinemasında⁶⁴³ ve Kocaeli’nde salon toplantıları olarak yapıldı.⁶⁴⁴

27 Kasım DBK tarafından “Yeni ABD Füzelere Karşı Uluslararası Eylem Günü” olarak belirlendi ve dernek, bununla ilgili TİP, TSİP, sendikalar ve demokratik kitle örgütleriyle birlikte “Yeni ABD Füzelere HAYIR” kampanyası, 24 Kasım’da İzmir’de “Ölüm Füzelere HAYIR” yürüyüşü ve açık hava toplantısı, 25 Kasım’da Bursa’da kapalı salon toplantısı, 26 Kasım’da İzmit’te yürüyüş ve açık hava toplantısı, 27 Kasım’da Ankara’da panel, 28 Kasım’da Eskişehir’de kapalı salon toplantısı, İstanbul Tepebaşı Gazinosu’nda toplantı ve Türkiye çapında 23 Kasım-7 Aralık tarihleri arasında NATO Güneydoğu Komutanlığı’na kart postalama eylemleri düzenledi.⁶⁴⁵

⁶⁴⁰ 1979 yılının ilk yarısında NATO’yla tek etkinliği bu değildir. NATO’nun kuruluşunun 30. Yılı olması nedeniyle 4 Nisan’da basın açıklaması yapılmış, “30. Yılında NATO ve Türkiye” broşürünü hazırlamıştır. Broşür Eylül ayında ikinci baskısını yapmıştır.

⁶⁴¹ G.H., 1984, s. 238. Bu çağrı sonrasında Ankara’da bir toplantı düzenleniyor ancak kimlerin katıldığı ve “biraraya gelme” konusunda nasıl kararlar alındığına dair bilgi yok.

⁶⁴² G.H., 1984, s. 474

⁶⁴³ G.H., 1984, s. 488.

⁶⁴⁴ G.H., 1984, s. 240.

⁶⁴⁵ G.H., 1984, s. 241.

4.5.5.2.3. Uluslararası Faaliyetler

Uluslararası konjunktürde öne çıkan meselelerden biri de Kıbrıs Harekâtının ardından ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosunu 1978 yılında kaldırmasıdır. Haşhaş ekiminin belli kurallar altında serbest bırakılması ve 1974 Kıbrıs Harekâtı sonrası ABD'nin uyguladığı silah ambargosu sonucu Türkiye'deki ABD askeri üslerinin bazılarının kapanması ya da askıya alınması ile gerilen ABD-Türkiye ilişkilerinde Türkiye'nin SSCB'ye yaklaşması pek uzun sürmemiştir. Ancak 1978 yılı sonlarına doğru ABD'nin silah ambargosunu kaldırmasıyla ABD ve Türkiye arasında yeniden anlaşmaya varılması Türkiye Barış Derneği tarafından tepkiyle karşılandı. Dernek değerlendirmesine göre böyle bir anlaşma “bölge ve dünya barışını tehdit etmekteydi.”⁶⁴⁶

Türkiye Barış Derneği 2. döneminde de DBK başta olmak üzere birçok yabancı barış örgütüyle yakın ilişkiye geçti ve faaliyet yürüttü. I. Genel Kurul'da da DBK'ya üye olma kararı alınmış olması bu dönemde yurtdışı faaliyetlerin arttığının da bir göstergesidir.

9 Nisan 1978'de Libya'nın Tripoli kentinde düzenlenen “Uluslararası İşbirliğini ve Güvenliği Geliştirme Yolları” Dünya Konferansına Derneği temsilen CHP İstanbul Milletvekili Melih Tüzün ve Prof. Melih Tümer katıldı. 9 Mayıs'ta Macaristan Barış Komitesi'nin davetlisi olarak Genel Sekreter Enis Coşkun ve Zonguldak Senatörü M. Ali Pestilci “Hitler Faşizminin Yenilgiye Uğratılması ve Avrupa'da Zafer Günü” etkinlikleri için Budapeşte'ye gitti. Yine Mayıs ayında A. Bilge Dicleli ve Hüseyin Baş, AGİK'in “Silahsızlanma Toplantısına” katıldı. Enis Coşkun ve M. Ali Pestilci DBK'nın 18-21 Mayıs arasında Basel'de düzenlediği ve aynı zamanda Türkiye'de düzenlenmesi planlanan “Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Ekonomik, Teknolojik ve Kültürel İşbirliği” toplantısının öngörüşmelerinin yapıldığı “İrk Ayrımının ve İrkçiliğin Yok edilmesi” Dünya Konferansına gittiler. “Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Ekonomik, Teknolojik ve Kültürel İşbirliği” konferansının yapılması ve gerekli izinlerin alınması için Enis Coşkun

⁶⁴⁶ G.H., 1984, s. 234.

Köyişleri, Ticaret ve Dışişleri Bakanlarıyla görüşmelerde bulundu. Düzenlenecek olan bu konferansa DBK Bölge Sekreteri E. Kiranova ve Bulgaristan, Yunanistan, Lübnan ve Filistin Kurtuluş Ordusu temsilcileri de katılmıştı.⁶⁴⁷

15-17 Eylül 1978’de Adisababa’da 140 ülkenin katılımıyla toplanan “Afrika ve Arap Halklarının Emperyalizme ve Gericiliğe Karşı Savaşımıyla Dayanışma” Uluslararası Konferansı’na TBD Enis Coşkun ve Ali Sirmen’den oluşan iki kişilik heyetle katıldı. Coşkun ve Sirmen’in yol masrafları ise Dışişleri Bakanlığı tarafından karşılanmıştı.⁶⁴⁸

Kasım 1978’de Bükreş’te yapılan “Helsinki Nihai Senedi’nin Yaygınlaştırılmasında Yığın Örgütlerinin İşlevi” konferansına Bedir Aydemir katıldı.⁶⁴⁹

Kasım ve Aralık aylarında “Bölgede Barış, Güvenli ve İşbirliği” konusunda düzenlenen konferansın ön çalışmaları Türkiye, Kıbrıs ve Yunanistan Barış Komiteleri sırasıyla Atina ve İstanbul’da yapıldı. İstanbul’daki toplantıya Kuzey Kıbrıs barışseverlerinden oluşan bir komite de katıldı.⁶⁵⁰

TBD, Sovyetler Birliği Barışı Koruma Komitesiyle de yakın ilişkiler kurmuştu. 23-30 Haziran tarihleri arasında SSCB Barışı Koruma Komitesinin davetlisi olarak MYK üyesi Bedir Aydemir, GYK üyesi ve Bank-Sen Genel Başkanı Metin Denizmen ve Dernek üyesi ve CHP Ordu Milletvekili Ertuğrul Günay’dan oluşan üç kişilik bir heyet SSCB Yüksek Sovyeti Prezidyumu ve SSCB Sendikalar Merkez Konseyi’yle görüşmek üzere Moskova’ya bir haftalık ziyaret gezisi yaptı. Ziyaretten Sovyetler Birliği’nin barışın “detant, geniş kapsamlı bir iş birliği ve genel silahsızlanmadan geçtiğinin bilincinde olarak, bu uğurda ısrarla çaba” harcamakta olduğu sonucu çıkarılmıştı. Türkiye SSCB ilişkilerinin temelleri “Büyük Ekim Devimiyle Türk Kurtuluş Savaşında” atılmıştı ve

⁶⁴⁷ G.H., 1984, s. 233.

⁶⁴⁸ G.H., 1984, s. 234.

⁶⁴⁹ G.H., 1984, s. 235.

⁶⁵⁰ G.H., 1984, s. 236.

Türk-Sovyet dostluğu “Helsinki Nihai Senedinin yarattığı işbirliği ortamında” daha da “güçlenip gelişecekti.”⁶⁵¹

Başbakan Bülent Ecevit’in SSCB ziyareti ve imzalanan “Siyasi Belge” ile yakınlaşan SSCB-Türkiye ilişkileri bağlamında iki barış delegasyonu arasında da bir ortak açıklama metni hazırlandı ve metinde imzalanan “Siyasi Belge”nin önemi vurgulandı:

*“...Taraflar, her iki ülke arasındaki iyi komşuluk ilişkilerinin gelişip güçlenmesi konusunda ümit verici açılımlar getiren, Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit’in Sovyetler Birliği’ni ziyaretinin ve Sovyet yöneticileriyle yaptığı görüşmelerin önemini belirtirler. Her iki Örgüt, Türkiye ve Sovyetler Birliği barış güçlerinin, o ziyaret sırasında imzalanmış olan SİYASAL BELGE’de açıklanan, SSCB ve Türkiye arasındaki dostça işbirliği ilkelerini desteklediklerini açıklarlar.”*⁶⁵²

Bu ziyarette TBD de SSCB Barışı Koruma Komitesini Türkiye’ye davet etti. Bu yakınlaşma TBD tarafından “Barışa Yeni Bir Katkı: Türkiye-SSCB İlişkilerinde Son Gelişmeler” broşürünün basılmasıyla kamuoyuna aktarıldı.

Bir sene sonra, 30 Haziran-8 Temmuz tarihleri arasında Türkiye Barış Derneğinden Enis Coşkun başkanlığında İsmail Hakkı Öztörün, Faik Öztürk, Melih Tümer, Anıl Tangör, Esin Oyal, Asım Bezirci, Meral Taygun, Yavuz Bayülken’den oluşan dokuz kişiden heyet tekrar SSCB Barış Komitesini ziyaret etti. SSCB Barış Komitesi ise 31 Ağustos-7 Aralık tarihlerinde TBD’ye iadeyi ziyaret yaptı.

SSCB Barış Komitesi’nin ardından Bulgaristan Barış Komitesi de Derneğe ziyaret daveti yaptı. Kasım ayında Dernek üyeleri Enis Coşkun, Jülide Gülizar, Süleyman Coşkun, Cemal Kırıl, M. Ali Pestilci, Ruhi Su ve Osman İkiz’den oluşan yedi kişilik heyet davete karşılık ziyareti gerçekleştirdi. 7-15 Aralık 1979’da Erdal Atabek ve Süleyman Üstün Romanya Barış Komitesinin davetlisi olarak ziyarette bulundu.

1979 yılının Şubat ayında DBK’nın, Demokratik Alman Cumhuriyeti’nin başkenti Berlin’de Özel Kurultayı yapıyordu. Kurultay’a, Mahmut Dikerdem, Enis Coşkun, Bedir Aydemir, Mehmet Karaca ve A. Bilge Dicleli katıldı. Kurultay, Türkiye Barış Derneği’nin

⁶⁵¹ Mahmut Dikerdem’in 23 Haziran’da SSCB gezisi için yaptığı açıklama. **G.H.**, 1984, s. 602.

⁶⁵² **G.H.**, 1984, s. 606.

en aktif katıldığı DBK toplantısı olmuştur. Mahmut Dikerdem Kurultay genel oturumda konuşma yaptı ve BM temsilcisinin de olduğu “İrkçılık ve İrk Ayrımı” toplantısına başkanlık yaptı. Türkiye’den yirmi üç kişi DBK üyeliğine kabul edildi. DBK Yönetim Kuruluna başlı olan on üç sürekli komisyondan Parlamenterler, Sendikacılar, Kültür ve İnsan Hakları Komisyonlarına TBK’den temsilciler seçildi. Kurultay’da Türkiye ile ilgili bir tanıtım toplantısı yapıldı ve DBK Kurultayı “Türkiye barış, demokrasi ve ilerleme güçlerinin savaşımla dayanışma içinde olduğuna” dair bir karar maddesi çıkardı.⁶⁵³

Roma’da “Arap ve Filistin Halklarıyla Dayanışma” Uluslararası Konferansı’nın hazırlık toplantısına dernekten Bedir Aydemir katıldı. Şubat 1979’da Çin Vietnam’a saldırmıştı. TBD, Çin’i NATO’nun 16. Ülkesi olmakla suçladı. 6-8 Mart 1979’da Helsinki’de DBK tarafından yapılan “Vietnam Halkıyla Dayanışma” Konferansında üç kişilik bir heyet vardı.⁶⁵⁴ Dernek, Çin’in Vietnam’a saldırısıyla ilgili oluşturduğu özel komisyon tarafından hazırlanan bir de kitap yayımladı.⁶⁵⁵

Türkiye Barış Derneği, UNESCO ve Dışişleri Bakanlığıyla birlikte 28-31 Mart tarihleri arasında İstanbul Trabya Oteli’nde “İnsan Hakları Sempozyumu” düzenledi. 8-9 Mart 1980’de Türkiye Barış Derneği’nin girişimiyle BM Türkiye Derneği ve UNESCO Türkiye Milli Komisyonunun ortak katılımıyla “Silahsızlanma İçin Eğitimde Kitle İletişimi” Uluslararası Sempozyumu yapıldı. Sempozyum ileride UNESCO tarafından yapılacak olan “Barış İçin Eğitim” Uluslararası Konferansının da bir ön toplantısıydı.⁶⁵⁶

İsrail’in Lübnan’a düzenlediği saldırılar sebebiyle 15 Haziran “Lübnan Halkıyla Uluslararası Dayanışma Günü” için TBD bir bildiri yayınladı:

*“Ortadoğu’da barış sorununun kilit noktası olan Filistin direnişinin, Lübnan ulusal hareketiyle içiçe geçtiği bir dönemde, ABD emperyalizminin ve İsrail’in Lübnan’a yönelttiği saldırıları şiddetle” kınıyoruz.*⁶⁵⁷

⁶⁵³ G.H., 1984, s. 236-7.

⁶⁵⁴ Ahmet İsvan, Ertuğrul Günay ve A. Bilge Dicleli.

⁶⁵⁵ **Vietnam Gerçeği**, İzmir, Konuk Yayınları, İzmir, 1979.

⁶⁵⁶ G.H., 1984, s. 243-4.

⁶⁵⁷ G.H., 1984, s. 238.

Temmuz'da Caracas'ta DBK'nın düzenlediği "Nikaragua Halkıyla Dayanışma" Uluslararası Konferansına Halis Aydıntaşbaş, Ağustos'ta Kabil'de yapılan "Afganistan Halkıyla Dayanışma Konferansına da Bedir Aydemir katıldı.⁶⁵⁸ Lizbon'da düzenlenen "Filistin Halkıyla Uluslararası Dayanışma" Konferansında Mahmut Dikerdem ve Bedir Aydemir, Meksika'da yapılan "Porto Riko'yla Dayanışma" Konferansında Dora Kalkan bulunmaktaydı.⁶⁵⁹

Hollanda'daki Türkiyeli İşçiler Birliğinin, Hollanda siyasi partileri, demokratik örgütleri ve sendikalarıyla ortaklaşa düzenledikleri "Anti-faşist Sempozyum"a TBD de katıldı.⁶⁶⁰

NATO ülkelerindeki barış hareketleri, 1979 Aralığında Avrupa'ya yerleştirilmesi planlanan Cruise ve Persing II füzelerine karşı Brüksel'de toplanmıştı. Toplantıda TBD'yi temsilen Zülal Kılıç katıldı. Toplantı sonunda "*Helsinki ruhunu baltalayacak bu planın, silahlanma yarışını hızlandıracacağı*" ve "*SALT-II anlaşmasının derhal onaylanması gerektiği*" belirtildi.⁶⁶¹ Bu minvalde yine Brüksel'de "Yeni ABD Füzelerine HAYIR" mitingi yapıldı. Mitinge Türkiye'den birçok aydın ve işçi katıldı.⁶⁶²

Görüldüğü gibi Derneğin ikinci döneminde yaptığı uluslararası faaliyet alanları genişlemiş ve üyeleri yaygın olarak çoğu yurtdışı toplantısına katılmıştır. Diğer yandan DBK'nın toplantılarına düzenli katılıma da özen gösterildiği anlaşılmaktadır.

4.5.5.2.4. GYK Genişletilmiş Özel Oturumu

Dernek, 26-27 Ocak 1980'de İstanbul'da Genel Yönetim Kurulu Genişletilmiş Özel Toplantısı yaptı.⁶⁶³ Toplantıda, ilk barış örgütlenmesi olan Türkiye Barışseverler Cemiyeti'nin Başkanı Behice Boran, Mahmut Dikerdem, Ahmet Kaçmaz ve Halit Erdem birer konuşma yaptılar. Mahmut Dikerdem'in yaptığı toplantının açılış konuşması diğer

⁶⁵⁸ G.H., 1984, s. 239.

⁶⁵⁹ G.H., 1984, s. 239

⁶⁶⁰ G.H., 1984, s. 240.

⁶⁶¹ G.H., 1984, s. 241.

⁶⁶² G.H., 1984, s. 242.

⁶⁶³ Katılımcı listesi için bkz. Ek-11.

konuşmaların da özeti mahiyetindeydi. Dikerdem, 1980 yılının soğuk savaşın en yüksek seviyesine çıkacağı yıl olacağına değinerek “dünyanın her yerinde yaşanan emperyalist savaşların” bunun bir göstergesi olduğunu belirtti. “Barış ve demokrasi güçlerinin birlik halinde savaşım vermelerinin yol ve yöntemlerini bulma görevi olduğunu” söyledi.⁶⁶⁴ Toplantıda, dünya genelinde gelişen olayların değerlendirildiği kapsamlı bir “*Sonuç Raporu*” hazırlandı. Raporda, Avrupa, Ortadoğu, Latin Amerika, Güney Afrika ve Batı Sahra, Güneydoğu Asya ve Türkiye özelinde Akdeniz Bölgelerinde yaşanan gelişmelere değinilmiştir.⁶⁶⁵

Raporun Sonuç Bildirgesi 4 nokta üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunlardan ilki, Helsinki Nihai Senedi sonrası yeniden başlayan silahlanmaya dikkat çekiyordu. Bununla ilgili olarak üçüncü ve dördüncü maddelerde Çin’in ABD’nin Cruise ve Persing II füzelerini Avrupa’ya yerleştirme girişimlerinin desteklenmesine karşı çıkılmakta ve bunu SALT II Antlaşmasının askıya alacağı vurgulanmaktaydı. Yine devamında Türkiye özelinde ABD ve Türkiye arasında imzalanan Savunma İşbirliği Anlaşmasına dikkat çekilerek Türkiye’nin bir savaş üssü haline geleceği ve IMF, OECD ve Dünya Bankası yoluyla çokuluslu şirketlerin sömürüsüne terk edileceği düşüncesi paylaşıldı. Buna binaen ise hak ve özgürlükleri kısıtlayan düzenlemeler yoluyla anti-demokratik ve faşist uygulamaların devam edeceği ve faşist cinayetlerin yoğunlaşacağı vurgulandı. İkinci madde, dönemin en yoğun uluslararası sorunu olan Ortadoğu meselesi üzerineydi. Bildirgeye göre ABD ve İran eksenli saldırılar Arap halklarını özellikle de Filistin’i tehdit etmeye devam etmekteydi. Bildirge, “*emperyalizme ve faşizme karşı*” oluşturulacak bir “cephe birliğin ivedilikle oluşturulması gerektiği” vurgusuyla bitiyordu.⁶⁶⁶

⁶⁶⁴ TÜSTAV Mahmut Dikerdem Arşiv Fonu, **Mahmut Dikerdem’in açılış konuşması**, K. 1, Z. 55: Barış Derneği Genel Yönetim Kurulu Genişletilmiş Özel Oturumu belgeleri, 26.01.1980-27.01.1980., s. 1-3.

⁶⁶⁵ “70’lerin kazanımları olan Vietnam, Angola, Mozambik, Gine-Bissau, Etiyopya, Helsinki Konferansı, Kamboçya, Laos, Portekiz’de, İspanya’da, Yunanistan’da faşist rejimlerin çöküşü. FKÖ’nün artan gücü ve etrafında gelişen uluslararası dayanışma, İran’da Şah rejiminin, Nikaragua’da Somoza rejiminin sonu, Afganistan’da ilerici değişiklik (Sovyetlerin Afganistan’ı işgali), SALT II’yi 1980’de kaybetmemek” gerekmektedir. (A.g.b.)

⁶⁶⁶ **Sonuç Bildirgesi**, K. 1, Z. 55, s. 2.

Barış İçin Halkların Dünya Parlamentosu, Silahsızlanma ve Askersel Detant; Ortadoğu; Akdeniz’de Barış ve Güvenlik; Afrika’nın Güneyi ve Batı Sahra; Güneydoğu Asya ve Dünyada ve Ülkemizde İnsan Haklarının İhlaline Karşı Savaşım başlıkları altında değerlendirmelerden oluşan sonuç raporu dünyada ve Türkiye’de gelişen olayların değerlendirmesi biçimindedir.

DBK'nın saptamasına uygun olarak 1980 yılı “Barış İçin Halkların Dünya Parlamentosu” yılı olacak ve yıl içindeki tüm etkinlikler ve eylemler bu faaliyetin hazırlıkları ile bağlanacaktı. DBK ile yakın temas içerisinde bulunan Dernek bu toplantıya oldukça önem vermektedir.

DBK, bu toplantıyı aynı zamanda tüm dünya ülkelerindeki barış örgütlenmelerini genişletici ve birbirleri arasındaki ilişkilerde derinleştirici bir faaliyet olarak görmektedir. Dernek de katılımın geniş çaplı olması ve ülke içinde duyurulması için "ulusal hazırlık komitesi oluşturulması" kararı aldı.

*"Günümüzde barış güçlerinin önünde duran görev, politik detantın (Helsinki) kazanımlarını korumak ve geliştirmek olduğu kadar, bunun askersel detant ile de tamamlanması yolunda çalışmaktır."*⁶⁶⁷

Derneğe göre askersel detantın karşısındaki en büyük engel NATO’dur. NATO'nun Türkiye'nin üyeliğinden faydalanmasına örnek olarak Lübnan savaşı görülmektedir. “Türkiye barışsever güçleri, barış derneği, NATO'ya, ikili anlaşmalara, üslere, nötron bombasına, Cruise ve Persing II füzelerine hayır demeyi, yurtseverlik ödevi olarak” görmektedir.⁶⁶⁸

TBD, DBK ile işbirliği içinde "silahsızlanma eğitiminde kamuoyu" konulu uluslararası bir seminer düzenlemeyi planlamaktaydı. Bunun için UNESCO ile bağlantıya geçti ve UNESCO olumlu yanıt verdi. Seminer daha çok Ege üzerine yoğunlaşacaktı.

Diğer taraftan dünyanın çatışma noktaları güncelliğini korumaktaydı. 60’lar ve 70’ler boyunca Ortadoğu’nun en önemli konularından biri Arap-İsrail Savaşları ve

⁶⁶⁷ G.H., 1984, s. 280.

⁶⁶⁸ G.H., 1984, s. 282-3.

Filistin'in özgürlük mücadelesini temsil eden Filistin Kurtuluş Örgütüyle (FKÖ) kurulan ilişkidir. Dönemin önemli Ortadoğu başlıkları şu şekildedir:

- FKÖ'ye artan destek ve FKÖ ile "sosyalist ülkeler özellikle Sovyetler Birliği arasında" artan ilişkiler.
- Mısır ordusunun Sudan, Somali, Umman, Fas, Zaire, Çad'a asker göndermesi ve Libya'ya yığınak yapması.
- ABD'nin İran devrimine karşılık Ortadoğu'da pakt kurma girişimleri
- Türk-ABD savunma işbirliği anlaşmasının İsrail Mısır Türkiye'den oluşacak paktı amaçlaması.⁶⁶⁹

Sömürgeciliğe ve emperyalist işgal politikalarına karşı Leninist çizgide egemenlik haklarının tanınması ve kendi kaderini tayin hakkı bağlamında ülkelerin kendi politikalarını belirleyebilmesi sosyalistlerin Ortadoğu ve diğer sömürge ve yarı-sömürge ülkelere bakışını belirlemektedir. Barış Derneği'nin politikası da bu yöndedir. Dernek, FKÖ'nün temsilcilikler kurabilmesi önündeki engellerin kaldırılmasını istemektedir. Ayrıca bölge, gelişen İsrail yanlısı politikalar ve işbirliklerine karşıdır. Mısır ve İsrail arasında ABD gözetiminde imzalanan Camp David Antlaşması Filistin konusunda tüm dünyayı rahatsız etmişti. Bu anlamda Mısır da işgalci bir devlet olarak görülmektedir. Dahası, 1979'da iki ülke arasında imzalanan barış anlaşması da ortak suçlamayı doğuran sebeplerden bir tanesidir.

Akdeniz'de ise Türkiye'yi yakından ilgilendiren Kıbrıs meselesi bulunmaktadır. Türkiye ve Yunanistan açısından Kıbrıs meselesinin Akdeniz'deki ana sorunlardan biri olduğu göz önüne alındığında TBD için Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin düzelmesi bakımından izlenecek yol karşılıklı diyaloga dayalı diplomatik girişimlerden geçmekteydi. Derneğin Başkanı Mahmut Dikerdem, Kıbrıs konusunda Yunanistan ile yapılan müzakerelere katılmış bir diplomattı. TBK tarafından desteklenen bu görüşmeler için ise iki temel yöntem belirlenmeliydi: birincisi Türkiye ve Yunanistan arasında savaş kışkırtıcılığının son bulması; ikincisi ise iki ülke arasındaki sorunların barış görüşmeleri

⁶⁶⁹ G.H., 1984, s. 286.

ile çözümlenmesi ve kaynaklardan eşit yararlanmaları. Bu iki yöntem Kıbrıs sorunun çözülmesi temelinde federatif yapıya gidilmesini sağlayacak maddelerdi.

Kapitalist batı tarafından sömürgecilik faaliyetlerinin en yoğun biçimde sürdürüldüğü bölgelerin başında Afrika gelmektedir. Afrika'nın kıtasının Soğuk Savaş dönemi açısından önemi, sahip olduğu kaynaklar ve insan gücü dolayısıyla desteklenmesidir. Aynı zamanda her iki kutup açısından da Afrika topraklarının, kendi tarafında bulunması isteği önemli topraklar olması düşüncesinden ileri gelmekteydi. Afrika'nın Batılı ülkelerce uzun yıllar sömürge olarak kullanılması Sosyalist bloğa yaklaşması bağlamında ve yine Afrika ülkelerinin bu bağlamda batı bloğundan uzaklaşması neticesinin doğurmakta ve her iki Blok için de bölgeyle yakın ilişkiler kurulmasını ve yakından takip edilmesini gerektirmekteydi. Batı Bloğunun Afrika'daki müttefiki Güney Afrika Cumhuriyeti'nin nükleer denemeleri ise dönemin sıcak gelişmelerindendi. Zira yukarıda da belirtildiği gibi Batı Avrupa'nın silahlandırılma girişimleri halen devam etmekteydi:

*"Güney Afrika'nın, bağımsız Afrika ülkelerine saldırıları sürüyor, Emperyalizmin desteklediği bu saldırılar iki amaca yöneliktir, birincisi sosyalist yoldan kalkınmayı hedefleyen ülkelerin ekonomilerini baltalamak, ilerici dönüşümleri engellemek ve bu ülkeleri Zimbabwe yurtsever cephesine, SWAPO'ya yaptıkları yardımlardan vazgeçirmektir. İkincisi Canune ve Zambezi nehirlerinin güneyinde kalan bütün toprakları kapsayacak bir "güvenlik bölgesi" kurmak ve buralarda yaşamsal önemi olan bir ekonomik bölge oluşturmaktır."*⁶⁷⁰

Güney Afrika'nın nükleer deneme yapması, Rodezya seçimleri ve yurtseverlerin İngiltere tarafından görmezden gelinmesi, ABD'nin Namibya'daki üssü ve seçimlere müdahalesi, SWAPO'yu izole ederek Namibya'da seçim yapılmasının planlanması, Cezayir'e karşı ABD ve Mısır'ın Fas'ı üs olarak kullanmaları sıcak konulardı.⁶⁷¹

Hindin bölgesinde ise Çin'in Vietnam'a saldırması sonrası DBK Helsinki'de bir dayanışma konferansı düzenledi. Konferansa Barış Derneğinden Ertuğrul Günay, Ahmet İsvan ve Bilge Dicleli katıldı. İstanbul'da da 30 Nisan 1979'da "Vietnam'la dayanışma

⁶⁷⁰ G.H., 1984, s. 288.

⁶⁷¹ G.H., 1984, s. 289.

ulusal konferansı” düzenlendi.⁶⁷² Özellikle Vietnam, Laos ve Kamboçya gibi Hindein coğrafyasında bulunan ve anti-emperyalist savaş vermiş ölkelerdeki gelişmeler de yakından takip edilmekteydi. Barış Derneği, her üç ölkeyi bu savaşım bağlamında desteklemekte ve taleplerini sıralamaktaydı:

"-Kamboçya Halk Cumhuriyetinin BM tarafından tanınması,

-Kamboçya halkının ABD emperyalizmine, Çin yönetimine, kitleda, yoksulluğa karşı savaşımının başarıya ulaşması,

-Çinli militaristlerin yeni saldırı tehditlerine karşı Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti'nin desteklenmesi ve Vietnam'la dayanışma ulusal komitelerinin çalışmalarını derinleştirmesi

*-Laos'un ulusal yeniden-kuruluşu ve ulusal savunma savaşımında başarıya ulaşması"*⁶⁷³

İkinci maddede Çin'e karşı direkt olarak suçlamada bulunan TBD'nin Sino-Sovyet çatışmasında aldığı tavrın anlaşılması bakımından belirleyicidir. Bu çatışmada Derneğin Sovyetler Birliği tarafında durdurduğu ifade edilebilir. Yukarıda da göröldüğü üzere Türkiye sol hareketi içerisinde de Dernek "Maoculara" karşı açıkça tavr almıştır.

Diğer taraftan takip edilen diğer bölge de Latin Amerika ölkeleriydi.⁶⁷⁴ Nikaragua, Bolivya, Brezilya, şili, El Salvador ve Panama'daki Sosyalist ve emperyalizm karşıtı hareketlerin yükselmesi Barış Derneği için Latin Amerika'daki önemli gelişmelerdi.

Türkiye içindeki gelişmeler ise oldukça gerilimli bir döneme girmiştir. Artan faşist saldırılar ve tutuklamalar Derneğin barışın anti-faşist politik konumuna vurgu yapmasına yol açmıştır. Barış talebi demokrasi ve insan haklarından ayrı düşünölemez.

*"Dünya barış güçleri barış için savaşımı insan haklarını savunmak ve demokrasi için faşizme ve emperyalizme karşı savaşımdan kesinlikle ayrı görmemek, tersine bunları bir bütünün parçaları olarak değerlendirmektedir."*⁶⁷⁵

⁶⁷² G.H., 1984, s. 290.

⁶⁷³ G.H., 1984, s. 291.

⁶⁷⁴ G.H., 1984, s. 291-293.

⁶⁷⁵ G.H., 1984, s. 294.

Derneğin yaklaşan darbeyi haber veren şu cümlesi oturum raporunun en önemli bölümünü oluşturmaktadır:

*“TÜRKİYE'DE ARTAN FAŞİST BİR DARBE TEHLİKESİNİN bölgedeki barış ve yumuşamaya karşı büyük bir tehdit oluşturduğu açıktır.”*⁶⁷⁶

Derneğin sendikacı üyelerinden Mehmet Karaca, Kemal Türker ve Metin Denizmen tutuklanmıştır. Bunun üzerine DBK, Başbakan'a Mehmet Karaca, Kemal Türkler ve Metin Denizmen'in tutuklanması üzerine kaygısını bildiren bir telgraf yollamıştır.

Türkiye Barış Derneği taleplerini şu şekilde sıralamıştı:

*“-Demokratik hak ve özgürlükleri ortadan kaldırmayı hedefleyen baskı yasalarının engellenmesi, kazanılmış hakların korunması ve tüm anti-demokratik yasa maddelerinin kaldırılması,
-Yaşama hakkına saldıran faşist yuvaların yıkılması,
-Faşist tirmanışın durdurulması,
-Aralarında üç DBK ve dört derneğimiz üyelerinin bulunduğu sendika liderleri, demokratik örgüt yöneticileri ve tüm politik tutukluların serbest bırakılması,
-Temel hakları için toplu sözleşme görüşmeleri yürüten yarım milyonu aşkın işçinin sendikal savaşımalarının desteklenmesi”*⁶⁷⁷

Görüldüğü üzere Dernek ikinci dönemi olarak belirlenen ve 1978-1980 arasını kapsayan bu dönemde uluslararası boyutta daha geniş ve iç politik anlamda daha yakın biçimde olayları takip etmiş ve parçası haline gelmiştir. Özellikle Türkiye'nin kaotik politik düzleminde bir aktör olarak yerini almaya başlamış ve gelecek kestirimleri bakımından keskin bir dil kullanmaya başlamıştır. Tüm bunlarla birlikte aslında kendisinin de son birkaç ayına girmektedir. 12 Eylül 1980 darbesi tahmin ettiği gibi yaklaşmaktadır.

4.5.5.3. III. Dönem

4.5.5.3.1. II. Olağan Genel Kurul

⁶⁷⁶ G.H., 1984, s. 295.

⁶⁷⁷ G.H., 1984, s. 296.

Türkiye Barış Derneği II. Olağan Genel Kurulu, 3-4-5 Nisan 1980'de İstanbul Ünyon Fransız Konferans Salonu'nda yapıldı. Kurulun ikinci gününde komisyon, yuvarlak masa toplantıları ve oturumlar gerçekleştirdi. Üçüncü gün ise ikinci gün yapılan toplantılarda yazılan raporlar ve oluşturulan 3. Tüzük oylamaya sunuldu.⁶⁷⁸

Genel Kurulun ilk günü açılış konuşmaları⁶⁷⁹ ve Divan Kurulu seçimi⁶⁸⁰ yapıldı. MYK Çalışma Raporu okundu. Rapor, 26-27 Ocak raporundan biraz daha kapsamlıydı ancak içerik olarak aralarında pek fark gözükmemektedir. Bu raporda da dünyadaki gelişmeler bölgesel değerlendirmeler biçiminde başlıklandırılmış ve incelenmişti.⁶⁸¹

Raporda, "NATO'cu çevrelerin" 'dehşet dengesi' geliştirdiği vurgulanarak, bunun "güvenli ve kalıcı bir barışa temel sağlayamayacağı" belirtildi.⁶⁸² Buna karşılık "Sovyetler Birliği, uluslararası sorunların çözümünde ve silahsızlanma konularında yapıcı öneriler getirmekte, askeri detantın önünün açılmasına çalışmaktaydı. Geçen yılın sonunda alınan tek taraflı ve koşulsuz olarak Orta Avrupa'da asker ve askeri gereç indirimi kararı ve NATO ülkelerinde yapılan Batı Avrupa'ya yeni füzeler yerleştirilmemesi koşulu ile Sovyetler Birliği'nin batısındaki füzelerde indirim yapma önerisi ve bu konuda hemen görüşmelere oturma isteği ile daha öncelerde olduğu gibi karşılıksız kalmıştı."⁶⁸³

Kazanımlar, nötron bombası ve MX gibi kitle kırım silahlarının ve sistemlerinin üretiminin yasaklanması; nükleer denemelerin sona erdirilmesi; tüm emperyalist askeri üslerin sökülmesi; ABD ve NATO tarafından Batı Avrupa'ya yeni füzeler yerleştirme kararının kaldırılması; SALT II Anlaşmasının biran önce onaylanması; BM Genel Kurulu 10. Özel Oturumuna, içinde bir dünya silahsızlanma konferansının toplanması da olmak üzere kabul edilen önerilerin yaşama geçirilmesi; Cenevre silahsızlanma konferansı ve Viyana görüşmelerinde biran önce somut sonuçlara varılması ve Sovyetler Birliği'nin

⁶⁷⁸ İkinci tüzük ile üçüncü tüzük arasındaki önemli değişiklikler için bkz. Ek-12.

⁶⁷⁹ Behice Boran (TİP Genel Başkanı), Nedim Tarhan (Köy-Koop Genel Başkanı, CHP Adana Milletvekili), Orhan Apaydın (İstanbul Barosu Başkanı), Erdal Atabek (Türk Tabipler Birliği Başkanı), Yücel Çubukçu (Bank-Sen yöneticisi)

⁶⁸⁰ Divan Kuruluna Başkan Nedim Tarhan; Başkan yardımcıları Yücel Çubukçu ve İlhan Alkan; Sekreter Halis Aydıntaşbaş ve Ergun Elgin olarak belirlenmiştir.

⁶⁸¹ G.H., 1984, s. 174-245.

⁶⁸² G.H., 1984, s. 178.

⁶⁸³ G.H., 1984, s. 179.

önerdiği, BM Güvenlik Konseyi'ne üye devletlerin askeri bütçelerinde indirim yaparak bu kaynakların gelişmekte olan ülkelere aktarılması gibi istemler çerçevesinde geliştirilmeye ve ilerletilmeye çalışılmasıyla korunabilirdi.⁶⁸⁴

Raporun en can alıcı kısımları “Barış Savaşımı Açısından Türkiye’deki Gelişmeler” ve “Türkiye Barış Hareketi” başlıkları altında yer almaktadır.⁶⁸⁵ Özellikle ikinci başlık altında yapılan değerlendirmeler çalışmanın ana konusu minvalinde sosyalizm ve “barış içinde birarada yaşama” ile “barış için savaşım” politikalarının kavramsal anlamda taşıdığı sorunlu kısma Derneğin verdiği yanıt ve kendisini bu tartışmada nerede konumlandığıyla, bunu nasıl değerlendirdiğiyle ilgilidir.

Türkiye Barış Hareketi başlığı altında Dernek, izlediği “barış politikasına” karşı “sağdan ve soldan gelen çarpıtmalar ve yanıltmalar”a karşı açıklamasını yapmaktadır. Dernek ilk defa bu denli ideolojik bir çatışma içerisinde kendisini tanımlamaya ve “barış için savaşım belgisi”ni anlatmaya girişmektedir.

*“...Sağdan ve soldan gelen çarpıtma ve yanıltmalara karşı doğru çizgide kararlı olarak yürümeye özen göstermiştir.”*⁶⁸⁶

Bunun muhtemel sebebi Derneğin hem üye sayısı bakımından giderek artan bir olgunluğa erişmesi hem de bu üye dağılımında yönetici kadrolarda daha net politik çizgileri olan kişi sayısının artmasında aranabilir. Keza, Mahmut Dikerdem, Orhan Adli Apaydın, Reha İsvan gibi Derneğin kurucu isimleri sosyalist kimlikleriyle öne çıksalar da bu denli keskin bir tartışma içerisine girecekleri düşünülecek son isimlerdi. Ancak şunu belirtmekte fayda var ki, Böyle bir tartışmanın bu isimlerin onayının dışında yapıldığını düşünmek de yanıltıcı olacaktır. Bu açıdan şu cümleler önemlidir:

“Derneğimiz, barış hareketini, halkların evrensel, demokratik ve yığinsal hareketi olarak kabul etmiştir, kabul etmektedir.

*Derneğimiz, hiçbir zaman demokratik bir yığın örgütü olamamıştır, ve değildir. Fakat, doğru olarak, o, bir demokratik kamuoyu örgütüdür.”*⁶⁸⁷

⁶⁸⁴ G.H., 1984, s. 186,

⁶⁸⁵ G.H., 1984, “Barış Savaşımı Açısından Türkiye’deki Gelişmeler”, s. 196-202; “Türkiye Barış Hareketi”, s. 216-245.

⁶⁸⁶ G.H., 1984, s. 220.

⁶⁸⁷ G.H., 1984, s. 223.

Sağ cenah için yapılan itirazlar Barış Derneğinin yapması normal karşılanacak itirazlardır, ancak Barış Derneği'nin sağa itirazındaki en önemli nokta “barış savaşımı”ndaki herkesin “komünist olarak” görülmesiydi. Bu minvalde Dernek Kuruluş Bildirgesi'ndeki “barış herkesin işidir” cümlesine sadık kalmaktaydı:

“Kimiler... barış savaşımını komünistlerin bir taktiği, aldatmacası olarak niteliyor. Bu sağcı tanımlama soğuk savaş politikalarının izlerini taşıyor....

Komünistlerin, barış savaşımında ardıcıl yer alışları, barış savaşımının herkesin işi olduğu gerçeğini yadsımaz...

“...barış savaşımında saf tutan herkesi işçi sınıfı devrimcisi olarak görmek, ya da barış savaşımına katılan herkese işçi sınıfı devrimcisi olma önkoşulunu dayatmak, barış savaşımının ilkeleri ve niteliği ile bağdaşmaz.”⁶⁸⁸

“Çarpıtan ve yanıltan” sol cenaha karşı ise Dernek, Troçkizm eleştirisiyle savaşların devrime yol açmadığını ve savaşların kapitalizmin bir antagonizması olması dolayısıyla ikisi arasında kopmaz bir bağ görmenin “bilime ve yaşama aykırı” olduğunu belirtiyordu. Bu noktada Lenin’e atıf yaparak “proleterlerin birbirlerinin öldürmeleri” istemediğinden bahisle Zimmerwald Konferansı ve Barış Kararnamesi’nden söz ederek söylemini oluşturmaktaydı. Dernek Marksist-Leninist savaş çizgisini Troçkist bir tavır haline dönüştürerek ondan uzaklaşmaya çalışmıştır. Birinci bölüm süresince takibi yapılan barış sorununa yaklaşımın uğradığı dönüşüm son kertede Dernek tarafından da yapılmıştır. Troçkist anlayışın reddiyesinin makbul tarafı barış meselesinin Marksist-Leninist yorumunu meşhetmiş ve onu doğal olarak yanlışlama yoluna gidilmiştir. Oysa durum kapitalizmin antagonizması olarak savaşlar ile -ki Lenin bunu genel savaşlar olarak adlandırmıştır- devrim için yapılan savaşları ayırmaktır. Genel savaşta, savaş ve kapitalizm Derneğin değerlendirmesinin tersine ayrılmaz bir bütündür.

4.5.5.3.2. Genişletilmiş GYK Toplantısı

III. Tüzüğüyle Türkiye Barış Derneği, Genişletilmiş GYK toplantısını Kuşadası’nda yaptı. Üye sayısı artan Derneğin Kuşadası toplantısı Komitenin en yoğun katılımlı toplantısı oldu.⁶⁸⁹

⁶⁸⁸ G.H., 1984, s. 220.

⁶⁸⁹ Katılımcı listesi için bkz. Ek-13.

Oturumda İnsan Hakları Raporu sunuldu ve Türkiye’de yaşanan gelişmeler ve faşizan saldırılar, sol neşriyatlara ve örgütlere yapılan baskılar sıralandı. Gelişen siyasi olaylar çerçevesinde değerlendirmelerde bulunuldu. Bu minvalde değerlendirmeler sonucunda yaşanan gelişmelerin hızla 12 Mart 1970 darbesini aratacak bir hale büründüğü sonucuna varıldı. Ekonomik yaptırımların darbe yönetimlerini teşvik ettiği örnekleri verilerek 24 Ocak kararlarının da askeri bir darbeye sonuçlanacağı çıkarsaması yapılmıştı.

"Barıştan, demokrasiden yana en geniş yığınlar, insan haklarının ve barışın baş düşmanı olan faşizmin ve neo-faşizmin, savaşların dış politikada saldırganlık ve yayılmacılığın kaynağının emperyalizm olduğundan hiç kuşku duymamakta, Üçüncü dünyada sosyalist hareketlerin yayılması emperyalist ülkeleri silahlanmadan vazgeçirmemekte ancak ekonomik ve siyasi işgal yollarına başvurmalarına yol açtığı değerlendirilmesi yapıldı.⁶⁹⁰ Bunun için izlenen yöntem ülkeyi ekonomik boyunduruk altına almak ve iç siyasi dengeleri milliyetçi hareketleri araçsallaştırarak ekonomik modele uygun hale getirmektir. IMF kredilerinin ön koşulu olarak dayatılan ve serbest fiyat mekanizmasına geçişi sağlayan 24 Ocak kararları bu koşullar altında uygulanmaya başlanmıştı.⁶⁹¹ 12 Eylül askeri darbesine yaklaşırken Derneğin bu tahlili ve 24 Ocak kararlarını ulusal siyasi ortam içerisinde yaptığı sebep-sonuç analizi bakımından önemlidir.

Bu dönemde 1481 sayılı "asayişe müessir fiillerin önlenmesi hakkında yasa"nın, sıkıyönetim yasası, polis vazife ve selahiyet yasası, 19 Şubat 1980’de yürürlüğe giren Kamu Güvenliğine ve Kolluk Hizmetlerine İlişkin Yasa’nın verdiği geniş yetkiler, TCK 141 ve 142 maddeleri, gösteri ve yürüyüş yapma ve dernek kurmanın bu yasalardan etkilenmesi ve imkansızlaşması, konuşulan Doğuya yönelik "buhran ve savaş hali yasası" bu yasayla bölge boşaltabilme yetkisi, DGMlerin kurulması gibi uygulamalar devletin

⁶⁹⁰ NATO, CENTO, IMF ve Dünya Bankası kastedilmektedir.

⁶⁹¹ TÜSTAV Mahmut Dikerdem Arşiv Fonu, **Karar Metni**, Kutu 1, Zarf 46: Barış Komitesi Genişletilmiş Genel Yönetim Kurulu toplantısı belgeleri, 11-13.07.1980, Kuşadası, s. 1.

sosyalistler üzerinde uyguladığı baskı araçlarının etki alanlarını arttırmıştı. Bununla birlikte faşizan saldırılar devam etmektedir.

12 Eylül öncesi bakıldığında proto-faşist saldırılar sonucu ölen sayısı hatırlanamayacak kadar çoktu. Diğer taraftan bu saldırılar yalnızca solculara karşı yapılmamakta dini inanış üzerinde de düşmanlaştırma yoluna gidilmekteydi. Darbe sonrası ise fotoğraf değişmedi; anti-demokratik uygulamalar hem proto-faşist saldırıların devamıyla hem de darbe yönetimince milliyetçi/ülkücü örgütlerin desteklenmesi ve direkt olarak baskılar arttırılarak sürdü. Birçok insan gözaltında veya hapisanede işkence altında hayatını kaybetti. İKD, İGD, İLD, Genç-Öncü, SGB, DDKD, Dev-Genç gibi demokratik kadın ve gençlik örgütleri, TÖB-DER, TÜB-DER, POL-DER gibi demokratik meslek örgütlerinin faaliyetlerine son verildi. Yönetici ve üyeleri TCK 141. ve 142. Maddeleri bağlamında tutuklandı ve yargılandı. Yayınlardan Politika, Kurtuluş, ROJEWELAD, Devrimci Gençlik, Bağımsız Türkiye, Savaş Yolu, Liseli Gençlik, Kitle, Yeni Halkçı, Birikim, Birlik Yolu ve birçok Sol yayın yasaklanmış, Sıkıyönetim tarafından 45.00 kişi gözaltına alınmış⁶⁹²ve 60.000'in üzerinde kişi tutuklanmıştır.⁶⁹³

4.5.5.3.3. Son Toplantı

DBK'nın 23-27 Eylül'de Bulgaristan'ın Sofya kentinde düzenleyeceği "Barış İçin Dünya Halkları Parlamentosu" toplantısına katılacak olan Dernek, Toplantıya hazırlık ve gönderilecek 150 delegenin seçimi amacıyla 5-7 Eylül tarihleri arasında Olağanüstü Genel Kurul yapılmasına karar verildi.

6 Eylül, saat 14:00-18:00 arasında Balmumcu'daki Sinema-TV Enstitüsünde "EKONOMİK BAĞIMSIZLIK VE YENİ ULUSLARARASI EKONOMİK DÜZEN İÇİN SAVAŞIM, ULUSLARÜSTÜ ŞİRKETLERİN ROLÜ" konulu forum yapıldı. Forum sonunda Komite sekreteryasının hazırladığı rapordan çıkarılacak taslak "Sofya'da

⁶⁹² **Politika**, 4 Mayıs 1980.

⁶⁹³ **Günaydın**, 13 Mayıs 1980.

sunulacaktı.⁶⁹⁴ Ertesi gün 7 Eylül’de yine Balmumcu’da demokratik kitle örgütleriyle “Barış Parlamentosu” oturumu yapılacağı duyurulmuştu. Ancak, TBKD’nin faaliyetleri İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından 6 Eylül 1980 günü askıya alındı. Nedeni ise Genel Kurulun gruplar biçiminde ayrı yerlerde yapılacak olması ve bunun için 1. Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığından izin alınmamasıydı.⁶⁹⁵ Bu karardan beş gün sonra 12 Eylül 1980’de askeri darbe yapıldı. Türkiye Barış Komitesi Derneği’nin de aralarında bulunduğu birçok demokratik dernek, sendika ve meslek örgütünün faaliyetleri durduruldu. 1982’de iddianamenin kabul edilmesiyle Barış Derneği Davası tam dokuz yıl sürecekti.

Sonuç

TBD çalışmaya konu olan Türkiye solunda ortaya çıkmış barış derneklerinin sonuncusudur. Önceki derneklerle bir karşılaştırma yapmak gerekirse bir defa TBD’nin ömrü daha uzun olmuştur. Yaklaşık üç buçuk sene süren faaliyet döneminde Dernek kurumsallaşma anlamında isim değişikliklerine gitmiş ve DBK gibi uluslararası sosyalist barış örgütüne üye olmuştur. DBK’nın yanısıra BM toplantılarına da katılmıştır. Kurucu ve üyelerinin kimlikleri bağlamında aydınlar örgütü olarak nitelenebilecek TBD bu anlamda Barışseverlere benzetilebilir. Ancak hatırlanacağı gibi Barışseverlerin faaliyetleri ile yargılanmaları bir olmuştur. Dernek açılışından kapatılana kadar üç yüzün üstünde üye sayısına ulaşmıştır. Bu nedenle devamlılığını sağlayabilecek yapıya sahip tek dernek TBD’dir. Bu da diğer TBD’yi diğer derneklerden ayıran önemli bir farktır. Ancak Barışseverlerin hemen kapanması Barış Derneği’nin de kapalı yapısı düşünüldüğünde bunun bir başarı olarak ele alınması çok doğru olmayacaktır. Dernek 70’li yılların kitleliliği içinde bir dış ilişkiler okulu gibi çalıştı. Buna rağmen faaliyetleri askıya alınana

⁶⁹⁴ Sofya’da raporu sunması için Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi Bölümü Başkanı Oya Silier’e 27 Ağustos’ta mektup yazılmıştır.

⁶⁹⁵ Dernek, 5 Eylül’de “Parlamento” çalışmaları için 8 komisyon (Kültür ve Sanat Adamları Komisyonu, Sendikacılar Komisyonu, İnsan Hakları Komisyonu, Kadın Hakları Komisyonu, Gençlik Sorunları Komisyonu, Uluslararası Gelişmeler Komisyonu, Silahsızlanma Komisyonu ve Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen Komisyonu) oluşturmuş ve bu komisyonların rahat çalışması için istedikleri yerlerde toplanmasını kararlaştırmıştır. (“İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı Barış Derneğini Yasakladı”, **Cumhuriyet**, 7 Eylül 1980, s.5.)

kadar herhangi bir kapatılma tehlikesiyle karşılaşmamış olmasına rağmen 12 Eylül askeri darbesinin sonucunda Dernek üyeleri oldukça uzun süreler tutuklu kalmış ve yargılamaları devam etmiştir.

Derneğin “Ülkenin bölünmez bütünlüğüne” verdiği zarara dair bir emare yoktur. Fakat 12 Eylül ülkedeki tüm sol hareketlere karşı geliştirdiği yok etme politikası neticesinde TBD’de de nedensiz bir biçimde kendinden önceki derneklerin yanında yerini almıştır.

SONUÇ

“Kapitalizm savaştır; Sosyalizm barıştır.”

-Karl Liebknecht

“*Where Will Peace Come From?*”, 1912

Sosyalizm toplumsal hayatın tüm alanlarında üzerine kurulu olduğu sınıf temelli düşünce sistemini içeren muhteviyatıyla bir kavrayış yöntemi sağlamaktadır. Toplumların kendi içinde ve aralarında kurdukları ilişkiler de bu kavrayışa dahildir. Bu nedenle barış gibi insanlığa mündemiç bir olgunun bir kavram haline dönüştürülerek sermaye ilişkilerinin yarattığı çatışma alanlarının emperyalist veya emperyalizmin ileri düzeyinde faşist savaş biçimleri karşısında söylemler ve bu söylemler etrafında doğrudan emperyalizme ve faşizme karşı cepheler oluşturması sosyalizmin düşünsel sistematığının gücünü göstermektedir. Birinci bölümde sosyalist teorisyenler vasıtasıyla ortaya konan çözümlemeler sonucu ulaşılabilecek barış yaklaşımları ortak bir paydada, emek ile sermaye arasındaki çelişkilerin yarattığı ve sermayenin savrulduğu sınırsız sömürü güdüsünün çıktısı olarak savaşların vuku bulduğu neticesinde birleşmektedir. Yani sermaye varlığı sebebiyle doğrudan savaşlara yol açmaktadır. Tersinden bakmaya çalışırsak savaşların temelinde sermayenin üretim ilişkilerini kendi lehine devam ettirme isteği olduğunu görmemiz gerekmektedir. Bu nedenle kapitalizmin yapısallığına içkin savaşkan tutumu, barış konusuna gelindiğinde yine bir araç olarak ele alınmaktadır. Kapitalizmin ürettiği savaş ve barış devletler eliyle diğer ulusların sömürsü adına sermaye politikalarının devam biçimidir. Sosyalizm bu savaşları kapitalist savaşlar olarak adlandırırken kapitalist savaşlara karşı pasifist barışçı, savaşları reddeden bir yaklaşım sergilememiştir. Bu nedenle kapitalist savaşlara karşı politik pozisyonlar alma yoluna gidilmiş ve barış talepleri bu politik pozisyonlar içinde dillendirilmiştir.

20. yy.’da ortaya çıkan iki büyük savaş sosyalistlerin barış istekleri için biraraya gelmesine yol açtı. İlk savaş sonunda Avrupa galip devletler tarafından bölüşülürken ikinci savaş faşizmin katliamına sahne oldu. Sosyalistlerin buna söyleyecek sözleri kurdukları örgütlerde, düzenledikleri toplantılarda belirlendi. Doğal bir biçimde sosyalist

devrimi başaran tek ülke olan SSCB'yle ilişkileri yakın oldu. Emperyalist savaşlara karşı enternasyonalist barış cepheleri oluşturmak kapitalist veya faşist rejimler altındaki ülkelerdeki barış yanlılarının katılmasının da bir yoludur. Bu nedenle kapitalist rejimlere sahip ülkelerdeki iktidarlar baskıcı yöntemlerini barış isteyen sosyalistlere karşı kullanmakta tereddüt etmemişlerdir. Bu durum sermaye ve devlet ilişkilerinin birbirinden ayrılmaz eklemlenmesinden, devlet mevhumunun hem bir sermayedar olarak hem de elinde bulundurduğu yaptırım ve şiddet gücüyle sermayenin himayesini sağlayan işlevine sıkı sıkıya bağlıdır.

Tam-bağımsızlık amacıyla emperyalizme karşı kuruluş mücadelesini vermiş olan Türkiye'deki gelişmeler giderek emperyalin bir parçası olma isteğine dönüşmüş ve savaşçı politikalar izlemiştir. Bu nedenle Türkiye solu da kendine özgü yapısı bağlamında belirlediği yöntemlerle dünyadaki sosyalist hareketlerin savaş karşıtı yöntemlerini izlemiş, dahil olmuşlardır ve praksisini oluşturmuştur.

1950'den sonra hızlı bir biçimde Batı yanlısı siyasi tutumlar neticesinde sosyalizmin devlet tarafından düşmanlaştırılması artarak bütün bir ideoloji olarak sosyalizm gibi sosyalist barış görüşü de dışlanmıştır. Buna karşın sol nitelikli barış istemleri birer söylem ve eylem alanı biçiminde gelişen barış hareketleri ačíından politik dayanak noktası biçiminde işlev görmüştür. Devlet politikalarına karşı varlıklarını oluşturan ve incelemeye konu olan barış hareketlerinin bu özelliği barışı politik bir fenomen/olgu olarak görmelerinden ileri gelmektedir. Ancak her üç barış derneği de Cumhuriyetin kurucu retoriğine karşı çıkmamakta aksine bu retoriği "tam bağımsızlık" ekseninde benimsemektedirler. Bu yakınlık sadece sosyalist barış hareketlerinin değil tüm Türkiye solunun ortak özelliğidir.

Çalışmaya konu üç sosyalist barış hareketlerinin ortak noktası içinde bulundukları siyasi konjonktür içerisinde ortaya çıkmalarıdır. Sırasıyla Kore Savaşı, Vietnam Savaşı ve öğrenci hareketleri, Helsinki Nihai Senedi çalışmaya konu olan her üç dernek içinde kuruluş motivasyonlarını oluşturmaktadır. Tıpkı batıda görülen barış hareketlerinde

olduğu gibi Türkiye’deki barış hareketlerinin öncülüğünü aydın/entelektüeller yapmıştır. Ve yine aynı uzamda Türkiye’de de barış hareketleri muhalif duruş pozisyonlarına sahiptirler. Buna mukabil ideolojik yelpazede sosyalist örgütlenmeler içerisinde yerlerini almaktadırlar. Faaliyetlerinde yaşadıkları zorluklar da siyasi pozisyonları bağlamında devletin hukuki baskı araçları yoluyla kapatılmaları ve dernekler içerisinde bulunan kişilerin yargılanmalarıyla sonuçlanmıştır. Türkiye Barışseverler Cemiyeti’nin ömrü bir bildiriden oluşurken, en uzun süre faaliyet gösterebilen Türkiye Barış Derneği yalnızca üç buçuk yıl açık kalabilmiştir.

Her üç derneğin de önemi Türkiye sosyalist solunda barış söylemini geliştiren ve bunun için kamuoyunda bilinç yaratmaya çabalayan örgütler olmalarından ileri gelmektedir. Dernekler için sıkça karşılaşılan SSCB ve TKP iltisakları yersiz bulunmaktadır. Kısaca açmak gerekirse, Batılı kapitalist ülkelerin silahlanma üzerine ortaya koyduğu ve devamlı olarak bir savaş tehlikesini kendi içerisinde barındıran barış politikalarına karşılık SSCB’nin silahsızlanma üzerine inşa ettiği ve barış içinde birarada yaşama politikaları neticesinde daha ılımlı bir barış söylemi kendi doğası gereği hem soldan hem de yığınlar tarafından yakından takip edilen ve desteklenen alternatif bir politika olmuştur.

Türkiye barış örgütlenmeleri içerisinde yer almış isimlerin sahip olduğu bağlantılar üzerinden çıkarsanan “iltisak” ve “uydu örgüt” suçlamaları dönemin gerçeklerini gözardı etmektedir. Böyle olduğu için TBD üzerinden gitmek gerekirse faaliyet süresi yalnızca üç yıl süren bir derneğin Türk Ceza Kanunu’nun141 ve 142. maddeleri gibi faşist anayasalara dayanan ve devletin bölünmez birliği ve bütünlüğü gibi açık bir biçimde sınırlarının tanımlanması zor olan dönemin en ağır maddelerine aykırı hareket etmekle suçlanması ve bunun dokuz yıl sürmesi aslında Türkiye barış örgütlenmelerinin barış isteklerinden ziyade “başı ezilmesi gereken” solcu örgütler kategorisinde değerlendirildiğini göstermektedir. Bu nedenle özellikle TBC ve TBD’yi dava süreçleri kapsamında değerlendirmek ve bu yolla bir kanıya varmak yanıltıcı olacaktır.

Dava süreçleri hükümetlerin sol örgütlere karşı uyguladıkları en ağır yargılama politikaları neticesinde gelişti. Bunu somutlaştırmak gerekirse 1982-1991 yılları arasında süren ve 1980 dönemi siyasi davaları arasında en “meşhur”larından olan Barış Derneği Davası niteliği itibarıyla Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından yürütülen bir sol örgüt davası olmuştur.

Derneklerin birbirlerinden oldukça uzun tarihlerde ortaya çıkması anlamında bir noktaya değinmekte fayda bulunmaktadır. Görüldüğü gibi ilk Barışseverler’den sonra iki dernek de kendilerinden önceki girişimlerin bir devamı olarak kurulmamıştır. Bu durum Türkiye solunda barışın gelenekselleşen bir örgütlülüğünün olmadığı anlamına gelir ki üç derneğinde barış tanımları genel niteliklerle bezenmiş birbirlerinden farklı tanımlardır. Dolayısıyla barış konusunda yeni bir örgütlenme için devamlı sıfırdan davranılmış ve siyasi konjonktürün getirdiği avantajlar kullanılmaya çalışılmıştır. Örneğin 1980’de faaliyeti durdurulan TBD’nin üyelerinin yargılanması uzun sürmüştür ancak bu süre zarfında dernek kapatılmamış. Buna rağmen TBD’yi canlandırmak için herhangi bir girişim olmamıştır. Keza aynı durum diğer dernekler için de geçerlidir. Bunda net bir siyasi pozisyon kurulamamasının da payı büyüktür. Genel barış istekleri yerine sosyalist ilkeler temelinde toplumun çatışma alanlarına dair söylemler geliştirse idi dernekler dava süreçleriyle değil faaliyetleriyle hatırlanan sol unsurlar olabilirlerdi.

Ancak barışın sesinin geçmişte kısılması ve bir gelenek oluşturmaması günümüzde sosyalist bir barış örgüte ihtiyaç duyulmadığı anlamı gelmemektedir. Türkiye’de rejim sosyalistlere karşı baskısını devam ettirmektedir. Barış isteklerine baskılar da devam etmektedir. Çalışmanın bittiği günlerde Türkiye solunda bir barış derneği veya örgütü yoktur. Halbuki sınıf üzerine kurulu ve gündelik hayata dokunan bir ideoloji olarak sosyalist düşünce için barış, önemli bir söylem ve hareket alanını oluşturmaktadır. Geçmişte olduğu gibi bugün de baskılara karşı sosyalistlerin muktedir rejimlere karşı direnerek toplumun her kesimine emek-sermaye çelişkisinin savaflara yol açtığını anlatmaktan ve nasıl bir barış inşa edileceklerini konuşmak için biraraya gelmekten başka yol bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

1. KİTAPLAR

- Ahmad, Feroz: **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, çev. Ahmet Fethi, 4. bsk., İstanbul: Hil, 2010.
- Akbulut, Erden: **Komintern Belgelerinde Nazım Hikmet**, İstanbul: TÜSTAV, 2002.
- Akşin, Sina: **İç Savaş ve Sevr'de Ölüm**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür, 2010.
- Akşin, Sina: **Kısa 20. Yüzyıl Tarihi**, 3. bsk., İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür, 2015.
- Althusser, Louis: **İki Filozof - Machiavelli & Feuerbach**, çev. Alp Tümer, İstanbul: İthaki, 2010.
- Althusser, Louis: **Marx İçin**, çev. Işık Ergüden, 1. bsk., İstanbul: İthaki, 2002.
- Armaoğlu, Fahir: **20. YY. Siyasi Tarihi 1914-1995**, 20. bsk., İstanbul: Timaş, 2015.
- Aslan, Yavuz: **Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi - Türkiye Komünistlerinin Rusya'da Teşkilatlanması (1918-1921)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997.
- Aslanbay, Ümit: **Bir Eski Cumhuriyet İçin Ali Sirmen Anlatıyor**, Ankara: İmge, 2017.
- Atılgan, Gökhan: **Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı**, İstanbul: Yordam, 2007.
- Aybar, Mehmet A.: **Vietnam Günlüğü: ABD'nin Vietnam'da İşlediği Savaş Suçlarına Karşı Russell Mahkemesi**, İstanbul: İletişim, 2012.
- Aydinoğlu, Ergun: **Türkiye Solu 1960-1980**, İstanbul: Versus, 2007.

- Berghahn, Volker R.: **Germany and the Approach of War in 1914**, New York: St.Martin's, 1993.
- Bernstein, Eduard: **Evolutionary Socialism: A Criticism and Affirmation**, trans. Edith Harvey, New York: B. W. Huebsch, 1999.
- Boran, Behice: **Savunma**, İstanbul: Sosyalist, 1992.
- Boratav, Korkut: "1923-1939 Yıllarının İktisat Politikası Açısından Dönemlendirilmesi", **Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları (1923-1938)** içinde, İstanbul: İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Mezunları Derneği, 1977.
- Braunthal, Julius: **History of International: Volume 1: 1863-1914**, Londra: Nelson, 1967.
- Bruma, Ian: **Sıfır Yılı: 1945'in Tarihi**, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: YKY, 2015.
- Bukharin, Nikolai I.: **Selected Works**, Solidarité: Journal of Radical Left, 2013.
- Bukharin, Nikolai I.: **Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi**, çev. Uğur Selçuk Akalın, İstanbul: Kalkedon, 2009.
- Busky, Donald F.: **Democratic Socialism: A Global Survey**, Connecticut: Greenwood, 2000.
- Carr, E. H.: **1917: Öncesi ve Sonrası**, çev. Begüm Adalet, 3. bsk., İstanbul: İletişim, 2017.
- Carr, E. H.: **Komintern'in Alacakaranlığı 1930-1935**, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul: İletişim, 2010.
- Carr, E. H.: **Yirmi Yıl Krizi 1919-1939**, çev. Can Cemgil, İstanbul: Bilgi Üniversitesi, 2010.
- Chomsky, Naom: **The Responsibility of Intellectuals**, New York: Ithaca, 1967.

- Chomsky, Naom ve Laray Polk: **Nükleer Savaş ve Çevre Felaketi**, çev. Melda Elif Keskin, İstanbul: İnkılap, 2013.
- Cliff, Tony: **Lenin: Kuşatılmış Devrim**, çev. Bernar Kutluğ, İstanbul: Z, 1996.
- Cohen, Stephen F.: **Bukharin and the Bolshevik Revolution: A Political Biography 1888–1938**, New York: Vintage, 1980.
- Cohen-Solal, Annie: **Sartre**, Paris: Editions Gllimard, 1989.
- Coşkun, S. ve Levend Yılmaz: **Barış Elçisi Dikerdem**, İstanbul: Cem, 1994.
- Çakmak, Diren: **Forum Dergisi: 1954-1960**, Ankara: Ankara Üniversitesi SBE Yayınlanmış Doktora Tezi, 2007.
- Çakmak, Haydar: **Avrupa Güvenliği**, Ankara: Akçağ, 2003.
- Çelenk, Halit: **Devlet Güvenlik Mahkemeleri Niçin Kaldırılmalıdır?**, Ankara: Çağdaş Hukukçular Derneği, 1976.
- Drake, David: **Intellectuals and Politics in Post-War France**, New York: Palgrave, 2002.
- Eagleton, Terry: **Marx Neden Haklıydı?**, çev. Oya Köymen, İstanbul: Yordam, 2011.
- Engels, Friedrich: **Anti-Dühring Bay Eugen Dühring Bilimi Altüst Ediyor**, çev. Kenan Somer, 3. bsk, Ankara: Sol, 1995.
- Engels, Friedrich: **Frederick Engels on Marx**, Peking: Foreign Languages, 1975.
- Engels, Friedrich: **Komünizmin İlkeleri**, çev. Süleyman Ege, Ankara: Bilim ve Sosyalizm, 2002.
- Erdemir, Sabahat: **Milli Birliğe Doğru Cilt I**, Ankara: Türk Devrim Ocakları, 1961.

- Ergüder, Jülide: **1927 Komünist Tevkifatı**, İstanbul: Birikim, 1978.
- Erişçi, Lütfi: **Türkiye’de İşçi Sınıfının Tarihi**, İstanbul: Kutulmuş, 1951.
- Ersan, Vehbi: **1970’lerde Türkiye Solu**, İstanbul: İletişim, 2013.
- Ertan, Temuçin F.: **Kadroculuk ve Kadro Hareketi (Görüşler, Yorumlar, Değerlendirmeler)**, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1994.
- Feder, Gottfried: **The Program of The Party of Hitler**, San Francisco: Blurb, 2019.
- Gabbay, Moris: **Cumhuriyetle Birlikte Büyüdüm**, İstanbul: TÜSTAV, 2013.
- Gay, Peter: **The Dilemma of Democratic Socialism: Eduard Bernstein's Challenge to Marx**, New York, Columbia University, 1952.
- Gazalcı, Mustafa: **Barış Zinciri: Türkiye Barış Derneği Davası**, Ankara: Bilgi, 2014.
- Gazioğlu, Ahmet C.: **Kıbrıs’ta Soykırım Yılı 1964 ve Enosis’in Ayak Sesleri**, Ankara: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), 2007
- Gerger, Haluk: **Nükleer Tehlike Nükleer Silahlar ve Nükleer Savaş**, İstanbul: Bilim ve Sanat, 1983.
- Gerger, Haluk: **Yeni Dünya Düzeni Türkiye ve Sosyalizm**, İstanbul: Belge, 1995.
- Goldsmith, Maurice: **Frederic Joliot-Curie: A Biography**, London: Lawrence and Wishart, 1976.
- Görsev, G. Doğan: **12 Eylül Anıları**, İstanbul: TÜSTAV, 2011.

- Görsev, G. Doğan: **Türkiye Barış Komitesi Derneği Serüveni Üzerine Yaşanmışlıklar-Belgeler (1976-1986)**, İstanbul: Barış Derneği, 2006.
- Güler, Zeynep E.: **Mahmut Dikerdem Eserler: “Salon Verir, Sokak Alırız”**, İstanbul: Yazılama, 2013.
- Haimson, Leopold: **The Russian Marxists and the Origins of Bolshevism**, Cambridge: Harvard University, 1966.
- Heath, Louis: **Vandals in the Bomb Factory: The History and Literature of the Students for A Democratic Society**, ed. G. Louis Heath, New Jersey: Scarecrow, 1976.
- Hilferding, Rudolf: **Finans Kapital**, çev. Yılmaz Öner, İstanbul: Belge, 1995.
- Hobsbawn, Eric: **Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991 Aşırılıklar Çağı**, çev. Yavuz Alogan, 9. bsk., İstanbul: Everest, 2015.
- Hobson, John A.: **Imperialism: A Study**, New York: James Pott & Co., 1902.
- Hobson, John A.: **Democracy After the War**, New York: Routledge, 2013.
- Hobson, John A.: **Evolution of Modern Capitalism: A Study of Machine Production**, New York: The Walter Scott, 1902.
- Hobson, John A.: **The Morals of Economic Internationalism**, New York: Houghton Mifflin Co., 1920.
- Hobson, John A.: **Economic Interpretation of Investment (1911)**, Whitefish: Kessinger, 2000.
- Horace, David B.: **Sosyalizm ve Ulusallık**, çev. Kudret Emiroğlu, İstanbul: Belge, 1991.

- Hudis Peter ve Kevin B. **Rosa Luxemburg Kitabı: Seçme Yazılar**, çev. Anderson: Tunç Tayanç, Ankara: Dipnot, 2014.
- Hunt, Tristram: **Fraklı Komünist: Friedrich Engels'in Devrimci Hayatı**, çev. Mehmet Ratip ve Işın Eliçin, İstanbul: İletişim, 2018.
- Jaures, Jean: **Demokrasi Barış Sosyalizm**, çev. Asım Bezirci, 2. Baskı, İstanbul: Evrensel, 1999.
- Kautsky, Karl: "Democracy and Dictatorship", **Socialism, Fascism, Communism** içinde, eds. Joseph Shaplen and David Shub, New York: American League for Democratic Socialism, 1934.
- Kautsky, Karl: **The Class Struggle**, trans. William E. Bohn, Chicago: Charles H. Kerr & Co., 1910.
- Kautsky, Karl: **The Dictatorship of the Proletariat**, trans. H. J. Stenning, Ann Arbor: University of Michigan, 1964.
- Kautsky, Karl: **The Economic Doctrines of Marx**, trans. H. J. Stenning, New York: Macmillan, 1936.
- Kissenger, Henry: **Diplomasi**, çev. İbrahim H. Kurt, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür, 2010.
- Kissenger, Henry: **Years of Renewal**, New York: Simon Schuster, 2011.
- Koç, Canan ve Y. Koç: **DİSK Tarihi: Efsane mi Gerçek mi?**, İstanbul: Epos, 2008.
- Konrad, George: **Antipolitics**, New York: Quartet, 1984.
- Korionov, Vitali: **Toplumsal İlerleme Yolunda Barış İçinde Birlikte Yaşama Politikası**, çev. İsmail Duman, İstanbul: Konuk, 1976.

- Koselleck, Reinhart: **Critique and Crisis: Enlightenment and the Pathogenesis of Modern Society**, Massachusetts: MIT, 1998.
- Kökden, Uğur: **Tedirgin Zamanlar (1966-1988)**, İstanbul: YKY, 2013.
- Kökden, Uğur: **Uzun Gecenin Tutsakları Barış Derneği Cezaevi Günlüğü - 1982**, İstanbul: YKY, 2001.
- Kulski, Wladyslaw W.: **Peaceful Co-existence: An Analysis of Soviet Foreign Policy**, Chicago: Henry Regnery Company, 1959.
- Lenin, V. İ.: **Ayrı ve İlhakçı Bir Barışın Derhal Sonuçlandırılması Sorununa İlişkin Tezler**, Devrimci Lafazanlık, çev. Yalçın Arsan, Ankara: Temel, 1977.
- Lenin, V. İ.: **Collected Works**, Vol. 13, New York: International Publishers, 1927.
- Lenin, V. İ.: **Collected Works**, Vol. 21, New York: International Publishers, 1927.
- Lenin, V. İ.: **Collected Works**, Vol. 2, Moskow: Progress Publishers, 1972
- Lenin, V. İ.: **Ne Yapmalı?**, çev. Muzaffer Erdost, İstanbul: Sol, 2004.
- Lenin, V. İ.: **On Peaceful Coexistence Articles and Speeches**, Scientific Socialism Series, Moskow: Progress Publishers, 1971.
- Lenin, V. İ.: **Proleter Devrim ve Dönek Kautsky**, çev. Kenan Somer, İstanbul: Bilim ve Sosyalizm, 2013.
- Lenin, V. İ.: **Sosyalizm ve Savaş**, çev. N. Solukçu, İstanbul: Sol, 1992.

- Lih, Lars T.: **Lenin**, çev. Aslı Önal, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.
- Lilla, Mark: **The Reckless Mind: Intellectuals in Politics**, New York: New York Review, 2016.
- Löwy, Michael: **Sürekli Devrim Teorisi**, çev. Aslı Önal, İstanbul: Ayrıntı, 2016.
- Luxemburg, Rosa: **Junius Pamphlet: The Crisis of German Social Democracy**, New York: Howard Fertig, 1969.
- Luxemburg, Rosa: **The Accumulation of Capital - An Anti-Critique**, New York: Monthly Review, 1972.
- Lyttelton, Adrian: **The Seizure of Power: Fascism in Italy, 1919–1929**, New York: Routledge, 2009.
- Mandel, Ernest v.d.: **Nükleer Savaş ve Sosyalizm: Prag Çağrısı Üzerine Tartışmalar**, çev. Erman Demirci, İstanbul: Yazın, 1987.
- Mandel, Ernest: **Barış İçinde Birarada Yaşam ve Dünya Devrimi**, çev. Orhan Koçak, İstanbul: Köz, 1975.
- Marcy, Sam: “Social Democracy and the Approaching War: The Stuttgart and Basel Congresses”, **The Bolsheviks and War: Lessons for Today's Anti-war Movement** içinde, New York: World View Forum, 1985.
- Marqusee, Mark: **Redemption Song: Muhammed Ali and Spirit of the Sixties**, sec. Ed., New York: Verso, 2005.
- Marx, Karl ve Friedrich Engels: **Seçme Yazışmalar 2: Engels’ten Viyana’daki Karl Kautsky’ye**, çev. Yurdakul Fincancı, İstanbul: Sol, 1996.

- Marx, Karl ve Friedrich Engels: **Alman İdeolojisi**, çev. Tonguç Ok ve Olcay Geridönmez, İstanbul: Evrensel, 2013.
- Marx, Karl ve Friedrich Engels: **Komünist Manifesto**, çev. Celal Üstel ve Nur Deriş, 18. bsk. İstanbul: Can, 2014.
- Marx, Karl ve Friedrich Engels: **Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştiri'nin Eleştirisi**, çev. Kenan Somer, İstanbul: Sol, 2003.
- Marx, Karl: **1844 El Yazmaları**, çev. Murat Belge, İstanbul: İletişim, 2014.
- Marx, Karl: **Ekonomi Politik Eleştirisine Katkı**, çev. Sevim Belli, İstanbul: Sol, 2011.
- Marx, Karl: **Fransa'da İç Savaş**, çev. Kenan Somer, İstanbul: Sol, 2012.
- Marx, Karl: **Gotha Programı'nın Eleştirisi**, çev. İsmail Yarkın, İstanbul: İnter, 1999.
- Marx, Karl: **Kapital Cilt:1**, çev. Mehmet Selip, İstanbul: Yordam, 2015.
- Marx, Karl: **Louis Bonaparte'ın On Sekiz Brumaire'i**, çev. Tanıl Bora, 3. bsk. İstanbul: İletişim, 2013.
- Mills, C. Wright: **Power, Politics, and People: The Collected Essays of C. Wright Mills**, ed. Irving Louis Horowitz, Oxford: Oxford University Press, 1963.
- Mumcu, Uğur: **Bir Uzun Yürüyüş**, Ankara: um:ag, 1996.
- Plekhanov, G. V.: **Selected Philosophical Works**, Vol.1., Moscow: Progress Publishers, 1974.
- Reed, John: **Dünyayı Sarsan On Gün**, çev. Rasim Güran, 2. bsk., İstanbul: Yordam, 2008.
- Rice, Christopher: **Lenin: Potrait of Professional Revolutionary**, London: Cassell, 1990.

- Sargın, Nihat: **TİP’li Yıllar Anılar-Belgeler I**, İstanbul: Felis, 2001.
- Sayılğan, Aclan: **Türkiye’de Sol Hareketler**, 5. bsk., İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2009.
- Selek, Pınar: **Barışamadık**, İstanbul: İthaki, 2004.
- Sencer, Oya: **Türkiye’de İşçi Sınıfı – Doğuşu ve Yapısı**, İstanbul: Habora, 1969.
- Shapiro, Leonard: **The Communist Party of the Soviet Union**, New York: Vintage, 1971.
- Shaw, Bernard: **Fabian Essays in Socialism**, ed. Bernard Shaw, Boston: Ball, 1911.
- Sovyetler Birliği Komünist Partisi: **SBKP (B) XIX. (1952) SBKP XX. (1956) Parti Kongre Raporları**, çev. İsmail H. Yarkın, İstanbul: İnter, 1989.
- Sovyetler Birliği Komünist Partisi: **SBKP Merkez Komitesi 25. Kongre Raporu 1976**, çev. Funda Savaş, İstanbul: Konuk, 1976.
- Statler, Kathryn: **Replacing France: The Origins of American Intervention in Vietnam**, Kentucky, University Press of Kentucky, 2007.
- Students for a Democratic Society (SDS): **Port Huron Statement**, Lansing: Michigan State University Library, American Radicalism Collection, 1962.
- Suda, Zdenek: “The Invasion of Czechoslovakia: 1968”, **Eastern Europe: Transformation and Revolution: 1945-1991** içinde, ed. Lyman Howard Legters, Lexington, D. C.: Heath & Co., 1992.
- Tanör, Bülent: **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, 20. bsk., İstanbul: YKY, 2011.

- Troçki, Lev: **Leon Trotsky's Collected Writings and Speeches on Britain: Volume 2**, eds. R. Chappell and A. Clinton, London: New Park Publications Ltd., 1975.
- Troçki, Lev: **Rus Devriminin Tarihi**, çev. Bülent Tanatar, İstanbul: Yazın, 1998.
- Troçki, Lev: **Sürekli Devrim, Sonuçlar ve Olasılıklar**, çev. Ahmet Muhittin, 4. bsk., İstanbul: Yazın, 2017.
- Tunaya, Tarık Zafer: **Türkiye’de Siyasi Partiler Cilt 2**, 5. bsk., İstanbul: İletişim, 2015.
- Tunçay, Mete: **Türkiye’de Sol Akımlar I 1908-1925**, 3. bsk. İstanbul: Bilgi, 1978.
- Tunçkanat, Haydar: **İkili Anlaşmaların İçyüzü (İktisadi, Askeri Siyasi)**, 1. bsk., Ankara: Ekim, 1970.
- Türkiye İşçi Partisi: **Kıbrıs Meselesinde Neden İşçi Partisi’ne Saldırdılar? Gerçekleri Açıkıyoruz**, Türkiye İşçi Partisi Genel Merkez, 1964.
- Türkiye Maden-İş Sendikası: **Ulusal Demokratik Cephe**, İstanbul: İstanbul Matbaası, 1977.
- Ünsal, Artun: **Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt, 2002.
- Webb, Sydney ve Beatrice: **The Decay of Capitalist Civilisation**, Westminster: Fabian Society, 1923.
- White, James D.: **The Practice and Theory of Revolution**, Hampshire: Palgrave, 2001.
- Yıldırım, Ali: **FKF Dev-Genç Tarihi**, 3. bsk., İstanbul: Doruk, 2008.
- Zürcher, Eric Jan: **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, 25. bsk., İstanbul: İletişim, 2010.

- _____:
- _____:
- _____:
- _____:
- _____:
- _____:
- _____:
- Aydımlar Dilekçesi Davası**, İstanbul: Adam, 1986.
- Barış için Yazdılar Çizdiler**, der. Haluk Gerger, İstanbul: Bilim ve Sanat, 1985.
- Barış İçinde Birlikte Yaşama ve Dünya Devrimi**, çev. Orhan Koçak, İstanbul, Köz, 1975.
- Birinci Doğu Halkları Kurultayı: Bakü 1920**, çev. Ali Alev, İstanbul: Koral, 1975.
- Dünya Komünist Hareketinin Ortak Belgeleri (1957-1976)**, çev. Gaybiköylü, Ankara: Bilim ve Sosyalizm, t.y.
- Pekin Moskova Çatışması İki Komünist Merkez Arasında Dünya Kamuoyu Önünde Yürütülen İdeolojik Tartışmanın Belgeleri: Haziran-Temmuz 1963**, çev. Gaybiköylü, 5. bsk., Ankara: Bilim ve Sosyalizm, 1998.
- Türkiye Barış Derneği Sorgular Savunmalar Cilt 1**, İstanbul: Bilim ve Sanat, 1986.

2. MAKALELER

- Benn, David Wedgwood: “On Re-examining the Khrushchev Era: A Review Article”, **Europe-Asia Studies**, Vol. 56, No. 4, 2004, s. 615-628.
- Bottigelli, Emile: “[Komünizmin İlkeleri ve] Komünist Manifesto”, **Komünizmin İlkeleri**, çev. Kenan Somer, Ankara: Bilim ve Sosyalizm, 2002, s. 48-80.
- Brusilovskaia, Lidia: “The Culture of Everyday Life During the Thaw”, **Russian Studies in History**, Vol: 48, No. 1, 2009, s. 10-32.

- Camp, Glen D.: "Greek-Turkish Conflict over Cyprus", **Political Science Quarterly**, Vol.95, No.1, Spring 1980, s. 43-70.
- Coghlan, F.: "Armaments, Economic Policy and Appeasement: Background to British Foreign Policy 1931-7", **History**, Vol. 57, No. 190 (1972), s. 205-216.
- Drake, D. ve Debra Kelly: "Intellectuals and War", **Journal of War & Culture Studies**, Vol. 2, No. 1, 2009, s. 5-16.
- Du Quenoy, Paul: "The Role of Foreign Affairs in the Fall of Nikita Khrushchev in October 1964", **The International History Review**, Vol. 25, No. 2, 2003, s. 334-356.
- Eagle, Herbert: "Ludvík Vaculík's 'The Axe': A Quest for Human Dignity", **Books Abroad**, Vol. 49, No. 1, Winter, 1975, s. 7-12.
- Emre, Yunus: "Karl Kautsky ve Ultra-Emperyalizm Kuramının Düşündürdükleri: Sosyal Demokrasi ve Uluslararası İlişkiler", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 10, Sayı 39 (Güz 2013), s. 45-69.
- Falkenrath, Richard A.: "Theatre Missile Defence and the Anti-Ballistic Missile Treaty", **Survival**, Vol. 36, No. 4, Winter 1994-1995, s. 140-160.
- Gagern, Michael: "The Puzzling Pattern of the Marxist Critique of Feuerbach", **Studies in Soviet Thought**, Vol. 11, No. 3 (1971), s. 135-158.
- Holborn, Hajo: "Origins and Political Character of Nazi Ideology", **Political Science Quarterly**, Vol. 79, No. 4 (Dec., 1964), s. 542-554

- Ifft, Edward: "Looking Back: The Threshold Test Ban Treaty", **Arms Control Today**, Washington Vol. 39, Iss. 2, Mar 2009, s. 385-396.
- Jervis, Robert: "Mutual Assured Destruction", **Foreign Policy**, Washington Iss. 133, Nov/Dec 2002, s. 40-42.
- Kautsky, Karl: "Preparations for Peace", **Justice**, 1914, p.2.
- Kautsky, Karl: "Autobiography", **Social Democrat**, Vol. 6, No. 12, Dec 1902, s. 355-360.
- Kautsky, Karl: "Ultra-imperialism", **New Left Review**, No. 59, 1970, s. 41-46.
- Kende, Istvan: "Peaceful Co-existence: Its Interpretation and Misinterpretation", **Journal of Peace Research**, Vol. 5, No. 4, 1968, s. 352-364.
- Kennan, George F.: "Peaceful Coexistence: "A Western View"", **Foreign Affairs**, Vol. 38, No. 2, 1960, s. 171-190.
- Lord, Carnes: "Rethinking on the Side Inspection in U.S. Arms Control Policy", **Strategic Review**, Vol. 13, No. 2, Spring 1985, s. 45-51.
- Luxemburg, Rosa: "Peace Utopias", **The Labour Monthly**, July 1926, s.421-428.
- Mandel, Ernest: "Peaceful Coexistence and World Revolution", **International Socialist Review**, Vol. 31, No. 2, 1970, s. 24-55.
- Mandel, Ernest: "The Rise and Decline of Stalinism", **The Development and Disintegration of World Stalinism**, New York: Education for Socialist, March 1970, s. 5-28.

- Mandel, Ernest: "The Threat of War and the Struggle for Socialism", **New Left Review**, 1983, No. 141, s. 23-50.
- Mandel, Ernest: "Trotsky's Marxism: An Anti-Critique", **New Left Review**, No. 47, 1968, s. 32-51.
- Marcos, Zunino: "Subversive Justice: The Russell Vietnam War Crimes Tribunal and Transitional Justice", **International Journal of Transitional Justice**, Vol. 10, 2016, s. 211-229.
- Marks, Sally: "Mistakes and Myths: The Allies, Germany, and the Versailles Treaty, 1918–1921", **The Journal of Modern History**, 85, no. 3, September 2013, s. 632-659.
- Mehta, Harish C.: "North Vietnam's Informal Diplomacy With Bertrand Russell: Peace Activism and the International War Crimes Tribunal", **Peace & Change**, Vol. 37, No. 1, 2012, s. 64-94.
- Pannekoek, Anton: "War Against War", **International Socialist Review**, trans. William E. Bohn, Vol. 13, No. 8, 1913, s. 589-593.
- Pollock, Friedrich: "State Capitalism: Its Possibilities and Limitations", **The Essential Frankfurt School Reader**, eds. Andrew Arato et al, New York: The Continuum, 1990, s. 71-94.
- Qureshi, Khalida: "The Czechoslovak Crisis, 1968", **Pakistan Horizon**, Vol. 22, No. 1, First Quarter, 1969, s. 39-53.

- Raack, R.C.: "Stalin's Plans for World War II", **Journal of Contemporary History**, Vol. 26, 1991, s. 215-227.
- Readman, Kristina S.: "Germany and the Politics of the Neutron Bomb, 1975–1979", **Diplomacy and Statecraft**, Vol. 21, Iss. 2, 2010, s. 259-285.
- Ryback, Timothy W.: "Dateline Sudetenland: Hostages to History", **Foreign Policy**, No. 105 (Winter, 1996-1997), s. 162-178.
- Sancaktar, Caner: "Doğu Avrupa'da Devletçi Sosyalizmden Kapitalizme Geçiş: Macaristan, Çekoslovakya ve Polonya", **Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi**, 05.04.2019, s. 40-50.
- Šedivý, Jiří: "The Pull—out of Soviet Troops from Czechoslovakia", **Perspectives**, No. 2, Winter 93/94, s. 21-37.
- Sever, Ayşegül: "Yeni Bulgular Işığında 1962 Küba Krizi ve Türkiye", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 52, S. 1, 1997, s. 647-660.
- Shandro, Alan: "Text and Context in the Argument of Lenin's What is to Be Done?", **Historical Materialism**, Vol. 18, 2010, s. 75-89.
- Smart, Ian: "The Strategic Arms Limitation Talks", **The World Today**, Vol. 26, No. 7 (Jul., 1970), s. 298-302.
- Suchting W.A.: "Marx, Hegel and 'Contradiction'". **Marx and Philosophy**, ed. W. A. Suchting, London, Palgrave Macmillan, 1986, s. 81-103.

- Tilly, Charles: “War making and State Making as Organized Crime”, **Bringing the State Back In**, ed. Peter Evans; Dietrich Rueschemeyer; Theda Skocpol, Cambridge: Cambridge University, 1985, s. 169-191.
- Troçki, Lev: “Lenin on Imperialism”, **Fourth International**, Vol.3, No.1, January 1942, s.19-21.
- Uldricks, Teddy J.: “The Icebreaker Controversy: Did Stalin Plan to Attack Hitler?”, **Slavic Review**, Vol. 58, No. 3 (Autumn, 1999), s. 626-643.
- Walker R. B. J.: “From International Relations to World Politics”, **The State in Transition: Reimagining Political Space**, ed. Joseph A. Camilleri; Anthony P. Jarvis; Albert J. Paolini, Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1995, s. 21-38.
- Walzer, Michael: “World War II: Why Was This War Different?”, **Philosophy & Public Affairs**, Vol. 1, No. 1 (Autumn, 1971), s. 3-21.
- Wernicke, Günter: “The Communist-Led World Peace Council and the Western Peace Movements: The Fetters of Bipolarity and Some Attempts to Break Them in the Fifties and Early Sixties”, **Peace & Change**, Vol. 23, No. 3, 1998, s. 265-311.
- Yılmaz, Muzaffer E.: “Westphalia’dan Günümüze Savaş”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 4, Sayı 14 (Yaz 2007), s. 17-38.

3. ARŞİV KAYNAKLARI

T.C. Sıkıyönetim Komutanlığı
Askeri Savcılığı:

İddianame 1 Türkiye Barış Derneği (Barış Komitesi), İstanbul, 17.05.1982.

T.C. Sıkıyönetim Komutanlığı

Askeri Savcılığı:

T.C. 1nci Ordu Komutanlığı

Sıkıyönetim 2 Nolu Askeri

Mahkemesi:

T.C. 1nci Ordu Komutanlığı

Sıkıyönetim 2 Nolu Askeri

Mahkemesi:

Esas Hakkındaki Mütalaa (Barış Komitesi Derneği Davası), İstanbul, 20.06.1983.

Türkiye Barış Komitesi Derneği Davası Gerekçeli Hüküm, İstanbul, 8.11.1984.

Türkiye Barış Komitesi Derneği Davası Gerekçeli Hüküm, İstanbul, 28.04.1987.

TÜSTAV, Mahmut Dikerdem Arşiv Fonu

Kutu:1, Zarf 1:

Barış Derneği tarafından düzenlenen "Kuruluşunun 28. yılında Dünya Barış Konseyi" ve "Barışsever Aydınlar ve Vroslav Konferansının 30. Yılı" konulu konferansların bilgisini içeren bülten, 18.11.1978.

Kutu:1, Zarf 2:

Barış Haberleri, Sayı: 13, Temmuz 1978.

Kutu:1, Zarf 3:

Barış Haberleri, Sayı: 10, 22.06.1978.

Kutu:1, Zarf 4:

Barış Haberleri, Sayı: 11, 02.07.1978.

Kutu:1, Zarf 5:

Barış Haberleri, Sayı: 14, 18.08.1978.

Kutu:1, Zarf 6:

Barış Derneği, Sayı: 15, 23.09.1978.

Kutu:1, Zarf 8:

Barış Haberleri, Sayı: 18, 25.10.1978.

Kutu:1, Zarf 9:

Barış Derneği üye toplantısına katılım daveti, 1979, [çağrı].

Kutu:1, Zarf 10:

Barış Haberleri, 1979, [sayı ve tam tarih belirtilmemiş].

Kutu:1, Zarf 11:

Barış Haberleri, Sayı: 19, 24.11.1978.

Kutu:1, Zarf 12:

Barış Haberleri, Sayı: 28, 19.04.1979.

Kutu:1, Zarf 13:

Barış Derneği Merkez Yürütme Kurulu (MYK) Başkanı Mahmut Dikerdem'in Dünya Barış

- Konseyi (DBK) Başkanı Romesh Chandra'ya gönderdiği kutlama mesajı ve Romesh Chandra'nın cevabı, 1979, [mesaj yazısı].
- Kutu:1, Zarf 14:** Barış Haberleri, Sayı: 41, 09.01.1979.
- Kutu:1, Zarf 15:** Barış Derneği Yayınları, No:1, Barış derneği kuruluş haberi, 03.04.1977.
- Kutu:1, Zarf 16:** Barış Haberleri, Sayı: 41, 24.12.1979.
- Kutu:1, Zarf 17:** Barış Haberleri, Sayı: 42, Ocak 1980.
- Kutu:1, Zarf 18:** Dünya Barış Konseyi ile Barış Derneği'nin ortaklaşa düzenledikleri ve 1979 yılında Türkiye'de toplanacak olan "Yakındoğu ve Balkanlarda Barış ve Dostluk için Ekonomik, Teknolojik, Kültürel İşbirliği Konferansı"nın ilk hazırlık toplantısı ve basına yapılan açıklamanın metni, 1978, [basın açıklaması].
- Kutu:1, Zarf 20:** Akdeniz'de Barış, İşbirliği ve Güvenlik Uluslararası Konferansı hazırlık komitesi toplantısı raporu, 10-11.12.1977, [rapor].
- Kutu:1, Zarf 21:** Akdeniz'de Uluslararası Barış, Güvenlik ve İşbirliği Konferansı hakkında bilgilendirme ve çağrı metni, 09-12.02.1978, [çağrı metni].
- Kutu:1, Zarf 23:** "International Conference for Peace, Security and Cooperation in the Mediteranean", Türkiye Delegasyonu Kültürel İlişkiler Çalışma Grubu, Şubat 1978, Atina, [konuşma metni].
- Kutu:1, Zarf 24:** "International Mediterranean Conference An Unprecedented Success Work Of The Conference Began Today At The Polytechnic", Akdeniz Barış Toplantısı, 09.02.1978, Atina [bülten].

- Kutu:1, Zarf 28:** Conseil de l'Europe Assemblée Parlementaire Rapport, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, 24.02.1979, [rapor].
- Kutu:1, Zarf 29:** Avrupa Parlamento Konseyi toplantısı bilgisi, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, 07.09.1979, [mektup].
- Kutu:1, Zarf 30:** "European Parliament And Some Urgent Problems of European Politics", Avrupa Parlamentosu, 24.05.1979, [rapor].
- Kutu:1, Zarf 31:** "Rencontre des Mouvements de Paix et des Personnalités des Pays Membres de l'Alliance Atlantique", Atlantik Paktı, 1 Aralık 1979, [deklarasyon metni].
- Kutu:1, Zarf 32:** Dünya Barış Örgütleri, toplantıda tutulmuş notlar, Mayıs 1980, [toplantı notları].
- Kutu:1, Zarf 34:** Barış Derneği GYK Toplantısı belgeleri, 1980, Kuşadası.
- Kutu:1, Zarf 35:** Ulusal Barış Konferansı (1 Eylül 1977) belgeleri, 01.09.1977, İstanbul.
- Kutu:1, Zarf 38:** "Türkiye Barış Komitesine Davet", Finlandiya Barış Komitesi, 06.02.1980, [mektup].
- Kutu:1, Zarf 39:** Dünya Barış Konseyi Başkanlık Oturumu, "Dikkat, Savaş Tehlikesi", 10.05.1980, [çağrı].
- Kutu:1, Zarf 40:** Barış Derneği 2. Genel Kurulu çalışma raporu, NATO ve Ulusal Bağımsızlık Özel Oturumu karar taslağı, 2. Genel Kurul zaman çizelgesi, 01-05.04.1980.
- Kutu:1, Zarf 41:** Barış Derneği 1. Olağan Genel Kurulu Yönetim Kurulu çalışma raporu, 05.03.1978.

- Kutu:1, Zarf 42:** “Dünya Barışı İçin Vietnam ile Dayanışmaya”, Mart 1979, [rapor].
- Kutu:1, Zarf 44:** “Ortadoğu'nun Önemi ve Türkiye”, [tarih belirtilmemiş].
- Kutu:1, Zarf 46:** Barış Komitesi Genişletilmiş Genel Yönetim Kurulu toplantısı belgeleri, 11-13.07.1980, Kuşadası.
- Kutu:1, Zarf 52:** Silahsızlanma İçin Eğitimde Kitle İletişimi Uluslararası Sempozyumu belgeleri, 08-09.03.1980.
- Kutu:1, Zarf 55:** Barış Derneği Genel Yönetim Kurulu Genişletilmiş Özel Oturumu belgeleri, 26.01.1980-27.01.1980.
- Kutu:1, Zarf 59:** Helsinki Nihai Senedi ve Türkiye Ulusal Konferansı (1 Eylül 1977) sunulan raporlar, 01.09.1977.
- Kutu:1, Zarf 61:** Barış Haberleri, Sayı: 5; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 22, 05.06.1977-05.12.1978.
- Kutu:1, Zarf 62:** Barış Haberleri, 03.06.1979-21.11.1979 [sayılar belirtilmemiş].
- Kutu:1, Zarf 63:** Barış Haberleri, Sayı: 41, 09.01.1980-28.01.1980.
- Kutu:1, Zarf 65:** Ankara'da bulunan işçi sendikaları, demokratik kitle ve meslek örgüt yöneticilerinin, Mısır-İsrail ilişkilerinin "normalleştirilmesi" adı altında emperyalizmin ve Arap gericiliğinin Ortadoğu'daki halklara karşı ortaklaşa düzenlediği komployu protesto ettiklerini açıkladıkları ortak basın bildirisi, [tam tarih belirtilmemiş].

- Kutu:1, Zarf 66:** "Türkiye Barış Parlamentosu açılış konuşması", Mahmut Dikerdem, İstanbul, [tam tarih belirtilmemiş].
- Kutu:1, Zarf 67:** Mahmut Dikerdem'in Akdeniz Barış Konferansında yaptığı açılış konuşmasının metni, 09.02.1978.
- Kutu:1, Zarf 68:** Mahmut Dikerdem'in Barış Derneği 1. Olağan Genel Kurulunda yapılan açılış konuşması, Mart 1978.
- Kutu:1, Zarf 69:** Antalya Festivali "Barış Gecesi"nde Barış Derneği Genel Başkanı Mahmut Dikerdem'in yaptığı konuşma, 04.07.1978.
- Kutu:1, Zarf 70:** Mahmut Dikerdem'in Barış Derneği 3. Olağan Genel Yönetim Kurulu'nda yaptığı açılış konuşması, 19.08.1978.
- Kutu:1, Zarf 71:** Barış Derneği, üye toplantısında Mahmut Dikerdem'in yaptığı konuşma, Ekim 1978.
- Kutu:1, Zarf 72:** Barış Derneği 2. Olağan Genel Kurulu'nda Mahmut Dikerdem'in yaptığı konuşma, t.y.
- Kutu:1, Zarf 75:** Ulusal Barış Konferansı'nda Mahmut Dikerdem'in yaptığı açılış konuşması, 01.10.1977.
- Kutu:1, Zarf 79:** M. Fırtınalı, "Tek Yol", **Forum Dergisi**, Sayı: 354, 01.01.1969, İstanbul, ss. 13-14.
- Kutu:1, Zarf 82:** Mahmut Dikerdem, "Askeri Paktları Eleştirmeyen Bir Barış Örgütünün İşlevi Ne Olabilir", Depolitizasyon Üstüne Görüşler içinde, **Düşün Dergisi**, Nisan 1986.

Kutu:1, Zarf 84:

“Barış için verilen savaşım, demokrasi savaşımı”,
Düşün Dergisi, Haziran 1986, [Mahmut Dikerdem’le yapılan röportaj].

Kutu:1, Zarf 90:

M. Fırtınalı, "İleri-Geri"; "Şiir Anlayışları";
"Toplum İçinde Sanatkar"; "Bilim Düşüncesi";
"Bilimin Değeri"; "Köylü Tembel mi?"; "Düşünce
Hürriyeti", "Harcanan İstidat"; "Dergiler"; "Tarih
Karşısında Sorumluluk"; "Özel Hayat Romanları";
"Köylüyü Kalkındırmak İçin"; "Kurtuluş Yolu";
"Halk İçin"; "Madde - Ruh"; "Yirminci Yüzyılın
Ortasında İnsan Hakları"; "Halktan Çözülen
Aydın"; "Demokraside Kahramanlık";
"Tarafsızlar"; "Aşırı"; "Birbirine Bağlı İşler",
Yaprak Dergisi, Ocak 1949-Mart 1950.

Kutu:1, Zarf 91:

Milliyet Gazetesinde yayımlanmış söyleşiler: Abdi
İpekçi'nin Mahmut Dikerdem ile Afrika üzerine
yaptığı söyleşi; Ali Gevgilili'nin Mahmut
Dikerdem ile yaptığı "Asya'daki Değişim, ABD,
Dünya ve Türkiye", "Pakistan Nasıl Karıştı?",
"Mısır, İsrail, Ortadoğu ve Türkiye", "Ecevit'in
Batı Gezisi ve Türkiye", "İran'da Nasıl Bir Düzen
Oluşuyor?", "İrk Ayrımıyla Savaş Haftası ve
Güney Afrika", "Carter-Brejnev Doruğu ve Salt II",
başlıklı söyleşiler; M. Dikerdem'in Tahran eski
Büyükelçisi imzasıyla yayımlanmış "Tanıdığım
Şah, Gördüğüm İran" başlıklı yazısı, 03.03.1975-
10.12.1979.

Kutu:1, Zarf 93:

Mahmut Dikerdem, "Kıbrıs: Nasıl Bir Çözüm";
"Yunan Hükümetinin Tutumu Türk Kamuoyunda

Kuşkular Yaratmıştır"; "Carter'ı Beklerken"; "Hindistan Yol Kavşağında"; "Seçimler ve Politika"; "Dünya Barış Günü"; "Bir Konferansın Ardından"; "Gizli Diplomasi"; "Ortadoğu'daki Gelişmeler"; "Barış Konferansı"; "Nötron ve Ötesi", **Cumhuriyet**, 19.08.1976-20.08.1981.

Kutu:1, Zarf 98:

Mahmut Dikerdem, "Siyasal Davalar, Siyasal Kararlar"; "Düşünce Başka Eylem Başka mı?", **Görüş Dergisi**, Haziran 1987-Aralık 1988.

Kutu:1, Zarf 99:

Mahmut Dikerdem, "Barışa Giden Yolda Helsinki Belgesi"; "Barışa Çağrı", **Bilim ve Sanat Dergisi**, Eylül 1985-Eylül 1986.

Kutu:1, Zarf 101:

Mahmut Dikerdem, "Gizli Diplomasi", **Cumhuriyet**, 24.10.1977.

Kutu:1, Zarf 105:

Mahmut Dikerdem'in Antalya Festivali programına göre düzenlenen Barış Gecesi etkinliğinde yaptığı konuşmanın metni (4Temmuz 1978); İlerici Gençler Derneği (İGD)'nin 1. Olağan Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmanın metni (Mayıs 1978); Barış Derneği Genel Yönetim Kurulu Genişletilmiş Özel Oturumu açılış konuşması (26 Ocak 1980), 1978-1980.

Kutu:1, Zarf 107:

1 Mayıs 1979 ile ilgili gazetelerde çıkmış haber ve yazılar, 1 Mayıs 1979.

Kutu:1, Zarf 108:

Barış Derneği Davası, dava süreci ile ilgili gazete ve dergilerde çıkmış haber ve yazılar, 1982-1984.

Kutu:1, Zarf 111:

Mahmut Dikerdem'in vefatı (3 Ekim 1993) ardından gazetelerde çıkan haber, yazı ve ilanlara ait kupürler, 04.10.1993-10.11.1993.

Kutu:1, Zarf 114:

Atilla Özkırımlı, "Fırtınalı Mutluluklar, Mahmut Dikerdem'in Yaşamındaki Kilometre Taşları: Yaprak Dergisi ve Barış Derneği", **Cumhuriyet**, 22.08.1988.

Kutu:1, Zarf 115:

Mahmut Dikerdem, "İş Bitirici İnsanlara Hariciye'de Gereksinim Yok", **Nokta Dergisi**, 25.02.1978; "Dikerdem: Evrensel Barış Tekelci Kapitalizmin Korkulu Rüyasıdır", **Bank-Sen Gazetesi**, 25.02.1978, [Dikerdem'le röportaj].

Kutu:1, Zarf 116:

6-11 Mayıs 1977 Varşova Dünya Barış Kurucuları Toplantısı belgeleri, 06.05.1977-11.05.1977.

Kutu:1, Zarf 121:

Barış İçin Dünya Entelektüeller Kongresi için çağrı ve çağırıcılar listesi.

UM Ann Arbor Kütüphanesi, Joseph A. Labadie Koleksiyonu

Blume, Isabelle:

Why I Joined the World Council of Peace, Helsinki, World Council of Peace, 1952.

Hall, Guss:

The Only Choise Pecaeful Coexistence, New York, New Century Publishers, 1963.

Pittman, John and Margrit Pitman:

Peaceful Coexistence: Its Theory and Practice in the Soviet Union, New York, International Publishers, 1964.

Russell, Maud:

Chaina in Today's World, New York, For East Reporter Publication, t.y.

World Peace Council:

Ban the Neutron Bomb, Helsinki, Information Centre of the WPC, 1978.

World Peace Council:

For the Admission of the GDR to the UN and Its Special Agencies, Helsinki, Information Centre of the WPC, t.y.

- World Peace Council: **For the Unity of the Anti-Imperialist Forces**, Helsinki, Information Centre of the WPC, 1971.
- World Peace Council: **In the Name of Life Itself: Ban the Neutron Bomb**, Helsinki, Information Centre of the Woelrd Peace Council, Eylül 1977.
- World Peace Council: **Nanni Pietro, Speeches, Delivered the World Council of Peace Vienna Session**, Helsinki, WPC, 1953.
- World Peace Council: **The Story of the World Council of Peace**, Helsinki, Information Centre of the WPC, 1962.
- World Peace Council: **World Peace Movement: Resolutions and Demands**, Helsinki, The Secreteriat of the World Council of Peace, 1954.
- World Peace Council: **For the Admission of the GDR to the UN and Its Special Agencies**, Information Centre of WPC [Broşür], 1972.
- Santi, Ranier: **100 Years of Peace Making: A History of the International Peace Bureau and Other International Peace Movement Organizations and Networks**, Pax förlog, International Peace Bureau, 1991.
- Hearst, William R.: **We Stand for Peaceful Coexistence: Interview with N. S. Khrushchev, N. A. Bulganin, G. K. Zhukov**, New York, New Century Publishers, 1955.
- _____ : "Pecaeul Coexistence – Two Diametrically Opposed Policies", **Renmin Ribao and Hangqi**, Beijing, Foreign Language Press, 1963.

_____:

Principles of Lenin's Foreign Policy, Moskow,
Novosti Press Agency Publishing House, 1969.

4. GAZETE VE SÜRELİ YAYINLAR

- Ant:** M. Ali Aybar, “Türkiye Sosyalizminin Özellikleri”, 21 Kasım 1967, S. 47, s. 5.
- Atılım:** “Atılım”, 1974, s. 1.
- Barış:** “Barış İçin Savaş”, 1 Temmuz 1950, S. 6, s. 3;
“Barış Davamız”, 15 Temmuz 1950, S. 7, s. 5; 11;
“Barış davamıza indirilen bir darbe”, 1 Ağustos 1950, S. 8, s. 5;
“Barış Yolunda Bir Hamle”; “Barış Davamıza İndirilen Bir Darbe”, 5 Ağustos.1950, S. 8, s. 5.
- Cumhuriyet:** “Amerikan yardımı anlaşması imzalandı”, 13 Temmuz 1947, s. 1;
“Moskovanın ağzile konuşan cemiyet”, 29 Temmuz 1950, s. 3;
“DUYURU”, 28 Ağustos 1976, s. 7;
“Nötron bombasına karşı mücadele haftası ilan edildi”, 30 Temmuz 1977, s. 3;
“Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Uluslararası Konseyi nötron bombası üretiminin durdurulmasını istedi.” 31 Temmuz 1977, s. 3;
“ABD nötron bombasının temiz bir bomba olduğunu öne sürerek reklamını yapıyor”, 1 Ağustos 1977, s. 3;

“MSP yayın organına göre dövizler Erbakan’a teslim edilirse Türkiye nötron bombası bile ihraç edebilir”, 4 Ağustos 1977, s. 1; 9;

“Türkler: UDC MC’ye Son Verme Demokratik Bir İktidarın Kurulmasını Sağlama İşlevini Taşımaktadır”, 7 Eylül 1977, s. 1; 9;

“Pekin: Nötron bombasının yapımının durdurulması büyük hatadır.”, 11 Nisan 1978, s. 3;

“Pekin: Nötron bombası Batı’nın savunması için gerekli”, 26 Nisan 1978, s. 3;

“Demirel: “Kan gövdeyi götürüyor hükümet ne güne duruyor””, 25 Aralık 1978, s. 4;

“İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı Barış Derneğini Yasakladı”, 7 Eylül 1980, s.5;

Hasan Cemal, “Evren Sofya’da”, 25.02.1982, s. 1;11;

Uğur Mumcu, “Bir Uzun Yürüyüş”, 13 Ağustos 1986, s. 13.

Çark Başak:

Behice Boran, “Genel Başkan Behice Boran’ın Barışseverler Derneği ile İlgili Konuşması”, S. 14, 1 Eylül 1976, s. 3;

DİSK Dergisi:

“Stockholm Çağrısı”, S. 25, Temmuz 1976, s. 17;

Dönüşüm:

S.1, 22 Nisan 1965, ss. 12;

Günaydın:

13 Mayıs 1980;

Hür Gençlik:

“Ankara’da Türkiye Gençler Derneği Kuruldu”, sayı 2, 13 Aralık 1946, s. 4;

“Millet ve Gençlik”, sayı 3, 9 Mayıs 1947, s. 1;

“Dayanışma”, sayı 9, 1 Temmuz 1950, s. 6.

İlerici Yurtsever Gençlik:

“İGD 1. Büyük Kongresi Gençliğin Forumu Olacaktır”, S. 56, 26 Mayıs 1978, s. 10.

Kim:

Abdi İpekçi “İnönü Kim’e Anlatıyor”, 13 Ağustos 1965, s. 5.

Milliyet:

“Çıkartma Geri Kaldı-İnönü Amerika’ya Davet Olundu”, 6 Haziran 1964, s. 1;

“Başbakan Amerika’da”, 22 Haziran 1964, s. 1;

“Kalkınma Muhafazakâr Tedbirle Gerçekleşmez”, 29 Temmuz 1965, s. 1;

“13 Derneğin Kapatılması İstendi”, 7 Nisan 1966, s. 1;

“CHP’nin Büyük Rakibi TİP’tir”, 15 Nisan 1968, s. 7;

“Ecevit CHP Genel Başkanı Seçildi”, 15 Mayıs 1972, s. 1;

“Dünya barış günü bugün kutlanıyor”, 1 Eylül 1977, s. 10;

“Dünya Barış Günü Kutlandı”, 2 Eylül 1977, s. 10;

“DİSK’in mitingine alınmayan grupların Ankara’daki mitingi sakın geçti”, 02 Mayıs 1978, s. 8;

“Sertel’in Nazım Hikmet dizisi Yazarlar Sendikasını karıştırdı”, 17 Eylül 1978, s. 14;

“Zekeriya Sertel’in Yanlışları ve Doğruları, TYS adına yapılan açıklama”, 25 Ekim 1978, s. 5;

4 Mayıs 1980.

Politika:

Söz:

“Seçim Hakkı ve Demokrasi”, S. 3, 15 Haziran 1946, s. 1; 7.

TBMM Tutanak Dergisi:

18.11.1952, s. 315-316.

T.C. Resmi Gazete:	S. 8038,19 Şubat 1952, s. 1.
Ürün Sosyalist Dergisi:	“1 Mayıs 1978’e Doğru”, S. 36, Haziran 1977, s. 5.
Vatan:	M. Ali Aybar, “Gerçek Hürriyet Rejimi Yolunda”, 24 Ağustos 1945.
Yön:	“Bildiri”, 20 Aralık 1961, S. 1, s. 13-4; Doğan Avcıoğlu, “Nişin Sosyalizm?”, 31 Ocak 1962, S. 7, s. 3; “Sosyalist Kültür Derneği Kuruluyor”, 19 Aralık 1962, S. 53, s. 9; “SKD Bildirisi”, 16 Ocak 1963, S. 57, s. 16.
Yürüyüş:	Mehmet Aközer, “Kitlesele Bir Barış Mücadelesi İçin Elele”, S. 177, İstanbul, Ağustos 1977, s. 7.

5. İNTERNET KAYNAKLARI

Britannica:	“Rudolph Hilferding”, https://www.britannica.com/biography/Rudolf-Hilferding , (çevirimiçi) 17.01.2020; “Sidney and Beatrice Webb”, https://www.britannica.com/biography/Sidney-and-Beatrice-Webb , (çevirimiçi) 13.01.2020.
Göbel, Gökhan:	“Kavganın Göbeğinde ve Oyunun Dışında”, 16 Haziran 2020, http://www.istiklalmarsidernegi.org.tr/Yazi.aspx?YID=1814&KID=75 , (çevirimiçi) 22.07.2020.
Kautsky, Karl:	“Imperialism and the War”, International Socialist Review , No. 15, 1914. https://www.marxists.org/archive/

- [kautsky/1914/09/war.htm](https://www.marxists.org/archive/kautsky/1914/09/war.htm),
(çevirimiçi) 04.01.2020.
- Lenin, V. İ.:
Report on Peace (Decree on Peace), 1917.
<https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1917/oct/25-26/26b.htm>,
(çevirimiçi) 01.09.2017.
- King, Martin L.:
“Beyond Vietnam”, 4 Nisan 1967.
<https://kinginstitute.stanford.edu/king-papers/documents/beyond-vietnam>,
(çevirimiçi) 02.11.2019.
- Organization for Security and
Co-operation in Europa (OSCE):
Conference on Security and Co-operation
in Europe Final Act, 1975,
<https://www.osce.org/files/f/documents/5/c/39501.pdf>, (çevirimiçi) 03.08.2018;
Final Recommendations of the
Helsinki Consultations, 3 July 1973.
<https://www.osce.org/files/f/documents/f/c/40213.pdf>, (çevirimiçi) 03.08.2018.
- Popova, Maria:
Declaration of the Independence of
the Mind: An Extraordinary 1919 Manifesto
Signed by Albert Einstein, Bertrand Russell,
Jane Addams, and Other Luminaries, 2015.
<https://www.brainpickings.org/2015/07/07/declaration-of-the-independence-of-the-mind-romain-rolland/>, (çevirimiçi) 05.04.2016.
- TBMM:
Türk Ceza Kanununun 141 ve 142 nci
maddelerinin değiştirilmesi hakkında
Kanun, 10.12.1951.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/>

- KANUNLAR KARARLAR/kanuntbmmc034/
kanuntbmmc034/
kanuntbmmc03405844.pdf,
(çevirimiçi) 14.12.2013.
- Troçki, Lev: **War and the Fourth International,**
New York: Communist League of America, 1934.
[https://www.marxists.org/archive/](https://www.marxists.org/archive/trotsky/1934/06/warfi.htm)
[trotsky/1934/06/warfi.htm,](https://www.marxists.org/archive/trotsky/1934/06/warfi.htm)
(çevirimiçi) 06.01.2020.
- U.S. Department of State: Agreement Between The United
States of America
and The Union of Soviet Socialist
Republics on the Prevention of
Nuclear War, 22 Haziran 1973,
[https://2009-2017.state.gov/t/isn/5186.htm,](https://2009-2017.state.gov/t/isn/5186.htm)
(çevirimiçi) 26.03.2020.
- Wikipedia: “1945 French legislative election”,
[https://en.wikipedia.org/wiki/](https://en.wikipedia.org/wiki/1945_French_legislative_election)
[1945 French legislative election,](https://en.wikipedia.org/wiki/1945_French_legislative_election)
(çevirimiçi), 16.03.2020;
“1946 Italian general election”,
[https://en.wikipedia.org/wiki/](https://en.wikipedia.org/wiki/1946_Italian_general_election)
[1946 Italian general election,](https://en.wikipedia.org/wiki/1946_Italian_general_election)
(çevirimiçi), 16.03.2020.
- World Peace Council: “Members WPC”,
[http://www.wpc-in.org/members-wpc,](http://www.wpc-in.org/members-wpc)
(çevirimiçi) 17.08.2014.

6. GÖRÜŞMELER

Ataol Behramoğlu ile, 2013.

G. Ali Sirmen ile, 2013.

Prof. Dr. Gençay Şaylan ile, 2015.

Mustafa Gazalcı ile, 2015.

Zülfü Dicleli ile, 2018.

EKLER

EK-1: Stockholm Çağrısı, 19.03.1950

“İnsanları sindirme ve toplu katliam aracı olarak atom silahlarının yasaklanmasını talep ediyoruz. Bu önlemi uygulamak için sıkı uluslararası denetim talep ediyoruz.

Başka bir ülkeye karşı ilk önce atom silahlarını kullanan herhangi bir hükümetin insanlığa karşı bir suç işleyeceğine ve savaş suçlusu olarak görülmesi gerektiğine inanıyoruz.

Tüm dünyadaki iyi niyetli erkek ve kadınları bu çağrıyı imzalamaya çağırıyoruz.”

Kaynak: WPC, World Peace Movement: Resolutions and Demands, The Secretariat of WPC, 1954, s. 29; World Peace Council, **65th anniversary of Stockholm’s Appeal**, 2015, <https://www.wpc-in.org/statements/65th-anniversary-stockholm%E2%80%99s-appeal>, (çevirimiçi) 27.09.2016; Güney Gönenç, **Hep Aramızda Olacağım: Frederic Joliot-Curie’nin Yaşamöyküsü**, 2. bsk., İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1994, s. 167.

EK-2: Barışseverler Cemiyeti’nin 28.07.1950 günü dağıtılan bildirisi

"Aziz Türk Halkına,

Adnan Menderes Hükümeti, Kore'de harp etsin diye 4500 Türk çocuğunu General Mac Arthur'un emrine veriyor.

Adanan Menderes Hükümetinin bu kararı Türk Milletine nasıl gösterilirse gösterilsin Amerikan menfaatleri uğuruna harbe katılmamız demektir. Hükümet bu kararını Amerika'nın zoru ile vermiştir. Çünkü :15 Temmuz'da Birleşmiş Milletlerden gelen telgrafla hükümet, Birleşmiş Milletler Anayasasının bu gibi işlerde üyelere tanıdığı haklara dayanarak doğrudan asker gönderemeyeceğini ima yollu bir karşılık vermişti. Zaten Birleşmiş Milletlerin bu müracaatını 52 üye devletten en az 12'si cevaplandırmış ve onlar da bir tek kara askeri göndermemişlerdir.

Dahası var: Kore'de harp etmek için gönüllü toplamaya kalkıştığı zaman Dış İşleri Bakanı Fuat Köprülü bir Fransız gazetecisine mülakat vererek bazı komşularımıza karşı bir tahrik olur diye gönüllü göndermeye hükmüne razı olamayacağını söyledi. Demek oluyor

ki Adnan Menderes Hükümeti kara askeri göndermeyi ilk önceleri doğru bulmuyor, kendisini buna mecbur sayıyordu.

Derken, Amerikan senatörü Cain 23 Temmuz'da Ankara'ya geldi. Dış İşleri Bakanı Fuat Köprülü, Milli Savunma Bakanı Refik İnce ve Genel Kurmay Başkanı Nuri Yamut ile konuştu. Bu konuşmalardan sonra memleketin muhtelif yerlerinde bulunan Bakanlar alalecele Ankara'da toplanarak Kore'ye 4500 Türk çocuğunu göndermeye karar verdiler. Ardından da senatör Cain gazetecilere verdiği bir mülakatta (Bu harpte piyade kuvvetlerinin rolü büyüktür. Diğer milletlerden kara kuvveti istememizin tek sebebi Amerikanın yıpranmamasının teminidir) diyerek işi içyüzünü meydana koydu, yani bu işin Amerika'nın zoru ile yapıldığını açıkladı.

Kore'deki savaşa, Türk Milletinin katılmasında istikbalimiz ve güvenliğimiz bakımından hiçbir fayda yoktur. (Biz şimdi Kore'ye asker göndermezsek, bizim başımız dertte kaldığı zaman Amerika da bize yardım etmez) diyenlere yakın zamana kadar Dışişleri Bakanlığı yapmış ve milletler arası işleri içinden takip etmiş olan Necmeddin Sadak cevap veriyor: (Bu işler bir menfaat işidir, hissi sebepler rol oynamaz, eğer o gün Amerika'nın çıkarı varsa bize yardım eder, yoksa etmez) diyor.

Kaldı ki, bugün karşılaştığımız hadise de gösteriyor ki, mesele bize

Amerika'nın (YARDIM) edip etmemesi değil, fakat bir üçüncü cihan harbine yol açacak maceralara sürüklemek istemesidir. Bundan da anlaşılıyor ki, Kore'ye asker göndermekte Türk Milletinin herhangi bir menfaati yoktur. Türk Milletinin istiklali ve güvenliği dünya barışına sıkı sıkıya bağlıdır. Kore'ye asker göndermek ise Türk Milletinin nasıl bildirilirse bildirilsin, herhalde barışçı bir hareket değildir.

Bütün dünya milletleri ve bu arada Türk milleti de barış severdir. Türk halkının menfaati dünya barışının bozulmamasındadır. Bu barışın bozulmaması için de Kore'deki iç savaşın barışçı yollar bulunarak hemen sona erdirilmesi gerekir. Türk Milletine yaraşan ve gerçek menfaatlerine uygun düşen şey mesela Hindistan Başbakanı Nehru'nun yaptığı gibi barışçı teklifler yapmaktır.

Biz "Barışseverler Cemiyeti" bunları tüm halk efkarına bildirirken onun en samimi düşüncelerini belirttiğimizi her Türk vatanseverinin bizimle aynı fikirde olduğuna inanıyoruz. Adı söylenmeden, bir harp ilanı demeye gelen Adnan Menderes hükümetinin bu kararını, Türkiye Büyük Millet Meclisinin reddedeceğini umuyoruz. Çünkü anayasamıza göre, gerekince harp ilan etmek yetkisi sadece Büyük Millet Meclisine aittir.

Milli menfaatlerimize ve dünya barışının korunmasına tamamen aykırı olan bu kararı şiddetle protesto ederiz."

Kaynak: Pınar Selek, **Barışamadık**, İstanbul, İthaki Yayınları, 2004, s. 215-217.

EK-3: Stockholm Çağrısı, 25.08.1976

"Barış ve yumuşama yolunda kazanılan zaferler yeni bir uluslararası ortam, halklar arasında yeni umutlar, yeni bir güvence, yeni bir iyimserlik yaratmıştır. Barış savunulabilir. Barış içinde bir dünya kurulabilir. Barış güçlerinin birliği, saldırganlık, sömürü ve baskının, açlık ve yoksulluğun sonsuza dek ortadan kalkacağı yeni bir dünya yolunda hala var olan engelleri aşacak güçtedir. Yumuşama sürecinin geri dönülmez hale getirilmesinde başlıca engel silahlanma yarışıdır. Silahlanma yarışı yeryüzünü hala nükleer bir savaşla tehdit etmektedir. Yumuşama bu tehlikeyi geçirmem iştir. Silahlanma yarışı ise nükleer tehdidi canlı tutmakta ve yumuşamayı da tehlikeye düşürmektedir. Silahlanma yarışı, yeryüzünün pek çok ülkesinde, sürekli artan hayat pahalılığı, enflasyon ve ekonomik bunalımla karşı karşıya bulunan geniş halk yığınlarının sırtına ağır bir yükür. Bu varış, halkların zenginlik ve kaynaklarının büyük bir kısmına sahip çıkmaktadır. Yumuşama, yeni bir ekonomik düzen için, halkların kendi toprakları üstünde hak sahibi olabilmeleri için verilen mücadelede elde edilecek zaferler yeni ufuklar sağlamıştır. Yumuşama, tekellerin ve çokuluslu şirketlerin yağmasını sona erdirmeye savaşı için bir silahtır. Silahlanma yarışı, emperyalistlerin elindeki silah depoları, saldırgan, militarist ve faşist güçleri, ırkçılığı ve sömürgeciliği kışkırtmakta ve teşvik etmektedir. Yumuşama, bütün ülkelerin ulusal bağımsızlık, adalet ve toplumsal ilerleme

çabalarına güç kazandıracak hayati bir faktördür. Yumuşama, günümüzün en acil sorunlarının çözümlenmesi, sıcak savaş ve gerilim alanlarının yok edilmesi için yeni olanaklar yaratmaktadır. Silahlanma yarışının sona ermesi, insanlığın hedefine, tüm nükleer ve diğer yığınsal yok edici güce sahip silahların yasaklanmasına, genel ve tam bir silahsızlanmaya, silahtan arınmış bir dünyaya giden yolu açacaktır. Dünya kamuoyu bugün her zamankinden daha büyük sorumluluklara ve güce sahiptir. Dünyadaki gelişmeleri silah tüccarlarının, soğuk savaş kışkırtıcılarının, insanlığın düşmanlarının aleyhine çevirebilir. Dünya Barış Konseyi, insanlığın ilerlemesi için çaba harcayan bütün hükümetleri ve parlamentoları bütün barış ve diğer hareketleri, siyasi partileri, sendikaları, kadın ve gençlik örgütlerini, dini, toplumsal ve kültürel kuruluşları, silahlanma yarışına karşı, dünya çapında büyük, yeni bir saldırıda el ele vermeye çağırır. Yumuşamayı geri dönülmez yapabilmek için SİLAHLANMA YARIŞINI DURDURUN. Yeni bir uluslararası ekonomik düzene hızla İlerleyebilmek için SİLAHLANMA YARIŞINI DURDURUN.

Barışı savunmak ve yeni bir dünya kurmak için SİLAHLANMA YARIŞINI DURDURUN. Tüm nükleer ve yığınsal imha silahlarını yasaklatmak için ELELE.

Genel ve tam bir silahsızlanma için ELELE.

Birleşmiş Milletler Dünya Silahsızlanma Konferansı'nın en kısa zamanda toplanmasını sağlamak için ELELE."

Kaynak: "Stockholm Çağrısı", **DİSK Dergisi**, S. 25, Temmuz 1976, s. 17.

EK-4: Türkiye Barış Derneği üyelerinin dava öncesi tutukluluk süreçleri

27 Ekim 1980'de İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı, emrindeki askeri savcılığa dernek yöneticileri hakkında soruşturma açılması talebinde bulunmuş, Kasım 1980'den itibaren ifadeler alınmaya başlanmıştır. 1981 Ocak ayında İstanbul Sıkıyönetim Askeri Savcısı Dernek yöneticileri hakkında ilk tutuklama talebinde bulunmuştur. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı 2 Nolu Askeri Mahkemesi Askeri Savcının talebini reddetmiştir. 19 Ekim 1981'de Askeri Savcı tutuklama talebini tekrar etmiş, ancak 2 Nolu Askeri Mahkeme

“tutuklanmaları için kuvvetli emareler bulunmadığı” gerekçesiyle talebi yeniden reddetmiştir. Bunun üzerine Savcılık, 2 Nolu Mahkemenin ikinci reddine karşılık itiraz etmiş, 3 Nolu Sıkıyönetim Mahkemesi, “bilirkişi raporunun gerekliliği” sebebiyle 2 Nolu Mahkemenin reddini bozmuştur.

Sıkıyönetim Savcılığı bu kez bir bilirkişi kurulu oluşturmak için Prof. Dr. Sulhi Dönmezer ve Doç. Dr. Duygun Yarsuvat’a teklif götürülmüş ancak bu isimler teklifi kabul etmeyince Prof. Dr. Kayıhan İçel, Prof. Dr. Erol Cihan İçel ve Asistan Şükrü Alparslan’dan oluşan bir bilirkişi heyeti savcının düşünceleri yönünde bir rapor hazırlayarak savcılık tarafından bu raporla birlikte 2 Kasım 1981’de üçüncü kez tutuklama talep edilmiştir. 2 Nolu Askeri Mahkeme Yargıcı Üsteğmen Necdet Cekkan üçüncü tutuklama talebini kabul ederek 23 Şubat 1982’de derneğin 44 yöneticisi hakkında tutuklama kararı çıkartmıştır. Tutuklananlar: Mahmut Dikerdem, Orhan Apaydın, Kemal Anadol, Erdal Atabek, Reha İsvan, Nedim Tarhan, Şefik Asan, Hüseyin Baş, Ataol Behramoğlu, Ergun Elgin, Mustafa Gazalcı, Metin Özek, İsmail Hakkı Öztörün, Ali Sirmen, Gencay Şaylan, Uğur Kökden, Ali Taygun, Orhan Taylan, Haluk Tosun, Melih Tümer, Aybars Ungan, Tahsin Usluoğlu, Nurettin Yılmaz, Niyazi Dalyancı, Gündoğan Görsev / Tutuklanamayanlar: Enis Coşkun, Tektaş Ağaoğlu, Oya Baydar, Yavuz Çizmeci, Gültekin Gazioğlu, Mehmet Karaca, Mehmet Serhat, Nefise Akyelik, Yaşar Arıkan, Seyit Aydoğmuş, Cüneyt Başbuğ, Mehmet Bulut, Metin Denizmen, Zühal Kılıç, Cemal Kıran, Hasan Fehmi Mavi, Sedat Özkul, Karabey Kalkan, Nadir Akgün’dür.

Kaynak: TBD’nin iki üyesi Mustafa Gazalcı ve Uğur Kökden’in dava sürecinde yaşananları aktardıkları eserleri bu konuda önemli yer tutmaktadır. Bkz. Mustafa Gazalcı, **Barış Zinciri (Türkiye Barış Derneği Davası)**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2014; Uğur Kökden, **Uzun Gecenin Tutsakları Barış Derneği Cezaevi Günlüğü - 1982**, İstanbul: YKY, 2001.

EK-5: TCK 141. Ve 142. Maddeleri

Madde 141:

1. Sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmeye veya sosyal bir sınıfı ortadan kaldırmaya veya memleket içinde müesses iktisadi veya sosyal temel nizamlardan herhangi birini devirmeye matuf cemiyetleri her ne suret ve nam altında olursa olsun kurmaya tevessül edenler veya kuranlar veya bunların faaliyetlerini tanzim

veya sevk ve idare edenler veya bu hususlarda yol gösterenler sekiz yıldan on beş yıl kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılırlar.

Bu kabil cemiyetlerin birkaçını veya hepsini sevk ve idare edenler hakkında müebbet ağır hapis cezası hükmolunur. (Buradaki “müebbet hapis cezası” dava sırasında “ölüm cezası” biçimindedir ve 21 Kasım 1990’da değiştirilmiştir.)

2. Devlet siyasi ve hukuki nizamlarını topyekûn yok etmek gayesini güden cemiyetleri her ne suret ve nam altında olursa olsun kurmaya tevessül edenler veya kuranlar veya bunların faaliyetlerini tanzim veya sevk ve idare edenler veya bu hususlarda yol gösterenler sekiz yıldan on beş yıla kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılırlar.

3. Amacı Cumhuriyetçiliğe aykırı olan veya demokrasi prensiplerine aykırı olarak Devletin tek bir fert veya bir zümre tarafından idare edilmesini hedef tutan cemiyetleri kurmaya tevessül edenler veya bunların faaliyetlerini tanzim veya sevk ve idare edenlerin veya bu hususta yol gösterenler sekiz yıldan on beş yıla kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılırlar.

4. Anayasanın tanıdığı kamu haklarını ırk mülâhazası ile kısmen veya tamamen kaldırmayı hedef tutan veya milli duyguları yok etmeye veya zayıflatmaya matuf bulunan cemiyetleri kurmaya tevessül edenler veya kuranlar veya bunların faaliyetlerini tanzim veya sevk ve idare edenlerin veya bu hususta yol gösterenler sekiz yıldan on beş yıla kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılırlar.

5. Yukarıdaki fıkralarda yazılı cemiyetlere girenlere sekiz yıldan on beş yıla kadar ağır hapis cezası verilir.

6. Yukarıdaki fıkralarda yazılı fiilleri Devlet daireleri, belediyeler veya sermayesi kısmen veya tamamen Devlete ait olan iktisadi teşekküller, sendikalar, işçi teşekkülleri, okullar, yüksek tahsil müesseseleri içinde veya bunların memur, müstahkem veya mensupları arasında işleyenler hakkında verilecek ağır hapis ve hapis cezaları üçte bir nispetinde arttırılır.

7. Bu madde yazılı suçları işleyenlerden biri suçu ve diğer failleri son tahkikat açılıncaya kadar yetkili makamlara ihbar ettiği ve bu ihbarın doğruluğu anlaşıldığı takdirde hal ve şartlara ve hadisenin hususiyetine göre ölüm cezası yerine on yıldan aşağı olmamak üzere

ağır hapis cezası ve ağır hapis ve hapis cezaları da dörtte bir e kadar indirilerek hükmolunur.

8. Bu maddede yazılı olan cemiyet iki veya daha ziyade kimselerin aynı amaç etrafında birleşmeleriyle vücut bulur.

Madde 142:

1. Sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmek veya sosyal bir sınıfı ortadan kaldırmak yahut memleket içinde müesses iktisadi veya sosyal temel nizamlardan herhangi birini devirmek veya Devlet siyasi ve hukuki nizamlarını topyekûn yok etmek için her ne suretle olursa olsun propaganda yapan kimse beş yıldan on yıla kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılır.

2. Cumhuriyetçiliğe aykırı veya demokrasi prensiplerine aykırı olarak Devletin tek bir fert veyahut bir zümre tarafından idare edilmesi için her ne suretle olursa olsun propaganda yapan kimse aynı ceza ile cezalandırılır.

3. Anayasanın tanıdığı kamu haklarını ırk mülahazası ile kısmen veya tamamen kaldırmayı hedef tutan veya milli duyguları yok etmeye veya zayıflatmak için her ne suretle olursa olsun propaganda yapan kimse beş yıldan on yıla kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılır.

4. Yukarıdaki fıkralarda yazılı fiilleri övenler iki yıldan beş yıla kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılır.

5. Yukarıdaki fıkralarda yazılı fiilleri 141. Maddenin 6. Fıkrasında yazılı kimseler arasında veya aynı fıkrada tasrih edilen yerler içinde işleyenlere verilecek ceza içte bir nispetinde arttırılır.

6. Yukarıdaki fıkralarda yazılı fiiller neşir vasıtası ile işlendiği takdirde verilecek ceza yarı nispetinde arttırılır.

7. Bu madde yazılı suçları işleyenlerden biri suçu ve diğer failleri son tahkikat açılıncaya kadar yetkili makamlara ihbar ettiği ve bu ihbarın doğruluğu anlaşıldığı takdirde hal ve şartlara ve hadisenin hususiyetine göre ağır hapis ve hapis cezaları dörtte bir kadar indirilerek hükmolunabilir.

Kaynak: TBMM, Türk Ceza Kanununun 141 ve 142 nci maddelerinin değiştirilmesi hakkında Kanun, 10.12.1951.

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc034/kanuntbmmc034/kanuntbmmc03405844.pdf, (çevirimiçi) 14.12.2013.

EK-6: Türkiye Barış Derneği Davasında üyelere atfedilen suçlar

Üyelerin tutuklanmalarının tarihi 22 Şubat'ta başlayıp 1 Mart 1982'ye kadar sürüyor. Sıkıyönetim Savcılığının İddianameyi hazırlama tarihi ise 18 Mayıs 1982.

Soruşturmayı yürüten “Sıkıyönetim Yardımcı Savcısı” Mehmet Gül'ün Türkiye Barış Derneğine atfettiği iddianamedeki suçlamaları şu şekildedir:

“1- Sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmek, Memleket içinde müesses, iktisadi ve sosyal temel nizamları devirmeye matuf olarak cemiyeti sevk ve idare etmek; bu amaçları doğrultusunda komünizm ve bölücülük propagandası yapmak.

2- 1. Ordu ve İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığının 2 no.lu bildirisine aykırı olarak faaliyette bulunduğundan 1402 sayılı kanuna göre suç işlemek,

3- Milli menfaatlere zarar verecek şekilde devletin hariçte itibarını ve nüfuzunu kıracak şekilde faaliyetlerde bulunmak.

4- Kanunun suç saydığı fiilleri övmek, halkı suç işlemeye tahrik ve teşvik etmek.”*

*Savcının 2. Madde isnat ettiği suçla alakalı 1402 sayılı kanun 13 Mayıs 1971 tarihli Sıkıyönetim Kanunu'dur. 1. Ordu ve İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığının 2 no.lu bildirisi ise muhtemelen Milli Güvenlik Konseyi'nin 2 numaralı bildirisidir. Bu bildirinin ilk maddesi Sıkıyönetim Komutanlıklarına yapılan atamalarla, ikinci maddesi ise Sıkıyönetim Komutanlıklarının yetkileriyle ilgilidir. Atıf yapılan üçüncü madde “Bütün vatandaşlar; ülkede devlet otoritesinin tesisi, asayiş, emniyet, huzur, can ve mal güvenliğinin kısa sürede sağlanması için Sıkıyönetim Komutanlıklarının aldığı ve alacağı kararlara, tedbirlere ve yayınlanacak bildirimlere titizlikle uyacaklardır.” şeklindedir. Ancak, faaliyeti 6 Eylül 1980'de askeri darbenin gerçekleşmesinden 6 gün önce askıya alınan bir derneğin Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından çıkarılan bir bildiriye atıfla nasıl suçlandığı anlaşılamamıştır. Ancak davanın mahiyeti açısından fikir vericidir.

Kaynak: T.C. Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığı, **İddianame 1 Türkiye Barış Derneği (Barış Komitesi)**, İstanbul, 17.05.1982, s. 1.

EK-7: Barış II Davası süreci

“Barış II” davası olarak bilinen dava 27 Eylül 1984 yılında Türkiye Barış Derneğinin bazı üyelerinden ve ilk davanın bazı müdahil avukatlarından oluşan 48 kişiye karşı yine İstanbul Sıkıyönetim Savcılığınca açılmıştır. Bu isimler: Erol Saraçoğlu, Müşir K. Canpolat, Metin Tüzün, Mehmet Ali Pestilci, Ertuğrul Günay, Ataman Tangör, Süleyman Coşkun, Güner Eliçin, Halit Çelenk, Yavuz Bayülken, Ali Rıza Güven, Celal Küçük, Sadun Aren, Nusret (Aziz) Nesin, Gülsen Tuncer, Turgut Kazan, Ali Galip Yıldız, Turgan Arınır, Atilla Coşkun, Ayfer Coşkun, Nezahat Gündoğmuş, Jülide Gülizar, Erkan Oyal, Garip Aydındağ, Rasim Öz, İlhan Alkan, Mustafa Özkan, Asım Bezirci, Birol Özkay, M. Şükrü Güner, Ali Şen, Dora Kalkan, Tezer Erarslan, Gündüz Gözen, Aziz Rutkay, Tarık (Üregül) Akan, Genco Erkal, Birol Bora, Asım A. Balım, Vedat Türkali, Özgül Erten, Sadettin Ülfer, Sadık Karamustafa, Mehmet Okçuoğlu, Nurettin O. Çavdargil, Mustafa Nuri Onay, Ferruh Yavuz, Ahmet Yılmaz. “Barış I” ve “Barış II” davaları 18 Mart 1986’da birleştirilmiştir.

28 Nisan 1987’de 2 Nolu Sıkıyönetim Mahkemesi, Mahmut Dikerdem ve Reha İsvan için 4’er yıl 2’şer ay, 8 sanık için (Erdal Atabek, Yusuf Metin Özek, Harun Aykut Göker, Orhan Taylan, Hüseyin Nazım Hacıbaşıoğlu, Nedim Tarhan, Erol Saraçoğlu, Ataman Tangör) 1’er yıl 6’şar ay 15’er gün, 2 sanık için (Niyazi Dalyancı, Nurettin Yılmaz) 6’şar ay hapis, 19 sanıkla ilgili zamanaşımından davanın düşmesi, 31 sanık için de beraat ile Barış Derneği için ise kapatma kararı verilmiştir. Karar daha sonra yine Askeri Yargıtay’a gitmiştir. Yargıtay’dan sonra gelişen dava süreci hakkındaki bilgiye ulaşamamıştır. Son kararın uygulanmamış olma olasılığı muhtemel. Dava süreci resmi olarak TCK’nın 141 ve 142. Maddelerin 1991 yılında kaldırılmasıyla ancak sonlanmıştır.

Barış Davası, sırasında, Derneğin Kurucularından ve en önemli isimlerinden olan dönemin İstanbul Barosu Başkanı Orhan Adli Apaydın 28 Şubat 1986’da CHP Adana Milletvekili İsmail Hakkı Özturun vefat etmiştir. Ayrıca, Mahmut Dikerdem, yargılanma süreci boyunca kanser hastalığıyla mücadele etmiş, tutukluluğunun büyük bölümünü rahatsızlığına rağmen Metris Cezaevinde geçirmiştir.

Kaynak: T.C. İnci Ordu Komutanlığı Sıkıyönetim 2 Nolu Askeri Mahkemesi, **Türkiye Barış Komitesi Derneği Davası Gerekçeli Hüküm**, İstanbul, 28.04.1987 ve Gazalcı ile Kökden'in Ek-4'te zikredilen eserleri.

EK-8: Türkiye Barış Derneği Üyeleri*

Kuruluş dilekçesini imzalayan kurucu üyeler: Mahmut Dikerdem (Emekli Büyükelçi), Enis Coşkun (Avukat), Bedir Aydemir (Öğretim Üyesi), Zülal Kılıç (Sekreter), Reha İsvan (Öğretmen), Ali Sirmen (Gazeteci), Bahtiyar Erkul, Cüneyt Başbuğ (Öğrenci), Erdal Atabek (Hekim, Türk Tabipler Birliği Başkanı), Necati Deliorman, Orhan Apaydın (Avukat, İstanbul Barosu Başkanı), Nusret (Aziz) Nesin (Yazar, Yazarlar Derneği Başkanı), Orhan Taylan, Fevzi Şolt, Güner Eliçin, Beria Onger (Avukat, İlerici Kadın Derneği Başkanı), Prof. Coşkun Özdemir, Süleyman Coşkun, Fakir Baykurt (Yazar), Halit Çelenk (Avukat), Yavuz Bayülken, A. Rıza Güven, Sadun Aren (Öğretim Üyesi, TİP Genel Başkan Yardımcısı), Semra Özdamar (Aktrist), Nadir Akgül, Mehmet Z. Tokyay, Ali Rıza Koca, Ahmet Muhtar Sökücü (İlerici Gençlik Derneği Başkanı), Kadir İnandır (Aktör), Ataol Behramoğlu (Şair), Hüseyin Baş (Gazeteci), Vedat Günyol, Nevzat Üstün, Prof. Metin Özek, Aydın Engin (Gazeteci), Hakan Gükan, Halis Kurtça, Fevzi Tuna, Talip Öztürk (Öğretmen)

Ayrıca Derneğin açıldığı 18 Nisan 1977'den faaliyetlerinin askıya alındığı 6 Eylül 1980'e kadar olan dönemde toplam üye sayısı 386'dır. Karar defterlerinde üyeliğe kabullerin bazılarında isimler olmakla birlikte bazılarında sıra numaraları belirtilmiş. Üyelerin ulaşılan listesi şu şekildedir:

3 Kasım 1977'de 86 kişi derneğe katıldıktan sonra üye sayısı 125'e yükselmiştir. 19 Aralık 1977'de bu sayı 144 olmuştur. Murat Demircioğlu, Birol Özkay, Ruhi Su, Zeliha Berksoy, Cavit Tuncer, Cihat Aral, Genco Erkal, Levent Yılmaz, Ergin Orbay, Dr. Osman Gürel, Peride İzye, Alev Akçın 26 Aralık 1977'de üyeliğe kabul edilmişlerdir. Demirtaş Ceyhun, Haldun Kandemir, H. Gencer Uçar, Gönül Dinçer, Sümeyra Çakır, Emine Şengöl, Vural (V)Yarol, Orhan İyiler, Savaş Erçol, Dora Küçükyalçın, Cahit Gören, İsa Çelik, Erol Talu, Saniye Fehmen, Asım Bezirci, Abdülkadir Bulut, Yusuf Taktak, Seyyid Bozdoğan, Ahmet Ökdem, Baki Temel Saçlı, Sedat Ertosun, Ali E. Taygun, Oktay Akbal,

Osman İkiz, Seheyl Ferah Akçın 9 Ocak 1978'de; Garip Aydındağ, Serra Tuğrul, Erkan Oyal ve Melih Tümer 30 Ocak 1978'de; Av. Atilla Coşkun, Av. Mehmet Yaşar Can, Abdullah Levent, Serdar Türkkın 15 Şubat 1978'de; Dilruba Yenen, Süleyman Özbüke, Rıfat Güler, Turhan Ata, Cevat Özhasırcı, Fehmi Işıklar, Ali Şen, Halil Hayta ve Kemal Türkler 24 Şubat 1978'de; Halit Erdem, Kemal Sünker Okur, Ayşe Coşkun, Şefik Asan, Kemal Daysal, Mustafa Şahin, Cavit Mirasyedi ve Cemal Kırıl 2 Mart 1978'de; Meral Taygun, Mustafa Akat Sağmer, Vasıf Öngören, Aslı Pirhasan ve Metin Başoğlu 23 Mart 1978'de; Bülent Metin ile Salim Kınar 21 Nisan 1978'de; Işıl Kasapoğlu ile Nermin Çetiner 28 Nisan 1978'de; Mehmet Ali Pestilci ile Ludmila Bamir 5 Mayıs 1978'de; Haluk Gerger, Oğuz Makal, Zeynep Eker ve Ahmet Zeki Özkeskin 16 Haziran 1978'de; Sedat Özgüven, Yavuz Aksu, Ataman Tangör, Atılay Arsan, Talat Ulusoy, Selahattin Kürkütü, Birgül Başarır, Öztürk Başarır, Hüseyin Özkan, Necati Akçasayar, Süha Çilingiroğlu, Türkan Süren, Erol Mavi, Veli Lök, Figen Aydıntaşbaş, Halis Aydıntaşbaş, Esat Balum, ve Vehbi Yüksel 30 Haziran 1978'de; Uğur Dinçer ve Haydar Can Aksın 13 Temmuz 1978'de; İsmail Bayer, Alpaslan Bayramgil, Savaş Mehmet Dizdar, Vural Afiş, Muammer Toprakçı, Ömer Güner, Ali Rıza Kaptan, Ergun Elgin, Nihat Erdoğan, Mehmet Ali Yiğit, Hüseyin Güney, Semra Ulusoy, Semra Ulusoy, Birol Bora, Hülya Dere ve Ayfer Coşkun 5 Ağustos 1978'de; İlhami Mısırlıoğlu, Nail Karakaş, Rıfat Güney, Ayşegül Dora-Güney, Erol Özkök 12 Eylül 1978'de; Cahit Angın, Güngör Sofuoğlu (veya Seferoğlu), M. Şahin Aldoğan, Doç. Dr. Sümer Gürel, Ertuğrul Kantarcı, Altan Kayan, Prof. Dr. Tayyar Bora, Türe Sansar 26 Aralık 1978'de; Kemal Anadol, Azer Yaran, Adnan Cemgil, Recep Orduseven, Necati Doğru, Bülent Köksal, Üstün Tuna, Fazlı Sabuncu, Naciye Karatekin, Neşe Berberoğlu, Ahmet Yüzüak, Sezer Berberoğlu 8 Mayıs 1979'da; Mebuse Cinmen 13 Ağustos 1979'da; Mehmet Gönenç, Esin Gönenç, Dr. Ahmet Turan Aydın, Aykut Göker, Tekin Sönmez, Hasan Ayha, Ekrem Aydın, Kemal Deriner, M. Yüksel Keskin, Avni Aytan, Mehmet Kapan (veya Kopan), Dr. Sedat Özkol, Mehmet Sevim, Yüksel Karakut, Yaşar Özürcüt, Muzaffer Avcı, Reşat Kadayıfçılar, Orhan Kurmuş, Zeki Kılıç, Gencay Şaylan, Ahmet Ababay, A. Necmiye Bekel ve Osman Koçak 25 Aralık 1979'da; Cahit Baylav, Kemal Cengizkan, Nazif Tepedelenlioğlu, Gürel Tüzün, Ersin

Tulunay, Melih Törel, A. Raşit Kaya, Haluk Tosun, Güney Gönenç, Fikret Kemal Yıldırım, Aybars Ungan, Mebuse Cınmen, Levent Oğuz, Esen Kural, M. Şahin Aldoğan 20 Ocak 1980’de; Yavuz Çizmeci, Hulki Tanrıyar, Onur Koca, Ramadan Şentürk, Celal Korkut Yıldırım, Alaaddin Taş, Mustafa Özkan, Muazzez Çiğdem Menemenci, Nafiz Bostancı, Mustafa Karadayı, Yusuf Mustafa 5 Şubat 1980’de; 26 Şubat 1980’de; Oya Silier, Reşit Ergener, Engin D. Akarlı, Zafer Toprak ve Selim Deringil 4 Mart 1980’de; Fatih Üstün, Abdurrahman Atalay, İlhan Alkan, B. Bülent Erdem, Gül Özgirgin, Halim Bulutoğlu, İbrahim Beybirioğlu (veya Beylunioğlu), Emin Gök, Nezahat Gündoğmuş, Erşen Şansal, Varlık Özmenek, Saadettin Ülfer, İbrahim Bakırcı, Hüsnü Çuhadar, Yılmaz Onay, Tahsin Usluoğlu, Hasan Bedri Doğanel, Musa Özdemir, Ali Kocabaş, Mehmet Fethi Uygur, Mehmet Nakipoğlu, Mehmet Tandoğan, Enver Ünal, Ayşe Yekta Kara, A. Alpay Özbrak, Gönül Orbey, Selami Kıymaç, Gönül Özkan, Şerif Altuncan, İhsan Över, Ali Ağzitemiz, İncilay Dağlı, Endin Seniriz, Ferruh Yavuz, Rengin Erdal, Aziz Ünal Rutkay, Bahattin Araslan, Kenan Basat, Hayri Ata, Selma Şanlı, Gündüz Gözen, Hüseyin Cahit Cengiz, H. Sinan Sönmez, Mehmet Celal Baykara, Sait Aydoğmuş, Hikmet Akar, Rebii Tınmaz, Nermin Aksın ve Medet Serhat 18 Mart 1980’de derneğe başvurarak üyelikleri kabul edilmiştir.

*Üyeler isimleri 1984 tarihli Gerekçeli Hüküm metninden derneğin yaptığı yönetim ve genel yönetim kurulları sonucunda alınan kararlar gözden geçirilerek oluşturulmuştur.

Kaynak: T.C. İnci Ordu Komutanlığı Sıkıyönetim 2 Nolu Askeri Mahkemesi, **Türkiye Barış Komitesi Derneği Davası Gerekçeli Hüküm**, İstanbul, 8.11.1984, ss. 116-135.

EK-9: Türkiye Barış Derneği I. Tüzüğü

Tüzüklerle ilgili yapılan düzenlenen eklerde tüzükler tam olarak aktarılmamış ancak Tüzükler arasındaki değişikliklerin olduğu maddeler korunmuştur ve değişiklikler açıklanmıştır. Tüzüklerin ayrıca değerlendirildiği bir başlık açılmamıştır.

I. Tüzük (Kuruluş Tüzüğü)

Barış Derneğinin ilk tüzüğünde Derneğin amacının “adaletli ve kalıcı bir barışın gerçekleşme koşullarının araştırılması, geliştirilmesi ve tanıtılması” olarak belirlenmiştir.

Derneğin çalışmaları da “adil ve kalıcı barışın tesisi” amacıyla

- a. Paralel ulusal ve uluslararası ya da dünyanın başka ülkelerindeki barış hareketlerinin doğuşu, gelişimi ve çalışmalarını izlemek, izlenimlerinin değerlendirmek,
- b. Kamuoyu araştırmaları yapmak üzere anketler, yarışmalar ve soruşturmalar gibi benzeri girişimler düzenlemek,
- c. Kalıcı ve adaletli barışa katkılarını araştırmak ve sağlamak üzere değişik toplum katları ve çevrelerini, meslek gruplarını gözeterek uyumlu çalışmalar yapacak komiteler oluşturarak ilişkiler kurmak,
- d. [halkın] kalıcı ve adaletli bir barış açısından istem ve çıkarlarını gözetip kollamak, bu konularda araştırmalar yapmak, sonuçlarını ilgili yerlere iletmek,
- e. Bildiri, kitap, dergi, broşür, bülten, ajans, afiş gibi yayın faaliyetlerinde bulunmak,
- f. Açık ve kapalı yer toplantıları, resitaller, sergiler, gösteriler, geceler ve barışa katkısı olanları anma toplantıları, barış hareketinin tarihi içinde önem taşıyan her türlü olayları kutlama ve anması gibi benzeri her türlü toplantılar düzenlemek, konferans, seminer ve eğitim çalışmaları yapmak, gezi tiyatrosu, eğlence, sinema gibi her türlü benzeri faaliyette bulunmak,
- g. Barıştan yana çalışmaları değerlendirmek ve ödüller vermek,
- h. Tüzel kişi olarak Anayasada ve yasalarda düzenlenmiş yollar ve olanaklardan yararlanarak amacını gerçekleştirmek için her türlü çalışmaları yapmak ve her türlü hakları kullanmak olarak sıralanmıştır.

Barış Derneği kuruluş bildirgesinde herkese yaptığı katılım çağrısında olduğu gibi tüzükte de “asıl üyeliğin” “derneğin yasasının öngördüğü koşullara sahip, derneğin amaç ve ilkelerini benimsemiş ve bu doğrultuda çalışmayı kabul etmiş” herkesin Derneğe üye olabileceğini belirtmiştir. Üye olmak içinse iki üyenin imzalı tavsiye mektubu gerekmektedir.

Dernek organları genel kurul, merkez yönetim kurulu, denetleme kurulu, onur kurulu ve şubelerdir. Genel kurul en üst organdır ve merkez yönetim kurulu asıl üyeleri, denetim kurulu asıl üyeleri, onur kurulu asıl üyeleri, şube genel kurulunca seçilen delegeler ve şube başkan ve sekreterlerinden oluşmaktadır. Tüzük değiştirme hakkı, hatta Derneği feshetme yetkisi genel kuruldadır.

Merkez yönetim kurulu, genel kurul tarafından gizli oy açık tasnifle bir yıllık süreyle 9 asil 9 yedek üyeden oluşmaktadır. Üyeler bir sene sonunda tekrar seçilebilir. Merkez yönetim kurulu derneğin tüm eylemlerini belirleyen organdır:

- a. Derneğin amacının gerektirdiği çalışmaları yapmak, kararlar almak ve bunları uygulamak,
- b. Derneğin bütçesini onaylamak, yeni bütçeyi tasarlamak ve kayıtları yürütmek,
- c. Derneği olağan veya olağanüstü toplantıya çağırarak,
- d. Genel kurul toplantılarının gündemini hazırlamak,
- e. Dernek şubelerinin açılmasına karar, şube kurucularına yetki vermek,
- f. Genel kurulda alınan derneğin çalışmalarına ait kararları yürütmek,
- g. Üyelik müracaat ve önerilerini karara başlamak,
- h. Dernek amacına aykırı hareket eden şube yönetim kurullarına işten el çektirmek ve onların yerine, genel kurulda delegelik hakkı olmamak kaydı ile, bir girişimci kurul atamak,
- i. Gerekli bulduğu konularda ve alanlarda komisyonlar, kurullar ve komiteler kurmak ve kaldırmak,
- j. Derneğin iç işleyişine ve özellikle kuracağı komite, kurul ve komisyonların işleyişine ilişkin iç yönetmelikler hazırlamak ve yürürlüğe koymak,
- k. Dernek adına dava açmak, açılacak davada husumete ehil olmak, dernek adına vekaletname vermek, bu vekaletnamenin yetki sınırlarını kararlaştırmak...
- l. Yasadan, tüzükten ve hazırlanacak iç yönetmelikten ve genel kurul kararlarından doğan başka her türlü çalışmaları yapmak.

Merkez yönetim kurulun 9 üyesi bir başkan, bir genel sekreter, bir sayman ve altı üyedir.

Merkez yönetim kurulu ayda bir veyahut başkanın çağrısı üzerine toplanabilir.

Tüzüğün son kısmında Barış Derneğinin 39 kişilik kurucular listesi ve geçici madde olarak ilk yönetim kurulu listesi bulunmaktadır. Tüzük toplamda ek geçici madde de dahil olmak üzere 44 maddeden oluşmaktadır.

Kaynak: T.C. 1nci Ordu Komutanlığı Sıkıyönetim 2 Nolu Askeri Mahkemesi, **Türkiye Barış Komitesi Derneği Davası Gerekçeli Hüküm**, İstanbul, 8.11.1984, ss. 100-106.

EK-10: Türkiye Barış Derneği'nin II. Tüzüğü'nde yapılan değişiklikler

Derneğin kuruluşunda yazdığı tüzük 15.02.1978'deki Yönetim Kurulu ve 05.03.1978'deki 1. Olağan Genel Kurul kararlarında bazı değişikliklere daha ziyade eklemelere uğramıştır. Bu eklemelerin çoğu Dernek organlarının faaliyet alanlarının detaylandırılması ve tüzük sonuna geçici maddelerin eklenmesi şeklindedir.

Yapılan değişiklikler ve eklemeler:

Madde 16: Genel kurulun kuruluşundan söz eden maddenin derneğin yüce organı olmasından bahisle “merkez yönetim kurulu asıl üyeleri, denetim kurulu asıl üyeleri, onur kurulu asıl üyeleri, şube genel kurullarınca seçilen delegeler ve şube başkan ve sekreterlerinden meydana gelir.” denilirken yeni halinde bu cümle çıkartılıp yine yüceliğini koruyan genel kurula “derneğin bir önceki genel kurulunda seçilmiş organların asli üyeleri ile şube genel kurullarından seçilen delegeler ve şube başkanı ve sekreterlerin genel kurula delege olma hakları yoktur” ibaresi getirilmiştir.

Madde 22, 23, 24 ve 25: İlk tüzükte Merkez yönetim kurulunun kuruluş, görev ve yetkilerini belirleyen maddeler bur sefer daha geniş olan Genel Yönetim Kurulu ve Merkez Yürütme Kurulu'nun kuruluş, görev ve yetkilerinden oluşmaktadır.

Genel Yönetim Kurulu:

a) Kuruluş

Madde 22: Genel Yönetim Kurulu 23 üyeden oluşur. Genel yönetim kurulunun doğal üyesi olan 5 merkez yönetim kurulu üyesi dışında kalan 18 üyesi genel kurul tarafından iki yıl için gizli oy açık sayımla seçilir. Genel kurul 18 üyenin dışında ayrıca 9 yedek üye seçer.

Süresi biten üyeler yeniden seçilebilir.

b) Görev ve yetkiler:

Madde 23: İki genel kurul arasında en yetkili organ olan genel yönetim kurulu;

- a. Ana tüzüğü ve ona bağlı yönetmelikleri, genel kurul kararlarını uygulayan, yorumlayan merkez yürütme kurulunun çalışmalarını denetleyen, çalışmalarına yön verici direktiflerin saptanması ile sorumludur.
- b. Genel yönetim kurulu en geç üç ayda bir merkez yönetim kurulunun hazırladığı gündemle uygun gördüğü yerde toplanır. Genel yönetim kurulu salt çoğunlukla toplanır, kararlar hazır bulunanların çoğu ile alınır. Oyların eşitliği halinde oturum başkanın katıldığı taraf çoğunluk sayılır.
- c. Genel yönetim kuruluna dernek genel başkanı, yokluğunda genel sekreter, her ikisinin de yokluğu halinde merkez yürütme kurulunun görevlendireceği kurul üyelerinden birisi başkanlık eder.
- d. Genel yönetim kurulu ana tüzükle ilgili olarak merkez yürütme kurulunun hazırlayacağı yönetmelikleri onaylar.
- e. Genel kurula sunulmak üzere merkez yürütme kurulunun hazırlayacağı çalışma raporunu ve bütçeyi görüşerek onaylar.
- f. Merkez yürütme kurulu üyelerinden meydana gelecek boşalmalar üzerine kendi üyeleri arasından yapacağı seçimle bu boşluğu doldurur.
- g. Derneği olağan veya olağanüstü toplantıya çağırır.
- h. Genel yönetim kurulu üye kabul etme yetkisine sahiptir.
- i. Merkez yürütme kurulunun üyeliğe kabul konusundaki kararlarına vaki itirazları inceler, kesin karara bağlar.
- j. Genel yönetim kurulu, üyelerinin salt çoğunluğunun isteği ile olağanüstü toplanabilir.
- k. Bütçe tasarısı hazırlar ve kadro cetvellerini genel kurula sunar. Bütçe koşulları arasında aktarımlar yapar.
- l. Dilediği konuları ve yetkilerini merkez yürütme kuruluna havale eder ve verir.

m. Yasalar, tüzükler, genel kurul kararlarından ve hazırlanacak iç yönetmeliklerden doğacak başka her türlü hak, yetki ve görevleri yapmak ve kullanmak hak ve görevlerine sahiptir.

Madde 24: Merkez Yürütme Kurulu:

A- Kuruluşu: İki genel yönetim kurulu toplantısı arasında en yetkili organ olan merkez yürütme kurulu, dernek genel başkanı, genel sekreter ve üç üyeden oluşur.

B- Seçimi: Dernek genel başkanı ve genel sekreter genel kurulda ayrı ayrı ve doğrudan tek dereceli olarak salt çoğunlukla seçilirler. Merkez yürütme kurulunun diğer üç üyesi de genel kurulda topluca, doğrudan ve tek dereceli olarak seçilir. Yürütme kurulu ilk toplantısında üyelerden birini genel sayman olarak seçer ve görevlendirir.

C- Oylama usulü: Genel kurulda genel başkan, genel sekreter, yürütme kurulunun üç üyesinin ve genel yönetim kurulunun diğer 18 üyesinin seçimi için birleşik oy pusulası kullanılır. Üyeler, bu oy pusulası üzerinde ayrılmış yerlere seçtikleri genel başkan, genel sekreter, merkez yürütme kurulu ve 18 genel yönetim kurulu üyesinin adlarını ayrı ayrı yazarak seçim sandığına atarlar. Oy pusulalarına yedek üyeler de ayrıca yazılır. Sayma üye derneğin hesap işlerini yürütür.

Madde 25: merkez yürütme kurulu görev ve yetkileri:

- a) Derneğin amaç ve ilkelerini gerçekleştirme yolunda gerekli kararları alır ve çalışmalarını yapar. Barış hareketini ilgilendiren her çeşit koyuyu izler, dernek adına her tür yayınlara karar verir ve yayımlar. Dernek yönetim kurulu ve merkez yürütme kurulu dışında diğer organlar tarafından yayımlanan hiçbir yayımdan dolayı dernek sorumlu tutulamaz.
- b) Gerekli görüldüğü yerlerde temsilciler atar ve gerekli gördüğü yerlerde şubelerin kurulması için genel yönetim kuruluna öneri götürür. Temsilcilerin görev ve yetkilerini saptar. Genel yönetim kurulunun kurulmasına karar verdiği şubelerin girişimci kurullarını atar.

- c) Gerekli bulunduğu konularda ve alanlarda komisyonlar, kurullar, büro ve komiteler kurar ve kaldırır. Bunların işleyişine ilişkin iç yönetmelikleri hazırlar, çalışmalarını denetler, üyelerini atar, onların hazırlayacakları çalışma programlarını görüşüp gerekli değişiklikleri yaparak karara bağlar.
- d) Dernek tüzel kişiliğine dernek yönetim kurulu adına merkez yürütme kurulu temsil eder. Dernek adına dava açmak, açılacak davada husumete ehil olmak, dernek adına vekaletname vermek, bu vekaletnamenin sınırlarını saptamak, vekilin vekaletten azlini kararlaştırmak, dernek adına verilecek vekaletname derneği temsilen genel başkan ve genel sekreter tarafından birlikte imzalanır.
- e) Üyelik başvurularını görüşerek üyeliğe kabul veya ret kararı vermek
- f) Dernek amacına genel kurul, genel yönetim ve merkez yürütme kurulu kararlarına aykırı hareketleri görülen temsilcileri görevden almak, şube yönetim kurullarına işten el çektiirmek ve yerlerine girişimci kurullar atamak.
- g) Acele hallerde genel yönetim kurulu yetkilerini ilk genel yönetim kurulunun onayına sunulmak kaydı ile kullanmak yetkilerine sahiptir.
- h) Yasanın, tüzüğün genel kurul, genel yönetim kurulunun ve iç yönetmeliklerin verdiği her türlü görevi yapmak, hak ve yetkiyi kullanmak.
- i) Merkez yürütme kurulu kararları öncelikle tüm merkez yürütme kurulu üyeleri olmak üzere dernek üyelerini, şube yönetimlerini, temsilcileri, kurul komisyon ve büro üyelerini bağlar.

26. ve 27. Maddelere ise Genel Başkan ve Genel Sekreterin tanımı ve görevleri yazılmıştır:

Madde 26: Genel Başkan:

- a) Genel başkan derneğin başkanıdır. Derneğin tüm karar ve organlarına başkanlık eder.
- b) Dernek adına demeçler verir, basın toplantıları yapar.
- c) Dernek birlik ve bütünlüğünü korur.
- d) Dernek çalışmalarının ahenkli bir biçimde yürütülmesi için tüm organların çalışmalarını denetler, gerekli gördüğu konularda bilgi alır.

Madde 27: Genel Sekreter:

- a) Derneğin tüm yazı ve yönetim işlerini yürütür. Genel başkanın bulunmadığı zamanlarda başkanlık yetkilerini kullanır.
- b) Yürütme kurulunun gündemini hazırlar.
- c) Yürütme kurulu kararlarını uygular.

İlk tüzükte Madde 30'da düzenlenen onur kurulunun üyelikten çıkarma işlemlerine karar verme yetkisi yeni tüzükte Madde 31'de "...Onur kurulu bu yönetmelikte belirlenecek suçları yargılar ve ağırlıklarına göre aşağıdaki cezaları verir.

- a) Uyarma,
- b) Geçici çıkarma,
- c) Kesin çıkarma

biçiminde genişletilerek ceza verme yetkisi ine onur kuruluna bırakılmış ancak verilecek cezaların sadece kesin çıkarmadan ziyade derecelendirilerek hafiften şiddetliye doğru tasnifi yapılmıştır.

Son olarak da 3 geçici madde eklenmiştir.

Geçici Madde 1: Derneğin adı Bakanlar Kurulu'ndan gerekli izin alındığında yürürlüğe girmek üzere TÜRKİYE BARİŞ DERNEĞİ olmak üzere değiştirilmiştir.

Geçici Madde 2: Bu tüzük değişiklikleri bakanlık onayını alıncaya kadar İçişleri Bakanlığı'nın isteyeceği düzeltmeleri yapmaya genel yönetim kurulu yetkilidir.

Geçici Madde 3: Merkez yürütme kurulunun başvurusu sonucunda kamu yararında dernek statüsü alındığında "dernek bakanlar kurulunun gün ve sayılı kararnamesi ile kamuya yararlı kuruluş statüsüne sahiptir." biçimindeki Ek Madde 1 maddesi boş bulunan Bakanlar Kurulu kararnamesinin tarih ve sayısı yazılarak yürürlüğe girmek üzere Genel Yönetim Kurulunca tüzüğe eklenir.

Kaynak: T.C. 1nci Ordu Komutanlığı Sıkıyönetim 2 Nolu Askeri Mahkemesi, **Türkiye Barış Komitesi Derneği Davası Gerekçeli Hüküm**, İstanbul, 8.11.1984, ss. 107-115.

EK-11: Türkiye Barış Derneği Genişletilmiş GYK Özel Oturumu Katılımcı Listesi

Ali Taygun (Tiyatro Yönetmeni, Barış Derneği), Ataman Tangör (Doç. Dr. Hekim, İzmir Barış Derneği Temsilcisi), Arif Üresin (TSİP), Ahmet Kaçmaz (TSİP Genel Başkanı), Ayhan Dümen (Aster-İş Genel Başkanı), Altan Kayan (Doç. Dr. İzmir Tabip Odası Başkanı), Ataol Behramoğlu (Yazar, Türkiye Yazarlar Sendikası Genel Sekreteri), Behice Boran (Sosyolog, TİP Genel Başkanı), Cemal Korkut Yıldırım (Barış Derneği), Cemal Gökçe (TİP), Cemal Kırıl (Maden- İş İzmir Genel Merkez Temsilcisi, Barış Derneği Ege Bölge Temsilcisi), Cüneyt Başbuğ (Doktor, Barış Derneği), Dora Kalkan (Doç. Dr., Barış Derneği), Emel Uygur (TRT Yapımcısı, TRT-Der İstanbul Şubesi Yönetim Kurulu üyesi), Enis Coşkun (Barış Derneği Genel Sekreteri), Eyüp Sıhhatli (Yeni Haber-İş Genel Başkanı), Erol Saraçoğlu (Ankara Milletvekili, Barış Derneği İç Anadolu Bölgesi Temsilciler Kurulu), Faruk Üstün (Gıda-İş Sendikası Eğitim Uzmanı), Hacı Kabakulak (Dev Maden-Sen Genel Sekreteri), Hasan Fehmi Mavi (TÜS-DER Genel Başkanı), Halis Aydınataçbaş (Barış Derneği Ege Bölge Temsilcilik Kurulu), Halit Erdem (T. Maden-İş Sendikası Genel Başkan Vekili), Hulki Tanrıyar (Dr. Mühendis, Öğretim Yardımcısı), Hüseyin Baş (Gazeteci, Barış Derneği), İsmail Hakkı Öztörün (Adana Milletvekili, Barış Derneği), İskan Azizoglu (Diyarbakır Milletvekili), Julide Gülizar (TRT Redaktör-Spiker, Barış Derneği İç Anadolu Bölge Temsilcilik Kurulu), Karabey Kalkan (Elektrik Mühendisi, Barış Derneği), Kemal Sülker (Yazar), Mahmut Dikerdem (Barış Derneği Genel Başkanı), Mebuse Cinmen (Barış Derneği İnsan Hakları Komisyonu Sekreteri), Mehmet Ali Pestilci (Zonguldak Senatörü, Barış Derneği üyesi), Mehmet Bulut (Tekstil Sendikası Genel Başkan Vekili), M. Yüksel Keskin (Jeomorfoloğ, Baysen Genel Sekreteri), M. Tekin Üstün (Öğretmen, TÖB-DER MYK üyesi), Melih Tümer (Prof. Dr. İ.T.İ.A. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı), Metin Özek (Prof. Dr., Barış Derneği), Münir Ceylan (Petrol-İş GYK Sekreteri), Nurettin Yalçın (Makina Yüksek Mühendisi, Makina Mühendisleri Odası İstanbul Şube Başkanı), Nadir Akgül (Yazar, Barış Derneği), Nejat Firuz (T. Maden-İş Sendikası Genel Sekreter Yardımcısı), Nizamettin Barış (TÜM-DER Genel Başkanı), Nedim Tarhan (Adana Milletvekili, Köy-Koop Genel Başkanı, Barış Derneği üyesi), Nizamettin Çoban (Kütahya Milletvekili, Barış Derneği üyesi), Necati

Cebe (Balıkesir Milletvekili, Barış Derneği üyesi), Niyazi Dalyancı (TİP), Orhan Taylan (Ressam, Barış Derneği GYK üyesi), Özcan Kesgeç (Sosyal-İş Genel Başkanı), Reha İsvan (Öğretmen, Barış Derneği MYK üyesi), Rasim Öz (Avukat, İstanbul Barosu Başkan Vekili), Rebi Tınmaz (Akademisyen-Asistan, Barış Derneği Sekreteryası), Sadun Aren (Prof. İktisatçı, İç Anadolu Bölge Temsilcilik Kurulu), Süleyman Coşkun (Gazeteci, Barış Derneği İç Anadolu Temsilciler Kurulu), Serra Yılmaz (Barış Derneği), Selçuk Çalkan (HÜR-CAM-İŞ Danışmanı), Sezai Berberoğlu (Barış Derneği), Süleyman Üstün (T. Maden-İş Eğitim Dairesi Müdürü), Sinan Kadılar (TSİP), Süleyman Özbüke (Barış Derneği), Sedat Özkol (İMO Genel Başkanı), Şükrü Güner (Dr., Türk Tabipler Birliği Merkez Konsey Genel Sekreteri), Türkkaya Ataöv (Prof. Dr., Ankara Üniversitesi S.B.F. Öğretim Üyesi), Tektaş Ağaoğlu (Yazar, TSİP), Tahir Güner (Oleyis Genel Sekreteri), Tuncer Ergüler (Köy-Koop Genel Başkan Yardımcısı), Üstün Tuna (Barış Derneği), Vehbi Yüksel (Dr. Eczacı, Barış Derneği), Yüksel Çubukçu (BANKSEN Genel Sekreteri), Yüksel Selek (Öğretmen, UÇY Demokratik Örgütler Grubu), Yavuz Sabuncu (Dr. Asistan SBF), Yusuf Ziya Can (TSİP), Yavuz Çizmeci (Elektrik Yüksek Mühendisi, TİP), Zeynep Eker (Barış Derneği), Zülal Kılıç (Barış Derneği).

Kaynak: Barış Derneği Genel Yönetim Kurulu Genişletilmiş Özel Oturumu, **Oturuma Katılan Üye ve Konuklar**, İstanbul, 26-27 Ocak 1980, TÜSTAV Mahmut Dikerdem Arşiv Fonu. (K: 1, Z: 55)

EK-12: Türkiye Barış Derneği III. Tüzüğü'ndeki değişiklikler

2. Tüzükte öngörüldüğü üzere 1. Olağan Genel Kuruldan iki sene sonra 3-4-5 Nisan 1980'de yapılan 2. Olağan Genel Kurulda 3. Tüzük Genel Kurulda sunulan raporun sonuna eklenerek onaya sunulmuş ve kabul edilmiştir. 2. Tüzük ile 3. Tüzük arasındaki en dikkat çekici fark 2. Tüzükteki değişiklikler gibi Derneğin organlarının tekrar düzenlenmesi ve organların üye sayılarının arttırılması olmuştur. Diğer bir nokta ise Derneğin adının “TÜRKİYE BARIŞ KOMİTESİ DERNEĞİ” olarak değiştirilmesidir (geçici madde 1). Derneğin kısa adı ise “BARIŞ KOMİTESİ”dir (madde 1). Barış Derneği Nisan 1980’le birlikte Barış Komitesi olmuştur.

3. Tüzükte organlar şu şekilde düzenlenmiştir:

- A. Genel Kurul (Barışı Savunanlar Kurultayı),
- B. Genel Yönetim Kurulu,
- C. Genel Yönetim kurulu Başkanlık Divanı
- D. Genel Başkan,
- E. Genel Sekreter ve Sekreteryası,
- F. Koordinatörler ve Temsilciler,
- G. Sürekli Komisyona bağlı komiteler,
- H. Denetleme Kurulu,
- İ. Onur Kurulu

Bu tüzükte genel başkan ve genel sekreter ilk kez Komitenin organları arasında sayılmış ve organlara ek olarak genel sekretere bağlı bir sekreteryası kurulmuştur. Sekretaryadaki sekreter sayısı “yeteri kadar” olarak belirtilmiş (madde 29) ve barış konusundaki çalışmaların yürütülmesi dışında Derneğin günlük işlerinin yapılmasından da sorumlu tutulmuştur (madde 30). Koordinatörlükler ve temsilcilikler, Komitenin etkinlik alanının ülke geneline yayılabilmesi amacıyla genel yönetim kurulu başkanlık divanı tarafından belirlenen kişilerce yürütülmektedir (madde 39).

Sürekli komisyona bağlı komitelerin görevi, “ilgi ve yetki alanlarına giren konularda özgün çalışmalar yaparak komite çalışmalarında önerilerde bulunmak”tır (madde 40).

2. Tüzükte de Genel Kurul olarak geçen ve Komitenin en yetkili organı olarak tanımlanan Kurula “Barışı Savunanlar Kurultayı” ismi eklenmiştir. Ancak bu ufak farklılığın yanında Kurul yapısal bir farklılık yaşamıştır. 1. Ve 2. Tüzükte Genel Kurul delegelerden oluşmakta ve hatta “bir önceki genel kurulda seçilmiş organların asli üyeleri ile şube genel kurullarında seçilen delegeler ve şube başkanı ve sekreterinin genel kurula delege olma hakları yoktur” (2. Tüzük madde 16). Bu karşın 3. Tüzükte Genel Kurulun kuruluş

maddeyi “Kurultaya tüm üyeler katılırlar.” Biçiminde değiştirilmiştir. Bununla birlikte Genel Kurulda oy çokluğuyla karar alma usulüne ek olarak 3. Tüzükle “DEMOKRATİK İKNA YÖNETİMİ SONUNA KADAR KULLANILARAK” ibaresi eklenerek oybirliği esası getirilmiş, oyçokluğu usulü oyçokluğu sağlanamaz ise başvurulacak usul olmuştur (madde 16).

Genel Kurul’daki bir diğer değişiklik yani adıyla Kurultayın görev ve yetkilerinin sıralandığı 21. Maddenin a fıkrasıdır:

“BARIŞ KOMİTESİ derneğinin yeni dönemdeki çalışma ilkelerini, konularını ve alanlarını saptar.”

Buna göre 2. Olağan Genel Kurul Barış Derneğinin Barış Komitesi olarak yeni döneminin miladıdır. Asıl önemli nokta ve bu çıkarsamanın yapılabilmesi mümkün kılan “çalışma ilkeleri... saptar” ifadesidir.

Madde 22’de Genel Yönetim Kurulunun üye sayısı 23’ten genel başkan, genel sekreter ve genel yönetim kurulu üyelerine ek olarak kurultay tarafından “barış hareketine ulusal ve uluslararası alanlarda katkıda bulunmuş komite üyeleri arasından” belirlenen 39 kişiden oluşmakta ve GYK’nın toplanma süresi 3 aydan 6 aya çıkarılmıştır. GYK, gerektiğinde genişletilmiş toplantılar da yapabilmektedir. Görev ve yetkileri şu şekilde saptanmıştır madde 23):

- a. Yasanın ve tüzüğün yalnızca doğrudan doğruya kurultaya tanındığı görev ve yetkiler dışında kalan, tüzüğün yorumlanması da dahil her konuda karar alabilir,
- b. Kurultayı olağan veya olağanüstü toplantıya çağırır,
- c. Genel başkan yardımcılarını seçer,
- d. Tüzüğü, yönetmelikleri, kurultay kararlarını uygular, yorumlar; genel yönetim kurulu başkanlık divanının çalışmalarını denetler, komite çalışmalarında kurultay kararları ışığında yön verici direktifleri saptar,

- e. Genel yönetim kurulu başkanlık divanınca hazırlanacak yönetmelikleri görüşür, karara bağlar,
- f. Genel yönetim kurulu başkanlık divanı üyelerinde meydana gelecek boşalmalarda boşalan üyeleri komite üyeleri arasından seçim yaparak doldurur,
- g. Genel yönetim kurulu başkanlık divanının önerisi ile gerekli görülen bölgelerde koordinatörlükler kurulmasına karar vererek, bu bölgelerde koordinatörlükleri atar,
- h. Kurultaya sunulmak üzere genel yönetim kurulu başkanlık divanınca hazırlanacak çalışma raporu ile gelecek döneme ait çalışma programı ve bütçeyi, kadro cetvellerini görüşüp karara bağlar, bütçede aktarmalar yapar,
- i. Genel yönetim kurulu başkanlık divanının üyeliğe kabul konusundaki kararlarına vaki itirazları inceler ve karara bağlar, üyeliğe kabul ve reddeder,
- j. Dilediği konuları ve yetkileri genel yönetim kurulu başkanlık divanına havale eder,
- k. Yasalar, tüzük, kurultay kararları ve iç yönetmelikten doğacak her türlü hak ve yetkileri kullanır, görevlerini yerine getirir.

2. Tüzükteki Merkez Yürütme Kurulu (MYK), 3. Tüzükte Genel Yönetim Kurulu Başkanlık Divanı (BD) olmuştur. BD, MYK'nın oluştuğu genel başkan, genel sekreter ve 3 üyeden farklı olarak genel başkan, genel sekretere ek sayıları 10 ile 15 arasında değişen genel başkan yardımcıları ve bölge koordinatörlerinden vücut bulmaktadır (madde 24). Toplanma süresi ise her iki ayda birdir (madde 25). BD'nin görev ve yetkileri genişletilmiş ve detaylandırılmıştır:

- a. Kurultay ve genel yönetim kurulu kararlarının yaşama geçirilmesi, genel yönetim kurulunun iki toplantısı arasında komitenin yönlendirilmesi ile görevli ve yetkili olduğu gibi,
- b. Komitenin amaç ve ilkelerinin gerektirdiği kararları alır ve çalışmaları yapar,
- c. Barış hareketini ilgilendiren her konuyu izler,

- d. Komite adına her türlü yayına karar verir ve yayımlar,
- e. Gerekli görülen yerlerde temsilcilikler açar, temsilciler atar, gerekli görülen yerlerde koordinatörlükler açılması ve koordinatör atanması hususunda genel yönetim kuruluna öneri götürür, sekretarya üyelerini atar,
- f. Temsilciler ve bölge koordinatörlerinin görev ve yetkileri, çalışma ilkeleri ve biçimleri, kurulması, atanması ile ilgili iç yönetmelikleri hazırlar ve genel yönetim kuruluna sunar,
- g. Gerekli görülen yerlerde şubeler kurulması için genel yönetim kuruluna öneri götürür,
- h. Gerekli görülen konularda yan komisyonlar ve bağlı komiteler kurar, kaldırır, bunların işleyişine ilişkin iç yönetmelikleri hazırlar, genel yönetim kuruluna sunar, üyelerini atar, bu komisyon ve komitelerin hazırlayacakları çalışma programlarını ve raporlarını görüşüp karara bağlar,
- i. Üyelik başvuruları konusunda karar verir,
- j. Komitenin amacına, kurultay, genel yönetim kurulu ve genel yönetim kurulu başkanlık divanına aykırı hareketleri görülen temsilcileri görevden alır, bölge koordinatörlerinin görevden alınması için genel yönetim kuruluna öneri götürür, şube yönetim kurullarına işten el çektirir ve yerlerine girişimci kurulları atar,
- k. Komite adına dava açma, açılan davalarda husumeti kabule ve vekaletname verilmesine ve verilecek vekaletnamede yetkilerin saptanmasına karar verir, komite adına verilecek vekaletnameler genel yönetim kurulu başkanlık divanının bu konudaki kararına istinaden genel başkan ve genel sekreter tarafından birlikte imzalanır,
- l. Acele hallerde genel yönetim kurulunun yetkilerini ilk genel yönetim kurulu toplantısında onaya sunmak kaydıyla kullanır,
- m. Bütçe tasarısını, kadro cetvellerini düzenler, ücretli personeli kadrolarına atar,

- n. Genel yönetim kurulunu uygun göreceği ilde olağan ve olağanüstü toplantıya çağırır,
- o. Kurultaya sunulacak çalışma raporunu, çalışma programlarını hazırlar ve genel yönetim kuruluna sunar,
- p. Yasanın, tüzüğün, kurultay ve genel yönetim kurulu kararlarının iç yönetmeliklerin verdiği her türlü görevi yapar, hak ve yetkileri kullanır,
- q. Genel yönetim kurulu başkan divanı kararları tüm üyeleri, şube yönetimlerinin temsilcileri, bölge koordinatörleri, komisyon ve bağlı komitelerini bağlar, yönetim kurulu başkanlık divanı tüm faaliyetlerinden dolayı genel yönetim kuruluna karşı sorumludur.
3. Tüzükle Dernek Komite adını alarak yeni haliyle bir partiyi andırmaktadır. Ayrıntılı biçimde tekrar düzenlenen yapısı, iş tanımlarının tanımlanması, organların üyelerindeki sayıların arttırılması ve en önemlisi GK'ya tüm üyelerin katılımının ön görülmesi parti benzetmesini kuvvetlendirmektedir.

Kaynak: T.C. İnci Ordu Komutanlığı Sıkıyönetim 2 Nolu Askeri Mahkemesi, **Türkiye Barış Komitesi Derneği Davası Gerekçeli Hüküm**, İstanbul, 8.11.1984, s. 245-259.

EK-13: Türkiye Barış Derneği Genişletilmiş GYK Toplantısı Katılımcı Listesi

Saime Akçura (TİP İzmir İl Kadın seksiyonu sorumlusu), Muammer Argun (TİP Karşıyaka İlçe Başkanı), Halis Altıntaşbaş (Barış Komitesi Genel Sekreter Yardımcısı, Ege Bölge Sekreteri), Figen Altıntaşbaş (Görsel Sanatçılar Derneği, Barış Komitesi üyesi), Ahmet Altınsoy (Kuşadası Belediye Başkan Yardımcısı), Gökhan Akçura (Güzel Sanatlar Fakültesi Öğretim Görevlisi), Mehmet Aynalı (Emekli memur), Bedirhan Altun (Eğitimci), Turgan Arınır (Avukat, Barış Komitesi üyesi), Şefik Asan (Eğitimci, Barış Komitesi GYK üyesi), Rutkay Aziz (AST Yönetmeni, Barış Komitesi üyesi), Eflân Aytâç (Hemşire), Tektaş Ağaoğlu (Yazar, Barış Komitesi Başkan Yardımcısı, TSİP MYK üyesi), İsmail Akın (CHP Afyon Milletvekili, Barış Komitesi üyesi), Vural Atis (Maden-İş 3. Bölge temsilcisi), Fatma Araz, Yılmaz Ateş (Çağdaş Gazeteciler Derneği Başkanı),

Ahmet Atak (Polatlı Belediye Başkanı), İrfan Babacan (Eğitimci, İzmir Halkevi Başkanı), Kemal Bahar (Yeni Haber-İş Sendikası İzmir Şubesi), Ahmet Bozgil (Gıda-İş Sendikası İzmir Şubesi), Birol Bora (İMO İzmir Şube Başkanı), M. Ali Birand (Gazeteci), Cüneyt Başbuğ (Barış Komitesi Genel Sekreter Yardımcısı), Solmaz Behlül (Avukat, İstanbul Eski Senatörü, Barış Komitesi Kadın Komisyonu), Ataol Behramoğlu (Yazar, Barış Komitesi GYK üyesi), Neşe Bulut (Sosyolog), Özcan Balköse (ODTÜ Mezunları Derneği Başkanı), Gülşen Çoruh (Öğretim Üyesi, TÜMOD), Şeref Çetinalp (Kimya Mühendisleri Odası), Muammer Çapıt (Makina Mühendisleri Odası İzmir Şube Başkanı), Hikmet Çetinkaya (Gazeteci, Cumhuriyet Gazetesi Ege Bürosu), Cahide Çelik (Eğitimci), Mebuse Cinmen (Avukat, Barış Komitesi İnsan Hakları Komisyonu Sekreteri), Enis Coşkun (Avukat, Barış Komitesi Genel Sekreteri), Mehmet Çakıcı (Eğitimci, Barış Komitesi Gençler Komisyonu Başkanı), Gülçin Çaylıgil (Avukat, Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Komisyon Başkanı), İsa Çelik (Fotoğraf ve Grafik sanatçısı, Görsel Sanatçılar Derneği Başkanı), Selçuk Çalhan (HürCam-İş Sendikası), Mehmet Çerezcioğlu (Tiyatro Sanatçısı), Necati Cebe (CHP Balıkesir Milletvekili), Süleyman Coşkun (Gazeteci, Barış Komitesi üyesi), Server Çıtak (İşçi), Celalet Candar (İşçi Emeklisi), Cengiz Çerezcioğlu (Yol-İş Sendikası İzmir Şube Başkanı), Hilmi Çelik (Doktor), Yavuz Çizmeci (TİP MYK Üyesi, Barış Komitesi Başkanlık Divanı üyesi), Alev Çamkan (İleri Kadın Hareketi), Şaban Demirkapı (TSİP Ege Bölge Sekreteri), Nail Dağdelen (Haber-Der İzmir Şube Başkanı), Mahmut Dikerdem (Emekli Büyükelçi, Barış Komitesi Genel Başkanı), Hüsnü Dilli (Sendikacı, Barış Komitesi Sendikalar Komisyonu Sekreteri), Koray Düzgören (Gazeteci), Aydın Erten (Gültepe Belediye Başkanı), Ali Ekinci (Mimar), Tayyar Erarslan (İşçi Emeklisi), Güner Eliçin (Mimaralar Odası İzmir Şube Başkanı, Barış Komitesi üyesi), Ergun Elgin (Elektrik Mühendisi, Barış Komitesi GYK üyesi), Nail Ekici (Prodüktör, TRT-Der İstanbul Şube Başkanı), Serdar Erdine (Öğretim Üyesi), Caner Ertuna, Kıvanç Ertop (Prof. Dr.), Ayşe Erzan (Öğretim Üyesi), Ergin Ergönültaş (Karikatürist), Tuncay Ergüner (Köy-Koop Genel Başkan Yardımcısı), Aykut Göker (Makina Mühendisi, Barış Komitesi Başkan Yardımcısı), Julide Gülizar (TRT Spikeri), Servet Güneş (Ekonomist), Güney Gönenç (Öğretim Üyesi), Nevzat Helvacı (Avukat,

Çağdaş Hukuk Derneği Başkanı), Ergun Işıldar (Tiyatrocu), Sibel İpekçi (Ev Kadını), Muzaffer İzgü (Yazar), İsmail Kayhan (Ege Köy-Der Başkanı), Ramazan Karakalem (Gazeteci), Veysel Kayan (Ekonomist, Barış Komitesi Ege Bölgesi Yönetim Kurulu üyesi), Hasan Keskin (Öğrenci, TİP İl Yönetim Kurulu üyesi), Kemal Keskin (İşçi), Dünder Kılıçay (Sendikacı), Metin Kaya, Osman Karopa (Tekstil Sendikası Aydın Şube Başkanı), Sinan Kadılar (Barış Komitesi Genel Sekreter Yardımcısı), Turgut Kazan (Avukat), Ümit Kolonyar (Mimar), Mehmet Karaca (Sendikacı, Maden-İş Sendikası Genel Sekreteri), Sahir Koçak (Kırıkkale Belediye Başkanı), Yasemin Koçak (Ev Kadını), Kemal Keki (Doktor), Kemal Karataş (İzmir Belediye Encümen üyesi), Veli Lök (Prof. Dr. Ege Üniversitesi Öğretim Üyesi), Hüsnü Mahli -muhtemelen Mahalli- (Gazeteci, Filistin Halkıyla Dayanışma Komitesi Sekreteri), Hasan Fehmi Mavi (TÜS-DER Genel Başkanı, Barış Komitesi GYK üyesi), İskender Özturhanlı (Avukat), Recep Özata (EKÖB Bölge Sekreteri), Halil Özmen, Mahmut Özay (Eğitimci), Zeynep Olgun (Eğitimci), Mehmet Oymak, Levent Oğuz (Gazeteci, Asya ve Afrika Halkları Dayanışma Komisyonu Sekreteri), Metin Özek (Prof. Dr., Barış Komitesi GYK üyesi), Faruk Özkol (Barış Komitesi Genel Sekreter Yardımcısı), Süleyman Özbüke (Barış Komitesi Genel Sekreter Yardımcısı), Mahmut T. Öngören (Öğretim Görevlisi), Sedat Özkol (İnşaat Mühendisleri Odası Genel Başkanı, Barış Komitesi GYK üyesi), Yaşar Özürcüt (TRT-Der Genel Sekreteri), Mustafa Ok (CHP İzmir Eski Milletvekili), Lütfü Suyolcu (Kuşadası Belediye Başkanı), Yüksel Selek (Eğitimci, Kadın Komisyonu Sekreteri), Vecdi Sayar (Dekaratör, Devlet Tiyatrosu), Hulusi Şahinci (Aydın Köy-Koop. Başkanı), Osman Şenyol, Can Şafak (İş Müfettişi), Gencay Şaylan (Öğretim üyesi, Barış Komitesi GYK üyesi), Fevzi Şolt (Makina Mühendisi, Barış Komitesi Genel Sekreter Yardımcısı), Suat Taşer (Tiyatro Sanatçısı), Ataman Tangör (Doç. Dr., Barış Komitesi Ege Bölge Koordinatörü), Kerim Turan (İktisatçı, Barış Komitesi Bölge Yönetim Kurulu üyesi), İlhan Toker (İnşaat Mühendisi), İlker Tunalı (TÜMAS Ege Bölge Temsilcisi), Hulki Tanrıyar (Makina Mühendisi, Uluslararası Gelişmeler ve Olaylar Komisyonu Sekreteri), Ali Taygun (Tiyatro Yönetmeni, Barış Komitesi Genel Sekreter Yardımcısı), Orhan Taylan (Ressam, Barış Komitesi GYK üyesi), Rebii Tanmaz (Üniversite Asistanı, YUED Komisyonu

Sekreteri), Serdar Türkan (Makina Mühendisi, Barış Komitesi Gençler Komisyonu Sekreteri), Haluk Tosun (Öğretim Üyesi, Barış Komitesi GYK üyesi), Nedim Tarhan (Adana Milletvekili, Köy-Koop Genel Başkanı, Barış Komitesi Başkan Yardımcısı), Halil Uslu (Eğitimci), Keriman Uslu (Eğitimci, İzmir DKB Temsilcisi), Semra Ulusoy (Fizikçi), Bülent Uyguner (SGD İzmir Şube Başkanı), Lale Uygur (Avukat), Ali F. Uğur (İş Müfettişi), Aybars Ungan (Elektrik Mühendisi, Barış Komitesi GYK üyesi), Tahsin Usluoğlu (İktisatçı, Barış Komitesi GYK üyesi), Talat Ulusoy (Mimar, Barış Komitesi üyesi), Süleyman Üstün (Eğitmen, Maden-İş Eğitim Dairesi Müdürü), Fikret Ünlü (ASD Genel Başkanı), İlgi Varış (Avukat), Saim Yüksel (Sendikacı, Sosyal-İş İzmir Şube Başkanı), Ömer Yenihayat (İzmir Halkevi), Coşkun Yılmaz (Öğrenci), Yurdanur Yılmaz (Ev Kadını), Kemal Yıldırım (Eğitimci), Işık Yılmaz (Eğitimci), Rukiye Yılmaz (Eğitimci), İnci Yaşatan (Memur), Rıza Yağtu (İşçi), Tolga Yarman (Doç. Dr.), Celal Yıldırım (Diş Hekimi, Barış Komitesi Genel Sekreter Yardımcısı), Samiye Yaltırım (Ev Kadını, Nazım Hikmet'in kızkardeşi), Neşe Yaşın (Ozan), Serra Yılmaz (Gazeteci, Barış Komitesi Genel Sekreter Yardımcısı), Nurettin Yılmaz (Mardin Milletvekili), Ali Yalçın (Söke Akçakonak Muhtarı), Galip Çelik (Eğitimci, Müzik-Der Şube Başkanı), Oğuz Makal (Güzel Sanatlar Fakültesi Öğretim Görevlisi), Muhsin Davran (İşçi), Salih Kalın (Müzik Uzmanı), Muhsin Dönmez (Eğitimci), Metin Dikenelli (Mülkiyeliler Birliği İkinci Başkanı), Sacide Turgut (Öğrenci), Binnur Üzmer (Öğrenci), Yunus Uğtur (Eğitimci), A. Ünal Delikçi (Gazeteci, THA), Cumhuriyet Gündüz (Eğitimci), İbrahim Öğretmen (Öğrenci), Hülya Gülbahar (Öğrenci, TİP Kadın Seksiyonu İzmir sorumlusu), Sadık Köse (İşçi), Mehmet Semerci (Öğrenci), Füsün Göktürk (Tekstil Mühendisi), Hakan Akçura (Öğrenci), Gazanfer Mevlütoğlu (Öğrenci), Tufan Özkan (Öğrenci), Nuray Yüceer (İnşaat Mühendisi), Meral Çavuş (İnşaat Mühendisi), Erdal Tezcan (İnşaat Mühendisi)

Kaynak: Barış Komitesi Genişletilmiş Genel Yönetim Kurulu, **Katılımcı Listesi**, Kuşadası, 12-13 Temmuz (1980), TÜSTAV Mahmut Dikerdem Arşiv Fonu. (**K: 1, Z: 34**)

ÖZGEÇMİŞ

11 Kasım 1984 tarihinde doğdu. 2003-2007 yılları arasında İstanbul Üniversitesi S.B.F. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünde lisans, 2008-2010 arasında İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme A.B.D.'nda tezli yüksek lisans eğitimi aldı. 2010 yılında İstanbul Üniversitesi S.B.E. Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora Programı'na başladı. 2013-2014 yıllarında University of California, Berkeley Sosyoloji; 2016-2017'de University of Michigan, Ann Arbor Siyaset Bilimi ve 2018'de Michigan State University Rusya Çalışmaları bölümlerinde ziyaretçi araştırmacı olarak bulundu. 2012 yılından bu yana Giresun Üniversitesi İ.İ.B.F. Uluslararası İlişkiler bölümünde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır.